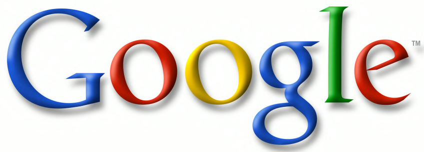

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

32101 064798778

ANNEX
II

Digitized by Google

5232
.784

EX LIB.

EX LIBRIS
A. TRENDELENBURG.

5232
.784

Digitized by Google

12-5442
oi 3/4

Digitized by Google

Digitized by Google

Nostra interpretatio si longa tibi videbitur, non mihi imputes, sed Scripturae Sanctae difficultati, praecipueque Isajae prophetae, qui tantis obscuritatibus involutus est, ut prae magnitudine rei brevem explanationem putem, quae per se longa est. Certe nos studiosis scribimus, et Sanctam Scripturam scire cupientibus, non fastidiosis, et ad singula nauseantibus.

HIERONYMUS *Praefat. ad Commentar. in Jesajam* L. VIII.

Digitized by Google

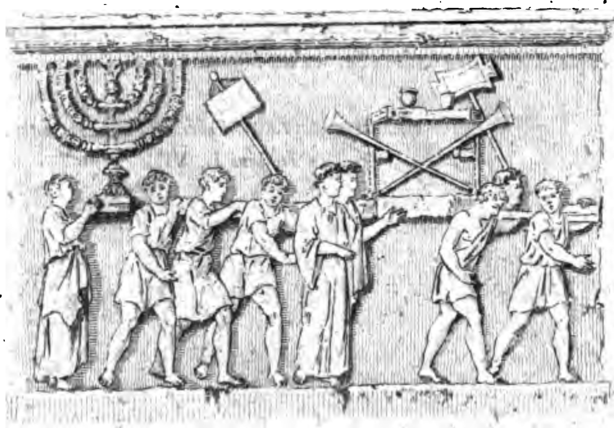
JESAJAE VATICINIA

ANNOTATIONE PERPETUA

ILLUSTRAVIT

ERN. FRID. CAR. ROSENMÜLLER,

LING. ARAB. IN ACAD. LIPS. PROF.

VOLUMEN PRIMUM.

EDITIO SECUNDA AUCTIOR ET EMENDATIOR.

LIPSIAE

SUMTIBUS IOH. AMBROS. BARTHII.

MDCCCXI.

Digitized by Google

ERN. FRID. CAR. ROSENMÜLLERI,

LING. ARAB. IN ACAD. LIPS. PROF.

SCHOLIA

IN

VETUS TESTAMENTUM.

PARTIS TERTIAE

IESAIAE VATICINIA COMPLECTENTIS.

VOLUMEN PRIMUM.

EDITIO SECUNDA AUCTIOR ET EMENDATIOR.

LIPSIAE

SUMTIBUS IOH. AMBROS. BARTHII.

MDCCCX

Digitized by Google

Nostra interpretatio si longa tibi videbitur, non mihi imputes, sed Scripturae Sanctae difficultati, praecipueque Isajae prophetae, qui tantis obscuritatibus involutus est, ut prae magnitudine rei brevem explanationem putem, quae per se longa est. Certe nos studiosis scribimus, et Sanctam Scripturam scire cupientibus, non fastidiosis, et ad singula nauseantibus.

HIERONYMUS *Praefat. ad Commentar. in Jesajam* L. VIII.

Digitized by Google

NOTITIA INTERPRETUM
QUIBUS
IN HAC VATICINIORUM JESAJAE EXPLICATIONE
USI SUMUS.

I. Ex Hebraeis:

Salomonis Jarchi, Isaaci fil., Hebraeis per compendium literarum vulgo רש"י (id est רבי שלמה ירחי), *Rasche*, dicti, celeberrimi maximaeque apud suos auctoritatis, qui inde a medio seculo undecimo aerae Christianae in Gallia floruit, *Commentarius in Jesajam* exstat una cum Commentariis in reliquos V. T. libros in Bibliis Rabbinicis Buxtorfianis (Basil. 1618. 1619. 4 Voll. fol.). Latine, interprete *Jo. Frid. Breithaupt*, Goth. 1713. 1714. 3 Voll. 4.

Abrahami *Meir fil.* Aben-Esrae, Toletano-Hispani, mort. circa ann. 1168., *Commentarius in Jesajam* legitur in Bibliis Buxtorfianis Vol. III. inde a fol. 511. Cf. *Elenchum interpretum* Jobo praemissum.

Davidis Kimchi, Josephi fil., Hebraeis per compendium literarum רד"ק (i. e רבי דוד קמחי)

(RECAP)
79572
Digitized by Google

Radak vulgo dicti, Hispani, qui claruit seculo XII. exeunte et ineunte XIII., *Commentarius in Jesajam* itidem in Bibliis Buxtorfianis exstat. Latine, interprete *Caesare Malanimeo*, Florent. 1774. 4.

Don Isaaci Abarbenel, Ulyssiponensis, nati a. 1437., פירוש על נביאים אחרונים, i. e. *Commentarius in prophetas posteriores*, Amstelaed. 1641. fol. Cf. *Elenchum Interpretum* Ezechieli praemissum p. IV.

ספר ישעיה מתורגם אשכנזית ומבואר מאת דוד אטטענזאסער. גם הצגתי בו פירוש הנשר הגדול רש״י זצ״ל, ובכל מקום בפירושו מלת בלע״ז בא בצדו באר היטיב פירושו בל״א ונלוה אליו פירוש מכלל יופי, שכל דבריו כנופך ספיר ויהלום, מבאר בקצרה כל סתור ונעלם. נדפס בפיורדא בבית ובדפוס התורני כהר״ר איצק יצ״ו בן המנוח התורני כהר״ר דוד צירנדארף ז״ל. בשנת ה׳ תקס״ז לב״ע.

i. e. *Jesajas*, germanice versus et explicatus [commentario hebraice scripto] a *Davide Ottenzoser*. Collocavi quoque in eo [volumine] Commentarium aquilae magnae, Raschi, memoria justi esto in benedictionem! et ubicumque in ejus Commentario vox linguae peregrinae occurrit, addita est ejusdem interpretatio germanica. Adjunctus est commentarius *Michlal Jophi*, i. e. perfectio decoris [Ps. L, 2.] dictus, cujus verba omnia sunt [pretiosa] instar chrysoprasi, sapphiri et adamantis, omnia occulta et obscura succincte explicans.

Für-

Digitized by Google

Fürthae, aedibus et typis peritissimi Domini *Isaaci*, quem rupes ejus et redemtor custodiat, filii beati peritissimi Domini *Davidis Zürndorf*, cujus memoria sit benedicta! Anno mundi conditi 5567, i. e. 1807. aerae Christ. 8.

II. E Patribus:

HIERONYMI *Commentarii in Prophetas Majores* exstant in *Tomo Quinto* omnium Operum Hieronymi. Basil. 1516. Fol. T. V. edit. Tribbechov. Frcof. 1684., T. III. edit. Martianay, Paris. 1704., T. IV. edit. Vallarsii, Veronae, 1736. fol. T. IV. P. I. edit. Venet. 1768. 4.

Quemadmodum inter graecos sacri ordinis patres Origenes; ita inter latinos Hieronymus princeps fuit sacrae scripturae interpres. Quum enim linguarum ebraeae, chaldaeae, graecae et latinae peritus esset, interpretationibus graecis, quae in Origenis Hexaplis erant, uteretur, eruditos Judaeos consuleret, Graecorum Latinorumque scriptorum commentarios legeret, iis sane subsidiis instructus erat, quae ad codicem divinum, rite explanandum, necessaria sunt. Multa sunt in scriptis illius exegeticis utilia et laude digna. In sensu litterali investigando majus studium collocavit, quam reliqui hujus generis doctores. Nemo tamen facile existimabit, eum vitiorum exstitisse expertem. Loca nonnumquam ita explicat, ut haud consideret, qualis sit orationis nexus, ac quamvis sensum scripturae litteralem diligenter eruat, mysticum tamen quoque consectatur, atque hac in re interdum ingenio suo nimis indulget. Cf. Patris *Historiam Interpretationis librorum Sacror. in eccles. Christ.* T. III. (Lips. 1807.) p. 329. seqq.

 EPHRE-

Digitized by Google

Ephremi, Nisibeno-Syri, Theologi Edesseni (clar. circa annum 370.) Commentarius in Jesajam, sermone Syriaco conscriptus, legitur in Ejus Operum Syriace er Latine a *Petro Benedicto*. Romae 1740. fol. editorum *Tomo secundo*.

Theodoreti, Episcopi Cyrensis (clar. circa annum 420.), praestantissimi ecclesiae Graecae interpretis, Commentarius in Jesajam legitur in Ejus Operibus a Sirmondo editis T. II., et in edit. Halensi (1770. in octon.) T. II. p. 165. seqq.

III. E Christianis interpretibus recentioribus:

A) Qui totum Vetus Testamentum notis illustrarunt:

Critici Sacri; sive clarissimorum virorum in sacrosancta utriusque foederis Biblia doctissimae adnotationes, atque Tractatus Theologico-Philologici. Lond. MDCLX. Fol. Tomus IV. (seu edit. Frcof. ad Moen. 1695. T. II.) Annotata in Jesajam continet.

Sebast. Munsteri, Francisc. Vatabli, Sebast. Castalionis, Isidori Clarii, Francisci Forerii, Jo. Drusii, Hug. Grotii annotationes in Jesajam ibi recusae inveniuntur.

Primus est *Sebastianus Munsterus.* Constat omnino, eum inter aequales suos Linguae Hebraeae peritissimum fuisse, et Hebraeorum magistros, sive Rabbinos, adire et legere potuisse, quos vero cum nimis consulat, Judaismos suis notis intermiscuit. Ubique in significationibus vocum genuinis investigandis illos sequitur,

Digitized by Google

quitur, nullo delectu et discrimine habito. Praeterea ejus observationes meris saepe nituntur conjecturis, quas tamen multa cum fiducia, quasi res indubitatas ac certas profert.

Vatabli notae secundo loco positae sunt. Textus difficultates praecipue explanare studet. Rabbinos vulgo, inprimis Dav. Kimchi, sequitur. Ejus notas perpetuas vocare possis, nihil enim occurrit, quod non perspicue admodum et breviter explanet, imo, ut omnibus utilis sit, in iis quandoque haeret, quae non videntur ulla difficultate laborare.

Sebastiani Castalionis notae tertio loco sunt. Non ita Judaica eruditione refertae sunt, ac aliorum. Quia humaniores litteras excoluerat, multa ex illis inspergit hic illic. Nec injucundus est, nec a textu nimis recedit.

Isidorus Clarius est Munsteri Notarum exscriptor, quique proinde omittendus erat.

Francisci Forerii, Lusitani Olyssiponensis, Commentarius, qui primum prodiit Venet. 1563. fol., dignus sane erat, qui huic collectioni insereretur. Indagavit in singularum vocum proprias significationes, et integrarum sententiarum sensum et nexum, non minori diligentia quam judicio. Haud raro textum Hebraeum ex conjectura emendare tentavit; id quod saltem liberalioris illis temporibus interpretis indicium est. Interfuit Forerius Concilio Tridentino, ibique graves turbas in coetu per sermonem de potestate et institutione sacerdotum excitavit. Multa in illo sermone dixit, quae congregatis Patribus minime placere potuerunt, et quae a Lusitanis Theologis postero die non damnata, verum aliter exposita sunt.

 Joan-

Digitized by Google

Joannis Drusii Fragmenta Veterum Interpretum Graecorum ex Hieronymo et Procopio jure meritoque in hac collectione locum tenent. Omnes, qui harum rerum periti sunt, magni faciunt illa fragmenta: nam adnotationes accesserunt elegantes ac perutiles.

De *Hugonis Grotii* Annotationibus mox seorsim dicemus.

Synopsis Criticorum aliorumque Sacrae Scripturae Interpretum et Commentatorum summo studio et fide adornata a Matthaeo Polo, Londinensi, Vol. III. *Complectens Prophetas omnes, cum Majores, tum Minores, nobis dictos.* Frcof. ad Moen. MDCLXXIX. Fol.

Usi sumus hoc opere praecipue ob *Annotationes*, quae in illo inveniuntur, *Anglicanae* S. Scripturae versioni illustrandae inservientes, quarum illa pars, quae Jesajam et Jeremiam complectitur, a *Gatakero* concinnata est.

Brentii *Commentarius in Jesajam* extat in *Tomo Quarto* Operum illius, Tubing. MDCLXXV, *octo* Tomis Fol. editorum.

Brentius inter aequales suos magnam laudem ob expositionem scripturarum sacrarum consecutus est, sibique inter interpretes ecclesiae nostrae post Lutherum locum praecipuum conciliavit. Illustravit plerosque libros divinos, ac quamvis maxime dogmaticam explicandi rationem secutus sit; minus tamen neglexit, quae ad voces, dictiones earumque significationes pertinent. Textum Masorethicum non tanta superstitione veneratus est, quam multi recentiores eccle-

Digitized by Google

ecclesiae suae Theologi. Exemplum vid. Jes. II, 6. p. 74.

Hugonis Grotii *Annotationes in Vetus Testamentum emendatius edidit*, et brevibus complurium locorum dilucidationibus auxit *Geo. Joa. Ludov. Vogel*, Philos. in Academ. Halensi Prof. Publ. Hoc opus tomis tribus 4maj. prodiit *Halae* MDCCLXXV. Sed Vogelius ipse *primum* tantummodo tomum edidit; duorum posteriorum editionem *Doederlein* curavit.

Grotii merita de recta et liberaliori sacrorum librorum interpretatione satis nota sunt. Laudem potissimum meretur, quoniam Veteres Graecos interpretes cum Hebraeo comparavit, atque ad vates Hebraeos illustrandos exteris poetis saepe felicissime usus est. *Vogelii* Notae breves quidem, sed bonae frugis sunt.

Ludovici de Dieu *Critica Sacra; sive animadversiones in loca quaedam difficiliora Veteris et Novi Testamenti, variis in locis ex auctoris manuscriptis aucta. Suffixa est Apocalypsis Joannis Syriaca, quam ante aliquot annos ex manuscripto Josephi Scaligeri auctor primum edidit, versione latina notisque illustravit.* Amstelod. MDCXCIII. Fol.

Inter praestantissimos Litterarum Sacrarum interpretes *de Dieu* jure locum obtinet. Quum linguarum Syriacae, Arabicae, Persicae, Aethiopicae peritissimus esset ac versionibus sermonum Orientis uti posset, praesidiis his instructus, multis Scripturarum locis lucem

 adtu-

Digitized by Google

adtulit, ac maxime vocum significationes feliciter indagavit.

LUDOVICI CAPPELLI, S. Theologiae olim in Academia Salmuriensi Professoris, *Commentarii et notae criticae in Vetus Testamentum. Accessere* JAC. CAPPELLI, Ludovici Fratr., in Academia Sedanensi S. Theol. olim Professor., *Observationes in eosdem libros, item* LUDOVICI CAPPELLI *Arcanum Punctationis, auctius et emendatius, ejusque Vindiciae, hactenus ineditae. Editionem procuravit* JACOB. CAPPELLUS, Ludov. Fil., Hebr. in Acad. Salmur. nuper Professor. Amstelod. MDCLXXXIX. Fol.

Ludov. Cappelli studium maxime in eo versatum fuit, varias lectiones Textus Hebraei, quantum fieri potuit, animadvertere. Multa certe adnotavit, quae erudita sunt atque utilia. Interim non est negandum, illum varias lectiones conquirendi studio non raro illas nimis multiplicasse. Quare Cappelli scripta cum judicio legi debent.

JO. COCCEJI *Commentarius in Jesajam* extat in Tomo II. Operum ejus. Amstelod. MDCCI. Fol.

Singularem scripturas sacras explanandi rationem secutus est Coccejus. Non solum statuit, verba illarum significare omnia, quae significare possunt; verum etiam nimium studium interpretationum mysticarum, speciatim typicarum, prodidit: ubique typos de Christo deque fatis Religionis Christianae invenisse sibi visus est. Eam ob rem impugnatus est; quumque non deessent, qui eum sectarentur, ortae sunt, maxime in Belgio, controversiae. At vero, quamvis ob ea, quae memoravi,

Digitized by Google

ravi, recte reprehensus fuerit Coccejus; negandum tamen non est, merita ejus in Scripturarum interpretationem non esse mediocria. Ostendit in Commentariis suis eximiam linguarum Ebraeae et Graecae peritiam; incredibilem in conferendis locis industriam, magnam judicii atque ingenii vim: unde etiam factum est, ut locis obscurioribus haud paucis majorem adtulerit lucem.

Veteris Testamenti Prophetae ab Esaja ad Malachiam usque ex translatione JOANNIS CLERICI, *cum ejusdem Commentario philologico et paraphrasi in Esajam, Jeremiam, ejus Lamentationes et Abdiam.* Amstelod. MDCCXXXI. Fol.

Uti Clericus in aliis ingenii sui monimentis singularem eruditionem aeque ac judicandi facultatem probavit; ita eandem in Commentariis in V. T. abunde ostendit. Multa in iis dixit praeclare, perspicue, ac quando ab aliis dissentit, modeste; multis rebus obscurioribus lucem adtulit. Sed Commentarii posteriores, quibus prophetas ac libros hagiographos illustravit, minorem industriam prae se ferunt, quam priores in Pentateuchum et libros historicos.

JOANNIS HENRICI MICHAELIS Annotationes in Jesajam, in ea Bibliorum Hebraicorum editione, quae Halae MDCCXX. in 8. prodiit, ob diligentem locorum parallelorum comparationem, subtiles etiam et accuratas disquisitiones in singulorum verborum significationes genuinas, utilissimae sunt.

FRIEDRICH EBERHARD BOYSENS *Kritische Erläuterungen des Grundtextes der heiligen Schriften des alten Testamentes. Neuntes Stück, die Propheten.* Halle 1764. 8.

Sine

Digitized by Google

Sine damno his notis carere potuissemus. Pleraque in iis quae ad Jesajam spectant, ex *Büschingii* epitome Commentarii Vitringani, germanice facta, compilata sunt. Vocum Hebraicarum significationes praecipue ex dialecto Arabica illustrare tentavit, sed ita, ut facile videas, Virum, alias meritissimum, tantum ex Lexico Goliano sapuisse. Occurrunt tamen subinde observationes non contemnendae.

Uebersetzung und Erläuterung des Propheten Jesaja. *Entworfen von* D. Joh. Heinr. Dan. Moldenhauer, *Pastor am Dom. in Hamburg.* Quedlinburg. 1780.

Bonis haud dubie interpretibus Moldenhauerus accensendus est. Diligenter vocum dictionumque veram significationem et vim indagavit; nec codicum et versionum antiquarum subsidia neglexit.

Joh. Dav. Michaelis *deutsche Uebersetzung des alten Testaments, mit Anmerkungen für Ungelehrte. Der achte Theil, welcher die Weissagungen Jesajä enthält.* Götting. 1779. 4.

Ut omnia Michaelis scripta, ita hae notae etiam, produnt egregiam historiae, morum, naturae et Geographiae Orientis scientiam. In versione saepius, quam necesse erat, a Masorethico textu recedit. Omnium vero suarum textus recepti mutationum rationem reddidit in *Biblioth. Orient.* Tom. XIV. et in Adpendice ad hunc Tomum, seorsim edito.

Die Bibel alten und neuen Testaments mit vollständig erklärenden Anmerkungen von Wilh. Friedr. Hezel (Prof. Lingg. OO. Giess., nunc Dorpat.). *Fünfter Theil, welcher die Sprüche, den*

Digitized by Google

Prediger, das Hohe Lied Salomons, und den Propheten Jesaja enthält. Lemgo 1784. 4.

Hezelium de V. T. libris, ad vulgarem hominum etiam non doctorum captum sapienter et utiliter accommodandis optime meritum esse, inter omnes convenit. Singulis libris sua praemisit prolegomena, vernaculam Lutheri versionem notis idoneis, ubi opus erat, vel illustravit, vel emendavit, eruditos aliorum labores docte consuluit, et adhibito prudenti delectu in rem suam convertit, parcius etiam, et ubi ob magni alicujus nominis auctoritatem periculum metuendum videbatur, modeste refutavit, et novis denique accessionibus auxit.

Prophetae majores ex recensione textus Hebraei et versionum antiquarum Latine versi, notisque philologicis et criticis illustrati, a Jo. Aug. Dathio, Theol. Doct. et Prof. Ling. Hebr. in Acad. Lips. Editio prima prodiit Halae MDCCLXXIX., secunda ibid. MDCCLXXXV. 8.

In Codice Sacro vertendo Dathius a prophetis minoribus duodecim exorsus est, quorum versionem Ann. MDCCLXXIII. edidit. In praefatione ad hanc versionem regulas exposuit, quas sibi praescripserat; et juxta easdem regulas et hanc majorum Prophetarum versionem concinnavit. Nusquam paraphrasten egit, neque de verbo ad verbum transtulit, sed ut genuinum Prophetae sensum rite exponeret, geniumque linguae Hebraeae in latinum sermonem transferret, sibi proposuit. — Notae duplicis generis sunt. Aliae philologicae sunt, aliae criticae. Illas versioni subjecit, has in fine in uno quasi fasciculo collegit. In notis *philologicis* partim res explicavit, partim rationem reddidit versionis suae, quando ea a vulgari interpretatione recedit. Utrumque tamen non factum est, nisi in iis locis, in quibus lectores, qui versio-

Digitized by Google

versionem cum textu Hebraeo conferre velint, fortasse haereant. Potuissent quidem longe plures hujus generis annotationes addi; sed non est reprehendendus Dathius, quod id non fecerit; commentarium enim scribere noluit. Nos plerasque illas notas in usum nostrum convertimus, indicato tamen semper Dathii nomine. In *notis criticis* omnium mutationum, quibus a recepta textus lectione discessit, rationem reddit. Minus saepe tamen illud fecit, et non nisi tum, cum lectio recepta nullam interpretationem probabilem pati sibi videbatur.

B) Qui Jesajae Vaticinia seorsim interpretati sunt, vel illorum explicationi inserviunt.

JOANNIS CALVINI *Commentarii in Jesajam Prophetam. Primum collecti opera et diligentia Nic. Gallasii, deinde locupletati et expoliti magno labore et cura ipsius Auctoris, nunc tertio recogniti et aucti ampla accessione locorum Scripturae, qui passim in toto opere citantur. Additi sunt in fine indices locupletissimi. Editio tertia.* Genev. MDLXX. Fol.

Quamquam parum Hebraice Calvinus calluit; tamen, cum acri et subtili ingenio polleret, multa in ejus interpretationibus inveniuntur, quae ad vatis Hebraei sensum percipiendum utilissima sunt. Multa immiscet, quae ad Ethicen et Theologiam Dogmaticam spectant.

In Esajam Prophetam Commentarii locupletissimi ac recens editi, per WOLFG. MUSCULUM, *Dusanum, una cum gemino Indice locorum S. Scripturae et rerum et vocum in his praecipue memorabilium.* Basileae. MDLXX. Fol.

Opti-

Digitized by Google

Optimis sui temporis interpretibus accensendus est Musculus. Ratio, quam in suis Commentariis sequitur, fere haec est. Primum quidem varias veterum interpretum Graecorum Latinorumque interpretationes producit, quibus interdum recentes adjungit, mox textum ad litteram explicat, post ethica quaedam subjiuit. Profecto legitimam methodum sacras litteras interpretandi vidit et agnovit; verum quia non satis in Critica exercitatus erat, rem perficere nequivit. Absque tamen praejudicio veteres interpretationes expendit, et satis perspicax extitit, qui Puncta Vocalia hodierna nupera esse agnoverit.

Casparis Sanctii, Centumputeolani, e Societate Jesu Theologi, in Collegio Complutensi sacrarum litterarum interpretis, *in Esajam Prophetam Commentarii, cum paraphrasi et indicibus utilissimis.* Mogunt. 1616. Fol.

Planam singulorum capitum paraphrasin tradit, cujus rationem reddit in subjuncto commentario, in quo multa utilia occurrunt. Praecipue imagines poeticas Hebraeis proprias exposuit. Raro ad singulorum verborum interpretationem descendit.

Sebastiani Schmidii *Commentarius super illustres Prophetias Jesajae, in quo singula capita resolvuntur, et adnotationibus ad singulos versus illustrantur, una cum adnotationibus in VIII. priora capita libri Josuae.* Hamb. MDCCII. 4.

Commentarium hunc non ipse quidem Schmidius, sed Sandhagenius edidit; ille tamen, quum prodiret, adhuc vixit ac de isto edendo consensit. Ea tantum in hoc commentario exhibentur, quae a Schmidio in scholis, quum ille Jesajam explanaret, tradita sunt, hancque

Digitized by Google

ob rem mirum non eſt, multa eſſe praetermiſſa, multa non diligenter atque accurate enarrata. Nec tamen, cum Schmidius in ſacrorum librorum interpretatione ſatis exercitatus eſſet, caret bonis ſingulorum locorum expoſitionibus.

Campegii Vitringae *Commentarius in Librum Prophetiarum Jeſajae, quo ſenſus orationis ſedulo inveſtigatur: in veras viſorum interpretandorum hypotheſes inquiritur, et ex iisdem facta interpretatio antiquae hiſtoriae monimentis confirmatur atque illuſtratur, cum Prolegomenis.* Pars Prior. *Inſertae ſunt operi notitiae gentium exterarum, Babyloniorum, Philiſthaeorum, Moabitarum, Syrorum, Damaſcenorum, Aegyptiorum, Arabum, Cuſchaeorum et Tyrorum.* Leovard. MDCCXIV. Fol. *Pars poſterior*, cui praeter indices verborum et rerum, acceſſit *tabula topographica antiquae Moabitidis, ad prophetiam de hac gente rectius intelligendam concinnata.* Leov. MDCCXX. Fol., et Baſil. 1732. dubb. voll. fol.

Omnes ante ipſum Jeſajae interpretes Vitringa poſt ſe reliquit. Ad opus ipſum omnibus adjumentis Philologiae, Criticae, Hiſtoriae, atque aliis, abunde inſtructus, uti acceſſit, ita illud feliciter confecit, et commentarium exhibuit, qui inſignem ac rariorem eruditionem, non mediocrem judicii vim, multam adcurationem, magnam diligentiam oſtendit. Interpretatus eſt diligenter non ſolum voces atque in earum ſignificationes inquiſivit; ſed etiam res ex Hiſtoria et Geographia illuſtrandas, magno eruditionis apparatu expoſuit. — Quum autem Commentarius hic ſaepe nimis copioſus ſit, nec raro, Cocceji exemplum ſecutus, ſenſum myſticum

ſecte-

Digitized by Google

sectetur; Anton. Fridr. Büschingius contraxit eum, ac veluti epitomen composuit, lingua germanica; passim etiam notulas adjecit. Prodiit liber hoc titulo: Campegii Vitringae, *ehemaligen berühmten Doctoris der heiligen Schrift, und öffentlichen Lehrers derselben zu Franecker, Auslegung der Weissagung Jesajae. Erster Theil. Mit einer Vorrede Sr. Hochw. Herrn Joh. Lorenz von Mosheim.* Halle 1749. *Zweyter Theil.* ibid. 1751 4.

Car. Ludov. Hoheisel, Graecae et OO. LL. Prof. Ord. in Athen. Gedanensi, *Observationes philologico-exegeticae, quibus nonnulla δυσνόητα Esajae loca ex indole Linguae S., ex accentuatione Ebraeorum et antiquitatibus illustrantur et exponuntur, aliorumque versiones et interpretationes modeste examinantur.* Gedani, 1729. 8.

M. Georg Joh. Ludw. Vogels, Beysitzers der philosophischen Facultät zu Halle, *Umschreibung der Weissagungen des Propheten Jesaias.* Halle 1771. 8.

Ad integrorum capitum et vaticiniorum nexum perspiciendum non inutilis est haec paraphrasis. Singulis capitibus praepositum est argumentum, quod totius sectionis summam breviter enarrat, et de tempore, quo vaticinium quodque editum est, inquirit.

Neue Uebersetzung der Weissagung Jesajae, Joels, Amos, Obadja und Micha nach dem hebräischen Text, mit Zuziehung der griechischen Version, von Christ. Gottfr. Struensee, *Rector der Domschule zu Halberstadt.* Halberst. 1773. 8.

Breves notae adjectae sunt, in quibus de versione rationem reddit. Justo plus tribuit versioni Alexandri-

 nae;

Digitized by Google

nes; quam tamen satis constet. Itaque ab [illegible] [illegible] [illegible] esse.

Die Weissagungen des Propheten Jesaias übersetzt von Joh. Heinr. Walther, *des theologischen Repetenten-Collegii zu Göttingen Mitgliede. Mit einer Vorrede begleitet von Sr. Hochw. Herrn* D. Gotth. Traug. Zachariae. Halle 1774. 8.

Sensus verborum et sententiarum plerumque plane et recte in versione expressus est; non autem illa assurgit ad textus Hebraei sublimitatem. Versioni breves notae subjectae sunt, quae partim sententias et imagines poeticas plenius explicant, partim de singulorum verborum interpretatione rationem reddunt. A textu Masorethico non recedit, nisi quod nonnullas punctorum vocalium et accentuum mutationes permiserit.

Esajas ex recensione textus Hebraei ad fidem Codicum Manuscriptorum et Versionum antiquarum latine vertit notasque varii argumenti subjecit Jo. Christ. Doederlein, primum prodiit Altdorf. MDCCLXXV. 8., altera vice ibid. MDCCLXXX. tertia ibid. MDCCLXXXIX.

Doederlinii merita ut de universa Theologia, ita nominatim de Jesajanorum vaticiniorum interpretatione maxima esse, inter omnes constat. In praefatione ad editionem primam dicit, se easdem quas Dathius in Praefatione ad versionem Prophetarum minorum, interpretandi leges sibi praescripsisse. Adnotationes jam verborum significationes indagant et ostendunt, jam locorum rationes exponunt, jam de rebus ipsis ac argumento vaticiniorum tractant. Produnt illae omnes eximiam ele-

Digitized by Google

elegantemque eruditionem, miramque judicii atque ingenii vim.

Christ. Aug. Crusii, Theol. in Acad. Lipſ. Prof., *Hypomnemata ad Theologiam propheticam. Pars tertia et ultima, Hypomnemata ad librum prophetiarum Jeſajae complexa.* Lipſ. 1778. 8.

Iſajah. A new Translation, with a preliminary disſertation, and notes, critical, philological, and explanatory. By Robert Lowth, *D. D. Lord Biſhop of London.* Lond. 1778. 4maj.

Dignus certe Jeſajas fuit, qui Lowthum nanciſceretur interpretem, qui et ipſe poeta fuit, et ingenium ſuum Graecorum Latinorumque lectione expolivit: unde factum eſt, ut is in verſione ingenium vatis Hebraei melius expreſſerit, quam ullus alius ante ipſum. In Diſſertatione praemiſſa agit de metro Hebraico, de legibus, quas in vertendo ſibi praeſcripſerit, de textu hodierno, et variis illum emendandi ſubſidiis. Notae praecipue in dictionum et imaginum poeticarum expoſitione verſantur, in qua exercitatiſſimum et feliciſſimum Lowthum fuiſſe, omnes conſentiunt. Quoniam vero reliquarum Orientis dialectorum cognitione penitiore carebat; factum eſt, ut Hebraica nonnumquam minus recte explicaret, ubi pulcherrimos ſenſus fundunt, novasque praeter neceſſitatem moliretur lectiones, ſive textus, ſive vocalium. Vix in Anglia prodierat hic liber, cum in Germania ejus verſio pararetur, quae ſic inſcripta eſt:

D. Robert Lowth's, *Lord-Biſchofs zu London, Jeſajas, neu überſetzt, nebſt einer Ein-*

leitung und kritischen, philologischen und erläuternden Anmerkungen. Mit Zusätzen und Anmerkungen von Joh. Benjamin Koppe, *der Theologie ordentl. Professor, und erstem Universitätsprediger zu Göttingen. Erster Band.* Leipz. 1779. 8. *Zweyter Band.* 1780. *Dritter Band.* 1780. *Vierter Band.* 1781.

Koppii notae libri decus dici merentur. Pleraeque sunt philologicae et criticae et satis diligenter in illis versiones antiquae conferuntur. Primus Koppius vidit, non omnia quae Jesajae nomen gerunt, ab eo esse profecta. Cum Jesaja Lowthiano jungendae sunt

Vindiciae S. Textus Hebraei Esajae Vatis adversus D. Roberti Lowthi Criticam. A Dav. Kochero, *V. T. et Lingg. OO. Prof. Bernae.* MDCCLXXXVI. 8.

Jesajas metrisch übersetzt mit Anmerkungen, von Joh. Dav. Cube. *Erster Theil.* Berlin. 1785. 8. *Zweyter Theil,* ibid. 1786.

Eleganter Cubius vertit. Notae maxime criticae sunt. Sequitur plerumque Lowthum et Koppium. Ceterum haec translatio non est finitae; nam Tomus Secundus desinit Capite XXXIX.

Jesajas, aus dem Hebräischen übersetzt und mit Anmerkungen erläutert, von D. Georg Friedr. Seiler. Erlangen 1783. 8.

Confecit hanc versionem Vir de litteris sacris longe meritissimus maxime ad usum popularem; cui optime inservit. Sed quum haec translatio concinnata sit a viro

Digitized by Google

viro in Scripturarum interpretatione exercitatissimo; docti quoque multa sibi utilia, et ab aliis interpretibus non tacta in illa invenient.

Jesajas, neu übersetzt, mit Anmerkungen, von Christ. Gotth. Hensler, *der Theologie Profess. zu Kiel.* Hamb. 1788. 8.

Destinavit Henslerus hanc versionem non solum Philologiae Sacrae cultoribus, sed iis etiam, qui linguae Hebraeae peritia carent. Horum in usum totius libri versioni adjectae sunt in singula capita notae, quae breviter quidem, sed perspicue et plane res et sententias poetae exponunt. Subjectus est index mutationum, quibus in vertendo a textu recepto discessit. Nec tamen multae illae sunt, et permisit Henslerus sibi plerumque punctorum tantummodo vocalium permutationes, atque alias vocum et litterarum divisiones. Accedunt denique prolixiores annotationes in singula loca, quae aliter interpretatus est, quam ante ipsum interpretes.

Jesajas. Erster Theil. Neu übersetzt und kritisch bearbeitet von Gerh. Kraegelius, *Prediger in Lippstadt.* Brem. 1790. 8.

Neutiquam modesti critici nomen Kraegelius meretur. Saepe ubi textus Hebraeus aptissimum sensum fundit, ibi illum sive ex unius alteriusve codicis lectione, sive ex aliquo veterum interpretum, sive ex conjectura immutandum arbitratur; quod certe multo rarius fecisset, si et linguae Hebraeae proprietatis, et Orientalium poetarum ingenii peritior fuisset.

Digitized by Google

Philologiſcher Clavis über das Alte Teſtament für Schulen und Academien. Jeſajas. Von Heinr. Eberh. Gottl. Paulus. Jena. 1793. 8.

Scripta minora et Diſſertationes, quibus ſingula loca illuſtrantur, in ipſa explicatione ſuis locis laudantur.

RERUM

Digitized by Google

RERUM JUDAICARUM ET ISRAELITICARUM

INDE AB USIA

USQUE AD REDITUM EX EXILIO

BABYLONICO

BREVIS NARRATIO.

Ex Frankii Chronologia Sacra.

Usia seu Asaria, filius Amaziae, regis Judae, vix annos 16 natus fuit, cum regnum post patris mortem obtineret. Accidit hoc anno 77 regni Jerobeami, a tempore, quo in societatem regni patris acceptus est; et regnavit 52 annos. In juventute sua duce Sacharia vate ita se gessit, ut Deum ex animo coleret, et ab omni idololatria alienus esset: quare etiam ei omnia prospere cesserunt. Subjecit sibi cum exercitu suo instructissimo Philisthaeos aliasque gentes finitimas, Gathum quoque aliasque urbes expugnavit et moenibus privavit. Hierosolymae vero moenia restauravit, aliasque urbes suae ditionis communivit, et instrumentis bellicis novis instruxit. Agriculturam quoque et rem pecuariam in meliorem statum reduxit. In senectute vero animum ad

A. M. 3382

3406 Epocha Olympiad.

3429 Epocha Aerae Rom. s. V. C.

ad sui detrimentum extulit. Sacerdotis enim
5430 officium invadens, sacro thure cum adolere,
ann. Jobel. nec admonitus ab incepto desistere vellet, subito
leprosus factus, filio suo Jothamo regni administrationem relinquere coactus est; ipse vero in privatas aedes conjectus vitam reliquam per quatuor annos misere transegit, donec anno regni 52 eam morte finiret. His temporibus prophetae *Jesajas*, *Joel* et *Amos* contra peccata tunc ingruentia magno fervore dixerunt, 2 Reg. XV, 1—8. 2 Chron. XXVI. Jes. I, 1. Amos I, 1.

5419 *) 13) *Zacharias*, Jerobeami filius, non statim post mortem patris, sed demum post 11 annos, anno nempe 38 Asariae, ad regnum pervenit. Turbulento enim tunc rerum statu, cum complures de summa potestate contenderent, interregnum undecim annorum ortum est. Zacharias tandem summa rerum potitus, sed post sex menses a Sallumo, ministro suo, interfectus, et cum eo progenies Jehui secundum verbum Dei deleta est. 2 Reg. XII, 30. XV, 8—12.

5420 14) *Sallum* regiam dignitatem post mor-
5420 Phul. tem Zachariae usurpavit, quam vero non ultra
R. Assyr. mensem obtinuit, a Menahemo, Zachariae duce, in urbe Samariae trucidatus.

5421 15) *Menahemus* ad finem anni 39 Asariae regnum sibi arrogavit, eoque per Phulem, Assyriae regem, cujus amicitiam sibi 1000 talentis

*) Qui numeris sunt signati, reges Israelitici sunt.

Digitized by Google

lentis argenti, ab opulentioribus expreſſis, conciliaverat, confirmato; immanem crudelitatem erga urbem Tipſam, quae portas ei clauſerat, exercuit, incolas nempe omnes, ne gravidis quidem exceptis, jugulando. Regnavit annos 10, c. XV, 14.

16) *Pekajah* patri ſuo Menahemo ſucceſſit 3431
anno 50 Aſariae, poſt biennium autem a Pekah, praefecto militum, interfectus eſt, c. XV, 23.

17) *Pekah* ſibi regnum arrogavit anno 52 3433
Aſariae, et regnavit 20 annos. Is ſocietatem fecerat cum rege Syriae Rezin, qui regi Judae Ahaſo bellum intulerat, et quoniam res ei proſpere ceſſerant, induxit ſibi in animum, regnum Judae plane deſtruere: impeditus tamen a Tiglatpileſare, rege Aſſyriae, qui non ſolum tribus transjordanas, ſed etiam tribum Naphthali cis Jordanem, in Aſſyriam captivas duxit, reliquasque etiam tributarias reddidit. Atque hoc erat initium captivitatis Aſſyriacae et inſequentis plenarii interitus regni Iſraelitici. Ipſe autem Pekah tandem ab Hoſea occiſus eſt, c. XV, 27—31.

Jotham, Aſariae filius, coepit anno pri- 3433
mo Pekahae regis Iſraelis, et regnavit 16 annos, poſt mortem patris, et adhuc 4 annos cum filio ſuo Ahaſo, 1 Reg. XV, 30. Hic patrem pietate et religionis ſtudio non modo aequavit, ſed in eo ſuperavit, quod ſacris rebus ſe non immiſceret, ſed potius reipubli-
cae unice vacaret. In eo autem eſt repre- 3535 *Epocha*
henſus, quod populo nimium indulſerit, et *Aer. Nabonaſſ.*

mores

Digitized by Google

mores ejus depravatos emendare non studuerit; neque loca excelsa, idolis consecrata, de-
3440 *Tiglat-pilesar. R. Assyr.* struxerit. Quam turbulenta vero tunc temporis omnia in regno Israelitico erant, tam pacifica erant sub ejus regimine in terra Judaea. Moabitas, qui se ejus jugo subtrahere studebant, perdomuit, iisque majus, quam antea consueverant, tributum imposuit, 2 Reg. XV, 33. 2 Chron. XXVII.

3449 Ahas, filius improbus probi patris Jothami, anno 17 Pekahae ad regimen accessit, et regnavit annos 16, quatuor nempe cum patre, et 16 solus. Hic omnes suos antecessores impietate antecessit. Ubique enim locorum simulacra Baalis et aliorum idolorum posuit, eorumque cultum introduxit; immo filium suum, ad exemplum Cananaeorum, transire fecit per ignem, ut eum diis consecraret. Mox autem vindictam divinam expertus est; dum ejus regnum a duobus regibus potentibus, *Pekaha* e *Rezino*, maxima vi invaderetur: et cum facile intelligeret, id ad interitum regni sui spectare, vehementer animo perturbatus est. In his angustiis propheta Jesajas ad eum venit, eique liberationem ab his hostibus promisit, et simul praesagivit tempus 65 annorum, quo elapso, regnum Israelitarum plane destructum futurum esset. Hanc promissionem cum propheta miraculo, quodcunque ipse aut de coelo aut in terra eligeret, confirmare vellet; Ahas ex incredulitate hoc denegavit. Quare propheta hoc singulare vaticinium adjecit; regnum Judaicum non prius interiturum esse, quam virgo filium peperisset, cujus nomen

Digitized by Google

men Immanuel, seu qui Deus et homo esset, Jes. VIII, 1—16. Quamquam vero haec promissio sancta et firma erat; Ahas tamen tantum abfuit, ut ei fidem haberet, ut potius ad Tiglatpilesarem, Assyriae regem, confugeret, cumque magnis muneribus, quae ex templi thesauro sumserat, sibi conciliare studeret. Is ei etiam auxilio adfuit, et non solum urbem Damascum occupavit regemque Rezin interficiendum curavit, sed etiam, irruptione in regnum Israelis facta, aliquas tribus captivas abduxit. His rebus prosperis Ahas elatior factus, Deo ipsi illudere ausus est. Cum enim Hierosolymam rediisset, altare magnum aeneum loco suo moveri, et aliud, cujus formam Damasci viderat, eodem poni jussit; in eoque diis Syriis sacrificia obtulit, a quibus putabat auxilium sibi evenisse. Mox autem Deus ei suam potentiam et vindictam demonstravit. Idem enim Tiglatpilesar, cui confidebat, contra ipsum conversus, tributarium eum fecit, 2 Reg. XVI. 2 Chron. XXVIII.

18) *Hoseas* post interfectionem Pekahae 3453 anno 5to Ahasi regnum occupavit, cujus tamen 3458 Salmanass. R. Assyr. possessionem ob motus et discordias intestinas anno demum 12 Ahasi obtinuit; tranquillam 3462 autem et quietam possessionem demum anno 14 Ahasi adeptus est, et postea adhuc 9 annos regnavit. Is quidem paulo sanior antecessoribus suis fuisse videtur: populo enim liberum religionis cultum concessit, cum vituli Jerobeami per reges Syriae et Assyriae jam ablati essent. Deum tamen non ex animo timuit, sed aliis diis adhaesit. Quare Deus tandem Israelitarum resistentiae pertaesus, eos ex terra

sua

ſua eliminandos decrevit. Initium hujus judicii jam ſub rege *Pekah* per *Tiglatpileſarem* factum, per *Salmanaſſarem* autem, hujus ſucceſſorem in regno Aſſyriae, ad exſecutionem perductum eſt. Ipſe Hoſeas hujus rei occaſionem dedit. Is enim anno ſeptimo regiminis ineunte, jugi Aſſyriorum pertaeſus, foedus cum *So* ſive *Sevecho*, Aegyptiorum rege, con-
3468 tra *Salmanaſſarem* iniit. Haec cum Aſſyrius comperiſſet, ſtatim cum expedita manu Hoſeam oppreſſit, eumque captum in vincula conjecit: totaque regione Iſraelitica ſibi ſubjecta, ipſam urbem Samariam poſt triennem obſidionem expugnavit, populumque ſuperſtitem cum rege ſuo in Aſſyriam abduxit. Hic erat funeſtus exitus regni Iſraelitici, quod quidem Deus diu magna longanimitate pertulit; tandem vero ob moroſam reſiſtentiam in plenariam perniciem dedit. Factum hoc eſt anno 6*to* regis Hiskiae et anno 9*no* Hoſeae,
3470 poſtquam regnum 256 annos poſt diviſionem ſteterat, 2 Reg. XVII.

3465 Hiskias ſeu Ezechias, filius probus patris improbi Ahaſi, pervenit ad regnum anno 3 Hoſeae, regis Iſraelis, et regnavit 29 annos. Hic totus in eo erat, ut exſecrandas cerimonias ac religiones, quas pater induxerat, aboleret; cultumque Dei purum reſtitueret. Initium fecit cum reſeratione templi, quod pater ejus clauſerat; deinde ſacerdotibus praecepit, ut templum a ſordibus purgarent, et ſacrificia quotidiana ſecundum legis Moſaicae praeſcriptum offerrent. Quo facto, rex ipſe, in comitatu ſacerdotum, Levitarum et magnae

Digitized by Google

magnae populi frequentiae, templum intravit, illudque magno holocaustorum numero et canticorum celebratione quasi de novo inauguravit. Postea Pascha, quod diu intermissum erat, magna cerimonia celebratum est; convocatis ad hanc festivitatem etiam Israelitis. Excisa tandem atque undique exstirpata sunt idola per totum regnum. Immo ipsi serpenti aeneo, a Mose erecto, et adhuc superstiti, rex religiosus non pepercit; cum nonnulli eodem ad idololatriam abuterentur. Ordines etiam sacerdotum et Levitarum, quos David fecerat, restituit, et, ut reditus ipsis rite fierent, effecit.

Anno *6to* magna illa calamitas regno Israe- 3470
litico accidit, ut totus populus captivus in 3473 Sanherib R. Assyr.
Assyriam abduceretur: ipse autem cum populo 3474 Taracus R! Aegypt. 3478.
suo interim amoena tranquillitate fruebatur, usque ad annum 14. Hoc enim anno *Sancherib*, filius Salmanassaris, copiis immensis Judaeam, ob tributum ab Hiskia ei denegatum, inundavit. His cum imparem se videret Hiskias, veniam per legatos ab eo petiit, quam quidem, pretio 300 talentorum argenti et 30 talentorum auri soluto, impetravit; mox tamen contra fidem datam ab hoste ad deditionem provocatus est. Misit enim Sancherib Thartanem, praefectum eunuchorum, cum magno numero copiarum ad Hierosolymam obsidendam, qui, verbis grandiloquis et ignominiosis adversus Deum et regem, deditionem urbis exposcebat. His auditis, rex Hiskias, laceratis vestibus saccoque coopertus, templum ingressus, Dei auxilium imploravit, de quo etiam

Digitized by Google

etiam mox per prophetam *Jeſajam* certior factus eſt. Interim cum *Sancherib* comperiſſet, *Thirhakam*, regem Aegyptiorum, in auxilium adventare, litteras contumeliarum et blasphemiarum plenas ad Hiskiam miſit. Has litteras a ſe lectas Hiskias in templo coram Deo explicuit, Deumque aſſertorem gloriae ſuae invocavit, et mox a propheta reſponſum accepit: Deum ſuae gloriae vindicem fore, et hoſtem ſuperbum non aliter, ac feram beſtiam, annulo naribus, frenoque labiis ſuis immiſſo, per viam, qua veniſſet, in locum ſuum reducturum eſſe, cui praedictioni mox eventus reſpondit. Eadem enim nocte angelus Jovae exiit et in caſtris Aſſyriorum 185000 hominum ſubito occidit. Tam inſperata clade accepta, Aſſyriorum rex, pudore et tremore perculſus, Niniven rediit, ibique cum in aede Dei ſui Nisrochi adoraret, a filiis ſuis confoſſus, periit, 2 Reg. XVIII, XIX. 2 Chron. XXXII.

3479 ann. Jobel. 15. Interim cum haec agerentur, anno ineunte 15to Hiskias in morbum incidit graviſſimum quem Jeſajas letiferum eſſe predicebat. Id cum regi, tantis rebus implicito, maximum moerorem attuliſſet, et ille precibus ardentiſſimis multisque lacrymis vitae prolongationem a Deo petiiſſet; propheta rediens ei indicavit: preces ejus eſſe exauditas, eumque non ſolum convaliturum, et tertio die poſt in templum aſcenſurum eſſe; ſed adjeciſſe Deum adhuc quindecim annos vitae ipſius. Ne vero dubitaret, promiſſionem hanc per miraculum in radiis ſolis confirmavit, ut umbra decem

lineas

Digitized by Google

lineas in horologio Abaſi retrograda fieret. Hoc fuit alterum miraculum, poſt illud, tempore Joſuae, in ſole factum, et quidem, quod ſane mirandum, in medio Periodi Jobeleae Judaicae, anno nempe 15 Jobeleo, et 15 anno regiminis Hiskiae: a quo usque ad mortem Chriſti aeque 15 cycli Jobelei ſunt, quo quidem tempore tertium miraculum in ſole factum eſt.

Hos 15 annos, quos Deus vitae ſuae addiderat, Hiskias in pace transegit, multis opibus per benedictionem Dei auctus. Hac vero felicitate, ut in proſperis rebus fieri ſolet, animus ejus elatus fuit. Cum enim rex Babyloniae, *Merodach Baladan*, legatos ad eum mitteret, qui de recuperata ſanitate, et de liberatione ab tanto hoſte miraculoſa, ei gratularentur; ſimulque de ratione miraculi, in umbra ſolis facta, percontarentur; Hiskias de tanto honore gaviſus, et ſuperbia elatus, iis divitias ſuas ac theſauros, et quicquid pretioſi ac magnifici habebat, oſtendit. Haec cum ſuperbiam animi ejus indicarent: Jeſajas hoc ei valde exprobravit, Deique juſſu indicavit: fore, ut, quicquid theſaurorum, ab ipſo et a majoribus ſuis congeſtorum, ſupereſſet, Babylonem transferretur; et ex poſteris ejus quidam in palatio regis Babyloniorum ſervi aulici fierent. Quam praedictionem, quamvis acerbam, aequo tamen animo tulit; modo, ut tempore ſuo mala haec non evenirent, deprecatus, 2 Reg. XX.

Manasses, filius improbus probi paren- 3496
tis, regnum cepit poſt mortem patris, anno

aetatis 12, et regnavit 55 annos. In primis
annis erat pessimus omnium antecessorum et
3408 Epocha Archontum Atheniensium. idololatriae ad insaniam usque deditus. Non
solum enim omnia loca, idolis destinata et a
patre diruta, restituit, sed plura etiam idola,
quam unquam alius, coluit. Erexit altaria
Baali; cultum fecit sideribus coeli; ethnicorum
more filium suum in honorem idoli Moloch
per ignem ire jussit; ipsumque Dei templum
altaribus, quae idolis consecrata erant,
3502 Assarhaddon R. Assyr. et Babyl. statuisque idololatricis contaminavit; hariolis,
pythonibus similisque furfuris hominibus aurem
praebuit; populumque ad eadem scelera
3510 Tullus Hostilius R. Roman. suo exemplo induxit; et omnes, qui ei se ex
sancto zelo opponebant, trucidari jussit. Tandem
vero mensura delictorum impleta justam
Dei vindictam expertus est, qui eum in manus
Assyriorum, qui tunc urbem Asdod obsidebant,
incidere fecit, a quibus catenis vinctus, Babylonem
abductus, et a rege Assarhaddone in
carcerem conjectus est, Hac calamitate ad saniora
perductus, peccata agnovit, seriaque
poenitentia ad Deum conversus, et delictorum
veniam expetens, remissionem impetravit, et
in libertatem restitutus est. Factum hoc est
3508 fere anno 15 regni sui. Hanc suam poenitentiam,
postquam Hierosolymam reverterat, publice
etiam demonstravit. Templum enim ab
omnibus abominationibus, quibus illud imma-
3542 Ancus Marcius R. Roman. culaverat, purgari, et omnia idola et altaria,
quae exstruxerat, destrui jussit; et usque ad
vitae finem Deum unicum sincere coluit, 2 Reg.
XXI. 2 Chron. XXXIII, 1—20.

3549 AMMON, filius Manassis, patris fato exemploque
nec sapientior, nec melior factus, sed

potius

Digitized by Google

potius patrem in vita malitiosa anteacta et cultu idololatrico superare studuit; regimen vero ejus impium non fuit diuturnum: nam post biennium a servis suis interfectus, periit, c. XXI. 2 Chron. XXXIII, 21—25.

Josias, filius Ammonis, magnus et pius ille rex fuit, de quo jam ultra 300 annos ante per prophetam tempore regis Jerobeami praedictum erat, quod regna Judae et Israelis in cultu Dei vero reuniturus esset, 1 Reg. XIII, 2. Octennis modo erat, cum ad regnum perveniret, et magna jam virtutis specimina in adolescentia edidit. Anno enim octavo regiminis cum adolescens sedecim annorum esset, coepit quaerere Deum proavi sui Davidis, et dedit operam, ut se de omnibus, quae ad cultum Dei pertinebant, instrueret. Anno 12 purgare coepit terram Judaeam et urbem Hierosolymam ab idolis, excelsis, statuis, signisque sculptis, et conflatis. Deinde destrui jussit altaria Baalim et statuas idolorum; deditque operam, ut omnia superstitionis vestigia et monumenta prorsus everterentur ac delerentur. Anno 18 ad templum restaurandum animum adjecit, eumque in finem collectionem pecuniae instituit. Collecta haec pecunia cum ex aerario templi depromeretur, inventum est exemplar legis Mosaicae diu amissum. Hoc praelecto, cum severissimas Dei comminationes in transgressores legis audiret, territus, Chuldam prophetissam arcessivit, ut ex illa voluntatem Dei cognosceret. Haec cum afflatu divino maximas calamitates, quae immorigero populo Judaico post mortem ejus imminerent,

3551
3558
3558 Nabopoll. R. Babyl.
3562
3564 Halyattes R. Lydiae.
3567 Tarquinius Priscus R. Roman.
3568

praedixiſſet; rex, ad avertenda haec mala multo adhuc alacrior factus, quicquid adhuc supererat idololatriae, tam in terra Judaea, quam Iſraelis, removere et exſtirpare ſtuduit. Ipſe igitur iter fecit in terram Iſraelis, et altari, quod Jerobeam Bethele in loco edito exſtruxerat, ſimul cum aedicula et luco, qui ibi erat, demolitis, cuncta in pulverem redegit, et; ut nihil relinqueretur, ſepulchra ſacerdotum idololatricorum effodi eorumque oſſa in iſto altari comburi juſſit: qua occaſione ſepulcrum prophetae illius, qui olim hoc praedixerat, inventum eſt, 1 Reg. XIII, 3. 2 Chr. XXIV.

Anno eodem 18, quo templum reparari coeptum eſt, paſchatis feſtum ſolenni ritu celebrari conſtituit. Hunc in finem omnes ſacerdotum et Levitarum familias congregavit, iisque ordine ſuo diſpoſitis, arcam foederis, quae ſub regibus idololatricis loco ſuo mota fuerat, in conclavi, quod ei Salomo aedificarat, re-
3376 *Pharao Necho R. Aegypt.* poni juſſit. Agni deinde paſchales, in templo a Levitis mactati, et ſanguine illorum a ſacerdotibus altari aſperſo, a quoque domi ſuae comedebantur. Cetera vero ſacrificia euchariſtica, quae magno numero a rege et principibus offerebantur, per ſeptem dies in conviviis magna hilaritate abſumebantur. Tanta igitur hujus feſti fuit celebritas, ut, inde a tempore Samuelis, non major fuerit ulla, c. XXIII, 21. 2 Chron. XXXV.

Templi reparatione vix conſummata, accidit, ut Pharao Necho, Rex Aegypti, expeditionem contra Babylonios faciens, transitum per terram Judaeam expeteret. Quem cum Joſias

Digitized by Google

Josias concedere nollet, et res ad proelium venisset; ipse, proelio vix inito, a sagittariis graviter vulneratus, et ex acie abductus, Megiddone mortuus est, postquam 31 annos regnaverat. Mors ejus omnibus subditis suis acerbissima fuit. Ipse propheta *Jeremias*, qui anno ejus 13 vaticinari coepit, carmine quodam eum lamentatus, et memoria ejus diu in carminibus lugubribus reiterata est. Jure optimo etiam mors tam pii et sapientis principis, cum quo pietas, salus et honor populi quasi sepultae sunt, deploranda fuit, 2 Reg. XXIII, 26—28. 2 Chron. XXXV, 19—27.

Joahas seu Johanna, degener filius junior Josiae, a plebe rex constitutus vix regnum 3582
adiit, cum Pharao Necho, ad quem frater ejus major se contulerat, eum captum et vinctum secum in Aegyptum abduceret, postquam tres 3582 *Ninive deleta.*
dumtaxat menses regnaverat, c. XXIII, 30—33. 2 Chron. XXXVI, 1—7.

Jojakim, filius natu major Josiae, a Pharaone 3582
Necho in locum fratris sui surrogatus est, nomine ejus Eliakim, in signum subjectionis, in Jojakim mutato. Haec fuit origo malorum, quae cum interitu totius regni finiebantur. Cum enim Nebucadnezar, rex Babyloniae, quem pater, in regni consortium assumtum, summa cum potestate exercitui praefecerat, contra regem Aegyptiorum expeditionem, ad urbem Carchemim et Syriam atque Phoenicen ereptam sibi recuperandam, suscepisset, Aegyptiosque in fugam convertisset; statim Hierosolymam se contulit, eaque expugnata, templum diripuit, et regem cum

 non-

nonnullis adolescentulis nobilibus, inter quos et *Daniel* cum sociis suis fuit, secum Babylonem duxit, terramque sibi tributariam reddidit.
5585 Factum hoc est anno quarto regiminis Jojakimi, seu secundum Danielem anno tertio, nempe exeunte; Jer. XXV, 1. Dan. I, 2. 2 Reg. XXIV, 13. 14. Atque ab eodem anno incipiunt 70 anni captivitatis, a Jeremia praedicti, Jerem. XXV, 11.

5588 Tribus annis post, rex Jojakim, a Nebucadnezare iterum dimissus, et in regnum, sub foedere subjectionis restitutus, ab eo defecerat, et, auxilio regis Aegypti fretus, tributum non solverat. Quare Nebucadnezar, aliis rebus occupatus, gentes vicinas, sibi subjectas, in Judaeam misit, quae illam regionem incur-
5592 sionibus suis devastarent. Tandem ipse, quatuor annis post, cum exercitu suo adventavit, et Jojakimum, captum et catenis vinctum, cum Babylonem abducere vellet; ille in carcere, aut in via mortuus, et insepultus mansit, prout Jeremias praedixerat, Jer. XXII, 10. XXXVI, 30. 2 Reg. XXIII, 36. XXIV, 1—6. 2 Chr. XXXVI.

5593 Jojachim, qui etiam *Jechonia* et *Chania* nominatur, a patre Jojakimo, anno aetatis 8, in consortium regni assumtus, et post mortem patris, anno 18 aetatis, regnum capessivit, quod vero 3 menses tantum tenuerat, 2 Chron. XXXVI, 9. 2 Reg. XXIV, 8. Cum enim Nebucadnezar, post expugnationem Syriae et Phoenices, aliquam in eo perfidiam cognovisset; ille Hierosolymam petiit: et quamvis rex cum matre, servis, ducibus et ministris egressus, potestati ejus se permitteret; ille tamen ei

ei non confisus est, sed eum secum Babylonem ductum in carcerem conjecit; ex quo demum anno 37, postquam abductus erat, ab *Evilmerodacho* liberatus, et ad summos honores evectus fuit, 2 Reg. XXV, 27. Jerem. LII, 31. Cum hoc rege simul omnes thesauri templi et regiae, itemque omnes viri fortes, artifices, et mercatores, numero 10000, Babylonem deportati sunt, infima tantum plebe remanente, 2 Reg. XXIV, 14—16.

Zedekias, alias *Mathanias* dictus, tertius Josiae filius, ab ipso Nebucadnezare rex constitutus, annos 11 regnavit. Hic praecessorum malis nihil sapientior factus, sed iis potius impietate et perfidia adhuc superior erat. Quamquam enim anno 4*to* regni sui se denuo Nebucadnezari juramento obstrinxerat; tamen anno septimo fidem fregit: et cum rege Aegypti, Pharaone Hophra, foedus iniit. Qua perfidia Nebucadnezar sic exacerbatus est, ut anno 9*no* Hierosolymam obsideret, die 10*mo* mensis decimi. Praepeditus quidem ab Hophra, in auxilium advolante, obsidionem solvit; hoc autem fugato, rediit, et urbem operibus clausit. Hic cum Jeremias divinitus deditionem suasisset, pro proditore habitus, et in carcerem conjectus est, Jerem. XXXII, 33. 34. Cum autem post biennium vi et fame ad deditionem cogerentur Judaei, et rex cum suis noctu salutem fuga petere vellet, a Chaldaeis interceptus et Riblathum ad Nebucadnezarem ductus est, qui summa crudelitate erga eum saeviit: occisis enim prius in conspectu ejus liberis suis, ipsum oculis effossis, catenis vinctum, Babylonem de-

3593

3596

3597 *Vaphres R. Aegypt. s. Pharao Hophra.*

3601

deportari jussit, secundum vaticinia ante data, Jerem. XXXII, 4. XXXIV, 3. Ezech. XII, 13. 2 Reg. XXV, 1—7.

Interim Chaldaei irruperunt in urbem, mense 4*to* die 9*no* anni 11 Zedekiae exeuntis, templumque et aedificia diripuerunt. Postero die 7*mo* mensis 5*ti* Nebusaradan, Praefectus satellitum, a rege missus, Hierosolymam venit, et comparatis per biduum rebus, die 10*mo* templum Dei ac palatium regis cum reliquis aedificiis concremavit, 2 Reg. XXV, 8. Jerem. XXXIX, 8. LII, 13. Postea, muris disjectis, eos qui in urbe reliqui erant, una cum thesauris regis atque principum, et instrumentis vasibusque templi, Babylonem deportari jussit, 2 Reg. XXV, 10—17. 2. Chr. XXXVI, 18. 19. Jerem. XXXIX, 8. LII, 14. Factum hoc est anno regni Nebucadnezaris 19, anno Per. Job.
3604 3604, annis 427 post templum fundatum. Hoc anno, cum deletione templi et urbis, anni 390 peccatorum finiuntur, et incipit magnum illud Sabbathum punitivum, de quo prophetae dixerant, Zach. I, 1. 2 Chron. XXXVI, 21. Ezech. IV, 5. 6.

Interim Pontifex Seraja, cum 70 principibus jussu Nebucadnezaris occisus, filiique ejus Jozadok et Esra cum aliis Babylonem abducti sunt; reliquis de infima plebe, ad agros colendos relictis, Gedalia praepositus, ejusque curae Ieremias quoque propheta traditus est, 2 Reg. XXV, 22. Jerem. XXXIX, 11—14., quibus se ceteri Judaei, qui in alias regiones aufugerant, adjunxerunt.

Gedalia autem ab Ismaele quodam, ex regia stirpe oriundo, qui ejus honori invidebat, inter-

interfecto; Judaei, regis vindictam timentes, in Aegyptum, disfuadente tamen Jeremia, fe receperunt, ipfumque, ut fecum iret, coegerunt.

Hierofolyma occupata, Nebucadnezar partem exercitus fui ad urbem Tyrum obfidendam mifit, eodemque tempore praefectum Nebufaradanem cum reliquis copiis ablegavit, ad Ammonitas, Moabitas, Philifthaeos, Idumaeos, Arabes aliosque circumjacentes populos, qui ab eo defecerant, et Zedekiam in focietatem traxerant, debellandos, cum quibus ille pari acerbitate egit, Ezech. XXV. XXVI, 10. Jef. XXI, 11—13. Jerem. XXV, 21—23. XXVII, 3. XXIX, 28. Hoc tempore etiam 745 Judaeos, qui adhuc in terra reliqui erant, et cum illis gentibus fecerant, fecum Babylonem duxit. 3608
Factum hoc eft anno 23 regni Nebucadnezaris, Jerem. LII, 30.

Talis erat finis regni funefius, quod Deus ipfe conftituerat, propter peccata atrocia autem iterum deleverat. Stetit 470 annos inde a Davide, 390 a defectione decem tribuum, 134 ab everfione regni Ifraelis, et 427 annos a fundatione ad deletionem templi.

Urbs Tyrus tandem, poft obfidionem tre- 3618
decim annorum expugnata eft. Quoniam vero maxima pars incolarum facultates fuas in naves transportaverant, ita ut *Nebucadnezar* pro maximo labore nil, nifi urbem vacuefactam acciperet; ira incenfus folo eam aequavit, omnesque reliquos incolas trucidari juffit, Ezech. XXVI, 7. 8. Interim ei pro remuneratione tanti laboris divitiae Aegypti a propheta Ezechiele promittebantur, Ezech. XXIX, 18—20.

 Poft

Digitized by Google

3619 Post hanc expugnationem *Nebucadnezar*, anno 27 captivitatis Jechoniae, Aegyptum petiit, quae tunc bellis intestinis labefactata erat, eaque occupata et devastata, immensas inde
3622 *Pisistratus Tyranni Athen.* divitias reportavit, Ezech. XXIX, 17—21. XXXI. XXXII. Jes. XIX. Jerem. XXVII, 19. In hac expeditione plerosque etiam Judaeos, qui in Aegyptum se receperant, captivos abduxit, uti iis Jeremias praedixerat, XLIV, 27. 28.: simulque Arabes et Libyos sub potestatem suam redegit, Ezech. XXX. Dan. II, 37. 38. IV, 29. Jerem. XXVII, 6.

3587 Interim anno 2*do* regni, *Nebucadnezari* somnium divinatorium obtigit: quod Daniel ei ex divina revelatione de permutationibus et successionibus regnorum futuris interpretatus est; qua de re Daniel praefectus Magorum et regionis Babyloniae praeses constitutus est, Dan. II. Nebucadnezar vero eo dementiae processit, ut ad hujus statuae formam, quam in somnio viderat, statuam auream 60 cubitos altam exstrui illamque in planitie quadam constitui jussit; eo simul edicto edito, ut qui hanc statuam divino cultu non adoraret, in furnum ardentem dejiceretur. Cum vero tres Danielis amici, quos ad magnos honores extulerat, id facere negarent, et in furnum conjecti, ab angelo vero a flammis intacti conservati essent; rex hoc miraculo viso, eo adactus est, ut publice confiteretur: Deum Israelis solum verum Deum esse, Dan. III.

Per ultima tempora pacifica, gentibus adversariis omnibus devictis, ingenti divitiarum copia congesta, urbeque Babylone aedificiis

magni-

Digitized by Google

magnificentissimis ornata: animus Nebucadnezaris supra modum elatus est, ut sibi soli ea omnia attribueret, atque in haec verba tumida erumperet: Haec est magna illa Babel, quam ego aedificavi in domum regni in robore fortitudinis meae et in gloria decoris mei. Sed mox Deum honoris sui vindicem expertus est. Vix enim haec verba elocutus, furore correptus; omnique rationis usu privatus, ab omnium hominum consortio remotus, inter bruta per septem menses sub dio vitam degere coactus est. Ad sanitatem vero restitutus, ipse haec sua fata commemorans, soli Deo omnem gloriam, honorem et laudem tribuendam esse humillime confessus, et in regnum restitutus, usque ad vitae finem magna cum gloria vixit. Mortuus est anno regni sui 43, aut etiam 44, si scilicet a tempore, quo a patre in regni consortium assumtus est, computaveris, Dan. IV.

Evilmerodach, filius Nebucadnezaris, suc- 3629
cessit patri suo. Hic se propitium Judaeis gessit, Jechoniam ex vinculis, in quibus annos 37 detentus erat, dimisit, et ad summum honoris gradum extulit, 2 Reg. XXV, 27. Jerem. LI, 31. Regnavit modo annos duos. Voluptatibus enim cum dedisset se, regnumque neglexisset, a Nericolossaro, sororis suae marito, interfectus est.

Nericolossarus post interfectionem Evilme- 3631
rodachi regnum usurpavit, et quarto anno post in pugna cum Medis obiit: filiusque ejus *Laborosoardochus* novem mensibus post a suis inter- 3634
fectus est.

Belsazer, in Canone Ptolemaei *Nabonadius* 3635
dictus, et filius Evilmerodachi, et ultimus ex 3643 *Sardes a Cyro expugnatae.*
pro-

progenie Nebucadnezaris, Jerem. XXVII, 7. regnavitque annos 17. Hic prout vino epulisque deditus erat, splendidissimum epulum principibus suis sub finem regni sui dedit, in quo temulentus vasa templi Hierosolymitani, a Nebucadnezare Babylonem abducta, afferri jussit, ut cum proceribus et concubinis in Dei Israelis contumeliam ex illis biberet; laudando simul Deos suos patrios prae Deo vivente. Furor iste cum prope ad insaniam accessisset, ex improviso manus scribens in pariete apparuit. Hanc conspiciens rex, maxima consternatione percussus, ingenti clamore sublato, Magos, Chaldaeos, aruspices, arcessi jussit. Cum vero scripturam hanc nullus eorum nec legere nec interpretari possit: Daniel suasu aviae regis advocatus, eam non modo legit, sed etiam significatum ejus ostendit; tempus nimirum adesse, quo regnum ei detraheretur, ut in Medos et Persas transferretur. Cui praesagio mox etiam eventus respondit: eadem enim nocte, urbe a Cyro, Persarum rege, astu expugnata, Belsazer a militibus irruentibus interfectus est, et Darius Medus, qui in societate Cyri erat, regnum occupavit, Dan. V.

Darius Medus, alias *Cyaxares II.* dictus, Cyri avunculus, qui cum eo in expugnanda urbe societatem fecerat, regni Babylonici gubernacula anno 62 aetatis suae, consentiente Cyro, suscepit, Dan. V, 30. 31. IX, 1. easque tres annos tenuit. Sub hoc tanta fuit Danielis auctoritas, ut rex ei summam rerum tradere vellet; quod autem ei tantam invidiam apud ceteros Satrapas peperit, ut non prius quiescerent,

rent, quam ipſe in foveam leonum, invito tamen rege, projectus eſſet. Ubi tamen, per angelum Dei a morſu leonum ſervatus, poſtero die, juſſu regis, vivus extractus; delatores autem cum uxoribus et liberis in eamdem conjecti et a leonibus lacerati ſunt. Quo facto, rex Deum Danielis, ut unicum, verum et viventem, laudibus celebravit, omnibusque gentibus, imperio ipſius ſubjectis, publico edicto hujus Dei cultum commendavit, Dan. VI.

Cyrus, in S. Scriptura *Cores* dictus Esra 3655
I, 1. qui hucusque, poſt expugnationem urbis Babylonis, in Syria occupanda verſatus erat, poſt mortem Darii regimen ipſe ſuscepit, regnumque Babylonicum hoc modo cum Mediae et Perſiae regno conjunxit. Vix imperium aſſumſerat, cum ei a Daniele, qui apud eum quoque ſummum gradum tenebat, res Judaeorum, appoſito Jeſajae vaticinio, Jeſ. XLIV, 28. c. XLV, 1. commendarentur; quibus rex permotus, veniam Judaeis dedit, in patriam ſuam remigrandi et templum reſtaurandi. Juſſit etiam, ut iis vaſa templi, a Nebucadnezare deportata, reſtituerentur. Quo facto, duce Serubabele et pontifice Jeſua, 42360 homines in Judaeam remigrarunt, pleriſque tamen in terris Babyloniae, ob poſſeſſiones ibi acquiſitas, remanentibus, Esra II. Factum hoc eſt, cum accurate 70 anni captivitatis, a Jeremia c. XXV, 11. praedicti, completi eſſent.

Prima Judaeorum cura poſt reditum erat, ut cultum Dei reſtituerent. Condito igitur altari in ruderibus templi, prima holocauſta primo die menſis ſeptimi obtulerunt, et ſimul eo-

eodem menſe feſtum tabernaculorum ad praeſcriptum Moſis celebrarunt.

3656 Anni ſequentis menſe ſecundo templi fundamenta, auctoribus Serubabele et Jeſua pontifice, magna cum cerimonia jacta ſunt. Hujus autem operis cum Samaritani peterent ſocietatem, et Judaei ob religionis diverſitatem id recuſarent, magna eis ab his impedimenta objecta ſunt, quo minus incepta proſequi potuerint, Esra IV.

3661 *Cambyſes*, Cyri filius, ab Esra *Ahasverus* dictus, Esra IV, 6. ob expeditionem, quam in Aegyptum fecit, celebris eſt, ubi immani crudelitate ſaeviit, totumque regnum, rege Pſammenito interfecto, ſibi ſubjecit. Fratrem ſuum Smerdem, quem ad regnum aſpirare ſuſpicabatur, per inſidias interfecit. Ipſe tandem, equum conſcendens, enſe vagina elapſo ſauciatus, paucis diebus poſt ex vulnere mortuus eſt, poſtquam annos ſeptem et quinque menſes regnaverat.

3668 *Smerdes*, ab Esra *Arthaſaſtha* nominatus, Esr. IV, 7. ſub ſimulato nomine Smerdis occiſi regnum uſurpavit; detectus autem a ſeptem principibus conjuratis, poſt 7 menſes interfectus eſt. Ejus juſſu, Samaritanorum artibus, aedificatio templi Judaeis interdicta eſt, Esra IV, 7—24.

3669 *Darius Hyſtaspis* unus ex ſeptem conjuratis fuit, qui Smerdem occiderant, et hinnitu equi ſui ad regnum pervenit. Regno ejus ineunte, Judaei, divinitus per prophetas Haggai et Zachariam admoniti, templum aedificare inchoarunt;

Digitized by Google

runt; et cum Satrapae vicinarum regionum eos propterea compellarent, illi ad edictum Cyri, hac de re editum, provocarunt. His ad regem nunciatis, et edicto hoc in ſecretis ſcriniis invento; rex Satrapis ſuis mandavit, ut aedificationem templi non modo non inhiberent, ſed et ipſi potius adjuvarent, et ex aerario regis ſumtus ad aedificium et ſacrificia ſuppeditarent.
Quo facto, anno 2*do* regni Darii, tantis viri- 3670
bus Judaei opus aggreſſi ſunt, ut intra 4 annos,
id eſt anno 6*to* Darii, die 3*tio* menſis Adar, 3674
templi aedificium conſummatum inauguraretur, et poſtero die 14 menſis Niſan Paſcha magna laetitia celebraretur, Esr. V. VI. Factum hoc eſt anno Per. Jobel. 3674, 70 annos poſt excidium prioris templi, et 7 X 70=490 poſt con-
ſummationem ejusdem. Sequens annus 3675 3675
erat 19*us* annus Jobeleus et 133*us* ſabbathicus, ann. Jobel. 19.
annus nempe magnus remiſſionis, quo a ſervitute liberati, ad quietam terrae poſſeſſionem redierant. Sic enim, cum ipſo hoc anno, anni devaſtationis praedeſtinati et ſabbathum magnum punitivum clauduntur, 2 Chron.
XXXVI, 21. Zach I, 1. VII, 5. Ex quo intel- 3673 *Epocha*
ligi poteſt, quam accurate omnia cum Jobelea *conſul. Rom.*
et Sabbathica ſupputatione conveniant.

Eodem anno 6*to* Darius Babylonem, quae 3674
contra eum rebellaverat, aſtu Zopyri occupavit, et muris ad dimidium dirutis, ac portis aeneis orbatis, eam ita vaſtavit, ut haec munitiſſima et ſplendidiſſima urbs temporibus poſteris in vaſtam ſolitudinem converſa ſit, ſecundum praedictiones prophetarum, Jer. L, 5. XXV, 12. Jeſ 3684 *primus*
XLVII. Regnavit Darius ſecundum Marmora *dictat. Rom.*
3689 *tribuni*
Arun- *Romae creati*

Arundeliana annos 28; qui etiam optime conveniunt cum Chronologia biblica et Jobelea.

3697 *Xerxes*, Darii filius, qui in libro Esther Ahasverus nominatur, regnavit 21 annos. Hic maximus et potentissimus, sed etiam in expeditionibus infelicissimus regum Persarum fuit.
3699 Anno tertio imperii sui convocavit omnes regni sui proceres, ac eo quidem sine dubio consilio, ut cum iis de expeditione, quam adversus Graecos suscipere volebat, deliberaret, suamque simul magnificentiam ostenderet. His proceribus epulum splendidissimum per 180 dies dedit, quo uxorem suam Vasthi ob ejus insolentiam repudiavit. Anno quinto, qui erat
3701 lentiam repudiavit. Anno quinto, qui erat
3703 *pugna Salamina.* decimus post pugnam Marathoniam, suscepit expeditionem adversus Graecos cum copiis fere innumeris; a Graecis tamen et mari et terra caesus, et fugatus, septimo anno, pugna apud Salamina facta, in Asiam reversus, omnia templa Deorum, Beli amplissimo templo non excepto, evertit: quo facto prophetiae impletae sunt, Jes. LI, 9. Jer. LI, 44. 47. 52. L, 2. Post reditum anno eodem septimo Estheram in thalamum suum excepit, quae postea, anno ejus imperii 12, intercessione sua gentem suam a consiliis Hamani perditis, et ab internecione
3708 vindicavit. In cujus liberationis memoriam Judaei diem 14 mensis Adar, quo haec liberatio facta est, festum, quod Purim vocant, quotannis ad nostra usque tempora celebrant, Esther IX. Tandem Xerxes ab Artabano, praefecto praetorio, obtruncatus est.

JESA-

JESAJAE VATICINIA.

Digitized by Google

Digitized by Google

LIBRI INSCRIPTIO.

(C. I, vs. 1.)

[חֲזוֹן — יְהוּדָה] Utrùm haec inſcriptio ad totum vaticiniorum Jeſajae corpus, an ad primum tantummodo vaticinium pertineat, dubitatur. Qui priorem ſententiam defendunt, hoc praecipue nituntur argumento, quod 2 Chron. XXXII, 32. vaticinia Jeſajae ſub illo, quem nunc legimus, titulo excitentur. Locus ille vulgo vertitur ita: *reliquae autem res geſtae Hiskiae, benignaque ejus facta, ſcripta ſunt in vaticinio Jeſajae* (בַּחֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ), *filii Amoz, prophetae, et in libro, hiſtoriam regum Judae et Iſraelis enarrante.* At enimvero in hoc loco verba potius ita ſunt ſtruenda: הִנָּם כְּתוּבִים עַל־ סֵפֶר מַלְכֵי יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל; nam כָּתַב conjungi ſolet cum עַל, vid. 2 Chron. XVI, 11. XXIV, 27. XXVII, 7. XXVIII, 26. XXXV, 27. בַּחֲזוֹן autem tunc vertendum erit, *cum vaticinio*, illo, puta, quod ad Hiskiam, regem, ab ingruente hoſte Aſſyrio liberandum atque a morbo, in quem tum inciderat, ſanandum, ſpectaret, legiturque 2 Reg. XVIII, 13 — XX, 19., et in hoc, quod ab Jeſaja nomen gerit, volumine, Cap. XXXVI — XXXIX. Priori illi verſioni obſtat etiam hoc, quod illo Chronicorum loco non legitur וְעַל, ſed ſimpliciter עַל. Hinc locus ille ſic erit vertendus: *reliquae res geſtae Hiskiae, benignaque ejus facta, cum vaticinio Jeſajae, ſcripta ſunt in libro*

 ces.

Digitized by Google

cet. Quare ex eo loco minime poteſt probari, hunc verſum primum eſſe genuinam totius libri Jeſajani inſcriptionem. Videntur potius verba חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם olim inſcriptionem primi tantummodo vaticinii conſtituiſſe; perinde ac oraculo ſequenti, Capite ſecundo, ſimilis inſcriptio praepoſita eſt; cf. et Cap. XIII, 1. Quum autem omnia, quae in hoc volumine continentur, vaticinia in unum corpus colligerentur, cui Jeſajae, celebris olim vatis, nomen praefigere viſum eſſet; illi, qui eo negotio fungebantur, oraculum hocce, grave illud, et generalioris argumenti, in fronte libri poſuerunt cum titulo praeſcripto, qui, licet huic ſoli vaticinio adſcriptus, viſus tamen ipſis eſt commode transferri poſſe in titulum generalem totius libri, adjectis in vicem complementi verbis: בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה :— חָזוֹן *Viſum*, hinc, *oraculum*, *vaticinium*, *carmen fatidicum*. Proprie ita videtur vocata eſſe prophetia, in qua viſum per quietem, aut κατ' ἔκστασιν prophetae oblatum narratur, unde translatum ad quaslibet prophetias ſignificandas. Vid. 1 Sam. III, 1. Ezech. XII, 27. (quo quidem loco חָזָה, *vidit*, idem eſt, quod נִבָּא, *vaticinatus eſt*). Hinc dicitur *Gad* 2 Sam. XXIV, 11. חֹזֶה et נָבִיא. Cf. 1 Sam. IX, 9. 2 Reg. XVII, 13. 1 Chron. IX, 22. XXI, 9. Eodem *prophetiae* ſignificatu N. T. ſcriptores uti ſolent voce ὅραμα, Act. XI, 5. XVI, 9., cui convenit ὅρασις, quod noſtro loco LXX poſuerunt. Herodotus L. I. c. 108. 120. de *ſomniis*, quae Aſtyagi, Medorum regi, divinitus miſſa feruntur, loquens, utitur voce ὄψις, quae tantundem valet. Arabibus حزي eſt *conjectura menſuram inivit*, ſ. *aeſtimavit quantum eſſet*, hinc, Giggejo auctore, *ariolatus eſt*, *occulta indicavit*. Recte Chaldaeus: נְבוּאַת יְשַׁעְיָה, *prophetiae Jeſajae*. יְשַׁעְיָהוּ, nomen noſtri vatis, idem ſignificat, ac ſi diceres *Jova ſ. Dominus ſalvabit*

vabit

Digitized by Google

vabit, coll. Jesaj. XII, 2. XXXV, 4.; ex Hilleri mente in *Onomast. S.* p. 318. ex futuro Hiphil radicis ישׁע, unde superesse censet שׁוּעַ in nomine יְהוֹשׁוּעַ, *Josua*, et תְּשׁוּעָה, *salus*, sicut טוּב et יָטַב, צוּר et יָצַר, et verba alia plura mediae radicalis *Vau* et primae radicalis *Jod* significatione conveniunt. Hieronymus in Prooem. ad Commentar. in Joel. nomen exponit, σωτηρία Κυρίου, i. e. *salus Domini* est, improbante Hillero, qui L. l. p. 487. „male, inquit, deduxeris a יֶשַׁע, *salute*, ab eo enim derivatum nomen diceretur יְשַׁעְיָה vel יְשַׁעְיָהוּ, sicut ab חֵזֶק venit חִזְקִיָּה. Et vero ab יְשַׁעְיָה relictum יִשְׁעִי, i. e. *salus Domini*, plurium virorum nomen, 1 Chron. II, 31. IV, 20. 42." Sed quemadmodum a שֶׁבַע in statu constructo fit שְׁבַע, et a תֵּשַׁע ibidem in regimine dicitur תְּשַׁע, ita pari modo a יֵשַׁע in statu constructo יְשַׁע *salutem* (Domini) formare et explicare licebit. Ceterum יְשַׁעְיָהוּ significatu non differt a יְשַׁעְיָה, quod nomen pluribus hominibus inditum legitur, vid. Esr. VIII, 7. 19. Neh. XI, 7. 1 Chron. III, 21.; ut: בְּנָיָהוּ et בְּנָיָה, זְכַרְיָהוּ et זְכַרְיָה, אֵלִיָּהוּ et אֵלִיָּה promiscue usurpantur. בֶּן־אָמוֹץ „*Amos*, pater Esajae, non, ut plerique autumant, tertius duodecim prophetarum est, sed alius, diversisque apud Hebraeos scribuntur literis. Iste primam et extremam literas habet א et צ, ille ע et ס. Et iste secundum quosdam interpretatur *fortitudo* sive *robustus*, ille populo *durus* et *gravis*, de quo in Amos plenius diximus." Hieronymus. Ceterum *Amozum*, patrem Jesajae, Amaziae, regis Judae (2 Reg. XIV, 1.) fratrem fuisse, Judaei constanter adfirmant ex majorum traditione, cujus jam Hieronymus mentionem facit in Commentar. ad Jes. XX. sub fin.: *Tradunt Hebraei, Esajam socerum fuisse Manassae, filii Ezechiae, regis Judae.* Sed infirmissima haec traditio nullam plane meretur fidem. עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם] Particula עַל h. l. non reddenda est *contra*, sed indicat objectum vaticinii, ut Graecorum ὑπὲρ,

Digitized by Google

ὑπὲρ, Latinorum *ſuper*, *de*; cf. Zachar. XII, 1. ubi vaticinio conſolanti praeponitur. „Pro *Juda*, in quo ſignificantur duae tribus, Septuaginta et Theodotio poſuere *Judaeam*, quae totam terram duodecim tribuum oſtendit. Et pro eo, quod nos ex Hebraeo vertimus, *ſuper Judam et Hieruſalem*, illi interpretati ſunt *contra Judaeam et Hieruſalem* [κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ]; Symmachus more ſuo manifeſtius, *de* [περὶ] *Juda et Hieruſalem*, ut nec proſpera, nec adverſa velit titulo demonſtrari, ſed ea, quae de Juda et Hieruſalem in utramque partem propheticus ſermo praedixerit. Ergo Eſajas principaliter de duabus loquitur tribubus, Juda et Benjamin, exceptis decem, quae in Samaria erant, et vocabantur Ephraim et Iſraël, et quas ſub Ozia, rege Juda et Hieruſalem, Phul, rex Aſſyriorum vaſtare jam coeperat. Denique quinquageſimo et ſecundo imperii ejus anno, regnante apud Samariam Phaceae, filio Romeliae, venit Teglathphalaſar, rex Aſſyriorum, et cepit Ahion et Abel domum Maacha, et Jonaha, et Cedes, et Aſor, et Galaad et Galilaeam, omnem terram Nephtalim, et tranſtulit eos in Aſſyrios. Ex quo oſtenditur, vicina everſione Samariae, in commonitionem duarum tribuum haec univerſa narrari.“ Hieronymus. Per *Judam* et *Hieroſolymam* hic primo ſenſu intelligendi ſunt *Judaei*, qui ortum traxerunt ex *Juda*, Jacobi filio (Genes. XXIX, 35.), ſub quibus cenſebantur *Benjaminitae*, et qui inter eos verſabantur Levitae, quatenus illi diverſi erant ab *Ephraimitis*, ſive ceterarum tribuum Iſraelitis, quae ſub Ephraimo putabantur. Sic in hoc ipſo libro (VII, 17. XI, 13.), et paſſim in prophetiis *Juda* et *Ephraim* ſibi opponuntur. Judaei vero una cum Benjaminitis communi *Judae* nomine tanquam una tribus, comprehenduntur 1 Reg. XI, 36., ut viciſſim 1 Reg. XII, ſolo *Benjaminis* nomine et Juda tribus ſignificatur. Et *Hieroſolymae* quidem in hac inſcriptione nominatim mentio fit, quod regni totius eſſet metro-

metropolis, regis, procerum, judicum, sacerdotum, doctorum, primaria et praecipua sedes, ut significetur, agi in hoc primo viso Cap. I., et in universum quoque quod ad majorem partem in ceteris visis hoc volumine comprehensis, de fatis *Judaeorum*, quorum maxime conspicuam partem facerent Hierosolymitani. Reliqua inscriptionis pars designat temporis spatium, per quod Jesajas vaticinia edidit: בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ, *in diebus Usiae*, qui et *Asarias* dicitur 2 Reg. XV, 1 seqq., cujus res gestas peculiari libro descripsisse Jesajas dicitur 2 Paral. XXVI, 22. Regni ejus initia in annum fere octingentesimum cadunt ante aerae Dionysianae initium. Regnavit in Judaea annos duos et quinquaginta, 2 Reg. XV, 2. יוֹתָם, *Jothami*, qui sedecim annos imperium tenuit, 2 Reg. XV, 33. אָחָז, *Ahas*, totidem annos, 2 Reg. XVI, 2. יְחִזְקִיָּהוּ *Hiskiae*, qui viginti et novem annos regno praefuit, 2 Reg. XVIII, 2. „Scimus quoque, Ezechiam in Hierusalem duodecimo anno Romuli, qui sui nominis in Italia condidit civitatem, regnare coepisse, ut liquido appareat, quanto antiquiores sint nostrae historiae, quam gentium exterarum.“ Hieron. Anni vero, quibus reges illi regnum tenuerunt, si colligantur, *centum* reperiuntur *et tredecim*, sive *duodecim*, quo toto temporis spatio Jesajam vitam egisse, nedum vaticinia edidisse, parum est probabile. Demus itaque illi, quid fieri oportet, integros Jothami et Ahasi annos, qui quidem sunt *triginta et duo*, vel saltem *triginta et unus*, si Ahasi ultimus illi cum filio fuerit communis: supponere licebit, vatem Usiae et Hiskiae temporum partem tantummodo vixisse. Et quidem quod ad Hiskiam, liquet ex 2 Reg. XX, 1., Jesajam circa *decimum quartum* regni ejus annum adhuc superfuisse, eo enim anno rex, morbo difficillimo defunctus de sanitate recuperanda per Jesajam certior est factus. Sed verisimile est, vatem, jam tum aetate gravem, non adeo longe post illud tempus vita excessisse.

Digitized by Google

Minimum igitur ex Hiskiae annis illi dandi sunt *quindecim*, qui cum *triginta et duobus* patris et avi illius regis conficient annos *septem supra quadraginta*. Quibus si addas *tres quatuorve* ex postremis regni Usiae annis; saltem ultra annos *quinquaginta* in munere egit publico, ad quod si tricenarius aut quadragenarius accesserit, satis ille sero et senex naturae debitum persolvit. Colligit quidem Abarbanel ex 2 Chron. XXVI, 22., ubi Jesajas Usiae, regis, res gestas *priores et posteriores* literis mandasse narratur, vatem jam a primis Usiae initiis floruisse. Ei vero argumento quam parum insit certi et solidi, quisque intelliget ipse. Quidni enim vates, quum in eo esset, ut res ab Usia sua aetate gestas literis consignaret, simul tradere potuit historiam temporis proximi, quo ipse adolescentiae aut inventutis cursum peregit? Cum enim recens erat earum rerum memoria, tum vero ipse ex illis suae aetatis hominibus narrationem illam facile contexere potuit. Multo autem minus credibile est, vatem nostrum vivendo attigisse Manassem, regem, degenerem Hiskiae filium, cujus jussu serra inter cedri asseres illum vivum fuisse dissectum, tradunt Hebraei, et antiquissimi Christiani scriptores. Cf. not. ad LII, 15. LVII, 1. Neque enim aetas tanta vatis, quem oportuisset ita ultra centum et viginti annos vivendo confecisse, verisimilis est, neque narratio illa de crudeli supplicii genere, quo trucidatus sit Jesajas, testibus fide dignis nititur. Ceterum quemadmodum totius libri inscriptio quatuor reges nominat, quibus regnantibus Noster vaticinia ediderit, sic inscriptionibus per singulas libri partes sibi succedentibus definitur, quot vaticinia ad cujusque regis tempus pertineant. Nam Cap. VI, 1. mentio fit anni, quo rex Usias mortuus est, cujus inscriptionis a morte decedentis potius, quam ab initio regnantis desumtae ratio infra ad illum locum reddenda erit. Sequitur Cap. VII, 1. expressa temporis Ahasi com-

Digitized by Google

commemoratio, tum XIV, 28. anni, quo Ahas mortuus est. Quum dehinc Hiskias regnum capesseret, ad ejus tempora reliqua et longe maxima libri pars referenda est, cf. Capp. XXXVI—XXXIX. Quare quae quinque prioribus Capitibus leguntur, referenda erunt, ex mente quidem ejus, qui hoc vaticiniorum syntagma in eum, quo nunc comparet, ordinem redegit, ad Usiae tempora; Cap. VI. Jothami aevo assignandum erit; ad Ahasi tempus pertinent, quae leguntur Cap. VII—XIV, 27., denique ad Hiskiae tempora referenda sunt cuncta reliqua, inde a Cap. XIV, 28. usque ad libri finem. Quod jam vidit Hieronymus, qui sub initium sui Commentarii in Jesajam haec habet: „Quod in titulo ponitur, prophetasse eum sub Osia et Joatham, et Achaz et Ezechia, regibus Judae, non, ut in aliis prophetis, confuse intelligendum est, ut nesciamus, quid sub quo specialiter rege dictum sit, sed usque ad finem voluminis scriptum referatur, quid seorsim sub Osia, et quid sub Jotham, et quid sub Achaz, et quid sub Ezechia ei a Domino revelatum sit.“ Jesajana tamen oracula a manibus serioribus varie esse interpolata, imo integris carminibus alienis, hic illic insertis, adaucta, accuratior singularum hujus libri partium disquisitio docebit.

Digitized by Google

CARMEN PRIMUM.

(CAP. I.)

ARGUMENTUM.

Gravissimo orationis genere Deus et coelorum terraeque obtestatione stuporem atque ingratitudinem Judaeorum incusat (vs. 2—4.), expositoque misero universi populi et reipublicae statu (vs. 5—9.); respuit sacrificia et victimas, quae ipsi neque sancte, neque legitime offerantur (vs. 10—15.), docetque, quid fieri ab ipsis debeat, si velint et suas preces admitti, et sua vota compleri (vs. 16. 17.). Quibus obsequentibus secunda omnia large promittit, recusantibus vero dura atque horribilia minatur (vs. 18—20.). Tum, ut his monitis eo majorem adderet gravitatem, malum hunc atque infelicem reipublicae statum deplorat, eumque cum pristino bono atque felici comparat (vs. 21, 22, 23.). Sperat tamen meliora, et pollicetur tempora, quibus, exstincta mala ista progenie, pietas et justitia, et cum iis pax et quies reipublicae rediturae essent (24. vs. usque ad finem).

Nulla exstat ratio idonea, cur cum Koppio et Cubio hoc capite tres, a se invicem diversas, et vario tempore editas, orationes comprehendi existimemus. Omnia arctissime cohaerent. Nec minus supervacanea Vogelii con-

Digitized by Google

conjectura, mediam hujus capitis partem, a vs. 10. usque ad 20. esse epitomen novae, a prima diversae, orationis.

Quum oracula hoc volumine comprehensa ordine chronologico sint posita, ad seriem regum, qui in libri inscriptione indicantur (vid. not. ad Inscript. sub fin.); nostrum vaticinium una cum iis, quae proxime usque ad Cap. VI. sequuntur, Usia regnante editum esse constat. Nec inest illi quicquam, quod Usiae aevo non conveniat, nisi quod quae vss. 5—9. leguntur de calamitatibus publicis, quarum tunc temporis recens esset memoria, repugnare aliqui existiment Usiano regno, quo florentissimae erant res Judaicae. Melius illi carmen nostrum primis Hiskiae annis arbitrantur congruere, qui regnum, patris, Ahasi, perversitate plane perturbatum et paene collapsum acceperit. Veruntamen illis, quae vss. 5. seqq. habentur, Usiae aetate omnino locum fuisse, videbimus, ubi ad locum illum exponendum pervenerimus.

Exstant Everardi Scheidii *Specimina philologico-critica tria novam versionem Capitis I. et II. Vaticiniorum Jesajae, adjectis animadversionibus complectentia*, quae prodierunt Harderovici Gelrorum, 1779. 1780. in quatern.

---

2. שִׁמְעוּ—דִּבֵּר] Magnificum et grave exordium! Excitatur omnis natura, ut audiat Jehovam, de populi sui ingratitudine conquesturum. Haud insolita apud vates Hebraeos apostrophe, qua, indignatione contra ingratum populum Jehovae commoti, coelum et terras obtestantur, totique rerum naturae silentium indicunt; apud montes causam orant, et colles vocant, ut vocem ipsorum audiant; cf. Ezech. VI, 3. XXXVI, 1. Jer. II, 12. Micha VI, 1. 2. Ps. L, 3. 4. Qua in re imitari videntur Mosen, qui praeclarum illud carmen suum, Deut. XXXII.

Digitized by Google

XXXII. eodem gravi exordio incipit. Verbis כִּי יְהוָה דִּבֵּר attentionem parat a dignitate loquentis, quasi dicat: quae mox proferam, non sunt mea, sed *Jehovae*, quo loquente universam naturam attentam esse, par est. Praeteritum, דִּבֵּר, usurpatur h. l. pro praesenti, ut saepissime alias eadem ratione dicitur אָמַר, v. c. Exod. IV, 22. XI, 4., et ipsum nostrum דִּבֵּר adhibetur Exod. XIX, 8. coll. vs. 9., Jesaj. XVI, 13. XXXVII, 22. Quare nulla est causa, cur cum Lowthio legamus דֹּבֵר. בָּנִים — בִּי] Verbi רום forma Piel (רוֹמֵם), quae in genere notat *extollere*, ubi de liberis est sermo, et jungitur verbo גִּדֵּל, notat *educere in proceritatem*, ut infra c. XXIII, 4. Ezech. XXXI, 4. Quod Vitringa observat, Jesajam hic respicere Mosis verba Deut. XXXII, 6., ut prophetae גִּדַּלְתִּי exprimat Mosis עָשְׂךָ, *fecit*, *formavit te in populum*, et Jesajae רוֹמַמְתִּי positum sit pro Mosis יְכֹנְנֶךָ *stabilivit*, *confirmavit te*; subtilius videtur. Bene Chaldaeus verborum hebraeorum sensum explicuit: עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל קְרֵיתִי לְהוֹן בְּנִין חֲבַבְתִּנוּן וִיקַרְתִּנוּן *populum meum*, *domum Israel*, *filios appellavi*, *amavi eos*, *et honoravi eos*. Pro גִּדַּלְתִּי Alexandrini ponunt ἐγέννησα, *genui*, quasi יָלַדְתִּי legissent, quod commendare posset locus non absimilis infra XXIII, 4. לֹא־יָלַדְתִּי וְלֹא גִדַּלְתִּי בַחוּרִים רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת. Verum quum ceteri veteres codicesque in recepta legendi formula consentiant, verbumque גִּדַּלְתִּי *alui*, vel *enutrivi*, μετονυμικῶς comprehendere possit τὸ יָלַדְתִּי, *genui*, ut Hos. IX, 12.; nil mutandum erit. Conf. caeterum loca parallela, infra XLIX, 21. LI, 18. וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי *Illi tamen a me defecerunt*, non solum simulacra colendo (illorum cultus saepius verbo פָּשַׁע, ubi de deo sermo est, indicatur, vid. Jerem. II, 8. coll. cum vs. 10. 11. III, 13. cet.), verum et sceleribus pluribus aliis, quibus quam parum curae cordique ipsis essent divina praecepta, ostenderunt. Chaldaeus: וְאִנּוּן מְרַדוּ בְּמֵימְרִי, *sed illi contra verbum meum rebellarunt*.

3. יָדַע]

Digitized by Google

3. יָדַע — הִתְבּוֹנָן] Illustris comparatio, qua stupor et vecordia hominum ita significantur, ut nullo modo videantur exprimi posse significantius: quando neque illud rependunt Deo, quod omnium animantium stolidissima referre solent possessori suo. יָדַע hic est *ἐπιγινώσκειν*, *agnoscere*, ut Jes. XLI, 20. Hos. II, 10. XI, 3. *Bos* et *asinus* ad maiorem Israelitarum invidiam ponuntur, quod vera indoles brutina in nullis fere animalibus clarius, quam in his agnoscitur. Hieronymus: „Est sensus perspicuus: ego eos adoptavi in filios, et feci populum peculiarem, et partem meam, et funiculum hereditatis meae, appellavique eos primogenitos, illi autem ne hoc quidem fecerunt, quod bruta faciunt animalia, ut beneficiis vincerentur, et intelligerent pastorem ac nutricium suum. Nec comparavit eos canibus, quod sagacissimum genus animantium est, et pro parvo cibo dominorum tecta defendit, sed stolidioris sensus bovi et asino, quorum alterum carpenta trahens durissimas terrae glebas vertit vomere, alterum portat onera et hominum in gradiendo laborem temperat." Vide similem imaginem Jer. VIII, 7. et cf. Hos. XI, 4. אֵבוּס non est *area*, ut post Gussetium probare studuit Schultensius in *Animadverss. Philologg.* ad Job. cap. XXXIX. vs. 9. et ad Genes. XL, 11. quae sententia tamen postea eidem ipsi displicuit ad Proverb. XIV, 4., et refutata etiam est a Schwarzio in *Miscellann. Theologg. et Philologg.* p. 324. et a Michaele in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. I. pag. 10. 11.; sed *praesepe*, ab Arab. أبَسَ, *colligere, congregare* (unde أَبَّسَ, *qui vestibulum alienae domus instruit cibo suo ac potu*), ita dictum, ut Michaelis vult, l. c., quod praesepe communis boum convictus, ad quem congregantur. Ita et veteres omnes. Post verba לֹא יָדַע Lowthius, Scheidius, alii אֹתִי, *me*, textu excisum, eique inserendum putant, coll. Jerem. IV, 22. Excitant

pro

pro hac lectione Alexandrinos (*Ἰσραὴλ δέ* ΜΕ *οὐκ ἔγνω*) et Vulgatum (*Iſrael autem* ME *non cognovit*). Sed veriſimilius eſt, hos interpretes illud: *me*, ex ingenio addidiſſe, dictionem ellipticam exiſtimantes. Multa alia monuit KOCHERUS in *Vindiciis* p. 10. 11. Melius *ἀπὸ κοινοῦ* repeteretur בְּעָלָיו et קֹנֵהוּ. Verum ne opus quidem eſt, quidquam ſubaudire, modo obſerves, verbum יָדַע abſolute uſurpatum, ſignificantius ſimul et elegantius eſſe, hoc modo: *Iſrael nihil novit, populus meus nihil intelligit;* ſicut infra apud noſtrum, LVI, 10. צֹפָו עִוְרִים כֻּלָּם לֹא יָדָעוּ item, XLIV, 18. Job. VIII, 9. et Pſ. LXXXII, 5. לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ, *nihil noverunt, nec quicquam intelligunt et advertunt.* Nec illud אֹתִי agnoſcit Hieronymus, qui ad verba, uti ex ſua interpretatione ſonant, *Iſrael non cognovit, et populus meus non intellexit*, haec ſcribit: „Pro quo ſoli Septuaginta tranſtulerunt: *Iſrael autem* ME *non cognovit, et populus meus* ME *non intellexit;* ut, juxta ceteros et Hebraicum, poſſeſſorem ſuum Iſrael non cognoverit, et praeſepe domini ſui non intellexerit.“ Chaldaeus: יִשְׂרָאֵל לָא אֲלִיף לְמִדַּע דַּחְלְתִי עַמִּי לָא אִסְתַּכַּל לְמֵתַב לְאוֹרָיְתִי *Iſrael non eſt aſſuefactus cognoſcere timorem meum, nec intelligit aſſidere legi meae.* Pro יִשְׂרָאֵל Kraegelius legendum cenſet וְיִשְׂרָאֵל, et pro עַמִּי Doederlein, auctoritate multorum codicum et verſionum veterum, וְעַמִּי; utrumque citra neceſſitatem, ut mihi quidem videtur; nam aſyndeta orationi poeticae melius conveniunt. Neutrum praeterea exprimit Chaldaeus, qui alias tamen particulas copulativas addere potius quam eas omittere ſolet.

4. Additur gravis querimonia, quod filii a tanto patre non provide ſolum, ſed etiam amanter nutriti, in peſſimam naturam degenerarint. עַם כֶּבֶד עָוֺן Jarchi interpretatur *populum gravitatis* ſ. *oneris iniquitatis*, i. e. onuſtum gravitate iniquitatis, nam כֶּבֶד non, ut alii, pro ſtatu conſtructo nominis adjectivi, כָּבֵד, *gravis*, habet,

habet, sed, vi formae suae, pro substantivo, idem quod כְּבֵדוּת Exod. XIV, 25. denotante. Verum quemadmodum אֶרֶךְ in formula notissima אֶרֶךְ אַפַּיִם, *longanimus*, in statu absoluto (quo tamen nusquam occurrit) אָרֵךְ sonasse videtur, ita et כֶּבֶד possit a כָּבֵד deductum esse. Delictorum conscientia oneri comparatur gravi, quo succumbit homo, cf. Ps. XXXVIII, 5., cui opponitur נְשׂוּא עָוֹן, *culpa levatus*, infra XXXIII, 24. LXX. Λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν. Vulgatus: (Vae) *populo gravi iniquitate.* Chaldaeus primum hujus versus initium ita exponit: וַי עַל דְּאִתְקְרִיאוּ עַם קַדִּישׁ וְחָטוּ כְּנִישְׁתָּא בְּחִירָא וְאַסְגִּיאוּ חוֹבִין *Vae illis, qui appellati sunt populus sanctus, sed peccarunt, concio electa, sed multiplicarunt delicta.* זֶרַע מְרֵעִים h. l. et infra XIV, 2. non significat *malos, malorum posteros, malos malis satos*, sed coetum maleficorum nullo ad majores respectu, pro זֶרַע מֵרַע *proles malefica;* nomina collectiva enim non tantum ut singularia, ratione formae suae, verum et ut pluralia, ratione significationis, construi possunt, ut 1 Sam. XIII, 15. הָעָם הַנִּמְצְאִים עִמּוֹ *populus inventi cum eo.* Vid. N. G. Schroederi *Syntax.* Reg. XXVI. a. Est itaque זֶרַע מְרֵעִים i. q. בֵּית מְרֵעִים, infra XXXI, 2. et זֶרַע רְשָׁעִים Ps. XXXVII, 28. Oppositum infra LXI, 9. LXV, 23 זֶרַע בְּרוּכֵי יְהוָֹה *progenies benedictorum Jehovae,* i. e. coetus eorum, quibus Jova favet. E quorum locorum comparatione enata videtur Chaldaei interpretatio: אִתְכְּנִיאוּ בְּזַרְעָא רְחִימָא וְאַבְאִישׁוּ *cognominati sunt proles electa, sed male fecerunt.* Ita et Jarchi, nec multo aliter Hieronymus: „Qui primum per beneficium *filii* appellati sunt *Domini*, postea vitio suo vocabantur filii iniquitatis, qui naturae bonum suo vitio perdiderunt.“ Recte LXX. Σπέρμα πονηρόν, et Syrus: ܙܪܥܐ ܡܣܟܠܢܐ *progenies facinorosa;* nec non Saadias: النَّسْلُ الشِّرِّير, *progenies mala.*

בָּנִים

Digitized by Google

בָּנִים מַשְׁחִיתִים *Filii corrumpentes*, scil. *se ipsos*, ut subaudiendum sit לָהֶם coll. Jud. II, 12. vel, אֶת־דַּרְכּוֹ, *viam suam* ut Genes. VI, 12. Zeph. III, 7. Ita Chaldaeus: אִתְאֲמַר לְהוֹן בְּנִין חֲבִיבִין וְחַבִּילוּ אוֹרְחַתְהוֹן, *appellati fuerunt filii dilecti, sed corruperunt viam suam.* LXX. υἱοὶ ἄνομοι. Vulgat. *filii scelerati.* Eodem, quo h. l., modo הִשְׁחִית absolute pro *scelerate egit* dicitur Deuter. XXXI, 29. Jud. II, 19. Jerem. VI, 28. Ezech. XVI, 47. Indicatur, Israelitas a majorum suorum religione moribusque puris et castis desflexisse. Lowthus mavult vertere *filios corruptos*, quasi pro מַשְׁחִיתִים positum esset Hophal מָשְׁחָתִים, ut Proverb. XXV, 26. Quam conjecturam commendat quinque codicibus Kennicottianis, in quibus Jod prius omissum est. Sed forma Hiphil, מַשְׁחִיתִים, alias quoque defective scribitur, vid. Genes. XIX, 13. Jer. XXII, 7., ut saepe fit in vocibus, in quibus geminum י occurrit. עָזְבוּ אֶת־יְהוָה *Dereliquerunt Jovam*; verbum עָזַב, quod apud Arabes (عزب) de animalibus, v. c. camelis, ovibus, equis, dominum deserentibus alioque divagantibus dicitur, uti ex Arabum philologis pluribus evicit Scheidius, in V. T. saepe usurpatur de Hebraeis, qui derelicto cultu Jovano simulacris divinos exhibuerunt honores, vid. infra LXV, 11. Jerem. II, 19. Hos. IV, 10. Chaldaeus: שְׁבַקוּ יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ, *reliquerunt cultum Jovae.* Saadias: تَرَكُوا طَاعَةَ اللّٰه *reliquerunt obsequium Dei.* Verbum נָאַץ significat, et in Piel, *sprevit cum contumelia et subsannatione, rejecit cum contemtu*, conf. Ps. X, 3. Num. XIV, 11. Veterum quidem plures verbum נָאַץ reddunt *ad iram provocavit* (exempla vide apud Michaelem in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. V. p. 1581.), et Jarchi quoque h. l. illud הִרְגִּיזוּ exponit, ita, ut, si auctoritatum numero standum, haec notio, in plura lexica recepta, facile vicerit. At, cum locis haud

Digitized by Google

haud paucis, *contemnendi*, *spernendi* significationem prope poscentibus, e. c. Proverb. I, 30. V, 12. XV, 5. Jes. LII, 5. etc., ista significatio parum apta sit, solaque interpretum auctoritate aut conjectura nitatur, plane ea est abdicanda. Jo. Wilh. Schroederus in *Commentario in Psalm.* X. vs. 3. p. 74. et Scheidius in *Specim. Anim. adverss.* p. 11. nostrum נָאֲצוּ conferunt cum Arab. نَاصَ, quod usurpari solet de *indomito feroque jumento*, *exsolvere se vinculis magna vi nitente*; unde verba nostra sic reddunt: *extraxerunt se ad defugiendum Sanctum Israelis*, *excusserunt frenum Sancti Israelis*. Quam *contumaciter renitendi* significationem Schroederus transfert quoque ad Num. XI, 11. Deut. XXXI, 20. Chaldaeus: קְצוּ בְּדַחֲלַת קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל, *spreverunt timorem Sancti Israelis*. Vulgatus: *blasphemaverunt Sanctum Israelis*. קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, *Sanctus*, i. e. Venerandus, Deus, Israelis. קֹדֶשׁ est synonymum τοῦ כָּבוֹד, *majestatis*, hinc קָדוֹשׁ, *venerandus*, *augustus*, a vate nostro saepe poni solet pro usitato אֵל vid. e. c. Cap. XII, 6. נָזֹרוּ אָחוֹר, *Fastidio recesserunt retrorsum*. Nam נָזֹרוּ non est a נָזַר, *separavit*, ut vult Jarchi, collato Levit. XXII, 2. וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל, *ut separent se a sanctitatibus filiorum Israel*; sed Niphal verbi זור (uti a כון est נָכֹנוּ *parata sunt*, Ezech. XVI, 7.), quod est conferendum cum Arab. زَارَ (med. *Je*), *fastidivit*, *abhorruit*. Vid. Michaelis *Supplement. ad Lexx. Hebrr.* P. II. p. 604. LXX. duo haec postrema verba hebraica non expresserunt. Theodotion vero ἀπηλλοτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω vertit. Vulgatus: *abalienati sunt retrorsum*. Chaldaeus: וּבְדִיל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אִסְתְּחָרוּ וַהֲווֹ לַאֲחוֹרָא *et propter malefacta sua aversi sunt et fuerunt retrorsum*. Syrus: ܘܗܦܟܬܘܢ ܠܒܣܬܪܟܘܢ, *et retrocessistis*. Saadias: وَتَنَحَّوا إِلَي وَرَاءِ, *et truserunt se retrorsum*. Verba נָאֲצוּ ,עָזְבוּ, נָזֹרוּ, a Syro et Alexandrinis

drinis cum Arabe in Polyglottis, in secunda pluralis persona vertuntur. Nec tamen inde collegerim, illos interpretes aliter legisse ac in nostris codicibus scriptum extat. Ceterum obserua in membro posteriori gradationem poeticam: עָזְבוּ, *reliquerunt* — נִאֲצוּ, *spreverunt* — נָזֹרוּ, *fastidiverunt*.

5. Significat Deus, nullum esse supplicii genus, quod non inflixerit rebelli populo, ut eum a peccando deterreret. עַל־מֶה — סָרָה] Nonnulli interpretes duplicem in hoc membrum inferunt interrogationem, hoc modo: *amplius percutimini? additis recessionem?* Mihi tamen orationis seriei videtur aptius, verba posteriora cum bene multis interpretibus sine interrogatione vertere: *tamen peccare pergitis.* Vel: *quare percutiemini amplius, recedere pergentes usque?* עַל־מֶה multi vertunt: *cur?* ut Num. XXII, 32. עַל־מָה הִכִּיתָ אֶת־אֲתֹנְךָ *cur percussisti asinam tuam?* Quasi dicat: quid prodest percutere vos, quum castigatione non erudiamini? Verum ego cum Vulgato mallem *super quo?* super quanam parte? ut Job. XXXVIII, 6. 2 Chron. XXXII, 10. Ita et Doederlein: *quis in vobis castigationi locus superest?* id quod melius convenit cum iis, quae sequuntur, *a planta pedis usque ad caput nihil est sani.* Eandem imaginem habet Ovidius Pont. II, 742. *Vix habet in vobis jam nova plaga locum.* LXX. Τί ἔτι πληγῆτε, προστιθέντες ἀνομίαν; Vulgatus: *Super quo percutiam vos ultra, addentes praevaricationem?* Hieronymus: „Est sensus: non invenio, quam plagis vestris possim adhibere medicinam; omnia membra vestra plena sunt vulnerum, nullam partem corporis, quae non sit ante percussa, reperio. Vel certe hoc modo: nullas invenio plagas, quibus vestram frangam duritiem. Quanto enim tormenta majora sunt, tanto magis crescit impietas et iniquitas, sive, ut Theodotio transtulit, *declinatio*, ut recedatis

et

et declinetis a Domino. Quale est illud Jeremiae [II, 35.]: *Sine caussa* [לַשָּׁוְא] *percussi filios vestros, disciplinam non recepistis.*" Cf. Jerem. V, 3. Chaldaeus: לָא מִסְתַּכְּלִין לְמֵימַר עַל מָה לְקֵינָא עוֹד מוֹסְפִין לְמֶחֱטֵי *Non sunt intelligentes dicendo: quorsum caedimur? adhuc addentes peccare.* Saadias: وعلي ماذا تؤدبوا ايضا, *et super quonam* (vel *propter quid*) *castigabimini amplius?* Paulus male تؤدبوا legit, quod ad ودب, *male se habuit* retulit, quum sit Passivum Conj. III. verbi ادب *castigavit, corripuit.* Lowthus sine necessitate pro תֻכּוּ legens תַּכּוּ, vertit: *queinnam locum amplius percutere velitis?* quasi propheta alloquatur personas, quibus Jehova ad castigandos Israelitas utebatur. סָרָה plerumque redditur, *refragratio, contumacia,* a סָרַר, quod verbum Deut. XXI, 18. 20. ex filo orationis et auctoritate veterum interpretum de *filio refractario* intelligitur. Sed Michaelis in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. V. p. 1812. confert Arab. شر *malus, maleficus fuit,* unde شر, *malum, maleficium.* Scheidius observat, شرة notare *acrem vehementiam et protervium lascivientem,* eam inprimis, qua jugi vincula jumentum ferociter discindit et disrumpit. Hinc Hos. IV, 16. כְּפָרָה סֹרֵרָה, *sicut juvenca refractaria.* Cf. Zach. VII, 11. Respublica calamitatibus obruta comparatur homini per totum corpus caelo et saucio: כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי *Omne caput in aegritudinem abiit,* ut 2. Paral. XXI, 18. *Percussit eum Deus in intestinis suis* לָחֳלִי *ut in morbum abirent insanabilem.* Hieronymus: „Per metaphoram docet, quod a principibus usque ad extremam plebem, a doctoribus usque ad imperitum vulgus, in nullo sit sanitas, sed omnes ad impietatem pari ardore consentiant." דַּוָּי *Languidum* (coll. Arab. دوي *aegrotavit*,

 intus

intus corruptus, languidus fuit), praeter hunc locum bis, Jerem. VIII, 18. Thren. I, 22., et *de corde* quidem tantummodo usurpatur. Ubi vero caput moeret, et cor languet, aegrum est atque imbecillum totum corpus. LXX. ultima verba reddunt: *καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην*. Cf. Thren. V, 17. עַל־זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ, *hanc ob rem languet cor nostrum.*

6. מִכַּף־רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ, ut Deut. XXVIII, 35. Job. II, 7. מִכַּף־רֶגֶל וְעַד קָדְקֹד, *a planta pedis usque ad verticem.* Hieronymus: „Servat coeptam translationem: *a pedibus usque ad verticem*, id est, ab imo usque ad summum, ab extremis usque ad primos, toto confossi sunt corpore.“ Ita Chaldaeus: מִשְּׁאָר עַמָּא וְעַד רֵישָׁא, *a residuo populi usque ad caput.* מְתֹם alias *integrum*, hic, *sanum*, ut Psalm. XXXVIII, 4. 8. פֶּצַע a Kimchio et Abarbenelo recte videtur exponi: היא המכה המוציא דם, *plaga, unde effluit sanguis*, *vulnus*, ut recte Vulgatus. Saadias وهن, *debilitas*, quod Paulus male وهن et illae legit. Chaldaeus, qui totum hunc versum metaphorice interpretatur: בְּדַחֲלְתִי כּוּלְּהוֹן סָרְבִין וּמָרְדִין, *in timorem mei omnes illi rebellarunt.* חַבּוּרָה non potest esse *cicatrix* (conf. enim Genes. IV, 23. Exod. XXI, 25.); sed significat *tumorem*, ex verberibus ortum, Graecis *μώλωψ*, Latinis *vibex*. Propria hujus vocis significatio est, *nota alicui rei impressa*, coll. Arab. حبر, *atramentum, color, lineamenta*; et حبرة, *virgatio*, cum quid *notis et striis longioribus insignitur*, hinc, *vestis striata*, in primis *cinerei coloris.* Unde apte haec vox *vibicis* notionem accipere potuit. Conf. Schultensium *ad Harir. Consess.* V. p. 156. 157. Concinit Kimchii hujus vocis interpretatio: המכה אשר לא הוציא דם שהדם והליחה צרורים בה, *plaga*,

plaga, e qua sanguis non effluit, quippe sanguis et tumor collectus sub cute tenentur. Vulgatus: *livor.* Chaldaeus: אִתְגַּעֲלוּ בְּחוֹבִין, *inquinati sunt peccatis suis.* מַכָּה טְרִיָּה *Vulnus recens humidum*, i. e. saniosum et purulentum. טְרִיָּה, praeter hunc locum semel tantum, Jud. XV, 15. obvium, ubi de maxilla asini recens occisi dicitur, vocabulum esse arabicum, Kimchi ad eum locum, et Aben-Esra ad nostrum loc. recte asserunt. Nam طَرِيٌّ est *recens*, et usurpatur de animalibus, butyro, carne, plantis. Exempla vide in Bocharti *Hieroz.* P. I. Cap. XV. T. I. p. 171. edit. Lips. Quibus nos addimus nostro loco prae aliis idoneum ex Avicennae *Can. Med.* P. I. p. 127. fin. 45. (edit. Rom. 1593. fol.) يدمل الجراحات الطرية, *cicatrice obducuntur vulnera humida.* Iarchi nostrum טְרִיָּה *saniosum (moite)* interpretatur, et Kimchi לחה, *humidum*, additque: „q. d. plaga vestra saniosa est, quae numquam arescet, sed erit semper humida, quod signum est, vulnus esse insanabile." Chaldaeus: כְּמַחָא מַרְסְסָא, *sicut plaga ulcerosa.* Vulgatus: *plaga tumens*, Alexandrinum sequutus, πληγὴ φλεγμαίνουσα. Saadias: ضربة مستحقة, *plaga promerita* (non: *fricando trita*, ut Paulus interpretatus est, qui vocem posteriorem pro Partic. Conjug. VIII. verbi سحق habuit, quum sit Partic. X. verbi حق). לֹא זֹרוּ *non sunt expressa*, quod statim ab initio fieri necesse est, ut ex vulnere exeat sanguis. Aben-Esra: „Chirurgi vulnera hiantia comprimere, sive exprimere solent, ut pus exeat." Verbum זור, quod hic occurrit, differt a זור, *fastidire*, quod supra vs 4. legimus, et in lingua arabica cum. ذ scribitur; nostrum vero זור est arabicum زرّ, *comprimere*, et Syrorum ܙܪ, *manu vel pugillo aliquid capere.*

pere. Quam utriusque radicis diversitatem primus, quod scio, docuit MICHAELIS in *Supplement. ad Lex: Hebr.* P. II. p. 605. Idem, quod hic habemus, זור, legitur etiam Jud. VI, 38. Job. XXXIX, 15. — חָבַשׁ, quod proprie in universum notat, *ligare, obligare,* deinde praecipue dicitur de *obligatione,* sive *fasciis* et *emplastris vulnerum,* ut Ps. CXLVII, 3. Ezech. XXXIV, 4. 16. Job. V, 18. לֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן, *non delinita est oleo,* plaga recens, sanguine manans, מַכָּה טְרִיָּה, ad haec enim verba referendum est רֻכְּכָה, sicuti זור et חֻבַּשׁ ad פֶּצַע et חַבּוּרָה. Vulneribus ad deliniendum instillabatur oleum; vid. Luc. X, 34. HIERONYMUS: „In Evangelio legimus descendentem de Hierusalem in Hiericho a latronibus vulneratum curatumque a Samaritano, et post austeritatem vini infusam vulneribus ejus olei mollitudinem.“ GALENUS *de compos. Medic. per partes Corp. II. de vulnere capitis:* Ἐφ' ὧν δὲ τραυμάτων, ἢ διὰ μικρότητα, ἢ ἄλλως οὐκ ἔνεστι ῥαφεῖς χρῆσθαι, τελμάτιον μετ' ὀξυελαίου ἐπιτίθει, ἢ σπόγγον καινὸν ἐν ὀξυελαίῳ δεύσας ἐπιθές. PLINIUS *Histor. Natur. XXXI, 47. In vulnerum curatione et succidae lanae vicem implent, nunc ex vino et oleo, nunc ex eadem* (posca). COLUMELLA VII, 5. 18. *Fracta pecudum non aliter quam hominum crura sanantur, involuta lanis oleo atque vino insuccatis et mox circumdatis ferulis conligata. Schabbat, f. 134. 1. Vetus habet traditio; non licet in hominis aegroti gratiam* vinum et oleum *die sabbati inter se commiscere.* Conf. etiam de olei in vulneribus sanandis usu ADRIAN. COQUIAN. in *Philolog. Sacra* p. 144. HIPPOCRATEM *de ulceribus.* §. IV. Posterius hujus versus hemistichium LXX, ita interpretati sunt: οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμους. Hieronymus: *Non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.* Et in Commentario addit, pro *medicamine* Aquilam posuisse μότωσιν, „*linteola* videlicet, quae ad exsiccandam saniem et purulentias extrahendas injiciuntur vulne-

vulneribus." Chaldaeus et haec verbis propriis explicat: לָא שָׁבְקִין סוּרְנֵיהוֹן וְלָא מְהַדְּרִין לִתְיוּבְתָּא אַף לָא זַכְוָן לְהוֹן עֲלֵיהוֹן לְאַגָּנָא *Non desistunt a fastu suo, nec desiderant agere poenitentiam, nec sunt eis virtutes, quibus protegantur.*

7. Quod vates antea per imagines expressit, id nunc propriis dicit verbis. אַרְצְכֶם שְׁמָמָה *Terra vestra solitudo* s. in solitudinem redacta *est.* Cf. infra LXII, 4. Respicit comminationes, quae leguntur Levit. XXVI, 33., ubi inter alia legum divinarum contemtoribus denuntiatur: וְהָיְתָה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה. — אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אותה *Agrum vestrum*, s. collective, *agros vestros*, quod attinet, *coram vobis barbari consumunt eos*, i. e. possessiones vestrae, et fructus, quos vester vobis labor parere debuit, externis sunt praedae, quae, vobis spectantibus, avide devorant. אֲדָמָה Kimchi significare ait *agros fructiferos arbigerosque*, (שדות הזריעה ואלרנותיהם); cf. infra XXX, 23. Hic autem agri ponuntur pro ipsorum *proventibus*, qui ab hostibus barbaris consumti dicuntur. Cf. Hos. VII, 9. וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים *Et desolatio est ut subversio hostium*, omnia veluti a barbaris sunt eversa. Alii quidem interpretes, ut Aben Esra, Abendana, Michaelis, Lowthus, quibus haec verba nimis tautologica cum praecedentibus videntur, vertunt, *veluti subversio torrentis*, s. *subversa veluti diluvio*, *als von einem Wolkenbruch*, ut Michaelis reddit in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. II. p. 650. „Sub Palaestinae enim climate, addit, coelitus emissa diluvia graviora esse solent, quam nostro, non solum ob majorem aquae effusae molem, sed et, quod, cum nostri montes acclives sint, ibi acutiore angulo in altum surgant, diluviumque modicam, qua teguntur, humum, abripiens, nuda saxa et sterilia relinquens." Qui hanc sententiam sequuntur, iis זָרִים est nomen substantivum (ad formam בָּקִיר, ut e. c.

 נָבִיא

נְבִיא: *praedictio* Dan. IX, 24.) ad radicem זָרַם, *inundavit* (Ps. XC, 5.), referendum, nec pro זָרִים legere זֶרֶם, cum Lowtho, necesse habent. Schultensius in notis ad *Excerpta ex Amadoddino Ispahanensi* p. 12. (quae adjecta sunt vitae Saladini a Bohaddino conscriptae a Schultensio editae Lugd. Batav. 1732. fol.), nostrum זָרִים refert ad Arab. صرم, quod de *aquis aestuantibus* et *effervescentibus*, et hinc de *torrentibus* usurpatur, vertitque, *vastitas ut subversione rapidi et fervidi torrentis*. Ita quoque Clodius in *Lex. Hebr. Sel.* p. 177. Similiter Saadias: كهلك السّيول *veluti rapido torrentis cursu*. Doederlein: *omnia veluti tempestate sunt eversa*. Sed haec parallelismo membrorum non satis apta videntur. Sensus potius est, subversionem esse ejusmodi, qualem quis exspectet ab hostibus peregrinis, alienigenis, barbaris, nullo cognationis vinculo nobiscum conjunctis. Sic Alexandrini: καὶ ἠρήμωται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων. Vulgatus: *et desolabitur, sicut in vastitate hostili*. Chaldaeus: וּבְחוֹבֵיהוֹן צְדִיאַת מִנְּכוֹן אִתְחֲלַפַת וַהֲוָת לְנוּכְרָאִין *Et propter peccata eorum vastata est, a vobis permutata* (i. e. ablata), *et facta est exterit*, i. e. barbaris in possessionem cessit. מַהְפֵּכָה summam indicat rerum omnium *subversionem*, qua *ima summis mutantur* (uti Horatius loquitur *Carm.* L. I, 34, 12.), diciturque de eversione Sodomae et Gomorrhae infra XIII, 19. Deut. XXIX, 22. זָרִים apud Hebraeos eodem sensu sumitur, quo Lacedaemonii voce ξεῖνος, *peregrinus*, utebantur, pro hostibus alienigenis, barbaris, vid. Herodot. L. IX. p. 608. Cicero *de Offic.* L. I. c. 12. *Hostis apud majores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus.* Qua *hostis barbari* significatione nostrum זָר quoque occurrit infra XXV, 2. Jerem. XXX, 8. Sunt, qui hisce verbis tempora illa regno Judaico tristissima describi existiment,

quibus

Digitized by Google

quibus Ahaso regnante non Israelitae modo, Rege Pecacho, sed et Syri ab aquilone, Idumaei ab austro, Philistaei ab occidente, Judaeam invaderent, terraque spoliata et vastata, urbibus occupatis, multisque hominum millibus abductis bello captis, cladem Judaeae inferrent gravissimam. Vid. 2 Chron. XXVIII, 5—8. seqq. Sed quum oracula hoc volumine comprehensa ad temporis, quo singula sunt edita, ordinem sint digesta (vid. not. ad vs. 1 sub fin. p. 9.); quae hoc sermone, omnium primo, leguntur, a Jesaja imperante Usia, quo rege munus propheticum est auspicatus, pronuntiata esse apparet. Erat autem ejusmodi querelis, quales hic vates effundit, Usiae aetate omnino locus. Nam quum propheta haec ediceret, vivebant adhuc multi, qui calamitates illas experti erant, quarum auctor erat Amazia rex, qui quum animo elatus post victoriam ab Edomitis reportatam Joasum, regem Israelis, ad certamen provocasset, magna ab eo clade accepta captus ipse, et durissimis conditionibus dimissus est, spoliata non solum terra et urbe, sed moenibus etiam Hierosolymitanis magnam partem dirutis (id quod respicitur vs. 8.). Vid. 2 Reg. XIV, 8—14. 2 Paral. XXV, 14—24. Horum igitur temporum luctuosissimorum commemoratione vates populares ad praeteriti timoris cogitationem excitare voluit.

8. Servata quidem erat a communi vastitate urbs regia, sed sine dignitate, ad angustias redacta, et grassantium circumquaque hostium vi conclusa et quasi obsessa. בַּת צִיּוֹן *Filia Zionis*, i. e. Hierosolyma, a regia sede sic dicta, 2 Sam. V, 7. *Zion* nomen erat montis, in quo arx Jebusitarum a Davide expugnata cum parte urbis Hierosolymitanae sita erat, unde Zion haud raro pro ipsa Hierosolyma ponitur, vid. Ps. LXXXVII, 2. 5. CII, 14. 17., et infra apud Nostrum, II, 3. בַּת צִיּוֹן *Filia* vero *Zionis* urbem una cum incolis designat, ex

 more

Digitized by Google

more scriptorum Orientalium, quo praesertim in stilo sublimiori, regnum, populum, aut civitatem, ut mulierem, puellam, virginem sistere solent, vid. Glassii Phil. S. p. 1022 — 24. ed. Dath. Sic *filia Babylonis*, infra XLVII, 1. *filia Aegypti*, Jerem. XLVI, 11., *filia Zidonis*, infra XXIII, 12. Cf. Ps. XLV, 12. CXXXVII, 8. בְּסֻכָּה בְכָרֶם *Sicut tugurium in vinea*, quod peracta vindemia a custode, cui erat umbraculum, vacuum relinquitur, et brevi ita collabitur, ut nuda supersint statumina. סֻכָּה hic propriam suam significationem habet, *tugurium ex ramis frondibusque arborum factum*, conf. Levit. XXIII, 40 — 42. ubi de tuguriis festi tabernaculorum ponitur, nec non Jon. IV, 5. de virente ricini tugurio. Hic usurpatur de custodis vineae tugurio, ut Job. XXVII, 18. quod ex ramis arborum construi docet Shaw pag. 124. *Itinerarii* vers. germ. Ita Alexandrini: σκηνή· Vulgatus: *umbraculum*; Syrus: ܡܛܠܠܬܐ; Saadias; عريش, idem. Chaldaeus: וְאִשְׁתְּאָרַת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן כְּמַטְלַלְתָּא בְּכַרְמָא בָּתַר דְּקַטְפוּהִי *Et relicta est coetus Zionis ficut umbraculum in vinea, postquam eam vindemiarunt*. מְלוּנָה est *tugurium*, in quo custos noctem agit, qualia et nostris in hortis maturescentibus fructibus, habemus. Observat Jarchi, in cucumerario poni מְלוּנָה, in vinea vero סֻכָּה, accurate et eleganti verborum delectu. Nam posterius dici de tuguriis ramorum confectorum compage constantibus, qualia fiebant in festo tabernaculorum, ut in iis dies noctesque agerentur. In סֻכָּה igitur vineae adjuncta custodes poterant diu noctuque habitare, prout vinea eget utroque tempore custodiri, a furibus noctu, ab avibus autem die. Sed מְלוּנָה, quae a verbo *pernoctandi* (לוּן, unde מָלוֹן infra X, 29.) denominatur, quadrare cum cucumerarii necessitate. Nam cucumeres sola nocte custodiri egent, quoniam a furibus tantum periclitantur, ab avibus minime. Alexandrini et Theodotion ὀπωροφυλάκιον

red-

reddunt, quod Hesychius interpretatur σκηνὴν ἢ καλύβην τοῦ φυλάσσοντος τὰς ὀπώρας. Juxta Hieronymum quoque in Epist. ad Sunn. et Fretel. Ὀπωροφυλάκιον est *specula, quam custodes satorum et pomorum habere consueverunt.* Saadias: مِنْطَرَة, *specula custodis vineae.* Hieronymus: „Similitudo vastationis Hierusalem sumpta est ab agricolis, qui, quamdiu vinea uvarum plena est, ponunt custodes in umbraculis. In *cucumerario* quoque, quod Septuaginta *pomorum custodiam* vocant, parvulae fiunt casulae propter ardorem solis ac radios declinandos, et inde vel homines, vel bestiolas, quae insidiari solent natis frugibus, abigunt. Cum autem ablata fuerint istiusmodi genimina, remanent arentia fruticum umbracula casulaeque recedente custode, quia non habet ultra, quod servet.“ Chaldaeus: כְּשׁוֹרְסַל מְבִיתָא בְּמִקְשְׁיָא בָּתַר דְּאַבְעֲרוּהִי, *sicut cubile tugurii in cucumerario, postquam perquisiverunt illud*, i. e. fructus ejus collegerunt. מִקְשָׁה hoc tantummodo locum obvium, est *cucumerarium*, hortus cucumeribus consitus a קִשֻּׁאִים *cucumeres*, Num. XI, 5. idem quod arabicum مِقْثَاة, quod Saadias posuit. Est igitur מִקְשָׁה eliso א pro מִקְשָׁאָה, ut Habac. III, 17. מִכְלָה, *caula*, pro מִכְלָאָה. Cucumeres in deliciis Orientis esse, non modo e Num. XI, 5. apparet, verum etiam ex testimoniis peregrinatorum recentiorum. Arvidsius quidem in *Relationibus suis* passim Aegypti et Syriae cucumeres ob saporis praestantiam laudat, aliisque longe praeferendos esse, confirmat. Hinc mirum non est, hortos in Palaestina integros hoc fructu esse consitos. Conf. Hasselquisti *Itinerar.* p. 530. vers. germ. כְּעִיר נְצוּרָה Plerique interpretes vertunt: *sicut urbs obsessa*, quasi נְצוּרָה Participium Niphal verbi צוּר, *arctare*, hinc de urbe usurpatum, eam *obsidere* (vid. 2 Sam. XI, 1. XX, 15.), pro נְצוֹרָה, Schurek pro Cholem posito. Ita LXX. ὡς πόλις πολιορκουμένη. Chaldaeus: כְּקַרְתָּא דְּצַיְרִין עֲלַהּ, *sicut urbs,*

Digitized by Google

urbs, cui insidiantur, i. e. quam obsident. Symmac ܐܝܟ ܡܕܝܢܬܐ ܡܚܒܫܬܐ, *sicut urbs inclusa*. Eos sequutus Vitringa, sensum ita exponit: Hierosolyma hic comparatur cum urbe obsessa, quod circa eam omnia vastata desolataque essent, nam hostes, qui obsessionem urbis meditantur, proxima omnia, ne impedimento iis sint, diruere solent et nudare. Verum recte jam monuit Gussetius in *Commentarr. Ling. Hebr.* sub rad. נצר lit. B., non congruere similitudinem urbis obsessae neque cum reliquiis, quas Deus proxime antea servasse dicitur, nec cum taguriolo, cui illae comparantur, de quibus reliquiis certe ut a Deo custoditis vates vs. 9. loqui pergit. Nostrum נְצוּרָה Gussetius non diversum esse observat ab הַנָּצוּר, quod Ezech. VI, 12. illud quod a gladio *servatum* fuerit a נָצַר, denotat, ut praecedens הַנִּשְׁאָר, quod de peste relictum fuerit; neque igitur necessarium esse, nostrum נְצוּרָה pro Participio Niphal habere, idque contra analogiam, imo anomalia, vix unum exemplum habente. Vertendum igitur esse nostrum כְּעִיר נְצוּרָה *sicut urbs custodita* sive *servata*; „non de integra Jerusalem hoc dicit, sed de reliquiis ex immani illa devastatione reservatis; nam de ista devastatione, quam vs. 7. descripsit, non amplius agit vs. 8., sed de reliquiis, tenuissimis quidem, sed quas Deus providentia sua curat, ut non pereant. Ita similes sunt hae reliquiae taguriolo in medio vineae, aut cucumerarii, deserto illi quidem, et debili, et humanitus incustodito, sed quod remanet tamen.“ *Urbem servatam* nostrum עִיר נְצוּרָה interpretatur quidem et Alb. Jac. Arnoldi, Theologus Marburgensis, in *Programm. cui insunt Observationes ad quaedam Jesajae loca*, Marburg. 1796. in quat. p. 12.; sed quum parum concinna ipsi videatur comparatio, qua *urbs* cum *urbe* conferatur; *Caph* nomini עִיר praefixum, h. l. ἀποδοτικὸν esse arbitratur, quod illi Caph, quod nomini כִּמְלוּנָה est

praepo-

praepositum, respondeat ut προτακτικῷ; geminatum vero hujusmodi *Caph* aequipollere Latinorum: *ut, ita; qualis, talis*, est notum (vid. N. G. Schroederi *Syntax* §. CXII. et Storrii *Observatt.* p. 246.), et infra apud Nostrum XXIV, 2. sexies eo modo geminatum exstat. Quare versum integrum hunc in modum vertit: *Reliqua facta est Zion, ut tugurium in vinea; ut casa in cucumerario, ita urbs illa servata*, scil. Hierosolyma. Qui tamen sensus ut prodeat, pro כְּעִיר Vir Doctissimus efferre necesse habet, pro *Schevate* reposito *Camez*, quo scilicet exprimatur articulus elisus. Nec carere articulo debuit, si illum sensum vates exprimere voluit, נְצוּרָה; quod tamen minus urgendum, quum sint exempla (a Schroedero l. c. §. CVII. 2. not. 1. et Storrio l. c. p. 126. allata), quibus alterum ה articuli in ejusmodi loquutionibus desit. Ego tamen quod in omnibus codicibus scriptum est כְּעִיר, mera ex conjectura mutare, periculosum esse, et in Gussetii interpretatione acquiescendum existimo. Merito autem Arnoldi repudiavit alias nonnullas interpretationes, quibus vocibus hebraicis novae plane et nullis testimoniis ex usu loquendi petitis comprobandae significationes affinguntur, qualis est gemina, quae ab Everh. Scheidio proponitur explicatio, altera, qua עִיר *a vigilandi* notione, quam verbum עוּר obtinet, *locum, ubi quis in custodia esset*, נְצוּרָה vero *a virendi* significatione, Arabico نضر propria, *hortum* denotet: ut igitur כְּעִיר נְצוּרָה vertendum sit: *sicut vigilarium in horto*; altera, qua, mutatis, ex conjectura, verbis hebraicis, quae nunc leguntur, in כְּעִי בְנְצוּרָה, interpretandum sit: *sicut umbraculum in horto*, collato inaudito nomine עִי cum غاياة, quod *quidquid hominem superne inumbrat* significat. Nec magis probandum arbitror, quod Jo. Ad. Tingstadius in *Supplementor. ad Lexx. Hebrr. Speciminn.* (junctim editt. Upsal. 1808. in octon.) p. 22. nostrum כְּעִיר נְצוּרָה *sicut turrim*

turrim speculatoriam reddendum censet, quum עִיר toties in V. T. obvium nullam aliam, nisi *urbis* significationem habeat; nam quod Dan. IV, 10. legitur עִיר, *vigil*, Chaldaicum est, non Hebraicum nomen. Hieronymus vertit: *sicut urbs, quae vastatur* (quod sequutus Lutherus: *wie eine verheerte Stadt*), auctore procul dubio Judaico suo magistro, qui, ut alii a Kimchio commemorati Hebraei, nostrum בְּצוּרָה ad נְצוּרִים infra LXV, 4. referunt, quod *ruinas*, sive *loca vastata*, aliqui notare opinantur. Saadias: أَوْ كَقَرْيَةٍ مُخَصَّصَةٍ, *aut instar urbis peculiaris s. singularis factae*, i. e. quae singula remansit, superest.

9. Jovae tantummodo debemus clementiae, quod Sodomae et Gomorrhae fata non experti sumus. — לוּלֵי כִּמְעַט Nisi dominus e nostris exiguum numerum conservasset, nempe hujusmodi hominum, qui veri Dei cultores appellari mereantur, quorum causa adhuc parcit nostris, ut olim urbibus illis, sceleribus inquinatis, pepercisset Deus, si quinquaginta, quin etiam si decem justi inter improborum colluviem fuissent, Genes. XVIII. יְהוָה צְבָאוֹת *Jehova exercituum*, scil. dominus, אֱלֹהֵי, seu אָדוֹן. Talis enim vox subaudienda est; cum יְהוָה, nomen proprium, secundum canones grammaticos, cum alio nomine construi nequeat. Hi exercitus vero sunt *astra* (צְבָא הַשָּׁמַיִם, Deut. IV, 19. 1 Reg. XXII, 19.), quae saepius ut Dei ministri sistuntur, cf. Ps. CIII, 21. LXVIII, 12. הוֹתִיר, quod alias, ut Deut. XXVIII, 11. XXX, 9. *abundantiae* notionem habet, h. l. *reliquum facere*, ut Jerem. XLIV, 7. Ezech. XII, 16. notare, docet additum שָׂרִיד, quod שָׂרִיד proprie notare videtur *semen superstes*, quod ad sationem superest, inde in universum *reliquiarum* significationem accepit, vid. Num. XXI, 35. Job. XVIII, 19. XX, 21. Hinc Alexandrini vocem hebrae-

hebraeam verterunt σπέρμα, quod vocabulum Syrus interpres Rom. IX, 29. reddit nostro ܙܪܥܐ, quo etiam h. l. utitur. Exstincta magna parte gentis, qui pauci supersunt, haberi possunt instar seminis ad propagationem gentis. Arabs in Polyglottis Alexandrinorum σπέρμα h. l. reddit بقية, *reliquias*. Koppius vertit: *quod evasit* (*das Entronnene*); conferens Arab. شرد, *effugit*. Sic et Saadias, شريد ponens. Et Chaldaicum שֵׁיזְבָא, quo h. l. Chaldaeus interpres utitur, a שֵׁיזֵב, *eruere, eripere*, proprie notat *id quod evasit*, hinc *residuum, reliquias*. כִּמְעַט propr. *tanquam parum*. At littera כ hic non indicat similitudinem aliquam, sed veritatem ejus rei, de qua est sermo, ut Deut. IX, 10. Nehem. VII, 2. Ps. CV, 12. Vide Glassii *Philol. Sacr.* p. 434. ed. Dath. Hinc vertendum: *reliquiae vere parvae*. Cf. 2 Chron. XII, 7. Verum, si accentum Masorethicum non respicias, כִּמְעַט possit referri ad membrum posterius, hoc sensu: *fere tanquam* (qua significatione כִּמְעַט occurrit Prov. V, 14.) *Sodoma evasissemus etc.* Ceterum constans haec est vatum spes, in Israele semper melioris progeniei semen residuum mansurum, vid. e. c. infra XVII, 6. Ezech. XII, 16. Quare cum Paulus Rom. IX, 29. nostrum locum, ut communem adducit, non per accommodationem, sed legitima interpretatione id facit. Nam Jesajae ratiocinatio in hoc versu eadem est, ac ista foret: si decem probi fuissent Sodomae, haec non fuisset destructa. Inde pariter Israëlis conservatio pependit.

10. Jam orationem convertit ad majorem, eamque pejorem popularium suorum partem. *Proceres populi* vates appellat קְצִינֵי סְדֹם, *principes Sodomae*, et populum Israeliticum עַם עֲמֹרָה, *populum Gomorrhae*, ut significet, mores eorum haud meliores esse, quam istorum hominum,

num, eademque inde poena, qua illi sint affecti, eos dignos esse. Vitringa opinatur, non intelligendam esse veterem Sodomam et Gomorrham, sed indicari potius Ammonitas et Moabitas, qui ex illis originem habebant, quorumque proprium vitium erat superbia et afflictorum pauperumque neglectio; conf. Ezech. XVI, 49. Jerem. XLIII, 27. XLIX, 1. Jes. XVI, 6. קָצִין non differt ab Arab. قاضي (Cadi), *judex*, a קָצָה, *secuit*, *decidit*, q. d. *decisor*, hinc in universum *magistratus*, *proceres*, ut hic. Alexandrini, ἄρχοντες. Vulgatus: *principes*. תּוֹרַת אֱלֹהִים est *Dei voluntas*, quam vates in iis, quae sequuntur, refert. Chaldaeus totum versum ita exponit: קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיָי שִׁלְטוֹנַיָא דְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין כְּשִׁלְטָנֵי סְדֹם אֲצִיתוּ לְאוֹרַיְתָא דֶאֱלָהָנָא עַמָּא דְעוֹבָדֵיהוֹן דָמְיָן לְעַם עֲמֹרָה *Percipite verbum Jovae, judices, quorum opera mala, sicut judicum Sodomae, audite legem Dei, populus, quorum opera similia populo Gomorrhae.*

11. Quum gens illa tantum tribueret sacrificiis a se oblatis, ut expiatum iri crederet peccata sua, aut fore impunita, si sacrificia illa statis temporibus et praescriptas a lege ceremonias obiret; Deus non modo nihil eis profutura sacrificia, verum et ingrata sibi esse ait, si pietas abesset aut morum honestas. Eadem inculcantur 1 Sam. XV, 22. Jerem. VI, 20. Hos. VI, 6. Amos. V, 21—24. לָמָּה לִּי *Ad quod mihi?* i. e. quem in usum? ut Genes. XXVII, 46. זֶבַח significat *quodvis sacrificium*, quod Deo fit ex animalibus apud aram jugulandis, et vel partem, vel totum in eam inferendis. שָׂבַעְתִּי *Satiatus sum*, ut Ps. LXXXVIII, 4, ita ut sint mihi fastidio, et nauseam moveant. עוֹלוֹת, *holocausta*, quae, excepta pelle, tota cremabantur in ara, conf. not. ad Levit. I, 1. 2. *Sanguis et adeps* memorantur, quia haec in omnibus sacrificiis deo seponebantur. Adeps semper in altari cremabatur; sanguis vero pro diversitate victimarum, mox ad altaris

cor-

Digitized by Google

cornua adspergebatur, mox ad ejus latera effundebatur. Vid. Levit. IV. — מְרִיאִים Alexandrini hic et plerisque in locis, quibus haec vox occurrit, verterunt ἄρνας. *agnos*, Vulgatus vero, Syrus et Chaldaeus, *pingues*, *saginatos* (פַּטִּימִין), quae etiam est multorum Hebraeorum interpretatio. Bocharto מְרִיא est quaedam *bubalorum* Syriacorum species, quam describit ex Bellonio, *Hieroz.* P. I. Lib. II. Cap. XXVIII. T. I. p. 280. edit. Lips. Ita Saadias, qui جواميس, *bubalos*, vertit. Koppius מְרִיא *vitulum lactantem* notare existimat, coll. Arab. ماري, *foetus vaccae laevis et albus.* Tingstadio in *Supplemm. ad Lexx.* p. 78. indubium est, מְרִיא significare *pullum* vel *ovis*, vel *bovis*, *ubera stringentem materna*, quod colligit tum ex parallelia hujus vocis cum עֵגֶל, *vitulo*, et כְּפִיר, *catulo leonis*, infra XI, 6., tum cognatione ejusdem cum arabico مرأ *pullo bovis*, tum denique ex interpretatione Alexandrini, qui מְרִיא modo ἀρνὸν, modo ταῦρον vertit, et infra XI, 6. et a Vulgato nostra vox *ovis* redditur. „Accedit, quod שׁוֹר וּמְרִיא, 2 Sam. VI, 13. per פָּרִים וְאֵילִים exponantur 1 Paral. XV, 26. Scilicet quemadmodum a מָרָא hebr. et chald. *pinguefacere*, *saginare*, derivatum fuisse videtur מְרִיא *pecus pingue et saginatum*, Ezech. XXIX, 18.; ita a מָרָה, arab. مري, *ubera strinxit*, nomen quoque מְרִיא, addito more arab. א servili, aliis in locis sortitum fuisse *pullum bovis* seu *ovis*, *ubera matris stringentem*, a vero non abhorret." Michaeli in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. V. p. 1544. coll. Arab. مرأ, *bene profecit*, *facilis digestu fuit cibus*, *bene concoxit cibum*, מְרִיאִים sunt pecora, quae in stabulo saginantur, opposita illis, quae pastum emittuntur. Certum videtur, מְרִיא commune nomen esse *juvencorum* et *agnorum*, vel ad esum, vel ad sacrificium *saginatorum*, a verbo מָרָא quod, juxta Talmudicos, in *Piel* est *saginare*.

Digitized by Google

Quare Chaldaeus illud nomen constanter פַּטִּים, *pinguem*, exponit. Jarchi ad Ezech. XXXIX, 18. *bovem* saginatum Arabibus مري dici asserit. Kraegelius pro מְרִיאִים legendum censet מִלֻּאִים, qua voce indicantur sacrificia, quae in sacerdotum inauguratione offerri solebant, vid. Levit. VIII, 28. Quae conjectura quam sit vana, sensusque, qui hinc prodit, quam jejunus, quisquam, etiam me non monente, intelligit. Ceterum ad posterius versus hemistichium quoad sensum cf. Ps. L, 9. 13. LI, 18. 19.

12. כִּי תָבֹאוּ *Quando venitis;* eodem modo particula כִּי infra VIII, 19. et Gen IV, 12. usurpatur. Alexandrini verterunt οὐδ᾽ ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι, quasi legissent: כִּי לֹא תָבֹאוּ. Non est necesse, ut pro לֵרָאוֹת legamus in Kal לִרְאוֹת, quod habet unus Codex Rossianus, et fortasse Syrus quoque legit, Michaele, Koppio, Henslero probantibus. At לֵרָאוֹת פָּנַי positum est pro לְהֵרָאוֹת אֶל־פָּנַי. Occurrit phrasis integra Exod. XXIII, 17. 1 Reg. XVIII, 1. 2. 15. et cognata per praepositionem אֶת, *ad*, Exod. XXXIV, 23. 24. Deut. XXXI, 11. Eadem ellipsis est Ps. XLII, 3. Accedit, quod Hebraei nusquam dicere solent: *Dei videre faciem* (רְאוֹת פְּנֵי אֱלֹהִים); eam enim a nullo mortali conspici posse existimarunt, sine praesentissimo mortis periculo. Intelligitur haud dubie solennis ille totius populi conventus ad locum Deo sacrum, in tribus solennibus festis; de quo conventu vid. Exod. XXIII, 17. זֹאת. *Haec omnia*, quorum mentio fiebat versu antecedente, et hoc. מִיֶּדְכֶם *Ex manibus vestris*, Saadias recte vertit منكم, *e vobis*. Verbis postremis, רְמֹס חֲצֵרָי, *calcare atria mea*, s. *ut calcetis atria mea*, innui videtur, ab iis, qui sacrificiis a manibus usque adeo impiis oblatis, onusti templum ingrediantur, calcari potius et pollui sacra, quam ornari

et

Digitized by Google

et coli. Saadias: أنْ تدوسن صحوني باطلا *ut calcetis interiora domus meae frustra.* Alexandrinus junxit verba רְמֹס חֲצֵרָי initio vs. 13. vertit enim: *πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε·* id quod Lowtho et Hensleró quoque placuit. Recte vero monet Kocher: „*Apparere ad Dei faciem* et *ejus conculcare atria*, orationis membra sunt sibi mutuo respondentia, ita ut quod medium intercedit: *quis requirit id a manu vestra*, utrique commune jungat utrumque; quamobrem posterius a priori revulsum ad sequentem versum rapere, et violentum esse, et sensum intricatum minusque commodum reddere existimo.“

13. Hactenus sacrificia ex animalibus, sive *cruenta*, memorata erant; nunc transit vates ad sacrificia *incruenta*, sive *ferta.* Prius hujus versus hemistichium Alexandrinus, qui, ut monuimus, verba לֹא תוֹסִיפוּ ad praecedentem versum retulit, sic vertit: *ἐὰν φέρητέ μοι σεμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα, βδέλυγμά μοί ἐστι.* Et Vulgatus: *ne offeratis ultra sacrificium frustra; incensum abominatio est mihi.* Verum enim vero vocabulum מִנְחַת, quod cum voce שָׁוְא per statum constructum et lineolam Makkeph arctissime cohaeret, ab ea non est divellenda; nec divellendae sunt voces קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה, per accentum conjunctivum *Darga* indivulso cohaerentes nexu. Vertendum potius hoc modo: *ne pergitote offerre oblationem vanitatis, suffitus abominationis est mihi.* Nec alium in animo habuisse videtur sensum Chaldaeus, qui verba hebraea ita expressit: לָא תוֹסְפוּן לְאַיְתָאָה מִנְחַת אֲנִיסָא קוּרְבַּן מְרַחַק הוּא קֳדָמַי *ne addatis offerre oblationem violentiae* (s. *ex rapina*), *sacrificium abominabile est coram me.* Suffragatur etiam ipsa rei convenientia. Nam מִנְחָה erat sacrificii species, ex simila et farina puriori parata, cui oleum cum thure affundebatur, adeoque *munus igne absumptum*

 odoris

odoris grati Jovae, Levit. II, 1. Licet igitur in se מִנְחָה fuerit oblatio naribus gratissima; attamen quia ingratum ex impuris sceleratorum manibus contraxerat foetorem, non poterat non Deo sanctissimo displicere. Ceterum מִנְחַת שָׁוְא, *munus* s. *oblatio inanitatis* s. *vanitatis*, est *munus vanum*; solent enim Hebraei eo modo per regimen conjungere duo nomina substantiva, quorum posterius, scil. rectum, *adjectivi* locum tenet, ut Exod. XXIX, 29. בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ, *vestes sanctitatis*, i. e. sanctae. Jerem. XII, 10. שְׁנַת עוֹלָם, *somnus perpetuitatis*, i. e. perpetuus. *Inanis* vero oblatio dicitur, sive, quod ea merum et nudum sit munus absque recto animi sensu; sive quod Deus eam eandem illam ob causam non velit respicere, unde nullus ad offerentes redundaturus sit usus. Clericus מִנְחַת־שָׁוְא, vertit *munus mendacii*, i. e. *fucatum* munus, quo ii, qui id offerebant, falso animum religiosum prae se ferebant, cum nullus esset in iis. Tunc שָׁוְא positum esset pro שֶׁקֶר, ut Exod. XX, 7. Ita et Hezelius, qui vertit *Trugopfer*. קְטֹרֶת *Suffitus*, sacer, compositus e stacte, onyche, galbano et thure, vid. Exod. XXX, 34. et not. ad eum locum. קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה *Suffitus abominationis*, i. e. abominandus, qui fastidium et nauseam creat. Similis est sententia Levit. XXVI, 31. ubi Deus minatur iis, qui sibi non futuri sint morigerantes: וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם, *neque vestrorum sacrificiorum odore delectabor*. Cf. Proverb. XV, 8. חֹדֶשׁ *Novilunium*, primus dies mensis, quo luna nova conspicitur. Is dies festus erat apud Judaeos, ut apud Romanos *Kalendae*. Vid. Levit. XXIII, 24. 25. Num. XXVIII, 11. XXIX, 1. Per קְרֹא מִקְרָא, *convocare concionem*, significantur sabbatha omnis generis, non hebdomadalia tantummodo, verum etiam festorum majorum primi dies et ultimi, dies pentecostes, calendae mensis primi, ejusdemque dies decimus; qui omnes dies indicebantur (נִקְרָא), i. e. renunciabantur per praeconem, ne quid operis

operis illis diebus fieret. Cf. Levit. XXIII, 2. 7. 8. Id verbis קְרֹא מִקְרָא denotari, multis probavit VITRINGA *de Synag. Vet.* L. I. P. II. Cap. 11. Alii interpretes, ut Jarchius et Aben-Esra, illud קְרֹא מִקְרָא ad novilunia solum et sabbatha referunt, ut sensus sit: *indicitis quidem novilunia et sabbatha, sed ego abhorreo ea.* קְרֹא pro קְרִיאַת, *praeconium*, infinitivus pro nomine, ut saepius, e. c. Genes. XXXII, 25. 2 Reg. XIX, 27. לֹא אוּכַל *Non possum* scil. *ferre*, aposiopesis indignantis, ut Ps. CI, 5. Infinitivus לָשֵׂאת, h. l. omissus, exprimitur Jerem. XLIV, 22. אָוֶן h. l. significat *scelera*, *peccata*, ut Jerem. IV, 14. Ps. XCIV, 23. Scheidius h. l. nomine hebraeo *simulacrorum cultum* indicari existimat, quae superstitiosa religio veri Dei religioni eadem illa dictione opponitur infra LXVI, 3. Amos. V, 5. Cf. Zachar. X, 2. עֲצָרָה ab עָצַר, *cobibuit*, *prohibuit*, proprie *cobibitionem operis*, quo minus id peragatur, notare, inde fit verisimile, quod ter, Levit. XXIII, 36. Num. XXIX, 35. Deut. XVI, 3. post עֲצֶרֶת הִיא additur tanquam explicationis caussa: כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ, *ullum opus servile non facietis*, vel, עֲצֶרֶת הִיא לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה, *cobibitio est Jovae, Deo tuo, non facies negotium.* Unde 2 Paral. VII, 8. 9. *festo*, חַג, opponitur עֲצֶרֶת, per medios enim festi tabernaculorum dies licebat labores peragere, non ultimo, qui Sabbati jus habebat. Tum עֲצָרָה et עֲצֶרֶת generatim de omni *festo*, praesertim *solenniore* (*feriato*) dicitur, veluti 2 Reg. X, 20. de festo extraordinario in honorem Baalis, cf. Joel. I, 14. Amos. V, 21., et quod Exod. XIII, 6. vocatur חַג לַיהוָה, idem Deuter. XVI, 8. dicitur עֲצֶרֶת לַיהוָה. *Congregationis* s. *coetus* notio, quam id nomen Jerem. IX, 1. (עֲצֶרֶת בֹּגְדִים) obtinere videtur, a priore illa, *festi*, translata est, quod festis diebus magna hominum copia congregari solet. Alias de nominis עֲצֶרֶת significatione sententias recensuit et dijudicavit IKENIUS in *Dissertat. de Azereth*

Digitized by Google

Festi ad Deut. XVI, 8. in ejus *Dissertatt. Philologg. Theologg* P. I p 56. seq. Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 1950. seqq. Ceterum quum dictio לֹא־אוּכַל accentibus verbis אָוֶן וַעֲצָרָה jungatur; verba, quae praecedunt, חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא, pro nominativis absolutis sunt habenda ut totum posterius versus hemistichium ita sit reddendum: *Kalendas, Sabbatha, conventuumque actiones* quod attinet, *non possum ferre ferias et vanitatem*, s. una cum vanitate. Neque mala Kocheri interpretatio in *Vindiciis* p. 18. 19.: „*Sabbatum, convocare, convocarique coetum* (nam Infinitivus קְרֹא utrumque sensum peraeque admittit; et verba versus ultima, אָוֶן וַעֲצָרָה *iniquitatem et festum*, mutata phrasi rem eandem dicunt; quod vero intercedit, לֹא־אוּכַל, *non possum ferre*, itidem ac praecedente observatum versu [ad verba מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם], ad utrumque pertinens utrumque conjungit. Atque אָוֶן וַעֲצָרָה, *iniquitas et festum*, sunt, mea quidem sententia, *festa iniquissima* (cf. infra LVIII. 3. seqq.); quale illud Virgilii *Georg.* II, 192. *Pateris libamus et auro*, ubi Servius: id est *pateris aureis*, ἓν διὰ δυοῖν facit, ut *molemque et monteis*. Sic Lucani VI, 398. *Chalybem frenosque momordit*. Cf. Job IV, 16. X, 17." Ikenius l. l. p. 64. אָוֶן collato cum arabico أون, *quies, tranquillitas*, vertit: *neomeniam et sabbathum non possum ferre, quietem et abstinentiam*. Languide! nec nomini אָוֶן toties in V. T. indubitata *vanitatis* notione occurrenti significatio h. l. affingenda est plane nova, extrinsecus petita. Nec magis placet quam C. L. Hoheisel in *Observatt. philolog. exegett. in nonnulla Esajae loca* p. 6. seqq. nostrorum verborum attulit interpretatio: *non sustinebo iniquitatem, etiamsi solennitas festi maxima sit*. Addo veterum interpretationes. Alexandrinus: Τὰς νεομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι, νηστείαν καὶ ἀργίαν. Pro אָוֶן enim interpretem suo in codice צוֹם legisse, opinatur Lowthus, consentiente Koppio, qui conferre jubet

Digitized by Google

Joel. I, 14. II, 15., quo utroque loco similiter צום et עֲצָרָה junguntur. Verum recte Kocherus monet, quum interpres ille pro אָוֶן et אונים nonnumquam ἀδύνη, subinde et πένθος reddiderit, suspenso hic et incerto facile de jejunii afflictatione cogitationem incidere potuisse. Vulgatus: *Neomeniam et Sabbathum, et festivitates alias non feram; iniqui sunt coetus vestri.* Chaldaeus: יַרְחִין וְשַׁבִּין בְּנִישָׁא אַתּוּן מִתְכַּנְשִׁין לָא שָׁבְקִין חוֹבֵיכוֹן לְקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן בְּעִדָּן כְּנִישַׁתְכוֹן *Neomeniae et sabbatha, coetus congregationis vestrae non habent vim remittendi peccata vestra, ut exaudiatur oratio vestra tempore congregationis vestrae.* Syrus verba אָוֶן וַעֲצָרָה לֹא־אוּכַל vertit: ܠܐ ܐܟܠ ܥܘܠܐ ܘܟܒܝܫܘܬܐ, *non comedo fraude et coactu parta.* Pro אוּכַל legit אֹכַל. Saadias: لا أجيز لكم الغلّ مع المكث في القدس *non permitto vobis perfidiam cum mora in Sanctuario.*

14. חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם *Novilunia*, inquam, *vestra, vestrasque celebritates*, ἐπανάληψις, quam Kocherus adhibitam observat, vel ob effrenam illo tempore Kalendarum licentiam, vel quod ipsa repetitio gravitatem pondusque aeque ac elegantiam habeat. Ceterum ad sensum cf. Hos. V, 7. שָׂנְאָה נַפְשִׁי *Odit anima mea*, eadem phrasis de Deo usurpata Ps. XI, 5. הָיוּ עָלַי לָטֹרַח *Sunt mihi oneri*; טֹרַח, quod praeter hunc locum tantummodo Deut. I, 12. occurrit, a طرح, *projecit, abjecit*, proprie rem significat, quam quis a se amoliri cupit; et laudato Deuteronomii loco tanquam synonymum illi jungitur מַשָּׂא, *onus* (a נָשָׂא, *portavit*). Chaldaeus h. l. posuit רִיחוּק, quod *rem elongandam, amovendam*, adeoque *abominandam* denotat. Nec male Vulgatus: *facta sunt mihi molesta.* LXX. Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν.

 נִלְאֵיתִי

נִלְאֵיתִי נְשֹׂא *Defessus sum ferendo*, cf. Jerem. XLIV, 22. Vulgatus: *laboravi sustinens*; q. d. usque adeo mihi gravia sunt et molesta, ut in eis perferendis non parum mea laboret patientia. Alii נְשֹׂא h. l. *condonandi* significatione capiunt, ut infra, II, 9. Ps. XCIX, 8. et alias haud raro. Ita Alexandrinus: οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν, quod Hieronymus in sua interpretatione expressit: *nequaquam dimittam peccata vestra*. Symmachus: ἐκοπώθην ἱλασκόμενος. Chaldaeus אַסְגֵּיתִי לְמִשְׁבַּק, *multus fui condonare*. Sed figurae oneris gravis et molesti, quod Deus a se amoliri laborare sistitur, melius concinit נְשֹׂא sumtum pro bajulatione oneris, ea enim fatigat, animumque creat cessandi tandem ab illo labore. Accedit, quod נְשֹׂא, ubi *condonandi* notionem obtinet, semper additum habet לוֹ aut לָהֶם.

15. וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם *Cum expanderitis palmas vestras*, ritu supplicantium, manus et palmas opis implorandae causa ad coelum tendentium, qui ritus in sacris aeque ac exteris scriptoribus notus, et communiter, instinctu rationis, receptus est. Vid. Exod. IX, 29, XVII, 11. 12. 1 Reg. VIII, 22. 2 Reg. XIX, 14. Horatius *Odar.* L. III. 21, 1. *Coelo supinas si tuleris manus.* Virgilius *Aeneid.* I, 93. *Ingemit, et duplices tendens ad sidera palmas.* In voce בְּפָרִשְׂכֶם Aben-Esra et Kimchi observant, sub *Resch* esse *Chirek* loco τῦ *Segol*; collato וּבֵרַכְתֶּם, Exod. XII, 31. Ceterum Chaldaeus, quem multi inter Hebraeos sequuntur, haec verba ad *preces sacerdotum* retulit: וְכַד פָּרְסִין כַּהֲנַיָּא יְדֵיהוֹן לְצַלָּאָה עֲלֵיכוֹן *Et cum sacerdotes expandunt manus suas ad precandum pro vobis.* אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם *Abscondam oculos meos a vobis*, simulabo, me non videre, oculos alio flectam (cf. Levit. XX, 4. Ezech. XXII, 26. Proverb. XXVIII, 27.), i. e. negligam, non attendam, nec erit mihi ea res curae. Chaldaeus: מְסַלְּקְנָא אַפֵּי שְׁכִנְתִּי מִנְּכוֹן *averso vultum praesentiae meae a vobis.* Saadias: أُحَجِّبُ رَحْمَتِي عَنْكُمْ *secludam*

benigni-

Digitized by Google

benignitatem, s. misericordiam *meam a vobis.* אַם כִּי *Etiamsi*, si vel maxime, ut Hos. VIII, 10. IX, 16. תַּרְבּוּ תְפִלָּה *Multiplicaveritis orationem*, ut Vulgatus vertit. Cf. phrasin 1 Sam. I, 12. הִרְבְּתָה לְהִתְפַּלֵּל יְהוָה, *preces prolixas fudit coram Jova.* יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ *Manus vestrae plenae sunt sanguine*, i. e. rapinis et oppressionibus egenorum, viduarum, orphanorum, ut multi cum Vitringa hanc imaginem exponunt. Ita fere et Doederlein: „דָּמִים, inquit, non tantum *caedes* sunt ex etymologia, sed *dira quaevis crimina*, ex usu loquendi, *flagitia* ut Ps. LI, 16." Hezelius, qui hoc primum oraculum Ahasi temporibus editum existimat, sub דָּמִים intelligit *ἀνθρωποθυσίας*, a rege illo impio in idoli cujusdam Ammonitici honorem celebratas, 2 Chron. XXVIII, 3. 2 Reg. XVI, 3. Equidem tamen cum Michaele vere *caedes* et *homicidia* intelligere mallem, nam in corrupto illo judiciorum statu, qui infra vs. 21. 23. 27. describitur, multi innocui, mox ex partium studio, mox ex facultatum divitiarumque cupiditate, non occidi non potuerunt. Chaldaeus דַּם זַכַּי, *sanguinem innocentem*, posuit. Gravis hinc erit sententia: *manus*, *sanguine innocuorum madentes, ad Deum protenditis!* Sacrificia illa etiam gentibus barbaris exsecrabilia censebantur, quae pollutae manus obtulissent. Sic Hector apud Homerum *Iliad.* Z, vs. 267 seq.

— — οὐδέ πῃ ἔςι, κελαινεφέϊ Κρονίωνι
αἵματι καὶ λύθρῳ πεπαλαγμένον εὐχετάασθαι.

Et Amphyction Herculi ad preces se paranti; apud Senecam *Herc. Fur. V.* 917.

— — Nate, manantes prius
Manus cruenta caede et hostili expia.

Cf. Hesiodi *Opera et Dies* vs. 724. seqq. 740. Horatii *Od.* III, 23, 17. seqq.

 16. Pri-

Digitized by Google

16. Prima hujus versus verba respiciunt ad finem proxime antecedentis. Admonentur Israelitae, ut *manus madentes sanguine* lavent. Alludit vates ad ritus ablutionis corporum et vestium in cultu Levitico praeceptos. רַחֲצוּ *Lavate*, scil. manus vestras a sanguine, quem effudistis, ut Aben-Esra interpretatur. Alii: *lavate* vos, neque enim tantummodo transitive usurpatur verbum רָחַץ. ut Exod. XXIX, 4., verum et reciproce, ut 2 Reg V, 10. ubi Elisae angelus jubet; הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ, *i*, *lava te septem vicibus in Jordane.* In voce רַחֲצוּ literam *Resch* suppositam habere *Patach*, quod sit Imperativus (qui in Singulari רְחַץ), quum Praeteritum foret רָחֲצוּ, a singulari רָחַץ, notat Jarchi. A peccando sordes sibi contrahere homo sistitur, quare qui ad meliorem frugem redit, omissis peccatis, ab iis *sese lavare* dicitur. Ita Jeremias IV, 14. כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ יְרוּשָׁלַםִ *Lava a malo cor tuum, Hierosolyma.* Et in Actis XXII, 16. *Surgens, baptizator*, καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας. Cf. 1 Cor. VI, 11. Eodem sensu additur הִזַּכּוּ, *purificate vos*, Hithpael verbi זָכָה, pro הִתְזַכּוּ, vel potius הִזְדַּכּוּ, quae transpositio et mutatio Chaldaeis familiarior. Ita Num. XXIV, 7. וְיִנַּשֵּׂא pro וְיִתְנַשֵּׂא, *tollit sese*; et מִטַּהֵר pro מִתְטַהֵר, *mundans se*, Levit. XIV, 4. Cf. Ps. LXXIII, 13. אַךְ־רִיק זִכִּיתִי לְבָבִי *Nae ego frustra mentem meam expurgo*, וָאֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי, *et manus innocentia perluo.* Jam vates quod antea poëtice expresserat, propriis dicit verbis. רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם, *Pravitas operum vestrorum*, i. e. opera vestra prava, substantivum prius sustinet adjectivi vicem, ut saepe, exempla vide apud Glassium *Phil. Sacr.* L. I. Tract. I. Can. VIII. p. 23. 24. ed. Dath. Eadem phrasis Ps XXVIII, 4. *Pravis* vero *operibus* imprimis videtur intelligenda oppressio proximi et vis, atque injuria, innocuis illata, conf. vs. seq. חִדְלוּ הָרֵעַ, Jarchio observante, positum pro חִדְלוּ לְהָרֵעַ *desinite malefacere*, nam verbum חָדַל sequenti Infinitivo jungi solet non praefixo

ם sed ל, ut Num. IX, 13. וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח, *et desierit celebrare Pascha*, et Genes. XLI, 49. עַד כִּי-חָדַל לִסְפֹּר *donec desierit numerare.* Ceterum הָרֵעַ h. l. est *malefacere proximo*, quippe quod ex sequentibus liquet, estque haec genuina vocis significatio, vid. Genes. XIX, 9.

17. לִמְדוּ הֵיטֵב *Discite benefacere*, prioribus studiis contraria agite. Sunt, qui haec verba de omnis virtutis studio intelligant, qua significatione verbum יָטַב occurrit Jerem. XIII, 23, sicuti עֲשׂוֹת טוֹב *facere bonum*, virtuti studere, Ps. XIV, 1. Hoc tamen nostro loco הֵיטֵב, ob ea quae sequuntur, restringendum videtur ad officia justitiae et humanitatis erga alios. Verbum לָמַד hic est *assuescere*, ut Jerem. X, 2. XXXI, 18. Nunc vates alloquitur judices. דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט *Studete aequitati.* Propria verbi דָּרַשׁ significatio est, *palpare*, sive manibus id fiat, sive pedibus, coll. Arab. درس; hinc *quaerere*, quaerentes enim aliquid sollicite, manibus etiam locum contrectamus. Unde plurimis in locis id verbum denotat, *rei alicui studere*, *rem aliquam curare*. Sic infra XVI, 5. Zeph. I, 6. et h. l. מִשְׁפָּט hic non tam est *judicium*; quam potius *jus*, *justitia* ut saepe, e. c. infra IX, 6. LVI, 1. Hos. II, 18. vel 21. אַשְּׁרוּ חָמוֹץ *Rectificate*, in pristinum felicem statum reducite, *oppressum*. אַשַּׁר Chaldaeis est *beatum*, *felicem*, *reddidit*. חָמוֹץ positum pro חָמוּס (sicut vicissim חָמַס nonnunquam a חָמֵץ significationem mutuatur), *vi injusta affectus*, ut Ps. LXXI, 4. a חָמַס, *injuria adficere*; Proverb. VIII, 36. Jerem XIII, 22. cf. Michaelis *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P II. 822. 823. et 826. 827. Alii retenta usitata verbi חָמֵץ notione, *fermentavit*, vertunt: *rectificate fermentatum*, i. e. pravis moribus corruptum emendate, ne nocere pergat orphanis. Similiter Bochartus *Hieroz.* P. I. L. II. C. VII. T. I. p. 55. ed. Lips. *emendate quod corruptum est*, quia quae fermentantur, acescunt et corrumpuntur. Sed primo

Digitized by Google

primo loco proposita interpretatio orationis nexui est aptior, veterumque confirmatur auctoritate. Alexandrini: *ῥύσασθε ἀδικούμενον.* Vulgatus: *subvenite oppresso.* Chaldaeus זַכּוּ דְּאָנִיס *justum pronunciate qui vim patitur*; Syrus: ܘܐܘܬܪܘ ܠܡܛܠܡܐ *et benefacite injuria affectis.* Saadias: وارشدوا المهور, *prospere dirigite male affectum.* שִׁפְטוּ יָתוֹם *Judicate*, scil. מִשְׁפָּט, *jus*, *jus dicite pupillo*, id non pervertite, cf. Deut. XXIV, 17. רִיבוּ אַלְמָנָה *Litigate*, scil. רִיב, *litem*, *viduae*, eum suscipite, ne, quod forsan nullum inde lucrum facturos putetis, causam viduae suscipere recusate. Conf. vs. 22. *Vidua* vero, nec minus *orphanus*, ponuntur saepe pro *omni derelicto auxilioque inope*, ut Deut. XXIV, 17.

18. לְכוּ־נָא *Venite quaeso!* Agite! voces adhortantis, seu invitantis, ut infra LV, 1. 3. Jerem. XVIII, 18. Ecclef. II, 1. וְנִוָּכְחָה *Disceptemus invicem*, alter alterum arguamus, i. e. mutuam demonstrationem veri instituamus probationibus et convictionibus, ut in actione forensi fieri solet, in qua quaesitio et accusatio, instituta vel a judice ipso, vel a persona publica, reipublicae aut judicis personam sustinente, et a parte reorum exceptio sive defensio caussae locum obtinet, qui actus habet speciem disputationis. Eodem *arguendi*, *disceptandique* significatu Niphal verbi יָכַח usurpatur Job. XXIII, 7., et Hithpael Mich VI, 2. *Lis est Jovae cum populo suo*, וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח *et cum Israele mutuam instituit disceptationem.* LXX h. l.: *διαλεγχθῶμεν.* Vulgatus: *arguite me.* Chaldaeus: בְּכֵן כַּד לְאוֹרַיְתָא תְּתוּבוּן קֳדָמַי וְאַעְבֵּיד בָּעוּתְכוֹן *Tunc, cum redibitis ad legem meam, deprecabimini coram me, et faciam deprecationem vestram.* Quam interpretationem probat J. A. Tingstadius in *Supplemm. ad Lexx.* p. 53 sequ., contendens, adeo late patere verbi

יָכַח

קָבָה usum, ut et ad *preces* inferioris, superiorem implorantis, et ad *demonstrationes* superioris, inferiorem benigne excipientis, sese extendat potestas derivati חוֹכֵחַ, Habac. II, 1. Proverb. I, 23. Syrus: ܘܢܬܟܠܡ ܚܕ ܥܡ ܚܕ, *colloquamur invicem.* Saadias: ثم تعالوا حتى نتقابل *tum paulatim ascendatis usque dum invicem occurramus.* אִם *etiamsi*, Job. XX, 6. שָׁנִים, pluralis nominis שָׁנִי (solo מ adsumto, ut a חָפְשִׁי infra LVIII, 6. חָפְשִׁים, *liberi*, a פְּנִימִי 1 Chron. XXVIII, 11. פְּנִימִים *interiora*), *rubor splendens*, pro quo in Pentateucho mox תּוֹלַעַת שָׁנִי, *vermis ruboris* (ut Exod. XXV, 4.), mox שְׁנִי תוֹלַעַת (ut Levit. XIV, 4. et saepius), *rubor vermis*, scil. cocci, mox (ut Genes. XXXVIII, 28. 30 Jos. II, 18 21.) in singulari solum שָׁנִי legitur. A שָׁנָה, *iteravit* Bochartus in *Hieroz.* P. II. L. IV. C. XXXII. T. III. p. 525. edit. Lips. nomen שָׁנִי proprie *iterationem* notare existimavit, hinc *δίβαφον*, ut, quemadmodum Graeci *δίβαφον* appellarint, quod *purpura*, ita Hebraei שָׁנִי, quod *cocco* bis tinctum fuit. Sed quum non constet, *coccinea* bis tingi solita esse, quod in purpura Tyria receptum erat; praestat, nomini שָׁנִי primam *splendoris* notionem tribuere, collato arabico سنا, *splenduit*, unde سنا *lux*, *splendor*, ut coccineus color nomen acceperit a rubore *splendente*, sicut Chaldaeis a זִיהוֹר, *splendor*, coccineum dicitur זְהוֹרִי (Syris ܙܗܘܪܝܬܐ), idemque Graecis λαμπρὸν χρῶμα, unde λαμπρὰ ἐσθὴς, *vestis coccinea*, apud Lucam XXIII, 11. Cf. Salmasii *Exercitatt. Plin. in Solin.* Cap. LII. p. 777. Braunii *de Vestitu Sacerdott. Hebraeor.* L. I. Cap. XV., et notam nostram ad Bocharti l. c. p. 526. seq. Idem ille color statim a nostro vocatur תּוֹלָע, *vermis*, quod paratur ex *sanie vermiculorum*, qui nascuntur in grano, sive excrescente quodam tumore, cortici et ramis *fruticis* (non *arboris*) *ilicis* adhaerescente instar lenticulae, qui

Digitized by Google

qui *coccum* dicitur, totusque vermiculis parvis scatet, unde hodie quoque Franco-Gallis *vermeil* (*vermiculus*, Graecis σκώληξ) dicitur, Vid. Salmasii *Exercitt. in Solin.* Cap. XXIII. p. 194., et in Differtat. de *Homonymis Hyles Jatricae* Cap. LXX. ubi de *Cocco tinctorio*, et quos laudavimus ad Bocharti l. I. p. 527. not. 6. et 7., nec non quae ad Exod. XXV, 4. attulimus. Recte LXX. כַּשָּׁנִים ὡς φοινικοῦν, Vulgatus *ut coccinum*, כַּתּוֹלָע vero ὡς κόκκινον, et Vulgatus *quasi vermiculus* reddiderunt. Chaldaeus pro priore dictione posuit כְּצִבְעוֹנִין בְּתִימִין *maculata ut tincta*, pro posteriore, כַּזְהוֹרִיתָא. *sicut coccineum*. Verba יַלְבִּינוּ et יַאְדִּימוּ Storr in *Observatt. ad Analog. et Syntax.* p. 191., *intense albebunt*, et *valde rubeant* interpretanda esse docet, quod verba a nominibus auctis majorem saepe vim habent, quam quae in prima conjugatione obtinebat. כַּצֶּמֶר יִהְיוּ *Sicut lana* scil. alba, *fient*. Subaudiendum adjectivum ex indole comparationis et parallelo כַּשֶּׁלֶג, *nivis instar*, ut 1 Reg. XXII, 10. 2 Chron. XVIII 9. מְלֻבָּשִׁים בְּגָדִים, *induti vestibus* scil. pretiosis. Exempla plura adjectivi omissi et hoc modo subaudiendi reperies in H. B. Starkii *Luce Grammatices Ebraeae* p. 480 sequ. edit. Bosseck. Hinc Chaldaeus: כַּעֲמַר נְקִי, et Saadias: كالصوف نقاء, *instar lanae mundae*. Lana non solebat artificiali colore tingi, qui rarus et pretiosus, et longe maximam partem incognitus erat apud veteres; sed laus pannorum lotio et albedo erat. Erant interpretes, qui hoc versu respici existimarent ad certum ritum, qui tunc temporis obtinuisset, ex quo particula coccinea, longa et lata instar linguae (unde לָשׁוֹן vocata) poni soleret inter cornua ad frontem hirci emissi (עֲזָאזֵל, de quo Lev. XVI, 8.), et ad januam porticus templi; ea si albesceret post hircum emissum, laetatos esse admodum, et signum illis hominibus fuisse remissorum peccatorum; id vero desiisse quadraginta annis ante templi desolationem. Vid. Tractat. Talmud.

Talmud. *Joma* Cap. VII. §. 8. *Mischnae* edit. Surenhus. T. II. p. 244. Sed commentum illud esse, cui ipse noster locus ansam praebuerit, pluribus demonstrarunt J. G. Abicht (Respond. Christ. Ziegra) in *Dissertat. de peccatorum coccineorum albedine*, Lips. 1705. (repetita in *Thesauro Novo Theolog. Philolog.* s. *Sylloge Dissertatt. exegeticar. in V. et N. T. ex museo Theod. Hasaei et Conr. Ikenii*, Lugd. Batavor. 1732. fol. T. I. p. 840. seqq.), et Sal. Deyling in *Observatt. SS.* P. I. Obs. XXXII. p. 163. seqq.

19. אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם *Si volueritis et auscultaveritis*, i. e. si volueritis auscultare (nam duo verba per copulam conjuncta, saepe sic sumuntur Hebraeis, ut apud Latinos verbum cum infinitivo, vid Glassii *Phil. Sacr.* L. I. Tract. III. Can. XXVII. p. 271. edit. Dath.) scil. mea monita, quodsi meis monitis obtemperare volueritis. טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ *Bona*, h. e. fructus, *terrae comedetis*, recuperabitis usum securum agrorum vestrorum, quorum proventum hostes absumserunt. Opposita iis, quae vs. 7. de praesenti terrae Judaicae statu dicta erant.

20. Sin contra, ait Deus, meliora moniti, consilia haec mea salutaria spernatis, et in perversa mente vestra obstinato haereatis, hostium gladio vos tradam, misereque omnes peribitis. Dictionem וּמְרִיתֶם Hieronymus dicit sonare *et me ad iracundiam provocaveritis*, quod ipsum et nunc in Vulgata latina comparet. Male; nam in Hiphil tantummodo, הַמְרוֹת (ut infra III, 8.) verbum מָרָה valet *exacerbare, ad iram provocare*; sed in Cal מָרָה semper *rebellis, contumax fuit*, denotat; vid. e. c. infra LXIII, 10. XX, 24. Ps. LXXVIII. 8. Quod Alexandrini verba חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ verterunt: μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται, movit Lowthum, ut suspicaretur eos legisse תֹּאכַלְכֶם (ut infra XXXIII, 11.), pro תְּאֻכְּלוּ, quod praefert illi quod nunc legitur. Verum recte monuit Kocherus, Alexandrinos, et, qui

qui eos sequuntur, Vulgatum et Arabem, active transtulisse commodioris locutionis gratia. Qua eadem de caussa Saadias vertit: افنينكم بالسيف, *perdam vos ense*. Nec cogit necessitas quicquam mutare; nam חֶרֶב vel positum est pro בְּחֶרֶב, ex ellipsi praepositionis, satis frequenti, ut Jos. VII, 25. אֶבֶן pro בְּאֶבֶן, Ps. XVII, 10. פִּימוֹ pro בְּפִימוֹ, vid. Waltheri *Ellipses Hebrr.* p. 135. ed. Schulz.; vel cum Storrio in *Observatt.* p. 274. ad illum Hebraeorum idiotismum est referendum, ex quo Nominativus forma nonnunquam cum *Dativo* commutatur, ut Genes. X, 21. *Semo natum est*, *etiam illi* (הוּא) h. e. etiam Semo stirps edita est, *parenti* (אֲבִי) — *fratri* (אֲחִי), cf. Genes. IV, 26. Adde Job. XXXI, 18. (כְּאָב sicut *patri*); Jud. VIII, 18. (אֶחָד *uni*). *Dativus* vero Hebraeis non minus quam Latinis, cum *passivis* conjunctus, valet *a*, ut Exod. XII, 16. Levit. XIX, 20. Deut. XVI, 16.; ut vertendum sit: *gladio*, pugnae, *absumemini*, bellum vos absumet, cf. Genes. XXXI, 26. Ceterum observa lusum παρηχήσεως in vocibus תֹּאכֵלוּ (vs. 19.), et תְּאֻכְּלוּ. Si morigeros se darent Deo, *comederent bonum terrae*, secus, *ipsi comederentur a gladio*, cui *os* tribuitur (פִּי־חֶרֶב Jerem. XXI, 7. Job. I, 15. 17.), quod est acumen ejus, vitae mortalium infestum. Jarchi hisce verbis respici existimat sententiam divini decreti vulgatam in interminationibus Mosaicis. Levit. XXVI, 25. וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב, *adducam in vos gladium*. כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר *Nam loquutus* est Jehova, qui minas implet aeque ac promissiones, nec temere revocat quae dixit.

21. Etiamsi vates superiore oratione consilium suggessisset improbis vitae in melius convertendae, praevidebat tamen, fore, ut non facile illi pedem retraherent a vitiis, et consiliis suis obsequerentur. In novas igitur erumpit querelas de perditissimis eorum moribus, docetque,

que, quid populo huic corrupto in posterum ex divini consilii statuto sit exspectandum. אֵיכָה *Quomodo!* plorantis et admirantis, ut 2 Sam. I, 25. 27. Thren. I, 1. IV, 1. Olim Hierosolyma erat קִרְיָה נֶאֱמָנָה, *urbs fidelis*, quae instar castae uxoris fidem Deo, ut marito suo, praestiterat, nunc facta לְזוֹנָה *meretrix*, quippe pacti fidem violaverat, quum idololatriam sequendo, a Deo descivisset, id quod verbum זָנָה saepe indicat apud Mosem, ut Levit. XIX, 29. Num. XXV, 1. Conf. Ezech. XVI, 15. seq. Hos. I, 2. et nott. ad ea loca. מְלֵאֲתִי *Plena*, pro מְלֵאָה. cum Jod paragogico, ut in רַבָּתִי Thren. I, 1. צֶדֶק יָלִין בָּהּ *Justitia pernoctabat in ea*, sedem in ea fixerat (ut Job. XIX, 4.); assidue in ea colebatur. Respicere videtur vates statum urbis illius qualis fuerat sub Davide, Salomone, Asa, et inprimis Josaphato, cujus hic laus eximia est, vid. 2 Chron. XIX, 6. 7. 8. Per מְרַצְּחִים, *homicidas*, indicantur, ut ex orationis nexu apparet, judices injusti, eorumque socii et ministri, qui pauperes, viduas et pupillos necessariis vitae subsidiis fraudabant.

22. Principes adeo et proceres populi quam maxime corrupti sunt. Ita hic versus explicatur per eum, qui sequitur. Quare non sunt audiendi, qui haec verba proprie accipiunt, de fraude, quae ab argentariis et cauponibus committebatur in argenti et vini corruptione. *Proceres populi* significantur per *argentum*, quod inter metalla, et per *vinum*, quod inter potus est nobilissimum. סִיגִים, *Scoriae*, et quidem *tales*, *in quas ignobilius metallum auro argentoque admixtum*, *conflatum*, *atque ab auro et argento puro igne secernitur*. Ex plumbo argentum admixtum extracturus, plumbum igne in vitrum (scoriam) redigit, quam scoriam deinde iterum, chemica et metallurgica arte, id fieri cogit, quod fuerat, plumbum ex ea restituit. Sic quidem, dum auro argentoque admix-

Digitized by Google

tum, est *adulterinum metallum*, *ἀδόκιμον*, fornacis ope in scorias redigendum. Id per vocem סיג indicari, apparet ex Ezech. XXII, 18., cf. ibi not. et MICHAELIS *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. V, p. 1724. HIERONYMUS: „*Argentum tuum versum est in scoriam*, quod hebraice dicitur סִיגִים, rubigo videlicet metallorum, sive purgamenta et sordes, quae igne excoquuntur, ut, quia argentum nominaverat, servet metaphoram." Chaldaeus pro לְסִיגִים posuit לְאַסְפְּלָא, quod convenit cum arabico قُسَالَةٌ, *quod decidit detrahiturque de ferro aliove metallo cudendo.* Saadias: صار ورقك زيفا قد صيا, *propterea quod pecunia signata tua facta est numus improbus.* סָבָא poetice positum pro consueto יַיִן, et conferendum cum Arab. سَبَأَ *emit vinum bibendum*, سِبَاءٌ, *vinum*, et سَبِيئَةٌ, *ingurgitatio vini.* Cf. Hos. IV, 18., ubi eadem imago. מהל, *Mixtum*, proprie *secatum*. Est enim מָהַל idem quod מול (pro quo in Chaldaicis versionibus saepissime ponitur), proprie *secare*, hinc *circumcidere*, quae posterior significatio frequentior est in V. T. (Litterae ו et ה haud raro in dialectis orientis inter se commutantur, veluti pro מוּר Arabes ponunt מהר, et אול saepe pro אהל). Solent vero Arabes dicere, *scindere*, *secare*, *vulnerare*, *ingulare vinum*, pro *miscere et aqua diluere.* Sic verbum قَطَبَ *excidere*, *exscindere* notat, unde Hebr. קטב; inde est شراب مقطوب, *vinum mixtum.* Item قطع; unde est in *Camus*, قطع بالشراب مزجه, *caedit vinum*, i. e. miscuit illud. Bene multa exempla huius loquendi usus collegit SCHULTENSIUS in *Animadverss. Philologg. ad Genes.* XL, 11. ita ut res extra dubium posita sit. Solent quoque Germani dicere *den Wein verschneiden*, cum nobiliori vini generi ignobilius admiscetur. Non est igitur, cur

cum

cum Scheidio (*Animadverss.* ad h. l.) מָהוּל *lentum* s. *lentatum* vertamus, coll. arab. مَهْل, *incessus lentus*, aut cum Paulo in *Memorabill.* P. V, p. 94. מָהוּל efferamus et deducamus ab הִיל, هَالَ, *fudit*, *effudit citra mensuram*, ut significetur *vinum aqua perfusum*.

23. Hoc versu propriis verbis dicitur, quod in praecedente more poetico expressum erat. שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים, *Principes tui*, o civitas, sunt *malefici* (coll. Arab. شَرّ *malus*, *maleficus fuit*). Ita Hoseas IX, 15. כָּל־שָׂרֵיהֶם סוֹרְרִים, *omnes eorum principes malefactores*. Cf. Jerem. VI, 28. חַבְרֵי גַּנָּבִים *Socii furum*, ad eos connivebant, furta approbabant et participabant. כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד, *Omnes largitionum cupidi*. שֹׁחַד est *munus*, inprimis, *quo corrumpitur judex*, ut Deuter. X, 17. Cf. infra V, 23. Ezech. XXII, 12. Mich. III, 11. רֹדֵף שַׁלְמֹנִים, *Sectans* (unusquisque) *retributiones*, mercedibus inhiant; nihil gratis faciunt, omnia muneris ergo, cf. Mich. VII, 3. Chaldaeus: אָמְרִין גְּבַר לְחַבְרֵיהּ עֲבִיד לִי טַב בְּדִינִי וַאֲשַׁלֵּם לָךְ בְּדִינָךְ *Dicunt unus alteri: fac mihi bonum in judicio meo, et retribuam tibi in judicio tuo.* יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ, cf. vs. 17. לֹא יָבוֹא אֲלֵיהֶם, *Non ingreditur*, s. *pervenit ad illos*, non admittitur ad illos; audire illos renuunt, cf. Jerem. V, 28.

24. Querelam de inemendabili populi corrupti statu excipit praedictio rerum futurarum. Sublatis illis injustis populi principibus, eorum locos boni et justi judices occupabunt, totaque respublica in pristinum statum felicem restituetur. Populus relinquet idololatriam, et mores emendabit. Inducitur vero hoc versu Deus persona herois generosi, se ipsum excitantis ad vindictam, postquam injurias sibi illatas aliquandiu patienter pertu-

 lisset,

Digitized by Google

lissent, eos adversitates ad officium frustra verbis revocassent. לָכֵן, *Propterea*, ob tantam illam reipublicae corruptionem. נְאֻם *Dictum, effatum*, Participium passivum verbi נאם, quod, uti Arab. نأم, proprie videtur dictum esse de *anhela, stridula, submissa, voce*, hinc translatum ad *oracula*, ut Num. XXIV, 3., quod ea ejusmodi voce edi solerent, ut homines eo majore timore et reverentia afficerentur; unde verbum illud a poetis apte usurpari potuit de ipsius *Dei sermone*, ut hic, et infra III, 15. Cf. 2 Sam. XXIII, 1. הָאָדוֹן *Domini illius*, in emphasi sic dicti, omnium *dominorum domini*, אֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים, ut Deuter. X, 17., vel *totius terrae domini*, אֲדוֹן כָּל-הָאָרֶץ, ut Zachar. IV, 14. vocatur. יְהוָה צְבָאוֹת pro יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת, ut supra vs. 8. אֲבִיר יִשְׂרָאֵל, *Potentis*, domini, *Israelis*, a cujus voluntate totius reipublicae status pendet. Ut infra XLIX, 26. אֲבִיר יַעֲקֹב, *potens Jacobi* dicitur. הוֹי hic non est vertendum, *heu, vae;* sed est vox ἑτοιμασάντος τιμωρίαν, et minantis. Observat Jarchi, הוי h. l. esse vocantis et proclamantis, ut Zachar. II, 10. (al. 6.), q. d. omnibus innotescat, me vindictam capturum de hostibus meis, qui me suis facinoribus ad iram provocarunt. אֶנָּחֵם מִצָּרַי, *Consolationem capiam de hostibus meis*, scilicet *ultionem sumendo* ab iis, sicut Ezech. V, 13. וַהֲנִיחוֹתִי חֲמָתִי בָּם וְהִנֶּחָמְתִּי, *faciam in illis, ut requiescat aestus meus, et consolabor me.* Metaphora desumta ab homine, qui se solari dolorem, quem inimici creaverant, ait, cum injurias sibi illatas acriter ulciscitur. Sensu non diversum est quod subjicitur. וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי, *et vindicabor de inimicis meis*, ut recte Vulgatus, cf. quoad phrasin Jud. XVI. 28. Jerem. XLVI, 10. *Hostes et adversarii* Dei sunt Judaei, idolorum cultum sectantes et pessimis moribus corrupti. Chaldaeus posterius hujus versus hemistichium ita exponit: קַרְתָּא יְרוּשְׁלֶם אֲנָא עָתִיד לְנַחָמוּתַהּ בְּרַם וַי רַשִׁיעַיָּא כַּד אִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין מִסַּנְאֵי עַמִּי וְאָתֵיב נִקְמָא לְבַעֲלֵי דְבָבַי *Urbem Jerusalem*

ego

ego conſolabor; ſed vae improbis, cum apparebo facere ultionem judicii, i. e. per judicium inſtitutum, *de oſoribus populi mei, et retribuam ultionem hoſtibus meis.*

25. Judices tibi reddam juſtos, ab omni avaritia et munerum cupiditate alienos. Ita hic verſus explicatur verſu ſeq. Mos eſt noſtro poetae, ut, quae primum figurato expreſſerat, ſtatim propriis verbis ſubjiciat. Cf. ſupra *vs.* 5. 6. 7. 22. 25. וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ *Reducam manum meam ſuper te*, i. e. admovebo tibi manum meam, ſcil. emendatricem; ut apparet ex iis, quae ſequuntur. Per ſe enim illa loquutio in utramque partem accipi poteſt, quod ſemper ex contextu eſt judicandum. In malum ſenſum accipienda eſt Amos I, 8. Ita Chaldaeus h. l. וְאָתֵיב מְחַת גְבוּרְתִּי עֲלָךְ *Reducam plagam fortitudinis meae ſuper te.* Verba וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִגָיִךְ non ſunt vertenda: *expurgabo ad puritatem*, i. e. puriſſime, *ſcorias tuas*, quod contra linguae hebraicae uſum, quamvis ita reddiderint LXX. (*εἰς καθαρὸν*), et Hieronymus (*ad purum*), ſed hoc modo: *igne excoquam* (ita de excoquendis ſive purgandis metallis verbum צָרַף dicitur Jerem. VI, 29. Pſ. XII, 7. LXVI, 10.) *tanquam ſolida* ſ. *ſale lixivii ſcorias tuas*, nec aliter cepit haec verba Chaldaeus, qui ea ſic reddidit: וַאֲבָרֵר כְּמָא דִמְזַקְּן בְּבֹרִיתָא כָּל רִשְׁעָא, *et expurgabo tanquam per alcali omnem improbum.* Etenim כַּבֹּר contracte pro כְּבַבֹּר eſt poſitum; בֹּר vero idem, quod alias (ut Mal. III, 2.) בֹּרִית, *ſal lixivii, ſal alcali, Potaſche*, qui fundendis et purificandis metallis adhibetur, facit enim, ut citius liqueſcant, et, ubi mixta ſibi invicem metalla ſunt, ut plumbum argento, vilius in ſcoriam vitreſcat, argentum purum niteat. Cf. J. D. Michaelis *Commentat. de Nitro Hebraeorum* (quae in ejus *Commentatt. in Societ. Reg. Gotting. per annos* 1758—1762. *praelectt.* Brem. 1774. in quat. eſt *ſeptima*), §. IV. et *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. I. p. 251. Hieronymus

 „Pro

„Pro *scoria* [סִיגָיִךְ], quod interpretatus est Symmachus et Aquila *σέμφυλα*, id est, *vinacia*, Theodotio *τὸ γιγαρτῶδες*, id est, *acinum uvae*, interpretatus est, soli LXX. *incredulos* vel *inobedientes* [*τοὺς ἀπειθοῦντας ἀπολέσω*], sensum magis, quam verba vertentes Quia enim supra [vs. 22.] dixerat: *argentum tuum versum est in scoriam*, hanc servat metaphoram, ut *convertat super eam*, id est, extendat, *manum suam*, ad puniendum atque purgandum, et exocquat omnes sordes ac vitia peccatorum, ut separato stanno argentum remaneat, quod absque igne fieri non potest. Legimus et in Malachia [III, 2.] de Domino: *Ipse egredietur quasi ignis conflatorii, et quasi herba fullonum* [וּכְבֹרִית מְכַבְּסִים], *et sedebit conflans et emundans sicut argentum et aurum, et emundabit filios Levi.* Ezechiel quoque [XXII, 18.] omnem domum Israel aere et ferro et plumbo et stanno dicit esse commistam, et postea purgandam, ut postquam purgata fuerit, cognoscat, quia ipse sit Dominus.“ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ *Et removebo omne stannum tuum*, i. e. Chaldaeo explicante אַעְדֵּי כָל חוֹבָךְ *auferam omnia peccata tua.* בְּדִיל, *stannum*, ut Num. XXXI, 22. Ezech. XXVII, 12. (cf. Aurivillii *Dissertat.* p. 164. 165. edit. Michaelis), h. l. contra morem pluraliter ponitur. At receditur hic a consuetudine, quia stannum non spectatur ut materia, ex qua aliquid fieri debeat, sed ut cujus particulae, auro et argento intermistae sunt horum metallo scoriae ac sordes, purgando rejiciendae.

26. Tales justitiae administratores jurisque arbitros constituam, quales olim habuistis, pristinis similes, sub Mose, Josua, judicibus; nec non Davide et Salomone regnantibus. שֹׁפְטַיִךְ et יֹעֲצַיִךְ pro שֹׁפְטִים לָךְ et יוֹעֲצִים לָךְ. Sub יוֹעֲצִים intelligendi videntur *consiliarii regum*, ut 2 Sam. XV, 12., et *adsessores judiciorum*. Sperat vates, fore, ut, quae formata esset a Mose respublica, et prudentibus

dominibus ac aequis judicibus instructa, eumdem in modum reformaretur, et instauraretur in pristinum. Recte vero Kimchi monet, haec et quae sequuntur temporibus Messiae exspectanda esse. Cf. Zephan. III, 13. אַחֲרֵי־כֵן, *Ita ut, ut posthaec.* יִקָּרֵא לָךְ, *Clamabitur ad te*, f. *acclamabitur tibi: urbs pia!* h. e. appellaberis urbs pia. Idem loquendi genus est Genes. II, 23. לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה, *ad hanc clamabitur: vira!* i. e. vira vocabitur. Vide Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 285. not. Alii supplent שֵׁם, *vocabitur tibi*, scil. *nomen*, ut Genes. I, 5. coll. II, 20. קִרְיָה נֶאֱמָנָה, *urbs fida*, Jehovae, ejus cultui ac legibus; conf. vs. 21. et Jerem. XXIII, 5. XXXIII, 15.

27. Hic versus arcte cohaeret cum praecedente: justitiae et probitatis studio respublica tam ab internis, quam ab externis malis liberabitur. צִיּוֹן, *Zion*, i. e. populus Israeliticus, ut infra XLIX, 14. בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה *Judicio redimetur*, liberabitur, quod recte Chaldaeus ita exponit: צִיּוֹן כַּד יִתְעֲבֵד בַּהּ דִּינָא תִתְפְּרֵיק Zion, cum in *ea judicium justum exercebitur*, *liberabitur*, f. *se servabit.* Hinc Jarchi: „Propterea quod in ea futuri sint, qui justitiam exerceant, redimetur ab iniquitatibus suis.“ Et Kimchi: „Per justitiam, quam fecerint, revertentur ad eam, qui exulaverant.“ וְשָׁבֶיהָ *Reduces ejus*, quibus aliqui intelligunt Zionem reversuros ex captivitate, et eo referunt, quod rex Israelis ducenta millia hominum captivos abduxisse narratur, 2 Chron. XXVIII, 8. Ita Alexandrini, qui ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς posuerunt. Aliis שָׁבִים sunt generatim *miseri*, coll. Ps. XIV, 7., ubi שְׁבוּת est communis miseriae imago. Sed intelligendos potius esse sensu morali *qui revertuntur a via*, quam ingressi sunt, *mala*, docet locus parallelus infra LIX, 20. *Veniet Zioni vindex*, וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב et *qui se a peccato retraxerint inter Jacobitas.* Recte igitur Jarchi nostram שָׁבֶיהָ exponit

 עוֹשֵׂי

Digitized by Google

עֹשֵׂי תְשׁוּבָה שֶׁבְּתוֹכָהּ *resipiscentes in ea.* Verbum שׁוּב de *reditu ad meliorem frugem* s. de *resipiscendo* dicitur Deuter. XXX, 2. 8. 10. Post וְשָׁבֶיהָ repetendum, יִפָּדוּ, *redimentur*, e תִּפָּדֶה in priori hemistichio. Chaldaeus: וְדַעֲבְדוּ אוֹרַיְתָא יְתוּבוּן לַהּ בְּזָכוּ *et qui legem observant, revertentur ad eam in puritate*, s. puri, probi.

28. Qui Jehovae cultum et leges contemnunt, interibunt, nimis sero ipsorum dementiam intelligentes. וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו, *Confractio*, ruina, *praevaricatorum et peccatorum simul fiet*, communis erit calamitas. פֹּשְׁעִים *Deficientes*, scil. a Deo, simulacrorum cultores, conf. Jerem. III, 13. infra XLIII, 27. חַטָּאִים vero quilibet *alii scelesti* significantur, ut Jarchi observat. E nomine שֶׁבֶר, *confractio*, ruina (i. q. שֹׁד, quod utrumque nomen jungitur infra LIX, 7.), erue ipsum verbum יִשָּׁבְרוּ, *confractione confringentur*, ut saepius verbum finitum e sensu et universo orationis tenore est supplendum. Chaldaeus: וְיִתַּבְרוּן מָרוֹדִין, *confringentur rebelles*. יַחְדָּו *Una*, ad unum omnes, i. q. כֻּלָּם, ut infra XLV, 16. LII, 8. Ps. XIV, 3., et locis pluribus aliis, allatis ab Arnoldio in *Observatt.* supra ad vs. 6. laudatis, p. 17., qui pluribus demonstravit inanitatem conjecturae a Michaele propositae, pro יַחְדָּו reponendum esse יֶחֱדוּ, a חָדָה, *laetari* (Exod. XVIII, 9. Ps. XXI, 7.), ut haec prodeat sententia: *de interitu perfidorum et peccatorum laetabuntur*, laetitia erit. Id vero si exprimere voluisset vates, ei עַל שֶׁבֶר scribendum fuisse (coll. Exod. XVIII, 9. וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה, *laetatus est Jethro de omnibus beneficiis* etc.), et turbari illa adscita sententia hemistichiorum parallelismum, verissime monuit Arnoldi. In altero hemistichio *illis, qui Jovam derelinquunt*, עֹזְבֵי יְהוָה, utrumque, quod membro priori commemoratur, hominum genus, פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים comprehenditur; cf. infra LXV, 11. יִכְלוּ *Consumentur*, peribunt, ut infra XXXI, 3.

29. Tum,

Digitized by Google

29. Tum, cum Jehova exitio eos dabit, intelligent, deos istos in quibus fiduciam posuerunt, frustra ab iis invocatos esse; et ob spem frustratam pudore afficientur. כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם *Quippe pudebit eos terebinthorum, quibus vos delectati estis;* oratione a persona tertia ad secundam transeunte, ut saepius poetae Hebraeorum solent, conf. infra XLIX, 25. 26. Deut. XXXII. 15. 17. 18. Mich. II, 3; quare non est necesse, pro יֵבֹשׁוּ legere תֵּבֹשׁוּ, ut Lowthus vult. Legitur quidem ita in duobus codicibus Kennicotti, et uno de-Rossii; nec non in Munsteri bibliis anno 1536. editir. Sed vix dubium, à manu id profectum esse emendatrice. In secunda persona vertit quoque Chaldaeus, qui tamen testis excitari nequit, quum interpretes illam personarum mutationem, poetis Hebraeis solennem, ad suarum linguarum indolem flectere soleant. Idem valet h. l. de Alexandrinis, Syro et Arabe in Polyglottis, qui omnes tertiam pluralis personam posuerunt, nec non de Vulgato, qui in membro priori in tertia, in posteriori vero in secunda persona vertit. כִּי hic vel est vertendum *certe, sane*, ut Num. XXII, 33. Jos. II, 24., vel plane redundat, ut 2 Sam. XIX, 23. Zach. III, 8. מֵאֵילִים LXX. verterunt *ἀπὸ τῶν εἰδώλων*, Hieronymus *ab idolis*, quasi אֵילִים esset pluralis nominis אֵל, *Deus*. Sed longe commodius de *arboribus* sumitur, sive *quercubus*, sive *ulmis* (quod volunt Hebraei), sive *terebinthis* (vid. not. ad vs. seq.), quia hic junguntur *hortis*, et versu proximo exerte alluditur ad arborem אֵלָה, cujus pluralis perinde est אֵלִים, vid. infra LVII, 5. LXI, 3. Recte Chaldaeus: אֲרֵי תִתְבַּהֲתוּן מֵאִילָנֵי טַעֲוָתָא דִּי הֲוֵיתוּן חָמְדִין, *nam pudore afficiemini propter arbores idolorum, quas desiderastis.* Significantur enim *luci sacri*; aris, simulacris et fanis instructi, quorum fit mentio Deuter. XVI, 21. 1 Reg. XIV, 23. 2 Reg. XVI, 4. 2 Chron. XXVIII, 4. Ezech. VI, 13. Pluribus de iis disseruit Spencerus *de Legib. Hebraeor. ritualib.* L. II. Cap XVI.,

Digitized by Google

et Jo. Rud. Kiesling in *Dissertat. de superstitiose Israelitarum sub quercubus cultu ad oracula sacra Jes. I, 29. Ezech. VI, 13. Hos. IV, 13. curatius enucleanda.* Lips. 1748. in quat. מ ante אֵילִים et הַגַּנּוֹת significat *propter*, ut infra XXI, 3. LIII, 5. 8. Ierem. XXII, 22. Verbum חָפַר, quod hic occurrit, bene est discernendum ab alio, quod Hebraice iisdem litteris scribitur et *fodere* significat. Nostrum, quod et infra XXIV, 23. Ps. XXXV, 4. 26. XL, 15. al. occurrit, est Arab. خَفِرَ (cum *Cha*) *pudore suffundi*; alterum vero Arab. حَفَرَ (cum *Hha*) *fodit*. גַּנּוֹת *Hortis* hic intelligendi sunt *luci*, idolis sacri, in quibus cultus illorum peragi solebat. Horti in Oriente etiamnum non sunt nostris similes, in areas divisis, et floribus oleribusque plantatis; sed arboribus tantummodo umbrosis obsiti sunt, instar lucorum (vid. Kaempferi *Amoenitt. Exott.* p. 193. Maundrell *Itinerar.* p. 179. vers. germ. Chardin *Voyages III.* p. 28.); unde a poeta apte unum pro altero poni potuit. Vitringa hic alludi existimat ad ritum aliquem superstitiosum illorum temporum, quo epula sacra in honorem idolorum (Solis et Lunae) instruebant in hortis sacris, iisque sacra faciebant panum dapiumque oblatione; cf. infra LXV, 3. LXVI, 17.

30. Apta imagine ostendit, qualis futura sit eorum species, qui lucos religionis et voluptatis ergo obibant; talis nempe, qualis est arboris, a qua foliorum luxuries et amoenitas defluxit. Jarchi: „Qua in re illi peccabant, eadem in re comparat vates eorum poenam.“ Kimchi: „Ait: vos exacerbastis me in quercetis, idcirco eritis, ut quercus, cujus decidunt folia; item vos elegistis hortos, ideo similes eritis horto, cui desint aquae.“ אֵלָה non significare *quercum*, ut vulgo vertunt, sed

tere-

Digitized by Google

terebinthum piſtaciam, oſtendit Celsius in *Hierobot.* P. I. p. 34. ſeqq., quocum confer Michaelis *Supplemm.* p. 72. et Curt. Sprengel *Antiquitt. botanicar. Specim.* I. (Lipſ. 1798. 4.) p. 17. Recte Chaldaeus et Saadias pro אֵלָה poſuere בוּטְמָא, بُطْمٌ, *terebinthus.* נֹבֶלֶת Jarchi explicat chaldaico כְּמִישׁ, *marcidum*, *flaccidum*, et francogallico *flétri*; verbumque נָבֵל dici obſervat de omni re, *quae deſtriſcit, et cujus vigor conſumitur*, coll. Exod. XVIII, 18. „Cum folium," addit, „tangitur aeſtu aut frigore, fit marcidum, atque humor ejus perit et conſumitur." De flore deciduo noſtrum verbum et infra XXVIII, 1. 4. dicitur; de *foliis marcidis*, ut h. l., infra LXIV, 6. Jerem. VIII, 13. עָלֶהָ defective ſcriptum eſt, pro עָלֶיהָ, *foliis ſuis*, notantibus Maſorethis Grammaticisque Hebraeis. Sunt tamen plures codices a Kennicoto et de Roſſi recenſiti, in quibus plene ſcriptum legitur. נֹבֶלֶת עָלֶהָ *Marcida foliis* Kimchi obſervat eodem modo dici, quo Jerem. XLI, 5. מְגֻלְּחֵי זָקָן, *raſi barba.* Si verum eſt, quod nonnulli affirmant, terebinthum eſſe arborem ſemper virentem, eo gravior erit ſimilitudo, quod ejusmodi arbor, foliis deſtituta, mortua ſit. Sin minus, ſimilitudo quidem ſtabit, ſed intelligenda erit de tempeſtate, qua frondoſa eſt arbor. Kimchi: „Comparat eos terebintho magis, quam aliae arbori, quod ea, poſtquam folia ejus defluxerunt, videtur prorſus arida, magis ceteris arboribus, quarum commemorat unam ad ſimilitudinem." וּכְגַנָּה אֲשֶׁר מַיִם אֵין לָהּ, *Et inſtar horti, cui nulla ineſt aqua.* Illis enim regionibus ſine aquae copia nonnulla, nullus eſt viror; hinc omnes Orientalium horti diviſi ſunt rivulis et canalibus (conf. auctores ſupra excitatos), quibus exſiccatis arbores et ceterae plantae in iis marceſcunt.

31. Principes et proceres populi, quorum peſſimos mores vates ſaepius in hoc carmine caſtigat, per mala ipſo-

Digitized by Google

ipsorum, facta sibi ipsis interitum parabunt. Hanc sententiam imagine eleganti exprimit. Erunt illi veluti materia incendii, quae facile flammas concipit, stupa; causa incendii, scintilla, opera ipsorum. חָסֹן, *Robusti, pollentis* nomine comprehenduntur ii, qui inter populares potentissimi fuerunt, civesque suos oppresserunt. Ita de Amoraeis ait Amos II, 9. וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים, *robustos eos esse instar terebinthorum.* לִנְעֹרֶת Quasi *in stupam;* eo enim nomine, quod e lino excutitur, denotari, notant Hebraei, convenitque ea notio loco alteri, quo solo praeter hunc nostrum in V. T. occurrit, Jud. XVI, 9. Hieronymus: „*Ut favilla stupae.* Pro *favilla* ἀποτίναγμα interpretatus est Symmachus, quando stupa pectitur et quicquid sordidum projicitur." פֹּעֲלוֹ *Opus* s. opera *eorum*, ut Jerem. XXII, 13. נִיצוֹץ veteres omnes *scintillam* interpretantur, consentientibus Hebraeis, quibus accedit, quod Chaldaei idem nomen eodem significatu usurpare solent. Est autem illud formae נִיחוֹחַ, Genes. VIII, 21., a verbo נָצַץ *scintillavit, micavit,* unde Ezech. I, 7. נֹצְצִים, *scintillantes, micantes.* N. G. Schroeder in *Observatt. selectt. ad Origg. Hebrr.* Cap. VII, ubi verba נָצַץ, נוּץ, נִיץ, aliaque cognata linguae Arabicae ope illustravit, §. XII. p. 131., nomen נִיצוֹץ proprie *micationem*, nostro vero loco *micantem flammam* notare arbitratur, ut idem sit quod לֶהָבָה, infra X, 17., ubi imago hoc loco adhibitae haud dissimilis. Alii חָסֹן, *robusto,* intelligi volunt idolum, quod ita dictum vel quod e duro et denso ligno factum esset, vel quod cultores ejus in ejus fortitudine fiduciam ponerent, פֹּעֲלוֹ vero, quod pro Participio verbi פָּעַל habent, vertunt *operator*, fabricator, *ejus*, idoli. Qua interpretatione adscita, haec prodibit, parum profecto concinna, sententia, fabros, qui sculptilia paraissent, ea, stupae instar, incensuros esse, tanquam scintillas, et una cum illis perituros. Sed verum sensum expressit

Chal-

Digitized by Google

Chaldaeus: וִיהֵי תוּקְפְּהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא כִּנְעֹרֶת כִּתָּנָא וְעוֹבַד יְדֵיהוֹן כְּנִיצוֹץ נוּרָא כְּמָא דִּמְקָרְבִין דֵּין לִסְטַר דֵּין וְדָלְקִין תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא כֵּן יְסוּפוּן רַשִׁיעַיָּא אִנּוּן וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וְלָא יְהֵי עֲלֵיהוֹן חִיָּס *Et erit fortitudo impiorum sicut stupa lini, et opus manuum eorum sicut scintilla ignis, quae cum invicem applicantur, ardent ambo simul; sic consumentur impii et opera eorum prava, nec erit super eis misericordia.*

CAP-

CARMEN SECUNDUM

CAP. II. III. IV.

ARGUMENTUM.

Orditur ab aureae aetatis, qua pietas et pax universa inter omnes gentes regnaturae essent, descriptione, qualis ea illis temporibus circumferebatur (II, 2—4.). In qua quum inducerentur gentes barbarae sese ad cultum Jovae excitantes; vates eam adhortationem arripiens ad suum populum convertit (II, 5.), quem adeo corruptum describit (II, 6. 7. 8.), ut Jehovam tot et tantis sceleribus poenas severissimas irrogare et cultui idolorum finem facere oporteat. In earum poenarum comminatione maxima carminis pars versatur (II, 9.—IV, 1.), intermistis querimoniis de procerum rectorumque populi impietate et mulierum luxu atque mollitie. Exstincta vero mala progenie, aetas succedet felicissima, ad cujus descriptionem redit IV, 2. usque ad fin.

Super ratione interpretationis Capitis II. Jesajae Tentamen, quod Praes. GEO. LUD VOGEL *ad disputandum proponit* JOA. MÜLLER, Hal. 1766. in quo Parum felici studio auctor evincere conatur, priore Capitis II. parte describi tempora feliciora, exsilium Babylonicum secutura.

JOH. FRISCHMUTHI *Dissertatio de Evangelio in Sione egressuro ad Esaj. II, 1 seqq.* in *Thesauro Theolog. Philolog.* sive

Digitized by Google

sive Sylloge Dissertatt. ad selectiora V. et N. T. loca (Amstel. 1701.) T. I. p. 685. seqq.

Locum Jesaj. II, vs. 2. 3. 4. grammatice interpretari atque in fontem ejus inquirere conatur M. S. Friedrich. Zwiccaviae, 1793. in quat.

Cap. II. inde a vs. 5. germanice redditum, atque ex ultimorum regni Jothami annorum historia illustratum a J. G. Eichhorn legitur in Anthologia veterum poetarum Hebraicorum edita a Car. Guil. Justi hac epigraphe: *Blumen alt-hebräischer Dichtkunst* (Gils. 1809.) pag. 295. seqq.

---

2. Quae quatuor prioribus Capitis hujus versibus continetur seculi aurei descriptio, totidem verbis legitur apud Michiam, Jesajae aequalem, IV, 1—3. Celebre illis temporibus vaticinium fuisse apparet, utroque vate, uti credibile, antiquius: vanum igitur, disquirere, ab eorum utro illud prius sit prolatum. וְהָיָה *Futurum est, fiet*, ut Deut. XII, 11. infra III, 24. IV, 3. locisque innumeris aliis. בְּאַחֲרִית הַיָּמִים *In posteritate dierum*, i. e. futuro aliquo tempore, ut Genes. XLIX, 1. Deut. IV, 30. Jerem. XLVIII, 47. Dan. II, 28. LXX. Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. Chaldaeus: בְּסוֹף יוֹמַיָּא *In fine dierum*. Nam aureum seculum, cujus h. l. sequitur descriptio, ultima mundi aetate rediturum sperabant; unde Hebraei tradunt, formula אַחֲרִית הַיָּמִים designari יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ, *Dies Messiae*. Cf. ἐσχάτα τῶν ἡμέρων Hebr. I, 2., et ἐσχάτοις ἡμέραις 1 Petr. I, 20. נָכוֹן יִהְיֶה *Stabilitus, firmiter constitutus erit*, ita ea vox 2 Sam. VII, 26. de domo s. familia, et 1 Reg. II, 45. de throno firmiter fundato dicitur. Abarbenel indicari putat, structuram aedis sanctae futuram esse firmam et stabilem, ut semper sit duratura in omne aevum, neque ullam expertura vastitatem;

Digitized by Google

tatem; nam vox נָכוֹן, inquit, adhibetur de re durante et firmiter consistente, basique suae innitente." הַר בֵּית יְהוָה, *Mons domus*, templi, aedis, *Jovae*, montanum illud, quod urbs Hierosolymitana suo complexa est ambitu, praecipue Zion, potior et altior urbis pars ejusque λόφος, *collis*, ut eum vocat Josephus (de Bello Jud. VI, 6.), Moria mons, vid. 2 Chron. III, 1. coll. XXXIII, 15.; sedes cultus Jovani. De montano tamen integro, cujus partem faciebat *mons templi*, hic cogitandum esse, suadet vs. 3., ubi diserte idem illud per *Zionem* et *Hierosolymam*, id est τὴν κάτω πόλιν, *urbem inferiorem*, sitam in *colle*, Zioni ad septentrionem opposito, post Syrorum tempora, *Acra* dicto, Josepho τὸ βόρειον κλίμα (Ps. XLVIII, 3.), declaratur. Etiamsi enim hi colles ab invicem divisi essent; solent tamen V. T. scriptores promiscue illos vel inter se conjungere, vel de iis divisim loqui, uti fert orationis suae argumentum; quae ratio est, cur passim, ut Ps. LXXVI, 3. LXXVIII, 68. *templum* vindicetur Zioni. Ps. LXXXVII, 1. vocantur הַרְרֵי קֹדֶשׁ, *montes sacri*. בְּרֹאשׁ הֶהָרִים *In vertice montium*. Ps. LXXII, 16. Jarchi: „In illo monte, qui censeri debet princeps montium, si pro dignitate sua inter se comparentur." Omnibus aliis montibus majoribus, et sanctitatis fama celebribus, ille superior et celebrior habebitur. וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת *Et elatior collibus reliquis*, super omnes colles eminebit, ratione dignitatis. Recte Kimchi: „Commemorat *montes*, quod gentes Deos suos in montibus excelsis colere solebant." Jarchi: „Majus erit signum, quod fiet in isto monte, quam signa, quae facta sunt in montibus Sinai, Carmel, et Thabor." וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם *Et confluent ad eum* (montem) *omnes gentes*, i. e., ut bene Jarchi explicat, congregabunt sese, concurrent ad eum tanquam flumina. נָהַר Hebraeis idem plane est, quod Latinis *confluere*, ubi de multorum hominum ad locum aliquem conventu est

est sermo; eodem significatu verbum occurrit Jerem. XXXI, 12. et LI. 44. Michaelis in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P V. p. 1607., cui adsentitur Koppius, vertit: *eminus videbunt et prospicient illum omnes populi*, conferens Arab. نَهَرَ *lucere*, *splendere*. Displicet ei metaphora, „fluere ad *montem*.“ Verum non est nimis urgenda haec comparatio; multitudo tantummodo hominum ad montem catervatim migrantium illa exprimitur. Sic Virgilius quoque *Georg. IV*, 558. *apes confluere arbore summa* dicit. Eandem tamen, quam Michaelis proposuit, interpretationem exhibet Syrus: ܘܢܚܘܪܘܢ ܠܗ ܟܠܗܘܢ ܥܡܡܐ, *spectabunt ad eum omnes gentes*. Sensus, qui sub his imaginibus latet, est: cultum Jovae, vatis tempore in Palaestina tantummodo notum, in posterum per totum orbem propagatum iri. Chaldaeus: וְיִתְפְּנוּן לְמִפְלַח עֲלוֹהִי כָּל מַלְכְוָתָא, *et convertent se, ut cultum* (religiosum) *peragant super eum omnes gentes*. Idem praedicitur infra LX, 5. Ierem. III, 17.

3. עַמִּים רַבִּים quidam reddunt *amplos*, potentes, *populos*, qua significatione Ps. LXXXIX, 51. sumendum est, ubi Ethan dicit, se *in sinu suo portare* כָּל־רַבִּים עַמִּים, *omnes potentes populos*; vid. quoque infra XIII, 4. Jerem. XXV, 14. Rectius vero alii רַבִּים significatione frequentiore, pro *multis*, capiunt; cf. vs. 2. ultima verba. לְכוּ, *Venite*, vox hortantis et excitantis, ut Graecorum δεῦτε, Latinorum *agite!*, ut infra vs. 5. Hos. VI, 1. In אֶל־הַר־יְהוָה omissum est בֵּית, ut saepius in hac phrasi, veluti Ps. XXIV, 3. Mich. IV, 2. coll. vs. 1., Mich. III, 12.; suppletur infra c. III. 2. Vid. Glassii *Phil. S.* L. I. Tract. I. Can. XXXIX. p. 119. edit. Dath. Waltheri *Ellipses*, p. 30. ed. Schulz. Nostrum locum imitantur Jeremias XXXI, 6. et Zacharias VIII, 21. 22. וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו *Ut doceat nos de viis suis*, s. vias suas (idem lo-

quendi

quendi modus infra XXV, 2. Num. V, 6. Ezech. XVIII, 10.), i. e. rationem ipsum colendi et per eum cultum felicitatem consequendi; ita דֶּרֶךְ sumitur quoque infra XLVIII, 17. Chaldaeus: וְיַלְּפִנָנָא מֵאוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹהִי *Et doceat nos de viis, quae rectae sunt coram eo.* וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו *Ut ambulemus in semitis ejus*, ut sequamur ejus institutionem et disciplinam, cf. infra XXVI, 7. 8. Ps. XXV, 4. 10. Chaldaeus: וּנְהָךְ בְּאוּלְפַן אוֹרָיְתֵיהּ, *ut ambulemus in doctrina legis ejus.* כִּי מִצִּיּוֹן *Nam e Zione*, sede cultus Jovani, et coelestis sapientiae, cf. vs. 2. תֵּצֵא תוֹרָה *Exit institutio*, cf. infra LI, 4. Kimchi: „Haec sunt verba prophetae, non populorum, quasi dicat: cur dicent gentes: *agite, ascendamus?* quia de Zione exibit lex et praeceptum omnibus populis; docens vero erit rex Messias, de quo vs. sequ.“ Eundem, qui hic, *Hierosolymae* et *montis Zion* parallelismum vid. infra XXXVII, 32.

4. וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם *Judicabit inter gentes*, i. e. dissidia earum componet, easque ad pacem adducet scilicet judex, is vero erit rex Messias, recte monente Kimchio. וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים *Et arguet*, i. e. arbiter pacis erit *multis populis*, sive *inter multos populos*, ut ל ante עַמִּים hic sit idem quod בֵּין (Genes. XXXI, 37. וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ, *sint judices inter nos ambo*, et Job. IX, 33.), nec aliter ל vertendum est Num. III, 40. Ezech. XXXIV, 17. Verbum יָכַח propr. *demonstravit*, haud raro dicitur de judice, qui interloquitur, et *demonstrationem facit nunc huic nunc illi parti*; vid. Genes. XXX, 38. Jesaj. XI, 4. Job. IX, 38. parallelum igitur τῷ שָׁפַט. Recte Kimchi: „Quodsi inter duos populos lis inciderit, rem deferent ad regem Messiam, qui erit omnium populorum dominus, isque litem inter utrumque dirimet; quare bella studiaque militaria plane cessabunt.“ Id quod vates altero hemistichio eleganter sic expressit: וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם.

Digitized by Google

וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת, *et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces*, ut recte Vulgatus vertit, quod HIERONYMUS ita enarrat: „Omne bellandi studium vertetur ad pacem, et pro discordia erit in toto orbe concordia. Gladii mutabuntur in vomeres, et lanceae in falces; ut omisso furore bellandi agriculturae serviant, et uberrimas falcibus messes secent." Quemadmodum apud VIRGILIUM *Georg. I*, 507. de praeparatione ad bellum dicitur:

— — Squalent abductis arva colonis,
Et curvae rigidum falces conflantur in ensem:

et *Aeneid. VII.* 635.

Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor; recoquunt patrios fornacibus enses;

nec non apud OVIDIUM *Fast. I*, 699.

Sarcula cessabant, versique in pila ligones,

(cf. Joel. IV, 10.); ita, cum pacis studium depingit noster, contrariis istis imaginibus dicit. De militaribus armis in rustica translatis MARTIALIS Lib. XIV. Epigr. 34. cui inscriptio: *Falx ex ense*:

Pax me certa ducis placidos conflavit in usus,
Agricolae nunc sunt, militis ante fui.

Talia pertinent ad aurei seculi descriptionem, cf. infra XI, 9. Hos. II, 20. Zachar. IX, 10. כִּתְּתוּ, *Cadent*, i. e. conflabunt, instrumenta bellica liquefacta recudent. אֵת *ligonem* verterunt non pauci interpretes, Judaeos sequuti; verum sine veterum auctoritate, praeter Symmachum, qui 1 Sam. XIII, 20. σκαφεῖον vertit. Plerique reddunt *vomer*; praeeuntibus veteribus omnibus. At ex 1 Sam. XIII, 20. 21. apparet, מַחֲרֵשָׁה esse *vomerem*, a חָרַשׁ, *arare*, אֵת vero ab eo diversum instrumen-

 tum;

tum: fortasse *culter aratri* (*das Pflugmesser*), de quo Plinius *Hist. Nat.* Lib. XVIII. §. 48: *Vomerum plura genera: Culter vocatur, praedensam, priusquam proscindatur, terram secans, futurisque sulcis vestigia praescribens incisuris, quas resupinus in arando mordeat vomer.* מַזְמֵרוֹת, *Falces*, quales sunt, quibus utuntur in putandis vitibus et arboribus. Verbum זָמַר enim de *vitium* amputatione usurpatur infra V. 6. Levit. XXV, 3. 4. לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב *Nec tollet*, s. stringet (una) *gens contra alteram ensem*, gentes non amplius armis inter se pugnabunt. Voci לא ex emendatione ו praemittitur in Codd. et libris editis, ut habent Alexandrini, Syrus, Theodotion, Chaldaeus, et Michas, Cap. IV, 2. Sed omittendum potius est; nam in oratione poetica particulae copulativae languent. אֶל *Ad*, h. l. *contra* vertendum, ut Genes. IV, 8. Exod. XIV, 5. Num. XXXII, 14. וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה *Nec ultra bello adsuescent*, non amplius artes bellicas exercebunt.

§. 5. בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ *Domus Jacobi agite!* Haec verba quidam tribuunt gentibus, quae quum divinae legis aequitatem et suavitatem essent expertae, Judaeos hortentur, ut ipsi quoque inventae pacis commoditatem capiant. Ita Jarchi: האומות יאמרו להם, *gentes dicent eis*, Judaeis. Distant tamen haec verba longius a superiore gentium oratione (vs. 3.), quam ut connecti cum ea commode queant. Alii hanc orationem faciunt Judaeorum se mutuo exhortantium. Ita Chaldaeus: וְיֵימְרוּן דְּבֵית יַעֲקֹב, *dicent qui domus Jacobi*, s. *qui de domo Jacobi* sunt. Verum illud *dicent* de suo addidisse interpretem patet. Quae sequuntur, satis diserte docent, inde ab hoc versu prophetam loqui, atque popularibus suis demonstrare, indignum esse, ut ab ipsis contemnatur et negligatur ille Deus, ad quem colendum aliae gentes, dummodo ejus notitiam consecutae essent, summo cum studio

Digitized by Google

studio confluxurae sint. Ita Hieronymus: „Post vocationem gentium et ascensionem montis Domini super verticem montium, ad populum suum, id est, populum Judaeorum, qui appellatur *domus Jacob*, propheta convertitur, et hortatur eos, ut, qui in tenebris versantur erroris, lumen suscipiant veritatis et ambulent in lumine Domini.“ Kimchi: „Haec sunt verba prophetae ad suos aequales. Quia supra (vs. 3.) dixerat, gentes sese mutuo exhortaturas, ut ad montem domus Domini ascendant; nunc ait: vos, quibus id incumbit, et praeceptum est, *agite! ambulemus in lumine Domini.* לְכוּ adhortantis est vox, ut supra I, 18. Dum ait prima pluralis persona וְנֵלְכָה, *ambulemus*, sociat se illis, ut supra I, 9.“ בֵּית יַעֲקֹב *Domus*, i. e. *familia*, *Jacobaea*. Hebraeorum בַּיִת, plane ut Arabum أَهْل, simul *tentorium*, s. domum, et *familiam*, s. tribum, in tentoriis habitantem, indicat. Utitur vates hac appellatione insolentiore, poetarum more, pro usitatiore בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, sive עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ut infra XLVIII, 1. אוֹר יְהוָה, *Luce Jebovae*, significantur *leges ejus*, quae in tenebris erroris et inscientiae clarissimum lumen praeferunt menti, cf. Prov. VI, 3. Ps. CXIX, 105., ut adeo sensus sit, *sequamur cultum*, *leges Jebovae*. Ita Chaldaeus: בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתָא דַיְיָ *in doctrina legis Domini.* Koppius cum Clerico vertit, *ambulabimus, in luce* faciei *Jebovae*, i. e. Deum propitium nobis reddamus per mores, favore ejus non indignos. Nam *lux faciei* alicujus, s. frons serena, est gratia, benevolentia, vid. Prov. XVI, 15. (בְּאוֹר־פְּנֵי־מֶלֶךְ חַיִּים quod statim explicatur רְצוֹנוֹ). Similis phrasis est: *fronte serena adspicere*, apud poetas Romanos saepe obvia. Ex qua interpretatione haec verba arctius quidem cohaerent cum iis, quae sequuntur, hoc sensu: ita vivamus, ut Jehova nos iterum fronte serena adspiciat, nobis faveat, nam quia leges ejus neglexímus, ille nos quoque neglexit

 (faciem

(faciem suam a nobis avertit). Sed obstat, quod vox פָּנָיו in aliis quidem locutionibus, ubi poni debuit, saepe omissa, in hac אור עֲנֵי בְּרַגְלֵי, nunquam omissa reperitur. Phrasi *ambulemus in luce Domini* alludi ad ritum celebrandi solennia festi tabernaculorum, quum transacto primo festi die, appropinquante nocte, accingere se solerent ad laetitiam [illegible] *effusionis aquae*, in qua solennitate tot accendebantur lampades, in eo loco, unde hauriebantur aquae, ut non esset totis Hierosolymis platea ulla, quae non coruscaret ex ista illustratione, adeo ut omnes urbis incolae *in ea luce ambulare*, festique gaudio frui possent, conjectura est Deylingii *Observatt. Sacr.* P. II. p. 290. (cf. Petr. Zornii *Biblioth. antiquar. et exeget.* p. 969. seqq. not.), docta quidem, sed quam dubito veram esse.

6. Causam adfert proxime antecedentis adhortationis, populi scelera, ob quae Jova eum reprobavit. כִּי נָטַשְׁתָּה עַמְּךָ בֵּית יַעֲקֹב *Nam tu, Jova! repudiasti populum tuum, familiam Jacobi* (vs. 5.). Oratio convertitur ad Deum, de quo antea semper in persona tertia dicebatur; ex more poetico, vid. supra ad I, 29. Hieronymus: „Quumque quod (hoc vs. 5. legitur) loquutus fuisset ad populum Judaeorum, cernens impoenitens cor eorum, et animam in crudelitate durissimam; facit apostrophen ad Dominum et dicit: ideo eos hortor, ut ad te veniant, et mecum tuo lumine perfruantur, quia pro merito peccatorum suorum reliquisti populum tuum, domum quondam Jacob.“ Ita Jarchi quoque et Kimchi. At Chaldaeus: אֲרֵי שְׁבַקְתּוּן דַּחֲלָא תַּקִּיפָא דַּהֲוָה פָּרֵיק לְכוֹן דְּבֵית יַעֲקֹב *Nam dereliquistis venerandum et fortem, qui salvavit vos, qui domus Jacobi estis!* Videtur verba hebraica eodem modo, quo recentiorum quidam, accepisse, inter quos Michaelis, qui non improbat quidem interpretationem vulgarem; sed mavult tamen, accentus Maso-

Digitized by Google

Masorethicos relinquens, vertere: *nam tu*, *familia Jacobaea*, *deseruisti populum tuum*, i. e. religionem et mores, populo tuo proprios; deseris religionem patrum tuorum, et sequeris superstitionem et scelera peregrinorum. Ita Saadias: وَانَّكَ تَرَكْتَ مَذْهَبَ قَوْمِكَ يَا آلَ يَعْقُوب *nam deseruisti religionem gentis tuae*, *o familia Jacobaea!* Sed praestat, nostro judicio, interpretatio prior. Hubigantius: „Istud ה in נָטַשְׁתָּה, quod superfluit, reliquum videtur esse antiquae scriptionis, נָטַשְׁתָּ יָהּ, *reliquisti*, *Domine*. Jesajas non converteret ad Deum sermonem, Deo non nominato. Atque hoc forsan erat tacitum judicium graecorum interpretum, qui quidem abiere ad personam tertiam, *reliquit populum suum* [ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραήλ]. Haec plane significant, gentem Judaeorum a Deo relictum iri rempublicamque eorum delendam tempore eodem, quo gentes omnes legi, quae de Sion exibit, obsequentur." Sed ה in נָטַשְׁתָּה est paragogicum, ut in בָּגַדְתָּה, *praevaricatus es*, Malach. II, 14. נָתַתָּה, *dedisti*, Genes. III, 12. Personae, ad quam oratio convertitur, nomen non diserte exprimi, poetis minime insolens. Ceterum נָטַשׁ proprium est verbum, quod adhiberi solet de Deo, populum aliquem ob ejus scelera repudiante quasi, adeoque omnimoda miseria eum cumulante, vid. Judic. VI, 13. 2 Reg. XXI, 14. Jerem. VII, 29. XXIII, 33. oppos. *Jovam esse cum aliquo*, 1 Reg. VIII, 57. Non igitur erat, cur H. E. G. Paulus in *Memorabill.* Fasc. V. p. 95. verbo נָטַשׁ arabici نَطَسَ, *contemplatus est*, tribuens significationem, nostra verba interpretaretur: *quando tu, Deus, populum tuum contemplaris*; sententia jejuna et parum concinna. Pluribus illam interpretationem refellit, illustratis simul aliis locis, quibus verbum נטשׁ occurrit, A. J. Arnoldi in *Observatt.* supra ad I, 8. laudatt. p. 19.

 seqq.

Digitized by Google

seqq. Neque quae Arnoldio reposuit Paulus ad suam interpretationem vindicandam in *dem Neuen theolog. Journal* anni 1796. p. 262. seqq., nos ut ei assentiamur, persuadent. In eandem, quam Paulus protulit, opinionem incidit C. Guil. Moesler, qui in Dissert. cui epigraphe: *Novae locorum nonnullorum Jesajae explicatu difficiliorum interpretationis periculum*, Viteberg. 1808. 4. eodem illo arabico نطس collato nostrum locum sic vertit: *Tu, Jova, observasti, populum tuum, familiam Jacobi, scatere tam hariolis orientalibus, Philisthaeorum instar, quam cum liberis nothis s. peregrinis societatem inire.* Sed *relinquendi, deserendi* notionem, qua h. l. verbum נָטַשׁ veteres omnes capiunt, extra omnem dubitationem ponunt loca a nobis antea laudata. In verborum כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם interpretatione dissentiunt. Nomen קֶדֶם, quod de *loco* pariter, sive de terris ad solis ortum, ac de *tempore* usurpatur, veteres raro consensu de *tempore antiquo* ceperunt (LXX. ὅτι ἐνεπλήσθη ὡς τὸ ἀπ᾽ ἀρχῆς· Syrus: ܡܛܠ ܕܐܬܡܠܝܘ ܐܝܟ ܕܡܢ ܩܕܡ, *quoniam repleti sunt ut antea;* Vulgatus: *quia repleti sunt ut olim;* Chaldaeus: אֲרֵי אִתְמְלִיאַת אַרְעֲכוֹן טַעֲוָן כְּמִלְקַדְמִין *quia repleta est terra vestra idolis ut ab initio;* Saadias: اتبع قومكم سبل القدم, *populus vester indesinenter quaerit viam temporis prioris*). Videntur de illo tempore cogitasse, quo prisci Palaestinae incolae, Cananaei, idolorum cultores, terram tenuerunt. Eandem non dubito Hieronymi sententiam fuisse, cujus haec sunt verba: „Redditque caussas, quare projecerit Deus populum suum, domum Jacob, *quia repleti sunt*, inquit, *ut fuerunt in principio*, auguribus, et somniis, cunctisque sordibus idololatriae.“ Verum recte monuit Vitringa, קֶדֶם aperte oppositum esse τοῖς פְּלִשְׁתִּים, qui Israelitis ad *occidentem* habitarunt, hinc parallelismum flagitare,

קֶדֶם

מִקֶּדֶם de *regionibus orientalibus* intelligere. Vitringa ipse vertit: *repleti sunt spiritu divinatorio magis quam orientales.* Scilicet qui inter gentes exercebant divinationem, prae se ferebant, se obsideri a Daemone, eoque repletos esse; id vero indicari existimat verbo מָלְא, quasi voce technica, qua prophetae etiam Israelitici uterentur, cum dicerent, se Iovae spiritu impleri (הִמָּלֵא) e. c. Mich. III, 8.; cf. Job. XXXII, 18. Quam interpretationem sequitur et Dathius, qui vertit: *artem divinandi magis jactant, quam Syri.* Verum nullo alio loco מָלְא, simpliciter positum, eam, quam ei Vitringa adscribit, significationem, obtinet. Michae enim loco, quem ille adfert, res, qua propheta impletus dicitur, est apposita (מָלֵאתִי כֹחַ אֶת־רוּחַ יְהוָה). Ludovicus de Deus verbum מָלְא hic sumendum censet *hauriendi* notione, qua in N. T. versione Syriaca et in Targumin saepe occurrit, pro Hebr. שָׁאַב; hinc vertit: *quia hauserunt ex Oriente,* scil. praestigias, artes magicas etc. Minime tamen credibile, verbum מָלְא hoc solo loco alia significatione usurpari quam ea, qua centies in V. T. occurrit. Doederlein קֶדֶם eodem, quo veteres interpretes, sensu accipit (vid. supra), et verba nostra sic vertit: *dum a longo inde tempore tanto hariolorum numero, quanto antiqui Palaestinae populi, utuntur.* „Verbum מָלְא," addit in nota subjecta, „non *implendi* tantum potestatem habet, sed *multitudinis* quoque, vid. infra Cap. XXXI, 4. Jam בֵּיתוֹ, i. e. *familiam suam, implevisse,* i. e. *auxisse,* adscitis multis Orientalibus, primum est, quod exprobratur Judaeis." Sensus non satis concinnus. Clericus verba מָלְאוּ מִקֶּדֶם elliptice posita existimat pro: מָלְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל גֵּרִים אֲשֶׁר בָּאוּ מִקֶּדֶם, *pleni sunt Israelitae advenis ex Oriente.* In quo tamen nihil erat, cur a Deo repudiari meruissent. Michaelis vertit: *pleni sunt vento orientali,* quo significari existimat populorum orientalium superstitionem, quae ob inanitatem et noxam apte cum

 vento

Digitized by Google

vento illo orientali pernicioso possit comparari: confer subet Job. XV, 2. *num sapiens vana respondebit: num euro sese implebit?* ubi *eurus* indicat doctrinas vanas et noxias. Verum ubi de *vento orientali*, *euro*, est sermo, semper קָדִים, *orientalis* (scil. רוּחַ, ventus, vid. Ezech. XVII, 10. XIX, 12. Hos. XIII, 15. Jon. IV, 8.) usurpatur; nusquam קֶדֶם. Verte: *repleti sunt oriente*, i. e. superstitionibus, artibusque malis orientis, s. Orientalium; subjecti, ut loqui solent, metonymia, qua *locus* pro *re in loco* contenta dicitur, e. c. *Ophir* pro *auro Ophirino*, Job. XXII, 24., *coelum* pro *Deo*, Dan. IV, 23. Verbum מָלֵא et constructionem per מִן admittere, patet ex loco Ezech. XXXII, 6., ubi legitur וַאֲפִקִים יִמָּלְאוּן מִמֶּךָּ, *et alvei implebuntur de te*, tuo videlicet sanguine; et Jerem. LI, 34. מִלָּא כְרֵשׂוֹ מֵעֲדָנָי, *implevit ventrem suum de meis deliciis*. Kimchi: מלאו כשפים יותר מבני קדם, *pleni sunt praestigiis magis quam orientales*; עֹנְנִים et כְּשָׁפִים junguntur et Jerem. XXVII, 9. Mich. V, 11. *Syrorum* potissimum superstitiones nomine קֶדֶם spectari, suadet locus infra IX, 11., ubi *Philisthaeis* plane ut hic opponitur *Oriens*, hoc modo: אֲרָם מִקֶּדֶם וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחוֹר, *Syri ab ortu, et Philisthaei ab occidente*. Supervacanea Brentii conjectura, in quam ipsam deinceps Hubigantius et Waltherus inciderunt, pro מִקֶּדֶם legendum esse מִקֶּסֶם, coll. Deut. XVIII, 14. Multo minus probandus Koppius, qui conjicit, reponendum esse, vel, מְקֹסְמִים כְּמִקֶּדֶם, vel מְקֹסְמִים מִקֶּדֶם. עֹנְנִים, non diversi, uti videtur a מְעוֹנְנִים Deuter. XVIII, 10. 14., proprie videntur esse ii, *qui ex nubibus omina captant*, ab עָנָן, *nubes*, ut recte Aben-Esra ad Levit. XIX, 26. quia talis praestigiator יסתכל בעננים ובצורותם ובתנועתם, *aspicit nubes earumque figuram et motum*, indeque de rebus futuris vaticinari gestit. Hic tamen per synecdochen universim *hariolationes* ea voce videntur indicari. Alii vocabulum nostrum referunt ad עַיִן, עוֹנָה, cui

cui nomini *fasti temporis* notionem tribuunt, ut עוֹנֵן sit is, *qui observat tempora cuilibet negotio apta, Tagewähler*, ut Lutherus reddit. Plura de hac voce disputavit Carpzovius in *Apparatu Antiqq. Hebrr. ad Goodwinum*, L. IV. C. X. p. 540. 541. כַּפְּלִשְׁתִּים *Sicut Philistaei*, qui auguriis dediti erant (1 Sam. VI, 2.), et Judaeae ab occidente erant, sicut Syri ab oriente. Hieronymus: „Pro *Philisthiim* semper LXX. *alienigenas* interpretati sunt, id est, τοὺς ἀλλοφύλους, nomen commune pro proprio, quae est hodie gens Palaestinorum, quasi *Philistinos*, quia *P* literam sermo Hebraicus non habet, sed pro ea Φ Graecorum utitur. Unde et illud, quod in Psalmis dicitur cum enumeratione gentium ceterarum (LIX, 10.): *Mihi alienigenae subditi sunt*, non omnes exteras nationes sed proprie *Palaestinos* significat." Ex malis his vicinis Israelitae artes malas didicerant, vid. 2 Reg. XXI, 6. 2 Paral. XXXIII, 6. וּבְיַלְדֵי נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ *Et filiis exterorum plaudunt*, i. e. illorum studiis, superstitionibus vitiisque mirifice se oblectant. Cf. infra LVII, 3. 4. Ezech. XLIV, 7. Simili modo Romani, antiquae disciplinae tenaces, corruptis temporibus Neronis querebantur, Tacito *Annal.* XIV, c. 20. referente, *juventutem studiis externis degenerare*. שָׂפַק, sive, ut aliis locis scriptum reperitur, סָפַק, i. q. Arabum سفق et صفق, *manus complosit*, idque vel prae gaudio et admiratione, ut Thren. II, 15., vel prae dolore, ut Jerem. XLVIII, 26. (ubi ut h. l. cum ב construitur, וְסָפַק מוֹאָב בְּקִיאוֹ *manus complodet ob vomitum suum*). Nostro loco priore sensu capiendum esse, docet res ipsa, observantque Hebraei, ex quibus Jarchi verbum סָפַק franco-gallico *s'ébatre*, i. e. *delectari, placere sibi in aliqua re* explicat, etsi ceterum hunc locum ad matrimonia refert, quae iniviſſent Judaei cum femininis alienigenis, et superstitionibus deditis, e quibus liberi orti, matribus haud meliores, patrum deliciae. Ita jam LXX. Καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγενήθη αὐτοῖς.

Syrus:

Syrus: ܣܘܓܐܐ ܕܒܢܝ̈ܐ ܢܘܟܪ̈ܝܐ ܐܪܒܝܘ, *multitudinem filiorum peregrinorum educarunt.* Hieronymus, postquam hanc Alexandrini interpretis versionem attulisset, addit: „Symmachus: *et cum filiis alienis applauserunt.* Pro quo scriptum est in Hebraeo *jasphiku*, et nos vertimus *adhaeserunt* (*pueris alienis*), ut vitiorum in gente Judaea turpitudo monstretur. In tantum autem Graeci et Romani hoc quondam vitio laboraverunt, ut et clarissimi Philosophorum Graeciae haberent publice concubinos; et Hadrianus, philosophiae artibus eruditus, Antinoum consecrarit in Deum, templumque ei ac victimas et sacerdotes instituerit, et ex eo Aegypti civitas ac regio nomen acceperit. Inter scorta quoque in fornicibus spectaculorum pueri steterunt publicae libidini expositi, donec sub Constantino Imperatore, Christi evangelio coruscante, et infidelitas universarum gentium et turpitudo deleta est. Porro LXX. conjuges eorum violatas esse significant, dum filios alienos Judaeis generant. Symmachus quodam circuitu et honesto sermone, *plaudentium*, eandem cum pueris turpitudinem demonstravit."

Idem spectasse videtur Saadias: وبحواشي الغرباء يكتفوا, *et asseclis peregrinorum contenti sunt*, delectantur. Hohbisel in *Observatt.* p. 16. verbum שׂפק *abundandi* significatu, Aramaeis familiari, capiendum censet, hoc sensu: *abundabunt Israelitae natis alienigenarum*, quibus verbis poenas, quas ob nefariam superstitionem morumque peregrinorum imitationem daturi sint Judaei, describi existimat, q. d.: exteri hostes magno agmine in Judaeam irruent, quumque antea Judaei mores gentium exterarum et superstitiones sollicite imitati sint, Deus justissimo talionis jure usurus, per eosdem illos exteros meritas a populo Judaico repetet poenas. Sed poenarum comminatio versu demum 9 incipit. Sensum recte ex-

pressit

pressit Chaldaeus: וּבְנִמּוֹסֵי עַמְמַיָּא אָזְלִין, *et in institutis*, secundum instituta *populorum* aliorum *ambulant*. Mitto interpretationes conjecturasque de hoc loco plures alias, quas retulit refellitque Michaelis in *Supplem.* p. 1794. et Kocherus in *Vindiciis* p. 26. Ceterum יַלְדֵי נָכְרִים i. q. בְּנֵי נֵכָר, quibus *gentes exterae* significantur infra LX, 10. LXI, 5. Ps. XVIII, 45. CXLIV, 7. 11.

7. Connumerat peccata alia: avaritiam, quae ad opes congerendas inhiat, et fastum atque ambitionem, qua adducti magnum apparatum bellicum coegerunt. וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב *Etenim repleta est terra ejus* scil. populi, quem vs. 5. reprobatum esse a Deo dixerat, *auro et argento*. וְאֵין קֵצֶה *Nec finis* modus est, Nah. II, 10. III, 3. 9. לְאֹצְרֹתָיו *Thesauris ejus* congerendis. Quadrant haec exacte in statum florentissimum Judaeae gentis et regni sub Usia atque Jothamo, qualis ille describitur 2 Chron. XXVI, 5. seqq. Divitiarum augendarum cupiditatem cum luxurie et morum corruptione plerumque conjunctam esse, quis nescit? Hieronymus: „Pulchre illud comma versiculi [Horatii, *Epist.* I, 2. 56.]: *semper avarus eget*, aliis verbis propheta significavit dicens: *et non est finis thesaurorum ejus*, non quod thesauri finem non habeant, sed quod possidentium animus non impleatur." סוּסִים, *Equis*, bellatoribus, quorum magnam copiam alere vetitum erat, Deut. XVII, 16. וְאֵין קֵצֶה לְמַרְכְּבֹתָיו *Nec modus est curribus ejus*, quorum vel ad luxum, vel ad bellum usus erat; eorum apud Judaeos multitudinem graviter quoque reprehendit Micha, Jesajae aequalis, V, 9. seqq.

8. וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ אֱלִילִים *Et repleta est terra ejus idolis*, ut apud Israelitas iisdem temporibus, vid. Hos. II, 10. VIII, 4. X, 1., eo tamen discrimine, quod apud Judaeos peregrinorum deorum cultus magis privatus, quam publi-

Digitized by Google

publicus esset; nam Jothamus et Usias Jovae cultores erant. Quare nomine אֱלִילִים, quod generale est *idolorum* nomen, quo proprie *res nihili*, *vanae* significantur (cf. Jerem. II, 11. Habac. II, 18. 19.), Vitringa potissimum deos illos penates תְּרָפִים dictos, quorum cultui gens Judaeorum ab antiquissimis temporibus dedita fuit (vid. Genes. XXXI, 19. et ibi not.) spectari existimat. לְמַעֲשֵׂה יָדָיו יִשְׁתַּחֲווּ *Operi manuum suarum sese posternunt*, eo progressi sunt amentiae, ut adorent, quae suis ipsi manibus dolaverunt et finxerunt (cf. Hos. VIII, 6. XIV, 4. Mich. V, 12.). לַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו *Et idolo quod fecerunt, digiti sui* (cf. Cap. XVII, 8.), quae insania Judaeis et exprobratur infra XLIV, 15. seqq.

9. Subito transit ad comminanda supplicia tantis criminibus digna; quo in argumento prolixus versatur. וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ *Deprimetur homo et humiliabitur vir*, quisque, cladium mole oppressus. Sunt, qui haec verba de adoratione, qua idolorum cultores idola venerati essent, intelligant, et ostendere vatem, latissime patere hanc populi labem divinique nominis injuriam, quandoquidem non vulgo tantum Judaei (qui אָדָם, *hominis* nomine significantur), sed etiam principes (qui אִישׁ, *viri*, intelliguntur), corruisse proni ante muta deorum simulacra dicantur. Ei tamen interpretationi obstat primum, quod verbum שָׁפֵל nusquam usurpatur de incurvatione corporis in adorandis idolis; tum, quod tota, quae sequitur, oratio in hoc decurrit argumento, fore, ut superbi humilientur, ita ut haec verba propositionem quasi generalem efficiant eorum, quae sequuntur. Eam, quam dedimus, interpretationem confirmant loca parallela, infra vs. 11. 17., et V, 15. Consonat Chaldaeus: וְיִמְאַךְ אֱנָשָׁא וְיִחְלַשׁ תְּקוֹף גַּבְרִין *Et humiliabitur homo, et infirmabitur fortitudo virorum.* אִישׁ et אָדָם, ubi in eadem occurrunt sententia, illud homines *ordinis excellentioris*

et

et *dignitatis*, hoc *vilioris et gregarii* ſignificat; exemplum manifeſtum hujus oppoſitionis habes Pſ. XLIX, 3. ubi בְּנֵי אָדָם אֶבְיוֹן, et בְּנֵי אִישׁ עָשִׁיר reſpondet; vid. etiam Pſ. IV, 3. Proverb. VIII, 4. וְאַל תִּשָּׂא לָהֶם *Sed ne dimittas eis*, imprecationis ſpeciem habet haec oratio, ſed eſt revera comminatio, quae et alias, veluti infra XLVII, 2., per Imperativum effertur. Senſus: tu, Jova, non ſines eos impunitos abire. Subaudiendum eſt עָוֹן, *peccatum*, poſt תִּשָּׂא, vid. Num. XIV, 19. coll. 18., ut in סְלֹחַ, vid. Deut. XXIX, 19. coll. Exod. XXXIV, 9. Hieronymus: „*Ne ergo dimittas eis.* Pro quo LXX. interpretati ſunt: *καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς*, id eſt, *non dimittam eis*. Si Deus loquitur, ita intelligendum eſt: quia tanta fecerunt, non parcam eis, nec tam innumerabilia peccata dimittam. Si propheta, ſic ſentiendum: ne ergo dimittas eis, qui tanta ſcelera perpetrarunt." Sed non dubium, prophetae haec eſſe verba, non ſane imprecantis ſuis vindictam, ſed eam denunciantis et interminantis ut certiſſimam, niſi ſua eam praevenirent et everterent reſipiſcentia.

10. Nemo deſcendentis ad exterminandam malam iſtam progeniem numinis terribilem adſpectum ſuſtinebit. Quem jam praeſentem videns vates acclamat hominibus: בּוֹא בַצּוּר, *Ingredere*, ingredimini, *rupem*, i. e. ſpeluncas rupium, בִּמְעָרוֹת צֻרִים, vſ. 19., ut ibi lateatis. וְהִטָּמֵן בֶּעָפָר *Et abscondite vos in pulvere*, i. e. בִּמְחִלּוֹת עָפָר, vſ. 19., in cavernis ſubterraneis. מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה, *Prae pavore Jehovae*, quem ſentietis contra vos manus afferre ultrices et armatas. פַּחַד ſummum metum et pavorem indicat, et ſemper fere de pavore Jovae dicitur, ut 1 Sam. XI, 7. 2 Sam. XVII, 9. וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ *Et prae reverentia majeſtatis ſuae*, quam horrendis prodigiis contra idola vindicabit. Vox הָדָר melius veſtitur *reverentia* (quam ſignificationem verbum הָדַר ſaepe habet e. c.

Levit.

Digitized by Google

Levit. XIX, 15, 32.), quam *splendor, decus*; respondet enim τῷ פַּחַד. Describitur non hostilis alicujus exercitus irruptio; sed ruina multo gravior, qua totus concutietur orbis, vid. vs. 19. 21 „Versus hic cum 19. et 21. parallelus, nisi quod in nostro non additum, quod in posterioribus subjicitur, בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ. Itaque Graecus Arabsque cum uno Ms. codice hebraeo supplent, Lowthusque sequitur. Quid ergo nobis consilii? Graecus solus, dubium, de suone, an interpolatus; nam Arabs non suus, sed interpres ex Graeco interprete, neque testis adeo. Praeterea ex tot codicibus [hebraicis] unum citari, id quantulum? maxime quum extent ad fidem graecam correcti scilicet. Sed et hoc vide, ut tres versus, consulto sciteque, stilo varientur: res eadem, color non idem.“ Kocherus in *Vindiciis* p. 27.

11. In eo, quod reliquum est Capitis, praedicit propheta, quemadmodum illa omnia, quae in hominum judicio magni aestimabantur, ruitura sint adventante ultore Deo. עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם שָׁפֵל *Quod ad oculos altitudinis*, superbiae fastusque (cf. Ps. CI, 5. CXXXI, 2.) *hominis, humiliatur*, dejicietur homo. Praesens pro futuro, quod solenne prophetis, futura tanquam praesentia videntibus. Ceterum verbum h. l. respondet nomini posteriori recto, cum deberet convenire priori regenti, ut saepius, veluti 2 Sam. X, 9. כִּי הָיְתָה אֵלָיו פְּנֵי הַמִּלְחָמָה *quod esset contra se facies belli*, pro הָיוּ, *essent*. Job. XXXII, 8. רֹב שָׁנִים יֹדִיעוּ חָכְמָה, *multitudo annorum notam faciunt sapientiam*, pro יֹדִיעַ, *notam facit*. Infra Cap. XXII, 7. וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ רָכֶב, *delectus vallium tuarum plenae sunt curribus*, pro מָלֵא; i. e. lectissimae valles tuae curribus refertae sunt. Vid. quoque 1 Sam. II, 4. Ps. LXXV, 4. Job. XV, 20. et cf. Buxtorfii *Thesauri Grammat.* L. II. Cap. X. *Reg. sext.* pag. 429. 430. Storrii *Observatt.* p. 361. 362. ubi hujus idiotismi ratio fusius expo-

Digitized by Google

exposita est; , Schroederi *Institt. L. H. Syntax. Reg.* 29. Alia ratione Kocherus haec explicat: „Quae in Tsere, inquit, verba exeunt, ejusdem formae participia habent, vt, זָקֵן, *senescens;* שָׁפֵל perinde, *humilis factus est; humilis, humile.* Inde שָׁפֵל — עֵינֵי, *oculi* — *humile*, humillimum, *sunt*, i. e. erunt, eritve. Ut: *Omnia pontus erat: Amantium irae amoris redintegratio est.* Tale Psalm. CXIX, 137. יָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ, *rectum judicia tua*, et infra XVI, 8. שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלָל, *arva Hesbonis languidissimum.* Quale scitum illud Virgilii: *Triste lupus stabulis.* Γλυκὺ ἡ ἀλήθεια, apud Plutarchum in Apophthegmm." Sed *humilis*, s. *humile* est שָׁפָל, vid. 2 Sam. VI; 22. Ps. CXXXVIII, 6. Alexandrinus: οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός· quasi legisset: עֵינֵי יְהוָה גְּבוֹהוֹת אָדָם שָׁפָל. „Lowthus ultra limitem, accentu majori [*Sakeph-katon* voci שָׁפֵל imposito] designatum, saliens, a proxima voce aptum ו huc transtulit, ut fiat שָׁפֵלוּ שַׁח; factum, in Masorethis, si forte evenisset, vix laudaturus, sup more ad testes antiquos provocaturus, qui suam verbo שַׁח particulam ו asserant." Kocherus. וְשַׁח *Et deprimetur*, vs. 17. Job. IX, 13. רוּם *Altitudo*, i. e. spiritus altus, fastus; i. q. alias רוּם לֵב, Jerem. XLVIII, 29., ut רוּם עֵינַיִם, Proverb. XXI, 4. וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ *Exaltabitur Jova solus*, unus erit Jova, cujus exaltetur majestas et gloria. בַּיּוֹם הַהוּא *Die illo*, de quo vs. 12. seqq.

12. יוֹם לַיהוָה *Dies Jovae*, quo durum judicium atque severum in homines distringet, quod seculum illud aureum, de quo Noster priori hujus Capitis particula, praecedet. Suprema illa dies, quae orbi huic veteri perituro illucescet, יוֹם יְהוָה vatibus hebraeis dicit solet, vid. infra XIII, 6. 9. Jerem. XLVI, 10. Ezech. XXX, 3. Zephan. I, 7. 14. Joel. II, 31., ut N. T. scriptoribus ἡ ἡμέρα Κυρίου, 1 Thessal. V, 2. 2 Petr. III, 10. Superveniet

Digitized by Google

igitur fatalis illa dies עַל-כָּל-גֵּאֶה, *omni elato*, Job. XL, 11. 12. Vulgatus: *ſuper omnem ſuperbum.* Nos latiore ſenſu, etiam phyſico, capiendum eſſe arbitramur. Michaelis in *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 193. 194. et in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* p. 300. pro גֵּאֶה ſcribendum jubet גֵּאָה, defective ſcriptum pro גֵּיאָה, coll. Arab. جِبَاءَة, *vallis.* „Parallelismus,“ inquit, „utriusque membri et oppoſitio גאה ad רום non *altum*; ſed *vallem*, poſcit.“ Videlicet hemiſtichium alterum, וְעַל-כָּל-נִשָּׂא וְשָׁפֵל Michaelis vertit: *et ſuper omne elatum et humile.* Verum reddendum: *et ſuper omne elatum, ut humilietur.* Cf. not. ad vs. 11. Noſtrum גֵּאֶה praeterea a veteribus omnibus expreſſum.

13. Plures ejusmodi res, quae vel natura, vel arte humana ſuper alias eminent, accumulat. וְעַל כָּל-אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן *Et ſuper omnes cedros Libani*, ut infra XIV, 8. „Μεταφορικῶς,“ ait Hieronymus, „ſermo eſt de magnis atque principibus, quod quanto magis ſuperbierint, tanto amplius deprimantur.“ Ita et Chaldaeus: וְעַל כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא תַקִּיפַיָּא וְחַסִּינַיָּא *et ſuper omnes reges populorum fortes et robuſtos.* Sed quemadmodum montes, colles, turres, muri praealti, naves, ceteraque magna et ſublimia, quae deprimenda prorſus et humilianda vates praenunciat vss. ſeqq., proprie ſunt accipienda, ita ſane et quae hoc verſu commemorantur, procerae et magnificae Libani cedri terebinthique Baſaniticae. De אֶרֶז, *cedro*, vid. not. ad Pſ. XXIX, 5. *Cedros Libani* vero et *quercus*, ſ. potius *Terebinthos Baſaniticas* arbores eſſe prae aliis altitudine conſpicuas, ex multis Veteris Teſtamenti locis notum eſt, vid. Jud. IX, 15. 2 Reg. XIV, 9. Pſ. CIV, 16. Ezech. XXVII, 6. Amos II, 9. Zach. XI, 2. De regione *Baſan* vid. not. ad Geneſ. XLIX, 26. et Ezech. XXVII, 6. Hieronymus: „*Quercus* quoque

Baſan

Digitized by Google

Basan [אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן], quas Aquila δρύας, Symmachus et Theodotio βαλάνους interpretati sunt, glandiferas novimus. — *Basan* regio est Arabiae, cui imperavit Og, qui appellatus est *rex Basan* [Deut. III, 11.].“

15. בְּצוּרָה *Munitum*, s. *altum*, ὑψηλὸν, ut vertunt Alexandrini, conf. Deut. I, 28. בְּצוּרֹת בַּשָּׁמָיִם; eandem significationem vox illa habet Jerem. XXXIII, 3. Saadias: سُورٍ حَصِينٍ وَعَالِي, *murus munitus et altus.*

16. אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ *Naves Tarschisch*, quae Tartessum ibant mercaturae caussa. Hic vero ea adpellatione naves quaevis majores onerarae et diuturnae navigationis patientes indicantur, quales erant, quae longam et periculosam navigationem in Hispaniam adgrediebantur; quemadmodum hodie naves onerariae magnae *naves Indicae* vocari solent; quod eae majores et maris tempestatibus sufferendis aptiores reliquis essent. De תַּרְשִׁישׁ, *Tartesso*, vid. not. ad Genes. X, 4. coll. not. ad Ezech. XXVII, 12. Hieronymus: „Pro *Tharsis*, quod omnes similiter transtulerunt, soli LXX. *mare* interpretati sunt: καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης [ita et Saadias: وَعَلَي جَمِيعِ سُفُنِ ٱلْبَحْرِ]. Hebraei putant, lingua propria sua *mare Tharsis* appellari, quando autem dicitur *Jam*, non Hebraico sermone appellari, sed Syriaco. Josephus *Tharsis* urbem Ciliciae Tarsum arbitratur; alii regionem putant Indiae, et hoc nomine etiam de duodecim gemmis lapidem appellari, qui apud nos vocatur chrysolithus, ob marini coloris similitudinem. Melius autem est, *Tharsis* vel *mare*, vel *pelagus* absolute accipere, neque enim Jonas de Joppe navigans [I, 3.] ad Indiam poterat pervenire, ad quam illo mari non potest

 navi-

Digitized by Google

navigari, ſed ſimpliciter ire in pelagus, et ad quascunque inſulas pergere.“ שְׂכִיּוֹת הַחֶמְדָּה *Imagines deſiderii*, i. e. imagines deſideratiſſimas, ſive eae factae eſſent ad uſus ſuperſtitioſos, ſive ad ornamenta cubiculorum. Non incommode Vulgatus: *ſuper omne, quod viſu pulchrum eſt.* Nec multo aliter Saadias: وَجَمِيعِ مُزَخْرَفَاتِ ٱلْمُنَا *et ſuper omnia artificioſe facta deſiderata.* שְׂכִיָּה hoc ſolo loco obvium haud diverſum videtur a מַשְׂכִּית, quod de *imaginibus* vel ex lapide (Levit. XXVI, 1. Numer. XXXIII, 52.), vel pictis (Ezech. VIII, 12.) dicitur. Sunt, qui ſignificari exiſtiment imagines, quibus navium prorae vel puppes ornari ſolent, quas ipſas et a LXX. ſpectari volunt, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θέαν πλοίων κάλλους. Sed videntur hi de navium artificioſe et eleganter fabricatarum pulchro adſpectu cogitaſſe. Palatia, quae ſtrata eſſent pavimentis marmoreis figuratis intelligit Jarchi, Chaldaeum ſequutus, qui vertit: דְשָׁרַן בְּבִירָנְיָתָא שַׁפִּירָן, *qui habitant in palatiis pulchris.*

17. Vid. vs. 11.

18. וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף *Idola* vero quod attinet, *univerſum tranſibit*, peribit, ut Pſ. XC, 5. 6. Nam כָּלִיל, adjectivum, cujus femininum כְּלִילָה, cum ſubſtantive uſurpatum, verbum poſcit ſingulare, ut Jud. XX, 40. עָלָה כְלִיל הָעִיר *aſcendebat totum urbis.*

19. Simulacrorum cultores, edocti ſuo magno periculo, in illis nihil eſſe virtutis et praeſidii, confringent illa, ſalutemque potius petent a montium cavernis, quam ab illorum patrocinio. Cf. vs. 10. וּבָאוּ *Ingredientur*, idolorum cultores terrore perculſi. בִּמְעָרוֹת צֻרִים *In antra* (Jud. VI, 2. 1 Sam. XIII, 6.) *petrarum.* וּבִמְחִלּוֹת עָפָר *Et in fiſſuras pulveris*, terrae, cf. Job. XXX, 6. חֹרֵי עָפָר, *foramina terrae.* מְחִלּוֹת, hoc ſolo loco obvium,

Digitized by Google

obvium, significate *cavernas*, seu *specus subterraneas*, sive natura, sive, quod rectius videtur, hominum industria paratas, *a perforando* (חָלַל), nulla dubitatio. Convenit cum Chaldaico מְחִילִין, *cavitates subterraneae*, quo ipso nomine interpres hoc loco usus est. Syrus: ܡܥܪ̈ܐ, quod nomen Job. XXX, 6. Cant. II, 14. Jerem. XVII, 6. pro *cavernis fissurisque petrarum* ponitur. LXX. τρώγλας τῆς γῆς. Saadias utitur Persico سرداباں, *frigidaria subterranea.* בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ *Quando surget ad concutiendam terram*, ea enim genuina verbi עָרַץ notio est, coll. Arab. عرض, *vibravit, tremulo motu agitatus fuit*, transitive, *agitavit*, metaphora desumta ab arboribus, vento majore concussis, ut earum decidant folia, vid. Job. XIII, 25. LXX. θραῦσαι. Vulgatus, *percutere;* Chaldaeus: בְּאִתְגַּלְיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא, *cum revelatus fuerit, ut conterat impios terrae.* Saadias: ليذهب اهل الارض, *ut auferat terrae incolas.*

20. Descriptio fugae repentinae et summae perturbationis. Malis obruti, idola abjicietis, cum eorum impotentiam ad opem vobis ferendam, cernetis. בַּיּוֹם הַהוּא, *Die illa*, qua Jova judicium exercebit, בַּיּוֹם יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֵת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֵת אֱלִילֵי זְהָבוֹ vs. 12. לַיהוָה, *Abjiciet homo idola sua argentea et aurea.* Nomina זָהָב et כֶּסֶף, in statu constructo posita, sustinent adjectivorum vices; nam eo modo Hebraei saepe solent adjectivorum in sua lingua defectum sarcire (ut כְּלִי זָהָב et כְּלִי כֶסֶף sunt *vasa aurea* et *argentea*, Exod. XI, 2. Jud. VII, 13. vid. Storr *Observatt.* p. 233.). Quoniam vero status constructus duo nomina ita conjungit, ut *unum* verbum efficiant; *pronomen* utique *interjici* non solet inter nomen

 regens

Digitized by Google

regens atque rectum, quae desierunt numerari duae voces, sed vocabulo composito, h. e. nomini *recto*, quod *postremum* est, *subjicitur*, si etiam ad prius nomen, s. regens, pertineat; veluti חֶלְקַת חֶמְדָּתִי *desiderabilis terra tua*, Jerem. XII, 10.; עִיר קָדְשֶׁךָ *urbs tua sancta*, infra LXIV, 9. 10. LVI, 7. Ps. II, 6. אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ *Quae fecerunt* quisque eorum *sibi*, omissum est אִישׁ, vid. Jud. IX, 55. Genes. XL, 5. Vel est עָשׂוּ impersonaliter positum: *quae facta sunt* (propr. *fecerunt* scil. artifices) *ei*, in ejus usum, לְהִשְׁתַּחֲוֹת *ad adorandum*. Quidquid sit, non est delendum לוֹ, ut Lowthus vult, ex duorum codicum auctoritate. Verba hujus versus postrema, לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים, *talpis et vespertilionibus*, veteres ei quod proxime praecedit, לְהִשְׁתַּחֲוֹת ita conjungunt, quasi diceret vates, adorasse Judaeos talpas et vespertiliones. LXX. Ἃ ἐποίησαν προσκυνεῖν τοῖς ματαίοις καὶ ταῖς νυκτερίσι, *quae fecerunt ad adorandum vana et vespertiliones.* Ita accepit Graeca verba Theodoretus; licet, si comma ponas post προσκυνεῖν, sententia recte se habere et accipi queat. Hieronymus: *idola argenti sui, quae fecerat, ut adoraret talpas et vespertiliones.* Chaldaeus: לְמִסְגַּד לְטַעֲוָתָא וּלְצַלְמַנַיָּא, *ut adorarent idola et simulacra.* Ita et Grotius, ad verba nostra notans: „Nullum fere est animantis genus, quod non in aliqua parte Aegypti sit cultum pro numine.“ Verum ne inter Aegyptios quidem eo usque descendit superstitionis vesania, ut talpas et vespertiliones pro diis coluissent. Neque id ab ullo unquam populo factum esse constat. Quare alii *talpis* et *vespertilionibus* innui existimant idola caeca et luscosa, uti haec κωφὰ πρόσωπα describuntur Ps. CXV, 5—7. Vid. Christoph. Wolle *Commentat. philol. de Parenthesi S.* Lips. 1726. Sect. II. Can. VI. p. 123., qui et accentibus praecipi ostendit, ut nomina לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים cum proxime antecedenti לְהִשְׁתַּחֲוֹת jungantur. Ita Hieronymus: „Istiusmodi animantibus idola comparata sunt, quae caeca

Digitized by Google

caeca et tenebrosa coluntur a caecis." Sed concinnior prodit sententia, si, quod monuit Kimchi, nomina illa nectuntur verbo יַשְׁלִיךְ, initio versus, hoc sensu: *projicienda esse idola*, olim magno studio culta, ut res vilissimae, *talpis et vespertilionibus*, i. e. in cavernas terrae, aut alia loca tenebricosa et a nemine culta, ac si talparum et vespertilionum usui consecrarentur. חֲפֹר פֵּרוֹת, vox una, sed divisim scripta, pro חֲפַרְפֵּרוֹת ut 2 Paral. XXXIV, 6. in plerisque libris scribitur בְּחַר בְּתֵיהֶם pro בְּחַרְבֹתֵיהֶם, *malleis eorum*; Jerem. XLVI, 20. יְפֵה פִיָּה pro יְפֵהפִיָּה, *formosissima*; Thren. IV, 3. כִּי עֵנִים pro כַּיְעֵנִים, *ut struthiones*. *Talpas* illam notare, a *fossione* dictas (est enim geminatum a חָפַר, *fodit*, q. d. continenter fodiens, ut חֲפַכְפַּךְ *tortuosissimus*, a חָפַךְ, vid. exempla plura alia in Storrii *Observatt.* p. 190. not.), quod in terrae fossione continua sunt, vulgo recepta sententia, ab Hieronymi jam ducta temporibus („Theodotio," inquit, „ipsum verbum hebraicum posuit, *Pharpharoth*; est autem animal absque oculis, quod semper terram fodit, et humum egerit, et radices subter comedens, frugibus noxium est, quod Graeci ἀσπάλακα vocant"), et comprobata a Bocharto, *Hieroz.* P. I. L. III. Cap. XXXV. T. II. p. 448. seqq. edit. Lips. Nec aliud animal videtur Saadias intellexisse, qui vertit لآكلي الثمار, *comedentibus fruges* (פֵּרוֹת ad פְּרִי, *fructus*, retulit). J. C. Kall in Not. ad Proverbiorum Arabicorum Sylloge, quam *Arabum philosophia popularis* inscripsit ediditque Hafniae 1764. in octon. p. 22. sequ., פֵּרוֹת referens ad פְּאֵר, arab. فأر, *mus*, cujus femininum פְּאֵרָה (nulla tamen admodum ratione habita sexus physici, quum satis constet, animalium plurima nomina in aliis etiam linguis ἐπίκοινα esse sub utravis forma), contracte פֵּרָה, ut 1 Sam. I, 17. pro שְׁאֵלָה dicitur שֵׁלָה, concedi quidem

 posse

Digitized by Google

posse ait Bocharto et communi doctorum sententiae, per חֲפֹר פֵּרוֹת *talpas* indicari, quas in murium generibus veteres censuere. „Et videri queant," inquit, „illae indigitatae per τὸ חֲפֹר voci פֵּרוֹת praemissum, quod verbum notat *fodere*. Sic לַחְפֹּר פֵּרוֹת pleno sensu sonaret *ad mures fodientes*, i. e. talpas; nam qui vulgato sensu dicuntur mures, *rodunt* magis, quam *fodiunt*. Malim tamen vertere: *in effossionem*, i. e. foramen *murium*. Ut enim שְׁאוֹל, quum pro *sepulchro* ac *inferorum sedibus* ponitur, manifesto localem significationem habet, sic ea item in τῷ חֲפֹר potest obtinere. Certe utriusque vocis forma eadem est. Parum autem refert, *fodiendo*, an *rodendo* facta foramina intelligas; nec enim adeo multum distant illorum verborum notiones." Aliae veterum recentiorumque de nomine isto hebraico conjecturae leguntur apud Bochartum l. c. et in Not. nostra (7) p. 450., atque in J. D. Michaelis *Supplem.* p. 876. et 2042. (s. v. פֵּרָה). Michaeli ipsi חֲפַרְפֵּרוֹת sunt *sepulcbra*, coll. Syr. ܡܥܪܬܐ, et Arab. حُفْرَة; in iis enim, quae in Palaestina haud raro sunt cryptae seu cellae in petra effossae, nidulari vespertiliones (עֲטַלֵּפִים) solent. Duos vero verba conjungendi modos proponit Michaelis: unum, quo חֲפַרְפֵּרוֹת conjungas cum לְהִשְׁתַּחֲוֹת, *ad adorandum sepulchra et vespertiliones*; scilicet infamia superstitionibus Phoenicum, necromantarum, aliorumque, sepulchra in sacris litteris, excubiae quoque in illis superstitiose actae; jam quum in sepulchris, qualia in Palaestina erant, nidularentur vespertiliones, has superstitiones abominaturus aut risurus, invidiose eas interpretari poterat, ac si vespertiliones turpissima numina, ac sepulchra ipsa colerentur: alterum, quo חֲפַרְפֵּרוֹת verbo יַשְׁלִיךְ jungas, *idola aurea sua projiciet sepulchris et vespertilionibus*, i. e. fugiens, in sepulchrum juxta viam, vespertilionum domicilium, idola, et vero ex pretiosiore metallo,

Digitized by Google

talle, abjiciet, ne ipsi oneri sint. Nos concinniorem arbitramur vulgo receptam sententiam, qua לַעֲטַלֵּפִים, *vespertilionibus* jungitur simile animantium genus, itidem in locis foedis et tenebricosis latens. עֲטַלֵּף *vespertilionem* esse, pluribus ostendit Bochartus *Hieroz.* P. II. L. II. C. XXXII. T. III. p. 115. seqq. edit. Lips. Hieronymus: „*Vespertilio* autem nocturna avis, quae congruum a Graecis nomen accepit *νυκτερὶς*, eo quod in nocte volitet, parvum animal est et murium simile, non tam voce et cantu resonans, quam stridore, quod quum videatur volitare lucifugum est, et solem videre non patitur."

21. לָבוֹא *Veniendo* s. *intrando*; vel, ut vult Kimchi, fugient, *ut intrent*, בְּנִקְרוֹת הַצֻּרִים *in scissuras petrarum*, ut Vulgatus, cf. Exod. XXXIII, 22. וּבִסְעִפֵי הַסְּלָעִים *Et in fissuras petrarum*, ut infra LVII, 5. Jud. XV, 8. 11. Convenit arabicum شِعْب (permutatis literis labialibus ב et ף), *via inter montes*, *φάραγξ*, ut in illo poëtae in *Excerptis Hamasae* p. 416. بِالشِّعْبِ الَّذِي دُونَ سَلْعٍ *in fissura, quae est sub petra.* וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ *Et a gloria majestatis ejus*, a terrore, quem veneranda ejus majestas et pompa incutiet. LXX. Ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, quod Paulus mutuatus est 2 Thessal. I, 9.

22. Dixerat vates vs. 17., *deprimendam esse altitudinem hominum* vi et ferocia elatorum, ac tumidorum spirituum; jam igitur subjicit adhortationem, qua suos avocat a fiducia ponenda in hominibus, quantumvis dignitate excellentibus, et alta ac sublimia spirantibus. Illorum enim vim atque potentiam nullam plane fore numine ad vindictam adventante. Voces hominum tum temporis se mutuo adhortantium exprimi putat Kimchi.

Digitized by Google

Ahasi, regis, consiliarios nimium sibi fidentes et arrogantes, atque securitatem, cui se committebat populus, finito cum Rezino et Pekacho, Syriae et Israelis regibus, bello, perstringi his quae inde a vs. 22. usque ad III, 11. leguntur, existimat Eichhorn, qui eam particulam vernacule reddidit, atque ex illorum temporum historia illustravit in *den Blumen althebräischer Dichtkunst* (vid. supra p. 63.) p. 345. seqq. חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם *Desistite vobis ab homine*, i. e. חִדְלוּ לָכֶם מִבְטוֹחַ בָּאָדָם, *abstinete a fidendo in homine.* Verbum חָדַל, ubi conjungitur cum מִן, significat, *desistere ab ea re*, de qua est sermo, *missum aliquem facere, abstinere ab aliquo, nihil rei cum eo habere*; Exod. XIV, 12. XXIII, 5. 2 Parall. XXXV, 21. Job. VII, 16. E contextu apparet, *hominem missum facere*, h. l. nihil aliud posse significare, quam, in eo fiduciam amplius non ponere. אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ, *In cujus naribus est anima*, i. e. cujus vita pendet a spiritu, quem per nares efflat, qui si intercludatur, confestim exstinguitur. נְשָׁמָה *Spiritus vitalis, anima*, quam Jova Deus homini a se recens formato indidisse dicitur Genes. II, 7. וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים. Cf. Genes. VII, 22. Locus nostri geminus Ps. CXLVI, 3. 4. *Ne confidatis principibus*, בְּבֶן־אָדָם, *filio hominis*, homini imbecilli, *qui salvare nequit; exit spiritus ejus, revertitur ad terram suam; illo die pereunt splendidae ejus cogitationes.* כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא *Nam pro quonam ille reputabitur?* i. e. quantum est faciendus? quantum aestimatur? nil valebit, cum tot et tanti terrores undique circumstabunt. Sensum hujus versus recte expressit Chaldaeus: *ne subjiciatis vos homini, cum factus fuerit terribilis, cujus spiraculum spiritus vitae in naribus ejus est: quia hodie est vivus, et cras non est et quasi nihilum reputatus est ipse.* Hieronymus, postquam observasset, hunc versum praetermissum a LXX. (offensionis, ut Vitringa conjicit, vitandae causa, quum viderentur suadere defectionem a principibus, eorumque contemtum),

Digitized by Google

temtum), in Graecis exemplaribus ab Origene ſub aſteriſcis de editione Aquilae additum eſſe, in hunc modum pergit: „Ubi nos diximus: *quia excelſus reputatus eſt ipſe* [ita verba quatuor poſtrema vertit], Aquila interpretatus eſt: *in quo reputatus eſt iſte?* [ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη;]. Verbum hebraicum *Bama* [בָּמָה] vel ὕψωμα dicitur, id eſt, *excelſum*, quod et in Regnorum libris et in Ezechiele legimus; vel certe *in quo*, et eisdem literis ſcribitur, ac pro locorum qualitate, ſi voluerimus legere *in quo*, dicimus *Bame*, ſin autem *excelſum* vel *excelſus* legimus *Bamá*. Intelligentes ergo Judaei, prophetiam eſſe de Chriſto, verbum ambiguum in deteriorem partem interpretati ſunt, ut viderentur non laudare Chriſtum, ſed nihili pendere. Quae eſt enim verborum conſequentia, et qui ordo rationis et ſenſus, ut dicamus: cum haec ita ſe habeant, et dies ventura ſit Domini, in qua univerſus Judaeae ſtatus ſubvertendus eſt, et omnia convertenda, moneo vos atque praecipio, ut quieſcatis ab homine, qui ita ſpirat ac vivit, ut nos homines, quia is nihili computandus eſt? Quisquam ne hominum ita quempiam laudet, ut dicat: cavete ut offendatis eum qui omnino nihil eſt? Ergo contrario ſic intelligendum, cum haec univerſa ventura ſint vobis, et prophetali ſpiritu praedicantur; moneo atque praecipio, ut quieſcatis ab eo, qui ſecundum carnem quidem homo eſt, et habet animam, et ita ſpirat, et naribus halitum trahit, ut nos homines ſpiramus ac vivimus, ſed ſecundum divinam majeſtatem, excelſus eſt, et reputatus, et creditus." Quam Hieronymi interpretationem, qua hoc verſiculo admoneantur Judaei, ut abſtineant a laceſſendo irritandoque Meſſia, plures probarunt inter Chriſtianos interpretes, defenditque ſingulari Diſſertatione *de homine, in cujus naſo eſt ſpiritus ad illuſtrandum difficillimum locum Jeſaj.* II, 22. Christ. Lud. Obbar (Praeſ. *Jo. Fidalck*) Lipſ. 1728. Fundamentum ſuae expoſitionis illi jaciunt

in

in voce חָדַל, quam ajunt valere *sibi a re aliqua aut persona cavere*, ut in oratione Pharaonis Necho ad Josiam 2 Chron. XXXV, 21. חֲדַל־לְךָ מֵאֱלֹהִים, *abstine tibi a Deo* (Vulg. *desine adversum Deum facere*), *qui mecum est, ne te perdat.* Verum recte observat Vitringa, חָדַל cum מִ construtum ἀπλῶς et in genere notare *re aliqua* aut *persona abstinere*, quod fieri potest, dum quis eam non lacessit aut irritat, vel eam non curat, ab ejus cultu abstinet. Sic sumitur in verbis Saulis ad famulum 1 Sam. IX, 5. *Age, revertamur*, פֶּן־יֶחְדַּל אָבִי מִן־הָאֲתֹנוֹת, *ne desistat pater meus ab asinabus, et sollicitudine erga nos afficiatur*; ubi *desistere ab asinabus* non est, sibi ab asinabus cavere, eas non lacessere, sed, cura et sollicitudine non affici circa asinas, eas non curare, magni eas amplius non facere. Nec aliter verbum illud nostro loco esse capiendum, universus orationis antecedentis et subsequentis tenor ac series docet. Vid. supra initio hujus notae et quae proxime ad initium Cap. III. monenda. Interpretationem, qua hic versus dehortatur a ponenda fiducia in vi humana, consilio, prudentia, dignitate, vindicarunt pluribus Sixt. Amama *Antibarb. bibl.* p. 623. (edit. Franequer. 1656. in quat.), et P. S. Pape in peculiari in nostrum locum commentatione, quae legitur in *Miscellann. Lipss.* P. VII. p. 333.

Cap-

Digitized by Google

Cap. III.

Capitis hujus initium arctissime cohaeret cum fine praecedentis. Qui tum, vates inquit, cum Jova poenas illas severas exercebit, sub mortalis alicujus tutamine securum se sperabit, is in re sane fragili fiduciam ponet; nam in universa illa reipublicae ruina sapientes, proceres, principes, quibus homines fidere solent, de dignitate sua deturbabuntur, populusque hoc suo vanae fiduciae fulcro privabitur. Hanc sententiam vs. 1—8. poetice enuntiat.

---

1. הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת *Dominus Jova, Deus agminum* coelestium (I, 9.), qua augusta appellatione vates eo consilio videtur usus esse, ut eo magis sentiatur humanarum virium (de quibus II, 22.) fragilitas. מֵסִיר *Auferens* erit, auferet, i. q. יָסִיר infra vs. 18., ut Exod. XI, 5. הַיּוֹשֵׁב est is *qui sedebit*; Proverb. XXX, 27. חֹצֵץ *praedaturus*, Jon. I, 3. בָּאָה *ventura*. Quem Participiorum usum ad varia tempora significanda explicatum vid. in N. G. Schroederi *Institutt. L. H.* Reg. LV, a. מִירוּשָׁלַםִ וּמִיהוּדָה *Ab Hierosolymis*, capite, *et* universa *Judaea*. מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה *Scipionem* marem *et scipionem feminam*, i. e. omne fulcrum atque praesidium; nam voces ejusdem potestatis, sed generis diversi, conjunctae, universitatem ejus rei, de qua susceptus sermo, significant. Exempla vid. Cohel. II, 8. (שָׁרִים וְשָׁרוֹת, *cantores et can-*

cantatrices, i. e. omne musicorum genus), Nah. II, 15. Conf. Glassii *Phil. S.* L. I. Tract. I. Can. XX. p. 52. seq. edit. Dath. Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 189. Schroederi *Institt. Ling. Hebr.* Syntax. Reg. 97. Idem loquendi mos Arabibus est usitatus. Apud Haririum *Consess. I.* p. 37. ed. Schultens. legitur: أُرِيغُ ٱلْعَنْبَصَ بِهِ وَٱلْعَنْبَصَةَ; ad verbum, *quo caperem feram marem et femellam*, i. e. omnis generis praedam. Alia exempla ex scriptoribus Arabicis collegit Scheidius *ad Cantic. Hisk.* p. 155. et in Ind. verbb. OO. sub חם. J. H. Maius *Observatt. SS.* L. I. p. 48. seqq. formula מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה *utriusque sexus posteritatem* designari existimat, initio miseriae facto a morte successorum. Ut Tob. V, 17: Anna, Tobiae mater, ita ad maritum de filio: τί ἐξαπέστειλας τὸ παιδίον ἡμῶν; ἢ οὐχὶ ἡ ῥάβδος τῆς χειρὸς ἡμῶν ἐστιν; Et apud Sophoclem *Oedip. Colon.* vs. 385. Creon infelicem Oedipum, filias indicans, ita alloquitur: Οὔκουν ποτ᾽ ἐκ τούτοιν γε μὴ σκήπτροιν ἔτι ὁδοιπορήσῃς. *Non amplius his scipionibus posthac nixus ambulabis.* Alia tamen nostri loci est ratio, quem eo, quo diximus, modo capere praestat. Enumerantur jam singulae res; primum, omne alimenti genus. Id indicatur verbis, כֹּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכֹל מִשְׁעַן־מָיִם *omne fulcrum panis et omne fulcrum aquae*, quod haec vitam nostram sustineant. Inde Hebraei pro: *comedere* dicunt, *cor fulcire*, Genes. XVIII, 5. סַעֲדוּ לִבְּכֶם, Jud. XIX, 5. סְעַד לִבְּךָ פַּת לֶחֶם. Sic apud Mosem, Levit. XXVI, 26. מַטֵּה־לֶחֶם, et apud Ezech. IV, 16. V, 16. Similiter Horatius *Sat.* II, 3. 153.

Deficient inopem venae te, ne cibus atque
Ingens accedat stomacho fultura ruenti.

2. Transit vates ad praesidia humana, quae et Cicero *Epist. I,* 8. *reipublicae firmamenta* dicit. Conf. similem locum Mich. V, 9. et supra II, 7. גִּבּוֹר *Heroes, fortes*

fortes viri, qui manu et opere rempublicam defendunt. אִישׁ מִלְחָמָה, *Milites*, militia exercitati et clari. שׁוֹפֵט, *Judices*, et magistratus, qui rempublicam munere et officio suo sustinent. נָבִיא, *Prophetas*, et *falsos*, ut infra IX, 14. XXVIII, 7., et veros, qui populum instituebant, eumque in angustiis consolabantur. קֹסֵם, *Divinatorem*, *bariolum*, qui ab hominibus superstitiosis consulitur; inter poenas nonnumquam numeratur, quod populus vitiosis quoque subsidiis sit privandus, vid. Hos. III, 4. Potest tamen קֹסֵם et in bonam partem accipi, ut קֶסֶם Proverb. XVI, 10., pro homine prudentissimi consilii et sagacis animi, στοχαστῇ, ut habent LXX., qui *de instantibus verissime judicat, et de futuris callidissime conjicit*, quae Themistoclis laus est apud Thucydidem, et ex eo apud Nepotem, *Themist.* Cap. I. Chaldaeus pro נָבִיא וְקֹסֵם posuit, סָפַר מְשְׁתְּאַל *scribam et rogatum*, i. e. quem homines consulere solent in rebus dubiis. וְזָקֵן *Et senem*, praestantem usu rerum et prudentia.

3. שַׂר חֲמִשִּׁים „*Principem super quinquaginta*, συνεκδοχικῶς a parte totum; quomodo enim *centuriones* vocantur, qui centum praesunt militibus, et *chiliarchi*, qui mille, quos nos *tribunos* appellamus, ab eo quod praesunt tribui; sic in Israelitico exercitu *quinquagenarii* vocabantur, qui in capite erant quinquaginta militum. Unde et *decanos* dicimus, qui decem praesunt hominibus.“ Hieronymus. Sed שַׂר־חֲמִשִּׁים h. l. nomen esse *muneris civilis* Michaeli *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. III. pag. 857. *Biblioth. Oriental.* P. XXI. pag. 44. ideo est verisimile, quod munerum civilium nomina antecedunt et sequuntur; nec inter milites solum sed inter cives quoque haec in *cohortes quinquagenarias* divisio instituta sit a Mose, Exod. XVIII, 25. Verum ea divisio ad tempus tantum peregrinationis per desertum erat instituta, postea vero, cum Israelitae in urbibus et pagis habitarunt, abrogata, ut

Digitized by Google

ut et Deut. XVI, 18. colligere licet, et ut Michaelis ipse vidit, *Mosaisches Recht* P. I. §. 49. Praeterea ceteris locis omnibus, veluti 1 Reg. VI, 31. 2 Reg. I, 9—14. Jos. I, 14. IV, 12. Judic. VII, 10. שַׂר חֲמִשִּׁים *praefecti militaris* est nomen. Cf. *πεντηκόνταρχος* 1 Macc. XI, 70., *semicenturio*. Significat vates, vix superfuturum aliquem, qui ad munus infimum et minimum suscipiendum idoneus sit. Koppius quidem חֲמִשִּׁים *milites*, *bellatores* reddere mavult, conferens Arabic. خمس, *strenuus fuit*, et خميس, *acies*. Sed nusquam in V. T. חֲמִשִּׁים hac significatione occurrit, et Exod. XVIII, 25. et 2 Reg. I, 9—14. manifestum est, certum aliquem *numerum* voce illa indicari. נְשׂוּא פָנִים, *Elatus facie*, est vir honoratus, gravis, 2 Reg. V, 1. infr. IX, 14., qui valet auctoritate et gratia apud populum. יוֹעֵץ, *Consiliarius*, i. e. vir prudens, prudentis consilii, qui in dubiis casibus consuli et meliora suadere potest; מי שיש לו דעת ברוכי העולם, *qui versatus est in negotiis et consuetudinibus seculi*, ut Hebraei interpretantur. „Pro duobus, id est, *honorabili vultu et consiliario*. LXX. unum virum, *admirabilem consiliarium* [*θαυμαστὸν σύμβουλον*] transtulerunt. Inter ceteras gratias etiam hoc Dominus auferet a Judaea, ut nullum habeant consiliarium, sed faciant cuncta absque consilio." Hieron. וַחֲכַם חֲרָשִׁים *Et prudens fabrorum*, sive, ut LXX. recte, *σοφὸς ἀρχιτέκτων*, in artibus mechanicis exercitatus, easque callide tractans. Aquila, Hieronymo teste, transtulit *sapientissimum artificum*, „ut ostenderet, eos plures quondam habuisse artifices." Kimchi intelligit *scientiarum studiosum*, repetens significationem vocis חָרַשׁ, *machinari*, sive, ut ille vult, *cogitare* (cogitatio autem scientiarum principium et fundamentum est) ex dicto Paroemiastae Proverb. III, 29. אַל־תַּחֲרֹשׁ *ne cogites*, machineris, *adversus socium tuum malum*. Sed longius est quaesitum, nostrum facilius. Quum חֲרָשִׁים apud Chaldaeos *praestigias*

gias significet, Ludovicus de Dieu חֲכַם חֲרָשִׁים vertendum censet *peritum praestigiarum*, uti Chaldaeus quoque reddidit. Verum retinenda vocis significatio Hebraeis usitata. נְבוֹן לָחַשׁ *Peritum incantationis* (vid. Jerem. VIII, 17. Cohel. X, 11.), ut נְבוֹן דָּבָר *rerum peritus*, 1 Sam. XVI, 18., i. e. eloquentiae peritum, ut recte Kimchi explicat. Nam לָחַשׁ proprie est *mussitare*, hinc *incantare* oratione; quia incantatores *mussitando* loquebantur, unde omnis oratio delenifica, quae ἡδείᾳ φωνῇ καὶ γλώσσῃ εὐτρόχῳ καὶ ταχείᾳ, *suavi voce, linguaque rotunda et volubili* profertur, ut de Pericle Plutarchus, et auditores *incantat* quasi, nomine לָחַשׁ indicatur. LXX., qui συνετὸν ἀκροατὴν, *prudentem auditorem*, verterunt, videntur לָחַשׁ haud multo aliter, sed in partem deteriorem cepisse, pro oratione delenifica seductrice, quae animum hominis incantat: unde נְבוֹן לָחַשׁ, *prudens orationis incantatricis* est ejusmodi orationis auditor, qui sibi non facile blando seductorum sermone illudi patitur. Chaldaeus: וְסוּכְלְתָן בְּעֵצָה *et prudentem in consilio*, quod ipsum Syri ܘܡܣܬܟܠܢܐ ܒܡܠܟܐ exprimit. Similiter Saadjas: وَٱلْفَهْمِ اللَّطِيف, *et rerum subtilium gnarum.* Aquila τὸν συνετὸν ψιθυρισμῷ *prudentem susurratorem*, Symmachus, ὁμιλίᾳ μυστικῇ, *eloquio arcano*, Theodotion: ἐπῳδῇ, *incantamento.* Qui omnes propriam vocis Hebraei significationem expresserunt; nam לָחַשׁ, ut docet Arabicum لحس, est *lingere, lambere*, hinc, *sibilare, sonum vix audibilem edere*, unde verbum illud apud Aramaeos de *sermone, colloquio, clandestino* dicitur; vid. Michaelis ad Castelli *Lexic. Syr.* p. 460. Hieronymus: *prudentem eloquii mystici*, „videtur," inquit in Commentario, „mihi vir esse eruditus et exercitatus in lege et prophetis." Expressisse illum non dubito magistri sui Hebraei interpretationem eam, quam Iarchi nobis servavit, qui

Digitized by Google

חֲכַם חֲרָשִׁים sic explicat: *qui idoneus est, ut ei tradantur secreta legis, quae data sunt oretenus*, i. per traditionem.

4.) Idoneo et necessario praesidio nudata respublica virorum prudentium et fortium committetur rectoribus imperitis, imbellibus, rudibus. נָתַתִּי *Dabo*, scil. ego Jova, qui subito loquens inducitur. Hieronymus: „Si ex persona Prophetae dicitur: *Ecce enim dominator Dominus exercituum auferet ab Hierusalem et ab Judaea validum et validam*, et reliqua; quomodo nunc idem Propheta loquitur: *dabo pueros principes eorum*? Ergo juxta consuetudinem prophetalem loquente Propheta subito Deus loquitur per Prophetam ex persona sua, et dicit: *dabo pueros principes eorum*; sublatis enim his, quae ante donaveram, et quasi bona iratus abstuleram, nunc contrario dabo mala." נְעָרִים, *Pueros*, non tam aetate, quam ingenio et moribus, reges nullius consilii, rerum imperitos; conf. Cohel. X, 16. תַּעֲלוּלִים Alexandrini et, Hieronymo teste, Theodotion vertunt ἐμπαῖκται, *illusores*, eodemque modo Syrus, ܡܒܙܚܢܐ, *derisores*, *illusores*. Haud male quidem. Nam abstractum, תַּעֲלוּלִים, *ludificationes* (infra LXVI, 4.), positum est pro concreto מְעוֹלֵל (vs. 12.), qui pueriliter in omnibus negotiis agunt; respondet τοῖς נְעָרִים in membro priori. Cujusmodi metonymiae exempla plura invenies apud Glassium *Phil. S.* Lib. II. Tract. I. Cap. IV. p. 870. 871.; cf. Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 15. Chaldaeus: חַלָּשַׁיָּא *debiles* scil. mente et judicio, imbecilles. Saadias: الصبيان *pueros*. Jarchi intelligit tales, qui aliis sunt derisui et ludibrio, coll. verbo הִתְעַלַּלְתִּי *illuserim*, Exod. X, 2. Kimchi nostrum תַּעֲלוּלִים significatu convenire ait cum עוֹלָלִים, quod Thren. IV, 14. nomini יוֹנֵק, *lactens*, respondet. Hieronymus vertit *effemi-*

effeminatos. Intelligit *pathicos, molles,* Aquilam sequutus, qui ἐναλλάκτας vertit, id est, ut Hieronymus explicat, *qui se mutent, et turpitudinis exerceant vices, quales in Judicum libro super concubina Levitae in Gabaa legimus.* Sunt, qui verba nostra, וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ בָם, subaudito praefixo ב, vertant: *et ludificationibus,* s. *per ludibria, iis dominabuntur.* Nominis abstracti significationem retinendam arbitratur quoque Schultensius in *Origg. Hebrr.* L. I. Cap. VI. §. 39. pag. 100. 101., ita tamen, ut hac voce non modo *puerorum ludibria,* sed *acerbas* quoque *exactiones vexationesque* ac *concussiones importunius dominantium* comprehendi opinetur, quod Arabum علل utramque significationem habet. Verum ob נַעַר, quod nostro תַעֲלוּלִים respondet, non licet, ipsi significationem tam late patentem tribuere.

5. Egregia τῆς ἀναρχίας descriptio. וְנִגַּשׂ הָעָם *Populus urgebitur,* concussionibus exactionibusque vexabitur, quo sensu ejusdem verbi haec ipsa, quae hic legitur, forma 1 Sam. XIII, 6. XIV, 24. infra LIII, 7. usurpatur. Kimchi: „Unusquisque erit exactor et oppressor socii sui." Sese invicem vexabunt et opprimient, LXX. Καὶ συμπεσεῖται ὁ λαός. Vulgatus *et irruet populus.* Chaldaeus: וְיִתְחָבְרוּן *concitabunt sese.* In libris nonnullis legitur וְנִגַּשׁ (cum *Schin*), *accedet* (vid. De-Rossii *Scholl. critt.* ad h. l.), quod commodam interpretationem vix admittat. Id forsan legit Saadias, qui vertit: ويتشبّك القوم, *arcte inter se cohaerebit populus,* quod vel de pugnantibus manusve conferentibus, vel de conspirantibus intelligi potest. אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ *Alter alterum* (cf. 1 Reg. XX, 20. Genes. XI, 3.), scil. יִגֹּשׂ, *vexabit,* quod verbum construitur cum ב personae, vid. Exod. V, 6. infra IX, 3. יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן *Violenter agent, insolescent pueri contra senes.* Kocherus: „*Inse-*

„*Inferent se ferociter, formidolosos;* nam רָהַב *terreri* et *terrere* [cf. Proverb. VI, 3. Cantic. VI, 5.], unde apud Arabes رَهِب, hebraice diceres רוֹהֵב, *terrorem incutiens*, inter epitheta leonis.“ Jarchi: יתגדל הנער על הזקן, *efferet se puer contra senem.* Vulgatus: *tumultuabitur puer contra senem.* Saadias: يَتَّتَنُونَ ٱلصَّبِيُّ بِٱلشَّيْخِ *ad seditionem et discordiam sese mutuo adigent juvenis in senem.* וְהַנִּקְלֶה *Et vilis, contemtus, ignobilis;* 1 Sam. XVIII, 23. Prov. XII, 9. בַּנִּכְבָּד *Adversus nobilem*, XXIII, 8. 9. 1 Sam. IX, 6. Hieronymus: „Quando juvenes fuerint principes, et illusores Domini quales propheticus sermo describit [vs. 4.], tunc nec dignitatis, nec aetatis, nec scientiae ullus ordo servabitur: sed rebellabunt pueri senibus, et ignobiles nobilibus, et mutuo corruent.“

6. Continuatur descriptio confusi et perturbati reipublicae status sub figura scite ornateque ficta, ac si eventurum esset, ut in tanta spectabilium et rei gerendae aptorum hominum penuria, si quos obvios haberet sibi populus, qui aliqua dignitatis specie se prae ceteris ostenderent, hos prehenderent, interpellarent, et regiminis curam iis niterentur obtrudere; illi vero, ratione habita calamitatis temporum, suaeque imperitiae, hoc onus sint detrectaturi. כִּי־יִתְפֹּשׂ *Tum, si adprehenderit*, Genes. XXXIX, 12. Jerem. XXXVII, 13. אִישׁ *quis* בְּאָחִיו, *fratrem, socium, suum;* Genes. XIII, 11. בֵּית אָבִיו plerique cum veteribus vertunt *domus patris sui*, i. e. domo, e familia paterna, ut בֵּית positum sit pro מִבֵּית, ut infra XVI, 2. קֵן *e nido*. LII, 2. מוֹסְרֵי *ex vinculis*, Jerem. X, 20. יְצָאֻנִי, *egressi sunt ex me.* Plura alia exempla vid. apud Noldium *Concord. Particc.* p. 470. 471. edit. Tympii. Melius tamen placet Kocheri interpretatio:

pater-

Digitized by Google

paternis illius in aedibus (בֵּית pro בְּבֵית, quo nil frequentius), ut talis vir significetur, qui antiqua et opulenta ortus familia, vitaque integra, quam factionibus notior, *suae se domi* contineat, procul turbis civilibus. Post אָבִיו subaudiendum est לֵאמֹר, ut infra XIV, 8. XXII, 16. XXXIII, 14. Jerem. LI, 19. Ps. XI, 3. Additum invenitur in duobus codd. Kennicott. haud dubie a manu librarii alicujus nimis seduli. Sic in Corano Sur. XXXII, 12. post رَبَّنَا, *dominus noster*, subaudiendum est قَائِلِين *dicendo*, vel *dicentes*. Conf. Waltherum *de ellips. Hebr.* p. 108. 109. ed. Schulz. Quamobrem locum minime habere potest Koppii interpretatio, relinquentis praeterea necessitate non urgente Masorethicam distinctionem: *protrahet quisque alterum veste ex patris sui domo.* שִׂמְלָה לְכָה *Vestis tibi* adhuc *est*, proprie *pallium*, vid. not. ad Exod. XII, 34. XXII, 25. לְכָה pro לְךָ, cum ה paragogico, ut Genes. XXVII, 37. Exod. XIII, 16. Proverb. XXIV, 10. Conf. Schroederi *Institt. L. H.* Reg. 165. a. p. 201. et Storr *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 117. קָצִין תִּהְיֶה לָּנוּ *Dux* (vs. 7. I, 10. Dan. XI, 18) *nobis sis.* Usque adeo exhaustae erunt hominum fortunae, ut dignus, aut idoneus existimetur regno, cui paulo honestius vestimentum habere contigerit. Hieronymus: „Significat raritatem hominum, et maxime rerum omnium penuriam, quod qui cibum et vestimentum habuerit, potens, et dives, et inclytus esse credatur.“ Vitringa, distinctione Masorethica relicta, vertit: *prehendet quisque proximum suum, in cujus domo paterna est vestis*, spectabilior, magistratu dignior, dicendo: לְכָה, *age*, *ducem praesta te* nobis, ut בֵּית אָבִיו שִׂמְלָה positum esset pro אֲשֶׁר בְּבֵית אָבִיו שִׂמְלָה. Duriuscule. וְהַמַּכְשֵׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדֶךָ *Et*, igitur, *ruina haec* (Zeph. I, 3.) reipublicae, confracta haec respublica, esto *sub manu*, potestate, cura, *tua*, ut ei medelam afferas. Tibi committimus

Digitized by Google

mittimus ruinosam provinciam ac plane desperatam, cui praesis, quam instaures atque constituas. Pro יָדֶךָ, in numero singulari, codd. Kenniott. viginti et unus, de Ross. quatuordecim, tres libri impressi, et Talmud Babylonicum legunt יָדֶיךָ in numero duali. Sed recte Kocherus: „Probabilius habeo, יָדֶךָ hic singulari numero, non dualiter יָדֶיךָ legendum esse; quorum hoc quidem illa phrasi reperitur Genes. XVI, 9. [תַּחַת יָדֶיהָ]; sed alterum usu viget. Ceterum Talmud Masorae praeferre, consilium non est, quippe major illic in citando licentia, et minor in describendo observatur accuratio.“ Quum apud Alexandrinos מַכְשֵׁלָה redditum legamus βρῶμα, Ludovicus Capellus opinatus est, in codice ipsorum scriptum fuisse מַאֲכָלָה. Verum non improbabilis est Clerici conjectura, in versionis Alexandrinae codicibus librarii alicujus oscitantia scriptum esse τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν, pro τὸ πτῶμα τὸ ἐκεῖνο. Utuntur enim Alexandrini nomine πτῶμα pro Hebraeo מִכְשׁוֹל infra VIII, 14. Illud mendum tamen jam Hieronymi aetate codices Graecos invasisse ex his ejus verbis apparet: „Pro ruina Symmachus et Theodotion infirmitatem transtulerunt, LXX. cibum. Quod autem ait juxta Hebraicum: ruina haec sub manu tua, hunc sensum habet: miseria nostra et calamitas tuo sustentetur et protegatur auxilio. Et hoc considerandum, quod singuli sibi eligant principes singulos, et in principum electione seditio fit: dum alii alios principatu dignos putant. Nec dicunt ad eos, possessiones tuae, et divitiae tuae et reditus sustentare nos poterunt, sed infirmitas ista, sive cibus meus, ex tuo saturabitur et pendet arbitrio.“ Chaldaeus: וּמַכְבִּיתָא הָדָא תְּהֵי תְחוֹת יְדָךְ, et exactio haec sit sub manu tua, i. e. exactio tributorum, a principe plebi impositorum, ut Kimchi recte explicat. Saadias: فتكون هذه الأمة الفقيرة تحت يدك, *sit haec gens pauper sub manu tua.*

7. Sed

7. Sed tam tristis et deplorata illorum temporum erit calamitas, ut omnes officium illud, sibi oblatum, sint recusaturi. יִשָּׂא *Tollet*, scil. קוֹלוֹ *vocem suam*, ut plene legitur Num. XIV, 1. Alii subaudiendum existimant יָדוֹ, *manum suam*, gestu jurantis, jurans, conf. Genes. XIV, 22. Exod. VI, 8. Deut. XXXII, 40. Ita Saadias: تَرَاهُ يَحْلِفُ لَهُم *videbis eum illis jurantem*. לֹא אֶהְיֶה *Non potero esse*, futurum saepe potentialiter ponitur, ut Job. IX, 3. XIV, 4. 14. Jerem. II, 23. 32. חוֹבֵשׁ, *obligans*, scil. שֶׁבֶר, *fracturam*, *vulnus*, ut suppletur infra XXX, 26. Respondet illi quod in vs. 6. erat, קָצִין תִּהְיֶה לָּנוּ, *ducem te nobis praebeas*, unde LXX. et Symmachus et hic חוֹבֵשׁ ἀρχηγὸς reddiderunt. Theodotion: ἐνδεσμεύων, id est, explicante Hieronymo, *qui liget vulnera*, *et provideat sanitati*. Vox hebraea propria chirurgorum est, vulnera *obligantium*, vid. supra I, 6. ubi idem verbi, eademque imago. Negat ergo, se idoneum esse, qui isthoc reipublicae statu clavum capessat; vulnera reipublicae peritiorem chirurgum requirere. Arias Montanus interpretatur: *non ero ligator*, hoc est, lictor; q. d. vos vultis me ducem et principem; sed hoc est, me lictorem constituere et quasi carnificem: adeo enim sceleribus cooperti estis, ut omnes comprehendendos, ligandos et puniendos esse censeam. Non expediret ergo vobis, penes me summam rerum esse. De qua interpretatione recte Sixt. Amama *Antibarb. bibl.* p. 647. „Probarem, si probari posset, vel uno evidenti loco חָבַשׁ habere significationem *ligandi vinculis* in poenam. Schindlerus quidem notat, dici de hominibus, qui ligantur vel ad obedientiam, vel ad poenam. Sed locus Job. XXXIV, 17. quem profert, non probat. Illic enim *obligandi* notio optime quadrat.“ Est et ibi, ut Job. V, 18. Ezech. XXXIV, 4., שֶׁבֶר subaudiendum. Multo minus sunt audiendi, qui voci hebraeae tribuunt significatum

Digitized by Google

catum arabici حبس, *cepit manu*, ut synonymum sit עָם לְקַח, et sententia prodeat haec: *non possum suscipere*, scil. reipublicae regimen, quae Koppii erat conjectura. Ex eo, quod interpretes antiqui pro חֹבֵשׁ posuerunt: *praefectus*, *princeps*, Clericus colligit, eos verbo חָבַשׁ tribuisse significationem *congregandi*, quam Arabum حَبَشَ habet, quod bene conveniat ei, qui praefectus sit copiarum, quas cogere ante omnia necesse habeat. Quis vero non videt, illos interpretes pro voce metaphorica posuisse propriam? De *circumliganda* tiara regia cogitavit Saadias, qui vertit: لَا أَصِيرُ مُعَصِّبَ تَاجٍ *non evadam circumligans diadema*. וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין שִׂמְלָה *Nam in domo mea neque panis, neque vestis*, non habeo, unde inopiae vestrae subveniam. Vel est sensus: non sunt mihi tantae facultates, quales illius dignitatis splendor poscit. Kimchi: „Significat, inopiam et paupertatem magnam fore in urbe; nam etiam illi, qui in plateis praebent se conspiciendos, domum habebunt omni bono vacuam." Hieronymus: „Sicut populus, qui eum, quem comparatione sui locupletiorem intelligit, principem habere desiderat; sic, qui eligitur, considerans paupertatem et imbecillitatem suam, indignum se esse delato honore testatur, nec posse mederi vitiis, id est, curare languentes, esurientibus cibum tribuere, vestire nudos, qui ipse se sustentare vix valeat."

8. Ostendit jam, unde tanta populo calamitas sit adventura: quia factis impudenter et impie, et lingua inverecunde et procaciter Dei furorem lacessant. כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלַם וִיהוּדָה נָפָל *Nam ruit Hierosolyma et cadit Juda*. „Hoc propheta loquitur, non, ut plerique arbitrantur, ille, qui princeps fuerat electus. Et dicit, ideo nullum velle praeesse populo peccatori, quia et Judas

Judas et Hierusalem, et urbs et Judaea provincia, sive tribus Juda, pariter conciderint." Hieronymus. כִּי־לְשׁוֹנָם וּמַעַלְלֵיהֶם אֶל־יְהוָה *Nam lingua et facta eorum* sunt *contra Jovam, verbis* et *operibus* Jovam lacessunt. אֶל pro עַל, *contra*, ut Genes. IV, 8. Num. XXXII, 14. Jos. X, 6. מַעֲלָלִים de *facinoribus scelestis* usurpari solet, vid. e. c. infra vs. 10. Mich. VII, 13. לַמְרוֹת עֵנֵי כְבוֹדוֹ *Rebellando contra oculos majestatis ejus*, i. e. contra majestatem ejus. „*Oculi gloriae* ex Hebraismo satis noto sunt *oculi gloriosi*, per synecdochen positi, pro: *deo glorioso*; i. q. Ps. LXXVIII, 17. לַמְרוֹת עֶלְיוֹן. Verbum מָרָה in Kal et Hiphil construitur cum accusativo personae, ut Ps. LXXVIII, 17., vel per בְּ, vel cum accusativo rei ad personam proxime pertinentis, ut cum פִּי saepe, cum אֲמָרַי, דְּבָרִים, item רוּחַ, hic cum עֵינֵי eleganter, quasi facere quo laedantur doleantque alterius oculi, cui haud absimile legitur Job. XVII, 2. Nec enim insuetum, talia (ut עֵינֵי) defective (עֵנֵי) scribi, ut בֵּינֵינוּ ex בֵּין, Jos. XXII, 25. in codd. plerisque; צֵרָה et צִירָה promiscue ex צִיר חֵל, *antemurale*, pro חֵיל etc." Kocher. Unde intelligitur, quid statuendum sit pretii eorum conjecturae, qui pro עֵינֵי efferendum opinantur עָנִי, *humilis*, quo vel Messiam innui volunt, ut Gust. Geo. Zeltner, qui in *Dissert. de humilitate gloriosa Jesu Christi Judaeis ferali ad Jes. III, 8.* Altorpi 1720. verba nostra sic vertit: *rebellarunt contra* (Messiae) *humilis majestatem*, quam interpretationem commendat Graeci Alexandrini interpretis auctoritate, verba hebraea reddentis, ὅτι νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτῶν, qua in versione notio vocabuli עָנִי per ἐταπεινώθη sit expressa; vel hominem quemcunque alium, ut J. D. Michaelis qui in *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 104. 105. verba nostra hoc modo vertit: *humilis, debilis, contra majestatem ejus assurgit.* Lowthus, pro עֵנֵי legens עָנָן, *nubes*, reddit: *rebellando contra nubem majestatis ejus*, intelligitque *nubem super arca foederis, Schechina* a Judaeis dictam,

Digitized by Google

dietam, conf. not. ad Levit. XVI, 2. Quam interpretationem confirmari dicit versione Syriaca, in qua legitur ܥܢܢܐ ܕܫܘܒܚܗ, *nubes gloriae ejus.* Verum recte Michaëlis l. c. monet, hanc auctoritatem non satis tutam esse, quod in libris manuscriptis Syriacis litterae *Nun* et *Jud* saepe inter se commutentur; atque adeo hoc quoque loco fortasse ܥܢܢܐ rescribendum esse. Sed satis est inutilium conjecturarum.

9. Omnem deposuere verecundiam. הַכָּרַת פְּנֵיהֶם recte explicat Kimchi: *agnitio vultus eorum*, i. e. quod dant cognoscendum in facie sua, est enim nomen a forma Hiphal verbi נָכַר, *agnovit* (vid. Deuter. XXXIII, 9.). Davidis Kimchi pater, Josephus, ה habuit pro radicali, et הַכָּרָה (nomen formae חֲמָשָׁה, בַּקָּרַת, שְׁבֻעַת) afferuit notare *impudentiam* (עֵזוּת פָּנִים, vid. Proverb. VII, 13. XXI, 29.), ut Arabum هكر. Ei tamen Lexica tribuunt solam *stuporis, dormitationis*, notionem. Cf. not. ad Job. XIX, 3. Sed eodem, quo Kimchi, modo accepit jam Chaldaeus, qui vertit: אִשְׁתְּמוֹדָעוּת אַפֵּיהוֹן בְּדִינָא אַסְהִיד בְּהוֹן *agnitio enim vultus ipsorum in judicio testatur contra eos.* Hieronymus: „*agnitio vultus respondet eis*, id est, sua recepere peccata, sive, ut LXX. transtulerunt, καὶ ἡ αἰσχύνη τοῦ προσώπου αὐτῶν ἀντέστη αὐτοῖς, *confusio vultus eorum restitit eis*, id est, ante oculos propria habuere delicta." Syrus: ܡܣܒ ܒܐܦܐ ܕܠܗܘܢ, *personarum respectus*, quam interpretationem Clericus probat. Michaëlis in *Supplemm.* P. II. p. 550. conferens Arab. هكر, *stupuit*, vertit: *stupens illorum et pudefactus vultus, ipso attonito stupore culpam fateri visus.* Non multum diversus Saadias: فراسة وجوههم تشهد عليهم, *pavor*

Digitized by Google

pavor facierum ipsorum testatur contra eos. עָֽנְתָה בָּם *Respondet*, testatur contra eos. עָנָה cum ב personae conjunctum denotat *contra aliquem testem esse*, testis enim est *respondere*. vid. infra LIX, 12. Hos. V, 5 Exod. XX, 13. Deut. XIX, 16. 2 Sam. I, 16. וְחַטָּאתָם כִּסְדֹם הִגִּידוּ *Et peccata sua profitentur ut Sodomaei*, palam et sine pudore, vid. Genes. XIX, 5. לֹא כִחֵדוּ *Ne quidem celant*, Jos. VII, 19. 1 Sam. III, 17, 18. אוֹי לְנַפְשָׁם *Vae! animae eorum*, ipsis, Hos. VII, 13. כִּי־גָמְלוּ לָהֶם רָעָה *Nam tribuunt sibi ipsi malum*, sibi ipsi inferunt malum, talia faciunt, propter quae malum iis certe rependetur. גָּמַל in malam partem h. l. sumitur, ut Genes. L, 17. Non male LXX.: βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ᾽ ἑαυτῶν. Sed Michaelis in *Supplemm.* P. II. pag. 327. reddit: *maturant sibi malum*, quam significationem גָּמַל habet Num. XVII, 23. et infra XVIII, 5. Sed iis locis intransitive sumitur. Retinenda interpretatio vulgo recepta; cf. vs. sequ. ubi פְּרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ nostrae locutioni respondet; et vs. 11. כִּי גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לּוֹ.

10. Verba אִמְרוּ צַדִּיק כִּי טוֹב varie reddunt. Alii, subaudito ante צַדִּיק praefixo ל: *dicite justo, bene et esse.* Ita Chaldaeus: אֱמַרוּ לְצַדִּיקַיָּא טוּבֵיכוֹן *Dicite*, acclamate, *justo: o vos beatos!* Illud ל praefixum nomini צַדִּיק est in codice Rossiano 226., ab antiqua ipsa ejus, qui puncta apposuit, manu. Alii verba hebraea ita struenda putant: אִמְרוּ כִּי טוֹב לִהְיוֹת צַדִּיק, *dicite*, *bonum* s. bene *esse*, *justum*, pium, *esse*, *quia*, ut sequitur, *justi operum suorum mercedem obtinent*. Kocherus: „*Dicite justum*, *quod bene*; seu potius, *quod beatus sit*: qualia Romanorum, *scin' me in quibus sim gaudiis; fac me ut sciam; illum, ut vivat, optans; etc.* Neque aliter 1 Reg. V, 17. אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־דָּוִד אָבִי כִּי לֹא יָכֹל, *tu nosti Davidem patrem meum quod non potuerit*, per eandem ἀντίπτωσιν accusativi pro nominativo. Conf. Ps. CXXXIX, 20. אֲשֶׁר יֹמְרוּךָ לִמְזִמָּה, et Joan.

Digitized by Google

Joan. IX, 19. *ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι.*" Mallem: *praedicate, celebrate juſtum, quod bene ei ſit;* i. e. felicem praedicate pium. Eodem *praedicandi* ſenſu אָמַר uſurpatur Pſ. CXLV, 6. 11. Sic *dicere* pro *canere, celebrare* in his Horatii Od. I, 21. 1. ſq.

Dianam tenerae dicite virgines,
Intonſum, pueri, dicite Cynthium.

Saadias: كما يجب أن يقال عن الصالح ما أجوده *ſicut par eſt, ut dicatur de probo: quale eſt bonum ejus!* טוב hic eſt *felix, beatus,* ut Jerem. XLIV, 17. XXII, 16. Thren. III, 26. et Syris ܛܘܒܘܗܝ. כִּי־פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ *Nam fructum operum ſuorum comedent,* percipient; bene eis erit. Cf. Prov. I, 31. Pro יֹאכֵלוּ codex Kennicotianus unus, Regiomontanus, legit יֹאכֵל, quod Lilienthalius probat in nott. ad eundem cod. p. 526. Verum nihil mutandum eſt; nam צַדִּיק ſumitur collective. Prius hujus verſus hemiſtichium LXX. ſic vertunt: *Εἴποντες, Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστι.* Videntur pro אִמְרוּ legiſſe אִסְרוּ, *ligate,* verba כִּי־טוֹב autem ita acceperunt: bonum eſſe impiis, de quibus vs. 9., pium eſſe ligatum, aut neci deditum, quia ſolutus illorum conſiliis eſſet inutilis.

11. אוֹי לְרָשָׁע רָע Plerique reddunt: *vae impio et improbo!* quaſi eſſet aſyndeton, ut Hoſ. VIII, 10. Habac. III, 11. Exod. I, 2, infra LXIII, 11. Clericus cum Noldio ante רָע ſubaudiendam exiſtimat particulam כִּי, quae haud raro deeſt, veluti Geneſ. XVII, 14. (אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר, *quia foedus meum irritum fecit*); Dan. VIII, 25. (וְהִצְלִיחַ, *et quia proſperat*); unde vertit, *quia eſt malus,* h. e. malitiae ſuae cauſſa. Equidem verterim: heu *impio, miſero,* infelici! רָע hic videtur habere *miſeriae* notionem, ut Exod. V, 19. Pſ. X, 6. oppoſitum enim eſt ei טוֹב.

Digitized by Google

טוֹב, *fortunato*, vs. antec. Vel: *heu! impio malum eveniet.* Quidquid sit: non est necesse, ut cum de Rossio רָע, quod in codice ipsius 24. deest, redundans et incommodum censeamus. כִּי־גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לּוֹ *Nam retributio manuum suarum*, i. e. ejus, quod fecit (Jud. IX, 16. Prov. XII, 14.), *fiet ei*, expendet poenas eorum operum, ad quae impias et sceleratas manus adjecit.

12. A populo transit vates ad ejus rectores, quorum industriam in rapiendo trahendoque populum in alienissimos a patria religione mores accusat. Versus quatuor (12—15.), qui sequuntur, Eichhorn a reliquis sejungendos existimat, utpote qui singularem magistratuum malorum, Ahaso regnante, objurgationem contineant. Vid. *Blumen althebr. Dichtkunst* p. 354. seqq. עַמִּי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל *Quod adtinet ad populum meum* (nominativus absolutus, ut 2 Reg. XXII, 18. Levit. IV, 2. 2 Sam. IV, 10. Storrii *Observatt. ad Analog. et Synt. Hebr.* pag. 292. seq.), *exactores ejus sunt pueri*, propr. *exactorum ejus* quisque est, *puer*, locutio distributiva, ut Genes. XLVII, 3., רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ, add. Exod. XXXI, 14. Prov. XIV, 1. Conf. Storr. l. c. p. 371. 372. Ceterum confer vs. 4. נוֹגֵשׂ hic est *magistratus*, imperium in populum a ferociter exercens, et inprimis tributis colligendis praefectus, severe debitum exigens, ut Zach. IX, 8. מְעוֹלֵל propr. *ludens*, i. q. תַּעֲלוּלִים supra vs. 4. pro עוֹלֵל, *puer*, *infans*, Jerem. XLIV, 7. Ps. VIII, 3. Alexandrinus pro מְעוֹלֵל posuit καλαμῶνται ὑμᾶς, sumta *racemandi*, *vindemiandi*, verbi עָלַל significatione, hoc sensu: expilant vos et exhauriunt, quomodo qui vineam non vindemiant modo et spoliant uvis suis, sed et residuos racemos inter folia latitantes, sedulo exquirunt, quin et folia ipsa decutiunt, et palmites confringunt. Ita et Chaldaeus: עַמִּי דְּפַרְנְסוֹהִי בָּזוֹזִי כִּמְעַלְּלֵי לְכַרְמָא *Populum meum moderatores sui exspoliaverunt quasi* vin-

vindemiantes vineam. Syrus: ܡܕܒܪ̈ܢܘܗܝ ܕܥܡܝ ܡܥܠܠܝܢ ܠܗ, *principes populi mei racemant eum,* Vulgatus: *populum meum exactores sui spoliaverunt.* Sed *mulieribus* (נָשִׁים), quarum statim fit mentio, aptius junguntur *pueri.* וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ *Feminae dominantur ei,* i. e. molles et effeminati, excordes et vecordes homines. Clericus intelligit regum et procerum uxores aut pellices, quae virorum amore abusae multa impotenter factitarent; quod Israelitae experti erant ante Jesajae tempora in regno Jehokami, Judae regis, cujus uxor fuit Athalia, mulier impotens et crudelis, vid. 2 Chron. XXI. XXII. Hieronymus: „Pro *mulieres,* quas solus interpretatus est Symmachus, et Hebraice dicitur *Nasim,* Aquila et LXX. transtulerunt ἀπαιτοῦντες, qui significant *exactores,* Theodotio δανεισταί, id est, *foeneratores.*" Quod ipsum expressit Chaldaeus, qui מָרֵי חוֹבָא posuit. Legerunt נֹשִׁים, Michaele et Doederlinio probantibus. Sane si מְעוֹלֵל hemistichio priori *racematorem per spoliatorem* vertas, נֹשִׁים haud male convenit. Verba מְאַשְּׁרַיִךְ מַתְעִים bene exponit Jarchi: *qui te dirigunt,* quorum est, recta te via ducere, *te seducunt, ductores tui sunt seductores,* plane ut infra IX, 15. אִשֵּׁר, *facere procedere,* i. e. ducere, Prov. XXIII, 19. Alii מְאַשְּׁרַיִךְ vertunt: *beatum te praedicantes,* ab אֹשֶׁר, *felicitas,* Genes. XXX, 13. unde אִשֵּׁר *beatum praedicare,* Ps. XLI, 3. Ita LXX. Οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ὑμᾶς. Vulgatus: *qui te beatum dicunt, decipiunt te.* Chaldaeus: מְשַׁבְּחָיִךְ אַטְעֲיוּךְ, *qui te laudant, decipiunt te.* Lutherus: *qui te solantur* (*deine Tröster*), sensu eodem, qui te jubent esse securum et in utramque aurem suaviter dormire, atque hac ratione adversus prophetarum verorum ruinas solantur. Prior illa interpretatio videtur tamen praeferenda in hoc contextu. Est enim rectorum, populum ducere, et viam ei praeire, imprimis doctorum, ad quos hic praecipue respicitur.

Recte

Digitized by Google

Recte igitur Saadias מְאַשְּׁרִים h. l. vertit مرشدون *dirigentes.* Ceterum cf. Ezech. XIII, 10. Mich. III, 5. וְדֶרֶךְ אֹרְחֹתֶיךָ בִּלֵּעוּ *Et viam semitarum tuarum*, i. e. qua tibi gradiendum est, *absorbent*, perdunt, corrumpunt. LXX. *ταράσσουσι, turbant.* Chaldaeus: קַלְקִילוּ, *depravant.* Syrus: ܫܓܫܘ, *perturbant.* Vulgatus: *dissipant.* Kocherus: „*Qui te beatum praedicant, ducunt per avia, viamque, qua tibi eundum, deglutiunt, absorbent.* Falsi prophetae doctoresque male docendo, malos adulando, omnia assentando, pericula dissimulando, fausta quaevis promittendo, faciunt, ut nulla appareat, pateat, supersit recti salutisque via. Cf. infra XIX, 3. XXV, 7. 8. Ps. CVII, 27." Verbo בִּלַּע, omnibus, quibus occurrit, V. T. locis *absorbendi* significatum obtinenti, Michaelis in *Supplementt.* P. I. p. 1[illegible] sine necessitate novas significationes affingit, dum vertendum vult sive: *tales faciunt vias, ut deglutiant viatorem;* sive, quod melius ipsi videtur, *lacunosas et foraminosas faciunt vias suas.* Nempe a *deglutiendo* et *absorbendo foramen* Arabibus dici existimat بلع, unde verbum denominativum بلّع *perforavit.* Conferendum jubet infra IX, 15. *Qui ab illis ducuntur, absorbentur* (מְבֻלָּעִים), id est, exponente Michaele, lacunis et foraminibus merguntur.

13. Jam malis illis et nequam populi doctoribus litem intendentem Deum minatur. נִצָּב לָרִיב יְהוָה *Stitit se ad litem Jova* accinctus, cf. Hos. IV, 1. Ps. LXXXII, 1. וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים *Statque paratus ad judicandum populos;* cf. Ps. XCVI, 13. Kimchi: „לָרִיב et לָדִין pro לְהָרִיב et לְהָדִין; si enim esset nomen substantivum, Lamed haberet Schva. Hoc ait: ne cogitetis, quod Deus non sit mulctaturus vos ob mala, quae facitis, siquidem omni tempore stat et manet ad judicandum omnes populos, multo

Digitized by Google

multo magis igitur populum suum Israelem." Sine necessitate igitur pro עַמִּים Lowthus, LXX. et Syro auctoribus, עַמּוֹ reponendum censet.

14. יְהוָה בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא *Jova in judicium venit*, ad jus vocat, ut Ps. CXLIII, 2. עִם־זִקְנֵי עַמּוֹ *Cum senibus*, senatoribus, *populi sui*, Exod. III, 16. Jud. XI, 5. וְאַתֶּם *Vos enim*, principes et seniores populi mei! Jova ipse loquens inducitur. Hieronymus: „Servat consuetudinem prophetalem, ut mutet repente personas. Supra enim (vs. 12.) Dominus dixerat: *popule meus*, *qui beatum te dicunt*, *ipsi te decipiunt*, et postea Propheta subjecerat: *stat ad judicandum Dominus*. Igitur post prophetam ipse Dominus, qui ad judicium venerat cum senibus populi sui et principibus ejus, loquitur ad eos, et corripit delinquentes." בִּעַרְתֶּם male LXX. ἐνεπυρίσατε, et Syrus ܐܘܩܕܬܘܢ, *incendistis*, verterunt. Etsi enim verbum hebraicum eum significatum locis haud paucis obtineat; hic tamen parum commode locum habebit. Nam vinea (כֶּרֶם) igne accendi et perdi haud facile potest; accedit, quod lucrum fecisse dicuntur ii, quos vates castigat, conf. quae sequuntur in hoc ipso versu. Aptius igitur sumitur h. l. pro verbo denominativo a בְּעִיר, Syr. ܒܥܝܪܐ, Arab. بعير, *jumentum*, unde בָּעַר *brutum esse* (Jerem. X, 8.), et in Piel *jumentum in pratum*, *agrum*, *pastum pellere*, *depascere (abhüten)*, quam potestatem hoc verbum sine omni dubitatione habet Exod. XXII, 4. כִּי יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר *Si quis emisso pecore depaverit agrum aut vineam alterius*. Cf. et infra V, 5. Recte igitur Vulgatus: *depasti estis*. Et Saadias: رعيتم, quod idem. הַכֶּרֶם *Vineam*, i. e. rempublicam Judaicam, quae vineae a Jova plantatae comparatur et infra V, 7. atque Ps. LXXX, 9—15.

Pro

Digitized by Google

Pro הֲגָרָם Lowthus legendum censet הַכַּרְמִי Male; nam in voce, cui pronomen suffixum adnexum est, omitti solet ה demonstrativum. Chaldaeus sensum proprium expressit: אֲבֵיסְתּוּן יָת עַמִּי diripuistis populum meum. גְּזֵלַת הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם Rapina pauperis in domibus vestris, contra legem Levit. V, 23. IX, 13. Eadem querela Ezech. XVIII, 7. LXX. Καὶ ἡ ἁρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν. Cf. Luc. XI, 39. XX, 47.

15. מַלָּכֶם Synaeresis pro מַה לָּכֶם, ut Exod. IV, 2. Malach. I, 13. *quid vobis?* i. e. quo jure id agitis? qua ratione, aut rationis specie, quo obtentu? תְּדַכְּאוּ עַמִּי *Atteritis populum meum*, acerbe vexatis, quo sensu idem verbum et Ps. X, 10. XCIV, 5. usurpatur. LXX Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου. וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ *Et facies pauperum commolitis.* Maxima populi oppressio describitur. Quae enim mola conteruntur, ita attenuantur, ut plane in nihilum redigi videantur. Exsugebant proceres illi omnes populi vires, omnemque ejus substantiam. Eundem in sensum Arabes utuntur suo طحن, *moluit, commoluit;* ut multis exemplis docuit Schultensius in libro de *Defectt. hodd. Lingu. Hebr.* §. 273. *Origg. Hebrr.* adnexo, p. 435. 436. Similes imagines vide Mich. III, 1—3. Am. II, 7. LXX. Καὶ τὸ πρόσωπον τῶν πτωχῶν καταισχύνετε. Cf. 1 Cor. XI, 23.

16. Pergit vates in describendis populi vitiis, quibus Jova ad judicium exercendum commoveatur, dum castigat *corruptos mulierum mores*, immodicamque earum in corporis cultu luxuriem, qua injuste rapta profuderunt. Pacatis enim sub Uzia rebus, et florente reipublicae statu (2 Chron. XXVI, 5. seq.) populus; et inprimis sequior sexus, in superbiam et luxuriam incidit. Hieronymus: „Supra et populum et principes tam pro-

Digitized by Google

pheta quam Dominus corripuerat; nunc ad mulieres, de quibus prius [vs. 12.] dixerat: *et mulieres dominatae sunt eis*, propheticus sermo convertitur, ne se alienas arbitrentur a crimine, ob quarum delicias atque luxuriam depasti sunt exactores vineam Domini, et rapina pauperis in domibus eorum est [vs. 14.]. Quas quidam putant vere feminas Judaeorum; alii metaphorice de urbibus Judaeae dici arbitrantur, quae appellantur *filiae Sion*, minores videlicet civitates, vici et oppida. Unde et in libro Jesu per singulas tribus ponuntur nomina civitatum, et postea describuntur villae atque castella, et *filiae* nuncupantur." Vid. e. c. Jos. XV, 45. 47. Ei vero sententiae, metaphorice esse dicta, quae inde ab hoc versu usque ad vs. 24. leguntur, Hieronymus ipse calculum addit, ad vs. 25., ubi est: *pulcherrimi viri tui gladio cadent*, haec scribens: „Ex his sermonibus docebimur, non de mulieribus prophetae esse sermonem, quarum viri in proelio corruerunt, sed de *urbibus Judaeae*, quas *filias Sion* appellavit, et quarum bellatores ceciderunt in certamine. Denique de eadem Sion sequens versiculus [26.] loquitur." Cum Hieronymo inscius consentit Eichhorn, qui tota hac pericopa inde a vs. 16. usque ad IV, 6. vatem existimat invehi in Judaeos, qui, inito ab Ahaso cum Tiglathpilesare foedere, rempublicam opitulante Assyriorum potentia firmari atque stabiliri sibi persuaderent. Hanc igitur incolarum Hierosolymae reliquarumque civitatum Judaicarum temeriariam fiduciam comparari mulierum superbe sese efferentium atque lascivientium fastui. Vide *Blumen althebräischer Dichtkunst*, p. 557. seqq. Cur vero allegorice intelligamus, quibus proprie acceptis locus erit aptissimus? Quum enim vates proceres redarguisset iniquitatis et rapacitatis, ejus rei argumentum petit ex superbia et luxu nobilium matronarum et virginum, quarum ornamenta ex plebis spoliis collecta superbe et insolenter ab ipsis gere-

Digitized by Google

gerebantur. Ceterum novem, qui jam sequuntur, versus, ob multa, quae in iis occurrunt, rei vestiariae nomina, difficillimos, data ópera illustravit Nic Guil. Schroederus in libro eruditissimo *de Vestitu mulierum Hebraearum ad Jesaj. III, 16 — 24.* Lugd. Batav. 1745. in quatern., cui jungendum Ant. Theod. Hartmanni de mundo mulierum Hebraearum opus vernacule nuper editum tribus voluminibus in octonis hac epigraphe: *die Hebräerinn am Putztische und als Braut*, Amstelaed. 1810. יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן *Propterea quod superbiant filiae Zionis.* Verbum גָּבַהּ alii intelligunt de *animi* superbia, ut Ps. CXXXI, 1. Ezech. XXVIII, 2. 5. Zephan. III, 11.; alii de *corpore*, atque hi iterum diversimode. Abarbenel verbum illud accipit de studio feminarum, corporis staturam reddendi proceriorem per *calceos* cothurnatos. Alii de *superbo* et *fastoso incessu*: minus commode; nam de eo vates deinceps loquitur. Nos adstipulamur Schroedero p. 389. l. c. observanti, verbum גָּבַהּ significationem hic gerere ampliorem, ac tam animi fastum et superbiam, quam externa ejus in corpore indicia, omnemque luxum et nimium se ornandi studium exprimere. Cf. supra II, 11. 17. Ps. CI, 5. Ezech. XVI, 50. Nunc vates specialius recenset varios corporis gestus singulaque ornamenta, animi elati et ad luxuriam proni indicia. Quorum primum est: וַתֵּלַכְנָה נְטוּוֹת גָּרוֹן *Incedunt erectae gutture*, s. *collo*, ut recte Alexandrini et Vulgatus, i. e. capite erecto vultuque altius sublato, quod superborum est, et altos spiritus gerentium, uti contrario vultus demissus modestiae signum. Plus difficultatis est in verborum, quae sequuntur, מְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם interpretatione. Ipsa lectio vocis משקרות a quibusdam in controversiam vocatur; nempe utrum littera ש punctum gerere debeat in latere dextro (ut e. c. invenitur in bibliis Stephan. anni 1544.), aut in sinistro? Qui prius probant, vocabulum referunt ad שָׁקַר, *mentitus est, fefellit aliquem.* Hinc vertendum

 erit:

erit: *mentiri facientes oculos*, quod alii intelligunt de fuco et ornatu, quibus multo formosiores videbantur, quam erant; alii de fallaci oculorum nutu. Verum praestantissimi quique codices, et impressi et manuscripti, legunt מְשַׂקְּרוֹת per *Sin*, ut jam monuit Munsterus. Cf. De-Rossii *Scholia critt.* ad h. l. Qui id adoptant, in diversas iterum abeunt sententias. Alii huc referunt Chaldaicum סְקַר, *fucare*, *colore inficere*, *colorare*, pec. oculos stibio, vid. Buxtorfii *Lexic. Chald.* p. 1542. Moris enim etiamnum est apud Orientis virgines, oculos collyrio vel stibio (*Kohol*) intingere, et quasi majores orbes mentiri; vid. Arvieux *die Sitten der Beduinen-Araber*, p. 112. et not. nostr. 37. Conf. 2 Regg. IX, 30. et quae ex Graecis Romanisque scriptoribus congessit Grotius ad h. l., Jerem. IV, 30. Hoc sensu Chaldaeus locum nostrum vertit: וּמְסַרְבְקָן עֵינִין אָזְלָן, *stibio oculos fucantes incedunt.* Idem placuit Hartmanno l. I. P. III. p. 202. 203. Alii vero, nostrum verbum idem, quod Chaldaeorum סְקַר, *intueri*, *oculis vagari*, significare existimant. Ita illud jam Alexandrini videntur accepisse, dum vertunt, *ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν*, quod Vulgatus reddidit, *nutibus oculorum*, nec non Syrus, ܒܪ̈ܡܙܐ ܕܥܝ̈ܢܐ *nictationibus oculorum.* Abarbenel: *haec locutio significare potest, quod feminae versus juvenes oculis nictitaverint.* Junius: *nutantes oculis*, i. e. *suis nictationibus lasciviam suam facientes palam.* Videtur vates noster intelligere idem, quod poetice expressit Nonnus *Dionysiac.* L. XXXIV, vs. 28. seq. — *ἐρωμανέων δὲ γυναικῶν Νεύμασι ποιητοῖσι τύπον μιμήσατο κούρη, Ὄμματα δινεύουσα, insanientium amore mulierum mores puella nutibus simulatis imitabatur, oculos circumagens.* Hebraeis alias id dicitur קָרַץ עֵינַיִם s. בְּעֵינַיִם, *oculos motitare*, prae lascivia et petulantia, ut Prov. VI, 13. X, 10. XVI, 30. Quae haud dubie praeferenda interpretatio, ob ea quae antecedunt et sequuntur,

tur, externos feminarum gestus, qui lasciviam et mollitiem produnt, describentia. הָלוֹךְ וְטָפוֹף תֵּלַכְנָה *Minutis et aequalibus passibus utendo incedunt*, ut recte Schroederus (p. 127.), verbo טָפַף, hoc solo loco obvio, collato cum Arabico طفق et دفّ, *agilis fuit*, *pedes manusve movit agiliter*; unde طفّق الفرس, *tolutim incessit equus*, et طفّاق, *leniter incedens*. Quum verbum illud Arabicum *ligandi* quoque notionem habeat, et maxime de *pedibus jumentorum fune colligatis* poni soleat; Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. IV. p. 1027. verba nostra vertenda censet: *constringendo* (catenulis cruralibus pedes suos) *eunt*. Verum et adscita interpretatione illa priore, vates simul respicere poterat ad usum compedum cruralium, catenulis inter se connexarum, ut passus breviores et aequales fierent; quo de more vid. infra ad vs. 20. Saadias usus est verbo خطر, *pone in dextram sinistramque se motitavit*, quod maxime de camelo dicitur, caudam et femora incedendo jactante. Eundem sensum expressit Lutherus: *sie treten einher und schwänzen*. וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה *Et in pedibus suis compeditae sunt*, seu *compedes* (עֲכָסִים infra vs. 18. Proverb. VII, 22.) *gestant*. Quod optime illustravit C. B. Michaelis in Dissertat. qua *Ritualia quaedam Codicis Sacri ex Alcorano illustrantur*, Hal. 1739. §. VII. (in *Sylloge Commentatt. theologg.* a D. J. Pott edit. Vol. II. p. 90. seqq.): „Habemus ex ore doctissimi Salomonis Negri, Damasceni, in Syria finitimisque provinciis mulieres opulentiores etiamnum circum pedes ligamenta, ad compedum instar, cum interjectis catenulis, ex auro argentove gestare, eaque vel tinnitu inter ambulandum ostentare. Concinunt his non modo, quae Buxtorfius in Lexico Hebraico ex Pandectis Talmudicis et Maimonide adduxit; sed vel maxime, quod ad *compedum* nomen attinet, Plinius *Hist. Nat.*

Digitized by Google

Lib. XXXIII. c. 12. *Argentum succedit aliquando et auro, luxu feminarum plebis compedes sibi ex eo facientium, quas induere aureas mos tritior vetat* Ex quo et hoc simul intelligitur, quid propheta innuat, quum ibidem vs. 16. de filiabus Sionis compedes gestantibus ait, הָלוֹךְ וְטָפוֹף תֵּלַכְנָה, *incedendo et minutis gressibus utendo incedunt*, nempe minutulum et cum affectatione delicatulum sexus muliebris incessum, qui compedes illas aureas argenteasve pro causa habeat; sive illud טָפוֹף ex Hebraica etymologia capere velis a טַף, *parvulus*, *minor*, ut notet מַהֲלַךְ טַף, *incessum mollem*, puerorum instar ad mentem Aben-Esrae; sive ex Arabico طلق, *constrinxit pedibus* camelum aliudve jumentum, فرس طلقاف, *equus leniter incedens*, ut jumenta in pascuis agentia, cum pedibus constricta sunt, minutis incedunt gressibus." Sunt vero hae *periscelides*, s. compedes, laminae, unum duosve, vix plures, digitos latae, figurae orbicularis, non tamen continue in orbem redeuntes, sed, quia crus ambiunt strictius, ab aliqua parte apertae; ad unam extremitatem orbiculo, seu fibula, ad alteram unco, qui fibulae innectitur, instructae, quibus deinde catenulam interponebant. Arabibus hae compedes hodie vocantur خلخال, estque frequens earum mentio in poematibus Arabicis Persicisque. Plura de hoc ornatu ex itinerariorum scriptoribus collegimus in not. 42. ad Arviosii librum supra-laudatum. Recte Hieronymus: „Ut composito incedant gradu, non naturam sequuntur ducem, sed histriones rediment praeceptores." Id expressit Graecus Alexandrinus interpres, qui vertit: τοῖς ποσὶν ἅμα παίζουσιν. Saadias: بأرجلهم يعكسون, *in pedibus suis compedibus sunt ligati*. Male suffixo et verbo masculinis utitur. Ceterum cf. Bocharti *Geograph. S.* P. I. sive *Phaleg*,

Digitized by Google

leg, L. IV. C. XIX, p. 279. Christ. Gotth. Blumberg Differt. *de* עֲכָסִים *Jesajae III,* 16. 18. Lipf. 1683. repetita in *Thesauro Novo Theolog. Philolog.* a Theod. Hafaeo et Conr. Ikenio edito, T. I. p. 853. feqq. J. H. Maii *Obfervatt. SS.* L. III. p. 109. feqq. Anton. Bynaei *de Calceis Hebraeor.* L. I. C. VIII. et de noftro fpeciatim loco ibid. §. VII. Schroederi libr. laudat. Cap. I. et Hartmannum l. I. P. III. p. 218. In בְּרַגְלֵיהֶם *generis enallage* admiffa, pofito fuffixo mafculino, הֶם, pro הֶן, femiaino. De *feminis* enim, ut Schroederus p. 11. ait, prophetae fermo eft, ut ex toto contextu apparet; nec mafculini generis nomen, ad quod illud הֶם commode referri poffet, praecedit. C. L. Hohkisel quidem in *Obfervatt. Philol. Exegeticc.* verba noftra fic vertit: *feminae pedibus illorum* (juvenum) *compedes injiciunt,* i. e. feminae fuis illecebris juvenes irretiunt. Cui interpretationi recte opponit Schroederus, durum effe, vocem *juvenum* non exigente textu fubaudiri, folius enallages, non infolitae tamen alias Hebraeis, evitandae gratia: praeterea cuivis locum infpicienti patere, ne verbulo quidem prophetam ftudia feminarum de juvenibus irretiendis tota hac pericopa tangere, luxus muliebris et nimii ornatus reprehenfioni unice intentum.

17. Verba וְשִׂפַּח אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן LXX. verterunt: *Καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών.* קָדְקֹד, *Verticem* (coll. Arabico قُلّة, *pars capitis a vertice ad cervicem*), figurate acceperunt pro *principe,* quia *vertex* fuprema corporis pars eft. Sequutus illos Syrus. Haud multo aliter Chaldaeus: וְיַשְׁעֲבֵיד יְיָ יְקָרַת בְּנָת צִיּוֹן, *deprimet Jova gloriam filiarum Sionis.* Retulerunt hi interpretes verbum שִׂפַּח ad שִׁפְחָה, *ancillam, famulam.* Male; noftrum enim verbum fcribitur per *Sin,* nomen vero illud per *Schin.* Hebraei a סַפַּחַת et מִסְפַּחַת, *fcabies,* inter-

Digitized by Google

pretantur: *scabie afficiet Dominus verticem filiarum Sionis.* Rei convenientius Schroederus (p. 396.) collato Arabico سَاحَ, *defluere*, et transitive, *effundere*, *defluere facere*, verba nostra sic vertit: *defluere faciet Dominus verticem filiarum Zionis*, i. e. eum capillis denudabit, comamque in altum aggestam et ornatam, qua mulieres superbiebant auferet. Recte igitur Hieronymus: *decalvabit Dominus verticem filiarum Sion.* Quae capitis nuditas et calvities omne genus ignominiae, dedecoris, inópiae ac miseriae in mulieres delicatas immittendum comprehendit. Solennis enim veterum erat consuetudo, in graviori et acerbiori luctu capitis ornamenta abjiciendi, comamque tondendi, vid. Job. I, 20. Jes. XXII, 2. Jerem. XLI, 5. Ezech. VII, 18. Clericus intelligit tonsionem probrosam. וַיהוָה פָּתְהֵן יְעָרֶה *Et Jova pudendum earum denudabit.* פת esse *pudendum mulicbre*, Schroederus probavit ex Arab. فُوتٌ, quod inter alia *interstitium inter duos digitos* denotat. Per pudendi denudationem violentam inferenda feminis maxima ignominia denuntiatur. Conf. infra XLVII, 3. Nah. III, 5. Jerem. XIII, 22. Significat vates, fore, ut illae, quae tanta ornamentorum inutilium mole superbirent, ab hostibus vestimentis quibuscunque, etiam iis, quibus opus est ad tegendum verendas corporis partes, spoliarentur, nudaeque in exilium abducerentur. Hic enim mos erat hostium ferocium, ut superatas bello gentes vestibus nudatas in triumpho ducerent, vid. infra XX, 4. Poeta quidam Arabs, a Schroedero adductus:

اذا الاضبط الشعدي جاء بجيشه
فيا رب خود مجتلاة علي لبد

Quando Adhatbus Sadaeus accesserit cum exercitu suo; O quot tenerae vestibus nudatae super ephippiis in captivitatem

tum abripientur, LXX. Καὶ Κύριος ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν. Eos sequutus Syrus, ipso retento nomine Graeco. Chaldaeus: וַיְיָ יְקָרְהֶן יַעְדֵּי *Et Dominus gloriam earum auferet.* Hieronymus: *et crinem earum nudabit.* Saadias: ويعري جهاتهن *et nudabit latera*, f. *partes* earum. Koppius פת vertendum existimat *ornatum*, coll. Syr. ܦܐܝܐ, et ܦܐܝܘܬܐ, *decor, magnificentia, ornatus.* Verum cum littera ת in voce illa Syriaca non sit radicalis (radix enim est ܦܐܐ, *ornavit*); equidem interpretationem priorem retinendam censeo.

18. Ut vates immodicum feminarum luxum eo fortius perstringat, singula ornamenta (תִּפְאֶרֶת, ut infra LXII, 3.) recenset. De עֲכָסִים vid. supra ad vs. 16. Nomine שְׁבִיסִים interpretes haud pauci significari existimant vestimentorum quoddam genus, *tessellis* vel *ocellis* distinctum et variegatum; verbo שָׁבַס eandem significationem tribuentes, quam verbum שָׁבַץ habet Exod. XXVIII, 39., id est, *ocellavit, intertextum opus fecit*, collato Syriaco ܫܒܨ, *miscuit, confudit, tenuit.* Ita Saadias, in cujus quidem versione a S. V. Paulo e codice Bodleiano edita vox legitur nulla hebraico שְׁבִיסִים respondens, sed librarii sine dubio culpa. Nam Kimchi illum vocem hebraeam ait vertisse arabico عيون (עיון), quo significetur *opus acupictum in quo facti sunt ocelli continuo.* Et Exod. XXVIII, 13. hebraeum מִשְׁבְּצֹת eodem illo nomine arabico reddidit. LXX. τὰ ἐμπλόκια, *opera implexa*, vel, ut alii volunt, *reticula.* Vulgatus *torques* (nam quod priori loco positum legitur, *lunulas*, hebraeo שַׂהֲרֹנִים respondet). Chaldaeus nomen hebraeum retinuit. Syrus: ܒܨܡܬܗܝܢ *ornatum earum.* Jarchius intelli-

 git

Digitized by Google

git *ſpeciem operis reticulati ad caput ornandum*, ornamentum capitis reticulatum ſive teſſellatum. Ad eum proxime accedit C. G. Blumberg, qui in Diſſertat. *de* שְׁבִיסִים *et* שַׂהֲרֹנִים, Lipſ. 1684. (repet. in *Theſauro Novo Philolog. Theol.* T. I. p. 857. ſeqq.), enarratis examinatisque aliorum de noſtra voce ſententiis, evincere ſtudet, שְׁבִיסִים fuiſſe *ornamenta capitis filis aureis, ſericis, aliisque pretioſis inter ſe implicatis, conſtantia*, adque modum מְלֶאכֶת הַתַּשְׁבֵּץ (Exod. XXVIII, 4.) formata; ea mulieres capiti ita applicaſſe, ut, vittis ad frontem adjuncta, pertingerent ab una aure ad alteram, impoſitasque haberent laminas vel bracteas aureas, pretioſa monilia et margaritas, Talmude teſte, e quo plura loca affert. Schroedero vero (Cap. II.) שְׁבִים eſt idem quod Arabicum شبيسة, quod derivatur a voce شمس, *ſol*, indeque ſignificat *ſoliculum bullamve ſolarem*, ſ. *colli monile*, *cujus bulla ad ſolis imaginem efformata*. Multis exemplis probavit Schroederus, litteras ב et מ, utpote labiales, in Orientalium dialectis ſaepe inter ſe permutari, ſatisque veriſimile fecit, Arabes olim pro شمس pronuntiaſſe شبس, et hinc in forma diminutiva dixiſſe شبيس vel شبيسة, *ſol parvus*, quod eſt ipſum שְׁבִים Jeſajae. Videntur feminae Hebraeae una cum ſuperſtitioſo ſolis cultu, et bullas ad ſolis imaginem expreſſas ab Arabibus vicinis mutuatae eſſe, ſuoque ornatui illas inſeruiſſe. Dſcheuhari: شمس *eſt ſpecies quaedam monilis*. Zamachſchari: شمس, *et in plur.* شموس, *notat bullas, quae monilibus appenduntur*. Scholiaſta Safeiri (poetae cujusdam celebris Arabum) bullas illas deſcribit ita: *eſt quoddam genus monilium colli, ex auro vel argento confectum, quaſi ex lamina rotunda. Caelari ſolent in ejusmodi bullis elegantes figurae, radii quoque in iis egrediuntur acuti, quos nonnumquam circulus circumdat aureus balo-*

Digitized by Google

balonem solis repraesentans. Multa alia ex carminibus Arabibus et Persicis loca, quae ornatum illum respiciunt, legi possunt apud Schroederum. שַׂהֲרֹנִים, quod praeter hunc locum occurrit quoque Judic. VIII, 21. 26, utroque loco recte videntur reddidisse Alexandrini per μηνίσκους, et post eos Vulgatus lunulas. Hesychius μηνίσκους interpretatur πέταλα, περιτραχήλια, lamellas, collo appensas. Suidas περιτραχήλια κόσμια. Papias in Glossis: lunulae sunt ornamenta mulierum, in similitudinem lunae dependentes bullae. Kimchi: שהרנים הם חלי פרמות ירח, i. e. שהרנים sunt monilia ad lunae similitudinem. Conferendum est Arabicum ساهور, luna. Apud Orientales vero ab antiquissimis inde temporibus, ad hodiernum usque diem vulgatissimum esse harum lunularum usum, satis apparet tam ex Jud. VIII, 26., quam ex multis Arabicorum scriptorum locis, eorumque, qui locos Orientis adierunt, narrationibus. Ex iis constat, lunulas illas esse figurae falcatae, ita ut non toto dimidio plenae sint, sed inter cornuum extremitates vacuum relinqueretur. Unde eaedem illae Arabibus أهلّة appellantur, ab هلال, luna nascens et corniculans. Vertit quoque ita utroque loco Saadias. Adpendebantur vero collo, funiculo adplicatae, ut apparet ex Jud. VIII, 21. Cf. Blumbergii Dissertat. supra laudat., et Schroederum C. III.

19. נְטִפוֹת LXX. τὸ κάθεμα, monile, Chaldaeus עֲנָקַיָּא, torques vertit, quod Vulgatus etiam posuit. Nec aliter Saadias, qui القلائد reddidit. Sequuti id Hebraei, qui torques sive monilia colli a נָטַף stillavit dicta volunt, quod ea, de collo dependentia, in pectus quasi destillent, confecta ex margaritis perforatis atque inter se consertis. Hombergk in Observatt. p. 31. non a situ, sed

Digitized by Google

sed a *figura* ornamenti vocis originem derivandam existimat, quod globuli illi, sive margaritae monilium, rotundam et pellucidam *guttarum stillantium* speciem expresserint. Propius ille aliis ad veritatem accessit. Sunt enim נְטִפוֹת *margaritae*, sed non ex collo, verum *ex aure pendentes*, *inaures*, coll. Arabico نُطْفَةٌ, proprie *gutta*, hinc, ob similitudinem, *margarita*, denique *inauris*, indeque denominativum نَطَّفَ, *inauribus ornata fuit puella*; vid. Schroederum Cap. IV. pag. 45—56. et Michaelis *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. V. p. 1656. שֵׁרוֹת sunt *armillae*, docente dialecto Chaldaica. Ponit quoque h. l. Chaldaeus שֵׁירֵי יְדַיָּא *armillas manuum*. Concinit Arabicum سِوَار, *armilla*. Muhammed iis, qui ipsum sequerentur, pollicetur أساور من ذهب, et أساور من فضة *armillas aureas et argenteas*, vid. Coran. Sur. XVIII, 30. XXII, 23. LXXVI, 5. Hunc ornatum esse antiquissimum, patet ex Genes. XXIV, 22. Num. XXXI, 50., idemque etiamnum inter omnes Orientis populos invenitur, ut satis notum est. Vid. Schroederum Cap. V. רְעָלוֹת esse *vela s. pepla tremula* ostendit Schroederus Cap. VI. pag. 62—94. رِعْل Arabibus est *calantica*, *fibulis conjuncta*, *e regione oculorum*, ut dicit Scholiastes Safeiri, a Schroedero laudatus. Est tegumentum capitis muliebre, ipsam quoque faciem obvelans; nomen inde sortitum, quod anterior ejus pars, vultum tegens, e regione oculorum, fibulis sive circellis ita est conjuncta, ut nonnihil spatii relinquatur, per quod oculi transspiciant, *tremere*, et, quod a tenuibus loris dependeat, huc illuc, in incessu, *jactari* solet. Rabbi Isaacides in Commentario: *Mos est Arabibus feminis, caput, atque adeo vultum, exceptis oculis, velorum quodam genere operire, quae in Arabica lingua* רעלות *appellantur.* Idem mos

Digitized by Google

mos invenitur jam Genes. XXIV, 65. XXXVIII, 14. Viget etiamnum in Oriente. Leo Africanus *Descript. Afric.* L. I. *facies mulieribus quibusdam panniculis cooperitur, qui ad oculi locum foramen habent, quo ceu perspicillo quodam utuntur.* Apud Homerum quoque peplorum saepe fit mentio, vid. *Odyss.* A, 334. Π, 416. Σ, 209. *Iliad.* Γ, 141. Ξ, 184. Videntur vero mulieres hebraeae in his velis superbiam et sumtuosam profusionem ostendisse, dum ea vel ex pretiosissima materia confecta, vel auro argentoque exornata erant.

20. פְּאֵרִים esse *tutulos*, sive diademata capitis, altius exsurgentia, forma fastigata, ostendit Schroederus Cap. VII. p. 101. seq. Nam ad caput esse referendos τὰς פְּאֵרִים, patet ex Ezech. XXIV, 23. et XLIV, 18. Nec minus clarum est ex Ezech. XXIV, 17. XXVI, 10. fasciam fuisse, capiti circumligandam. Hoc diadema vero capiti ita alligatum et adplicatum fuisse, ut forma prodiret sublimior et fastigata, clarissime apparet ex Exod. XXXIX, 28. ubi *sacerdotum tiarae* פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעוֹת, *tiarae collis formam habentes*, i. e. fastigatae vocantur. *Tutulos* Latini haec ornamenta una voce appellarunt. Ita enim Festus: *Tutulum vocari ajunt flaminicarum capitis ornamentum, quod fiat vitta purpurea innexa crinibus, et exstructum in altitudinem.* Conf. Varro *de Ling. Lat. VI*, 3. Haud infrequens hujus ornatus mentio fit in Arabum et Persarum monumentis, ex quibus nonnulla adduxit Schroederus p. 107. 108. Etiamnum hunc ornatum capitis apud Arabum feminas usitatum esse, apparet ex Niebuhrii *Itinerario*, P. I. Tab. XXIII. Fig. 46. צְעָדוֹת sunt *catenulae crurales*, Arab. مصعاد, quae per annulos infibulabantur periscelidibus, τοῖς עֲכָסִים, de quibus supra ad Vs. 18. Quod fiebat non ornatus solum, sed gressus quoque coarctandi et exaequandi caussa. Nam apud veterum feminas delicatas passus breviores et aequa-

aequales in deliciis habiti, imo et hodie apud nostrates habentur. Etiamnum apud Arabes id moris esse, constat ex locis, quos Schroederus Cap. VIII. attulit. Instar omnium ego appono locum ex Scholiaste Safeiri: *nomen* مصعال *notat catenulam, qua feminae, cum saltant, pedes connectunt, ad passus reddendos aequales. Ut in hoc poetae: femina delicata est, cujus gressus vero aria bis periodus fortunae.* Cui addendus *Fariani: passus ejus aequales sunt, licet careat catenula crurali.* Clemens Alexandrinus *Paed.* Lib. II. Cap. 11. Πολλαὶ δὲ καὶ ἐρωτικὰς ἀσπασμὰς ἐγχαράττουσιν αὐτοῖς· ὡς ἂν ἐκ τῆς ἐπιβάσεως ῥυθμίζουσι τὴν γῆν, καὶ τὸ ἑταιρικὸν τοῦ φρονήματος ἐκ τοῦ βαδίσματος ἐναποσφραγίσωνται. *Multae eis quoque amatorios imprimunt complexus, ut vel per terram numerose incedentes, meretricios spiritus in incessu insculpant.* קִשֻּׁרִים sunt *zonae, cingula,* ut patet ex Jerem. II, 32. et ex verbi קָשַׁר significatione, *ligare, constringere.* Zonis tunicae non minus retrahebantur sursum, ne incessum inhiberent, quam stringebantur et continebantur. In illis exornandis magnos sumtus olim collocabant feminae. Byssinae enim memorantur apud Ezech. XVI, 10., aureae apud Homerum, Odyss. E, 230. Arabes hoc cingulum vocant جبيل, quod Geuharius describit ita: *Zona, ex corio latiori contexta, gemmisque bullisve ornata, quam humeros inter et hypochondria mulier sibi alligat.* Veterum Persarum feminae, nobiliores maxime, et reginae, tantam zonae exornandae pecuniam insumebant, ut reditus totarum provinciarum in solum hunc usum destinatae essent, Platone referente in Alcibiade. Plura vid. apud Schroederum Cap. IX. בָּתֵּי הַנֶּפֶשׁ nonnulli reddunt *domus fascini* (collato Arabico نَفْس, quod praeter alia *oculum malignum* denotat, quem fascino aliquo detrimentum adferre putant, ergo et, *fascinus*), i. e. sive, *ornamenta, quae fascinare* et amoris insania percutere adspicientes possunt, qualia femi-

Digitized by Google

feminis tribuere poetae Arabum solent; sive, *retinacula fascini*, i. e. amuleta, quae feminas tutas a fascino praestant. Sic Chaldaeus, קְדָשִׁין *sacras* scil. inaures *ponens*, hae enim sanctae dictae, quod fascinum malignasque voces auribus arcere crederentur. MICHAELIS in *Supplementt.* P. V. p. 1662. de *amethystis* cogitat, cujus gemmae magna in Oriente est superstitio. Vocatur illa, inquit, Arabice بنفس, contracte ex بيتنفس, *domus fascini.* Verum in RAVII *Specim. ex Teifaschio de gemmis*, pag. 102. amethysti nomen scribitur بنفش. Nihil vero opus est istius modi conjecturis postquam multis gravibusque argumentis evicerit Schroederus Cap. X., בָּתֵּי הַנֶּפֶשׁ esse *domunculas halitus*, sive, *odoris*, i. e. *olfactoriola*, qua voce Hieronymus quoque h. l. usus est. Nomen בַּיִת usurpatur de quovis *vase*, quo aliquid reconditur; ut Exod. XXV, 27. בָּתִּים לְבַדִּים sunt *domus*, i. e. receptacula, *vectium.* Apud Syros ܒܝܬ ܒܣܡܐ *domus aromatum*, i. e. thuribulum. נֶפֶשׁ vero *halitum*, i. e. odorem ex fragrantibus aromatibus et unguentis exhalantem, designare, ex cognata Arabica dialecto multis exemplis probavit Schroederus p. 151. 152. Similiter Hebraeorum et Arabum רוּחַ, Latinorum *spiritus*, Graecorum πνοὴ et *halitum* et *odorem* denotat. Ab Hebraeis feminis autem talia vascula gestata fuisse atque ornamentis annumerata, probabile est ex eodem Arabum et Persarum more hodierno. Vide LE BRUN *Voyages* T. I. p. 254. Poeta quidam Arabs, a Schroedero p. 159 adductus: *non erant mihi opes, nisi tunica et calantica, et olfactoriolum, aromatibus plenum.* Hafedh, nobilis Persarum poeta: *Zonam myrothecium exornat.* Apparet hinc, olfactoriola cingulis appendi solere. Qui mos fortasse et apud Hebraeas olim obtinuit. Saltem hinc non obscure perspiciemus rationem, cur בָּתֵּי הַנֶּפֶשׁ a Jesaja *voce* קְשָׁרִים,

Digitized by Google

קִשֻּׁרִים, *cingulis*, subjuncti fuerint. לְחָשִׁים non sunt, ut Hebraeorum magistri volunt, *inaures*, sed *serpentes* (coll. Arab. لحس, *lambere*, de serpentibus maxime usitatum, unde لواحس *lambentes*, i. e. serpentes), sive serpentum simulacra, tam ornatus quam scaevi ominis, ut putabant, averruncandi caussa ab Orientalibus inter ubera dependentes gestatae; id quod primus docuit Schroederus Cap. XI. p. 172. 173. Josephus Carabuci fil. in *Hist. Arab.* Cap. XVI. *Arabum paganorum feminae aureos serpentes inter ubera suspendebant, amuletorum loco.* CLEMENS ALEXANDRIN. *Paedag.* L. II. pag. 209. Ὡς τὴν Εὔαν ὁ ὄφις ἠπάτησεν, οὕτω καὶ τὰς ἄλλας γυναῖκας ὁ κόσμος ὁ χρυσοῦς τοῦ ὄφεως τῷ σχήματι, ἐξέμηνεν εἰς ὕβρεις, σμυραίνας τινὰς καὶ ὄφεις ἀποπλαττομένας εἰς εὐπρέπειαν. *Quemadmodum Evam serpens decepit, ita quoque alias mulieres aureus mundus, serpentis figura, in probra furiose impellit, quae murenulas quasdam aureas et serpentes ad ornatum effingunt.*

21. טַבָּעוֹת *annulos* esse, notum. Memorantur quoque Exod. XXXV, 22. inter mulierum ornamenta. De נִזְמֵי הָאָף *nasi annulis*, vid. not. ad Genes. XXIV, 22.

22. מַחֲלָצוֹת sunt *vestes splendidiores*, *chlamydes plumatae*, coll. Arab. خلص et خلع (nam litterae צ et ע ex Aramaeismo saepe inter se permutantur), *induit aliquem veste splendida et pretiosa*, unde خلعة, *vestis pretiosior.* Inprimis vero voce illa designari *clamydes*, auro variisque signis plumatas, quas Latini una voce *Attalicas* dixerunt, magna ex scriptoribus Arabicis exemplorum congerie ostendit Schroederus Cap. XIV. Tales vestes splendidiores gestantur etiamnum a feminis ditioribus; ut liquet ex loco, quem ex Annall. Bagdd. adduxit Schroederus, ubi de femina quadam nobili dicitur: *emit chla-*

Digitized by Google

chlamydem plumatam gemmisque distinctam, una cum veste serica, variis coloribus tincta, quinquagies mille nummis aureis. Addendus Safeirius: Cum videris feminas molles, quae *suimant chlamydes plumatas loco vestis exterioris.* מַעֲטָפוֹת sunt *stolae* sive tunicae exteriores, et hinc *latiores, longiores*, manicatae tamen, zona cingendae, ac sub pallio induendae; coll. Arab. معطف, *vestimentum, quod per diversos flexus corpori applicatur et circumflectitur, ita ut hoc totum cooperiatur*; vid. Schroederum Cap. XII. pag. 247 – 277. מִטְפָּחוֹת Schroederus confert cum Arab. ملحفة, quod de *latiori et exteriori* cujuscunque rei *operimento* dicitur; hinc vocem Hebraicam reddit *pallia*. Michaelis in *Supplemm.* p. 1021. est *Hik*, حيك, Arabum, a Shawio, in Itinerario p. 169. vers. germ. descriptum, *pannus, seu velum quadratum, satis magnum, reliquis vestibus, totique corpori circumvolutum, in quo et noctu dormiebant.* Colligit id ex historia Ruthae (III, 15.), ubi narratur, eam cum proxime Boaso cubaret, מִטְפַּחַת involutam fuisse, hancque non vestem esse corpori aptam, aut in qua domum regredi necesse esset, sed pannum, tantae capacitatis, ut sex hordei mensuras continere posset. חֲרִיטִים sunt *loculi, coni forma, ex metallo*, ut ostenderunt Schroederus, Cap. XVII. et Michaelis in *Supplemm.* p. 919. Nempe a خرط, *tornare*, primo *coni* dicti, deinde *loculi*, in quibus argentum gestatur, qui coni figuram habere solebant. Abarbenel: חֲרִיטִים *notat loculos, ornatiores, figuris variis insignitos, quales feminae portabant; quam significationem ea vox et apud Arabes gerit.* Nempe خرايط الدراهم Arabibus sunt *marsupia*, sive *crumenae, quibus asservantur nummi.* Michaelis monet, hos loculos vix ex lino solo confici potuisse, cum ob formam conicam, tum, quod sacculum rumpi necesse fuisset; si, ut fieri 2 Reg. V, 23. legimus, talentum argenti ei infundas. Conferendus Chardin

Digitized by Google

Voyages, T. IV. p. 204. *Les sacs d'argent sont faits de cuir, longs, etraits.*

23. Nomine גליונים plerique interpretes significari existimant *specula*, Chaldaeo et Vulgato praeeuntibus, quibus Michaelis adstipulatur in *Supplemm.* p. 313. Confert Arabicum جلي, *polire*; veterum enim specula ex metallo polito erant. Et fuisse specula feminis Hebraeis in usu, patet ex Exod. XXXVIII, 8. Iis tamen hic vix erit locus, quum non sint muliebri ornatui accensenda. Inserviunt quidem specula mundo muliebri eleganter apponendo, domique asservantur; non autem ipsius ornatus partem aliquam constituunt. At vati de iis tantum vestibus et ornamentis sermo est, quibus feminae in publicum prodeuntes superbiebant, ut ex tota nominum, quae praecedunt et sequuntur, serie satis apparet. LXX. vertunt διαφανῆ λακωνικά, scil. ἱμάτια, vel χιτῶνια, uti haec verba Suidas adducit s. v. διαφανῆ, quod explicat per χιτώνια, ἢ τὰ λαμπρὰ, ἀλλὰ τὰ ἰσχνὰ, δι' ὧν διαφαίνεται τὰ σώματα τῶν γυναικῶν, *tunicas non splendentes, sed tenues, per quas feminarum corpora pellucent.* A Graeco interprete proxime abest Kimchi, qui in Lexico גליונים notare ait החלוקים הדקים, *indumenta tenuia*. *Arabibus* גלילה *dicta*, *nomen inde sortita*, *quod cutis sub illis*, *ob nimiam eorum tenuitatem*, *nudetur*, transpareat. Sed pro גלילה, uti vox arabica expressa est apud Kimchium, legendum esse גלוה vel גליה (جلوة, جلية), monuit Schroederus Cap. XVIII. p. 305.; nam جليلة notionem habet *rudis* et *grossi*; a جلي, גָּלָה, vero *nudavit* (vid. Iesaj. XLVII, 2. 3.), et Arabibus جلوة et Hebraeis גִּלָּיוֹן aptissime appellari potuit istiusmodi *vestis pellucida*, quasi *nudantem* dixeris. quod corpus ea nudaret potius, quam tegeret. Quod ipsum ait de veste Coa loquens Pli-

Digitized by Google

Plinius *Hist. Nat.* L. XI. §. 26. *Telas aranearum modo texunt ad vestem luxumque feminarum, quae bombycina appellatur. Prima eas redordiri, rursusque texere invenit in Ceo mulier Pamphila, Latoi filia, non fraudanda gloria excogitatae rationis, ut* d e n u d e t f e m i n a s v e s t i s, i. e. ut femina, licet induta veste bombycina, tamen videatur esse nuda. Quod confirmat Horatius *Serm.* L. I. Sat. 2.

— — *Cois tibi prae videre est*
Ut nudam.

Seneca *de Beneficiis* c. X. *Video sericas vestes, si vestes vocandae sunt, in quibus nihil est, quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit; quibus sumtis mulier parum liquido nudam se non esse jurabit.* Plura alia de hujusmodi vestibus earumque apud veteres usu reperies apud Schroederum l. I. Talia indumenta hebraeo גִּלְיוֹנִים indicari, verisimile erat et Fullero, qui *Miscell. SS.* L. V. c 20., quamvis *speculi* notionem non omnino pro incommoda haberet, Kimchii tamen expositioni palmam deferre non dubitavit. Eam enim dicit „et originationem obtinere aeque probabilem, et prophetae consilio, luxum praecipue et lasciviam feminarum gravissime increpantis, magis consonam esse liquere; siquidem vestes illae, transpectus ratione, mulierum turpissimam lasciviam, pretiosa vero tenuitate ac molitie pudendum luxum palam arguerent." Eandem sententiam comprobarunt Gussetius in *Commentarr. Ling. Hebr.* s. v. גלה Lit. F., Vitringa ad h. l., et Hoheisel *Observatt. phil. exegett. in Jesaj.* p. 38. 39. Nihil est, quod huic interpretationi opponit Michaelis l. l., pellucidas vestes feminarum honestarum pudori Orientis non convenire. Ei respondet Fullerus verbis modo adductis. Praeterea pellucidae vestes non semper nudae carni, sed et interdum aliis vestimentis, ut ea transparerent, fuerunt superindutae;

Digitized by Google

id quod ostendit Schroederus p. 317. seqq. סְדִינִים, quorum praeter nostrum et Jud. XIV, 12. 13. Prov. XXXI, 24. mentio fit, esse *interulas linteas*, seu tunicas interiores, nudae carni impositas, quas Latini vocant *subuculas*, vel etiam *indusias*, satis probabile reddidit Schroederus C. XIX., cui junge Michaelis *Supplemm.* p. 1720. et Hartmannum P. III. p. 330. Kimchi in Lexico: סדין *notat vestem nocturnam, carni proxime adhaerentem, ex lino confectam; quam tamen interdiu etiam induunt.* Ita σινδὼν usurpatur apud Hellenistas, vid. Marc. XIV, 51. Luc. XXIII, 53., nec minus apud Herodotum, Euterpes cap. 95. Οἱ δὲ κώνωπες, ἢν μὲν ἐν ἱματίῳ ἐνειλιξάμενος εὕδῃ, ἢ σινδόνι, διὰ τούτων δάκνουσι. *Si in vestimento quis involutus, aut in sindone, dormiret, cum per ipsa indumenta culices morderent.* Galenus: μὴ γυμνὸς κοιμίζεσθαι, ἀλλ' ἐπιβεβλημένος σινδόνα. *Ne nudus dormias, sed indutus sindone*, i. e. indusio. צְנִיפִים sunt *fasciae*, *vittae*, quae capiti circumvolvuntur, et in formam rotundam circumducuntur, pro more Orientalium antiquissimo et nemini ignoto. Arabibus صنيف et صنيفة quaecumque notat *fasciam*, quae ducitur in formam rotundam. Et ex Zach. III, 5. Exod. XXIX, 6. Levit. VIII, 9. apparet, צָנִיף fuisse *capitis* tegumentum. Consentiunt veteres interpretes. Vid. Schroederum Cap. XX. et Hartmannum P. III. p. 258. רְדִיד est genus *pepli*, quod circumjicitur capiti, humeris, et vestibus exterioribus, corporis aut vestium velandarum caussa, idem quod צָעִיף in historia Rebeccae, Genes. XXIV, 65. (ad quem locum attulimus verba Hieronymi, quibus in Commentario ad nostr. loc. nomen hebraeum explicat) XXXVIII, 14. ubi pro צָעִיף Onkelos posuit רְדִיד. Est Syrorum ܪܕܝܕܐ s. ܪܕܝܕܐ, *pallium*, *peplum subtile*, et Arab. رداء, *pallium* vel *palla*; *vestis* seu *operimentum exterius quodcumque*, *usurpari solitum prodeuntibus foras*; *sive consutum*

fitum sit nec ne; capiti impositum, et in humeros rejectum, aut de solis humeris pendens. Aruch, fol. 147. רְדִיד *in lingua Ismaelitica* (i. e. Arabica) *vocatur* בְּרָא, *quod peplum notat tenue, quo feminae caput operiunt.* Plura similia loca ex Rabbinis collegit Schroederus, C. XXI. Jacobus Torvus in *Historia prophetarum: Nulla unquam Mohammedis uxor foras prodiit, nisi in capite palliolum* (رداء) *gestans.* Annall. Bagdd.: *Deposito a capite velamine faciei et palliolo* (رداء) *ad ipsum intravit.* Conferendus quoque Velthusenius ad Cant. V, 7. ubi ejusdem vestimenti mentio fit.

24. וְהָיָה תַחַת בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה *Futurum erit, ut loco aromatis sit tabes.* בֹּשֶׂם genus quoddam *aromatis* est, vel *unguenti* odorati, vid. Cant. V, 1. et Velthusenium ad Cantic. I, 3. מַק est *tabes*, corporis vigorem successive exedens, vid. infra V, 24. Zach. XIV, 12. Quemadmodum unguenta corporis vigorem conservare et augere, cutim laevigare, nitentem reddere, et suavi odore perfundere debebant; ita e contrario *tabe* absumetur corpus et computrescet. Hieronymus: *Erit pro suavi odore foetor.* Cf. verbum Ps. XXXVIII, 6. *Foetent* נָמַקּוּ חַבּוּרֹתָי *et tabescunt vibices meae*, foeda ex illis tabe effluente. Pro מַק in codd. octo de-Rossii legitur מָק, cum Camez, quod Michaelis in *Supplemm.* p. 1490. *pulverem* notare putat, collato arabico موق. Et sane LXX. h. l. κονιορτὸν, Syrus ܥܦܪܐ vertit. In verborum וְתַחַת חֲגוֹרָה נִקְפָּה interpretatione difficultatem creat nomen נִקְפָּה, quod alii aliter reddunt. Alexandrini, Vulgatus, Syrus, *lora* vertunt, vocabulum nostrum fortasse referentes ad ܢܩܦ, *cohaesit.* LXX. Ἀντὶ ζώνης σχοινίῳ ζώσῃ. Vulgatus: *pro zona funiculus.* Alii a *perforandi* notione, quam verbo נָקַף tribuunt, nomine נִקְפָּה *perforatas* vestes, *pannos* indicari putant. Ita Saadias: *pro zonis* الهمكة الخلقان,

 vestes

vestes tritas dilaceratas. Paullo latius Gussetius *Commentarr.* L. H. s. v. נָקַף Lit. A.: „*Pro cinctura perforatio*, tum in vestibus, nempe detritis, ut pauperum, tum in cute, nempe exulcerata; nam in hoc catalogo malorum alia sunt in vestibus, alia in cute.“ Schultensio *Origg. Hebrr.* L. I. Cap. XII. §. 5. נִקְפָּה est *capitis comminutio cum cerebri dispersione*, quod verbum נָקַף apud Arabes *gravi ictu diffringendi* notionem habet. Verum recte monet Michaelis in *Supplemm.* p. 1678., parum verisimilem hanc interpretationem esse; zonae enim quis opponat cerebri dispersionem? aut huic, quae cerebri elisionem experta erat, quis calvitiem, adhuc et tumores et saccum, minetur? Schroederus, illius interpretationis incommoda intelligens, reddidit: *in locum cincturae capitis succedet cruenta capitis contusio.* Sed de *capite* nihil in textu. Accedit, quod חֲגֹר et חֲגוֹרָה de cinctura circa medium corpus dicatur, vid. Genes. III, 8. 1 Regg. II, 5. nusquam de *capitis* cinctura. Quare nos adstipulamur Michaeli, qui l. c., verbum nostrum *exesionem*, *ulcus*, reddit, conferendum existimans, sive Arabicum نقيف, *exesus a teredine caudex*, unde نُقْفَة, *scrobs*, *locus paullo depressus*, sive, quod praetulerim, Chaldaic. נִקְפָּא, *vulnus*, *plaga*. Sic jam Talmudici, Buxtorfio p. 1393. Lexici monente, in tractatu Schabbath: *quo loco accinctae fuerant cingulo pulchro*, נעשה נקפים נקפים, *plagae*, *s. fossulae fient*. Sententia: eo loco, ubi antea vestis cingulo elegantiore constringebatur, jam ulcera erunt et vulnera, ab asperiore, haud dubie, loro, quo cinguli loco cingentur. Idem jam expressit Chaldaeus: וּבַאֲתַר דַּהֲוָאָה אָסְרָן פְּסִיקְיָא יְהֵי רוֹשְׁמִין דִּמְחָא *Et in loco ubi zonas ligabant, erunt stigmata percussionis.* Kimchi: „Caro erit vulnerata et plagis lacerata, ita ut non possint zona se cingere.“ תַּחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה קָרְחָה] Laborant interpretes praecipue in definiendo vocis מִקְשֶׁה significatu. In

Digitized by Google

In eo quidem conveniunt omnes, quod, quum קָרְחָה *calvitiem* denotet *capitis*, oppositionis leges postulent, ut illa de *capitis*, et in specie *crinium*, quodam ornamento accipiatur. Sed quale hoc sit, et quaenam sit denominationis ratio, certò determinari vix poterit. Radicem קָשָׁה notionem gerere *duri*, *rigidi* et *solidi*, notum. Hinc מִקְשָׁה, frequenter obvium in descriptione Mosaica vasorum sacrorum, v. g. Exod. XXV, 18. 36. XXXVII, 17. 22. al., reddi solet *opus solidum*, quatenus opponitur *excavato*, Gallice *massif*. Quia autem in illis Pentateuchi locis de *auro* sermo est, plures interpretum vatis nostri מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה indicare existimant ornamentum capitis *auro solido* instructum. Ita LXX. Καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσίου φαλάκρωμα ἕξεις διὰ τὰ ἔργα σου. „Dubium tamen," inquit Schroederus (p. 403.), „utrum ornamenta haec capitis velint tota fuisse ex auro solido, an vero ex quadam fascia, cui aurum illusum. Illud cum moribus veterum, hoc cum significatu, qui alibi voci מִקְשָׁה adscribitur, non satis convenit. Probabilior paulo eorum videtur sententia, qui per מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה *opus capillitii* intelligunt *implexi* et *intorti*, quo crines in cincinnos, et hi rursus inter se invicem, artissime contorquentur, in unum complexum compinguntur, et in *solidam* quasi *massam* constipantur." Ita Gussetius, qui in *Commentarr. L. H.* s. v. קָשָׁה Lit. C. dictione hebraica quandam crinium indicari existimat dispositionem, stipatorum in massam, pectine tamen expolitam, nec non unguentis delibutam, quo ostentaretur copia capillorum longe a calvitie aliena, forsan et in speciem augeretur supposito crinium concolorium strato. Ab eo haud multum abludit Joa. Arntzenius, qui in Dissertat. *de colore et tinctura comarum* (Traj. ad Rhen. 1725.) p. 82. de nostra phrasi haec habet: „Hoc de crinium dispositione intelligo. Hae enim crinium plectae elegantissimi ornatus habebantur, quo tempore laetitiae uterentur, ideo-

Digitized by Google

quo recte calvitiei opponitur, quoniam in captivitate tonsae essent mulieres." Quod ipsum innuit Chaldaeus: חֲלַף אַקְמוּת פְּתָא גְּזוּז רֵישׁ *Pro cinctura angulorum capitis*, capillis puta alienis vel fictis, *tonsio capitis*. Similiter Vulgatus: *pro crispante crine calvitium*. Saadias: بَدَل مِن عمل المشط النتف, *pro opere pectinis calvities*. Syrus: ܚܠܦ ܒܠܘܪ̈ܝܬܐ ܩܘܪܚܬܐ, quod a Sionita in Polyglottis male reddi *loco gemmarum incisiones*, recte monuit Michaelis in *Supplemm.* p. 1680. et ad Castelli *Lexic. Syriac.* p. 104., quum vertendum fuisset: *pro coma, caesarie* (id enim Aramaicum בְּלוֹרִיתָא denotat) *calvities*. Schroederus l. c. cum Schultensio vertit *opus rasile*, collato Arabico قشي *rasit*, *dolavit*, intelligitque *scobem*, *ramentum*, quo veteres crines ornare solebant. Sic de Lampridio imperatore narrat Trebellius Pollio in ejus vita: *crinibus suis auri scobem adspersit*. Et apud Hebraeos quoque hoc crines comendi genus usitatum fuisse, colligere licet ex verbis Josephi, *Antiqq.* Lib. VIII. Cap. VII. §. 3. ubi, cum ornatum equitum Salomonis describit, haec habet: ψῆγμα δὲ χρυσίου καθ' ἡμέραν αὐτῶν ἐπέσηθον ταῖς κόμαις, ὡς στίλβειν αὐτῶν τὰς κεφαλὰς, τῆς αὐγῆς τοῦ χρυσίου πρὸς τὸν ἥλιον ἀντανακλωμένης. *Ramentum vero auri quotidie crinibus suis aspergebant, ut capita, auri fulgore ad radios solis repercusso, coruscarent.* Michaelis l. c. pro מִקְשֶׁה omnibus, quibus occurrit locis, legi malit מִקְּשָׁה, cum Dagesch, idque referre ad radicem נָקַשׁ, cujus vis est in *fingendo, caelando, laqueando*. Inde מִקְשָׁה Exod. XXV, 18. XXXVII, 7. etc. significare *opus mallearum*; hoc nostro autem loco translatum esse ad crinis formationem eam, quae calamistro perficiatur, suasque crinibus induat figuras. Verum audacius videtur, pro מִקְשָׁה undecim, quibus occurrit locis, reponere מִקְּשָׁה; nec patet,

quo-

quomodo ex radice נָקַשׁ nomen מִקְשֶׁה *operis malleati*, aut *crinium artificiose calamistratorum* significationem commode accipere possit. Verba וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שָׂק reddunt LXX. Καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζώσῃ σάκκον, quos Syrus sequitur. Chaldaeus: וְחָלַף דַּהֲוָאָה מְהַלְּכָן בְּגֵיוָה יַסְרָן סַקִּין, *pro eo, quod ambulabant in superbia accingentur saccis.* Vulgatus: *Pro fascia pectorali cilicium.* Hieronymus; „Pro *fascia pectorali*, quam interpretatus est Symmachus, LXX. *tunicam* μεσοπόρφυρον, id est, *clavatam purpuream* transtulerunt, quod Aquila *cingulum exultationis* expressit. Theodotio ipsum verbum hebraicum *Phetigil* posuit, quod genus ornamenti muliebris est. Fascia pectus tegit, et eum possidet locum in feminis, quem pectorale in pontificibus.“ Interpretes haud pauci nomen פְּתִיגִיל compositum existimant ex duobus radicibus פָּתָה, *extendere*, et גָּלַל, *convolvere*, ut indicetur vestis lata, usque adeo, ut, dum extensa est aliqua ex parte, alia interim ex parte convoluta et sinuata sit. Aliis compositum videtur ex פְּתִיל גְּלִיל, quod vertunt *contortum convolutum*, et intelligunt vel de *fascia pectorali*, vel de *vitta rotunda, orbiculata.* Neutrum horum apte opponitur *sacco.* Abarbenel censet, vocem esse compositam ex פְּתִי, *latitudo*, et גִּיל, *gaudium*, ac notare *cingulum pectorale*, quo in solemnibus et nuptiis feminae cingerentur. Alii disjuncte scribendum existimant פְּתִי גִיל, coll. Arab. فَتِيَ, *amplius fuit*, et vertendum, *amplitudo gaudii*, i. e. maximum gaudium, oppositum *cincturae sacci*, magnae tristitiae signo. Eodem sensu reddit Michaelis: *statt der Freude ein bärenes Trauerkleid.* Nobis quidem acquiescendum videtur in Hieronymi interpretatione, utpote rei et contextus seriei maxime accommodata; nam *zonae* quoddam genus ornatissimum nomine hebraeo indicari, docet oppositum מַחֲגֹרֶת שָׂק, *cinctura sacci.* Schroedero (Cap. IX. §. V. p. 138.) פְּתִיגִיל conflatum videtur ex פְּתִיל, quod non

Digitized by Google

tantum *filum*, sed et *funiculum* aut *fasciam* significat, ut Exod. XXVIII, 37. (ad quem locum legendus Braunius *de Vestitu Sacerdot.* L. II. Cap. XXII. ubi illam vocem de latioribus intelligit ligamentis, quales vittae esse solent), et ex גִּיל, quod referendum censet ad radicem גּוּל, Arabibus جال (pro جَوَل), *obire*, *cingere*, *circumdare*, ut proprie significetur *fascia cingens* corpus שַׂק, *Cilicium* angustum, sordidum, et vilius tegumenti genus, quo lugentes sese vestiebant, vid. Genes. XXXVII, 34. et not. nostr. 58. ad libellum Arviosianum de moribus Arabum Nomadum. In verbis כִּי־תַחַת יֹפִי vocula כִּי interpretes bene multos haud parum facessit, quod eam pro particula haberent. Quidam illam reddunt ut particulam asseverativam, hoc sensu: *omne hoc*, *quod dixi*, *tibi eveniet pro pulchritudine.* Ita Chaldaeus: דָּא פּוּרְעָנוּתָא תִתְעֲבֵיד מִנְהוֹן אֲרֵי טְעָאָה בְּשׁוּפְרְהוֹן. *Haec vindicta sumetur ab iis*, *quia fornicatae sunt in pulchritudine sua.* Quod sequutus Jarchi: „Nam istud conveniens erat, ut eis fieret loco pulchritudinis, qua superbiebant." Syrus: ܡܛܠ ܕܢܬܚܒܠ ܫܘܦܪܗܝܢ *propterea quod corrumpetur pulchritudo earum.* LXX. et Vulgatus verba כִּי תַחַת non expresserunt, יֹפִי vero ad versum proximum traxerunt. Alii vero textum h. l. sive mancum, sive corruptum judicarunt, et varias proposuerunt conjecturas illum emendandi, quibus recensendis non immoramur. Neque enim dubium est, כִּי esse *adustionem* a כָּוָה, *ussit*, *adussit*, quod pro כְּוִי positum; nam ultima ה, quoties est quiescens, euphoniae gratia pro ו et י substitui solet, vid. Schultensii *Clavem Dialectt.* p. 209. et ejusdem *Institt. ad Fundamentt. Ling. Hebr.* Reg. 132. Itaque a כָּוָה ductum nomen כְּוִי, formae פְּקִיד, unde, media ו in quietem data, assumtum כִּי. Sic apud Job. XXXVII, 11. רִי, *rigatio*, est a רָוָה f. רְוִי, אִי, *insula*, *regio*, ab אָוָה f. אֱוִי, עִי, *acervus*, ab עָוָה f. עֱוִי. Plura exempla similia

similis formae apud Arabes adfert Schroederus, p. 406. Idem viderunt jam olim ex Hebraeis interpretes, ab Aben-Esra et Kimchio memorati, qui adagium fuisse observant, geminum illi, quod in Talmude (Cod. Schabbath, fol. 62.) legitur: חלופי שופרא ביואה, *pro pulchritudine adustio.* Non vero intelligenda adustio faciei per solis calorem, ea enim post poenas, quarum mentio fit in antecedentibus, levior esset. Sed indicatur, ut recte monuit Schroederus p. 407., adustio, quae fit per ignem, vel prunas, vel cauterium. Arabibus كوى est *cusim ussit cauterio*, et كي, *inustum stigma.* Designantur stigmata, ab hostibus crudelibus delicatarum puellarum cuti inurenda. *Hist. Tamerlani*, p. 520. ubi auctor ferocium militum Timuri facinora describit: *latera et terga hominum, ex suavibus lectis protractorum, cauteriis adusserunt* (كووا). Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 1220.

25. מְתַיִךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ *Viri tui gladio cadent.* Gravius malum, quam ornatus amissio, orbitas et viduitas feminarum. Alloquitur vero vates ipsam Zionem, ut supra vs. 16. מְתִים *Viri*, feminis et parvulis oppositi, vid. Deut. II, 34. XXXIII, 6. Genes. XXXIV, 30. collato Aethiopico מת, *sponsus, maritus.* Jarchi interpretatur *milites, homines bellicosos.* Syrus: ܓܢܒܪܝܟܝ, *fortes tui.* Chaldaeus: שְׁפַר גִּבָּרַיִךְ, *pulcherrimi fortium tuorum.* LXX. Καὶ ὁ υἱός σου, ὁ κάλλιστος, ὃν ἀγαπᾷς, μαχαίρᾳ πεσεῖται. Vulgatus: *pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent.* Nomen postremum versus praecedentis ad hunc versum traxerunt, ut sit: יְפִי מְתַיִךְ. Ge. Lud. Oeder in *Observatt. SS. Syntagm.* (Weissenburg. Noric. 1729. 8.) Observ. I. nomen מְתִים *consummationem*, sive *plenitudinem* significare contendit a verbo תָּמַם, cujus Participium Hiphil sit מֵתַם, pluralis מְתַמִּים, pro quo per apocopen

pen מְתִים dici soleat. Ex illa a se adoptata significatione, quam omnibus, quibus vox hebraea occurrit, locis applicare studet, nostrum locum vertit: *quicquid absolutissimum pulcherrimumque in te est, gladio cadet.* Verum istiusmodi, qualem Oederus statuit, apocopes exemplum geminum aut simile non exstat. וּגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה pro eo quod plene esset וּמְתֵי בִגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה יִפֹּלוּ *et viri fortitudinis tuae*, quorum viribus confidebas, *in bello cadent*. Chaldaeus: עֲבְדֵי נִצְחָנֵךְ *victores tui in bello*. Ex eo, quod nonnulli veterum verterunt *fortes sui*, Lowthus collegit, eos legisse גִּבּוֹרַיִךְ. Verum, quis non videt, interpretes illos concretum posuisse pro abstracto?

26. Zion sistitur ut femina, omni ornatu spoliata, et viduae instar lugentis humi desidens. Persona ex secunda mutatur in tertiam, ex more poetarum Hebraicorum. וְאָנוּ וְאָבְלוּ פְּתָחֶיהָ *Lugebunt et moerebunt portae ejus*, in omnibus et urbium et domorum portis erit planctus, ut Jarchi recte. אָנוּ ab אָנָה, quod *moerendi, ejulandi* significationem communem habet cum אָנַן, Arab. أنّ, *gemuit*, Chald. אֲנַן, *tristis fuit*. Cf. infra XXIX, 2. תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה, et אֹנִי Deuter. XXVI, 14., quibus nominibus ab אָנָה derivatis *moeroris luctusve* notio inest. Verbum utrumque, אָבַל et אָנָה jungitur et infra XIX, 8. *Portae* autem *lugere* dicuntur poetice, ut Thren. I, 4. דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת, *viae Zionis lugentes*. Chaldaeus: וְיִצְדּוּן וִיסוּפוּן תַּרְעֵי קִרְוָתָא, *et destruentur atque consumentur portae civitatum*. וְנִקָּתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב *Evacuata in terra sedebit*. נִקָּתָה proprie *purgata*, i. e. inanis, incolis eximanita, *erit*. Nam verbum נָקָה, Arabice نَقِيَ, universe *puritatis*, hinc *vacuitatis* notionem obtinet, ut, *vacuum esse a periculis*, Num. V, 19. coll. 21. sive, *ab labore* 1 Regg. XV, 22. Deut. XXIV, 5. Amos IV, 6.; unde denique translata est ad illam *vacuitatem*, quae in

vasti-

Digitized by Google

vastitate ponitur. Sic Arabibus quoque إستنقى est: *urbem plane expurgare, nihil in ea incolarum vel opum relinquere;* quo significatu illud saepe occurrit in *Historia Timuris*, ex qua multa exempla adduxit Schultensius in *Animadverss. Philologg.* ad h. l.; ubi simul ostendit, Arabes verba خلص et صفى, quae proprie *purum, mundum, esse*, significant, similiter de *vastatione* et *praedatione urbium* usurpare. Jarchi e Mischna affert similem vocis נָקִי usum in formula: יצא פלוני נקי מנכסיו *exit ille purus*, i. e. vacuus *a facultatibus suis*. Chaldaeus: וְתִתְרוֹקַן אַרְעָא וְתֶחֱרוּב *evacuabitur terra et deserta erit*. LXX. ἐδαφισθήσῃ, quo ipso verbo utitur Lucas XIX, 44, de urbis Hierosolymitanae destructione. Vulgatus: *desolata*. Doederlein reddit: *mulier exhausta;* mavult de *luctu muliebri*, quam de urbis vastatione cogitari. Sunt, qui vertant: *quae se puram et mundam censuit*, ut Jud. XV, 3. וְנִקֵּיתִי *insontem me exhibui*, cf. Jerem. II, 35. Ps. XIX, 14. לָאָרֶץ תֵּשֵׁב *in terra sedebit*, more lugentium, vid. Job. II, 13. Thren. II, 10. III, 28. In argenteo nummo Vespasiani, cuso in memoriam devictae Judaeae, expressa conspicitur mulier in terra sedens, dorsum in palmam reclinans, cum hac inscriptione: *Judaea capta.*

Cap.

Digitized by Google

Cap. IV.

1. Hunc versum male divulsum esse a Capite praecedente, quisque sponte intelligit. Cujus divisionis ineptae Vitringa rationem adfert hanc, quod inter veteres aliqui haec verba in meliorem partem acceperint, per *septem mulieres*, mystice sive *dona Spiritus S.*, sive *feminas*, quae in Christum crediderunt, de quo אִישׁ אֶחָד interpretati sunt, intelligentes. Continuatur descriptio miseri reipublicae status. Maxima erit virorum clades, וְהֶחֱזִיקוּ שֶׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד *Tunc apprehendent septem mulieres unum virum*, „ob viduarum multitudinem plures unum rogabunt virum, ut ipsas uxores ducat," Jarchio explicante. שֶׁבַע, *septem*, i. e. plures; numerus definitus pro indefinito, ut Levit. XXVI, 28. Proverb. XXIV, 16. Zachar. III, 9. חָזַק proprie est *constrinxit*, ut Arab. حزق, et Syror. ܚܙܩ, et הֶחֱזִיק בּוֹ *aliquem adprehendit*, Jud. VII, 8. Job. XXVII, 8. Plena locutio, cujus exempla exstant Genes. XXI, 18. Job. VIII, 20. infra LI, 18., est: הֶחֱזִיק יָדוֹ בּוֹ, *circumligavit manum suam illi*. בַּיּוֹם הַהוּא, tempore judicii divini, respicit ad Cap. II, 12. III, 25. 26. לַחְמֵנוּ נֹאכֵל וְשִׂמְלָתֵנוּ נִלְבָּשׁ *Panem nostrum comedemus, et vestimentum nostrum induemus.* Non exspectabimus abs te, quae lex a maritis exigit, Exod. XXI, 10. Nullum tibi aut onus aut sumptum afferemus. Illud unum satis erit, si nos ad legitimam thalami societatem admittas, quod his verbis exprimit:

Digitized by Google

רַק יִקָּרֵא שִׁמְךָ עָלֵינוּ, *tantum vocetur nomen tuum super nos*, ut dicamur uxores tuae. Drusius *Animadverss.* L. II. C. 20. „*Vocetur super nos nomen tuum*; sensus est: cognominemur a te. E. c. Rebecca cognominatur ab Isaaco, cum dicimus Rebecca Isaaci, quae cognominatio eam distinguit ab aliis, plures enim esse possunt. Sic Bethsabea cognominatur ab Uria, cum legimus: Bethsabea Uriae, subintelligitur enim uxor.“ Quale illud Marciae apud Lucanum II, 342. *Da tantum nomen inane Connubii: liceat tumulo scripsisse, Catonis Marcia.* אֱסֹף חֶרְפָּתֵנוּ *Aufer* modo *opprobrium nostrum.* Summum enim opprobrium feminis est apud Orientales, innuptas et steriles manere; vid. Genes. XXX, 23. infra LIV, 4. 5. De verbo אָסַף, proprie *collegit*, hinc, quia quae colliguntur, de loco, unde colliguntur, domum vel alio auferuntur, *abstulit*, ut Genes. XXX, 23. Jerem. X, 17. Ps. LXXXV, 4. al., vid. Storrii *Observatt.* p. 56.

2. Laetiora promittuntur, ex more vatum Hebraeorum, quorum interminationes in consolationibus solent desinere. Describitur prosper et florens reipublicae Israeliticae status, postquam ea per judicia divina a malis et improbis purgata fuerit. Per virum quendam eximium, in terra illa natum, religio pristinae suae puritati restituetur. בַּיּוֹם הַהוּא *Die illa*, quae sequetur mala praedicta; populo his calamitatibus purgato, deletis impiis, reliquis emendatis; coll. vs. 4 יִהְיֶה צֶמַח יְהוָה *Erit germen Jovae*, quo quid sit intelligendum, dissentiunt interpretes. LXX et Syrus צֶמַח non intelligunt de germinis propullulatione, sed de *solis ortu*, sub cujus imagine felicem populi Israelitici statum, a Jova ei parandum, expressum fortasse existimarunt: vertunt enim, ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς, ܢܕܢܚ ܡܪܝܐ ܒܫܘܒܚܐ, *erit ortus Domini.* Male; nam צֶמַח semper de *plantarum germinatione* usurpatur. Grotio *germen domini* primo sensu sunt reliquiae exsu-

exsulum, quae Esrae ac Nehemiae temporibus domum reversae, laudabilem vitam duxerunt, mystice vero Christus et Christiani. Novos terrae Judaicae incolas post exilium Babylonicum intelligit quoque Vogelius. De *populo Israelitico* emendato צמח intelligunt Michaelis, Koppius, alii, quod ille saepius sub *plantae* imagine sistatur, ut infra V, 7. LXI, 3. Ps. LXXX, 9—12. Quasi hoc dicat vates: summotis malis et luxuria diffluentibus civibus novam melioremque exorituram esse progeniem. Sic Dathius, qui vertit: *existet germen Jovae summe decorum* (substantiva enim cum praepositionibus ל, ב, מ, ut h. l. לִצְבִי, לְכָבוֹד, לְגָאוֹן, ut adjectiva possunt verti, conf. infra VII, 25. vid. Glassii *Phil. S.* p. 29. edit. Dath.), et terrae fructus plane egregius, eorum nempe, qui de Israelitis evaserint. Verum *germen Jovae* hoc ipso versu manifeste distinguitur a reliquiis populi Israelitici. Alii dictiones in hoc versu poetices proprie sumunt, de felici terrae proventu, quo Deus reliquias Israelis post mala temporum superiorum sit beaturus. Huic vero interpretationi obstat totius orationis magnificentia. Nec magis probandi, qui hunc locum interpretantur de Hiskia et sapientibus viris, qui cum eo superfuturi essent cladibus, quibus respublica sub Ahaso afficienda erat. Loca vero tam Zachariae, III, 8. VI, 12. quam Jeremiae, XXIII, 5. XXXIII, 15. dubitare nos minime sinunt, *germinis*, צֶמַח, nomine, significari quendam virum insignem et illustrem, qui cultum Jovanum pristinae puritati, resque Judaicas antiquae gloriae sit restituturus. Quare nobis certum est, cogitasse et Jesajam h. l. de rege illo magno, sub quo reipublicae suae auream aetatem redituram esse, Israelitae sperabant. De *Messia* hunc locum interpretatus est et Chaldaeus: בְּעִדָּנָא הַהוּא יְהֵי מְשִׁיחָא דַיְיָ לְחֶדְוָה וְלִיקָר *In tempore illo erit unctus Jovae in gaudium et gloriam.* Kimchi: „*Germen Jovae* intelligendum de Messia, filio Davidis, uti dicitur Jerem. XXIII,

Digitized by Google

XXIII, 5. וַהֲקִמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צַדִּיק *Suscitabo Davidi germen justum.* לִצְבִי significat *desiderium*, aut *decorem* et *ornamentum*, ut Ezech. XX, 6. Jesaj. XXVIII, 5. Et פְּרִי הָאָרֶץ [in altero hujus versus hemistichio], *fructus terrae*, itidem de Messia dicitur, qui initio germinis erit instar pulchri, cujus adspectu gaudeant homines, cum vero eo pervenerit, ut fructus ferat, majus ab eo emolumentum capiant, magisque eo laetentur. Ita erit rex Messias; principio eo gaudebunt; postquam vero opera patraverit, belloque vicerit Gogum et Magogum, atque terram quietam et tranquillam reddiderit, universus terrarum orbis eum reverebitur. Tum erit לְגָאוֹן וּלְתִפְאָרֶת, *sublimitati et decori* Israelitis, quia superbient et gloriabuntur eo super omnes gentes." Rege illo magno, Hebraeorum terra nato, tanquam eximio decore, gloriabuntur superstites Israelitae. לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל pro לִפְלִיטֵי יִשְׂרָאֵל, abstracto posito pro concreto, *evasoribus*, i. e. residuis (cf. infra X, 20. XXXVII, 31. Genes. XXXII, 9.) *Israelitis*, exstinctis malis et improbis. Kimchi confert locum Zephan. III, 11. 12. *Tunc ex te removebo tui fastus protervos, et in te humilem tenuemque populum relinquam, qui Jovae nomini confidant.*

3. Describitur status populi, illius regis aetate. וְהָיָה — יֵאָמֶר לוֹ *Et futurum est*, quod attinet unumquemque *qui reliquus* erit *in Zione*, *et qui superstes erit Hierosolymis*, *sanctus vocabitur*. Zionem et Hierosolymam ut caput regni meminit. קָדוֹשׁ, *Sanctus*, i. e. Deo peculiari modo consecratus, pius, qualis esse debebat gens Israelitica ex mente ejus, qui illius populi religionem instituerat, Exod. XIX, 6. יֵאָמֶר לוֹ *Dicetur ei*, s. *de eo*, *vocabitur*, *omnis adscriptus vivis Hierosolymis*, i. e. erit, consequens pro antecedente, ut infra XLVII, 5. 7. LVI, 7. כָּל־הַכָּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלָםִ, quicunque in vivis tum superest. Solebant civium nomina apud Hebraeos in

Digitized by Google

censum referri seu catalogum, vid. Exod. XXXII, 32. Psalm. LXIX, 28. Ezech. XIII, 9. (ad quem loc. vid. not.) Dan. XII, 1.

4. אם רחץ אדני את צאת בנות-ציון *Quando abluerit Dominus sordes filiarum Zion*, fient ista, postquam Deus populum suum longa calamitate expurgaverit. Zacharias XIII, 1. fontem Hierosolymis ait aperiendum pro emundanda impuritate criminibus contracta. אם, *Quum*, vel, *quando*, Genes. XXXVIII, 9. Levit. II, 14. Num. XXXVI, 4. Bocharto (Hieroz. P. II. p. 247.) aliisque est affirmantis, ut infra XXIX, 16. Ps. LIX, 16. LXIII, 7. צאת plerique interpretes derivant a יצא, *exivit*, vertuntque, *excrementa*. Michaelis vero in *Supplemm.* p. 2040. vocem illam mavult referre ad Syriacum ܨܐܐ, *foedavit*, unde ܨܐܝܬܐ *foeditas*, *turpitudo*, et צואה vertit *sordes*. Intelliguntur vitia idololatriae et superstitionis. בנות ציון, *Filiae Zionis*, sunt oppida minora, quae ab Orientalibus ut filiae matris, metropoleos, sistuntur, vid. Jos. XVII, 16. 1 Paral. XVIII, 1. ואת-דמי ירושלם ידיח מקרבה *Et quando sanguines Hierosolymae abluerit e medio ejus*, quod bene Chaldaeus interpretatus est: ויח אשיד דם זכי בירושלם יגלי מגוה *et effundentem sanguinem innocuum Hierosolymae, ex ea removerit.* Verbum הדיח de altaris ablutione legitur Ezech. XL, 38. 2 Paral. IV, 6. Sed Jerem. LI, 34. *ejiciendi* notionem habet. „Nempe Arabibus," inquit Michaelis *Supplemm.* p. 414., „ داخ *vilis fuit*, ab *eluendo*, ut puto, ducta significatione, ut proprie purgamenta significet, indeque in conjugatione sexta *abjecit*." Quae significatio et nostro loco idonea est. ברוח משפט *Spiritu judicii*, i. e. judicante, quo bonos a malis discernet, et utrisque pro meritis rependet. Quo sensu haec ipsa phrasis infra XXVIII, 6. recurrit. Chaldaeus: במימר דין, *verbo judicii*.

Jarchi:

Jarchi: *per castigationes.* וּבְרוּחַ בָּעֵר quidam interpretantur; *et spiritu ardoris*, quo significatu vox בָּעַר infra XL, 16. legitur. Sic jam LXX. Καὶ πνεύματι καύσεως, et Vulgatus: *et spiritu ardoris.* Cogitant nonnulli de *vento urente*, קָדִים alias dicto, qui vi sua omnia citissime rapit ac consumit; ut sit repentinarum belli tempestatum imago, prophetis familiarissima. Praestat tamen, בָּעֵר h. l. *auferendi*, *eliminandi* notione capere, quam pluribus locis obtinet, v. c. Num. XXIV, 22. Jud. XX, 13. 1 Reg. XXII, 47. Chaldaeus: וּבְמֵימַר גְּמִירָא, *et per verbum consummationis*, s. *consumtionis.* Jarchi בָּעֵר positum observat pro לְבָעֲרָם, *ad auferendum eos.*

5. Quo facto numen denuo praesens aderit, populumque sibi sanctum tuebitur. Quam sententiam vates hoc et sequ. versu duabus exprimit imaginibus. Prior est desumta ab itinere Israelitarum per deserta Arabiae, ubi Jova nube diurna et luce nocturna tum praesentiam suam declaravit, tum peregrinantibus tutelam adversus coeli injurias praestitit. וּבָרָא — לָיְלָה *Creabitque Jova in omnes Zionis montes stationes atque conventus nubem interdiu fumumque, noctu autem flammantis ignis splendorem*, ut olim Exod. XIII, 21. XIV, 20. XL, 38. מָכוֹן ceteris quidem, quibus occurrit, locis, *locum firmum*, *basin*, significat; hic vero videtur simpliciter *locum* denotare, ut Arabum مكان. Nempe verbum כון inter alia significat, *rectus stetit*: ut ergo a קום, *stando*, מָקוֹם, *locus*, ita a כון nostrum מָכוֹן idem significat. Vocula כֹּל in nonnullis codicibus Kennicotti omissa, in uno vero Kennicottiano codice et in Alexandrina versione ante מִקְרָאֶהָ posita est, id quod probat Lowthus, quod מָכוֹן idem atque הַר־צִיּוֹן, nec nisi unus mons Zionis sit. Sed quis non videt, מָכוֹן esse collective capiendum? מִקְרָא plerumque quidem significat *coetum populi ad festum*

Digitized by Google

celebrandum convocatum, ut Levit. XXIII, 3. 7. 8. 24. 27. hic vero, docente nexu orationis, *locum*, ubi talis coetus solet convenire. Suffixum הָ pertinet ad montem Zion. Pro מִקְרָאֶהָ libri multi, et manuscripti, et impressi, legunt in plurali: מִקְרָאֶיהָ. Nomine עָשָׁן Kimchi *nubem densam* significari ait. נֹגַהּ proprie est *aurora*, coll. Syr. ܢܘܓܗܐ, vid. Proverb. IV, 18. infra LX, 3. LXII, 1., hinc *resplendescentia*, ut Ezech. I, 4. XIII, 27. Habac. III, 4. Hieronymus: „Cum ille venerit, reddetur populo felicitas pristina, quam aliquando habuere in eremo, praecedente Domino eis per diem in columna nubis et per noctem in columna ignis, ut nec in prosperis, nec in adversis aliquando turbentur.“ כִּי עַל־כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה *Nam super omni gloria*, re gloriosa, magnifica, *protectio*. Sensus est, Jovam populo suo defensionis auxilium praestiturum; plane ut res excellentiores, in quibus decoris quid et pretii majoris est, ne quid vitii iis accidat, operiri solent et obtegi. Nomen חֻפָּה, a חָפַף, arabice حَفَّ *operuit*, *velavit*, unde חֹפֵף Deuter. XXXIII, 12. *protegens*, ceteris duobus, quibus in V. T. occurrit locis, Ps. XIX, 6. Joel. II, 16. de *tegmine nuptiali* dicitur, Judaeis usitato, quod novos conjuges in consecratione tegit, et quatuor perticis gestatur (vid. C. L. Hoheiseli *Observata philologg. exegett. in nonnulla Esajae loca*, p. 40.), hoc vero latius de tegumento, obtectione in universum ponitur. Kocherus vertit: *supra omnem gloriam erit protectio illa*, ut talia חֻפָּה promittatur, quae omnem antea cogitatam speratamque gloriam excedat. In eundem modum Chaldaeus: אֲרֵי יַתִּיר מִן יְקָרָא דַאֲמִיר לְאַיְתָאָה עֲלוֹהִי שְׁכִינְתָּא תְהֵי מְגַנָּא עֲלוֹהִי כְּגִנּוּן *Quoniam majore gloria, quam se super eum adducturum dixerat, majestas sua erit protegens super eum cum operimento.* Lowthius lineolam Makkeph inter כָּל et כָּבוֹד perperam positam censens, et כָּבוֹד intelligens de *gloria Dei*,

Dei, quae saepe pro *Deo ipso* ponitur (vid. not. ad Exod. XXXIII, 18.), vertit: *quin super omnia numen tegmen erit (ja, für alles soll die Gottheit ein Schirm seyn).* Verum כָּבוֹד simpliciter positum, nusquam *gloriam Dei* significat. Nec perspicio, quomodo Lowthus, salvis regulis grammaticis, idem illud כָּבוֹד eodem sensu ad versum seq. trahere, ὡς ἀπὸ τῦ κοινῦ, idque ibi subjectum, סֻכָּה autem praedicatum facere potuerit, ita ut תִּהְיֶה, verbum femininum, non ad nomen suum, ut oportebat, סֻכָּה, sed ad כָּבוֹד, ipsumque adeo Deum referatur.

6. Imago altera (conf. not. ad vs. 5. sub init.), qua exprimitur cura singularis, qua Jova populum suum tuebitur, desumta est a tabernaculis et tuguriis, quibus pastores utuntur adversus coeli injurias. וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב *Sitque umbraculum ad opacandum interdiu adversus aestum.* Eaedem imagines recurrunt infra XXV, 4. XXXII, 2. Kimchi: „Ipsa illa protectio erit eis pro umbra interdiu, ne percutiat eos sol et aestus." Chaldaeus: וְעַל יְרוּשְׁלֵם תְּהֵי מְטַלַּת עֲנָנֵי לְאַטְלָלָא עֲלַהּ *Et super Hierosolymis obumbrabit nubibus, ut sit umbra super eam.* Sunt, qui respici existiment ad Israelitarum per Arabiae deserta iter, quo sub umbraculis degebant; vid. Levit. XXIII, 43. וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר *Et ad receptaculum atque operimentum contra nimbos et pluvias.* זֶרֶם est *imber*, nec vero foecundus, terraeque sitienti exspectatus, semper enim in malam partem ponitur, sed *frigidus*, omnia evertens, vid. infra XXV, 4. XXXII, 2. Conf. Michaelis *Supplemm.* p. 648.

Digitized by Google

CARMEN TERTIUM.

Cap. V.

ARGUMENTUM.

Hic novum carmen incipere, ostendit inscriptio, vs. 1. In hoc quoque carmine, ut in superioribus, vates scelera et mores corruptos populi Israelitici castigat, poenasque divinas minatur. Primum populus Israeliticus sistitur sub imagine vineae, a vinitore in fertili solo plantatae, cultae providaque et liberali cura conservatae, sed in edendis fructibus domini sui exspectationem deludentis; eamque ob caussam omni influxu coelesti, et cura atque custodia vinitoris privandae, ac penitus diruendae. Cujus fabulae significationem vates vs. 7. ipse exponit. Tum singula populi scelera perstringit: veluti avaritiam et rapacitatem (vs. 8—10.); intemperiem, luxuriam, temeritatem et inconsiderantiam (vs. 11—17.); ratiocinia improba, quae suadent peccandi licentiam (vs. 18. 19.); eversionem omnium veri et justi legum (vs. 20.); vanam fiduciam, quam in ingenio et viribus suis ponunt (vs. 21.); temulentiam et injustitiam (vs. 22.). Denique horum scelerum et criminum poenas denuntiat (a vs. 24. usque ad fin.).

Carmen hoc in linguam vernaculam translatum et explicatum a J. G. Eichhorn legitur in Anthologia, cui

Digitized by Google

cui epigraphe: *Blumen althebräischer Dichtkunst*, pag. 378. seqq.

---

1. אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי לְכַרְמוֹ *Cantabo nunc pro dilecto meo canticum dilecti mei de vinea ejus*, i. e. canam amici mei vice canticum ejus de vinea sua; sive: illud proferam canticum, quod ipse amicus meus vineae suae occinere solet. נָּא Hebraei h. l. עַתָּה, *jam*, *nunc*, significare observant. לִידִידִי Jarchi תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו *pro amico meo*, *et loco ejus*, *et mandato ejus* explicat, adducto loco Exod. XIV, 14. ubi particulae ל idem usus: יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם *Jova pro vobis pugnabit*, *dum vos quiescetis*. שִׁירַת דּוֹדִי pro שִׁירָתוֹ, nomen antecedens ponitur loco pronominis, ut saepe, veluti 1 Reg. XIII, 9. צִוָּה אֹתִי בִּדְבַר יְהוָה *Praecepit mihi* (Jova) *mandato Jovae*, i. e. id injunxit mihi Jova mandato suo. Vid. et Genes. IV, 23. IX, 6. Num. XXVII, 11. 1 Reg. IX, 1. Verba שִׁירַת דּוֹדִי Koppius vertit *carmen tristitiae meae*, i. e. carmen lugubre, conferens Syrorum ܕܘܘܢ, *perturbatio*. Lowthus contra legit דּוֹדִים vertitque, *carmen amabile*: parum apte hujus carminis argumento, ex meo quidem sensu. Neque est nomini significatio tribuenda plane nova, quum דּוֹד alias saepe vel *patruelem* notet, vel idem sit, quod יָדִיד, *dilectus*, *amicus*, ut saepissime in Cantico, e. c. I, 13. 14. II, 16. etc. Verba דוד et יָדַד (arabice ودّ) communem *amandi* significationem habent, ut יֵשַׁע et שׁוּעַ utrumque *auxilium*, *salutem*. ל nomini כַּרְמוֹ praefixum *super*, *de* notat, על עסקי כרמו, *de rebus*, *negotiis vineae ejus*, ut Jarchi ait, quemadmodum Genes. XXVI, 7. וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ *Interrogarunt viri loci illius de uxore ejus*. Cf. Storrii *Observatt.* p. 284. Kimchi: „Verba prophetae, allegoriam proponentis, in qua Israelem vocat vineam, Deum vero dominum vineae." Similiter populus Israeliticus *vitis* imagine, ex Aegypto in

Digitized by Google

in Palaestinam transplantatae imagine sistitur Ps. LXXX, 9. seqq. Jerem. II, 21. Chaldaeus videtur לִידִידִי de *Israele* intelligere; sic enim vertit hemistichium hoc prius: אֲמַר נְבִיָא אֲשַׁבַּחִיה כְּעַן לְיִשְׂרָאֵל דִמְתִיל לְכַרְמָא זַרְעֵיה דְאַבְרָהָם רְחָמִי תּוֹשְׁבַחַת רְחָמִי לְכַרְמֵיה *Dixit propheta: cantabo nunc Israeli, qui comparatus est vineae, semini Abrahami, dilecti mei, carmen dilecti mei, vineae suae.* Verum ex iis, quae sequuntur, manifestum est, *dilecti sui*, יְדִידִי, *amici*, nomine vatem dominum vineae, id vero est, Deum, indicare. כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן *Vinea erat amico meo in cornu*, i. e. in loco editiore, qui *cornu* appellatur, quia id altissimam instruit partem animalis. Ut Syris id nomen denotat *extremitatem*, v. c. vestis, Matth. IX, 20., et lintei, Act. XI, 5.; ita Arabibus quoque قَرْن non tantum est *tractus et extremitas terrae*, sed etiam *vertex montis*, item parvus mons, ab aliis seorsim extans, aut *pars montis ab aliis divisa*, quod huc prae ceteris quadrat. Graecis quoque κέρας dicitur de *montibus* et *promontoriis*. Proponit vates illa omnia, quae et opportunissima, et paene summa spectari solent a solerti et sollicito agricola in plantanda vinea. Primum ex rei rusticae disciplina, ut pro vinearum satu locus eligendus sit sublimis. Ita VIRGILIUS *Georg.* II, 113. *Apertos Bacchus amat colles.* Et ipsa docet experientia, nobiliorem esse vindemiam ex altis collibus, locisque patentibus, quam ex campo ac valle. KIMCHI: „Appellat autem terram Israelis *cornu*, quia elatior est ceteris omnibus terris, quemadmodum cornu elatius est universo corpore." Montosam regionem esse Palaestinam, notum; cf. Deut. XI, 11. Quum autem non omnis collis sationi vitium opportunus sit, quia sterili est interdum et infelici solo, ideo addit בֶּן-שָׁמֶן *filio olei*, i. e. pingui, fertili. Hebraei enim ob penuriam vocabulorum, adjectiva sola terminatione exprimentium, saepe voce בֵּן ad ea

Digitized by Google

exprimenda utuntur. Sic בְּנֵי־חַיִל (Deuter. III, 18. 2 Sam. II, 7. 1 Reg. I, 52.) sunt *robusti*; בְּנֵי־בְלִיַּעַל (Deut. XIII, 13.) *impii*, בְּנֵי־שַׁחַץ (Job. XXVIII, 8.) *feroces*; בְּנֵי־גָלוּתָא (Dan. II, 25.) *exules*. שֶׁמֶן, ut Arab. سمن, proprie *oleum pinguissimum*, deinde omne *pingue*, denique omnino *fertilitatem* designare, ut Deut. XXXII, 13., notum est. Ita Jarchi: „In angulo terrae proferente fructus pingues instar olei praestantis.“ Addit aliam interpretationem: „in angulo terrae, qui convenit oleis, quae oleum proferant, quemadmodum בֶּן־מָוֶת, *filius mortis*, est is, qui morti addictus.“ Et sunt ex nostris interpretibus, qui, quod terra Hebraeorum etiamnunc abundet oleo, dictione בֶּן־שָׁמֶן tractum terrae olivis consitum indicari existiment. Huc referendus Symmachus, qui ἐν μέσῳ ἐλαιῶν vertit. Cepit בן defective scriptum pro בֵּין, ut Ezech. X, 2. מִבֵּנוֹת לַכְּרֻבִים, *e medio Cherubinorum*. Cf. Buxtorfii *Anticrit.* p. 697. Sed quum hoc loco de *vineae* tantummodo plantatione sit sermo, retinenda prior interpretatio. Dicit igitur vates, plantatam esse vineam in loco sublimi, cujus gleba esset felix, et uber, et ad proventum copiosum idonea. Kimchi: „Appellat pariter terram Israeliticam *filium olei*, juxta illud, quod Exod. III, 8. dicitur *terra lacte fluens et melle*.“ Hieronymus: „Revera nihil terra repromissionis pinguius, si non montana quaeque atque deserta, sed omnem illius latitudinem consideres, a rivo Aegypti usque ad flumen magnum Euphratem contra Orientem; et ad septentrionalem plagam usque ad Taurum montem et Zephirium Ciliciae, quod mari imminet.“ Chaldaeus: עַמִּי חֲבִיבִי יִשְׂרָאֵל יְהָבִית לְהוֹן אַחְסָנָא בְטוּר רָם בְּאַרְעָא שְׁמֵינָא *Populus meus dilectus Israel, dedi eis hereditatem in monte excelso, in terra pingui.*

2. וַיְעַזְּקֵהוּ. LXX. φραγμὸν περιέθηκε. Vulgatus, *et sepsit eam*. Convenit Jarchi: „Sepimento ac muro munivit

Digitized by Google

nivit eam (vineam) circumquaque ad instar annuli, qui Chaldaice עִיזְקָא dicitur." Ita et Kimchi in Commentar. ad h. l. nostram vocem interpretatur עָשָׂה גָדֵר סְבִיבוֹתָיו, *facit murum circa eam*, qui ambiat eam sicut annulus, טַבַּעַת, pro quo Exod. XXXV, 22. Chaldaeus עִיזְקָא posuit. „Qui enim vult plantare vineam, primum sepit eam, ne ingrediatur bestia, et plantas corrumpat." Sed in Lexico idem Kimchi nostram dictionem exponit חֲפָרָהוּ, *fodit eam*, loco quodam e Talmude allato, quo עָזַק ea significatione occurrit: והלך בשדה ומצאו יושב עוזק תחת הזיתים *Exivit in agrum invenitque eum sedentem, fodientem sub oleis.* Arabibus quoque عزق (quo ipso verbo h. l. utitur Saadias) est *fodere terram lapidosam*, unde معزق, est *instrumentum, quo terra aperitur, ubi aratro non est locus*, nempe cum lapidosa est terra. Vid. Schultensii *Animadverss. Philologg.* ad h. l. Quae significatio hic quidem bene convenit, statim enim subjungitur: *elapidavit eam:* primo terram foderat, ut lapides erui facilius possent, deinde eos abstulit. Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 1880. Mallem tamen ob versum quintum, quo diserte *sepis*, qua vinitor circumdederit vineam, fit mentio, priorem illam, eamque vetustissimam, dictionis וַיְעַזְּקֵהוּ interpretationem retinere. וַיְסַקְּלֵהוּ *Et lapides elegit ex illa*, ut recte Hieronymus. סָקַל enim, ut ex Syriaco ejus usu, itemque Arab. سقل et صقل patet, proprie est *nitidum effecit*, *polivit*, et in Piel, *diligenter purgavit*, *vacuum fecit*, peculiariter a lapidibus, ut infra LXII, 10. סַקְּלוּ מֵאֶבֶן. Vid. Storrii *Observatt.* p. 197. not. et Michaelis *Supplemm.* p. 1805. Quippe haec est debita culturae vineae pars, et quidem novae, cui nihil curarum non adhibitum affirmatur, ut lapidibus purgetur. Columella *de Arbor. sat.* c. 3. *Saxa, summa parte terrae, et vites et arbores laedunt; ima parte refrigerant.*

Non

Non sunt audiendi, qui, uti Doederlein et Koppius, סָקֵּל interpretantur de *muro ex lapidibus facto*, vineaeque circumdato, praeeuntibus LXX. et Syro (ἐχαράκωσα, ܐܣܝܓܬܗ̇ ܣܝܓܐ). Quae significatio non modo nullo firmari potest exemplo, verum et plane est inepta loco LXII, 10. וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק *Et generosa vite eam consevit.* שֹׂרֵק enim, bis praeter hunc locum obvium, Genes. XLIX, 11. Jerem. II, 21., Jarchio notante significat *vites, quae ceteris palmitibus praestantiores sunt ad plantandum.* Cf. not. ad laudat. Geneseos loc. Hieronymus: „*Et plantavit eam vineam Sorec*, quam solus Symmachus *electam* [ἐκλεκτὴν] interpretatus est, non verbum e verbo, ut mihi videtur, exprimens, sed sensum, qui tenetur in verbo. Ajunt enim Hebraei, *Sorec* genus esse vitis optimae, quod uberes fructus faciat atque perpetuos. Denique Soreo a quibusdam καλλικάρπος interpretatur, quod nos in *pulcherrimos fructus* vertere possumus." וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ *Aedificavit in ea turrim*, custodiae et defensionis ergo; πύργος dicitur Matth. XXI, 33., quales et Romanos in villis habuisse constat ex Livio XXXIII, 48. Apud Talmudicos שומירה בכרם *specula vineae*, unde nempe custos ad omnes illius terminos prospicere possit. Schulzius quoque, per eam Palaestinae regionem, quae olim tribus Judae erat, iter faciens, in omnibus fere vineis ejusmodi turres se vidisse narrat, *Leitungen des Höchsten.* P. V. p. 128. Vide quoque Harmari *Observatt. super Oriente.* P. II. p. 273. seq. וְגַם־יֶקֶב חָצֵב בּוֹ *Etiam lacum torcularem excavavit in ea.* יֶקֶב collato cum Arab. وقب, *depressus fuit in cavitate sua*, unde وقب, *scrobs*, sive *fovea in monte vel saxo*, *in qua restagnat aqua*, item *puteus aquae in petra existens unius aut alterius orygae*, unde significatio *lacus torcularis*, quam haec vox apud Hebraeos tantummodo habet, quae vero indubitata est, si conferamus 2 Reg. VI, 27. Hos. IX, 2. Hagg. II,

Digitized by Google

II, 16. Jerem. XLVIII, 33. Proverb. III, 10. Jarchi: „יֶקֶב significat locum, qui est ante torcular, s. torculari, לְגַת, in quo calcantur et exprimuntur uvae, subjectum, in quem vinum expressum defluit.“ Solent autem etiamnum in Oriente torcularia subterranea esse, ut refert Chardinius apud Harmarum, l. c. T. III. p. 117. et Kaempferus in *Amoenitt. Exott.* p. 376. ubi de vini Persici confectione loquitur: *vini confectio instituitur in cella, vel intimae domus camera quadam, a ventorum ingressu remota.* Effossionem torcularis in saxo vates noster quoque videtur respicere, cum utatur verbo חָצֵב, quod, ut notum est, de lapidum excavatione usurpatur. Dignus est, qui cum nostro conferatur, Nonnii locus, quo describitur Bacchus e saxo lacum torcularem sculpens, *Dionysiac.* L. XII. וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים *Et exspectavit, ut faceret*, ferret, *uvas* bonas, וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים, *sed fecit labruscas*, i. e. malas uvas, a verbo בָּאַשׁ, quod Chaldaeis et Aethiopibus *malus et pravus fuit* significat. Hieronymus: „Pro *labruscis*, quas nos vertimus, in Hebraeo scriptum est *Busim*, quod Aquila interpretatus est σαπριάς, id est, *fructus pessimos*, Symmachus ἀτελῆ, hoc est, *imperfectos*; LXX. et Theodotio ἀκάνθας, id est, *spinas*. Puto autem melius esse, *Busim* labruscas quam spinas intelligi, ut coeptae translationis similitudo servetur.“ Jarchi explicat Gallico *lambruches* (*Heerlinge*). Celsio *Hierobot.* T. II. p. 199. seq. et Michaeli in *Supplemm.* p. 146. 147. nomen hebraicum idem est quod Arabicum بيش, *napellum aconitum* (*Eisenhütlein*); quae quidem herba venenata luxuriosius et sponte provenit in collibus apricis; quales vinearum esse solent. Chaldaeus sensum hujus versus ita exponit: *Et sanctificavi eos, et honorificavi eos, et sustentavi eos, sicut plantationem vitis electae, et aedificavi sanctuarium meum in medio eorum; altare quoque meum dedi ad propitiandum super peccata eorum,*

et

Digitized by Google

et praecepi eis, ut facerent opera bona in conspectu meo, sed ipsi inique egerunt operibus suis. Quocum in multis consentit HIERONYMUS: „Per metaphoram vineae describit populum Judaeorum, quem sepsit angelorum auxilio. Et lapides elegit ex ea, vel idola, vel omnia, quae Dei cultum poterant impedire. Aedificavit quoque turrim in medio ejus, templum videlicet in media civitate; et torcular exstruxit in ea, quod quidam altare significare putant: sicut enim ad torcular omnes uvae comportantur atque calcantur, ut ex eis exprimatur vinum, sic altare omnis populi suscipit fructus, et immolatas hostias devorat." Nos vero in hac allegoria non arbitramur singula argute persequenda: propheta simpliciter hoc vult, Deum optimi agricolae partibus sedulo esse defunctum, nihilque ab eo praetermissum; Hebraeos vero nihilominus turpiter degenerasse, fructusque malos protulisse.

3. Amicus vatis loquens inducitur. וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ וְאִישׁ יְהוּדָה *Et nunc, habitator Hierosolymae, et vir Judae!* Collective haec nomina capienda esse, ut infra XX, 6. Zachar. XII, 7. 8. 10., vix monitu opus. Quare non est opus, ut cum tribus codd. Kennicott. יֹשְׁבֵי in Plurali legamus. שִׁפְטוּ־נָא בֵּינִי וּבֵין כַּרְמִי *Judicate, quaeso, inter me, et vineam meam*, de me vineaque mea statuite; vestro quippe judicio totam discernendae caussae facultatem permitto.

4. Summatim vs. 1, 2. optimi vinitoris officium descripserat, a quo in excolenda atque instruenda vinea nihil praetermissum est; nunc Judaeos, id est, vineam ipsam interrogat, an in sua providentia, vel industria aliquid unquam desideraverint. מַה־לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ *Quid faciendum amplius fuisset vineae meae, quod non fecerim in ea?* Chaldaeus: מַה טָבָא אֲמַרִית לְמֶעְבַּד עוֹד

עוד לְעַמִּי וְלֹא עָשִׂיתִי בוֹ *Quod bonum dixi, promisi, facere populo meo, quod non fecerim eis?* Similiter apud Jeremiam II, 5. interrogat Jova Judaeos: *Quam deprehenderunt in me culpam vestri majores, ut a me recederent?* Et apud Micham VI, 3. *Mi popule, quid tibi feci? aut quid te laesi? responde mihi.* מַדּוּעַ קִוֵּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים *Quare exspectavi, i. e. quare, cum exspectarem, ut faceret uvas, fecit labruscas?* quare me meo voto exspectationeque fraudavit? quum enim exspectarem uvas; labruscas attulit. Nec alium sensum Vulgatus videtur expressisse, dum vertit: *An quod exspectavi, ut faceret uvas, et fecit labruscas?* sed multo significantius, quasi dicat: ut mihi dolorem faceret, inhiantemque ad fructum laboris mei maligne deluderet, ideo non modo negavit uvas, quas meo mihi jure repetebam, sed etiam insuaves et amaros fructus produxit. Fuisset quidem molesta minus, si nihil peperisset infidelis vinea.

5. וְעַתָּה אוֹדִיעָה־נָּא אֶתְכֶם וגו׳ *Itaque scire vos faciam,* indicabo vobis (ut Proverb. I, 23.), quid facturus sim vineae meae. Hieronymus: „Provocavi, inquit, vos supra, o habitatores Hierusalem, et viri tribus Judae, ut judicaretis inter me et vineam meam, et interrogavi, ut diceretis, quid debuerim facere, quod non fecerim. Et quia non vultis respondere quod sciscitor, ego mihi respondebo ipse pro vobis, indicans, quid facturus sim." הָסֵר *Removendo* scil. אָסִיר, *removebo,* frequens verbi finiti ellipsis, ut Genes. XLI, 43. Levit. II, 6. VI, 7. Vid. Waltheri *Ellipses* p. 155. seq. Jarchi: „*removere* scil. decrevi." מְשׂוּכָּתוֹ *sepem ejus.* מְשׂוּכָה Kimchi idem esse notat, quod Prov. XV, 19. מְשֻׂכַת חָדֶק, *sepimentum ex spinis contextum* (verba שׂוּךְ et שָׂכַךְ, ad quod nostrum nomen esse referendum, arguit Dagesch, literae כ inditum, non differunt significatione). Tali vero sepe circumdari addit Kimchi vineam, praeter mace-

maceriam lapideam, ne haec ipsa laedatur. וְהָיָה לְבָעֵר *Et erit ad pascendum*, ut depascatur, cf. supra III, 14. infra VI, 13. Exod. XXII, 4. פָּרֹץ *Diruendo*, scil. diruam; cf. Ps. LXXX, 13. Sive, ut Jarchi: *diruere decrevi*. גְּדֵרוֹ *Murum ejus*; nam גָּדֵר, *murus est lapideus*, et, plane ut Arab. جَدْرٌ, praecipue de *muro circa vineam* usurpatur, vid. Num. XXI, 24. 25. Proverb. XXIV, 31. Etiamnum in Oriente vineae duplici muro solent cingi, altero viridi, altero lapideo, vid. Harmari *Observatt.* P. III. p. 154. וְהָיָה לְמִרְמָס *Ut sit in conculcationem*, ut proteratur a pecudibus et feris bestiis in illa pascentibus. Cf. infra VII, 25. X, 6. XXVI, 6.

6. וַאֲשִׁיתֵהוּ בָתָה *Et ponam*, reddam *eam vastitatem*; sive, ut Vulgatus vertit, *ponam eam desertam*. Vocem בָּתָה veteres omnes reddunt *vastitatem*. Pluralis occurrit infra VII, 19., ubi vero Kametz transit in Patach, sequente Dagesch. Quo ex loco, si nostrum iisdem punctis instruans, בַּתָּה referendum erit ad radicem בָּתַת, quae apud Arabes adhuc superest. Iis بَتَّ significat *secuit*, *resecuit*, *abrupit* aliquid, ita ut non detur regressus, et nomen بَتَاتٌ *rem abruptam*, *quae haud iterum fit*. Si igitur hanc interpretationem accipias, *vinea* hic significatur *prorsus desolata*. Michaelis vero in *Supplemm.* p. 174. vocem nostram utroque loco mavult legere sine Dagesch, eamque referre ad radicem בּוּת, quae apud Chaldaeos (בָּת), Syros (ܒܳܬ) et Arabes (بَاتَ) significat *pernoctavit*. Hinc בָּתָה esset *locus pernoctationis*, i. e. in quo greges pernoctant. Prius tamen praeferendum. Kimchi: „In vitibus, quae relictae forsan fuerint in ea, non faciam quidquam culturae, ut proferant fructus; sed eam derelinquam, ut fiat desolatio." לֹא יִזָּמֵר, *Non putabitur*, tollendo palmites superfluos, qui succum

exhau-

exhauriunt, Levit. XXV, 5. Verbum עָדַר terram respicit, ut praecedens plantas, et significat, terram sentibus liberare et expurgare eamque circa radices plantarum aperire. Nam Aramaeis עֲדַר est *sarrivit*, *pastinavit*, et מַעְדְּרָא *vomer*. Michaelis verbum nostrum reddit, *dass ihre Reyben nicht in Ordnung erhalten werden*; quasi esset Niphal a verbo עָרַךְ *ordinavit*, *ordinem instruxit*. Verum Niphal hujus verbi semper significat *desiderari*, nusquam *ordinari*. Sunt, qui collato arabico عدر, *aqua abundavit lacus*, IV. *locum aqua abundare fecit*, VIII. *pluvia madefactus et rigatus fuit*, nostra verba reddant: *nec irrigabitur*. Sed *sarriendi*, *pastinandi* significatum verbo עָדַר recte vindicat Tingstadius in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 40. veterum interpretum consensu infra VII, 25. Accommodatus ille est nostrae orationis seriei. Sequitur enim statim, increscere sentes et vepres, id quod fieri solet, cum ager aut vinea non colitur, i. e. non foditur, pastinatur. וְעָלָה שָׁמִיר וָשָׁיִת *Et ascendet*, *excrescet*, *abibit in vepres spinasque*, tota, videlicet, illa vinea. Similiter Prov. XXIV, 31. וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְּשֹׂנִים, *ascenderat*, *excreverat*, *totum illud* (שָׂדֶה, כֶּרֶם, vs. 30., *omnis illa vinea*, *ille ager*) *in carduos*; *operuerunt faciem ejus* חֲרֻלִּים *paliuri*, *et maceries ejus lapidea erat destructa*. וְעַל הֶעָבִים אֲצַוֶּה מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר *Et nubibus interdicam*, *ne pluant super ea*. מ ante הַמְטִיר est privativum, *ut non*, ut infra VIII, 11. XXIII, 1. XXIV, 10. multisque aliis locis. Nam vocabulum מִן, ex quo nostrum מ, resecto Nun, ortum est, proprie indicat *resectionem*, *abruptionem*, ut intelligitur ex Arab. مَنَّ, *praecidere*, *abrumpere*, *diminuere*, hincque universe negat; id quod fusius explicavit Storrius in *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 252. seq. Chaldaeus: *Et prophetis meis praecipiam*, *ne prophetiarum suarum copiam illis faciant*.

7. כִּי

Digitized by Google

7. כִּי hic indicat transitum et adplicationem carminis, quod praecessit, allegorici, et recte videtur exprimi per Latinorum *jam*. כֶּרֶם יְהוָֹה צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל *Vinea Jovae agminum* coelestium dei (vid ad I, 9.), de qua vs. 1. seqq., est *domus*, familia, gens *Israel*. וְאִישׁ יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו *Et vir*, viri, gens *Juda planta deliciarum ipsius* (cf. Proverb. VIII, 31.). Hieronymus: „*Et viri Juda germen delectabile ejus*, id est, Dei. Sive, ut LXX. transtulerunt, νεόφυτον ἠγαπημένον, id est, *novella plantatio dilectissima*. Israel et Juda hoc inter se differunt, quod omnis populus prius appellabatur Israel, et postea regnante David super tribum Judam, et Roboam, filio Salomonis, super duas tribus, Judam et Benjamin, hi, qui erant in Samaria, hoc est, decem tribus, vocabantur Israel, et quibus regnant de genere David, appellabantur Juda. Et quoniam ab Israel vituli colebantur in Dan et in Bethel, propterea ab Assyriis primum capta est Samaria, et multo post tempore Judas a Chaldaeis ductus est in Babylonem, quia minora peccaverant. Unde et in Ezechiele [IV, 10.] ad utriusque populi peccata purganda, Israel in sinistro latere ponuntur juxta Septuaginta dies centum nonaginta, sive, ut verius in Hebraico continetur, dies trecenti nonaginta, Juda autem qudraginta dies. Hoc dico, ut comparatione Israel, id est, decem tribuum, amabilem atque dilectum ostendam Judam, in quo erant sacerdotes et Levitae, et dei religio versabatur eo tempore, quo propheta Esajas loquebatur ad populum. Et pulchre Israel, hoc est, totus populus, *domus* est; Judas autem, qui separatis tribubus postea pullulavit, *novellum* dicitur *delectabile*. Sed et hoc notandum, quod, juxta consuetudinem prophetalem, quae prius per metaphoram dicta sunt, vel per parabolam, postea exponuntur manifestius, quod vinea et novella plantatio Israel et Judas sit.“ וַיְקַו לְמִשְׁפָּט *Et exspectavit* Jova (vs. 2. 4.) *jus*, et omnium morum probitatem,

tatem, cf. Mich. VI, 8. וְהִנֵּה מִשְׂפָּח *Sed en! caedes.* Nomen hoc Jarchi a verbi סָפַח *aggregandi* notione, quam 1 Sam. II, 36. XXVI, 19. obtinet, *aggregationem* videlicet peccatorum, explicat. Aliis מִשְׂפָּח est *scabies*, idem quod מִסְפַּחַת, Levit. XIII, 6. 7. 8. Ita Kimchi: „Ego, inquit, exspectavi, ut pauperibus et oppressis quod justum esset tribuerint, verum sunt eis scabies et plaga leprae." Ita Chaldaeus: וְהָא אִנוּן אָנוֹסִין *Et en! sunt oppressores.* Sed videtur hoc loco proprie significari *sanguinis effusio*, collato Arab. سفح, *effudit*, aquam, lachrymas, speciatim vero hoc verbum quandoque notat, *effudit sanguinem*, unde سفّاح significat *effusorem sanguinis, hominem cruentum, tyrannum.* Vid. Schultensii *Animadvers. Philolog.* ad h. l. צְעָקָה, *Clamor* eorum qui injuste oppressi sunt. Cf. Job. XXXIV, 28. Genes. XVIII, 20. Observa elegantem Hebraeis paronomasiam inter מִשְׁפָּט et מִשְׂפָּח, inter צְדָקָה et צְעָקָה. Hieronymus: „Volumus Latinis insinuare auribus quod ab Hebraeis didicimus: *judicium* apud eos appellatur *Misphat*, *iniquitas*, sive *dissipatio*, ut interpretatus est Aquila, *Misphach*. Rursum *justitia* dicitur *Zedaka*, *clamor* autem appellatur *Zeaka*. Una itaque vel addita littera, vel mutata, sic verborum similitudinem temperavit, ut pro *Misphat* diceret *Misphach*, et pro *Zedaka* poneret *Zeaka*, et elegantem structuram sonumque verborum juxta Hebraeam linguam redderet. Exspectavit autem Deus, ut populus Judaeorum faceret judicium, id est, uvas, et fecit iniquitatem, id est, labruscas."

8. In eo quod reliquum est Capitis evolvitur, quod involutum esse videbatur in duabus dictionibus *caedes* et *clamor* (vs. 7.). Et primum ambitionem proponit, magnum injuriae atque violentiae principium. Quae ut supra alios emineat, eos exspoliat. הוי Jarchi significare obser-

observat clamorem gemitumve ob poenam, quae sit ventura. מַגִּיעַ בַּיִת בְּבַיִת Vae illi *qui conjungit domum domui*, i. e. domui possessae domum nuper emtam. Idem vitium castigatur Mich. II, 2. Nehem. V, 1—8. Erat hoc contra leges Levit. XXV, quibus Moses sapientissime caverat, ut possessiones quaeque suis in tribubus et familiis conservarentur, et ii fundi, quos possessores sui, paupertate coacti, vendiderunt, in anno Jubilaeo restituerentur, ne earum alienatio et commixtio aequalitatem illam tolleret, quam in populo suo obtinere voluit. Conf. Michaelis *Jus Mos.* P. 1. §. 73. 76. שָׂדֶה בְשָׂדֶה יַקְרִיבוּ *Agrum agro adjiciunt* s. *continuant*, vi ac fraude. Chaldaeus: חֲקַל אוּנְסָא בְּחַקְלְהוֹן מְקָרְבִין *Agrum violenter agris suis jungunt.* Kimchi: „Loquitur de illis, qui attingunt confinia, ac diripiunt pauperes. Quodsi enim sit pauperi domus conjuncta domui divitis, aut ager conjunctus agro illius, venit ad eum cum astutiis, ut ab ipso capiat.“ עַד אֶפֶס מָקוֹם, *Usque ad defectum loci*, quem occupent alii, ut nihil pauperibus supersit; sive, donec totum occupetur spatium, quod suae cupiditati definierunt. Chaldaeus: אָמְרִין עַד דְּנַחְסִין כָּל אֲתַר *dicentes: donec possideamus omnem locum.* Hieronymus: „Pro eo quod nos diximus: *usque ad terminum loci*, LXX. transtulerunt: ἵνα τῷ πλησίον ἀφέλωνταί τι, id est, *ut auferant aliquid proximo.* Symmachus et Theodotio: *donec deficiat*, vel, *non sit locus*, ut deficiente terra nequaquam saturetur avaritia. Quod quidem et generaliter adversum omnes, quibus nihil satis est, dictum puto, et specialiter contra vineam Domini, quae pro uvis fecit labruscas, id est, pro justitia iniquitatem. Quae est enim rabies, cum tecta et agri ad depellendos imbres et ad ferendas fruges haberi debeant, ea habere cupere, in quibus cunctis habitare non possis, et quae colere non sufficias, alteriusque necessitatem tuam facere voluptatem?“ וְהוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ *Quandoquidem*

habitatores facti estis soli media in terra. Kimchi: „Existimatis, vos solos esse dignos, qui terram habitetis, eo quod sitis magni atque divites. הוּשַׁבְתֶּם, *habitare* facti estis, ex forma Hophal. Qui vero vos faciunt habitare sunt judices iniqui." Vulgatus interrogative: *Nunquid habitabitis vos soli in medio terrae?* Nunquid terra vobis propria est, et non communis cum aliis, ut a vobis solis habitandam esse existimetis? LXX. Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς.

9. Ante בְּאָזְנָי subaudiendum est נִגְלָה, ex Cap. XXII, 14. *Revelavit se in auribus meis Jova.* Alii supplent אָמַר, cujus ellipsis satis frequens est, vid. supra ad III, 6. Quare non est opus, ut cum Michaele *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 110. pro באזני legamus בְּאָזְנַי, quod quatuor codices Kennicottiani exhibent. Chaldaeus: *Dixit Propheta: in auribus meis audivi, hoc decretum esse a Domino.* Hieronymus: „Pro eo, quod nos juxta Hebraicum vertimus, *in auribus meis sunt haec Domini exercituum*, id est, verba, quae loquutus est Dominus, adhuc resonant in auribus meis, LXX. transtulerunt: ἠκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ ταῦτα, id est, *audita sunt haec in auribus Domini Sabaoth*, non quod propheta verba Domini audierit, sed in auribus Domini audita sint, quae Propheta dicturus est, quum consequentius sit intelligere, audisse Prophetam, quae Dominus sit loquutus." Sed Graecus interpres hoc potius voluisse videtur, clamorem pauperum et oppressorum (צְעָקָה vs. 7.) ad Jovae aures pervenisse. Legit ille בְּאָזְנָי. אִם־לֹא *Profecto, certe,* proprie jusjurandi formula, quam expositam vide ad Deut. I, 35. Cf. infra XIV, 24. Ps. CXXXI, 2. בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ *Domus multae in desolationem*, i. e. desolatae *erunt*. Respicit vs. 8. רַבִּים Kimchi *magnas* interpretatur, coll. Jerem. XLI, 1. רַבֵּי הַמֶּלֶךְ, *magnates regis*, „ac si dicat: aestimatae ob structuram pulcherrimam, quod

Digitized by Google

quod mox exprimit vocibus aliis גְּדֹלִים וְטוֹבִים, *magnas et pulchras.*" Desolatae igitur erunt (לְשַׁמָּה יִהְיוּ) illae domus מֵאֵין יוֹשֵׁב, *a defectu incolae*, incolarum; ut infra VI, 11. Jerem. XIX, 11. XLVI, 19.

10. כִּי *Nam*, „jam rationem reddit, quare domus futurae sint desolatae absque incolis; quia agris et vineis sterilitas immittetur; propterea, quod eripuerunt illos pauperibus, tenuis exiguusque erit eorum proventus; deficiente autem frumento deficient quoque incolae." Kimchi. עֲשֶׂרֶת צִמְדֵּי־כֶרֶם יַעֲשׂוּ בַּת אֶחָת *Decem jugera vineae facient Bathum unum*, tanta erit sterilitas, ut e decem vinearum jugeribus, id est, ex eo spatio, quod arari decem jugis potest, tam tenuis sit futura vindemia, ut vix tantum exprimatur musti, quantum implere posset *tres amphoras*, quantum Hieronymus unum Batum capere ait. Eum ejusdem in liquidis capacitatis fuisse, cujus in aridis fuit Epha, patet ex Ezech. XLV, 14. Capiebat 72. Sextarios Romanos, teste Josepho *Antiqq.* VIII, 2. 9. Ὁ δὲ βάδος δύναται χωρῆσαι ξέστας ἑβδομήκοντα δύο. Hieronymus: „Pro κεραμίων, id est, *lagunculis*, quam soli LXX. transtulerunt, omnes alii *Batum* interpretati sunt." וְזֶרַע חֹמֶר יַעֲשֶׂה אֵיפָה *Et semen Chomeris faciet Epham*, ex copioso Chomeris semento, vix decima ejus pars exarabitur. חֹמֶר erat siccarum mensurarum maxima, vid. Ezech. XLV, 11. אֵיפָה decima pars Chomeri, vid. Ezech. XLV, 11. Hieronymus: „Pro triginta modiis, quos nos pro *coro* posuimus, qui hebraice dicitur *Chomer*, LXX. verterunt ἀρτάβας ἕξ, quae mensura Aegyptiaca est, et facit modios viginti." Vid. de hac voce Jablonskii *Opuscula* P. I. p. 39.

11. Alterum vitium redarguit vates, intemperantiam et crapulam. הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ *Vae his qui mane surgentes potum inebriantem sectantur*, qui

mane surgunt, ut potationi indulgeant, sive, ut Vulgatus vertit: *Vae qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam.* Hieronymus: „Pro *ebrietate*, quam Aquila est interpretatus et Symmachus, LXX. ipsum hebraicum posuerunt *Siceram*, quod omnem significat potionem, quae inebriare potest; et statum mentis evertere." Vid. de שֵׁכָר not. ad Levit. X, 9. Judaeorum, uti plurimi antiquitatis populorum disciplina maxime videtur fuisse ad sobrietatem, quae matutino et antemeridiano tempore tenui cibo contenta famem ad vesperam usque, id est, ad coenae tempus, sustentabat. Mane enim cibum sumere, quasi aliquid inusitatum et rarum reprehenditur Cohel. X, 16. Jesajae vero tempore adeo erat soluta, et in omnem intemperantium profusa Hebraeorum disciplina, ut matutinum, imo et antelucanum tempus ebrietati et epulis impenderint. De שֵׁכָר vid. not. ad Levit. X, 9. מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף *Iis qui morantur* (ut Proverb. XXIII, 29. 30. Genes. XXXII, 5.) ad pocula *usque ad* (ita ב sumitur quoque Genes. XI, 4. Esra IX, 7.) *crepusculum* vel, *matutinum*, ut 1 Sam. XXX, 17. Job. VII, 4., q. d. compotationem per noctem, ad alterum usque mane continuant; vel, *vespertinum*, ut Job. XXIV, 15. Proverb. VII, 9.; q. d. totum diem, laboribus destinatum, potando insumunt. יַיִן יַדְלִיקֵם *Vinum inflammat eos*, ut incalescant vino.

12. כִּנּוֹר *Cithara, quae plectro pulsatur*, 1 Sam. XVI, 23. Graecorum κίνυρα s. κιθάρα, quam ipsam vocem Alexandrini plerumque ponere solent. Videndus de hoc instrumento Spanhemius ad Callimachum, p. 466. seq. Michaelis in *Supplemm.* p. 1214. nomen ductum existimat a كنّب, *cannabis*, nam pro chordis fila olim ex lino fuerunt. נֶבֶל, *Nablium*, quod digitis tractabant. Suidas sub voce ψαλτήριον: ὄργανον μουσικὸν, ὅπερ νῦν ναβλα καλεῖται. Josephus *Antiqq.* VII, c. 12. §. 3. Ἡ μὲν κινύρα,

δεκα

δέκα χορδαῖς ἐξημμένη, τύπτεται πλήκτρῳ· ἡ δὲ νάβλα, δώδεκα φθόγγους ἔχουσα, τοῖς δακτύλοις κρούεται. De תֹּף vid. ad Exod. XV, 20. Ante מִשְׁתֵּיהֶם omissum est ב, quod saepius omitti solet, ubi ablativus loci exprimi debebat, ut Genes. XXIV, 23. הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךָ מָקוֹם לָנוּ לָלִין, Genes. XXXVIII, 11. שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־אָבִיךָ, Jerem. XXXVII, 4. 16. coll. Ezech. IV, 9. Mich. VI, 10. פֹּעַל יְהוָה et מַעֲשֵׂה יָדָיו *Molimina Dei* et *opera manuum ejus*, vatibus saepe sunt mala gravissima, quae Deus praeparat impiis. Sic nostro infra vs. 19. X, 12. *Et fiet, cum absolverit Jova* כָּל־מַעֲשֵׂהוּ, *omne opus suum in monte Zione;* intelliguntur judicia, populo foedifrago decreta. Cap. XXII, 11. ubi vates describit studium et artes, quibus Judaei Hierosolyma munituri essent adversus Assyrium in summa calamitate, iis impendente, hoc iis imputat vitium: *Et non respicietis ad eum, qui facit illud*, i. e. qui vobis haec mala immisit. Conf. quoque infra XXVIII, 21. Habac. I, 5. Ps. LXIV, 10. Chaldaeus פֹּעַל יְהוָה interpretatur אוֹרַיְתָא דַיְיָ *legem Jovae*, מַעֲשֵׂה יָדָיו autem עֹבַד גְּבוּרְתֵּיהּ *opus potentiae suae*. Hieronymus: „Arguit autem juxta consequentiam coeptae explanationis agricolas vineae, qui imminente sterilitate, et vicino incendio, quo vepres et spinae sunt comburendae, luxuriae se et voluptati tradiderunt, non solum in vescendo et bibendo, sed in aurium quoque oblectatione, et in diversis musicae artis generibus. Qui cum ista faciunt, opus Domini non respiciunt, nec considerant, quae ventura sint."

13. Jam incipit enumerare infortunia, quae populum illum ebrium atque stolidum manent. לָכֵן גָּלָה *Propterea captivus abductus est*, i. e. deportabitur; praeterito utitur more vatum pro futuro, quia quae minatur, certissime sunt futura. עַמִּי מִבְּלִי־דָעַת *Populus meus sine scientia*, i. e. omni carens cogitatione eorum, quae

evenire possent, fata imminentia haud curans. Alii vertunt, *propter inscientiam* sive *incognitantiam*, quod stupidi sunt et sensibus mancipati, coll. infra XXVII, 11. Ps. XCII, 7. XCIV, 8. Alii: *inopinato*, *insperato*. כָּבוֹד ex opposito τῷ הָמוֹן, *turbae*, *plebis*, significat hic nobiliorem populi partem, *proceres*, *magnates*, ut infra VIII, 7. מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ, XVII, 3. 4. מְתֵי רָעָב *Viri famis*, i. e. famelici; per מְתֵי enim effinguntur adjectiva, ut Genes. XXXIV, 30. מְתֵי מִסְפָּר, *numerabiles*, *pauci*, Job. XI, 11. מְתֵי שָׁוְא, *vani*. Vid. Storrii *Observatt. ad Anal. et Syntax. Hebr.* p. 243. Chaldaeus: וִיקִירֵיהוֹן, מִיתוּ בְּכַפְנָא *et honorati eorum morientur fame*. Hunc interpretem pro מְתֵי legisse מֵתֵי, *mortui* jam Kimchi observat. Idem reliqui veteres expresserunt, praeferuntque recepto מְתֵי Michaelis et Lowthus. Commodum sensum tamen dabit et hoc: tolerabunt famem, fame cruciabuntur. Congruit ei, quod additur: וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה צָמָא, *et turba*, *multitudo ejus siti ardebit*. Kimchi: „Vocis צִחֵה explicatio petenda est ex illo vatis LVIII, 11. *Saturabit* בְּצַחְצָחוֹת *in ariditatibus animam tuam*. Significat *arentem*. Chaldaeus צַחוּתָא est sitis [צַחִיוָנָא *siccitas*, Syris ܨܚܐ *incaluit*]. Ratio vero, cur arescent, est, quia guttur eorum prae siti arefiet. Est autem צִחֵה adjectivum in statu constructo formae אִשֶּׁה, *ignitum*, Levit. I, 9." Idem Kimchi notat, dictiones, *fame cruciari* et *siti arere* in duas populi partes esse divisas, ut quaeque earum ad alteram sit supplenda, et de utraque parte dictum sit, eam misere perituram esse. Aliter hunc locum interpretatur Ludov. de Dieu. הָמוֹן intelligit de *multitudine opum*, de *facultatibus* et *divitiis*, ut Ps. XXXVII, 16. Eccles. V, 9. Hinc vertit: *et gloria ejus erunt famelici*, *et opulentia ejus arebit siti*; ut *gloria* metonymice posita sit pro *honoratis*, et *opulentia* pro *divitibus*. Sed concinnior erit sensus adscita communi interpretatione.

Digitized by Google

tione. Qui prius immoderatis epulis indulgebant et poculis, dignissimo ejus intemperantiae supplicio cruciandi, atque adeo perituri dicuntur fame ac siti.

14. Mala haec et calamitates terminantur in *exitio*; quod ut graphice pingeret vates, infert hic *mortem* sive *orcum* per prosopopoeiam sub imagine magnae belluae, quae immani rictu oris inhians improbis, prodat ingentem appetitum, illos consumendi et devorandi. לָכֵן הִרְחִיבָה שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ *Propterea dilatabit orcus animam suam.* נֶפֶשׁ hic est *appetitus*, ut Prov. X, 3. *Non patietur Deus esurire* נֶפֶשׁ צַדִּיק *appetitum justi;* sic quoque infra apud nostrum XXXII, 6. *Dilatare* vero *appetitum* est, summa cupiditate in aliquid inhiare. Alii נַפְשָׁהּ positum capiunt loco pronominis reciproci, ut vertendum sit: *dilatabit sese orcus.* Eandem, quam hic, imaginem, videmus Prov. I, 12. XXX, 16. Nostrum imitatur Habacuc II, 5. Virgilius quoque *Aeneid.* VI, 273. *orco* tribuit *fauces.* Kimchi: „*Dilatabit sepulcbrum spiraculum* suum ad recipiendos mortuos. *Dilatandi* verbo autem utitur ad indicandam ingentem copiam eorum, qui morientur ex Judaeis." Hieronymus: „*Infernus* autem *animam* habere dicitur, non quod animal sit, juxta errorem quorundam, sed quod verbis humanae consuetudinis rerum insensibilium exprimamus affectum; quod insatiabilis sit, et nunquam mortuorum multitudine compleatur." Jarchi: „Par referetur pari. Illi dilataverant rictum suum ad diglutiendum cibum potumque multum, atque distenderant os suum ad absorbendum; quare etiam infernus rictum suum, ut eos absorbeat." וּפָעֲרָה פִיהָ *Et distendet os suum*, eadem phrasis Ps. CXIX, 131. Job. XVI, 10. לִבְלִי־חֹק *Usque ad defectum statuti*, i. e. absque modo; fauces diducet in immensum. Jarchi phrasin Hebraeam explicat לְאֵין סוֹף *absque fine*, additque, hoc eo spectare, quod improbis illis non fuerit modus in sectandis vo-

luptatibus. וְיָרַד הֲדָרָהּ *Et descendet in orcum decor ejus,* vel, terrae, vel, urbis Hierosolymorum. Ludov. de Dieu הֲמוֹנָהּ iterum intelligit de *opibus*, ut vs. praeced., vertitque: *et descendet decor ejus, et opulentia ejus, et strepitus ejus, et exsultabundus in ea*, ita ut omnia referantur ad honoratos et divites, qui in commessationibus ac perdito luxu strepitum excitare et exsultare solent.

15. וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ Vid. supra II, 9. וְעֵינֵי גְבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה Vid. II, 11. et cf. Proverb. VI, 17. XXI, 4.

16. וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת *Exaltabitur vero Jova*, deus *agminum* coelestium (vid. ad I, 9.), ab illis nefarie contemtus, vs. 12. 19. Cf. II, 11. III, 16. בַּמִּשְׁפָּט *Per judicium*, quod in populum peccantem exercebit. Jarchi: „Quando Deus justam a vobis exiget poenam, nomen ejus in mundo extolletur.“ Nomen מִשְׁפָּט exponit gallico *justice*, a quo poena, per sententiam judicis prolata intelligitur. וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ *Et Deus sanctus sanctus agnoscetur* atque ut talis coletur ab iis qui tunc superstites erunt, cf. Ezech. XXXVI, 23. 24. XXXIX, 27. Levit. X, 3. בִּצְדָקָה *Per justitiam*, ob judicium, quod juste exercuit. Sanctus Deus ob justitiam sancte coletur.

17. וְרָעוּ כְבָשִׂים *Et pascentur agni*, i. e. pii, mites, qui tanquam agni imbecilles a potentiorum vi atque inclementia opprimebantur, justo Dei judicio (de quo vs 16.) pascua, a quibus expulsi erant, recuperabunt, eisque tranquille fruentur. Ita magno consensu Hebraei, auctore Chaldaeo: וְיִתְפַּרְנְסוּן צַדִּיקַיָּא *et pascentur justi.* Confirmat hanc interpretationem locus parallelus infra XIV, 30. ubi de Judaeis duro tyrannorum jugo liberandis dicitur: *Pascentur* (וְרָעוּ) *tenuium primogeniti. et pauperes tute cubabunt.* Eandem imaginem pluribus exornavit Ezechiel, XXXIV, 13—17. Cf. Zephan. III, 13.

כְּדָבְרָם

כְּדָבְרָם alii vertunt *secundum morem suum*, s. more suo, ut דָּבָר idem sit quod דִּבְרָה, *ductus*, *mos*, *ratio*, *consuetudo*, quod Hebraei recentiores dicunt בְּמִנְהָגָם (ita Symmachus: Κατὰ τὴν τάξιν αὐτῶν, et Vulgatus: *juxta ordinem suum*), alii *juxta caulas suas*, ut דָּבָר sumitur Mich. II, 12., ubi Deus congregatas Judaeorum et Israelitarum reliquias simul collocaturus dicitur tanquam Bosranas oves, כְּעֵדֶר בְּתוֹךְ הַדָּבְרוֹ *sicut gregem in sua caula*, qua a ferarum impetu sint tuti. Pulchrum sensum dabit a Lowtho proposita interpretatio, ex qua hoc dicit vates, agnos nemine prohibente, *secundum ductum eorum*, i. e. suo ipsorum ductu, lubitu ac arbitratu suo pasturos esse. Chaldaeus capit significatione sermonis, nam vertit: כְּמָא דַאֲמִיר עֲלֵיהוֹן *sicut de iis dictum*, sive, quemadmodum iis promissum est. Jarchi: „Magistri nostri כְּדָבְרָם exponunt allegorice כִּמְדֻבָּר בָּם, *sicut dictum est de iis* [מְדַבֵּר בָּךְ Ps. LXXXVII, 3.], i. e. evenient illis quae in vatum consolationibus promissa erant.“ Hensonymus: „Pro *pascentibus agnis juxta ordinem suum*, quod in bonam partem accipitur, nescio quid volentes LXX. transtulerunt: βοσκηθήσονται διηρπασμένοι ὡς ταῦροι, id est, *pascentur direpti quasi tauri*, pro *agnis tauros* intelligentes.“ Bochartus *Hieroz.* P. I. L. II. C. XLI. T. I. p. 459. edit. Lips. illos suo in codice וְרָעוּ כַבִּים כְּהַפָּרִים legisse conjicit, Cappellus vero *Crit. S.* L. IV. C. I. (T. II. p. 519. edit. Vogel-Scharfenberg.) וְרָעוּ כְּבָשִׁם כַּאֲבִירִים, „nam כָּבַשׁ est *subigere*, *per vim opprimere*, et אֲבִירִים nonnumquam de *tauris* dicitur.“ Poterat tamen Graecus interpres כְּבָשִׂים, uti nos, legere; sed pro metaphorica dictione propriam substituere, ex ea, quam nos supra, sub hujus notae initio dedimus, interpretatione. Recte vero Bochartus l. c. monet, voces ὡς ταῦροι non cohaerere cum proxima διηρπασμένοι, sed cum βοσκηθήσονται, ut sit sensus, fore, ut, qui direpti fuerant, jam libere pascantur ut tauri. וְחָרְבוֹת מֵחִים גָּרִים יֹאכֵלוּ *Et vastatas pinguium* terras

terras *advenae comedent*, id est, Chaldaeo explicante, וְנִכְסֵי רַשִׁיעַיָּא צַדִּיקַיָּא יַחְסְנוּן, *et facultates impiorum possidebunt justi.* Jarchi: „Domos impiorum, quae sunt pingues, justi, qui sunt tanquam advenae comedent." Kimchi: „Domos vastatas *pinguium*, id est, divitum, qui alios opprimebant, *advenae vorabunt*, id est, pauperes, qui ab eis fugerant, venient ad illas habitandas, et ad comedendam portionem eorum." מֵחִים Hebraei שְׁמֵנִים, *pingues*, explicant, et hoc loco, et altero, quo occurrit eadem vox plene scripta, Ps. LXVI, 15. עֹלוֹת מֵיחִים *Holocausta pinguium tibi offeram.* A מֵחַ, *medulla*, proprie designat *medullatos*, μεμυελωμένων. Sic Arabibus a nomine مُخّ, *medulla*, est verbum أَمَخَّ *medullosa*, *pinguis evasit ovis*, et مُمِخَّة, *medullata*, dicitur pinguis ovis. Vid. Bocharti *Hieroz.* P. I. L. II. C. XLV. T. I. p. 524. edit. Lips. LXX. Τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημμένων ἄρνες φάγονται. Sed pro ἀπειλημμένων, *eorum, qui capti sunt*, Arabicus interpres in Polyglottis, qui e Graeco vertit, in suo codice ἀπειλημένων legisse apparet inde, quod posuit: خَرِبَات المتهددين *ruinas eorum qui minis territi sunt.* Pro ἀπειλημμένων Bochartus l. c. ἀπαλειφομένων, *eorum, qui deleti sunt*, legendum censet. Sine necessitate. Pro dictione allegorica interpres posuit propriam, dum *pinguibus* s. medulla praeditis (מֵחִים) intellexit divites in exteras terras deportatos. Syrus, qui חָרְבוֹת מֵחִים vertit ܘܚܘܪܒܐ ܕܡܬܚܕܬܝܢ, *et ruinas, quae restauratae sunt*, retulit מֵחִים ad verbum חָיָה, quod *restaurare* significat Nehem. III, 34. et 1 Paral. XI, 8. Vulgatus: *Et deserta in ubertatem versa advenae comedent.* מֵחִים cepit de agris pascuisque pinguibus, ut hic sit sensus: loca a potentioribus vacua, deserta atque sterilia, propter eorum iniquitatem, facta, jam postquam in pauperum

perum potestatem transierint, foecunda, horum usui destinata erunt. Sensum hujus versus plane perverterunt recentiores, qui allegorice dicta ceperunt proprie. Ita post Michaelem omnes fere interpretes, Jos. Frid. Schelling quoque, qui in *Animadverss. philol. critt. in difficiliora loca Jesajae* (Lips. 1797.) p. 1. vatem hoc versu novam jam desolatae et vacuefactae terrae faciem depingere ait ita, ut ovium gregibus quaevis loca pascendo obire, et in quibus alias non licuisset pascuis discurrere, nulloque impediente ea depascere, liberum tunc futurum esse significet. „Res clara," addit, „sed in verbis, quibus hoc innuitur, aliquid difficultatis est." In difficultates vero incurrere oportebat qui viam rectam, ab interprete Chaldaeo monstratam, Hebraicisque interpretibus tritam, relinquentes, per avia errabant. Ab eorum hallucinationibus recensendis dijudicandisque abstineo, solam Schellingii interpretationem afferre contentus. Vertit locum nostrum ita: *Pascent tum agni suo lubitu, et arva depopulata oves pingues palantes depascent.* „Nimirum," inquit, „מֵחִים, *oves pingues* גָּרִים dicuntur, quod solitos pascuorum fines excedunt, atque in arvis depopulatis quasi *peregrinantur*, h. e. libere discurrunt. Hac ratione גָּרִים in hoc altero membro idem fere alia loquendi forma dicit, quod per כְּדָבְרָם in priori innuitur." Sed *palandi* notio plane est aliena a verbo גור, quod *commorari* potius in loco aliquo ut *hospes* aut *advena* denotat, unde גָּרִים 2 Sam. IV, 3. sunt *advenae*. Cf. Levit. XIX, 33. 34. (הַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם, *peregrinus, qui commoratur vobiscum,* s. *inter vos*). Quare Kimchi nostrum גָּרִים recte exposuit: שיבאו לגור בהם, *qui venient, ut inter eos habitent.* Prodit autem ex ea, quam adstruximus, interpretatione sententia et per se plana atque idonea, et iis, quae praecesserunt, accommodata, quae talis est: recto Dei judicio (de quo vs. 16.) omnia suis restituentur ordinibus; nam agni, id est, pauperes ac mites,

per

Digitized by Google

per vim et contumeliam olim a potentioribus vexati, tranquille et quiete pascentur; divitum autem possessiones desertas, expulsis iniquis possessionibus, occupabunt advenae.

18. הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן *Vae trahentibus*, sive, ut alii volunt, *protrahentibus*, in longum producentibus (Ps. XXXVI, 11. CIX, 12. Nehem. IX, 30.) *delictum*, בְּחַבְלֵי שָׁוְא *cum funibus vanitatis*, i. e. filis vanissimis, tenuissimis, quibus nihil est firmitatis aut soliditatis; וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה *sed instar funis plaustri* fit *peccatum*, quae Chaldaeus sic exponit: וַי דְּמַשְׁרַן לְמֶחֱטֵי צִבְחַר נָגְדִין חוֹבִין בְּחַבְלֵי לְמָא אָזְלִין וְסָגַן עַד דְּתַקְפִין וְכִגְדִילַת עֲגַלְתָּא חוֹבִין. *Vae iis qui incipiunt pusillum peccare, trahentes peccata in funiculis vanitatis; augentur et crescunt, donec fortiora facta sint, et quasi vinculum plaustri peccata.* Hieronymus: „Quod autem juxta Hebraicum et omnes alios interpretes appellantur *funiculi vanitatis*, hoc significat, quod facientibus peccatum facile texitur, et tam inane et futile est, ut aranearum fila texuntur; sed cum inde voluerimus exire, foedissimis vinculis nectimur." Jarchi: „Vae illis, qui malam cupiditatem attrahunt paulatim, initio funibus vanissimis, qui sunt instar fili telarum araneae; sed cum attracta est prava cupiditas, magis magisque invalescit, donec fiat sicut funis plaustri, cui currus alligatur ad trahendum." Eum sensum expressit, qui novissime ex Hebraeis Jesajam teutonice reddidit, Dav. Ottenzofer: *Weh denen, die mit dünnen Schnürchen Laster an sich ziehen! dichtem Wagenseil werden ihre Sünden gleich!* In Commentario hebraico sermone conscripto, quem versioni suae addidit interpres, observat, sensu nostrum locum non differre ab illo doctorum veterum effato, quod legitur in codice Talmudico *Succah: Prava cupiditas initio similis est filo araneae, postea, ubi assenseris, similis fit funi plaustri*, quo impius ita tenetur con-

conſtrictus, ut ſeſe expedire nequeat. Cf. Proverb. V, 22. עֲוֺנוֹתָיו יִלְכְּדֻנוֹ אֶת־הָרָשָׁע *Delicta ſua capiunt impium,* וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ *et funibus peccati ſui conſtrictus tenetur*, ita ut eo pereat, vs. 23. Alii aliter noſtrum locum exponunt. Kimchi: „Dicit per ſimilitudinem, quemadmodum trahat quis plauſtrum onerarium cum laqueis et funibus, ita attrahere illos ad ſe cum vi delicta. Funes vero eorum ſunt funes vanitatis et mendacii, et peccatum tractionis ſunt cupiditatum lenocinia et voluptatum illecebrae, quibus homo ad delicta committenda inducitur. Ipſi igitur attrahunt peccatum ad ſuum arbitrium, cum ſeſe aſſuefaciunt oblectamentis viniquе potationi.“ Interpretatio parum dilucida. Coccejus: „Vae qui peccatum peccato, falſitatem falſitati jungitis ratiociniis temere excogitatis.“ Id Vitringa ſequutus. Alii de iis agi volunt, qui poenas divinas adventuras eſſe negantes (vs. 19.), ſecuri decreverint dies ſuos in peccatis tranſigere, et ad hoc ſibi licentiam parent aliis aliisque peccatis connexis. Ita Kocherus: „Videntur illi notari, qui fruſtra renitente conſcientia, evictis impedimentis omnibus, non ipſi modo praefracte et pertinaciter peccant, ſed et alios ad peccandum inducunt doctrina *fallaci* (הַשָּׁוְא), mendaciisque crimini obtentis.“ Nos olim cum Dathio, aliisque interpretibus, עָוֺן et שָׁוְא, metonymice effectum, i. e. poenas et judicia divina indicare putavimus, ut Geneſ. XIX, 15. Zachar. XIV, 19. al., ut *funibus poenas divinas ad ſe trahere* dicantur profani iſti homines, qui prophetae minas contemnerent et judicia divina provocarent, quaſi eorum videndorum deſiderio tenerentur. Jam tutius nobis videtur, vetuſtiſſimae Chaldaei, Hieronymi, Jarchii interpretationi acquieſcere.

19. Ante הָאֹמְרִים ſubaudiendum eſt הוֹי, ut infra vs. 23., ubi ſimiliter diverſum a praecedente crimen repre-

Digitized by Google

reprehenditur. יְמַהֵר *Acceleret*, ut 2 Sam. XV, 14. יָחִישָׁה *Propere producat*, ut infra LX, 22. מַעֲשֵׂהוּ *Opus suum*, id est, Jarchio exponente, „supplicium, quod ipse dixit se immissurum esse, לְמַעַן נִרְאֶה, *ut videamus*, cujus verbum sit ad effectum perventurum,“ Dei, an nostrum. Kimchi: „Quotiescunque, inquit Deus, ego ad eos prophetas mitto, qui illis poenas immittendas denuntient, respondent: nequaquam nos credimus, *acceleret, festinet opus suum*, ultionis videlicet, ut videamus, num prophetae nostri vera pronuntient; nunc enim haud credimus.“ Tam longe erant, ut propheticis minis deterrerentur, ut potius aerumnosum illud tempus viderentur optare. In quale hominum genus Amos V, 18. *Heu, qui Jovae diem cupitis!* Nec non Jerem. XVII, 15. *Isti sic ad me dicunt:* אַיֵּה דְבַר־יְהוָה יָבוֹא נָא *ubi est Jovae praedictio? eveniat sane.* וְתִקְרַב וְתָבוֹאָה עֲצַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְנֵדָעָה *Appropinquet eveniatque consilium Venerandi Israelis*, i. e. quod decrevit nobis immittere quem Israelitae Deum suum reverentur, *ut id cognoscamus.* Hieronymus: „Vae vobis, qui putatis diem judicii non futurum, vel non venturam captivitatem, quam propheticus sermo praedicit; qui dicitis ad prophetam: usquequo nobis Dei minaris iram? volumus eam scire, jam veniat. Hoc autem per ironiam loquuntur, quoniam eam non putant esse venturam, sed simulari a propheta.“

20. הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע *Vae illis, qui dicunt malo bonum*, qui malo boni, *et bono mali nomen tribuunt.* Significantur tales homines, qui omnia turbant et pervertunt; qui omnia boni et mali discrimina conantur pervertere. Chaldaeus: *Vae, qui dicunt impiis, quibus omnia prospere succedunt in hac vita: vos estis boni, et mansuetis dicunt: vos estis impii.* Jarchi innui existimat illos, qui probant laudantque cultum idolorum, rejiciunt vero Jovae cultum, tanquam aliquid mali. Quae

verbis

verbis propriis dixerat, repetit jam loquutionibus figuratis. שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ *Qui ponunt, convertunt, tenebras in lucem, lucem vero in tenebras.* Similis formula, sed diversa sensu, legitur Job. XVII, 12. לַיְלָה לְיוֹם יָשִׂימוּ, ad quem loc. vid. not. Chaldaeus: *Nonne cum veneris lux justis, tenebrae erunt impiis?* Jarchi: „De re, quae ipsis allatura est tenebras, ipsi dicunt, illam eis lucem adferre.“ שָׂמִים מַר לְמָתוֹק וּמָתוֹק לְמָר *Qui convertunt amarum in dulce, et dulce in amarum.* Chaldaeus: *Dulcia erunt verba legis operantibus ea, venietque amaritudo impiis, intelligentque, in fine amarum esse peccatum facientibus.* Jarchi haec verba iterum refert ad illos, qui cultum Jovae, qui est dulcis, amarum judicent. Kimchi totius versus sensum hoc modo declarat: „Mala sua facinora ipsi bona dicunt; occupare vero sese legis et sapientiae studio, rem malam molestiaeque plenam reputant. Quare ita se habent, perinde ac si mutarent tenebras in lucem; quandoquidem cum intellectu non distinguunt, quid sit bonum, quid malum, ideoque sunt similes illis, qui sensibus nihil discernunt, quosque fallit visus et gustus.“

21. הוֹי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם *Vae, qui sapientes in suis oculis,* qui sibi ipsi sapientes videntur, qui falsa sapientiae opinione inflati sunt, unde pudet eos, ab aliis discere, et monitiones Dei aliorumque contemnunt. Cf. Proverb. III, 7. וְנֶגֶד פְּנֵיהֶם נְבֹנִים *Et coram facie ipsorum,* suo judicio sunt *prudentes.*

22. הוֹי גִּבּוֹרִים לִשְׁתּוֹת יָיִן *Vae* illis, *qui fortes sunt ad potandum vinum,* quales supra vs. 11. et infra LVI, 12. describuntur. Illos taxat, qui quum ad cetera molles sint et effeminati, strenuum tamen animum et indomitum animum ad pocula et ebrietatem praestant. Nam quicquid virium habent et ingenii, id totum ad luxum et voluptatem conferunt. Ita Kimchi. וְאַנְשֵׁי־חַיִל

 לִמְסֹךְ

לִמְסֹךְ שֵׁכָר *Et robusti ad miscendum temetum.* Plures interpretes innui existimant mixtionem vini cum aqua; Michaelis vero vinum medicatum, admixtis, ut fortius fiat, aromatum variis generibus, aut aliis inebriantibus. Doederlein cum HARMARE *Observatt. super Or.* P. I. p. 346. locutionem *merum miscere* interpretatur: plurimas antiqui vini lagenas epotare; dum enim aperiuntur, miscetur cum faece vinum. Ita Chaldaeus: לְהִתְרַוָּאָה מִן עַתִּיק *ad ebriandum se ex vino antiquo.* Cf. Prov. XXIII, 29. 30.

23. Initio versus subaudiendum est הוֹי, ut supra vs. 19. מַצְדִּיקֵי רָשָׁע *Qui justum declarant impium* in judicio, Deut. XXV, 1. עֵקֶב שֹׁחַד *Munere mercedis*, Chaldaeus: חֲלַף דִּמְקַבְּלִין מִנֵּיהּ מָמוֹן דִּשְׁקַר, *pro eo quod acceperunt ab eis divitias iniquas.* Corrupta judicia largitionibus questus erat et supra I, 23. וְצִדְקַת צַדִּיקִים יָסִירוּ מִמֶּנּוּ *Et justitiam justorum removent ab eo*, unoquoque eorum, insontibus suum jus eripiunt, innocentes declarant reos et suppliciis obnoxios.

24. Reliqua carminis pars sceleratis istis omnibusque contaminatis flagitiis gravissima supplicia denunciat. לָכֵן כֶּאֱכֹל קַשׁ *Proprie sicut stipulam consumit*, Exod. XV, 7. לְשׁוֹן אֵשׁ *lingua ignis*, i. e. flamma; sic dicta quod speciem linguae prae se fert; nam rubet et in acutiem tendit. „Flamma ingens ligna depascens sese sponte sua discindit in partes, a basi quidem toti flammeae moli haerente latas, ab extrema vero contractiores, quae est linguae forma, eaedem sese movent agilitate, linguas exsertas animalium noxiorum imitante, et se conjiciunt in res vicinas, quae iis pabulum fieri possunt. Jesajas, ubi linguam igni tribuit, ipsum vorantem horrifice pingebat. In pentecoste Christiana vero Act. II, 3. fuerunt quoque *linguae igneae*, sed beneficae, non noxiae, διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός." GUSSETIUS, v. לָשׁוֹן. Similiter

liter VIRGILIUS *Aeneid.* II, 684. *flammam* dicit *lambere comas.* Ceterum Jarchi verba hebraea כְּאֱכֹל קַשׁ לְשׁוֹן אֵשׁ posita observat pro eo, quod clarius esset כֶּאֱכֹל אֵת קַשׁ לְשׁוֹן הָאֵשׁ, et Kimchi notat, ex linguae usu alias praeponi agentem patienti; ubi vero res adeo sit perspicua, ut errori nullus plane sit locus, praeponi patientem agenti, ut hic; res enim ipsa docet, ignem devorare stipulam, non hanc illum; coll. infra LXIV, 1. Job. XIV, 19. וַחֲשַׁשׁ לֶהָבָה *Et foenum flammae*, i. e. inflammatum aut flagrans. Vel: *foenum in flamma*, sive *per flammam*, subaudito ב ante לֶהָבָה, ut Exod. XXXI, 17. שֵׁשֶׁת יָמִים, *in sex diebus fecit Jova coelum et terram.* חֲשַׁשׁ idem quod Arabum حشيش et حشيشة *herba siccata*, *pabulum siccum*, *foenum*; a حشّ in quarta conjug. *aruit.* Vid. MICHAELIS *Supplemm.* p. 982. Chaldaeus pro voce hebraea posuit עֲמִירָא, quod Jarchi *stipulas spicarum* interpretatur. Convenit cum Syriaco ܥܡܝܪܐ *gramen*, *herba*, *foenum*, quod interpres Syriacus Jesaj. XL, 6. pro hebraeo חָצִיר, et Matth. VI, 30. pro Graeco χόρτος posuit (cf. J. D. Michaelis ad CASTELLI *Lexic. Syriac.*), et cum Arabico غمير, *herba virens, cui supereminent sicca, quae ad hujus caules germinat.* Kochero חֲשַׁשׁ est *palea*, *stramen herbaeve arentes incitando alendoque igni*, collato Arabico حُثّ, *palea*, *confractum sparsumque stramen*, a حثّ *excitavit*, *incitavit.* יִרְפֶּה *Remittit*, i. e. solvitur, exstinguitur. LXX. Καὶ (ὃν τρόπον) συγκαυθήσεται ὑπὸ φλογὸς ἀνειμένης. KOCHERUS: „*Et stramen flammae remittit*, *concidit.* יִרְפֶּה ex Kal intransitive de igne *remittente*, *deficiente*, in cinerem *concidente*; id ἀνειμένης apud LXX., nam altera lectio ἀνημμένης minus convenit.“ Vulgatus: *Et* (sicut) *calor flammae exurit.* Sensum ut-

 cunque

Digitized by Google

cunque expreſſit. Syrus: ܡܢ ܫܠܗܒܝܬܐ ܕܡܫܬܒܩܐ ܢܬܐܟܠܘܢ *a flammâ, quae remittitur, conſumentur.* Graecam verſionem eum imitatum eſſe apparet. Saadias: وَٱلْهَشِيمَ كَمَا يَأْكُلُهُ ٱللَّهِيبُ *et pabulum aridum fractum quemadmodum conſumit flamma.* שָׁרְשָׁם Sic *radix* et robur *eorum*, ut infra XIV, 30. Hoſ. IX, 16. Mal. III, 19. Job. XVIII, 16. Chaldaeus: ותקפהון, *fortitudo eorum.* כַּמַּק *Sicut tabes*, id eſt, Jarchio explicante, ſicut res quae tabeſcit, a מָקַק; cf. ſupra III, 24. Kimchi confert illud Talmudis: מקק של ספרים, de *libris, qui blattis et putredine conſumuntur.* Chaldaeus: כְּשֵׁבַז *ſicut caries.* Saadias: كَدَقّ, *inſtar marcoris ſ. tabiei.* LXX. ὡς χνοῦς. Vulgatus: *quaſi favilla.* Syrus: ܐܝܟ ܥܦܪܐ, *ſicut pulvis.* Id placuit Michaeli, pro מַק legenti מָק, quod conveniat cum مُوق, *pulvis.* Et ſunt libri typis exarati, quos de-Roſſi indicavit, in quibus מָק cum Camez reperitur. Sed *pulvis* Hebraeis eſt אָבָק, aut עָפָר, nusquam מָק. „Neſcio," inquit de-Roſſi in *Scholiis Critt.* ad h. l., „cur Michaelis, qui noſtro huic vocabulo praeeuntibus veteribus et Arabibus *pulveris* vel *cineris* ſignificationem vindicat in *Supplemm.* l. l., ſcribat hoc Jeſajae loco ad radicem מָקַק, *contabeſcere*, ſibi videri vix referendum, malitque *pulverem* eſſe. Nec enim de arbore, ut ipſe ſibi ſuadet et ſubdit, igne combuſta et in cinerem reſoluta eſt ſermo, ſed de radice, quae putreſcit. Ita quidem vertit Syrus, ſed LXX., qui habent hic χνοῦς, non κονιορτόν, ut Cap. III, 24., incertum plane eſt, an legerint כמק, vel potius כמץ, ut certe videtur legiſſe Vulgatus, qui transfert *quaſi favilla* [Sed מץ eſt *gluma*, vid. infra XXIX, 5. Pſ. I, 4.]. Lexicon hebraicum manuale Simonis ex noviſſima Eichhornii editione

editione parum accurata notat p. 900., in plerisque editionibus legi מַק a מָקַק, in posteriori tamen loco, seu nostro hoc, nonnullas, veluti Stephani, Marii, Vanderhoogthisnam, cum Camez legere, ac si quaedam Capite III., pleraeque Cap. V. aliter legerent. Priori loco editiones omnes a me collatae habent Patach, posteriores omnes Camez, binis illis exceptis, quas supra produximus [Biblia Soncinensia anno 1488. edita et Jesajas ac Jeremias Ulyssipone 1492.]." וּפִרְחָם *Et flos*, gemma, *eorum*, ut infra XVIII, 5. Chaldaeus: וּמָמוֹן אוֹנְסֵיהוֹן *et pecunia rapinae suae.* כָּאָבָק יַעֲלֶה *Sicut pulvis ascendet*, et evolabit, evanescet. Jarchi: „Magnitudo eorum non secus ac pulvis, qui a vento commotus ascendit et removebitur, tolletur." כִּי מָאֲסוּ אֵת תּוֹרַת יְהוָה צְבָאוֹת *Nam repudiarunt legem Jovae, Dei agminum*, haec respondebit poena divinae legi tam impudenter conculcatae. וְאֵת אִמְרַת קְדוֹשׁ־יִשְׂרָאֵל נִאֵצוּ *Et eloquium Venerandi Israelis spreverunt*, divina oracula deriserunt et respuerunt. De verbo נָאַץ vid. not. ad I, 4.

25. עַל־כֵּן *Propterea*, propter illa istorum scelera. חָרָה אַף־יְהוָה בְּעַמּוֹ *Exarsit ira Jovae in populum suum*, ut Num. XI, 33. 2 Reg. XXIII, 26. Hos. VIII, 5. וַיֵּט יָדוֹ עָלָיו *Et extendet manum suam contra eum*, ad plagam ei infligendam. Chaldaeus: וַאֲרִים מְחַת גְּבוּרְתֵיהּ עֲלֵיהוֹן, *et levavit plagam potentiae suae contra eos*, quomodo idem interpres eandem phrasin reddit Ezech. VI, 14. Cf. Exod. VII, 19. VIII, 1. וַיַּכֵּהוּ וַיִּרְגְּזוּ הֶהָרִים *Et percutiet eum ita ut commoveantur montes*, quibus Jarchi reges principesque significari existimat. Alii haec de tempore praeterito sumenda, proprieque intelligenda de ingenti illo terrae motu, regnante Usia, cujus mentio Amos. I, 1. Zachar. XIV, 5., arbitrantur. Quam sententiam pluribus commendavit S. H. Manger in Prolegomm. *Commentar. in Hoseam* p. 15. seqq. Kimchi pro metaphoricis

 habet:

habet: ut quasi contremiscant terrae fundamenta prae terrore. Cf. infra XIV, 16. Ps. XVIII, 8. וַתְּהִי נִבְלָתָם כַּסּוּחָה בְּקֶרֶב חוּצוֹת. *Eruntque eorum cadavera sicut sordes in medio platearum.* In כַּסּוּחָה veteribus omnibus כ similitudinis particula visa, solae literae סוחה nomen, quod eodem, quem סְחִי Thren. III, 45. habet, significatu, *purgamentorum, sordium, quae aqua inducta scopis everruntur* (a סָחָה *abluit, abrasit*, Ezech. XXVI, 4.), ceperunt. LXX ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ. Vulgatus: *quasi stercus.* Syrus: ܐܝܟ ܣܘܚܬܐ *sicut lutum.* Chaldaeus: כְּסַחְיָתָא, *quasi stercus.* JARCHI: „Sicut sputum et vomitus, qui e corpore humano ejicitur, quod est res rejectanea; idem quod apud Talmudicos סְחִי, et Thren. III, 46. obvium." Sane verba secundae et tertiae radicalis quiescentis saepe a se invicem significationes mutuantur. Kimchio vero, litera כ in כַּסּוּחָה est radicalis, ut sit nomen formae שְׁכוּלָה, Cantic. IV, 2. Quum כָּסַח et Hebraeis et Aramaeis et Arabibus *succidit, amputavit* denotet (unde Levit. XXV, 4. pro Hebraeo לֹא תִזְמֹר Onkelos posuit לָא תִכְסַח); Kimchi nostra verba ita interpretatur: *cadavera eorum amputata,* mutilata, *in plateis jacent.* Quod Dav. Ottenzoser vernacule sic expressit: *Verstümmelte Leichen liegen in der Strassen Mitte.* Sed כָּסַח verbum esse *amputandis plantis* proprium, docent tam ea loca, quibus in V. T. occurrit, quam illius usus apud Aramaeos, quibus praesertim de *vitium amputatione* dicitur. Vid. MICHAELIS Supplemm. p. 1318. Arabibus vero كَسَحَ non solum *amputavit, evulsit plantam,* sed praeterea etiam *verrit, everrit domum, purgavit limo puteum* significat, unde كُسَاحَةٌ *purgamentum, quod everrendo rejicitur.* Quare Saadias nostrum כַּסּוּחָה vertit مَكْسُوحَةٌ, *quod everritur.* Aethiopice autem כסח est *stercus, excrementum,*

mentum, quo Phil. III, 8. graecum σκύβαλα interpres Aethiopicus reddit. Ceterum ad rem confer infra X, 6. Zachar. X, 5. בְּכָל־זֹאת In omnibus hisce, quae iis obventura sunt, ut Jarchi addit. לֹא־שָׁב אַפּוֹ Non aversa est ira ejus, ut sibi blandiebantur, Jerem. II, 35. Jarchi: „Non emendati fuerunt in operibus suis, ut iram Dei a se averterent." וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה Et adhuc manus sua extensa ad plagas eis infligendas. Cf. infra IX, 11. 16. X, 4. Chaldaeus: Omnibus his non sunt conversi a criminibus suis, ut averteretur furor ejus ab illis, sed adhuc scelera eorum invalescunt; et iterum plaga ejus futura est, ut vindictam sumat ab eis. Hostes barbaros, vehementes et violentos Deum illis immissurum esse minatur.

26. Inde ab hoc versu describitur expeditissimi exercitus adventus improvisus, qui, impetu hostili cum horrendis clamoribus, barritum vocant, pro more veterum conjunctis (vs. 29.), tantum terrorem injiciet Judaeis, ut velut deliquium passi, obscura omnia circum se videant. נָשָׂא־נֵס לַגּוֹיִם מֵרָחוֹק Elevabit signum gentibus e longinquo; ex longinquo Deus populos ad Israelitas puniendos accerset; id quod terribilius. Sistit Deum ut ducem ejus exercitus, a quo caedes Judaeis comparata est. Est autem ducis, signum elevare, delectus habere, aciem armis et bellicis artibus instruere. Quae omnia praestabit summus hic imperator ea solertia, ut nulla excogitari possit major, et ea celeritate, ut Judaei imminere sibi hostem prius adspexerint, quam venturum putarent. Primum igitur est, ut milites signo erecto convocentur. Id indicat נָשָׂא־נֵס, ut infra XI, 12. XIII, 2. XVIII, 3. XLIX, 21. Jarchi: „Deus gentibus innuet signo, ut sese congregent, et contra Judaeos veniant. Signi vero sublatio est tanquam pertica longa, cujus summitati affigunt linteum, imponuntque vertici montis excelsi, unde eminus conspicuum est, quo signi-

Digitized by Google

ficatur hominibus ut sese congregent. *Perticae* longae significatu נֵס legitur et Num. XXI, 9." Ejusmodi signum militare describit CURTIUS L. V. c. 2. *Tuba, quum castra movere vellet* (Alexander), *signum dabat: cujus sonitus, plerumque tumultuantium fremitu exoriente, haud satis exaudiebatur. Ergo perticam, quae undique conspici posset, supra praetorium statuit, ex qua signum eminebat, pariter omnibus conspicuum.* CAESAR *de Bello Gall.* L. II. C. 20. *Caesari omnia uno tempore erant agenda: vexillum proponendum, quod erat insigne, cum ad arma concurri oporteret.* Cf. LYDII *Synt. de re militari* L. I. C. II. MICHAELIS in *Supplemm.* p. 1648. sub נֵס intelligit *malum, in cujus summo copia picis accenditur (Stange mit Pechfässern)*; idemque infra XIII, 2. aliisque locis, ubi in montibus signum elevari, aut remotis populis erigi viam monstraturum dicitur. Talia viae signa, مَنَار, dicta, historia Arabum jam ante Josuae tempora tribuit Abrahamo, intima Africae occidentalis adeunti et exploranti, utque redire viam posset, ejusmodi malos erigenti. Vid. SCHULTENSII *Histor. Imper. Vetust. Joctanidar.* p. 7. et 53. וְשָׁרַק לוֹ *Sibilabit ei*, per sibilum advocabit. Jarchi verbum שָׁרַק exponit gallico *siffler (pfeiffen).* Alluditur, ut patet ex loco nostro simillimo, infra VII, 18. ad apiarios, qui apes sibilo ad alvearia sua perducere solent. CYRILLUS ad h. l.: *Δέχεται δὲ τοῦτο ὡς ἀπὸ τῆς συνηθείας τῆς ἐπὶ τῶν μυιῶν. Ἐν ἔθει γάρ πώς ἐστι τοῖς μελισσοκόμοις συρίζειν αὐταῖς· οὕτω τε τῶν σμηνῶν ἀναφέρειν εἰς ἄνθη καὶ πόας, καὶ μὴν καὶ ἀνακομίζειν ἐξ ἀγρῶν, οἴκοι τε αὐτὰς ἐναυλίζεσθαι ποιεῖν. Sumit hoc rursus ex muscarum* (i. e. apum) *consuetudine. Solent enim apiarii iis assibilare, et ita ex alvearibus ad flores et herbas eas educere, et ex agris revocare, domique ut immorentur, efficere.* Cf. BOCHARTI *Hieroz.* P. II. L. IV. C. X. T. III p. 558. ed. Lips. Sententia igitur simplex est, Deum congregaturum esse popu-

populos magna copia, et collectos instar apum, levissimo imperio suae voluntatis adducturum in Judaeam ad exsequendam vindictam suam. Sic plene ut apud Zachariam X, 8. de Israelitis recolligendis in Cananaeam: אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם *sibilabo eis eosque congregabo.* E quo loco simul apparet, לוֹ nostro loco non esse *sibi* vertendum, uti Drusius fecit, sed *ei*, scil. צָבָא *exercitui*, sive אוֹיֵב, *hosti.* מִקְצֵה הָאָרֶץ *De extremitate terrae*, uti denuntiatur illis, qui leges divinas contemnerent, Deut. XXVIII, 49. יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ, *Adducet in te Jova gentem remotam usque ab extremis orbis terrarum finibus, aquila volucriorem, gentem ignotae vobis linguae, gentem ita crudelem, ut neque senes revereatur, neque puerorum misereſcat.* Frustra laborant interpretes in definiendis populis, de quibus cogitarit vates, quos alii Romanos, alii Chaldaeos, alii Assyrios esse volunt. Sed de certo aliquo populo, aut certis quibusdam populis, cogitasse nostrum, sine idonea ratione sumitur. In universum gentes barbaras, longinquas, lingua, cultu, moribus plane alienas a Judaeis, quod auget terrorem, in eos adducendas minatur. Sic Livius Lib. V. C. 37, de Gallis loquitur tanquam de *inusitato atque inaudito hoste, ab oceano, terrarumque ultimis oris bellum ciente.* וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבוֹא *Et ecce cito velociter veniet.* Chaldaeus: וְהָא בִּפְרִיעַ מֶלֶךְ בְּמַשְׁרִיתֵיהּ כַּעֲנָנִין קַלִּילִין יֵיתֵי *Et ecce cito veniet rex cum exercitu suo sicut nubes leves.* Voces מְהֵרָה et קַל adverbialiter adhibentur per ellipsin praefixi ב, ut Num. XVII, 11. Deut. XI, 17. Jos. VIII, 19. Ceterum non est haesitandum in eo, quod verba in hoc versu in tempore praeterito posita sunt. Nam in vaticinatione praeteritum vel praesens pro futuro usurpatur, ut res futurae tanquam praesentes spectentur, et quo magis eae ipsa etiam orationis forma ob oculos ponuntur, hoc vehementius animum commoveant.

27. Indefessus vigor, vigilantia, strenuitas, alacritas, disciplina militaris exacta adventantis describitur exercitus. אין עיף *Nullus est defessus*, Deut. XXV, 18. 2 Sam. XVI, 14. ואין־כושל בו *Nec impingens*, sive *labans in eo* exercitu (vid. ad vs. 26.). Non impingent ad impedimenta in via, conf. infra LXIII, 13. Jerem. XXXI, 9. לא ינום ולא יישן *Non dormitabit nec dormiet.* „נום minus, quam ישן. Est enim illud sopor ille, qui somnum praecedit, et ita proponitur, quasi *αἰτιολογικῶς* dicat: *non dormitabit, quare nec dormiet:* sicut duo priora verba אין עיף ואין־כושל connectuntur eadem ratione caussali: *non erunt defessi, quapropter non cespitabunt.*" Gussetius. ולא נפתח *Nec solvetur*, ut idem verbum Genes. XXIV, 32. de *camelis* onere et clitellis *solutis* dicitur. אזור חלציו *Cingulum lumborum suorum*, perpetuo erunt accincti et parati vel itineri, vel actioni, conf. 1 Regg. XVIII, 46. 2 Reg. IX, 1. Ps. XLV, 4. אזור proprie est *cingulum*, quo veteres adstringebant vestes, quoties ad iter ingrediendum, sive ad aliud quodvis negotium peragendum se pararent, ut expeditior esset incessus, neque vestibus laxioribus et demissioribus, huc illuc diffluentibus, impediantur. Ubi vero sermo de militibus, nomine אזור videtur *militare cingulum* indicari, cui gladius insertus, quod apud Hebraeos non ex utroque humero ad pectus descendebat, quemadmodum olim apud Graecos, sed renes tantum stringebat, unde omnibus, qui aedificandis Hierosolymae moenibus operam praestabant, edixisse dicitur Nehemias, ut *gladio accinctos renes* habeant, Nehem. IV, 18. Et Ezech. XXIII, 15. milites Babylonii dicuntur *accincti* fuisse *cingulo lumbos suos*. Hinc balteorum sive cingulorum nomine omnis armatura per Synecdochen designata videtur. Arabes virum bellicosum رجل كمي الازرار *virum cingulo accinctum* appellare, auctor est Giggejus. Huc refer illud *Homeri Iliad.* K. 77. 78.

Πὰρ δὲ ζωστὴρ κεῖτο παναίολος, τῷ ῥ' ὁ γεραιὸς
Ζώννυθ' ὅτ' ἐς πόλεμον φθισήνορα θωρήσσοιτο.

Prope etiam balteus jacebat valde varius, quo senex cingebatur, quando ad bellum perniciosum armaretur. VALERIUS FLACCUS *Argonaut.* V, 578.

Quis procul ille virum nobis, quem balteus asper
Subligat, et stricto stat proximus armiger arcis?

PAUSANIAS in *Baeot.* Τὸ δὲ ἐνδύναι τὰ ὅπλα ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ ζωννύσθαι. Cum igitur noster militum *cingula non esse solvenda* ait, tantumdem id erit, ac si dixisset, illos numquam inermes fore. וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נְעָלָיו *Nec rumpetur corrigia calcei sui;* subnectebantur ii loris cancellorum in modum pedibus, plantas tantummodo munientes. Vid. Lydium l. c. L. III. C. 2. p. 45. KIMCHI: „Pernoctabit loricatus in acie; neque balteum dissolvet; aut solvet a militari calceamento corrigiam."

28. Superiore commate milites descripserat, hoc, militiae instrumenta ad usum paratissima. אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים *Cujus tela, sagittae sunt acutae,* Ps. XLV, 6. CXX, 4. וְכָל־קַשְּׁתֹתָיו דְּרֻכוֹת *Et omnes arcus ejus tensi,* proprie: *calcati,* quod quum veteres orientales populi arcus haberent magnos, subinde staturam hominis longitudine aequantes, eos tendendo calcaverint, imposito videlicet iis pede sinistro, de quo insignis est Arriani locus, quem attulimus ad Ps. XI, 11. LXX. Καὶ τὰ τόξα αὐτῶν ἐντεταμένα. Vulgatus: *Et omnes arcus ejus extenti.* Chaldaeus: וְכָל קַשְׁתָתֵיהּ מְתִיחָן, quod idem. Huic vero interpretationi obstare putat MICHAELIS in *Suppll.* p. 466. tria potissimum loca (praeter nostrum Jerem. IX, 2. Ps. LXIV, 14.), quibus illa non convenire videatur. Ac quidem quod ad nostrum locum attinet, Michaelis opinatur, haec verba vix significare posse, ut vertere solent:

Digitized by Google

ſolent: *et omnes arcus illorum tenſi;* nullius enim exercitus arcus ſemper, etiam in proficiſcendo, tenſos eſſe, amiſſuros enim eſſe, ſi ita geſtarentur, vim ſuam elaſticam. Quare punctis mutatis efferendum putat דְּרֻכוֹת, vertendumque: *arcus ejus ſunt adſequentes*, i. e. metam adtingentes, verbo דָּרַךְ tribuens *adſequendi* ſignificationem, quam Arabum ادرك in Conjug. IV. habet. Male vero verbo hebraico toties in V. T. *calcandi* notione obvio ſignificatio affingitur peregrina, alii dialecto priva. Vividior praeterea erit imago, interpretatione vulgari retenta. Hoſtium appropinquantium celeritas tanta ſiſtitur, ut ne arcum quidem in proficiſcendo remittant, verum ſemper ad aggrediendum ſint parati. פַּרְסוֹת סוּסָיו כַּצַּר נֶחְשָׁבוּ *Ungulae equorum ſuorum inſtar ſaxi reputantur.* צַר, quod alias *anguſtiam* denotat, h. l. idem volunt eſſe, quod צור *petra.* Ita LXX. ὡς στερεὰ πέτρα. Chaldaeus: כְּטִינָרָא תַקִּיפִין *ſicut petrae fortiſſimae.* Vulgatus: *ut ſilex.* Commode C. B. Michaelis, referente ita filio, Joanne Davide, in *Supplemm.* p. 2156. ad ſuorum bibliorum marginem contulit arabicum ظُرّ, *lapis*, in ſpecie, *acutus cultri inſtar*, et مظرّة, *ſilex attritu ignem edens.* Ei igitur equorum ungulae comparantur ob firmitatem et duritiem, qua fit, ut non atterantur curſu, et viae aſperitate. Nempe veteres equorum ungulas ſoleis ferreis non veſtiebant; unde ungularum firmitas inter praecipuas equorum virtutes numerari ſolebat. Sic in *Hippico* Xenophon vult, ut in equis maxime ſolliciti ſimus περὶ τῶν ὁπλῶν ὅπως κρατεραὶ ἔσονται, *de ungula ut firma ſit.* Equos hujusmodi Homerus χαλκόποδας appellat, veluti *Iliad.* Θ, vs. 41.

— ὑπ' ὄχεσφι τιτύσκετο χαλκόποδ' ἵππω,

curri adaptavit aeripedes equos. Et *Odyſſ.* Φ. vs. 30. eosdem vocat κρατερώνυχας, *fortes ungulis.* Plura vid. in Bocharti

Hieroz.

Digitized by Google

Hieroz. P. I. L. II. C. IX. T. I. p. 120. edit. Lipf. גַּלְגַּלָּיו *Rotae ejus*, i. e. curruum, quibus in praeliis utebantur, vid. Jof. XVII, 16. Jud. I, 10. IV, 3. 7. Nah. II, 5. Cf. Jacob. Lydii *Syntagm. Milit.* L. III. Cap. X. Dilherri *Disputt. acadd.* Tom. I. pag. 129. Comparantur cum סוּפָה, *turbine*, tam ob velocitatem, quam ob vim ingentem, qua omnia dejiciunt et fecum proripiunt. Cf. infra LXVI, 15.

29. Nec vigilantia, nec labor indefeffus, aut difciplina, et inftrumentorum militarium cura fufficiunt militibus ad rem bene gerendam. Requiritur praeterea audacia, animus imperterritus et generofus, vindictae, gloriae, aut praedae cupiditas, quae illos inflammet. Quales ut copias hoftiles depingat propheta, adhibet imaginem leaenae et leonum juvenum, imperterritorum, nihil timentium periculi, et praedae, quam coram oculis habent, intentorum. שְׁאָגָה לוֹ *Rugitus* eft *ei* hofti, Zachar. XI, 3. Job. IV, 10. כַּלָּבִיא *Inftar leaenae* (coll. arabico لباة, لبوة et لبيّة, vid. Bocharti *Hieroz.* P. I. L. III. C. I. T. II. p. 11. edit. Lipf.), quae leonem aequat, aut etiam fuperat audacia et faevitia. Cf. Num. XXIII, 24. Unde Herodotus III, 108. Ἡ δὲ λέαινα ἐὸν ἰσχυρότατον καὶ θρασύτατον. Vid. Bochartum l. c. p. 12. De *rugitu* leonum vid. eundem C. II. p. 26. 27. Ei hoftium truculentorum barritus et Jerem. II, 15. comparatur. ושׁאג (ita enim legendum, quod in textu fcribitur, pro quo ad marginem יִשְׁאַג, futurum, legendum praecipitur.) *Et rugiet*, Amos III, 8. Sunt, quibus ו ante שׁאג indicet Fut. 3. perf. fingul., decerptum de pronomine 3. perf. הוא, ut in וצפן, Proverb. II, 7. et ודכה, Pf. X, 10. Vide Storrii *Obfervatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 158. et Hezelii *Ausführliche hebräifche Sprachlehre*, p. 255. Invenitur tamen יִשְׁאַג in textu codd. nonnullorum, in Bibliis Complutenfibus, et in

Jefaja

Jesaja Polyglotto Basileensi. כַּכְּפִירִים *Instar leonum juvenum*, Ezech. XIX, 2. 3. Vid. Bochartum l. c. C. I. p. 4. et Michaelis *Supplemm.* p. 1535. וְיִנְהֹם *Et fremit*, nonnisi de leunculis usurpatur, vid. Proverb. XIX, 12. XX, 2., et cf. Bochartum p. 28. וְיֹאחֵז טֶרֶף *Et capiet praedam;* post leonis rugitum statim sequitur strages et dilaceratio. Neque enim acri illo et contento rugitu rugire solet, nisi cum videt praedam, in quam protinus irruat. Vid. Bochartum l. c. p. 26. Kimchi: „Non est rugitus ac fremitus ejus frustra, sed quum ceperit praedam, uti dicitur Amos III, 4. *Nunquid rugiet leo in sylva, quando ei non fuerit praeda?*" וְיַפְלִיט *Et evadere faciet* eam, praedam, i. e. in tutum locum adducet, securam a manu omnium eam eripere atque asserere volentium. Eodem sensu הַפְּלִיט et Mich. VI, 14. occurrit. וְאֵין מַצִּיל *Nec erit, qui eripiat*, ut Ps. VII, 3., tam mordicus praedam tenebit, ut nullus eam ex illius unguibus expediat.

30. וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא כְּנַהֲמַת־יָם *Fremetque* hostilis exercitu, *contra eum*, populum Judaicum, *instar fremitus maris*, veniet contra Judaeos hostis infensus cum sonitu horribili ex armorum strepitu, buccinarum clangore, et barbarae vocis horrisono ululatu, non secus atque si mare saeviens cum ingenti fragore vastos devolvat atque frementes fluctus in objectas rupes. וְנִבַּט לָאָרֶץ *Et si adspexerit* populus Judaeorum *ad terram*, humana auxilia circumspiciens; uti Chaldaeus explicat: וְאִם יִבְעוֹן רַשִׁיעַיָּא סְעִיד מִיָּתְבֵי אַרְעָא *Quodsi quaesiverint impii auxilium ab habitatoribus terrae.* נִבַּט Piel, ut infra XXII, 8. 11. Sed Vulgatus, qui *adspiciemus in terram* vertit, cepit pro prima persona pluralis Futur. Kal, ut sit sensus: tunc si *respiciamus terram*, patriam nostram, nil nisi tenebrae ibi erunt. Alii cum Jarchio capiunt pro Niphal, impersonaliter: *respicietur in terram* hanc, de qua agitur, et ecce omnibus in eam respicientibus apparebit

rebit חֹשֶׁךְ, *caligo*, nihil lucis, nihil solatii et laetitiae, nihil auxilii a Deo aut hominibus exspectandi superest miseris, omnia sunt desperata, merae tenebrae et caligines. Cf. infra LIX, 9. Amos V, 18. 20. Thren. III, 2. Verba צַר וָאוֹר, *angustia et lux*, varii explicant varie. Vitringa: *angustum erit et lux*, h. e. *lux erit angusta*. Kocherus: *lux angustissima*, i. e. fortuna maligna, fere ut Virgilius *Aeneid. VI*, 270.

Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in sylvis. — —

Conferre jubet אֵין וַעֲצָרָה supra I, 18. ubi not. vid. Ludovic. de Dieu: *angustia est et lux*, i. e. simul et angustia et lux est; ne lux quidem angustiam pellit. Mallem: *angustia fiet ipsa etiam lux*, i. e. et sicubi etiam aliquod auxilium videatur populo adfulgere, tamen mox in meram angustiam convertetur: si forte spes aliqua salutis dicunde affulgeat, ipsa quoque populum confundet et angustia afficiet. Pluribus verbis idem exprimitur infra LIX, 9. 10. Jarchi refert, esse, qui צַר *lunam*, אוֹר vero *solem* interpretarentur. Ita Saadias, qui verba צַר וָאוֹר חָשַׁךְ sic reddit: والقمر والشمس قد اظلم *et luna atque sol obscuratur.* צַר *lunam* exponit et Hillerus in *Onomast. S. Indic. Locor. Script. S.*, contractum illud nomen existimans ex צָהָר, *splendor*, quemadmodum צֶרֶת, feminae alicujus nomen, 1 Paral. IV, 7., contracte sit dictum pro צֹהֶרֶת, *splendula*, sive *splendor*. Sensus, adscita *lunae* significatione, prodit idoneus et facilis; modo illa argumentis sat firmis niteretur. Jarchi ipse verba nostra sensu convenire ait cum loco infra XXXI, 3. וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזֻר, *corruetque adjutor, concidetque adjutus, simulque conficientur universi.* Ita et hoc loco verbis צַר וָאוֹר vatem hoc sibi velle, tam ei, qui in calamitate versetur, dum in eum angustiae irruant, quam ei,

ei, qui huic lucem, auxilium afferre studeat, ambobus fore tenebras. Kimchi relicta interpunctione Masorethica jungit חֹשֶׁךְ צַר, vertitque: *et en! tenebrae angustiae*, i. e angore metuque plenae; cf. infra VIII, 22. *Et terram respiciet*, וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה, *et en! angustia et caligo*. Tum: וָאוֹר חָשַׁךְ, *et lux ipsa obscuratur*. Ita et Vulgatus: *et ecce tenebrae tribulationis; et lux obtenebrata est in caligine ejus*. Sed qui accentibus distinxerunt textum hebraeum gravibus rationibus permotos, traditionemque, cui multum esset auctoritatis, sequutos esse credibile est, dum accentu distinctivo majore, *Sakephkaton*, nominibus חֹשֶׁךְ et וָאוֹר impositis, ea ab iis, quae sequuntur, separarunt. Praeterea verba צַר וָאוֹר, quae accentu Munach, voci צַר supposito, conjunguntur, non esse divellenda, significarunt et illi, qui puncta vocalia apposuere, eo quod copulam וְ nomini אוֹר non cum Schva, sed cum Camez praefigerent. Sic תֹהוּ וָבֹהוּ Genes. I, 2., פַּחַד וָפַחַת infra XXIV, 17. Exempla plura nominum hac ratione arctius conjunctorum vid. in WASMUTHII *Hebraism. Restitut.* Reg. XVIII, p. 52. Membr. IV. p. 52. Haud minor interpretum dissensus est circa postremam versus nostri phrasin, חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ. Veteres nihil lucis praebent. Alexandrinus: *ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν.* Dathius eum interpretem nomen quoddam a verbo עָטַף, *deliquium animi passus est*, ut Thren. II, 19., deductum legisse conjicit. Nec expressit interpres verbum חָשַׁךְ, uti nec Vulgatus, cujus verba paullo superius adduximus. Syrus: ܘܢܘܗܪܐ ܢܚܫܟ ܒܥܡܛܢܗܘܢ *et lux obtenebrescit in caligine eorum*. Chaldaeus verba hebraea inde a וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ liberiore paraphrasi ita expressit: עָקָא וְתַבַר אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן בְּרַם צַדִּיקַיָא דִיהוֹן בְּשַׁעְתָּא הַהִיא יִתְגְּנוּן מִן קֳדָם בִּישְׁתָא *Angustiam et confractionem inducet super eos; sed justi, qui erunt in illa hora, protegentur a facie mali.* Jarchi, cum quo Hebraeorum plerique consentiunt, a *stillandi* signi-

significatione, quam verbum עָרַף Deuter. XXXII, 2. obtinet, *vapores nebulasque*, quibus humidum et caliginosum redditur coelum, sive aer, nomine עֲרִיפִים indicari existimat. Hinc Saadias: في أقطارها *in stillationibus ejus* (*terrae*). Possit nomen arabicum et *tractus* denotare, quomodo Paulus cepit; sed existimo, Saadiam notionem vocis hebraeae a suis receptam exprimere voluisse. Eandem illam expressit Ottenzoser: *Triefende Dünste verdunkeln Sonn' und Mond.* Quum Hos. X, 2. verbum עָרַף *destruendi* significatu occurrat (יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם, *destruet altaria eorum*), Hebraeorum alii, Kimchio memorati, עֲרִיפִים interpretantur *destructiones, ruinas.* Id commendavit Hohnlsel in *Observatt. philolog. exegett.* p. 52., qui verborum חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ sensum hunc esse vult: *obscurabitur lux in ruinis ejus*, terrae et urbis, s. tum, cum pervertetur atque vastabitur. Jos. Frid. Schelling in *Animadverss. philolog. critt. in loca difficiliora Jesajae* p. 5., recensitis et dijudicatis aliorum quorundam recentiorum interpretationibus, nomine עֲרִיפִים significationem *siderum* tribuit, quae in Castelli *Lex. Heptagl.* nomini عَرِيفَة adscribitur, unde locum nostrum hoc modo explicat: (populus) *intuetur terram, et ecce! densa caligo; quin lux obtenebrata est in sideribus ejus.* Verum Arabum عَرِيفَة *sidera* notare, praeter Castellum nemo tradit, nec quo auctore illi nomini eam significationem tribuerit, indicavit. Tingstadius in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 33. עָרַף significatu haud diversum putat ab עָרַב *tenebrari*, locumque nostrum sic vertit: *Intueberis terram, et ecce! tenebrae angustiarum! Solis lumen propter tenebras ejus* (terrae) *obscuratur.*

Digitized by Google

tur. Addit, nomen עָרִיף ejusdem esse significatus cum עֲרָפֶל, cui additum ל servile vim sensus augeat atque intendat. Nobis tamen magis arridet *nubium* significatio, quae cognata est cum *vaporum* vel *nebularum* notione, quam Hebraei nomini עֲרִיפִים tribuunt. Hinc verba חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ vertimus: *caligo ingruet in nubibus ejus,* terrae, i. e. in coelo, quod terram illam circumtegit.

CAR-

Digitized by Google

CARMEN QUARTUM.

CAP. VI.

ARGUMENTUM.

Illustris species Dei in sua majestate et gloria objicitur oculis prophetae (vs. 1.), quem laudant cuique assistunt alati Seraphi (vs. 2. 3.). Quos quum imitari aut comitari vellet Jesajas, retardabatur tamen a laudando, quia labia polluta, et linguam habebat impeditam et tardam (vs. 4.). Postquam vero Seraphus ab inustis labiis candenti carbone impuritatem detersit (vs. 5. 6.), offert se ultro, in quaemcunque Deus provinciam et ministerium vocet (vs. 7.). Cui ad extremum Deus id dat in mandatis, ut Judaeorum genti caecitatem et obstinationem denunciet et exprobret (vs. 9.), et quod propterea illi iterum atque iterum infortunium impendeat (vss. 10—13.).

Doederlein scite monet, visionem divinam, quae versibus septem prioribus narratur, oraculo, seu potius orationi severiori, quae sequitur, introductoriam esse. Praevidisse prophetam, quantam sibi invidiam oratione invectiva in populi impietatem et minis plena creaturus esset, nisi auctoritate divina praemuniretur. Ad hanc igitur aut cavendam, aut emolliendam, excitandamque

 atten-

Digitized by Google

attentionem, vatem tradere, se non sine numinis admonitu talia edicere, sed divinitus instructum confirmatumque publice censoria officio defungi. Ceterum omnem hanc repraesentationem symbolicam esse, variis compositam figuris, aliis ex historia, aliis ex ingenio et fabula, aliis ex cultu Judaico petitis, ad depingendam summi omnium Imperatoris majestatem aptissimis.

Solennem inaugurationem ad munus prophetae gerendum hoc carmine describi, censent interpretes haud pauci. Verum horum sententiae obstat libri hujus inscriptio, in qua diserte dicitur, Jesajam sub Usia prophetae munere jam fungi coepisse. Cf. not. ad I, 1. Habent quidem illi interpretes, quo suam sententiam cum inscriptione libri conciliare studeant. Sumunt enim, oblatam esse Prophetae hanc visionem menses aliquot ante mortem regis Usiae: quum igitur Jesajas vivo adhuc hoc rege munere suo fungi coeperit, omnino in libri inscriptione dici potuisse, vatem diebus Usiae prophetasse. Suae vero sententiae, inaugurationem ad munus propheticum describi, favere putant carminis sublimitatem et similem descriptionem, qua in re simili Ezechiel Cap. I. usus est. Urgent quoque hoc, quod vates vs. 8. fatetur, se polluta habuisse labia, atque adeo haud parem fuisse muneri gerendo; liberatum vero esse a sua immunditie; quo ipso inauguratum esse illum volunt. Sed quamvis munere prophetico jam aliquoties functus esset vates, non tamen ab omni peccati labe se immunem existimabat. Respexit Seraphorum sanctitatem, qui alis suis faciem et pedes obtegebant, ex eoque intellexit, quanta prophetae (item Dei ministri) sanctitas esse debeat, quam in se non invenit. Sic et alii vates, quibus numen sanctissimum visu sese offerret, suae infirmitatis memores, se tanta visione indignos judicarunt. Vid. Exech. I, 28. Daniel VIII, 17. X, 9. Apoc. I, 17.

Carmini

Digitized by Google

Carmini huic explicando Viri Docti haud pauci singularem operam impenderunt. Quorum scripta, quotquot nobis innotuerunt, jam recensebimus.

Hieronymus sub Commentarii in hoc Caput initio: „De hac visione ante annos circiter triginta, quum essem Constantinopoli et apud virum eloquentissimum Gregorium Nazianzenum, tunc ejusdem urbis Episcopum, Sanctarum Scripturarum studiis erudirer, scio me brevem dictasse subitumque tractatum, ut experimentum caperem ingenioli mei, et amicis jubentibus obedirem." Ille tractatus idem videtur, qui hodienum exstat inter Hieronymi Epistolas. Damaso inscriptus est, legiturque in Hieronymi Operum edit. Francofurt. T. III. p. 77. seqq., edit. Martianaii T. IV. p. 1120.; edit. Vallars. T. III. p. 500. Explicatio satis prolixa, sed tota allegorica et mystica.

Jo. Georg. Abicht Dissertat. *de Domino Esajae viso et Trisagio celebrato*, Gedani, 1718. Repet. in *Thesauro Novo Theolog. Philolog.* s. *Sylloge Dissertatt. Exegeticar. in V. et N. T. e Museo Conr. Ikenii et Theod. Hasaei*, T. I. (Amstelaed. 1732. fol.) p. 865. seqq.

Herm. Witsius in *Miscellann. SS.* T. II. Exercit. I.

Joa. Marckius in *Exercitatt. Textuall. ad selecta loca V. T.* Exercitat. XIV. p. 440. seqq.

Guil. Ern. Ewald *Exercitat. de gloria Messiae in visione prophetica demonstrata*, in *Emblematt. SS.* P. III. p. 445. seqq.

Jo. Phil. Cassel *Commentat. exeget. philolog. de gloria Jesu Christi in regno gratiae ad illustrandam visionem propheticam* Jesaj. VI, 1—4. Magdeburgi, 1743. in quat.

Jo. Godofr. Eichhornii hujus carminis versio teutonica et explicatio, quae in *Repertorii Literat. bibl. et*

 orien-

Digitized by Google

oriental. ab ipso editi T. XVI. p. 285. exstat, repetita legitur in Anthologia, cui epigraphe: *Blumen althebräischer Dichtkunst*, p. 285. seqq.

J. G. Mosche nostram pericopam illustravit in opere periodico *der Bibelfreund* T. II. p. 252. seqq.

J. G. Eckermann *Theologische Beyträge* T. I. Fasc. I. p. 79. et Fasc. II. p. 67. seqq.

C. F. Guil. Sachs *Commentatio ad libri Esajae Cap. VI*, 1 — 13. Hal. Saxon. 1806. in quat.

---

1. בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ *In anno mortis regis Usiae*, quo mortuus est rex Usias; cf. similem phrasin infra XIV, 28. Sed Chaldaeus: בְּשַׁתָּא דְאִתְנְגַע בָּהּ מַלְכָּא עֻזִּיָּה, *in ea anno quo lepra percussus est Usias rex.* Id sequuntur praeter Jarchium plures Hebraeorum interpretes; nam ex eorum placitis leprosus pro mortuo habebatur. Verum locus parallelus nostri vatis modo indicatus arguit, verba nostra simpliciter esse intelligenda de obitu Usiae regis. Et quemadmodum illud vaticinium, cui XIV, 28. inscribitur בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז, Ahaso mortuo est editum, uti argumentum ejus docet, ita et nostrum, cui eadem epigraphe, non *ante*, ut nonnulli volunt, sed *post* mortem Usiae proditum censendum est. Eadem Hieronymi est sententia in utraque hujus Carminis expositione. Ita enim ille in priore ad Damasum: „Regnavit Ozias annis quinquaginta duobus, quo tempore apud Latinos Amulius, apud Athenienses Agamestor undecim annis imperabat. Post cujus mortem Esajas propheta hanc visionem, quam explanare nunc nitimur, vidit, id est, eo anno, quo Romulus, Romani imperii conditor natus est. . . . . . Vivente leproso rege, et, quantum in se est, sacerdotium dissipante, Esajas visionem videre

videre non potuit. Quamdiu ille regnum tenuit in Juda, propheta oculos non levavit ad coelum; non ei sunt reserata coelestia, non apparuit Dominus Sabaoth, nec in mysterio fidei ter Sancti nomen auditum est. Quando vero ille mortuus est, universa, quae subsequens sermo monstravit, aperto sese lumine prodiderunt." Non hoc vult Hieronymus, hoc carmen omnium, quae Jesajas edidit vaticinium, esse primum, sed, *primam* esse *visionem*, quae illi divinitus oblata esset. Idem Hieronymus in Commentario: „Sub quatuor regibus prophetasse Esajam super Judam et Hierusalem, primae visionis [rectius dixisset: *vaticinii*] titulo demonstratum est [I, 1. vid. ad eum loc. not.]. Mortuo ergo Uzia, sub quo dicta sunt universa, quae supra exposuimus, successit filius ejus, Joatham, qui regnavit annis sedecim, et fecit rectum in conspectu Domini, et portam templi aedificavit excelsam. Quo imperante vidit Esajas sedentem Dominum super solium excelsum et elevatum, ut habitum regnantis ostenderet." Caussam vero, cur in hac inscriptione tempus oblatae vati visionis morte decedentis potius, quam regno tunc regnantis regis, Jothami, notetur, Chr. Aug. Crusius in Progr. *de aera Jothamica*, (Lips. 1756.) tradit hanc: „Annus ille, quo rex Usias mortuus est, Jothamicus secundus quidem, sed regni Jothami primus erat, ideoque nomen, si a Jothamo appellabatur, ambiguum erat. Nam eo tempore, quo Usias senex functiones sacerdotii sibi arrogans in Sanctuario lepra percussus erat, ideoque cum contumelia separatim degere cogebatur, et Jothamus domui regiae praeerat, etsi regio nomine non utens, vivente patre, qui sequenti anno decessit, anni Jothamici, ut aera secundaria, aliquandiu numerati sunt, etiam post ejus mortem, quam ob caussam annus Ahasi tertius nuncupatur quoque vicesimus Jothamicus. Casus autem ille, quo adfectatio sacerdotii in rege ceteroquin probato confestim

lepra lethali vindicabatur, in historia religionis V. T. permagni ponderis est, ostenditque, quam divina et inviolabilis sit constitutio per Mosen facta. Hinc operae pretium utique fuit, annos ab hoc termino numerare, sed non tristi nomine, quodque in defunctum videri posset contumeliosum, annos leprae Usiae.“ וָאֶרְאֶה *Vidi* oculis mentis; nam de visione phantastica, quae prophetae vigilanti et in ἐκστάσει rapto obtigerit, ea omnia, quae hac pericopa narrantur, intelligenda esse, inter Hebraeos recte observat Abarbenel, haud longe diversus a Maimonide, qui in *More Nebochim* P. II. C. XLV. Iesajae hoc visum in somnio prophetico obtigisse contendit, quod ipsum a visione ecstatica parum, aut nihil differt. Eadem ratio visionum est, quae narrantur a Micha 1 Reg. XXII, 19., Amoso VII, 1. VIII, 1. IX, 1., Jeremia I, 11. 12. 13., Ezechiele I, 1. X, 1., Daniele VII, 13. אֶת־אֲדֹנָי *Dominum*, Jovam, Israelitarum regem, ut diserte vs. 5. appellatur. Chaldaeus יַת יְקָרָא דַיְיָ, *gloriam Jovae*, posuit, ut innueret, vatem non vidisse ipsum Deum, cujus מָהוּת sive מְצִיאוּת, *essentiam*, *substantiam*, uti Hebraeorum philosophi loquuntur, mortalium nemo vel oculis usurpare, vel imaginandi vi repraesentare sibi potest, sed symbolicum quoddam phantasma, quod Deum repraesentaret. Specie humana autem vatem animo concepisse Jovam suum, patet inde, quod throno eum insidentem splendidaque trabea indutum describit. Et Ezechiel numen in visione sibi oblatum describit I, 26. דְּמוּת כְּמַרְאֵה אָדָם *figura humanae simili.* Interpretum antiquiorum et recentiorum haud pauci eum, qui hic describitur אֲדֹנָי, *Deum filium* fuisse existimant ob locum Joh. XII, 41. Sed non sunt inferenda Jesajae serioris theologiae Judaicae placita. Vid. Eckermannum locis in Argumento laudatis. Ceterum in Codd. 61. Kennicottianis MSS. et 54. de Rossianis vox אֲדֹנָי textus hodierni permutatur cum voce יְהוָה.

Certe pluribus aliis locis Judaei superstitione ducti, pro יְהוָֹה posuerunt אֲדֹנָי. Verba יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא vulgo vertunt: *sedentem super throno alto et elato*, notatque Kimchi, רָם et נִשָּׂא esse adjectiva substantivi כִּסֵּא. Sed est docta Abarbenelis observatio, voces illas aeque commode referri posse ad Deum, ut sensus sit, speciem, quae occuparet thronum, visam esse augustam, et humana longe majorem. Certe haec ipsa epitheta alibi Deo tribuuntur, et apud ipsum nostrum prophetam infra LVII, 15. *Nam sic ait* רָם וְנִשָּׂא *altus et elatus*, *habitans aeternitatem*. Cf. Ps. XCIX, 2. Ad Deum, non ad thronum, referenda esse adjectiva רָם et נִשָּׂא, indicarunt et illi, qui Accentus apposuerunt, uti ostendit H. B. Starckius in *Nott. Sell* ad h. l., et G. C. Dachsel in *Bibliis accentuatis* P. II. p. 21., qui locum nostrum docent sic vertendum: *vidi Dominum throno insidentem*, *excelsum et elevatum* (*Ich sah den Herrn hoch und erhaben sitzen auf einem Thron*). וְשׁוּלָיו *Et fimbriae ejus*, i. e. orae, partes extremae vestis amplae et magnificae, qua indutus esset. שׁוּלִים non sunt *orae stragulorum* sive *tapetum*, quibus thronus tectus fuerit (cujusmodi a Plutarcho in Vita Alexandri ἁλουργὰ καὶ ποικίλα περιβόλαια dicuntur), ut vult Aben-Esra; sed *fimbriae vestis*, ut Exod. XXVIII, 33. 34. Orientalium dignitas enim, Doederlein recte observat, aestimatur ex laciniis laxioribus, quas opulentiores et reges pone se trahunt. Ejusmodi erant stolae Medorum; vid. Brissonium *de regno Persar*. L. II. §. 186. p. 247. edit. Sylburg. Summum imperatorem vestimenti lacinias non alias, quam quae omnia circa se obtegunt, habere docet. Jarchi: „Indicantur fimbriis inferioris pallii Dei. Vidi, inquit vates, illum sedentem super solio suo in coelis; pedes autem ejus fuerunt in templo; videlicet scabellum pedum ejus fuit in Sanctuario.“ Vid. 1 Paral. XXVIII, 2. Thren. II, 1. Ps. XCIX, 5. coll. Ezech. XLIII, 7. et infra LX, 13. Hieronymus:

ronymus: *Et ea, quae sub ipso erant, implebant templum.* Imitatus est Symmachum et Theodotionem, qui vocem שׁוּלָיו generaliori significatione pro *extremis* et *infimis* acceperunt (τὰ πρὸς ποδῶν αὐτοῦ). Ratio haud dubie ise fuit, quod non satis decorum divinae majestati putarint, visum esse Deum a propheta trabea indutum. Forsan idem movit τοὺς LXX., ut verba verterint: Καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ, quod ipsum quoque irrepsit in versionem Hieronymi, ex margine, uti credibile est, a librario intrusum in textum. Quod figurate dictum est in Hebraeo instituerunt illi *proprie* reddere. Familiare id Chaldaeo, qui et hoc loco non neglexit. Sic enim ille hemistichium posterius reddit: וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ אִתְמְלֵי הֵיכְלָא, *et a splendore gloriae ejus impletum est templum.* הֵיכָל, quod proprie aedificium quodvis magnum et capax significat, ut Arabum هيكل, *palatium*, quo significatu infra XXXIX, 7. 1 Reg. XXI, 1. Dan. IV, 1. occurrit, mox dicitur de *templo*, Jovae palatio, et de tota quidem aede sacra, cum porticibus atriisque suis, veluti Ps. XLVIII, 10. LXVIII, 30. infra XLIV, 28., mox vero de *media* ejus *parte*, inter porticum et adytum, quae *Sanctum* dicebatur, quadraginta cubitos longa, viginti lata, pars igitur domus capacissima, vid. 1 Reg. VI, 3. 4. Ezech. XLI, 1—4. Quid vero hoc loco intelligendum sit per הֵיכָל, non consentiunt interpretes. Sunt, qui existiment, oblatum fuisse Jesajae Deum throno insidentem extra templum in *coelo*, augusta adeo specie, et tam lata et fluxa veste, ut illius fimbriae impleverint templum. Ita Chaldaeus; *Vidi gloriam Domini residentem super solium excelsum et elevatum* בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא *in coelis supremis.* Videtur ejus menti obversatus esse locus infra LXVI, 1. *Dicit Jova:* הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי *Coelum est thronum meum et terra scabellum pedum meorum.* Sed nostri loci alia plane est ratio. De eo recte Grotius:

„Visum

„Visum est vati tribunal (כִּסֵּא) erectum in Templo tanquam in Dei regia, ut ex sequentibus apparebit." Primo enim dicuntur fimbriae vestis replesse templum, hoc est, ipsam templi aedem, quod intelligi nequit, nisi supponatur Deus in ipso visus sedisse templo. Templum enim quum superne clausum tectumque esset, non potuit trabeae regalis laciniis implesse templum, si Deus apparuerit vati extra templum. Tum, postquam dictum esset (vs. 2. 3.), Seraphos gloriam majestatemque Dei concorde voce praedicasse, additur vs. 4., commotos esse postes limitis a voce clamantium. Quomodo vero, si haec acclamatio in ipso templo facta non sit? Porro, quod subsequitur, domum repletam esse fumo, idem evincit. Denique diserta altaris mentio vs. 6. extra omnem dubitationem ponit, scenam hujus visi poni in templo. Translatum igitur in spiritu se vidit vates in templum, ubi contemplatus est Jovam in ipso adyto, sanctissimo templi penetrali, eodem in loco, ubi sedes erat arcae foederis, throni Jovani imago, sedentem in throno, augusta specie, tam laxa et fluxa veste, majestatis indice, ut orae, sive fimbriae ejus large protensae fuerint in templum, hoc est, mediam templi partem, huic penetrali contiguam, velo et intermurali intermedio, quae Sanctum (הֵיכָל) ab adyto (דְּבִיר) diviserunt, remotis.

2. Summi regis throno adstant ministri coelestes. שְׂרָפִים ceteris V. T. locis Num. XXI, 6. Deut. VIII, 15., infra apud Nostrum XIV, 29. XXX, 6., sunt *serpentes alati*, qui eos, quos mordent, lethali ardore afficiunt, a שָׂרַף, cui *urendi* notionem inesse constat. Nostro vero loco eo nomine ministros spiritusve coelestes significari, docet res ipsa; cf. vs. 6. Hinc Chaldaeus שַׁמָּשִׁין קַדִּישִׁין, *ministros sanctos* vertit. Eos nomine illo appellat vates, quasi *ardentes* dicat, quod natura eorum cogitabatur tanquam ignis quidam flammans, lucida, subtilissima et

puris-

purissima. Vid. Ps. CIV, 4. Hebr. I, 7., et cf. Genes. III, 24. 2 Reg. II, 11. VI, 17. Matth. XXVIII, 3. Animantes igneam praeferentes speciem Cherubos describit Ezechiel I, 13. *Adspectus animantium erat tanquam carbones ignis, ardentes instar taedarum.* Elegit vates illud ipsum שְׂרָפִים nomen, non solum quod serpentibus ita appellatis *volatus* tribuitur infra XIV, 29., ut hic ministris coelestibus, verum etiam ideo, quod, quemadmodum illi serpentes contactu suo alios urunt et inflammant, ita et Seraphi, Spiritus coelestes, os vatis lapide ignito, tangerent, vs. 6. 7. Hieronymus: „Seraphim interpretantur ἐμπρηστὰς, quod nos dicere possumus *incendentes* sive *comburentes*, juxta illud, quod alibi (Ps. CIV, 4.) legimus: *Qui fecit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem.*" De numero eorum nihil memorat vates; cogitasse autem illos sibi in duos ordines divisos, ex eorum ἀντιφωνίᾳ liquere videtur. עֹמְדִים *Stabant*, ut ministri, 1 Reg. X, 8. XXII, 19. מִמַּעַל לוֹ *Circa, juxta eum*, qua significatione cognata particula מִמַּעַל occurrit Jerem. XXXVI. 21. Nehem. III, 28. XII, 37. 2 Chron XXVI, 19. Similiter Genes. XVIII, 8. Abrahamus angelis hospitibus postquam apposuisset cibos, dicitur עֹמֵד עֲלֵיהֶם *coram iis* sive *juxta eos adstitisse* sub arbore. Recte igitur nostro loco LXX. Κύκλῳ αὐτοῦ. Kimchi: סמוך לו *prope ipsum*, Aben-Esra: עומדים עליו מימינו ומשמאלו, *stantes juxta eum, a dextra et sinistra ejus.* Vitringa retinet usitatiorem particulae מִמַּעַל significationem, *super, supra*; prophetam enim putat significare voluisse, Seraphos sibi in hoc viso objectos esse tanquam ministros coelestes, qui venerint ex superiore loco, et utrinque ad latera throni constiterint in hunc modum, ut visi sint eo, qui sedebat in throno, paullo superiores; non plane supra throni verticem, sed a latere paullo remotiores et superiores rege thronum insidente. Sed nusquam legimus angelos *supra* Jovam, verum Jovam potius

Digitized by Google

potius *supra* angelos, ut Ezech. X, 4. 18., et angelos *ante* vel *coram* ipso, Dan. VII, 10. Apoc. IV, 6., uti decet ministros. Chaldaeus pro מִמַּעַל לוֹ posuit בְּרוּמָא קֳדָמוֹהִי *in excelso coram ipso.* Quod sequutus Jarchi, מִמַּעַל exponit *in coelo*, et לוֹ *ei*, i. e. ad serviendum, ministrandum ei. Constat saltem hinc, neque Chaldaeum posuisse Seraphos *supra thronum*, hoc est, servos supra dominum. Neque placet tamen Chaldaei interpretatio; nam post מִמַּעַל Lamed ante pronomina et nomina redundare solet, vid. Genes. XXII, 9. Levit. XI, 21. Jerem. XLIII, 10. al. שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד *Sex alae unicuique eorum.* Repetitio phraseos indicat distributionem, ut Num. XIV, 34. יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה *diem pro anno diem pro anno* posui tibi, i. e. quemlibet diem pro quolibet anno. Cf. Num. XVII, 21. Levit. XXIV, 8. Alis instructos ministros illos vates describit, ut eos expeditissimos esse doceat ad jussa domini exequenda. Unde barbari quoque poetae Mercurium suum alatum faciunt, ut Doederlein observat. בִּשְׁתַּיִם יְכַסֶּה פָנָיו *Binis tegebat faciem suam*, i. e. quisque eorum binis velabat faciem, ut Amos VI, 9. 10. *Si residui fuerint in una domo viri decem; morientur* illi: וּנְשָׂאוֹ *et tollet eum*, h. e. unumquemque eorum, *consanguineus ejus cet.* Tegebant autem faciem, ne intuerentur majestatem divinam, ut recte Jarchi observat. Hinc Chaldaeus addit: דְּלָא חָזֵי, *ne videret* scil. Deum. Cf. Exod. III, 6. 1 Reg. XIX, 13. Est majestatis regiae apud principes Orientales, subditorum oculis sese subtrahere. Quantum autem regem, quem adspicere nobilissimis etiam ministris nefas est! Sic coram Imperatore Turcico, ut de la Valle in *Itinerum Commentar*, T. I. Epist. V. p. 58. vers. germ. narrat, nobiles, *Pascha* dicti, capitibus demissis et manibus circa medium corpus plicatis, stare solent. וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו *Binisque* alis *tegebat* unusquisque *pedes suos*, i. e. mediam et inferiorem corporis partem, ut רַגְלַיִם infra

infra VII, 20., et aliis locis de iis nonnulli interpretes post Grotium, corporis partibus dici solet, quas velari jubet pudor, vid. Exod. IV, 25. (ubi vid. Schol.), Deut. XXVIII, 57., Ezech. XVI, 25. Confer, quae modo ex *de la Vallio* notavimus. Chaldaeus: וּבִתְרֵין מְכַסֵּי גְוִיָתֵיהּ דְּלָא מִתְחֲזֵי, *et cum duabus velabat corpus suum, ne videretur*. Jarchi: „*Velabant pedes* prae verecundia, ne ostenderent totum corpus coram creatore suo. וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף *Et cum binis* quisque *volabat*, quod Chaldaeus recte וּבִתְרֵין מְשַׁמֵּשׁ, *et cum duabus ministrabat* vertit; cf. enim vs. 6.

3. וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה *Et clamabat hic ad hunc*, unus ad alterum, ut Exod. XIV, 20., i. e. alternis choris canebant, ita ut primus chorus inciperet קָדוֹשׁ; alter responderet קָדוֹשׁ, uterque chorus dein simul caneret קָדוֹשׁ, et reliqua verba, quae in hoc vs. sequuntur. Cujusmodi *ἀντιφωνίας* antiquissimis jam temporibus usitatas fuisse, patet ex Exod. XV, 20. 21. Ps. CXXXVI, 1. 1 Sam XVIII, 5. Conf. Lowthium *de sacra poesi Hebraeor.* Prael. XV. p. 361. seq. edit. Goetting. sec. Ceterum, quod dicitur, *clamasse* זֶה אֶל־זֶה *hunc ad illum*, quosdam in hanc induxit sententiam, duos tantummodo Seraphos esse intelligendos; male. Notum enim est, locutiones synonymas אִישׁ אָחִיו, אִישׁ רֵעֵהוּ, אִשָּׁה רְעוּתָהּ, זֶה, וָזֶה aeque de pluribus, ac de duobus usurpari; vid. Exod. XIV, 20. XXXVI, 10. Jos. XIX, 18. Jerem. XLVI, 16. קָדוֹשׁ *Venerabilis, omni cultu prosequendus*, ut Hos. XI, 9. Jesaj. XLIII, 4. Vid. quae de hac voce disputarunt Zachariae *Bibl. Theol.* T. I. p. 240. seq. P. II. praefat.; Doederlein *Institt. Theol. Christ.* P. I. p. 278. 279. edit. quart.; Hufnagel *Handb. der bibl. Theol.* P. I. p. 521. seq. In trina vocis קָדוֹשׁ repetitione aliquid mysterii latere, tam Judaei, quam Christiani interpretes opinati sunt. Et ex illis quidem antiquissimus, qui nobis

Digitized by Google

bis superest, Chaldaeus, verba hebraea sic exposuit: *Sanctus in coelis excelsis, domo majestatis suae; Sanctus super terram, opus potentiae suae; Sanctus in seculum et secula seculorum Jova Deus exercituum.* Kimchi numerum ternarium refert ad tres mundos: „mundum superiorem, qui est mundus angelorum et animarum, mundum medium, qui est mundus orbium et stellarum, et mundum inferiorem, cujus partem facit homo." Interpretes vero Christiani et veteres et recentiores longe plerique *Sancti* nomine ter repetito trinitatis mysterium spectari sibi persuadent. Verum recte Grotius trinam vocis unius repetitionem vehementius affirmare observat, allatis locis Ezech. XXI, 32. Jerem. XXII, 29. Et Jo. Buxtorfius Nepos, in *Catalectis* Cap. LXX. p. 75. illos reprehendens, qui ad adstruenda maximi momenti dogmata argumenta promiscue coacervant, ne praetermissis quidem imbecillioribus, in quorum censum et refert argumentum, quod nonnulli ad probandum Trinitatis dogma reperiisse visi sunt in trina divinae sanctitatis repetitione, quam Jesajas a Seraphis factam esse refert, ita scribit: „Ejusmodi sane repetitiones et alias in sacris paginis offendere est mysterio carentes, nec aliud quid innuentes, praeter eximiam rei, de qua agitur, praestantiam, vel singularem quandam affectus vehementiam. Ita Judaei olim clamabant: הֵיכַל יְהוָה הֵיכַל יְהוָה הֵיכַל יְהוָה *templum Jovae, templum Jovae, templum Jovae,* Jerem. VII, 4. Et Cap. XXII, 29. Jeremias infit: אֶרֶץ אֶרֶץ אָרֶץ *O terra! terra! terra! audi verbum Jovae.* Ezech. XXI, 32. similis occurrit repetitito: עַוָּה עַוָּה עַוָּה אֲשִׂימֶנָּה, *Perversam, perversam, perversam ponam eam.* scil. coronam. Subjiciam his locum 2 Sam. XVIII, 33. בְּנִי אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְּנִי *Fili mi Absalom, fili mi! fili mi!* Itaque Angeli similiter hic repetitione utentes partim zelum produnt et ardorem, quo flagrant celebrandae sanctitatis divinae, partim etiam perfectionem atque excellentiam ejus extollere

sata-

Digitized by Google

satagunt." Similia apud Graecos et Romanos exempla sunt obvia, qui *τριμέγιστον*, id est *termaximum* vocarunt Mercurium, et honores *tergeminos* amplissimos vocant. In verbis מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ *plenitudo omnis terrae gloria ejus*, vox *gloria* accipi potest vel ut subjectum, vel ut praedicatum. Si ut praedicatum, sensus erit: *quicquid implet terram, est gloria ejus*, sive, facit ad gloriam ejus. Ita Piscator: „Omnia creata, quae sunt in terra, testantur, ostendunt, Deum esse dignum omni gloria et laude. In iis enim relucet gloria omnipotentiae et virtutis Dei." De Dieu: „Quicquid in tota terra est, quicquid uspiam terrarum reperitur, est ipsius gloria." Sic saepe מְלֹא sumi solet, quando cum הָאָרֶץ, aut alio simili nomine conjungitur, ut Ps. XXIV, 1. *Domini est terra* וּמְלוֹאָהּ *et plenitudo ejus*, i. e. quicquid in ea est. Num. XXII, 18. *Si dederit mihi Balacus* מְלֹא־בֵיתוֹ כֶּסֶף *quantum capere domus ejus possit argenti*. Cui interpretationi Kimchius quoque favet: „Vult dicere, animantia, germina, et similia omnia esse ejus gloriam, quia ipse omnia creavit, et omnium horum caussa celebraturae illum sunt creaturae intelligentes." Si vero כָּבוֹד accipias ut subjectum, sententia erit haec: *gloria Dei est plenitudo* totius terrae, h. e. implet totam terram. Ita veteres omnes. Tunc כָּבוֹד hic idem erit quod תְּהִלָּה, *laus*, ut Hab. III, 3. וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ *Laude ejus plena est terra*. Eodem significatu כָּבוֹד occurrit in locis parallelis, Num. XIV, 21. Ps. LXXII, 19. Quidquid sumas, non est opus, cum Michaele, quem et Henslerus sequitur, pro מְלֹא legere מָלֵא. Sensus semper idem manet: „in cunctis orbis terrarum regionibus majestas Jovae celebretur! Dignissimus est, cujus fama ab omnibus terrae incolis divulgetur!

4. וַיָּנֻעוּ *Commovebantur*, VII, 2. XIX, 1. Exod. XX, 15. אַמּוֹת הַסִּפִּים LXX. reddunt *ὑπέρθυρον*, Vulgatus:

gatus: *Superliminaria cardinum.* Syrus: ܐܣܟܘܦܬܐ ܕܬܪܥܐ *limina portarum.* Chaldaeus: אַלְוַת סִפֵּי הֵיכְלָא *postes liminum templi.* Kimchi quidem ספים *postes*, אמות vero *superliminaria*, quae sunt super postes intus et foris, et incurva figura formantur, significare ait. Nos tamen majorem fidem tribuendam censemus Chaldaeo, cui et Jarchi adstipulatur, qui nomine אמות *postes* (מזוזות) liminum sive januae denotari ait, qui nomen inde sint adepti, quod mensurantur mensura cubitorum (quod אמה alias significat, veluti Genes. VI, 15. Exod. XXVI, 16.) quoad altitudinem et latitudinem. Consentit Gusetius, qui sub voce אמם C. verba nostra vertenda ait *postes liminum.* „סַף," ait, „est *limen inferius* januae, ut patet e Jud. XIX, 27. 1 Reg. XIV, 17., אַמָּה vero est nomen *cubiti*, postea usurpatum ad *postem* designandum; apte: revera ut cubitus a brachio distinguitur, dum elatus angulum rectum cum ipso formet; ejusmodi angulum in objecto naturali apparentem imitatur in alto postis in extremo limine erectus. Postem hic אמה esse, ostendit ejus connexio cum limine. Cur numero plurali ponantur postes, nemo causam nescit. Sed cur etiam סִפִּים, *limina?* Ut obiter hoc addam, plures in templo erant portae, quae hoc terrae motu concuterentur." Michaelis הַסִּפִּים אַמּוֹת vertit *superliminaria* (propr. *summitates liminum*), *Oberschwellen*, quod Orientales omne summum rei *matrem* dicere solent; e. g. أُمّ الرأس, *vertex capitis* et *montis*, أُمّ الرمح, *vexillum hastae*, cet. Sed *matres* hebraice sunt אִמּוֹת, vid. Thren. IV, 5. Jerem. XVI, 3. al. Koppius contendit, אמות esse *columnas ante palatium*, et hinc atrium ipsum, *columnis ornatum*, collato Syriaco ܐܡܬܐ, quod praeter alia etiam *vestibulum* notat. Verum hanc significationem vox Syriaca procul dubio in primatis, *limen*, accepit. *Columnae*

 signi-

significatio a Koppio plane precaria adsumta est. Verbum יִנֻּעוּ hic convenit nomini posteriori recto, quum deberet priori regenti (אַמּוֹת); de quo Hebraicae linguae idiotismo vid. Schol. supra ad Cap. II, 11. מִקּוֹל הַקּוֹרֵא *A voce clamantis* cujusque Seraphi, vs. 3. וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן *Et domus replebatur fumo.* Interpretes nonnulli illud, quod limina tremebant et templum fumo implebatur, signum irae divinae in populum Israeliticum (vs. 9.) existimant. Sed non est dubium, illis divinam majestatem, qualis antiquis objici solebat, demonstrari; ad quam etiam spectant et prolixae vestimentorum laciniae, et illa de sanctitate tergeminata Seraphorum acclamatio. Recte Doederlein: „Utrumque Numinis praesentis et annuentis symbolum; *alterum* ex profanis scriptoribus haud ignotum, juxta illud Virgilii *Aeneid. VI*, 255.

— — juga coepta moveri
Adventante Dea — —;

alterum ex historia sacra petitum, 1 Regg. VIII, 10. 11." Cf. Exod. XL, 34. Ezech. X, 4. Apocal. XV, 8.

5. וָאֹמַר Unde et ego perterrefactus *dixi.* אוֹי לִי *Vae mihi!* dolentis exclamatio, ut infra XXIV, 16. כִּי־נִדְמֵיתִי *Nam perii, pereundum mihi est!* Actum est de me! Formula hominis graviore aliquo casu, qui exitium sibi minari videtur, dejecti et consternati. Verbum hebraicum Jarchi recte h. l. *exscindendi*, *pereundi* notionem obtinere observat, ut in illo Zephan. I, 11. כִּי נִדְמָה כָּל־עַם כְּנַעַן *Nam exscindetur omnis populus Canaanis.* Cf. Jerem. VI, 2. Hos. IV, 5. Kocherus: „Recte transferunt *perii*, *interii*, sive a primigenia potestate linendi, unde compositum *delere*; sive a significatione *tacendi*, unde Niph. *interimi*, *perire*, tanquam ad aeternum silentium redigi; quale forsan הִצְמִיתָה, *perdidit*, ab arabico صمت, *siluit*, *conticuit*." Addit Jarchi: „*Perii*, ait vates, quoniam

quoniam non sum dignus, qui adspiciam faciem majestatis divinae; quemadmodum Manoach (Jud. XIII, 22.) dixit: *moriemur, quoniam Deum vidimus.*" Recte. Vates vitam suam periclitari putat, quod Deum conspexerit, ex communi populorum persuasione; vid. Exod. XXIV, 10. 11. Jud. VI, 22. Add. J. E. Fabri Not. 44. ad Harmari *Observatt. super Orient.* T. II. p. 96. LXX. Ὅτι *κατανένυγμαι, quod compunctus sum*, veluti dolore, et metu, et anxietate animi. Similiter Syrus: ܬܘܗܡ ܐܢܐ *stupeo.* Verbo נִדְמֵיתִי *cessationem motus seu actionis*, ut Jerem. XIV, 17. Threnor. III, 49. significari putarunt, qualis esse debuit in homine stupefacto formidine a tanto objecto incussa. Hieronymus: *Quia tacui.* Ad quod in Commentario: „Plangit se propheta, quia non fuit dignus laudare Dominum Sabaoth cum Seraphim, quos angelicas fortitudines intelligimus. Non fuit autem ausus laudare Dominum, quia labia habebat immunda. Et propterea labia habebat immunda, quia cum peccatore populo versabatur. Vel certe ita intelligendum: quia tacui, et non audacter Oziam, impium regem, corripui, ideo labia mea immunda sunt, et laudes Domini cum angelis cantare non audeo." Kimchi pater quoque, referente filio, נִדְמֵיתִי exposuit נִשְׁתַּקְתִּי, *silui.* Idem placuit J. D. Michaeli, qui in *Biblioth. Orient.* P. X. p. 218. 219. XIV. p. 116 XVIII. p. 78. et in *Supplem.* p. 499., sententiam hanc esse ait: Vae mihi cui has inter festas acclamationes tacendum est, cui non licet, superiorum vocibus vocem miscere. Impurus enim sum labiis. Non vereri vatem, ne poenas silentii repentina morte det: sed dolere, sibi silendum esse. Sane *silendi* significatio in tribus inter se cognatis radicibus, דוּם, דָּמָה et דָּמַם aequaliter regnat, ut non sit necesse, cum Michaele mutatis punctis נִדְמוֹתִי (a דָּמַם) legere. At tamen interpretatio vulgaris praeferenda videtur ob ea,

quae sub fin. vs. nostri legimus, *vidi Deum exercituum*. Hoc, quod ad istam interpretationem commendandam addit Michaelis, nisi de silentio haec verba intelligerentur, rationem ullam reddi posse, cur vates *labiis se* pollutum dicat, nec potius sive simpliciter *impurum*, sive, quod usitatius, *impurum manibus*; nec id, inquam, me movet, ut interpretationem vulgarem relinquam. Non est argutandum in poeta. *Labiorum immunditie* poetice exprimitur humanae naturae indignitas et vitiositas; unde quoque universus *populus Israeliticus pollutus labiis* dicitur. Recte Chaldaeus עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם vertit: עַמָּא דִמְסָאַב בְּחוֹבִין *populus qui pollutus est peccatis*.

6. Ad וַיָּעָף notat Kimchi, Ain hoc loco signari cum Camez-chatuph, loco vero 2 Sam. XXI, 15. legi וַיָּעַף cum Patach, ob significationis diversitatem; illo enim Samuelis loco verbum hebraeum *defatigandi*, hoc nostro vero *volandi* notione usurpari. רִצְפָּה non est *pruna*, ut Hebraei exponunt, sed, uti recte Hieronymus, *calculus*, *ignitus* videlicet et *candefactus*, qualis Arabice iisdem litteris et vocalibus رَضْفَة dicitur. Hujusmodi lapidum apud Arabes multiplex usus est. Iis enim lac coquere, carnes ad esum assare, stigmata etiam et cauteria vivae carni imprimere et inurere solent. Vid. Bocharti *Hieroz.* P. I. Lib. II. Cap. XXXIV. p. 328. T. I. p. 557. edit. Lips. Videntur quoque in altari hujusmodi fuisse lapides, quorum contactu caro victimarum, quae Deo offerebantur, vel coqueretur, vel consumeretur citius. Ante בְּמֶלְקָחַיִם, *cum forcipe*, ut Exod. XXV, 38. XXXVII, 23. omissum est pronomen relativum אֲשֶׁר, ut saepe, e. c. Ps. XLIX, 21. נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ *Similis est jumentis, quae exscinduntur*. Job. III, 3. יוֹם (אֲשֶׁר) אִוָּלֶד בּוֹ, *dies, quo sum natus*. Cf. infra XLII, 16. מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ *Ab altari*; quod erat in atrio,

ut

Digitized by Google

ut Jarchi. Cf. Levit. XVI, 12. Num. XVII, 11. Chaldaeus haec parabolice interpretatur: *Et volavit ad me unus ex ministris, in cujus ore erat verbum, quod acceperat a conspectu majestatis ejus super thronum gloriae in coelis excelsis ex altari.*

7. וַיַּגַּע עַל־פִּי *Adigitque os meum*, ut Jerem. I, 9. Dan. X, 16. נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ *Adigit hic*, calculus ignitus *labia tua*. וְסָר עֲוֺנֶךָ *Et recessit iniquitas tua*, abolita est, X, 27. XXVII, 9. Proverb. XXVII, 22. וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר *Et peccatum tuum obliteratur*, expiatum est, XXII, 14. Exod. XXIX, 33. Lapis ignitus sacer, ab altari sumtus, quidquid tetigerit, sacrum reddit. Igni alias quoque vis *purgandi*, et hinc metaphorice a *peccatis expiandi* tribuitur; vid. Malach. III, 2. 3. Omne igitur impedimentum, quod a peccato natum esset, calculo ardente, admoto labiis prophetae, ab ore jam purificato removebatur. Quasi dicat Deus: non impediunt dehinc ista, quae metuis, quo minus ad meas laudes et judicia praedicanda tuo utar ministerio. Sub עָוֺן et חַטָּאת Doederlein intelligit facinus illud a propheta commissum, quod ad sancta regis adyta oculis penetraverit. Qui vero inaugurationem ad munus propheticum hoc carmine a vate descriptum existimant, ii verbis: *abiit iniquitas tua, et peccatum tuum expiatum est*, significari volunt: Jesajam jam non amplius indignum esse visionibus divinis. Deum velle, ut hunc tactum pro signo habeat mutati status, non hominem plebejum eum amplius esse, sed amicum nuntiumque Dei, qui ipsi dona ad munus propheticum necessaria largitus sit; atque ad illud capessendum aptum dignumque reddiderit. Chaldaeus: *Et disposuit in ore meo, et dixit: en! posui verba prophetiae tuae in ore tuo, et recedent delicta tua, et peccata tua expiabuntur.*

Digitized by Google

8 Vates liberatus ab indignitatis suae conscientia paratissimum se jam sentiebat ad serviendum tanto regi cum ministris ceteris, Seraphis. Quum igitur audiret quaerentem Dominum, quem ad magnam aliquam provinciam habiturus esset ministrum, jam audacior factus, ultro se offert. מִי יֵלֶךְ לָנוּ *Quis ibit nobis*, i. e. pro nobis, ut Kimchi explicat, qui praeterea observat, usurpari pluralem, לָנוּ, quod Deus cum Seraphis loquutus, et consilium cum eis iniens de hac re inducatur. Indignum id Deo Michaelis censet. Sed quum hoc viso Deus sistatur ut rex, omnesque illius imagines desumtae sint ab aula regia; Jova aptissime describitur instar regis, e solio consiliarios suos interrogantis de eo, quem missurus esset ad Judaeos, ut mandata ad eos ferret. Hieronymus; „Pro eo, quod et nos, et alii omnes interpretes transtulerunt *nobis*, quod Hebraice dicitur *lanu*, nescio quid volentes LXX. posuerunt *πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον*, id est, *ad populum istum*, quod penitus in Hebraeo non habetur [Videtur Graecus interpres oculo aberrasse in versum sequentem, ubi legitur לָעָם הַזֶּה]. Quando autem ex Dei persona dicitur *nobis*, illo sensu accipiendum est, quo et in Genesi legitur [I, 26.]: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, ut sacramentum indicet Trinitatis. Quando enim in Evangelio [Joa. X, 30.] legimus dicentem Dominum: *Ego et pater unum sumus*, et *unum* ad naturam referimus, *sumus* ad personarum diversitatem. Sic Domino jubente Trinitas imperat. Propterea autem non dicit Dominus, quem ire praecipiat, sed proponit audientibus optionem, ut voluntas praemium consequatur. Et propheta non temeritate et arrogantia propriae conscientiae se ire promittit, sed fiducia, quoniam purgata sunt labia ejus, et ablata iniquitas, mundatumque peccatum". Chaldaeus: וּמַן יֵיזִיל לְאַלָּפָא *Et quis ibit ad docendum?* Nec Syrus לָנוּ expressit. Quum essent, qui ex hoc versu colligerent, hoc

car-

carmen esse omnium, quae Jesajas edidit, primum; hanc sententiam Kimchi in Praefatione ad suum Commentarium in nostrum prophetam refutat hac observatione: „Ex illo Capitis VI, 8. *Quem mittam?* constat, exstitisse Jesajae aetate et alios, praeter ipsum, prophetas; et revera vixit tunc Amosus, Zacharias, intelligens visionem Dei, et Hoseas, Beeri filius. Ait: *quem mittam?* nimirum qui reprehendere sciat populum hunc; missi enim ad eum prophetas, et nihil profecerunt: respondit Jesajas: *ecce ego, mitte me!* quasi dicat: en! ego adhuc existo; quod si adhuc nihil profeci, forsan proficiam in posterum."

9. שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל תֵּדָעוּ *Audite audiendo, nec intelligetis, et videte videndo, nec cognoscetis,* id est, explicante Kimchio, vos auditis verba prophetarum, vos redarguentium, sed non intelligitis, et videtis admiranda opera creatoris, et non cognoscitis. Ita Chaldaeus: דְּשָׁמְעִין מִשְׁמַע וְלָא מִסְתַּכְּלִין וְחָזַן מִחְזָא וְלָא יָדְעִין, *quod audiant audiendo, nec intelligant, et videant videndo, et non intelligant.* Voces שִׁמְעוּ et רְאוּ, formae imperativae, accepit pro praeteritis, שָׁמְעוּ et רָאוּ. Sunt autem potius imperativi capiendi pro futuris, quod maxime usitatum est prophetis; v. c. infra VIII, 10. עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם, i. e. *consilia inite, sed dissolventur; decernite rem, sed irrita erit.* Add. infra XXIX, 9. XXXXVII, 30. LIV, 1. Cf. G. L. Hozaki *Observatt. philologg.* p. 55. seqq. Sensus igitur: denuncia huic populo, divino judicio sic decretum fatumque esse, ut, quum Judaei iterum iterumque audiant vatum monita, se ea tamen non advertant animum; et, quum videant vel admiranda creatoris opera, vel, uti vult Jarchi, portenta, quibus vates futura praenunciant, nil tamen intelligant. Cf. Ezech. XII, 2. et Matth. XIII, 14. et Paulus Act. XVIII, 26., qui τὰ

LXX. sequuti ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ceterum proverbiales hae locutiones sunt, Graecis quoque usitatae. Sic Demosthenes *contra Aristogit. I.* sub fin. ὥστε τὸ τῆς παροιμίας, ὁρῶντας μὴ ὁρᾶν, καὶ ἀκούοντας μὴ ἀκούειν.

10. Vates hic *indurare* jubetur animum Judaeorum, h. e. *praenunciare*, quod Deus illum *induraturus*, sive permissurus sit, ut induretur (conf. not. ad Exod. IV, 21.); istosque homines, quorum aures nullis monitis pateant, surditati suae et poenis imminentibus sit relicturus. Saepe vero prophetae *facere* dicuntur, quae *fore praenunciant*, ut *exstirpare*, *perdere*, *occidere*, pro *exitii denunciatione* (Ierem. I, 10. coll. 9. et XXXI, 28. Hos. VI, 5. Ezech. XLIII, 3.); *impertiri alicui aliquid* (Genes. XXVII, 37.) pro *divini muneris praedictione* (xx. 28.), positum est. Plura exempla collecta invenies apud Glassium *Phil. S.* L. I. Tract. III. Cap. XV. p. 216. edit. Dath. Homines, quorum *cor pingue* est (שְׁמַן־לֵב), iidem sunt, quos Latini simili metaphora *pingues*, *hebetes ingenio* appellant. Psalm. CXIX, 70. טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם, *arvina velut obductum est cor eorum*, i. e. omni sensu et intelligentia carent. וְאָזְנָיו הַכְבֵּד *Et aures ejus aggrava*, i. e. denuncia illis, aures eorum veluti mole aliqua obturandas, sordibusque aut alia re aliqua fore implendas, ne possint exaudire. וְעֵינָיו הָשַׁע *Et oculos ejus illine*, dic eos caecos fore. הָשַׁע est a שָׁעַע, quod convenit cum Syriaco ܫܥ, *oblinere*, *obducere*, quo ipso verbo h. l. Syrus interpres utitur. Jarchi et Kimchi nostrum שעע per טוח exponunt; observantque, Levit. XIV, 42. verba וְטָח אֶת־הַבָּיִת, *oblinat hanc domum*, ab Onkeloso reddi וִישׁוּעַ יָת בֵּיתָא. Cf. infra XLIV, 18. *Non cognoverunt neque intellexerunt*, כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם *quia oblinitum est visus oculorum suorum.* LXX. Καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, quod retinuerunt Matthaeus XIII, 15. et

Lucas

Lucas Actor. XXVIII, 27. Arabicus in Polyglottis interpres Graecum καμμύειν expressit verbi غمض Conjug. II, *contractis palpebris arctavit oculum*, et eodem verbo usus est Saadias, qui ex Hebraeo vertit. Vulgatus: *et oculos ejus claude.* Chaldaeus: וְעֵינוֹהִי עַמְעֵם, *et oculos ejus obscura.* פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו *Eo eventu ne videat oculis suis.* Particulam פֶּן ante verba יִשְׁמַע, יָבִין, שָׁב et רָפָא subaudiendam esse, vix monitu opus. וּלְבָבוֹ autem pro וּבִלְבָבוֹ positum. וָשָׁב *Et ne se convertat*, ne vitam in melius mutet. וְרָפָא לוֹ *Et ne sanetur ipsi*, i. e. medicina, sanatio ipsi obtingat, ne salutem a me consequatur. Aut mutata persona: *et sanitatem praestet ei*, sanetve eum Deus. Ita esset personae enallage, pro אֶרְפָּא, aut רְפָאתִיו, quomodo habent LXX. ἰάσομαι, vel, ut habent Matthaeus et Lucas, ἰάσωμαι, *sanem.* Kimchi sanationem animae, quae sit condonatio peccatorum, intelligendam ait, collato Ps. XLI, 5. רְפָאָה נַפְשִׁי *sana animam meam, quia peccavi*, i. e. ignosce mihi. Adde Ps. CIII, 3. *Qui condonat omnes iniquitates tuas*, הָרֹפֵא לְכָל־תַּחֲלוּאָיְכִי, *qui sanat omnes aegritudines tuas.* Et 2 Chron. XXX, 20. *Et exaudivit Dominus Hiskiam*, וַיִּרְפָּא אֶת־הָעָם, *et sanavit populum*, id est, ei ignovit, ita ut ex peccati reatu, tanquam ex morbo convalesceret. Hinc Chaldaeus nostram phrasin וְרָפָא לוֹ vertit: וְיִשְׁתְּבֵק לְהוֹן *et remittatur iis.* Et Marcus, qui hunc ipsum locum Cap. IV, 12. Evangelii adducit, haec ultima sic παραφράζει: *Ne forte se convertant*, καὶ ἀφεθῇ αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα.

11. Non est ausus propheta opponere se pro populo, qui oraret, ut indignationem illam Deus, aut supplicium temperet. Rogat tamen de duratione aut effectu illius obdurationis et caecitatis: וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי *Et dixi: quousque, Domine?* sive, ut Vulgatus vertit, *usquequo?* quamdiu permansura est pervicacis populi duri-

ties?

ties? aut quem modum habiturus est animi tui furor, quem Judaeae gentis intemperies inflammat? Cui respondet Deus: עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים *Eo usque* procedet et populi vaesania et indignatio mea, donec *vastatae fuerint urbes.* De שָׁאָה, i. q. Arabum ثأى, *disrumpi cum fragore*, quod et infra XXXVII, 26. de urbium excidio dicitur, cf. Schultens *Clav. Dialector.* p. 305. et *Commentar. ad Proverb.* I, 27. עַד אֲשֶׁר אִם Kimchi notat dictum esse pro עַד כִּי *usque quando*, ut אִם pro כִּי, *cum, quando*, et Levit. II, 14. Num. XXXVI, 4. dicitur. מֵאֵין יוֹשֵׁב *Ita ut non sit qui habitet* in iis, ut raros habeant incolas. Eadem phrasis supra V, 9. Et fieri tamen potest, ut in urbibus desolatis, in quibus rari sunt incolae, supersint sparsim domus aliquae, quae a paucis adhuc habitentur: sed neque illud futurum esse aiti dum addit. וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם *et domus* scil. שָׁאוּ, destruentur, *ut nullus* exstet *homo*, qui in iis degat. Sed vastatis urbibus et urbium aedificiis, in agris tamen, qui cultores suos absque aliorum commercio sustinent, probabile videri poterat, aliquos superfuturos. Verum illud etiam temperamentum Deus praescindit, subdit enim: וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה, *et terra vastata reddita sit solitudo*, donec relegatis civibus deserta regio in solitudinem redigetur. Hanc gradationem in hoc versu esse, observat Kimchi.

12. וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם *Et elongabit Jova hominem*, ablegabit longe a terra patria suos habitatores. וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ *Et magna* i. e. *multa erit derelictio in medio terrae*, magna erit terrae desolatio. רַבָּה Kimchi exponit זמן רב *multum temporis*, per longum tempus. Sed rectius Jarchi: ורבו מקומות עזובים בקרב הארץ *multi loci erunt derelicti in terra.* עֲזוּבָה hic est nomen formae מְלוּכָה, infra XXXIV, 12. „Si enim" ait Gussetius,

setius, „sumseris ut *participium* in foeminino genere, ex more linguae, ad substantivum subaudiendum positum; tunc exponendum erit, res derelictas multas exsistere in terra Judaica, qua loquutione intelligi viderentur opes multae, contra mentem auctoris omnia loca expilata significantis.“ Similem tamen sensum his verbis induxerunt LXX., qui verterunt: Καὶ πληθυνθήσονται οἱ ἐγκαταλειφθέντες ἐπὶ τῆς γῆς. Quod sequutus Hieronymus: *et multiplicabitur, quae derelicta fuerat in medio terrae*, sed in Commentario sic exponit: „Et nequaquam in Judaea, ut prius, sed in cunctis gentibus Judaeorum populus multiplicetur.“ Verum עֲזוּבָה de locorum desolatione capiendum esse, non dubium, cf. infra XVII, 2. Jerem. IV, 29. Zephan. II, 4.

13. וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה *Quodsi in ea* terra *adhuc* superstes fuerit *pars decima*, sive, et decima quaedam pars in ea superstes erit. וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר *Revertetur et erit* (μέλλουσα) *ad incendendum*, sive *rursus* (vid. Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 385.) *erit* (*destinata*) ad *τὸ incendere*, i. e. illa quoque pars decima delebitur. Notum est, verbo substantivo, ad quod עָתִיד (*paratus*, hinc, *futurus*, vid. Deut. XXXII, 34.), aut simile quoddam adjectivum subaudiendum est, infinitivum cum Lamed ita saepe jungi, ut *futuri* vim obtineat. Conf Genes. XV, 12. 2 Sam. XVIII, 3. Sensus igitur erit hic: „si forte in terra illa, sic desolata, aliqui adhuc, veluti decima quaedam pars, superfuerint, qui aliquando radices de novo agere in terra, et eam implere possent, ne his quidem parsurum esse Deum; sed illos novo quodam et iterato Dei judicio sic esse feriendos, ut ipsi quoque illi cum ceteris, sive potius, post ceteros, interituri sint. Quae sententia cum durior nonnullis visa esset; haec verba in hunc sensum flectere studuerunt, ac si poena, quam vates vs. praeced. minatur, hic mitigaretur. Tunc *decima parte* intelligendi erunt *pii* et

pro-

Digitized by Google

probi, qui in populo ſuperfuturi eſſent poſt primam illam calamitatem. Nec tamen hi interpretes ſingula verba uno modo interpretantur. Chaldaeus ita vertit: *et relinquetur in ea unus ex decem juſtis, et convertentur, et erunt in combuſtionem; ſicut terebinthus etc.* Quibus lucem dabit Jarchii interpretatio: „Etiam in illas reliquias vertam manum meam, veluti una poſt aliam ſequutura purificatione, et erunt in combuſtionem, usquequo in iis non ſuperfuerint alii, quam juſti perfecti, qui toto corde ſe ad me convertent.“ Sic poſſit conferri locus noſter cum eo Zachariae Cap. XIII, 9., ubi *tertia parte*, poſt duas exciſas ſuperſtite, dicitur: *et ducam tertiam illam partem in ignem, et conflabo eos, ut conflatur argentum.* Et noſtri vatis Cap. I, 25. *et conflabo ad puritatem ſcorias tuas.* Verum recte monet Vitringa, huic interpretationi obſtare verbi בָּעַר ſignificationem, quae in Piel eſt, *incendere*, vel, *depaſci*; et hoc quidem frequentiſſime, ut ſupra Cap. III, 14. Non enim omne, quod *incenditur*, hoc ipſo *purgatur*, ſed, exceptis metallis, et rebus durioribus, *conſumitur*; unde בָּעַר Hebraeis eſt כִּלָּיוֹן *perfecta deſtructio*, πανωλεθρία. Veluti Num. XXIV, 22. כִּי אִם יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן *quin Kain erit ad eliminandum*, i. e. ſede et loco ſuo movebitur. Aliter verba noſtra exponit Ludov de Dieu; quamquam ipſe quoque putat, haec verba addita eſſe eo conſilio, ut poenae, quae vates vſ. praeced. minatur, ſeveritatis aliquid adimeretur. Sumit ille verbum בָּעַר h. l. *active*, et hoc quidem ſenſu: *decima pars adhuc ſupererit, eaque revertetur, nempe e captivitate, et erit ad urendum aut ad depaſcendum*, nempe *hoſtes*. Sed haec expoſitio violenta eſt et coacta, et obſtat manifeſto uſus vocis בָּעַר, quem probavimus ex Numerorum loco modo laudato. Deinde ſatis notum eſt, verbum שׁוּב, conjunctum cum alio verbo finito, ſignificare iterationem. Cappellus priora noſtri verſus verba, עוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה, veluti per modum παρενθέσεως legit atque ceu

quae

quae Deus dixerat de excaecatione Judaeae gentis, sic intelligenda putat, ut excipiatur *decima* quaedam *pars*, quae sit piorum, quos Deus exemturus sit supplicio, toti genti decreto; reliquos vero de novo tradendos esse exterminio. Sententia, si eam in se spectes, non est inconcinna quidem; sed ut cum iis, quae sequuntur, cohaereat, pariter coacta. *Decima* enim illa *pars*, si ad *pios* pertineret, debebat ab aliis aliqua nota distingui; quod cum non factum sit; id, quod sequitur, *et rursus erit in depastionem*, multo facilius ad *decimam* illam *partem*, quam alio refertur. Retinendus igitur erit is, quem supra indicavimus sensus: decimam quoque illam partem, quae superfutura esset, rursus succubituram novo exterminii judicio. Quae interpretatio confirmatur parallelo Ezechielis loco, V, 1—5., ubi vates a Jova jubetur, *pilos capitis et barbae* (totum populum indicantes) *radere*, eosque in *tres partes*, varie consumendas, dividere; *partem* autem *exiguam* involvere *alis pallii*; et *ex ea*, quae servanda esse videbatur, rursus aliquos conjicere in ignem, ad idem exemplum perdendos. כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ *Qualis terebinthus aut quercus, quarum, cum dejiciuntur, stipes manet, ita semen sanctum stipes illius terrae.* De שַׁלֶּכֶת discrepant interpretes. Sunt, qui voce illa intelligant *aggerem* aggestum, qui a domo Salomonis in templum ferebatur, roboribus magnarum arborum suffultum, qui nomen dederit portae *templi*, inde dictae portae *Schallecheth* (1 Chron. XXIV, 16.). Alii cum Aben-Esra fingunt, apud portam illam *Schallecheth* fuisse duas arbores robustissimas, et optime radicatas, ad quas hic alludatur. Cappellus vero voce שַׁלֶּכֶת intelligendam existimat *sylvam caeduam*, sive *saltum caeduum*, magnis consitum arboribus, quae caesae repullulant identidem et novos stolones emittunt. Elegans sententia; modo ea, quam Cappellus sumit, vocis hebraeae

Digitized by Google

hebraeae significatio probari possit. Alii שַׁלֶּכֶת habent pro *nomine participiali* (a שָׁלַךְ, unde Hiphil הִשְׁלִיךְ, *jacere, projicere, dejicere*), vertuntque: *in dejectione*: quod duplicem admittit sensum, *activum* et *passivum*. Si *active* sumas, vertendum erit: *dum abjiciunt* folia, ut significetur arbor, quae tempore hyemis ipsa folia sua dejicit, frondem atque ornatum demittit, et plane videtur emori ac marcescere. Sane nomina hujus formae *habitum* aut *qualitatem*, pleraque *vitiosum*, s. morbum, denotant, veluti דַּלֶּקֶת *febris ardens*, Deuter. XXVIII, 22., בַּהֶרֶת, *papula alba*, Levit. XIII, 23. 24. 28. saepius, יַבֶּלֶת, *verruca*, *verrucosum*, Levit. XXII, 22., יַבֶּשֶׁת, *siccitas*, קָרַחַת, *calvities*, al. Quodsi vero שַׁלֶּכֶת passive acceperis, denotabitur arbor, quae caesa ferro, dejicitur atque prosternitur, vel fronde et ramis ita nudatur, ut solus stipes et truncus ei supersit; quo fortior erit metaphora. מַצֶּבֶת quum proprie sit *omne firmum* et *stabile*, et hoc nostro loco, flagitante contextu, erit id, quo nititur arbor, *truncus*, *stipes*. Michaelis in *Supplemm.* p. 1665. vocabulum nostrum refert ad نصب, *statuere, plantare*, et Syriacum ܢܨܒ, unde نصاب, *radix*, *stemma*. מַצֶּבֶת vero, *radicem*, hic poni censet pro *primo germine*, *ex quo arbor nascitur*, *et quod nucleo continetur*. Hinc verba אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם vertit: *quarum in decidua glande est radix seu germen*. Sed שַׁלֶּכֶת esse *deciduam glandem*, non est verisimile. בָּם, *in illis* scil. est, erit, manet; numero quidem ad arborem utramque, sed genere ad אַלּוֹן, nomen propius, sexusque potioris, referendum. Multi libri veteres pro בָּם legunt בָּהּ, *in ea*, scil. *terra*. Quod vero Lowthus, qui hanc interpretationem praefert, Alexandrinos et Syrum testes addit; id an recte fiat, dubito. Nam, ut recte Kocherus observat, αὐτῆς apud Alexandrinos ad praecedens βάλανος, genere femineo, pronomen vero masculinum

num apud Syrum ad ܟܠܡܘܢܐ spectat. Retinenda lectio Masorethica, quippe difficilior, et sensum bonum fundens. Affixum in voce מַצֶּבְתָּה referendum est non ad עֲשִׂרִיָּה, ut nonnulli fecerunt, sed ad הָאָרֶץ, quod tamen procul dubio metonymice accipiendum est de *arbore* olim in illa terra plantata, quae est gens Judaea. Chaldaeus vertit נִצְבְּתְהוֹן, *plantatio eorum*, non quod מַצַּבְתָּם legit, quod Michaelis probat, sed quod suffixum femininum ad terrae incolas recte retulit. Imaginem Michaelis desumtam putat a terebinthis et quercubus, quae in loco natali vix, nisi vi, plane intereunt, nova arbore, sive ex semine antiquae terebinthi sparso, sive ex radicis surculo, semper revirescente. Sic circa Hebronem ne nunc quidem interciderunt terebinthi; vid. ad Genes. XIII, 18. Chaldaeus totum versum ita exponit: *Et relinquentur in ea terra unus ex decem justis, et revertentur et erunt in combustionem, sicut terebinthus, et sicut quercus, quarum cum defluunt folia, videntur quasi aridae, sed adhuc retinent humorem, ut sufficiant sustinendo semini; sic exules Israelis congregabuntur et redibunt in terram suam, nam semen sanctum est plantatio eorum.* Id sequuti Jarchi et Kimchi: licet terebinthus et quercus hyeme abjiciant folia et omnem extrinsecum virorem, ut nuda remaneat stipes; ea ipsa tamen retinet vigorem, quo transacta hyeme iterum frondes et folia producunt. Sic Deus populum Judaicum universum non delebit, sed reliquias quasdam, et semen sanctum, unde Sanctissimus, i. e. Messias proditurus est, conservabit. In hunc modum hujus commatis sensum et recte Doederlein expressit; paucos instantem calamitatem esse evasuros, qui tamen evaserint ex multis pauci, neutiquam tutos fore, sed repetitis exiliis obnoxios; quamquam multiplici infortunio universa gens Judaeorum non sit penitus exstirpanda, quippe propter sanctas origines duratura ac perennis.

CAR-

CARMEN QUINTUM.

Cap. VII—XII.

Sex, quae jam sequuntur, Capitibus (VII—XII.) peculiaris quaedam suisque propriis circumscripta limitibus pars constituitur hujus, quod a Jesaja nomen gerit, vaticiniorum syntagmatis. Praenuntiantur fata non solum regni utriusque, Judaici et Israelitici, verum quoque eorum populorum, quibuscum Judaeis et Israelitis illa aetate aliqua intercedebat ratio, Syrorum atque Assyriorum. Oraculorum summa haec: castigatis severe Judaeis et Israelitis, ob gravissima crimina, quibus utraque gens Deo vindici obstricta erat ad poenam, deletis vero plane illis ipsis hostibus, quibus Numen ad suum populum puniendum usus esset, fore, ut rege quodam prodigiose nascituro aureum redeat seculum. Omne autem, quod sex hisce Capitibus decurrit vaticinium, est bipartitum; pars prior (VII, 1.—IX, 6.) ad *Judaeos* spectat, eorumque hostes, Israelitas et Syros; posterior (IX, 7. —XII, 6.) ad *Israelitas*, et, qui eorum rempublicam everterunt, Assyrios; utraque terminatur magnifica descriptione illustris illius atque divini herois, quo auspice placidissima pax et tranquillitas per orbem regnabunt. Ceterum totus hic libellus vaticinus, qui Capp. VII—XII. constituitur, concinnatus est ex pluribus singulis oraculis, quae diversis temporibus sunt edita. Nam quum vaticinia

nia Cap. VII. seqq. primis regni Ahasi annis sint prolata; sea, quae X, 11. leguntur, Samaria ab Assyriis capta, id vero est, sexto Hiskiae anno, sunt enuntiata, vid. 2 Reg. XVIII, 10. Cf. not. ad X, 8. 9. 10. Sed illa quoque, quae in Ahasi regnum cadunt, vario tempore sunt edita, vid. VIII, 1. 5.

Sam. Bohlii *Commentarius Biblico-Rabbinicus super Orationem tertiam Esajanam Capp. VII—XII. absolutam.* Stetini, 1636. 4. Repetitus in *Thesauro Theolog. Philologico, sive Sylloge Dissertatt. elegantior. ad selectiora et illustriora V. et N. T. loca.* (Amstelaed. 1701. fol.) Vol. I. p. 705. seqq.

Christ. Aug. Crusii *Gnomon ad prophetiam de Immanuele Jesaj. VII—XII.*, Progr. fest. Nativ. Christi, 1772. 4., quod una cum alio ejusmodi gnomone ad Jesaj. LII, 13.—LX. germanice conversum edidit et inscripsit: *Gnomon oder Zeiger zum richtigen Verstande der zwey wichtigsten Stücke des Propheten Jesajae, vom Immanuel, und vom Werke Gottes, das der erniedrigte und hernach erhöhete Christus vollführet, Jes. 7—12. Cap. 52, 13—Cap. 60.*, Christ. Gottl. Schmidt, V. D. M. tunc apud Plausigenses, nunc apud Schoenfeldenses in agro Lips., Lipsiae, 1774. in octon.

Cap. VII.

ARGUMENTUM.

Conjurarant contra regem Ahasum populumque Judaicum, adversis bellis jam saepe debilitatum et attritum, duo reges, Syriae atque Samariae (vs. 1.). Quorum armis quum Rex resistere se posse diffideret; auxiliares Assyriorum copias conducere meditabatur. Huic a Jova libertatem et salutem promittit Jesajas; insuper duorum regum et duorum etiam regnorum hostilium interitum (vs. 2—9.). Offert deinde, quo magis Regis, ac procerum de genere Davidico animos confirmet, signum quodcunque velit oblatae salutis. Quod Rex vaesanus religionis specie recusavit (vs. 10—12.). Sed vates nihilominus promissa praestat, et illius insperati eventus signum praenuntiat nasciturum e virgine Immanuelem (vs. 13. 14.). Tum tempus definit praedicto duorum regnorum excidio (vs. 15. 16.). Sed Judaeae quoque ab iisdem Assyriis, quorum copias auxiliares rex advocaverat, mala minatur multo graviora, quam inde a diviso regno experta fuerit (vs. 17—25.).

Quaerunt interpretes, quo tempore ea, quae hisce oraculis occasionem dederunt (vs. 1—4.), contigerint? Ubi illud quidem certum est, intra tres priores regni Ahasi annos ea contigisse, siquidem Pecachus, rex Israeliticus,

Digitized by Google

liticus, non ultra tertium Ahasi annum superstes fuit; 2 Regg. XV, 27. Verum quum ex collatione cum 2 Regg. XVI, 5., et 2 Chron. XXVIII, 5. seq. colligi possit, duas expeditiones in Judaeam a duobus illis regibus fuisse susceptas: de eo dispiciendum est, utrum ea, quae hic et 2 Regg. XVI, describitur, prior fuerit, an illa, quae 2 Chron. XXVIII. narratur. Grotius et Usserius (*Annall. ad A. M.* 3262. *p.* 51.) putant, expeditionem eam, cujus hic, et in libro Regum mentio fit, esse priorem, eamque incidisse in annum Ahasi primum; sed expeditionem historiae Chronicorum esse posteriorem, et factam anno Ahasi secundo. Alii contra opinantur, eam expeditionem, quae hic et in Regum libro narratur, esse posteriorem, illam vero quae in libro Chronicorum memoratur, esse primam, in qua Syri et Israelitae divisis copiis in Judaeam irruisse, et duabus cladibus Ahasum attrivisse videntur. Quae sententia priori praeferenda videtur, et a Vitringa his maxime rationibus confirmatur. Expeditionem regum Syriae et Israel in Judaeam, quam liber Regum et vates noster describunt, esse posteriorem, adparet 1) ex eo, quod ad illam Ahasus et Judaei tantopere commovebantur (vid. infra vs. 2.). Quod si vero Ahasus tunc producere potuit exercitum supra centum millia virorum fortium, nulla fuit caussa, ante eventum, in omni praelio dubium, tanti metus. Patet igitur, illum exercitum jam antea in prima expeditione, quae 2 Chron. XXVIII. describitur, fuisse caesum; vid. vs. 6. cap. cit., 2) Non potuerunt hi reges consilium inire de obsidendis Hierosolymis, nisi jam antea fudissent Ahasi copias, ejusque fregissent vires, quae decedente Jothamo plane adhuc integrae erant. 3) Patet ex vs. 20. Capit. nostri, Ahasum cogitasse de auxilio regis Assyriae, quod non fecisse putandus est, nisi desperatis rebus, post magnam jam acceptam cladem, Cf. quae ad vs. 1. ex Hieronymo afferemus. Nequis

 autem

Digitized by Google

autem dubitet, reges illos contra Judaeam suscepisse expeditiones una plures, inspiciat 2 Reg. XV, 37.

Hoc Caput Commentario historico et versione vernacula eleganter illustratum a J. G. Eichhorn legitur in *Biblioth. Literat. Bibl. Univ.* P. IV. p. 450 seqq., et in Anthologia, quae inscribitur: *Blumen althebräischer Dichtkunst*, p. 306. seqq.

---

1. עָלָה hic *de expeditione bellica* usurpatur, ut Jos. VIII, 1.: *Tecum ducito universum militarem populum; surgeque*, עֲלֵה הָעַי, *et ascende Aium*, i. e. eam urbem obsidione cingas. Jud. I, 3. 4. עֲלֵה אִתִּי בְגוֹרָלִי וְנִלָּחֲמָה בַּכְּנַעֲנִי; 1 Regg. XV, 17. וַיַּעַל בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל עַל־יְהוּדָה. Eodem significatu Graeci adhibent verbum ἀναβαίνειν, unde ἀνάβασις Cyri, ἀνάβασις Alexandri, in inscriptione librorum Xenophontis et Arriani, regum illorum expeditiones describentium. לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ *Ad bellandum adversus eam*, nomen positum pro infinitivo, ut Deut. X, 12. לְיִרְאָה *ad timorem Dominum Deum tuum*, i. e. ad timendum, ut timeas: add. Judic. XVI, 25. Vid. Glassii *Phil. S.* L. I. Tract. III. Can. XLI. p. 293. edit. Dath. וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ *Non valuit pugnare adversus eam*, h. e. non praevaluit pugnando, bellum gerendo, proeliando adversus eam, eam non expugnare potuit. Alexandrini et Hieronymus verbum יָכֹל in plurali vertunt (Καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν· *non valuerunt debellare eam*), quasi legissent יָכְלוּ, quod ipsum in loco parallelo 2 Regg. XVI, 1. 2. exstat. Sed h. l. verbum יָכֹל in constructione conformatur ad numerum verbi עָלָה, initio commatis. Ponitur vero utrumque in singulari, quod hic respicitur maxime Rezinus, Syriae rex, qui princeps in hoc bello sustinuit partes; ut ex tota hac prophetia liquet. Caussa flagrantis aestus Rezinis Syri adversus

Aha-

Digitized by Google

Ahasum videtur fuisse injuria hostilis Syris ab Usia rege illata, qui occupaverat Elatham ad sinum Arabicum, ademtam Syris, 2 Reg. XIV, 22. coll. cum 2 Reg. XVI, 6. Vel potest verbum distributive accipi, ut sententia sit: nec *hic*, nec *ille*, belli successum obtinuit; veluti Genes. II, 19. *Omnem bestiam agri, et omnem volucrem coeli, adduxit ad Adamum, ut videret, quod nomen inderet* לו, *ipsi*, i. e. unicuique eorum. Vid. Glassii *Phil. S.* L. I. Tract. II. Can. XVII. p. 165. edit. Dath. Hieronymus: „Legimus in Paralipomenon libro [secundo, C. XXVIII.], Rasin, regem Damasci, victo Achaz, multos de Judaea Damascum transtulisse, et Phaceae, filium Romeliae, regem decem tribuum, quae appellabantur Israel, et regnabat in Samaria, una die centum viginti millia percussisse de Juda hominum bellatorum, et ducenta millia mulierum, puerorumque et puellarum cum infinita praeda in Samariam duxisse captiva. De quo certamine Propheta nunc tacuit, sed secundum refert proelium, quando experimentum habentes fortitudinis suae atque victoriae, et invitati praedae magnitudine rursum veniunt ad Judaeam.“ Cf. Argumentum hujus Cap. Ceterum, si ipse Jesajas hunc versum scripsit, omnino post rei gestae eventum scripsisse videtur, quocunque tempore hoc vaticinium ab ipso litteris consignatum fuerit. Vitringa vero opinatur, verba, quae hoc versu legimus, esse á scribis sacris, qui prophetias Jesajae ordinarunt, ex 2 Regg. XVI, 5. huc translata, et per modum παρενθέτως hic inserta, ut paucis verbis per πρόληψιν indicaretur prophetiae implementum, quod ad priorem ejus partem.

2. נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם *Quiescit Aram super Ephraim*, i. e. Ephraimo, s. regno Israelitico, (a principe tribu, in qua etiam Samaria, regni caput, *Ephraim* dicto) fretus, auxiliisque ejus fidens Syrus, Judaeam ejusque

 metro-

metropolin adgreditur. Nam repugnantibus Israelitis, Syri vix poterant Hierosolymam obsidere, aut diutius obsidionem tolerantem ad deditionem perducere; quum Israelitarum terra esset Syriam inter et Judaeam media. Recte LXX. sensum expresserunt: Συνεφώνησεν Ἀρὰμ πρὸς τὸν Ἐφραίμ. Chaldaeus: אִתְחַבַּר מַלְכָּא דַאֲרָם עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל *Consociavit se rex Syriae cum rege Israelis.* Verbum נָחָה in foeminino ponitur, nam subauditur nomen עֵדָה, *coetus*, sive, ut Jarchi vult, מַלְכוּת, *regnum.* Verba, quae ad societatem referuntur, in lingua Hebraea amare genus femineum, notum. Cf. e. c. 2 Sam. VIII, 6. XXIV, 9. Kimchi sumit particulam עַל significatione עִם, *cum*, et sensum facit hunc: *quiescit Syrus una cum Ephraimo*, quod sequutus Glassius, *Philol. S.* Grammat. L. III. Tract. VI. Can. XII., locum nostrum ita explicat: venerunt ambo reges prope Hierosolyma, ibique castra sua tetenderunt, et quiescunt ibi ad obsidendam urbem. Grotius: „Syrus cum suis copiis consedit in terra decem tribuum, quarum princeps erat tribus Ephraim, ut inde conjunctis cum rege Samariae viribus moveret contra Hierosolymam.“ Michaeli in *Bibl. Orient.* P. XIV. p. 116. et in *Supplemm.* p. 1625. נָחָה est 3 pers. mascul. sing. praet., quod verbum confert cum Arab. نَحَا, pro نَحَوَ, *contendere ad aliquem*, vel virum, vel locum; unde vertit: *tendit Syrus ad Ephraimum*, castra illi conjuncturus. Sed Masorethae ad נָחָה notarunt, esse vocem מלעיל, *Milel*, id vero est, tonum in penultima habere, quo significarunt, esse tertiam Praeteriti femininam verbi נוּחַ, *quiescere*. Quam observationem a majoribus illos accepisse, ideoque dignum judicasse, quam scripto consignarent, credibile est. Et quum, relato נָחָה ad נוּחַ, sensus prodeat idoneus, quem duo antiquissimi interpretes expresserunt, nos illorum auctoritatem eo magis sequendam arbitramur. וַיָּנַע

לְבָבוֹ

לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ *Et commotum est cor ejus et cor populi ejus, sicut commoventur arbores sylvae a vento*, conscientia impotentiae suae, regum adversariorum viribus comparatae, et gravissimae nuper ab illis acceptae cladis. Imago h. l. usurpata, quo regis populique metus exprimitur, similis est illi Ahiae, licet in alio casu usurpata, arundinis, a vento percussae et circumactae in aquis, in oratione ad uxorem Jeroboami, 1 Reg. XIV, 15. Ovidius in *Epist. Canaces*, vs. 76. 77.

Ut quatitur tepido fraxina virga noto
Sic mea vibrari pallentia membra videres.

Et in *Epist. Hypermnestrae* vs. 40. sequ.

Frigida populeas ut quatit aura comas,
Aut sic, aut etiam tremui magis. . . . . .

3. Jubetur propheta obviam ire Ahaso cum filio, cujus nomen ominosum שְׁאָר יָשׁוּב, *Reliquum redibit*, „in typum," ait Hieronymus, „populi Juda, qui erat de duorum regum manibus liberandus." Similiter Kimchi nomen illud Jesajae filio inditum putat, ut portenderetur, reliquias Judaici, duorum tribuum, populi, redituras quondam e terris exteris, in quas ille sit deportandus, sed populi Israelitici, s. decem tribuum, reliquias non item. Verum ex loco infra X, 21., ubi legitur, שְׁאָר יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל־אֵל גִּבּוֹר *Residuum redibit, residuum Jacobi ad Deum fortissimum*, cui statim additur, vs. 22., licet populus Judaicus copia aequet arenam maris, שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ, tamen *residuum tantum rediturum esse*, apparet, nomine illo hoc potius innui, ex multis paucos tantum ad meliorem mentem redituros, ideoque a communi exitio servandos esse. Modo non absimili Jarchi istud nomen explicat, ita tamen, ut pro appellativo habeat: „Reliquiae paucae, quae revertentur

Digitized by Google

tur ad me, tuo, Jesaja, ministerio, quaeque erunt tanquam filii tui." Sequutus est Chaldaeum ita vertentem: (*Obviam i Abaso, tu*) וּשְׁאַר תַּלְמִידָךְ דְּלָא חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֶטְאָה, *et reliqui discipuli tui, qui non peccarunt, et conversi sunt a peccato.* LXX שְׁאָר pro appellativo habuere, sed יָשׁוּב nomen filii proprium autumarunt. Ita enim verterunt: Καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασοὺβ ὁ υἱός σου. Quod sequutus Vulgatus: *Et qui derelictus est Jasub filius tuus*, defenditque C. L. Houbigant in *Observatt. philologg.* p. 70. eo quod vox שְׁאָר per accentum Tiphcha a voce יָשׁוּב distinguitur, unde vertit: *et residuus, Jaschub, filius tuus.* Sed hanc sententiam vates haud dubie ita expressisset: וְיָשׁוּב בִּנְךָ הַנִּשְׁאָר. J. E. Faber ad Harmari *Observatt. super Oriente*, P. I. p. 482. verba nostra vertit: *obviam i Abaso, tu cum reliquo discipulorum tuorum coetu.* יָשׁוּב interpretatur *sessionem, consessum*, scil. *discipulorum, scholam*; quam significationem יְשִׁיבָה habet apud Rabbinos, qui, ut Faber addit, masculinum genus saepe mutare solent in femineum et vicissim. בִּנְךָ vero reddit *filii tui*, quibus intelligit *discipulos*, quos propheta Cap. VIII, 18. *liberos* (הַיְלָדִים) *suos* (coll. vs. 16. Capit. ejusdem, לִמֻּדָי) vocat. Obstat tamen huic interpretationi maxime illud, quod nullo modo potest probari, vocabulum יָשׁוּב apud Hebraeos *consessum, coetum* significasse; nec, si id etiam concedatur, intelligitur, cur שְׁאָר, *reliqui*, additum sit, quum in iis, quae antecedunt, discipulorum nulla mentio fiat. אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה, *Ad extremum aquaeductus piscinae superioris.* Ab occidente Hierosolymorum, e regione montis Zion, erat fons *Gichon*, גִּחוֹן (1 Regg I, 33., 2 Parall. XXXIII, 14.), qui et *Siloah*, שִׁילֹחַ, Σιλωάμ (Joh. IX, 7., Nehem. II, 13. 14. 15.) appellabatur. Ex hoc fonte ducti erant rivi in duas *piscinas majores* (Hebraeis בְּרֵכוֹת, coll. Arab. بِرْكَة, *piscina, conceptaculum aquae*), quarum altera dicebatur הָעֶלְיוֹנָה,

Digitized by Google

הָעֶלְיוֹנָה, *superior*, altera הַתַּחְתּוֹנָה, *inferior*, cujus mentio fit infra XXII, 9. Prior illa, cui quoque בְּרֵכַת הַמֶּלֶךְ, *piscinae regiae*, nomen inditum erat, quod jussu Salomonis regis constructa esset, ea ipsa est, cujus hoc nostro loco mentio fit. Sita erat in extremo limite australi Hierosolymorum, seu potius montis Zionis, ubi occidentem versus flecti incipit. Vid. Lightfooti *Chorograph. Joanni praemiss.* Cap. V. §. II. III. Bachiene *Descript. Palaest.* Vol. II. Tom. I. §. 149. seq. Ad hunc locum vero Ahasum se contulisse existimant quidam eo consilio, ut dispiceret, qua ratione deducendae essent aquae, ut muniendae urbi contra vim oppugnantium servirent. Cui sententiae tamen recte obvertit Vitringa, fontem Siloae non potuisse tantam copiam aquae subministrare Hierosolymitanis, ut iis implerent fossam, qua urbs ab hostibus tuta praestaretur; nec urbem a parte occiduo australi, ubi erat fons Gichon, ejusmodi munimento indiguisse; quippe ea parte, si muris cincta erat necessariis, per naturam satis munitam. Magis probabile, Ahasum se illuc contulisse, ut videret, annon qua commoda ratione obturare posset fontem, vel aquas ejus abducere in urbem, aut fossam, illi subjectam, et ejus aeque ac piscinarum usum hosti adimere. Quod colligi potest ex Parall. XXXII, 1. 2. 3. 4., coll. cum vs. 30., ubi multis exponitur et laudatur prudens consilium filii Ahasi, Hiskiae, qui simulac intellexerit, Sanheribum meditari obsidionem Hierosolymorum, ut hostibus adimeret commodum aquae, mox deliberaverit de fontibus, qui apud urbem erant, obturandis, et aquis abducendis ab occidente muri Zionis, nec non de siccando torrente Cedrone. Narratur quoque in historia *belli sacri*, iis, qui Hierosolyma obsederint, magno impedimento fuisse aquae penuriam, fontibus circa urbem obturatis. Adire vero voluit vates regem in eo loco, ubi magnus satis et frequens populi concursus esse soleret; qui nus-

Digitized by Google

quam erat celebrior et frequentior, quam apud hunc fontem, ejusque piscinas. אֶל מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס *Ad viam, qua itur ad agrum fullonum*, in quo fullones siccant pannos, quos curaverunt et purgarunt in canali ipsius lacunae superioris. Chaldaeus; דִּי בִּכְבַשׁ חֲקַל מְשִׁטַּח קַצְּרַיָּא, *quae est in via agri extensionis fullonum*, i. e. quo fullones vestes lotas ad solem siccandas expandere solebant. מְסִלָּה non est *agger*, ut multi reddunt, sed *via publica*, a סָלַל, *viam parare*, Prov. XV, 19. Job. XIX, 12. XXX, 12. Vid. MICHAELIS *Supplemm.* p. 1764. 1766.

4. הִשָּׁמֵר plures vertunt *cave tibi*, ut Job. XXXVI, 21., ubi tamen הִשָּׁמֶר, *cave tibi*, cum accentu in penultima. Volunt autem, moneri regem a vate, ut caveat a peccato, ne omnipotenti Deo diffisus ad regem Assyriae confugiat; cf. 2 Reg. XVI, 7. *Cavendi* notione verbum illud ceperunt et veteres. LXX. Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι. Vulgatus: *Vide ut sileas*. Chaldaeus: אִשְׁתַּמַּר, *cave*. Syrus: ܐܙܕܗܪ, idem. Sed Hebraei observant, vocem הִשָּׁמֵר, quum hoc solo loco sit *acuta*, non, ut ceteris locis, *penacuta* (הִשָּׁמֶר), significationem suam arcessere a שְׁמָרִים, *faeces*, et vertendam esse, *conside super faeces tuas*, i. e. ne move te, sis tranquillus, quiesce. JARCHI: „Sedeas quiete, sicut vinum super faeces suas." Consentiunt Aben-Esra et Kimchi. Cui interpretationi favet locus huic plane similis Jeremiae, Cap. XLVIII, 11. *Tranquillus est Moab a juventute sua*, וְשֹׁקֵט הוּא אֶל־שְׁמָרָיו *et quiescit ille super faeces suas*. Cf. N. G. SCHROEDER *Observatt. ad Origg. Hebraeas*, Cap. VI. §. XXI. p. 110., qui recte observat, hominem נִשְׁמָר, *defaecari*, dici, quando curarum et solicitudinum quasi faeces ex animo commoto et conturbato expellit, ut is ad instar vini defaecati serenus et liquidus fiat. Ita PLAUTUS *Aulul.* I. 2, 1.

Nunc

Digitized by Google

Nunc defaecato demum animo egredior domo.

„Apparet inde," addit Schroederus, „quam apte et eleganter illud הִשָּׁמֵר additum sibi habeat הַשְׁקֵט, *fac animum sidere*, ut sit instar *liquoris sidentis*, in quo quicquid turbidum et faeculentum erat, subsidit [nempe Arabibus, ut pluribus Schroederus ostendit, سلط est *subsidit*], nullaque externa vi, nullo interiore aestu suscitatur et commovetur. Credibile est, usitatam hanc veteribus Hebraeis fuisse dicendi formulam, הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט, *defaecatus esto, et facito animum sidere*, qua metu conturbatos bono esse animo jubebant." De animi tranquillitate שׁוֹקֵט et Ezech. XVI, 49. dicitur. אַל-תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל-יֵרַךְ *Ne timeas nec cor tuum mollescat*, sive, ut Vulgatus reddidit, *noli timere, et cor tuum ne formidet; mollitie cordis* significatur metus femineus, cf. Deut. XX, 3. 2 Reg. XXII, 19. Jerem. LI, 46. מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים ונו' *Propter duas caudas titionum fumantium istorum, aestuante ira Rezinis, et Syrorum, et filii Remaliae.* Jarchi: „Sint isti reges in oculis tuis tanquam caudae titionum, quorum flamma exstincta est." Kimchi: „Quemadmodum caudae titionis non est vis ad accendendum aliquid, sed fumat tantummodo et dolore aliquantisper afficit qui in domo versantur, donec fumus consumetur; sic isti duo reges venerunt in aestu furoris sui, sed non est vis in eis ad accendendum et consumendum, ac pauco temporis consumetur fumus eorum, et revertentur deficientque." *Caudas* vero titionum vocat illos reges, quia extremi erant sui ordinis, iisque utrumque regnum, Syriacum et Ephraimiticum, sive Israeliticum, brevi periturum erat. Jam enim illorum regnis imminebat ab Assyriorum armis extrema clades. בֶּן רְמַלְיָהוּ, i. e. Pecachus, quem non dignatur nomine regis, et sic appellat per contemtum, ut filium privati hominis, per scelus regem factum. Post רְמַלְיָהוּ Kimchi וְאֹמְרִים subaudiendum

Digitized by Google

dum esse monet, ut antea nomini regis Syrorum additur וַאֲרָם. Rege comprehenditur simul ejus populus; ut contra vs. proximo אֲרָם solum memoratur, non expresso regis nomine.

5. יַעַן כִּי יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה *Eo quod consilium inierit contra te Syria in malum*, ut recte Vulgatus vertit. Non tibi timori aut curae sit, quod duo illi reges consilium foedusque inierint contra te.

6. וּנְקִיצֶנָּה varie reddunt. Alexandrini: καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς, cujus interpretationis ratio nos latet. Vulgatus: *suscitemus eam*, i. e. bello eam exagitabimus: quasi esset Hiphil verbi יָקַץ, *evigilavit*. Ita et Jarchi: נְעוֹרְרָם בְּמִלְחָמָה, *suscitabimus eos*, Judaeos, *bello*. Chaldaeus: וּנְחַבְּרִנּוּן, *et jungamus eos*. Pro quo J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 2178. rescribendum conjicit נְתַבְּרִנּוּן, *frangamus eos*. Sed nihil mutandum: nam ei, quod in libris editis omnibus legitur, bene convenit, quod Chaldaeus addit ad explicationem vocis hebraeae וְנַבְקִיעֶנָּה, quae proxime sequitur: וּנְשַׁוֵּינּוּן עִמָּנָא, *et aequales eos reddamus nobiscum*, ut illi, Judaei, sint aequales ceteris tribubus uno sub rege. Abarbenel נְקִיצֶנָּה formatum esse a קָצִין, *judex*, non improbabile judicat, quod vult significare, *subjiciamus eam imperio nostro*. Male. Vitringa a קָצָה, *amputavit*, *detruncavit*, vertit: *accidamus eam*, scil. terram Judae, i. e. avulsis ab ea regionibus, cuique nostrum commodis, eam inter nos dividamus. J. D. Michaelis l. c. collato arabico قوض *diruere*, reddendum censet: *evertamus eam*. Ita Syrus (ܘܢܩܨܘܢܗ); qui tamen vocem nostram ad קָצָה vel קָצַץ, *amputavit*, *scidit*, *abscidit* retulisse videtur, uti Saadias: ونقطّعها, *et extrema ejus abscindemus*. Rectum vero non dubitamus vidisse Kimchium, qui

qui נְקִיצֶנָּה a קוּץ, *taedere* (i. q. קוט), Genes. XXVII, 46. Levit. XX, 23. referens interpretatur: *taedio afficiamus*, defatigemus, *eam*, id est, obsidione eam cingamus, donec pertaesa aperiat nobis portas. Observat enim A. Schultens in *Animadverss. Philologg.* ad h. l., *taedio afficere urbem* stylo Orientis esse, *eam obsidione premere.* Sic Arabibus verbum ضَجِرَ, *taedio affici*, unde ضَجَرٌ, *aegritudo ex taedio*, in tertia Conjug. ubi transitivam recipit vim, saepissime *obsidione premere* notat. *Vita Timuri* T. I. p. 460. edit. Manger.: *Cum Timur Multan pervenit, ei se opposuit Scharnik - Chan* فاقام يحاصرها وقعد يضاجرها, *quare eam urbem obsidione cinctam taedio affecit.* Plura exempla vid. apud Schultensium. Affixum femininum in נְקִיצֶנָּה itaque respiciet ad (עִיר) *urbem Hierosolymorum*, Judaeae metropolin. Satis notum enim est, Hebraeos non tam accuratos esse in loquendo; ita ut haud raro nomen substantivum, quod respicitur, ex mera contextus observatione supplendum sit. Quod ipsum valet de suffixo verbi proximi, וְנַבְקִעֶנָּה, *et perrumpamus*, i. e. expugnemus *eam*, quo sensu idem verbum 2 Sam. XXIII, 16. 2 Reg. III, 26. 2 Paral. XXI, 17. XXXII, 1. אֵלֵינוּ *Ad nos*, i. e. ut ad nos deficiat, s. in potestatem nostram veniat. Chaldaei interpretationem, quam supra attulimus, sequutus Jarchi phrasin nostram exponit: *aequalem eam faciamus nobiscum*, et observat, esse verbum denominativum a בִּקְעָה, *planities aequalis.* Sed repugnat usus hujus verbi, quem notavimus. Haud longe tamen a Chaldaeo diversi sunt LXX. ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς. Saadias: وننفرها الينا *et fugere faciamus eam ad nos.* Melius Vulgatus: *et avellamus eum ad nos.* וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ *Et constituamus regem in ea*, sive: *vel constituamus regem*, ut sensus

sit:

autem dubitet, reges illos contra Judaeam suscepisse expeditiones una plures, inspiciat 2 Reg. XV, 37.

Hoc Caput Commentario historico et versione vernacula eleganter illustratum a J. G. Eichhorn legitur in *Biblioth. Literat. Bibl. Univ.* P. IV. p. 450 seqq., et in Anthologia, quae inscribitur: *Blumen althebräischer Dichtkunst*; p. 506. seqq.

---

1. עָלָה hic *de expeditione bellica* usurpatur, ut Jos. VIII, 1.: *Tecum ducito universum militarem populum; surgeque,* עֲלֵה הָעָי, *et ascende Aium,* i. e. eam urbem obsidione cingas. Jud. I, 3. 4. עֲלֵה אִתִּי בְגוֹרָלִי וְנִלָּחֲמָה בַּכְּנַעֲנִי; 1 Regg. XV, 17. וַיַּעַל בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל עַל־יְהוּדָה. Eodem significatu Graeci adhibent verbum *ἀναβαίνειν*, unde *ἀνάβασις Cyri*, *ἀνάβασις Alexandri*, in inscriptione librorum Xenophontis et Arriani, regum illorum expeditiones describentium. לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ *Ad bellandum adversus eam*, nomen positum pro infinitivo, ut Deut. X, 12. לְיִרְאָה *ad timorem Dominum Deum tuum*, i. e. ad timendum, ut timeas: add. Judic. XVI, 25. Vid. Glassii *Phil. S.* L. I. Tract. III. Can. XLI. p. 295. edit. Dath. וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ *Non valuit pugnare adversus eam*, h. e. non praevaluit pugnando, bellum gerendo, proeliando adversus eam, eam non expugnare potuit. Alexandrini et Hieronymus verbum יָכֹל in plurali vertunt (Καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν· *non valuerunt debellare eam*), quasi legissent יָכְלוּ, quod ipsum in loco parallelo 2 Regg. XVI, 1. 2. exstat. Sed h. l. verbum יָכֹל in constructione conformatur ad numerum verbi עָלָה, initio commatis. Ponitur vero utrumque in singulari, quod hic respicitur maxime Rezinus, Syriae rex, qui principes in hoc bello sustinuit partes; ut ex tota hac prophetia liquet. Caussa flagrantis aestus Rezinis Syri adversus Aha-

Ahasum videtur fuisse injuria hostilis Syris ab Usia rege illata, qui occupaverat Elatham ad sinum Arabicum, ademtam Syris, 2 Reg. XIV, 22. coll. cum 2 Reg. XVI, 6. Vel potest verbum distributive accipi, ut sententia sit: nec *hic*, nec *ille*, belli successum obtinuit; veluti Genes. II, 19. *Omnem bestiam agri, et omnem volucrem coeli, adduxit ad Adamum, ut videret, quod nomen inderet* לו, *ipsi*, i. e. unicuique eorum. Vid. Glassii *Phil. S.* L. I. Tract. II. Can. XVII. p. 165. edit. Dath. Hieronymus: „Legimus in Paralipomenon libro [secundo, C. XXVIII.], Rasin, regem Damasci, victo Achaz, multos de Judaea Damascum transtulisse, et Phaceae, filium Romeliae, regem decem tribuum, quae appellabantur Israel, et regnabat in Samaria, una die centum viginti millia percussisse de Juda hominum bellatorum, et ducenta millia mulierum, puerorumque et puellarum cum infinita praeda in Samariam duxisse captiva. De quo certamine Propheta nunc tacuit, sed secundum refert proelium, quando experimentum habentes fortitudinis suae atque victoriae, et invitati praedae magnitudine rursum veniunt ad Judaeam.“ Cf. Argumentum hujus Cap. Ceterum, si ipse Jesajas hunc versum scripsit, omnino post rei gestae eventum scripsisse videtur, quocunque tempore hoc vaticinium ab ipso litteris consignatum fuerit. Vitringa vero opinatur, verba, quae hoc versu legimus, esse á scribis sacris, qui prophetias Jesajae ordinarunt, ex 2 Regg. XVI, 5. huc translata, et per modum παρενθέσεως hic inserta, ut paucis verbis per πρόληψιν indicaretur prophetiae implementum, quod ad priorem ejus partem.

2. נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם *Quiescit Aram super Ephraim*, i. e. Ephraimo, s. regno Israelitico, (a principe tribu, in qua etiam Samaria, regni caput, *Ephraim* dicto) fretus, auxilioque ejus fidens Syrus, Judaeam ejusque

metropolin adgreditur. Nam repugnantibus Israelitis, Syri vix poterant Hierosolymam obsidere, aut diutius obsidionem tolerantem ad deditionem perducere; quum Israelitarum terra esset Syriam inter et Judaeam media. Recte LXX. sensum expresserunt: Συνεφώνησεν Ἀρὰμ πρὸς τὸν Ἐφραίμ. Chaldaeus: אִתְחַבַּר מַלְכָּא דַאֲרָם עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל *Consociavit se rex Syriae cum rege Israelis.* Verbum נָחָה in foeminino ponitur, nam subauditur nomen עֵדָה, *coetus*, sive, ut Jarchi vult, מַלְכוּת, *regnum*. Verba, quae ad societatem referuntur, in lingua Hebraea amare genus femineum, notum. Cf. e. c. 2 Sam. VIII, 6. XXIV, 9. Kimchi sumit particulam עַל significatione עִם, *cum*, et sensum facit hunc: *quiescit Syrus una cum Ephraimo*, quod sequutus Glassius, *Philol. S.* Grammat. L. III. Tract. VI. Can. XII., locum nostrum ita explicat: venerunt ambo reges prope Hierosolyma, ibique castra sua tetenderunt, et quiescunt ibi ad obsidendam urbem. Grotius: „Syrus cum suis copiis consedit in terra decem tribuum, quarum princeps erat tribus Ephraim, ut inde conjunctis cum rege Samariae viribus moveret contra Hierosolymam.“ Michaeli in *Bibl. Orient.* P. XIV. p. 116. et in *Supplemm.* p. 1625. נָחָה est 3 pers. mascul. sing. praet., quod verbum confert cum Arab. نَحَا, pro نَحَوَ, *contendere ad aliquem*, vel virum, vel locum; unde vertit: *tendit Syrus ad Ephraimum*, castra illi conjuncturus. Sed Masorethae ad נָחָה notarunt, esse vocem מלעיל, *Milel*, id vero est, tonum in penultima habere, quo significarunt, esse tertiam Praeteriti femininam verbi נוּחַ, *quiescere*. Quam observationem a majoribus illos accepisse, ideoque dignum judicasse, quam scripto consignarent, credibile est. Et quum, relato נָחָה ad נוּחַ, sensus prodeat idoneus, quem duo antiquissimi interpretes expresserunt, nos illorum auctoritatem eo magis sequendam arbitramur. וַיָּנַע לְבָבוֹ

לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ *Et commotum est cor ejus et cor populi ejus, sicut commoventur arbores sylvae a vento*, conscientia impotentiae suae, regum adversariorum viribus comparatae, et gravissimae nuper ab illis acceptae cladis. Imago h. l. usurpata, quo regis populique metus exprimitur, similis est illi Ahiae, licet in alio casu usurpata, arundinis, a vento percussae et circumactae in aquis, in oratione ad uxorem Jeroboami, 1 Reg. XIV, 15. Ovidius in *Epist. Canaces.*, vs. 76. 77.

Ut quatitur tepido fraxina virga noto
Sic mea vibrari pallentia membra videres.

Et in *Epist. Hypermnestrae* vs. 40. sequ.

Frigida populeas ut quatit aura comas,
Aut sic, aut etiam tremui magis. . . . . .

3. Jubetur propheta obviam ire Ahaso cum filio, cujus nomen ominosum שְׁאָר יָשׁוּב, *Reliquum redibit*, „in typum," ait Hieronymus, „populi Juda, qui erat de duorum regum manibus liberandus." Similiter Kimchi nomen illud Jesajae filio inditum putat, ut portenderetur, reliquias Judaici, duorum tribuum, populi, redituras quondam e terris exteris, in quas ille sit deportandus, sed populi Israelitici, s. decem tribuum, reliquias non item. Verum ex loco infra X, 21., ubi legitur, שְׁאָר יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל־אֵל גִּבּוֹר *Residuum redibit, residuum Jacobi ad Deum fortissimum*, cui statim additur, vs. 22., licet populus Judaicus copia aequet arenam maris, שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ, tamen *residuum tantum rediturum esse*, apparet, nomine illo hoc potius innui, ex multis paucos tantum ad meliorem mentem redituros, ideoque a communi exitio servandos esse. Modo non absimili Jarchi istud nomen explicat, ita tamen, ut pro appellativo habeat: „Reliquiae paucae, quae reverten-

 tur

Digitized by Google

tur ad me, tuo, Jesaja, ministerio, quaeque erunt tanquam filii tui." Sequutus est Chaldaeum ita vertentem: (*Obviam i Abaso, tu*) וּשְׁאָר תַּלְמִידָךְ דְּלָא חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֶטְאָה, *et reliqui discipuli tui, qui non peccarunt, et conversi sunt a peccato.* LXX שְׁאָר pro appellativo habuere, sed יָשׁוּב nomen filii proprium autumarunt. Ita enim verterunt: Καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασοὺβ ὁ υἱός σου. Quod sequutus Vulgatus: *Et qui derelictus est Jasub filius tuus*, defenditque C. L. Houbigant in *Observatt. philologg.* p. 70. eo quod vox שְׁאָר per accentum Tiphcha a voce יָשׁוּב distinguitur, unde vertit: *et residuus, Jaschub, filius tuus.* Sed hanc sententiam vates haud dubie ita expressisset: וְיָשׁוּב בִּנְךָ הַנִּשְׁאָר. J. E. Faber ad Harmari *Observatt. super Oriente*, P. I. p. 482. verba nostra vertit: *obviam i Abaso, tu cum reliquo discipulorum tuorum coetu.* יָשׁוּב interpretatur *sessionem, consessum*, scil. *discipulorum, scholam*; quam significationem יְשִׁיבָה habet apud Rabbinos, qui, ut Faber addit, masculinum genus saepe mutare solent in femineum et vicissim. בִּנְךָ vero reddit *filii tui*, quibus intelligit *discipulos*, quos propheta Cap. VIII, 18. *liberos* (הַיְלָדִים) *suos* (coll. vs. 16. Capit. ejusdem, לִמֻּדָי) vocat. Obstat tamen huic interpretationi maxime illud, quod nullo modo potest probari, vocabulum יָשׁוּב apud Hebraeos *consessum, coetum* significasse; nec, si id etiam concedatur, intelligitur, cur שְׁאָר, *reliqui*, additum sit, quum in iis, quae antecedunt, discipulorum nulla mentio fiat. אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה, *Ad extremum aquaeductus piscinae superioris.* Ab occidente Hierosolymorum, e regione montis Zion, erat fons *Gichon*, גִּחוֹן (1 Regg I, 33., 2 Parall. XXXIII, 14.), qui et *Siloah*, שִׁלֹחַ, Σιλωάμ (Joh. IX, 7., Nehem. II, 13. 14. 15.) appellabatur. Ex hoc fonte ducti erant rivi in duas *piscinas majores* (Hebraeis בְּרֵכוֹת, coll. Arab. بركة, *piscina, conceptaculum aquae*), quarum altera dicebatur

הָעֶלְיוֹנָה,

הָעֶלְיוֹנָה, *superior*, altera הַתַּחְתּוֹנָה, *inferior*, cujus mentio fit infra XXII, 9. Prior illa, cui quoque בְּרֵכַת הַמֶּלֶךְ, *piscinae regiae*, nomen inditum erat, quod jussu Salomonis regis constructa esset, ea ipsa est, cujus hoc nostro loco mentio fit. Sita erat in extremo limite australi Hierosolymorum, seu potius montis Zionis, ubi occidentem versus flecti incipit. Vid. Lightfooti *Chorograph. Joanni praemiss.* Cap. V. §. II. III. Bachiene *Descript. Palaest.* Vol. II. Tom. I. §. 149. seq. Ad hunc locum vero Ahasum se contulisse existimant quidam eo consilio, ut dispiceret, qua ratione deducendae essent aquae, ut muniendae urbi contra vim oppugnantium servirent. Cui sententiae tamen recte obvertit Vitringa, fontem Siloae non potuisse tantam copiam aquae subministrare Hierosolymitanis, ut iis implerent fossam, qua urbs ab hostibus tuta praestaretur; nec urbem a parte occiduo australi, ubi erat fons Gichon, ejusmodi munimento indiguisse; quippe ea parte, si muris cincta erat necessariis, per naturam satis munitam. Magis probabile, Ahasum se illuc contulisse, ut videret, annon qua commoda ratione obturare posset fontem, vel aquas ejus abducere in urbem, aut fossam, illi subjectam, et ejus aeque ac piscinarum usum hosti adimere. Quod colligi potest ex Parall. XXXII, 1. 2. 3. 4., coll. cum vs. 30., ubi multis exponitur et laudatur prudens consilium filii Ahasi, Hiskiae, qui simulac intellexerit, Sanheribum meditari obsidionem Hierosolymorum, ut hostibus adimeret commodum aquae, mox deliberaverit de fontibus, qui apud urbem erant, obturandis, et aquis abducendis ab occidente muri Zionis, nec non de siccando torrente Cedrone. Narratur quoque in historia *belli sacri*, iis, qui Hierosolyma obsederint, magno impedimento fuisse aquae penuriam, fontibus circa urbem obturatis. Adire vero voluit vates regem in eo loco, ubi magnus satis et frequens populi concursus esse soleret; qui nus-

Digitized by Google

quam erat celebrior et frequentior, quam apud hunc fontem, ejusque piſcinas. אֶל מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס *Ad viam, qua itur ad agrum fullonum*, in quo fullones ſiccant pannos, quos curaverunt et purgarunt in canali ipſius lacunae ſuperioris. Chaldaeus; דִּי בְּכִבַשׁ חֲקַל מַשְׁטַח קַצְרַיָּא, *quae eſt in via agri extenſionis fullonum*, i. e. quo fullones veſtes lotas ad ſolem ſiccandas expandere ſolebant. מְסִלָּה non eſt *agger*, ut multi reddunt, ſed *via publica*., a סָלַל, *viam parare*, Prov. XV, 19. Joh. XIX, 12. XXX, 12. Vid. Michaelis *Supplemm.* p. 1764. 1766.

4. הִשָּׁמֵר plures vertunt *cave tibi*, ut Job. XXXVI, 21., ubi tamen הִשָּׁמֶר, *cave tibi*, cum accentu in penultima. Volunt autem, moneri regem a vate, ut caveat a peccato, ne omnipotenti Deo diffiſus ad regem Aſſyriae confugiat; cf. 2 Reg. XVI, 7. *Cavendi* notione verbum illud ceperunt et veteres. LXX. Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι. Vulgatus: *Vide ut ſileas*. Chaldaeus: אִשְׁתְּמַר, *cave*. Syrus: ܐܙܕܗܪ, idem. Sed Hebraei obſervant, vocem הִשָּׁמֵר, quum hoc ſolo loco ſit *acuta*, non, ut ceteris locis, *penacuta* (הִשָּׁמֶר), ſignificationem ſuam arceſſere a שְׁמָרִים. *faeces*, et vertendam eſſe, *conſide ſuper faeces tuas*, i. e. ne move te, ſis tranquillus, quieſce. Jarchi: „Sedeas quiete, ſicut vinum ſuper faeces ſuas.“ Conſentiunt Aben-Esra et Kimchi. Cui interpretationi favet locus huic plane ſimilis Jeremiae, Cap. XLVIII, 11. *Tranquillus eſt Moab a juventute ſua*, וְשֹׁקֵט הוּא אֶל־שְׁמָרָיו *et quieſcit ille ſuper faeces ſuas*. Cf. N. G. Schroeder *Obſervatt. ad Origg. Hebraeas*, Cap. VI. §. XXI. p. 110., qui recte obſervat, hominem נִשְׁמַר, *defaecari*, dici, quando curarum et ſolicitudinum quaſi faeces ex animo commoto et conturbato expellit, ut is ad inſtar vini defaecati ſerenus et liquidus fiat. Ita Plautus *Aulul.* I, 2, 1.

Nunc

Digitized by Google

Nunc defaecato demum animo egredior domo.

„Apparet inde," addit Schroederus, „quam apte et eleganter illud הִשָּׁמֵר additum sibi habeat הַשְׁקֵט, *fac animum sidere*, ut sit instar *liquoris sidentis*, in quo quicquid turbidum et faeculentum erat, subsidit [nempe Arabibus, ut pluribus Schroederus ostendit, سكط est *subsidit*], nullaque externa vi, nullo interiore aestu suscitatur et commovetur. Credibile est, usitatam hanc veteribus Hebraeis fuisse dicendi formulam, הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט, *defaecatus esto, et facito animum sidere*, qua metu conturbatos bono esse animo jubebant." De animi tranquillitate שׁוֹקֵט et Ezech. XVI, 49. dicitur. אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ *Ne timeas nec cor tuum mollescat*, sive, ut Vulgatus reddidit, *noli timere, et cor tuum ne formidet; mollitie cordis* significatur metus femineus, cf. Deut. XX, 3. 2 Reg. XXII, 19. Jerem. LI, 46. מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים רגו' *Propter duas caudas titionum fumantium istorum, aestuante ira Rezinis, et Syrorum, et filii Remaliae.* Jarchi: „Sint isti reges in oculis tuis tanquam caudae titionum, quorum flamma exstincta est." Kimchi: „Quemadmodum caudae titionis non est vis ad accendendum aliquid, sed fumat tantummodo et dolore aliquantisper afficit qui in domo versantur, donec fumus consumetur; sic isti duo reges venerunt in aestu furoris sui, sed non est vis in eis ad accendendum et consumendum, ac pauco temporis consumetur fumus eorum, et revertentur deficientque." *Caudas* vero titionum vocat illos reges, quia extremi erant sui ordinis, iisque utrumque regnum, Syriacum et Ephraimiticum, sive Israeliticum, brevi periturum erat. Jam enim illorum regnis imminebat ab Assyriorum armis extrema clades. בֶּן־רְמַלְיָהוּ, i. e. Pecachus, quem non dignatur nomine regis, et sic appellat per contemtum, ut filium privati hominis, per scelus regem factum. Post רְמַלְיָהוּ Kimchi וְאֶפְרַיִם subaudiendum

Digitized by Google

dum esse monet, ut antea nomini regis Syrorum additur וַאֲרָם. Rege comprehenditur simul ejus populus; ut contra vs. proximo אֲרָם solum memoratur, non expresso regis nomine.

5. יַעַן כִּי יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה *Eo quod consilium inierit contra te Syria in malum*, ut recte Vulgatus vertit. Non tibi timori aut curae sit, quod duo illi reges consilium foedusque inierint contra te.

6. וּנְקִיצֶנָּה varie reddunt. Alexandrini: *καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς*, cujus interpretationis ratio nos latet. Vulgatus: *suscitemus eam*, i. e. bello eam exagitabimus: quasi esset Hiphil verbi יָקַץ, *evigilavit*. Ita et Jarchi: נְעוֹרְרֵם בַּמִּלְחָמָה, *suscitabimus eos*, Judaeos, *bello*. Chaldaeus: וּנְחַבְּרִנּוּן, *et jungamus eos*. Pro quo J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 2178. rescribendum conjicit נְחַבְּרִנּוּן, *frangamus eos*. Sed nihil mutandum: nam ei, quod in libris editis omnibus legitur, bene convenit, quod Chaldaeus addit ad explicationem vocis hebraeae וּנְבַקִּעֶנָּה, quae proxime sequitur: וּנְשַׁוִּינּוּן עִמָּנָא, *et aequales eos reddamus nobiscum*, ut illi, Judaei, sint aequales ceteris tribubus uno sub rege. Abarbenel נְקִיצֶנָּה formatum esse a קָצִין, *judex*, non improbabile judicat, quod vult significare, *subjiciamus eam imperio nostro*. Male. Vitringa a קָצָה, *amputavit*, *detruncavit*, vertit: *accidamus eam*, scil. terram Judae, i. e. avulsis ab ea regionibus, cuique nostrum commodis, eam inter nos dividamus. J. D. Michaelis l. c. collato arabico قوض *diruere*, reddendum censet: *evertamus eam*. Ita Syrus (ܢܩܛܡܝܗ); qui tamen vocem nostram ad קָצָה vel קָצַץ, *amputavit*, *scidit*, *abscidit* retulisse videtur, uti Saadias: ونتطرفها, *et extrema ejus abscindemus*. Rectum vero non dubitamus vidisse Kimchium, qui

qui נְקִיצֶנָּה a קוץ, *taedere* (i. q. קוט), Genes. XXVII, 46. Levit. XX, 23. referens interpretatur: *taedio afficiamus*, defatigemus, *eam*, id est, obsidione eam cingamus, donec pertaesa aperiat nobis portas. Observat enim A. Schultens in *Animadverss. Philologg.* ad h. l., *taedio afficere urbem* stylo Orientis esse, *eam obsidione premere*. Sic Arabibus verbum ضَجِرَ, *taedio affici*, unde ضَجَرٌ, *aegritudo ex taedio*, in tertia Conjug. ubi transitivam recipit vim, saepissime *obsidione premere* notat. *Vita Timuri* T. I. p. 460. edit. Manger.: *Cum Timur Multan pervenit, ei se opposuit Scharnik - Chan* فاقام يحاصرها وقعد يضاجرها, *quare eam urbem obsidione cinctam taedio affecit*. Plura exempla vid. apud Schultensium. Affixum femininum in נְקִיצֶנָּה itaque respiciet ad (עִיר) *urbem Hierosolymorum*, Judaeae metropolin. Satis notum enim est, Hebraeos non tam accuratos esse in loquendo; ita ut haud raro nomen substantivum, quod respicitur, ex mera contextus observatione supplendum sit. Quod ipsum valet de suffixo verbi proximi, וְנַבְקִיעֶנָּה, *et perrumpamus*, i. e. expugnemus *eam*, quo sensu idem verbum 2 Sam. XXIII, 16. 2 Reg. III, 26. 2 Paral. XXI, 17. XXXII, 1. אֵלֵינוּ *Ad nos*, i. e. ut ad nos deficiat, s. in potestatem nostram veniat. Chaldaei interpretationem, quam supra attulimus, sequutus Jarchi phrasin nostram exponit: *aequalem eam faciamus nobiscum*, et observat, esse verbum denominativum a בִּקְעָה, *planities aequalis*. Sed repugnat usus hujus verbi, quem notavimus. Haud longe tamen a Chaldaeo diversi sunt LXX. ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς. Saadias: وننفرها الينا *et fugere faciamus eam ad nos*. Melius Vulgatus: *et avellamus eum ad nos*. וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ *Et constituamus regem in ea*, sive: *vel constituamus regem*, ut sensus sit:

sit: *vel* partiamur terram Judaicam inter hos, *vel* praeficiamus ei regem, nobis obnoxium, clientem fiduciarium; uti rex Aegypti Judaeae praefecit Eljakimum, vid. 2 Reg. XXIII, 34., et rex Babyloniae Zedekiam, 2 Reg. XXIV, 17. אֶת בֶּן־טָבְאַל *Filium Tobalis*, unum fortasse ex his, qui contra gentem Davidicam conspiraverant, infra VIII, 12. Chaldaeus accepit nomen ut commune et appellativum, vertit enim: יַת מַן דְּכָשַׁר לָנָא, *eum, qui nobis placuerit*, quasi compositum esset ex vocibus טוֹב אֱלִינוּ, sed id plane abs re est. Hebraei interpretes hic confugiunt ad Cabbalam, et illam quidem Cabbalae speciem, quam *Albam* (אלבם) vocant, qua Alphabetum in duas dispescitur partes, ita ut undecim literae posteriores undecim prioribus recta subjiciantur, et in scriptione, veri nominis occultandi caussa, oppositae pro oppositis sumantur, א pro ל, ב pro מ (unde dicitur אלבם ex primis et secundis literis utriusque partis simul conjunctis), et ita porro. Quo artificio adhibito in nomine טבאל, id reddet nomen רמלא, quod idem censeri posset cum *Remalia*. Ac si sensus sit: filium Remaljae, sive Pecachum, sive quem ejusdem stirpis, aut fratrem ejus, Ahasi loco constituendum esse regem. Nec alienum fuisse a prophetis, hujusmodi arte vera nomina nonnumquam occultare, patet ex insigni apud Jeremiam exemplo, dum שֵׁשַׁךְ XXV, 26. LI, 41. per aliam Cabbalae speciem pro בָּבֶל scribitur. Nostro tamen loco vix ulla probabilis ratio cogitari poterit, cur id nomen, quod supra vs. 4. nude expresserat vates, nunc tali artificio involutum proposuerit. Paullo verisimilior fuerit eorum sententia, qui hunc filium Tobalis, vel Tabeelis, Syrum fuisse e posteris Tabrimmonis existiment. Gens טַבְרִמּוֹן erat inter Syros nobilis, quippe quem constat parentem fuisse Benhadadi, clari Syriae regis, 1 Reg. XV, 18. Atque nomina טָבְאַל et טַבְרִמּוֹן idem valent. רִמּוֹן enim est nomen idoli Syrorum, vid. 2 Reg. V, 18.; quod nomen

men ingredi potuit compositionem nominis proprii, pro more populorum Orientalium, ipsis quoque Hebraeis in nominibus אֵל et יְהוָֹה recepto. Ita טַבְאֵל significat *bonum Deum*, et טַבְרִמּוֹן *bonum Rimmon.* טָבְאַל vero, uti notat Simonis *Onomast.* p. 497., „pro טָבְאֵל dicitur, vel ob pausam, vel per Paronomasiam, quales in Jesaja frequentissimae, quia in hoc nomine intelligitur Deus falsus, qui est אַל, *nihil*, sicuti et alibi deastri vocantur אֱלִילִים pro אֱלֹהִים. Cf. טוֹבִיָּה, מְהֵיטַבְאֵל, item Graecum Ταβιὴλ, Tob. I, 1.“ Certe quum Rezinis in hoc bello praevalerent auctoritas et vires, neutiquam probabile est, illum hanc praedam relinquere voluisse Pecacho, sed potius suae gentis et fidei homini eandem committere.

7. לֹא תָקוּם *Non stabit*, consistet illud hostium consilium; cf. infra VIII, 10. XIV, 24.

8. Quod in genere promiserat vates, hoc versu et proximo uberius declarat, docetque, utrumque regnum, tam Syriae, quam Ephraimi, suis limitibus circumscriptum mansurum esse, nec Syriae nec Ephraimi reges imperii sui fines dilataturos, usquequo utrumque regnum subvertatur. כִּי רֹאשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק *Nam caput*; metropolis, *Syriae Damascus*, i. e. Damascus (subjectum enim ponitur loco praedicati), porro manebit caput Syriae tantummodo, nec simul Judaeae. וְרֹאשׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין *Et caput Damasci Rezin*, i. e. non latius imperabit rex Syriae, quam nunc imperat, sed manebit caput Damasci tantummodo, nec simul Hierosolymorum. Contra sensum hunc facilem et planum Abarbenel nectit hanc difficultatem, non recte dici posse, Rezinem fore caput Damasci, quum non adeo longo post tempore regem Assyriae Damascum cepisse, et Rezinem occidisse historia testetur, 2 Reg. XVI, 9. Quare particulam כִּי adversative

sative sumendam censet pro אֶלָּא, *sed*, et verba haec connectenda cum superioribus hoc sensu: consilium duorum istorum regum non substiturum, nec sortiturum effectum, sed omnino consecuturum esse in Damasco et in Resine, Damasci principe. Explicatio violenta, quae minime admittenda. Non ait enim vates, Rezinem semper fore caput Damasci, sed sic intelligi vult, fore illum caput Damasci usque ad illud tempus, quo ipse interiret et respublica concideret. וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה *Et intra sexaginta quinque annos*, i. e. dum sexaginta quinque anni ad finem decurrunt, et antequam expleti fuerint, quo sensu בְּעוֹד et infra XXI, 16. Jos. I, 11. Genes. XL, 13. 19. יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם *Confringetur Ephraim a populo*, i. e. ut populus amplius non sit, usque adeo Ephraimitarum populus atteretur, ut omnis reipublicae species ei sit peritura. LXX. Ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραὶμ ἀπὸ λαοῦ, sine sensu idoneo. Hebraeum מֵעָם hic est, vulgata satis phrasi, pro מִהְיוֹת עָם, *ne sit populus*. Recte igitur Hieronymus: *desinet Ephraim esse populus*. Sed duplex hic oritur quaestio, altera, unde ducenda sit epocha illorum quinque et sexaginta annorum, quibus respublica Ephraimitarum plane subvertenda esset et solvenda, et in quo desinant termino? Altera, quomodo haec verba superioribus cohaereant, ubi mentio fuerat facta regni *Syriae*, quum propheta sequenti demum commate loqui incipiat de regno *Ephraimi*, ad quod haec verba pertinent. Atque ad harum quaestionum primam quidem quod attinet, de ea, ne lectoris animum a reliquo hujus vaticinii contextu jam longius abstrahamus, agemus in peculiari Notarum in hoc Caput Additamento. Quantum ad alteram, si posterius hujus versus hemistichium sequenti sententiae subjiceretur, longe profecto id videatur fieri commodius, hoc modo: *Et caput Ephraim Samaria, et caput Samariae erit filius Remaliae, et intra sexaginta quinque annos dejicietur Ephraim, ut non sit populus.* Kimchius

pri-

primus occurrit inter interpretes, qui hanc difficultatem ad animum revocarit, etsi dubium, an satis commode solverit. Ante vocem *Ephraim* deficere copulam ו arbitratur, ut principale, si ita loqui est fas, subjectum in hac continuata oratione sit Aram, sive Syria, hoc sensu: *et intra quinque et sexaginta annos dejicietur* Syrus scilicet, de quo verba fiunt, et *Ephraim*, i. e. Syria cum Ephraimitide, ut desinat esse populus. Ellipsin autem copulae ו Kimchi monet esse satis frequentem, adducto exemplo ex Habac. III, 11. שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ, *sol et luna stabant in termino suo.* Etsi vero negari minime potest, ellipsin hanc nonnumquam locum habere, hic tamen durior est, quum nomen per copulam conjungendum cum sequente tam longe absit. Si igitur haec verba non sint transposita a librariis, quod contra codicum omnium atque versionum veterum auctoritatem statuere vix ausim; nil restat, nisi ut cum Vitringa dicamus, vatem jam hic ordiri prophetiam de lapsu regni Ephraimitici, et id quod gravius est praeposuisse leviori; quod intelligeret id efficacius fore ad Ahasum et Judaeum populum erigendum. Eadem Kocheri, contra Lowthum disputantis, est sententia. Is enim quum inconcinnum judicaret, Syriae magnitudine memorata, non illius, sed Ephraimi cladem subjici, dein post eam demum cladem etiam Ephraimi magnitudinem praedicari, quocirca transponendo membra remedium malo quaerit; recte Kocherus monet, imprudentia Episcopum peccasse, nec de regnorum amplitudine, sed eorundem coërcitione sermonem esse, hac sententia: non latius Syros imperaturos esse, quam nunc imperent; et quantum ad Ephraimum, propius abesse ejus populi finem, neque adeo aut regni limites proferendos, aut illius regem majori imperio potiturum. „At praeter exspectationem tamen, inquies, et singulari quodam ordine et modo ista dicuntur. Atqui ego certe, non nunc sed olim, in artificii poëtici virtutibus illud

extraordinarium et *ἀπροσδόκητον* esse putavi, quo non leviter afficiantur et capiantur auditorum animi."

9. וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן־רְמַלְיָהוּ
Interea temporis *Samaria erit caput Ephraimi*, nec latius extendet imperii sui terminos, *et caput Samariae* manebit *filius Remaljae*, contentus erit regno, quale nunc possidet, usquequo intereat ipse. In verbis, quae sequuntur, אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ, iterum admodum variant interpretes. Alexandrini vertunt: *ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε*, *si non credideritis, non intelligatis*, quasi legissent: לֹא תָבִינוּ. Sed fortasse, cum haec sine punctis legerent, vocem posteriorem non acceperunt in forma Niphal, sed cum voce תַאֲמִינוּ, quoad formam Hiphil, confuderunt, et ut sensum commodum efficerent, vocem posteriorem interpretati sunt de *intelligentia* et *sapientia*. Hieronymus: „Haec per prophetam Domino praedicente, et Achaz et populus futura non credidit. Unde subjungitur: *si non credideritis, non permanebitis*, ut Symmachus transtulit, id est, et vos non permanebitis in regno vestro, sed in captivitatem ducemini, sustinentes eorum poenas, quorum imitati estis infidelitatem. Vel certe juxta LXX. *οὐδὲ μὴ συνῆτε*, id est, non intelligetis. Et est sensus: quia quae Dominus dicit futura, non creditis, intelligentiam non habebitis." Genuinum sensum non dubium est expressum esse a Symmacho, quem Hieronymus bene explicuit. Concinit Chaldaeus: אִם לָא תְהֵימְנוּן בְּמִלֵּי נְבִיָּא אֲרֵי לָא תִתְקַיְּמוּן, *si non credideritis verbis prophetae*, certum est *quod non permanebitis*. Kimchi ita interpretatur: *si non credatis verbis meis*, *id fit*, *quia non estis stabiles*, sive *firmi* scil. *in vera religione*. Verum hoc additur sine idonea ratione. Aben-Esra verba elliptice accipienda putat hoc sensu, *si non credatis mihi*, petite signum: *non est enim in vobis vera fides*; non facile sine signo creditis. Rationem hujus inter-

Digitized by Google

interpretationis petit ex iis, quae sequuntur; sed nimis quaesitum videtur. VITRINGA in *Observatt. SS.* L. I. Diss. III. Cap. III. §. III. ita interpretatus erat: *certe non creditis, quia non estis confirmati*, sive, fiducia in Deum, sive, quod praesentem reipublicae statum videatis nutare, nec satis esse firmum, ad ullam de eo spem solidam animo concipiendam. Sed in Commentario ad h. l. vulgarem praefert interpretationem: *Si non credatis*, sive *fidem habeatis* his, quae dico, *non confirmabimini*, h. e. status rerum vestrarum *non confirmabitur*. Nempe Judaei et eorum rex, Ahasus, trepidantes ad famam novae expeditionis bellicae binorum regum taciti respiciebant opem regis Assyriae et prophetae promissa frigide excipiebant. Id quod bene perspiciens vates, addit: si non credatis verbis meis, nec fiduciam ponatis in Deo; assevero vobis, rerum vestrarum statum numquam firmum fore et stabilem. Ita et Kocherus: *Nisi credideritis, certe non stabiliemini*, stabiles permanebitis. כִּי est asseverantis particula, *certe, omnino, vere*, ut 1 Sam. XIV, 39., Hos. VII, 6. VIII, 6. Convenit haec sententia per omnia orationi regis Josaphati ad Judaeos, et inde huc translata videtur. Legitur illa 2 Parall. XX, 20.: *credite* (הַאֲמִינוּ) *in Jova Deo vestro* (h. e. fiduciam ponite in Jova, quae vis est verbi הֶאֱמִין cum ב); וְתֵאָמֵנוּ *et confirmabimini; credite prophetis ejus*, fiduciam ponite in illorum verbis, *et prospere res vestras gerite*. Utrobique est elegans Hebraeis lusus paronomasticus inter הַאֲמִינוּ et תֵאָמֵנוּ. Eventus omnia comprobavit. Syri quidem et Ephraimitae, suis posthac inclusi limitibus, Judaeae non magnopere nocuerunt; quin utriusque populi respublica brevi est excisa; sed Assyrii, in quos Judaei spem suam posuerant, ipsos quoque illos et Ahasum regem afflixerunt, spoliarunt, vexarunt, ut docet historia 2 Parall. XXVIII, 20. 21. Digna quoque, quae memoretur, est PFEIFFERI hujus commatis interpretatio in *Dubiis Vexatis*

Cent.

Digitized by Google

Cent. IV. p. 675. Vertit verba noſtra: *annon creditis, niſi confirmemini?* Quam interpretationem vindicat 1) e *natura vocum.* אִם accipi quandoque *interrogative*, notum eſt, ut Jud. IX, 2.; nec minus illud, נֶאֱמַן ſignificare *confirmari in veritate.* 2) Senſus hinc exſiſtit planus et facilis: *annon credetis*, ſcil. hactenus dictis, *niſi confirmemini*, ſcil. aliquo ſigno? 3) Bene congruunt ea quae antecedunt et ſequuntur: videbat vates Ahaſum perſtare in ſua trepidatione, de qua vs. 2., a qua ipſum dehortatur vs. 4., et cauſae trepidationis, deſcriptae vs. 5. 6., opponit divinam promiſſionem vs. 7. 8. 9., ubi ſubjicit, an adhuc nondum creditis, nec timorem exuere poteſtis, niſi et aliquo ſigno confirmemini? Itaque verſſ. ſeq. datur optio ſigni, et exhibetur vs. 14. Sed locus parallelus, quem attulimus, 2 Parall. XX, 20., omnino eam, quam ipſi adſcivimus interpretationem, commendat. Quidquid ſumas, neutiquam neceſſe quidquam in textu mutare, ut Michaelis fecit, qui pro תַאֲמִנוּ legi mallet תַאֲמִינוּ, ut hoc inciſum ad verbum eſſet vertendum: *ſi non credatis!* (minitabundus haec dicens) *nam non creditis!* i. e. praevideo, vos non credituros eſſe.

10. וַיּוֹסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֶל־אָחָז *Addiditque Jova loqui ad Ahaſum*, per miniſtrum ſuum, prophetam, perinde ac 2 Chron. XXXIII, 10. dicitur: *Dominus loquebatur ad Manaſſen et populum ſuum*, nimirum per prophetas.

11. Superiorem prophetae orationem Ahaſus frigidius videtur excepiſſe, et reverentia vatis magnae auctoritatis non quidem obloquutus eſſe prophetae in os, ſed tamen ſilentio ſuo et externa geſtus ſignificatione non obſcurum feciſſe indicium, ſe parum tribuere illis promiſſis. Videbatur enim vates, quod ad praeſentem rerum ſtatum, non loqui probabilia, et rex ipſe cum proceribus jam coquebat pectore conſilia de ſollicitando auxi-

Digitized by Google

auxilio regis Assyrii. Quod quum observaret Jesajas, regem Dei nomine jubet aliquod petere signum, quo certior fieret tum de auctoritate vatis, tum de indubio promissi implemento. שְׁאַל־לְךָ אוֹת מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, *Pete tibi signum a Jova, Deo tuo.* אוֹת, *Signum*, h. l. notat rem, ex qua manifeste cognosci possit, adesse Numen, et ratum habere vatis effatum, ut infra XXXVIII, 7. Exod. III, 12. 1 Sam. II, 34. 2 Reg. XIX, 29., rem igitur inauditam, mirandam, insolitam, quomodo et Latini suo *signi* vocabulo utuntur pro *portento*, *prodigio* (vid. e. c. Ciceronem *de Divinat.* I, 77.); unde conjuncta frequenter leguntur אותות et מוֹפְתִים, *signa* et *prodigia*, v. c. Deut. IV, 34. VI, 32. VII, 19. XIII, 3. Nehem. IX, 10. Jerem. XXXII, 20. 21., locisque pluribus aliis. Optionem dat regi petendi signum qualecunque et undecunque vellet: הַעְמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַּ לְמָעְלָה *Demitte te in profundum petendo*, sive, *ad infernum usque*, *aut effer te in sublime sursum.* שְׁאָלָה interpretum haud pauci habent vel pro *Imperativo*, vel pro *Infinitivo* verbi שְׁאַל cum ה paragogico, Patach, ob accentum, in Camez producto, ut in שְׁמָעָה, *audire* (Dan. IX, 19.), סְלָחָה, *condonare* (ibid.). Ita Saadias: أَمَّا عَمِّقْ مَسْأَلَتَكَ, *sive demittas petitionem tuam.* Et Jarchi הַעְמֵק שְׁאָלָה ἀσύνδετον esse observat pro הַעְמֵק וּשְׁאַל, *profundum fac et pete.* Alii vero שְׁאָלָה idem valere existimant quod שְׁאוֹלָה, *infernum usque*, *ad inferos*, quod melius respondet τῷ לְמָעְלָה. Ita Aquila, Symmachus et Theodotion: *βάθυνον εἰς ᾅδην*, et Chaldaeus: שְׁאַל דִי יִתְעֲבֵד לָךְ נֵס עַל אַרְעָא אוֹ תִתְחֲזֵי לָךְ אָת בִּשְׁמַיָּא *Pete ut fiat tibi miraculum super terram, aut appareat tibi signum in coelis.* Recte: nam *profundum* (τὰ κατώτερα τῆς γῆς, Ps. CXXXIX, 15.) hic opponitur *sublimi*, i. e. coelo. Sic Pharisaei Matth. XVI, 1. τὰ σημεῖα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ opponunt miraculis, quae Dominus edebat in terris. Hieronymus: *Pete tibi signum*

a Domino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum supra. Ad quae in Commentario haec notat: „Qui prius per prophetam loquutus fuerat Achaz: *Vide, ut sileas, noli timere*, et caetera (vs. 4.), illo non credente, et ideo non intelligente ipse loquitur ad Achaz, ut saltem auctoritate Domini territus suscipiat quae dicuntur. Quia tibi, inquit, videtur esse difficile, quod regna potentissima brevi tempore finienda sint, et tu cum populo tuo de magno periculo libereris; *pete tibi signum*, nequaquam ab idolis, quorum errore retineris, sed a Domino Deo tuo, qui tibi auxilium pollicetur; et ipsum signum optionis tuae est, sive de profundo, sive de excelso. Quod quum soli LXX. dixerint [*εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος*], ceteri juxta hebraïcum significantius transtulerunt: *de profundo inferni.* Ergo sicut *profundum* infernum significat, ita *excelsum* supra coelum intelligere debemus, ut cum de inferno sive de excelso signum acceperis, credas futura, quae dixi. Vis, inquit, ut scindatur terra, et grandi hiatu inferi pateant, qui in corde terrae esse dicuntur, an ut aperiantur coeli?"

12. Oblatum signum Ahasus recusat his verbis: לֹא־אֶשְׁאַל וְלֹא־אֲנַסֶּה אֶת־יְהוָֹה *Non petam, nec tentabo Jovam*, pietatis et religionis simulatione; respicit enim legem Deut. VI, 16. לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם, *non tentabitis Jovam Deum vestrum.* Cum tacita ironia autem haec enuntiasse censendus est, quasi diceret: non perdam operam tentando illum, scio enim, quod praestare non possit, quae promittit. Munera etiam vel miserat jam, vel mittere decreverat ad regem Assyrium, quibus ejus amicitiam sibi conciliaret, et auxiliares copias impetraret; vid. 2 Reg. XVI, 7. 8. Hieronymus: „Non humilitatis, sed superbiae est, quod non vult signum a Deo postulare. Quanquam enim scriptum sit in Deuteronomio

teronomio [VI, 16.]: *Non tentabis Dominum Deum tuum*, tamen jussus ut peteret, obedientia debuit explere praeceptum, praesertim quum et Gedeon et Manoe signum petierint et acceperint [Jud. VI. XIII.]. Quanquam juxta hebraei sermonis ambiguitatem, in quo scriptum est, *ulo enasse Adonai*, et omnes similiter transtulerunt: *non tentabo Dominum*, possit legi: *non exaltabo Dominum*; sciebat enim rex impius, quodsi signum peteret, accepturus esset, et glorificaretur Dominus. Ergo quasi idolorum cultor, qui in omnibus angulis platearum, et in montibus locisque nemorosis aras constituerat, et pro Levitis habuit phanaticos, non vult signum petere, quod praeceptum est." Quod Hieronymus verba hebraea ait verti posse: *non exaltabo Jovam*, eo nititur, quod verba נִסָּה et נָשָׂא confudit, enunciatione non multum, sed scriptione, differentia. C. L. Hoheisel in *Observatt. philolog. exegett.* p. 72. verba nostra vertenda arbitratur: *non periclitabor Jovam (ich mag's mit Gott nicht versuchen)*, non periculum Jovae faciam, committendo ei exitum hujus belli et interea vaecorditer quiescendo, sed ipse mihi de auxilio prospiciam. Eodem sensu verbum נִסָּה sumi vult Dan. I, 12: נַס־נָא אֶת־עֲבָדֶיךָ, quae verba Lutherus vertit: *Versuch's doch mit deinen Knechten.* Sed hoc a nostro loco alienum est. Koppius haec ab Ahaso in ludibrium vatis et Jovae dicta putat, quasi sensus esset: nolo prodigium poscere, ne, si tale, quale vellem, facere non possis, te et Deum tuum derisui exponam. In contrariam prorsus partem Ahasi orationem trahit Vogelius: negavit, inquit, Ahasus, se signum esse petiturum, cum eloquiis divinis sine addito signo, quo de certitudine eorum confirmaretur, fidem habere velit. Verum si hic Ahasi verbis sensus inesset, cur vates Ahaso tam indignabundus responderit (vs. seq.), non perspici potest.

Digitized by Google

13. וַיֹּאמֶר *Dicit igitur* Jesajas, uti manifestum est ex oratione, quae sequitur. Hieronymus: „Quis est iste, qui dixit: *Audite ergo domus David?* Nequaquam Deus, qui supra (vs. 11.) ad Achaz dixerat: *Pete tibi signum a Domino Deo tuo*, sed propheta, ut ex consequentibus comprobatur: *quia molesti estis et Deo meo.*" בֵּית דָּוִד *Vos, Domus Davidis!* qua appellatione tum regem ipsum, tum principes regios proceresque, qui regem comitabantur, intelligit, ut supra vs. 2. Qui quum probare se responsum regis ostendissent, cunctos illos vates castigat. Quod vero aulicos illos *Davidis domum*, et non potius *Ahasi domum* appellaverit, Kimchi a vate ideo factum existimat, ut Ahaso pudorem incutiat, et mentione Davidis, pii regis, Ahasi impietatem redargueret. „Opprobrii causa," inquit, „non appellavit eum nomine ejus, ut 1 Sam. XXII, 12. *Audi, quaeso, fili Abitob.* Mentionem *Davidis*, nec patris ejus, fecit, quod propter Davidem regnum impetravit. Simili de causa Moses Num. XVI, 8. 9. Corachum alloquitur: שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי הַמְעַט מִכֶּם *Audite, quaeso, filii Levi, parumne vobis videtur*, et quae sequuntur." Sane non est improbabile, vatem imitatum esse Mosen, et quemadmodum hic Coracho eo quod ei in mentem revocaret, Levi ortum esse, ruborem incuteret; ita et Jesajam Davidis mentione Ahasum redarguere voluisse. Davides enim, e cujus posteris erat Ahasus, pius Deoque fidens rex fuit, qui prophetarum effata minime sprevit. Vid. 1 Sam. XVI, 1. seqq. 2 Sam. XII, 1. Sed degener Ahasus, Davidis virtutes non imitatus, divinis promissis per prophetas factis fidem non habuit. הַמְעַט מִכֶּם *Parumne a vobis* fit, sive reputatur? ut Num. XVI, 9. Ezech. XXXIV, 18. Job. XV, 11. Alii מִן *coram* significare putant, ut sit: *an parva apud vos res est*, i. e. vestro judicio, ut Num. XXXII, 22. *Et eritis innocentes* מֵיְהוָה וּמִיִּשְׂרָאֵל *apud Dominum et Israelem*, i. e. judicio Domini et

et Israelis. LXX. Μὴ μικρὸν ὑμῖν; Vulgatus: *nunquid parum vobis est?* הַלְאוֹת אֲנָשִׁים *Defatigare homines*, sive, ut recte Vulgatus, *molestos esse hominibus*, quibus prophetae intelligendi. Unde Chaldaeus: הַזְעֵר לְכוֹן דְּאַתּוּן מַחְלִין יַת נְבִיַּיָּא *Num parum vobis, quod defatigatis prophetas?* Molesti autem erant et injurii prophetis, Ahasus, et, quibuscum de summa rerum deliberabat, regni proceres, dum propheticis oraculis inesse fidem aut negabant, aut dubitabant. כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת־אֱלֹהָי *Quod defatigatis*, taedio, molestia afficitis, *quoque Deum meum*, dum signum oblatum cum contemtu repudiatis, quippe cui nihil inesse futurum putatis firmitatis ac fidei. Gravius: „Injuriosi estis in eum, cui putatis non satis virium ad vos liberandos." Kimchi תַלְאוּ *infirmum habetis, imbecillem judicatis*, explicat, sensumque esse ait hunc: „Vos cogitatis vobiscum, Deum esse defatigatum et infirmum ad verba sua stabilienda." Sed patet, hoc verbum eodem sensu esse capiendum, quo antea הַלְאוֹת אֲנָשִׁים, quod non significare potest, *infirmos judicare homines:* id enim vates non vitio et culpae dedisset Ahaso ejusque aulicis. Sensus ergo est, quem indicavimus: putastis, parum esse, quod hominibus, prophetis, sitis molesti? Atqui scitote, vos Deo esse molestos: Ac si dicat vates, non me despicitis offerentem signum libertatis, sed Deum, cujus nomine vobis ista promitto. Hieronymus: „Quia non solum prophetas persequimini, et eorum dicta contemnitis; sed et praesentis et jubentis Dei sententiae contradicitis, ita ut ei exhibeatis laborem, idcirco Dominus faciet, quae sequuntur. Pro *labore* et *molestia*, quod Aquila et Symmachus transtulerunt, LXX. et Theodotio ἀγῶνα interpretati sunt, id est, *luctam* atque *certamen*, quia contentiosi non subjiciant collum Domini servituti, sed illo vulnera eorum volente curare, respuant sanitatem. Et hoc notandum, quod Achaz, rege impiissimo, nolente

 signum

Digitized by Google

signum petere, sermo propheticus ad domum David, hoc est, ad tribum regiam convertatur, de qua supra (vs. 2.) legimus: *Et nunciaverunt haec domui David.*"

14. לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת *Propterea,* quia vos signum oblatum repudiatis, et interim populi Hierosolymitani animi sint confirmandi, *dabit Dominus ipse vobis signum,* prodigium, ostentum (vid. not. ad vs. 11.), ad confirmandam promissionem liberationis a me allatam: הִנֵּה *Ecce!* qua attentionem excitat auditorum, arguitque rem proponendam esse prorsus singularem, et animadversione dignam. הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּ אֵל *Virgo illa concipit, paritque filium, et vocabit nomen ejus Immanuel,* virgo, quae licet jam gravida, sit tamen maneatque virgo, filium pariet, cujus ipsum nomen magni aliquid atque divini portendit. הָעַלְמָה *Virgo illa,* nam ה Articuli virginem certam, ὡρισμένην, audientibus notam, indicat; uti הָעַלְמָה dicitur de Rebecca Genes. XXIV, 43., et de Mirjamo Exod. II, 8. Nomen עַלְמָה *virginem,* quae vere talis dicitur, notare, ostendimus in Adnotationis ad hunc locum Additamento, quo aliorum de hoc vaticinio sententias expendimus, nostramque interpretationem vindicamus. הָרָה non est, ut quidam volunt, tertia praeteriti, quam per generis enallagen pro feminino הָרְתָה positam volunt, sed participium verbi inusitati הור, *concipere*, cf. Jerem. XX, 17. Amos I, 13. Sic Chaldaeus: עֻלֵמְתָּא, מְעַדְּיָא *virgo gravida.* Aquila: ἐν γαστρὶ συλλαμβάνει. Convenit cum sequenti וְיֹלֶדֶת, *et parit.* Utrumque LXX., quum viderent agi de futuro tempore, recte verterunt: ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν. וְקָרָאת potest verti vel: *et vocabis*, oratione habita ad feminam (ne quis hic de Ahaso cogitet), vel: *et vocabit* femina, puta, quae concipiet et pariet. Ita וְקָרָאת contracte erit positum pro וְקָרָאת, ut a קָרָה legitur קָרָאת, *obveniat,* Deut. XXXI, 29.,

עָשָׂה,

עָשָׂת, *fecit*, Levit. XXV, 21., נִפְלָאת, *admirabilis est*, Ps. CXVIII, 23. Quod Aben-Esra et Kimchi ut ejusdem formae exemplum adferunt, וְחָטָאת עַמֶּךָ, *et peccavit populus tuus*, Exod. XV, 16. (pro חָטְאָה), dubium est; nam quum עַם masculini sit generis, verba illa rectius vertuntur: *peccatum*, culpa, est *populi tui*, חַטָּאת accepto pro nomine in statu regiminis posito. Hieronymus: „Quodque sequitur: *Et vocabit nomen ejus Emmanuel*, et LXX., et tres reliqui [Aquila, Symmachus, Theodotio] similiter transtulerunt, pro quo in Matthaeo [I, 23.] scriptum est *vocabunt* [*καλέσουσι*], quod in Hebraeo non habetur..... Verbum *carat*, quod omnes interpretati sunt *vocabis*, potest intelligi et *vocabit*, quod ipsa scilicet virgo, quae concipiet et pariet, hoc Christum appellatura sit nomine. In multis testimoniis, quae Evangelistae vel Apostoli de libris veteribus assumserunt, curiosius attendendum est, non eos verborum ordinem sequutos esse, sed sensum. Unde et in praesenti loco pro *concipiet in utero* Matthaeus posuit *in utero habebit*, et pro *vocabis*, *vocabunt*." Nomina ceterum filiis imponere solebant matres, veluti Eva, Genes. IV, 1. 25., filiae Lothi Genes. XIX, 37. seq., Lea Genes. XXIX, 32. XXX, 18. seqq., Rahel, l. c. vs. 24. Nomen autem, quod virgo paritura filio imponet, עִמָּנוּ אֵל, vel potest accipi ut nomen pueri *proprium*, vel ut *symbolicum*. Posterius longe est probabilius, quia vates noster in locis similibus per *impositionem nominum* indicat illustria quaedam *attributa*, quae de persona aut re aliqua cum laude praedicari possent, cujusmodi nomina symbolica recte *honoraria* appellaveris. Sic infra IX, 5. de eodem, de quo hic agitur illustri puero, dicitur, *nomen ejus appellandum esse Mirabilis*, *Consiliarius*, *Heros*. Et LXI, 6. populum Judaicum appellandum ait *sacerdotes Jovae*. Porro LXII, 4. Hierosolymam non amplius vocandam esse *Derelictam*, sed חֶפְצִי־בָהּ, *voluptas mea in ea*, praedicit.

Digitized by Google

dicit. Ac Jeremias XXIII, 6. XXXIII, 16. Messiae nomen ait fore יְהוָה צִדְקֵנוּ, *Jova justitia nostra.* Vid. et Ezech. XLVIII, 35. Recte igitur Grotius ad Matth. I, 22.: „Qui prophetas non supine legit, nescire non potest, *vocatum iri aliquo nomine* dici ab illis eum etiam, qui non ejus vocis sono sit appellandus, sed cujus rebus celebrandis vox ita conveniat. Loca passim occurrunt. Jesaj. I, 26., *Postea dabitur nomen tibi urbs justitiae, civitas fidelis,* i. e. postea eris urbs justa et civitas fidelis. Cf. LVI, 7." Ceterum quum *Deus nobiscum esse* Hebraeis dicatur, quoties benignus nos respicit et adjuvat, ut Ps. XLVI, 8. 12. (יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ), LXXXIX, 25., infra apud Nostrum XLIII, 2. Jerem. I, 8. Jos. I, 5.; puero nomine עִמָּנוּ אֵל appellando portendi patet populi Judaici a malis et adversis liberationem ejusque defensionem adversus qualescunque hostes. Eam vero praestandam esse ab ipso illo e virgine nascituro masculo, qui vere sit Deus, humana natura adsumta inter homines versaturo, adeoque re ipsa עִמָּנוּ אֵל, Θεάνθρωπος, manifestum est inde, quod in eodem hoc vaticinio, infra IX, 5. puer ille nasciturus diserte dicitur appellandus inter alia esse אֵל גִּבּוֹר, *Deus fortis.* Recte Lactantius *Div. Instit.* Lib. IV. Cap. 12.: *Propheta declaravit hoc nomine Immanuelis, quod Deus ad homines in carne venturus esset. Immanuel enim significat Nobiscum Deus, scilicet quia illo per virginem nato confiteri homines oportebat, Deum secum esse in terra et carne mortali.* Hieronymus: „Ergo iste puer, qui nascetur ex virgine, o domus David, nunc appellatur a te *Emmanuel,* id est, Nobiscum Deus, quia rebus ipsis probabis a duobus inimicis regibus liberata, Deum te habere praesentem." Percrebuerat igitur jam vatis nostri aetate et inter Judaeos opinio illa pluribus antiquitatis populis recepta de divino aliquo heroe et rege, e virgine illibata nasciturо, qui hominum saluti sit futurus,

mo-

Digitized by Google

molestiis levaturus, ex miseriis erepturus, uno verbo, qui *aureae aetatis* felicitatem in terram sit reducturus. De qua opinione a variis populis varie formata vide Annotationis ad h. l. Additamentum. Hebraei divinum illum regem in suo populo e virgine Davidicae prosapiae oriundum, suaeque potissimum gentis vindicem et liberatorem exstiturum sperabant. Appariturum autem exspectabant, qui inter illos veteri illi atque illustri oraculo de regni Davidici stabilitate 2 Sam. VII, 16. fidem habuere, quotiescunque magnis publicis calamitatibus ita oppressi essent, ut ultimae sive ferreae aetatis finem propinquum esse crederent. Cf. *Scholl. in Ezechielem* Vol. II. p. 563. Jam quum a conjuratis Syriae atque Israelis regibus genti Davidicae regiae totique regno Judaico interitus tum imminere videretur; anxios demissosque animos vates erigit spe mox nasciturí divini illius magnoque desiderio exspectati principis, quem virgo modo prodigioso sit paritura. Famam inter illius aetatis Judaeos fuisse de illustri quodam sui populi liberatore ac servatore singulari modo nascituro, patet quoque ex Michae, vatis Jesajae aequalis, Cap. V, 2., ubi postquam vs. 1. manifeste actum esset de ortu Messiae ex Bethlehemo, additur: *Propterea tradet eos*, עד־עת יולדה ילדה, *usque ad tempus*, *quo pariens*, s. illa, quam parituram sperant, *pepererit*. Oraculum ita nostro simile, ut unum spectare ad alterum, eaque se mutuo explicare satis intelligantur. At, inquies, pollicitus erat Jesajas signum, cujus testimonio fidem faceret superiori promisso de regum contra Judaeam foederatorum conatu irrito futuro. Quam vim autem habere potuit nova alius rei futurae promissio? Verum enimvero saepius majoris et illustrioris beneficii promissione deprehendimus levioris beneficii promissum confirmari, quomodo *signum* idem valet quod *argumentum*. Sic missio Mosi divina, priusquam in Aegyptum rediret, hoc signo confirmabatur, quod

Digitized by Google

quod post eductionem populi Israelitici ex Aegyptiaca servitute in monte Horeb cultum Deo essent praestituri, Exod. III, 12. Excidii regno Judaico frustra ab Assyriis intentati signum Hiskiae regi proponebatur, quod sponte natis eodem anno post obsidionem Hierosolymorum solutam atque ultro renatis sequenti anno vescituri, tertio autem anno seminaturi et messuri, vineasque plantaturi essent, ut earum comederent fructus, Jesaj. XXXVII, 30. Eadem nostri loci est ratio. Promissum liberationis ab hostium impetu propediem exspectandae confirmat promissione mox apparituri magni illius atque divini liberatoris e gente Davidica partu miraculoso oriundi. Quasi dicat: tantum abest, ut qui vobis jam exitium miuantur hostes, quicquam eorum, quae machinantur, sint effecturi, ut potius illustrem atque divinum vestrae salutis atque libertatis vindicem inter vos natum mox visuri sitis, qui res vestras ad eum statum evehet, quo numquam antea fuerunt.

15. חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל. *Lac spissum et butyrum comedet*, ut alii infantes; communem enim illum fuisse infantilis aetatis apud Veteres victum, pluribus ostendit Bochartus *Hieroz.* P. I. L. II. C. LI. T. I. p. 718. edit. Lips., demonstravitque idem, *mel* salubritatis caussa *lacti*, et inprimis caprino, junctum commendari. Proinde Jupiter infans caprae lacte et melle nutritus fertur. Callimachus *Hymno in Jovem:*

— — — σὺ δ' ἐθήσαο πίονα μαζὸν
Αἰγὸς Ἀμαλθείης, ἐπὶ δὲ γλυκὺ κηρίον ἔβρως.

Tu autem suxisti pingue uber caprae Amaltheae, et insuper dulcem favum comedisti. לְדַעְתּוֹ מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב *Usque ad scire suum*, usque dum sciat, *reprobare malum, et eligere bonum.* ל sequente Infinitivo דַּעַת hic valet *donec, usque dum*, ut Levit. XXIV, 12. *Posueruntque eum in custodia* לִפְרֹשׁ לָהֶם *donec exponeret eis* Moses. LXX. πρὶν

Digitized by Google

γνῶναι αὐτὸν κ. τ. λ. Chaldaeus: עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא, *priusquam sciat puer* etc. Phrasi vero *reprobare malum et eligere bonum*, ubi de infantibus dicitur, significatur illud tempus tenellae aetatis, quo infans jam puerascens uti incipit ratione in discernendis bonis et malis, utilibus et noxiis. Patet ex Deut. I, 39. וְטַפְּכֶם *Et infantes vestri tenelli, de quibus dixistis, et filii vestri,* אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע, *qui nondum norunt bonum et malum.* Cf. Jon, IV, 11. Verba מָאַס et בָּחַר cum ב solent construi, ut vs. 16., infra XIV, 1. XLIV, 1. 2. Hoc igitur dicit vates, puerum illum, etsi Deus, et praeter communem naturae legem e virgine sit nasciturus, tamen, ut alii pueri, illis usurum esse alimentis, quae aetati tenerae atque infantili idonea sint, usque dum ad id aetatis adoleverit, quo alii infantes ratione uti in discernendis utilibus et noxiis incipiant. Sunt autem pro intexta parenthesi habenda hujus versus verba, quippe quae versiculum inter 14. et qui cum eo cohaeret, 16. sunt interjecta. Parentheseos exempla plura in V. T. libris obvia vid. in Storrii *Observatt.* p. 597. seqq. Hieronymus, qui vertit: *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum*, videtur particulam *ut* sumsisse pro *quamvis*, quod est apud Latinos frequens, eodem quem nos indicavimus, sensu: quamvis Emmanuel perfectam habeat in corpore infantili sapientiam, excedatque infinitis spatiis aliorum infantium capacitatem; illorum tamen instar butyro pascetur ac melle. Sic enim ille in Commentario ad h. l.: „Ne eum putes in phantasmate nasciturum, cibis utetur infantiae, butyrum comedet et lac. Et licet hoc dicatur, ut veritas humani corporis approbetur, tamen adhuc pannis involutus et butyro pastus ac melle, habebit boni malique judicium, ut reprobans mala, eligat bona. Non quod hoc fecerit, aut reprobaverit, vel elegerit, sed quod scierit reprobare et eligere, ut per haec verba noscamus, infantiam humani corpo-

corporis divinae non praejudicasse sapientiae." Nugantur, qui hoc versu vatem volunt transire ad aliud, quod vocant, subjectum, et postquam vaticinatus esset de Immanuele, mox demonstrare digito vel gestu aliquo filium suum Schear-Jaschubum, quem secum duxisse vates narratur supra vs. 3., et hunc producere in signum liberationis Ahaso promissae, ut sensus sit: *butyrum et mel comedet* non Immanuel, sed filius hic meus, Schear-Jaschub, ad quem et referunt ea, quae vs. 16. dicuntur. Eam sententiam peculiari scripto defendere et commendare studuit Jo. Dan. Gottl. Herr in *Differtat.* (Praes. *Guil. Christ. Just. Chrysandro* defensa) *de eo quod justum est circa distinctionem Immanuelis et Schear-Jaschubi, vindicans verum sensum oraculi praegnantis Jes. VII, 14. 15. 16.*, Helmstad. 1760. 4. Verum est perquam durum et violentum, ad aliam personam quae hic et vs. 16. leguntur referre, quum nullum subjectum aliud, ab Immanuele distinctum, hic memoretur; id quod argumenti est, praedicata ad superius et proximum referenda esse; nec est ulla necessitas, tale quid fingendi, si nostram hoc vaticinium interpretandi rationem sequaris. Pluribus illam sententiam refutarunt Casp. Jac. Huth in Progr. quod inscribitur: *Immanuel butyro vesciturus ac melle, Jes. VII, 15.* Erlang. 1760. 4.; et Joach. Ehrenfr. Pfeiffer in Progr. *Immanuel non geminus sed unicus*, Erlang. 1761. 4.

16. Particula כִּי hunc versum cum vs. 14. connectit, inter quem utrumque vs. 15. per parenthesin est interjectus. Rationem reddit, cur nasciture Immanueli id nominis sit imponendum. Ut enim natus fuerit, dumque tenellus infans alimento ei aetati apto adhuc nutritur, interitus hostium illorum, quorum minae tunc tantopere terrebant Judaeos, praesentis inter suos Dei indicium faciet. Verba sunt: כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר מָאֹס
בָּרָע וּבָחֹר בַּטּוֹב תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה קָץ מִפְּנֵי שְׁנֵי
מְלָכֶיהָ

מְלָכֶיהָ *Nam antequam puer ille*, qui vs. 14. nasciturus praedicitur, *sciverit reprobare malum*, *et eligere bonum*, dum in primaevae infantiae annis versabitur (vid. ad vs. 15.), *deseretur terra illa*, utraque illa regio, Syria atque Samaria, cf. vs. 8.) *propter cujus duos reges aegre tibi est*, qui regnum Judae delere meditabantur, vs. 6. Pronomen relativum אֲשֶׁר interpretes passim construunt cum verbo קָץ, hoc sensu: *terra, quam tu detestaris, sive fastidis, deseretur a duobus suis regibus.* Cui interpretationi obstat primum, quod Judaei et rex eorum Ahasus, non tam fastidiebant terram, quam *reges*, illius terrae praesides, tum, quod verbum קוּץ eo sensu, quem interpretes illi esse volunt, construitur cum ב, et debuisset Hebraice dici, בַּאֲשֶׁר אַתָּה קָץ, *in qua tu nauseas*, cujus caussa tu taedio afficeris; hoc vero loco קוּץ construitur cum מִפְּנֵי, ut Num. XXII, 3. וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל *et aegre erat Moabo propter Israelitas.* Terra itaque, quae deserenda dicitur, est *Ephraimitis* et *Syria*: duo reges terrae, propter quos aegre erat Ahaso et Judaeis, Rezin et Pecachus. Possis quoque cum Schultensio, loco supra ad vs. 6. laudato, reddere: *derelinquetur terra, cujus a duo regibus tu taedio afficeris*, i. e. obsidione premeris, ut קָץ eodem sensu sumatur, quo supra vs. 6. תֵּעָזֵב, *deseretur*, i. e. incolis suis nudabitur, spoliabitur et opibus exhaurietur, ut supra VI, 12. וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ; add. XXVII, 10. LXII, 12. LXX. hunc versum sic reddunt: *Διότι πρινὴ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ, ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν· καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἣν σὺ φοβῇ, ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βασιλέων.* Verba *ἀπειθεῖ πονηρίᾳ, ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθὸν* alius haud dubie interpretis sunt, ad marginem alicujus codicis notata, quae deinceps in textum irrepserunt. Habet tamen illud additamentum jam Cyrillus, expressitque Arabicus in Polyglottis interpres.

Digitized by Google

17. A praesentium hostium metu mox liberabuntur quidem Ahasus ejusque populus, nato Immanuele (vs. 16.); sed multo graviores deinceps calamitates eis ingruent a duobus tunc potentissimis regnis, Assyrio et Aegypto. A quibus etsi dure affligetur Judaea (vs. 19 — 25), et ab Assyriaco potissimum exercitu innudabitur tota (VIII, 8.); irrita tamen erunt et horum consilia de exscindendo regno Judaico, quia suae terrae Immanuel praestabit id, quod ejus nomen sonat, auxilium divinum (VIII, 10.). Non connectitur autem hic versus cum superiore oratione per particulam adversativam, ut videbatur fieri debere, sed vates simpliciter ait: יָבִיא, *adducet*; eadem ellipsi, quae supra I, 3. *Bos cognoscit possessorem suum, et asinus domini sui praesepe;* (sed) *Israel non intelligit.* Nostro loco LXX. particulam adversativam suppleverunt praemisso huic versui Ἀλλὰ, quod illi, Kochero observante, stilo suae versionis pedestri convenienter sineque noxa facere poterant, sed male Lowthus sequutus est, „ipse poëta Lowthus, quem ut ejuscemodi figuris assuetum, ita nec inimicum esse consentaneum erat.“ הֵבִיא, *Adducere*, constructum cum עַל, est *facere, ut cui hoc vel illud obveniat*, quo veluti *obruatur*, sive bonum, sive malum. Exemplum est Jos. XXIII, 15. *Quemadmodum* בָּא עֲלֵיכֶם *venit super vos omne verbum bonum, quod loquutus est Jova ad vos,* כֵּן יָבִיא יְהוָה עֲלֵיכֶם *ita adducet super vos omne verbum malum.* Minus recte igitur plures interpretes nostra verba reddunt: *adducat Jova contra te, et contra populum tuum.* Non est magna differentia, nec tamen accurate satis ita exprimitur vis phraseos, quae petita est ab aquis, eos, quibus superveniunt, obruentibus, ut patet ex Jos. XXIV, 7. ubi Josua in oratione sua meminit Aegyptiorum, obrutorum aquis sinus Arabici: וַיָּבֵא עָלָיו אֶת־הַיָּם, *et fecit* (Deus) *ut iis* (Aegyptiis) *vi praevalente occurreret mare, et tegeret eos:* et ipsa haec metaphora de eodem hoc subjecto ita

Digitized by Google

ita exponitur Cap. VIII, 7. et Jerem. XLVII, 2. Recte igitur LXX. Ἐπάξει ὁ Θεὸς ἐπὶ σε. Sed in ceteris liquida versio non est: ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας ἀφεῖλεν Ἐφραΐμ ἀπὸ Ἰούδα τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. Quae Hieronymus sic vertit: *ex qua die abstulit Ephraim a Juda regem Assyriorum*, et in Commentario addit: „Quod quem sensum habeat, scire non possumus, nisi forte hoc dicendum est, quod peccatorum suorum magnitudine Ephraim, id est, Samaria, primum ad se Assyriorum fecerit impetum declinare." Sed rectius vidit Theodoretus, ponendum esse signum distinctionis post vocem Ἰούδα, et sensum ita explicavit: Κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, τοιαύτας, φησὶν, ἡμέρας ἐπάξει ἐπὶ σὲ ὁ Θεὸς, οἵας ἡμέρας οὐκ εἶδες, ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας ἀφεῖλεν ἑαυτὸν ἀπὸ σοῦ ὁ Ἐφραΐμ. τίνες δὲ αὗται; τῶν Ἀσσυρίων ὁ βασιλεὺς ἐν ταύταις ἐπάγων σοὶ κακά· οὐδὲ γὰρ τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων Ἐφραΐμ ἀφεῖλεν· ἀλλ᾽ ὁ Κύριος ἐπάξει τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τοιαῦτα διὰ τούτου κακὰ, οἷα οὐκ εἶδεν ὁ Ἰούδας μετὰ τὸν τοῦ Ἐφραΐμ χωρισμόν. Et eundem sensum Theodoretus ostendit expressum esse ab Aquila et Symmacho, qui verterunt: ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἧς ἀπέστη Ἐφραΐμ ἀπὸ Ἰούδα. Masorethae, ne quis hic erraret, supposuerunt accentum distinctivum majorem Athnach voci יְהוּדָה, ut sequentia, אֵת מֶלֶךְ אַשּׁוּר, cum iis ne confunderentur. Ea vero per modum appositionis adjiciuntur, sensusque est planus: talia tibi inducam tempora, qualia majores tui inde ab eo tempore, quo Judaicum regnum ab Ephraimitico divulsum est, non sunt experti, regem intellige Assyrium, vos graviter afflicturum. Grotius *per regem Assyriae* vertit, אֵת sumens pro מֵאֵת, ut Genes. IV, 1. Hieronymus: *cum rege Assyriorum*, et in Commentario: „Locus iste per hyperbaton legendus est, et nos sequuti Hebraicam veritatem ita eum interpretati sumus: o domus David, ausculta, quae dico: ut derelinquatur terra Syriae et Samariae a facie regum duorum, quos tu vehementissime reformidas, adducet Dominus dies super te,

 et

et super domum patris tui David, quos numquam habuisti ex eo tempore, quo decem tribus a duabus tribubus separatae sunt, et regnum in Samaria habere coeperunt. Adducet autem istos dies, id est, tempora, cum rege Assyriorum, ut illis superatis atque subversis tu Emmanuelis praesentia libereris. Aliter: Interim nunc duo reges, Rasin et Phacese, qui te obsident, et vastare festinant, brevi tempore subvertentur: tuae autem vastationis tempus illud adveniet, quando, quod numquam speraveras, imo numquam metueras, Assyrius venerit. Per quae docet, domui David non Syriam et Samariam, sed Assyrios esse metuendos. Praesenti ergo formidine liberat, et de futuro tempore comminatur." Neque tamen quae vates ab Assyriis Ahase ejusque genti obventura denunciat mala, umquam ei accidisse legimus. Si quis enim clades, quas Judaei ab Assyriae regibus sub Ahaso, Hiskia et Manasse quoque acceperunt, conferat cum malis, quae perpessi sunt post discessionem decem tribuum, ab Aegyptiis eorumque rege, Sesako, sub Rehabeamo (2 Chron. XII, 2—12.), a Philisthaeis et Arabibus sub Joramo, Josaphati filio (2 Chron. XXI, 16. 17.), a Syris sub Joaso (2 Chron. XXIV, 23.); deprehendet singulas graviores esse, quam quae illatae eis sunt vel a Tiglath-Pulassare, sub Ahaso, vel a Sanheribo, sub Hiskia, vel ab Assarhaddone, sub Manasse. Tiglath-Pulassar enim simpliciter *afflixisse* Ahasum dicitur 2 Chron. XXVIII, 20., vel *arctasse*, et expressisse ei grave tributum; Sanheribus occupatis Judaeae urbibus, et vastatis agris, magnum regi et Hierosolymitanis incussit terrorem (2 Chron. XXXII, 1. 2. Jes. XXXVI, 1. 2. seqq.), sed repressus a potentiore Dei manu a consiliis et coeptis coactus est desistere, et in Assyriam reverti; Assarhaddon Manassen quidem cepit (sed extra Hierosolymam) et abduxit Babylonem, mox rursus liberandum (2 Chron. XXXIII, 11.); sed eae calamitates

tes non sunt graviores illis, quas modo recensuimus, ut historiam legenti patebit. Imo expeditio terribilis, quam Zerah, Cuschaeorum seu Arabum Imperator, sub Asa (2 Chron. XIV, 8. 9.), et Ammonitae, Philisthaei, gentesque conterminae sub Josaphato (2 Chron. XX, 1), cum numerosissimis copiis adversus Judaeam susceperunt, non minorem terrorem sparserunt, quam Sanheribus, ne jam de magnis illis cladibus, quibus subinde Judaei affecti sunt ab Ephraimitis, sive Israelitis, gentilibus suis, quicquam memoremus. Quae quum recte perspexisset Vitringa, ei vero, ut ceteris omnibus suae aetatis interpretibus, haec alte infixa esset persuasio, singulis vatum Hebraeorum effatis certos respondere eventus, ne nostrum oraculum suo careat exitu, eo confugit, ut Nebucadnezarem, *Chaldaeorum regem*, qui Judaicum regnum evertit, terramque vastavit incolisque exhausit, *Assyriae* regibus accenseret. Verum si demus etiam, latius nonnumquam Assyriae nomen tam ab Hebraeis, quam ab exteris scriptoribus usurpari, pro Babylonia, ipsaque adeo Media et Perside (ut Esra VI, 22.), nihil tamen inde lucrabitur Vitringa. Neque enim post aliquot secula quae hic minatur vates, dicit futura esse, sed ipsum illum, ad quem tunc loquebatur, Ahasum illa experturum esse, diserte ait, dum his verbis utitur: יָבִיא יְהוָֹה עָלֶיךָ, *adducet Jova super Te, tuumque populum, domumque tuam patriam talia tempora, qualia antea non fuerunt.*

18. Quae in universum minatus erat versu superiore, inde ab hoc versu usque ad Capitis finem illustrat et amplificat. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא *Fietque illo die*, quo calamitates vs. 17. denunciatae ingruent. יִשְׁרֹק יְהוָֹה לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי מִצְרַיִם *Sibilabit* (cf. not. ad V, 26.) *Jova ad muscas, quae sunt in extremo fluminum Aegypti*, h. e. nutu suo congregabit adducetque accolas fluviorum, in quos scinditur Nilus, in mare exiturus, quorum pro-

 prium

prium nomen est יְאֹרִים, utpote Aegyptiacum, vid. not. ad Ezech. XXIX, 3. Ubi autem Nilus per septem ostia mare Mediterraneum influit (בִּקְצֵה), stagna et paludes magnae sunt, in quibus innumera muscarum genera gignuntur. Vid. Anviosii *Itin.* P. I. p. 175. vers. teuton. Cum iis apte conferri hostiles exercitus, tum ob multitudinem, tum ob gravia incommoda, nemo non videt. De זְבוּב, *musca*, vid. Bocharti *Hieroz.* P. II. L. IV. Cap. IX. T. III. p. 541. edit. Lips. et not. p. 542. Recte Chaldaeus haec explicuit: יְכַלֵי יְיָ לְעַם יְקַטְרֵי מַשְׁרְיָת גִּבָּרַיָא דְסַגִּיאִין כִּדְבוּבַיָא וְיַיְתֵנּוּן מִסְּיָפֵי אַרְעָא דְמִצְרָיִם *Clamabit Dominus ad populum ligationum exercitus virorum fortium* (id est, in quo copiae virorum fortium simul junctae et conjuratae), *qui multae sunt instar muscarum, et adducet eas de terra Aegypti.* Muscis comparari Aegyptios ob immensam multitudinem, existimat quoque Bochartus l. c. p. 346., quum esset olim Aegyptus supra modum populosa, qua de re plura veterum scriptorum testimonia affert. וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר, *Et ad apes quae sunt in terra Assur* sibilabit, quod ex hemistichio priore est subaudiendum. Chaldaeus: וּלְעֲזִירֵי מַשְׁרְיָתָא דְאִנּוּן תַּקִּיפִין כִּדְבָרִיתָא וְיַיְתֵנּוּן מִסְּיָפֵי אַרְעָא דְאָתּוּר *Et ad validas copias, quae sunt fortes ut apes, et adducet eas de finibus terrae Assyriae.* Jarchi: לדבורה חיל גבורים, *ad apem*, id est, *exercitum fortem, qui pungunt ut apes.* Cum iisdem conferuntur hostes infestissimi et Deuter. I, 44. Ps. CXVIII, 12. „Quae similitudines," ait Bochartus l. c. C. X. p. 364., „ne videantur subsidere infra argumenti dignitatem, sciendum est, apem in tam tenui corpusculo ingentes habere animos, atque, ut mel suum tueantur, non solum homines, sed et vastissima quaeque animalia infestis aculeis aggredi non timere, et quandoque interimere. Aristoteles *Histor. Animal.* L IX. c. 40. *Κτείνουσι δὲ βάλλουσαι καὶ τὰ μεγάλα τῶν ζώων· καὶ ἵππος ἤδη ἀπέθανεν ἀπὸ μελιττῶν. Injecto acu-*

leo

leo necans maxima quaeque animalia; adeoque ab apibus punctus equus obiit." Easdem, quas vates noster hic adhibuit, imagines legimus apud *Mutelammem*, Poetam Arabicum, invasiones et vastationes hostium describentem, in *Excerptis ex Anthologia poetarum Veterum, Hamasa* dicta, ad calcem *Grammatic. Arab. Erpenianae*, ab A. Schultensio Lugd. Batav. 1748. edit., p. 538., et in Michaelis *Chrestomath. Arab.* p. 117.

وَذَاكَ أَوَانُ ٱلْعِرْضِ جُنَّ ذُبَابُهُ

زَنَابِيرُهُ وَٱلْأَزْرَقُ ٱلْمُتَلَمِّسُ

Atque nunc in consita valle perfurit ejus musca,
Bombantes apes, et caeruleus pabulator.

Hieronymus: „Quum fuerit duorum regum terra deserta, Damascus et Samaria, quam tu nunc detestaris et metuis; tunc adducet Dominus, o domus Juda, super te et populum tuum dies, quos nunquam ante vidisti, et regem Assyriorum. Frustra igitur praesentia metuis, semiustos torres, et ignem penitus non habentes [vs. 4.]: scire enim debes, quod sibilo suo Dominus muscas Aegypti et fluminum ejus, haud dubium, quin septem διωρυχάς Nili significet, vocaturus sit, et apem, quae est in terra Assur. Muscas autem Aegyptios vocat propter sordes idololatriae, et imbellem populum, et apem Assyrios, quorum illo tempore potentissimum regnum erat, et ad bella promtissimum, vel ob id, quia omnis prope Assyriorum et Persidis regio usum habebat sagittarum." Pharaonis Nechonis adversus Nebucadnezarem susceptas expeditiones, in quibus Iudaea ab utroque hostili exercitu plus semel inundata fuit (vid. 2 Chron. XXXV, 20. Jerem. XLVI, 1. 2., tum 2 Reg. XXIII, 29. 30. seqq. 2 Chron. XXXVI, 1. 2.), hoc oraculo innui opinantur pleri-

plerique eorum, qui singulis vatum effatis certos, qui eis responderent, eventus in historia quaerunt. Sed minatur vates, ut ad vs. 17. monuimus, haec omnia Ahaso obventura. Granville Penn in Observationibus criticis in hunc locum (*Critical Remarks on Isajah Ch. VII. vs. 18.*), quae insertae leguntur variarum ad literaturam Orientalem spectantium scriptionum syllogi, inscriptae *Oriental Collections*, Vol. II. No. III. (Lond. 1798.) p. 273., pro בַּיּוֹם legendum בְּיוֹם, ו praefixum nomini לַדְּבוֹרָה pro כֵּן, *ita*, sumendum, totumque versum hoc explicandum praecipit modo: *Fietque, quemadmodum die isto sibilavit Jova ad muscas, quae in extremo fluminum Aegypti, ita* sibilabit quoque futuro tempore *apibus, quae* sunt *in Assyria*, i. e. sicut olim, Rehabeami temporibus, rex Aegypti, Sesacus (quem Vir Doctissimus eundem cum Sesostri esse, operose demonstrare studuit), Judaeam invaserat suis copiis atque vastaverat (vid. 1 Reg. XIV, 25. 26. et 2 Chron. XII, 2—9.), ita aliquando non minus dure atque hostiliter ab Assyriis, Sanheribo duce, vexabitur. Verum ut taceamus, בְּיוֹם exprimi ab interpretibus veteribus omnibus, nec ullam in ea voce codicum discrepantiam reperiri; formula בַּיּוֹם הַהוּא semper de *futuro* tempore dicitur, nullaque plane ratio apparet, cur de incursione aliqua Aegyptiaca, ante plura secula facta, hoc loco sit cogitandum.

19. וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם *Venientque et considebunt omnes illae*, muscae et apes, vs. 18. Verbum נוּחַ sive נָחָה, de quo cf. not. supra ad vs. 2., de considentibus alicuo loco locustis usurpatur Exod. X, 14., et de avibus 2 Sam. XXI, 10. בְּנַחֲלֵי הַבַּתּוֹת *In torrentibus desolatorum*, s. *in convallibus solitudinum*. בַּתּוֹת pluralis nominis בָּתָה supra V, 6., ubi not. vid. Scriptum pro בְּתוּת, observante Kimchio, qui nomen recte explicat per חֳרָבוֹת, *loca devastata*. Jarchi: שְׂדוֹת בּוּרִים *agros incul-*

Digitized by Google

inculsos. Saadias: في أودية المايدة *in convallibus deserti.* Bene ad exprimendum hebraicum בְּנַחֲלֵי adhibuit arabicum وادي, vid. not. ad Exod. XVII, 1. Hieronymus: *in torrentibus vallium;* sed בתות non sunt *valles.* LXX. qui reddunt ἐν ταῖς φάραγξι τῆς χώρας, *in vallibus regionis*, non satis accurate expresserunt significationem nominis בַּתּוֹת. Cappellus: *in vallibus domorum*, h. e. *in vallibus habitatis, in quibus exstructae sunt domus.* Simile quid haud dubie respexit Chaldaeus, qui vertit, בִּרְחוֹבֵי קִרְוַיָּא, *in plateis civitatum.* Sed בַּיִת, *domus*, numero plurali effertur בָּתִּים, non בתות; et est praeterea insolens locutio, *valles domuum.* Syrus: ܒܢܚܠܐ ܕܒܬܘܬ *in vallibus Bathuth* (male enim in Polyglott. scriptum est ܒܬܘܬ, vid. J. D. Michaelis *ad Castelli Lexic. Syr.* p. 389.), Hebraicum בַּתּוֹת pro nomine proprio habuit. Michaelis hic quoque, ut supra Cap. V, 6, בְּתוֹת legere mallet, ita ut בְּנַחֲלֵי הַבָּתוֹת sint *valles, in quibus greges pernoctant*, in his enim maximam muscarum copiam esse solere. Cui observationi hic non erat locus. Koppius conf. Arab. بَثْنَة, *terra plana, mollis;* ut *valles depressae, irriguae, pingues* oppositae sint *rupibus asperis et silvosis;* et *valles* et *rupes* poetice positae sint pro *tota terra Judaica.* Verum significatio *terrae planae et mollis* neutiquam convenit loco supra Cap. V, 6. וּבִנְקִיקֵי הַסְּלָעִים *Et in cavernis petrarum*, uti Vulgatus vertit. LXX. Καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῶν πετρῶν. Chaldaeus: וּבְשִׁקִּיפֵי כֵּיפַיָּא, *et in scissuris petrarum.* Ita et Syrus. Nomen נְקִיק, etsi soli linguae Hebraeae peculiare, nec quidquam lucis ex sororiis dialectis accipiens, vix tamen dubium est, *fissuram petrae* significare. Conjungitur cum סֶלַע et duobus ceteris, quibus praeter nostrum locum occurrit, locis, Jerem. XIII, 4. XVI, 16. Saadias:

dias: فِي كُهُوفِ ٱلصَّخْرِ, *in cavernis petrarum.* וּבְכֹל הַנַּעֲצוּצִים LXX. Καὶ εἰς τὰ σπήλαια. Similiter Syrus: ܘܒܟܠܗܘܢ ܬܕܠܐ, *et in omnibus rimis.* Videntur a Chaldaico נְעַץ, *infigere*, loca intellexisse *perforata*, uti נַעֲוֹץ Chaldaeis est *foramen*, *fossa*. Sed ex altero, quo id nomen occurrit, loco, infra LV, 13., (תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ, *pro abiete succrescet*......), manifestum est, plantas illo nomine indicari. Hinc rectius Vulgatus: *et in omnibus frutetis.* Cum eo convenit Jarchi, qui nomen hebraicum *seniticeta* notare ait, explicatque Gallico *brosses*. Nec aliter sumendum observat altero, quo occurrit, loco, infra LV, 13. Aben-Esra אִילָנִים אֵין לָהֶם פְּרִי *arbores non frugiferas.* Kimchi עֵצִים פְּחוּתִים, *arbores viles*, *depressas* exponit. R. quidam Juda, a Salomone Ben Melech in *Michlal Jophi* ad h. l. memoratus, נַעֲצוּץ eandem plantam esse conjicit, quae Arabibus eodem nomine appellatur. Sane ei نعضن est *arboris spinosae* nomen, cujus cortice utuntur in depsendis coriis. Alii a Salomone memorati, נַעֲצוּץ eandem arborem spinosam esse putant, quae Arabibus سلم dicitur; eam ex scriptoribus Arabicis describit Celsius *Hierob.* P. II. p. 191. Ita Saadias: وفي ما بين السلم, *et in eo, quod inter sidras.* Abendana ad Michlal Jophi *vepres* ab *infigendo*, quod נְעַץ Chaldaice sonat, dictos observat, quod contrectatae carni infigantur. Chaldaeus: וּבְכֹל מַדְבְּרֵי נַעֲצוּצַיָּא, quae verba in Polyglottis ita redduntur: *et in omnibus desertis ubi sunt carecta.* וּבְכֹל הַנַּהֲלֹלִים LXX. Καὶ εἰς πᾶσαν ῥαγάδα. Vulgatus: *et in universis foraminibus.* Forsan הַנַּהֲלֹלִים legerunt,

Digitized by Google

runt, aut legendum conjecerunt, quod ad חָלַל, *perforavit*, retulerint. Minus verisimile, quod Kocherus opinatur, interpretes illos nostrum nomen derivasse ab הָלַל, *splenduit*, et intellexisse de locis in terra, quae diem non excludant, luceque benigna fruantur, quemadmodum מְאוּרָה, *cavum*, *specum*, ab אוּר, *lucere*, ductum existiment. Hieronymus in Commentario: (et in omnibus) *lignis nemorosis* vertit, hac addita nota: „Haec autem per metaphoram dicuntur, ut quia semel muscas et apes nominaverat, translationem servaret in reliquis.“ Interpres Arabicus in Polyglottis, qui ceterum Graecam Alexandrinam versionem reddit, hic tamen habet: وَفِي كُلِّ شَجَرَةٍ *et in omnibus arboribus*. Sequutus videtur Hebraeorum quorundam conjecturam, הַנַּהֲלֹלִים pro *vilibus et ingloriis arboribus* habentium. Contra alii a *laudandi* notione, quam verbum הָלַל obtinet, *laudatas*, *nobiles arbores* indicari existimant, quae oppositae sint *vepribus*, נַעֲצוּצִים. Huc referendus Chaldaeus, qui וּבְכָל בָּתֵּי תוּשְׁבַּחְתָּא, *et in omnibus domibus laudis*, vertit, probante Gussetio sub v. הָלַל B.: „*Domus* vel *loci laudis*, h. e. loci laudabiles: nec abs re. Nam invasionem Assyriorum non tantum in locis desertis, petrosis, dumosis, sed etiam in laudabilibus, pulcris, ornatis, opulentis ponere oportuit. Interim est substantivum ab הָלַל factum per נ heemanticum, ut et praecedens נַעֲצוּץ.“ Id vero Gussetius ab עֵץ *locum lignatum* denotare arbitratur. Syrus nostram phrasin non expressit. Saadias: وَفِي مَا بَيْنَ ٱلْيَنْبُوتِ, *et in iis, quae inter spinosas siliquas*. Sunt, qui nomine בַּנַּהֲלֹלִים *flores* significari putent *splendidos*, quibus apes insidere amant, quod הָלַל *splendere* valeat. Alii a radice נִהֵל *ducere* (infra XL, 11.), vertunt *ductus viarum*. Minus

Digitized by Google

Minus commode. A. Schultensius in *Origg. Hebr.* Lib. I. Cap. VII. §. XI. p. 110. בַּנַּהֲלֹלִים reddit *loca aquis irrigua, laeta, fontibus perennia*, eadem, qua praecedens נַעֲצוּץ, forma, a נָהַל ductum, quod Arabibus est, *aquatum ducere, pascere*, unde مَنْهَل, *aquationis in pascuis locus*. „Apta sic," ait Michaelis in *Supplemm.* p. 1606., „oppositio ad הַנַּעֲצוּצִים, *senticeta, spineta*, quae in aridis esse solent desertis: apta et inter vespas et muscas distributio, illae sua habitacula ex ramis arborum et spinarum suspendunt; hae irrigua, sive adeo palustria amant." *Loca irrigua* autem, quae nomine בַּנַּהֲלֹלִים designari Schultens censet, figurate adhibita putat, pro lautioribus laetioribusque fortunis, qua privatis domuum ac familiarum, qua publicis urbium et civitatum. E contrario horrida illa *vepreta* pro emblemate capit humilioris squalidiorisque fortunae, tam privatae, quam publicae. Omnia ista depascerentur muscae Aegyptiacae et apes Assyriacae, quae valles simul et petrarum praerupta cacumina, id est, tum nuda et aperta loca, tum celsa et munita oppida, pervaderent et pervastarent, omniumque fortunis, tanquam praedae suae incubarent. Ceterum cum duobus his versibus contulisse Homerum juvabit, qui *Iliad.* B. 87. seq. pari similitudine utitur.

Ἠΰτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων,
Πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων,
Βοτρυδὸν τε πέτονται ἐπ' ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν,
Αἱ μέν τ' ἔνθα ἅλις πεποτήαται, αἱ δέ τε ἔνθα·
Ὣς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων
Ἠϊόνος προπάροιθε βαθείης ἐστιχόωντο
Ἰλαδὸν εἰς ἀγορήν.

Sicut gentes eunt apum confertarum, e petra cava semper recens venientium, in modum autem racemi volant super flori-

floribus vernis, et aliae hac adfatim volant, aliae illac; sic horum gentes multae a navibus et tentoriis ante littus profundum ordine procedebant et turmatim ad concionem.

20. בַּיּוֹם הַהוּא יְגַלַּח אֲדֹנָי בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה *Illo die abradet Dominus novaculâ mercenariâ* s. *conductâ*, uti vocem הַשְּׂכִירָה recte Hieronymus vertit, pertinet enim ad שָׂכִיר, *mercenarius*, infra XVI, 14. LXX. in codice Romano: ἐν τῷ ξυρῷ τῷ μεμισθωμένῳ. „Sed non putem," inquit Vitringa, „hanc esse germanam lectionem versionis Graecae. In codice Alexandrino est μεμεθυσμένῳ, *ebria*; in aliis exstat: τῷ μεγάλῳ καὶ μεμεθυσμένῳ. Posterius certe est apud Cyrillum, prius (i. e. simpliciter μεμεθυσμένῳ) apud Theodoretum. Id ita est expediendum. Auctor versionis Graecae legit שְׁכִירָה, veluti si scripta esset cum puncto in cornu *dextro*, pro שְׂכִירָה, cum puncto in *sinistro*; atqui שָׁכַר Hebraeis est μεθύσκεσθαι, *inebriari*. Sed quum Aquila, Symmachus, Theodotio deinceps verterent μεμισθωμένῳ, idque rectius videretur, receptum est in contextum. Vox autem μεγάλῳ a librario vel Scholiasta aliquo adscripta fuit ad marginem, ad interpretationem *novaculae conductitiae*, quia Hebraei שְׂכִירָה *magnum* indicare ajunt." Sic Jarchi per הַגְּדוֹלָה explicat, observatque, Chaldaeum interpretem Jerem. XLVI, 21. שְׂכִירֶיהָ, *mercenarii ejus*, reddidisse רַבְרְבָהָא, *principes ejus*. *Novacula ebria* tamen placet Michaeli, qui ea talem intelligit, quae, tanquam a manu ebrii gestata, temere omnia et crudeliter abscindat. הַשְּׁכִירָה, cum Schin, legit et Syrus, qui habet: ܒܣܟܝܢܐ ܪܘܝܬܐ, *novacula ebria*. Sed Ephrem in eo, quo usus est versionis Syriacae codice, legit: ܒܣܟܝܢܐ ܡܚܕܕܬܐ *novacula acuta*, quod in Commentario explicat: *quam ira justitiae divinae acuit*. Ita et Chaldaeus: בְּחַרְבָּא חֲרִיפָא, *gladio acuto*. Saadias: يمسح الموسي الحاد *radet*

vadet novacula acuta. Hos interpretes J. D. Michaelis in *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 126. pro הַשְּׂכִירָה legisse existimat הַשְּׂכִינָה, quod *acutam* vult significare a סַכִּין, سكّين, *culter.* Verum id nominis Hebraeis non videtur usitatum fuisse. Arabicus in Polyglottis interpretatur بموسه العظيم السّحان *cum novacula sua magna acuta.* Ceterum quum תַּעַר alias nomen sit masculini generis, Aben-Esra monet, שְׂכִירָה esse nomen formae אֲכִילָה, ut proprie sit *novacula conductionis,* id est, stylo Hebraeorum, *conducta.* Neque igitur opus, ut cum Michaele l. c. verba ita distinguamus: בְּתַעְרָה שְׂכִירָה. Quos autem *novaculae conductae* imagine intelligat vates, statim explicat: בְּעֶבְרֵי נָהָר *Per eos,* s. *iis,* qui *trans fluvium,* i. e. Euphratem, qui κατ' ἐξοχὴν fluvius dicitur, vid. Jos. XXIV, 2. 1 Reg. V, 1. Jerem. II, 18. Pro נָהָר legendum הַנָּהָר cum ה demonstrativo censet Lowthus, quod ipsum exstat in duobus codicibus, expressum quoque a LXX. Sed bene Kocherus: „נָהָר, *Euphrates,* etiam sine ה demonstrativo, quo addito appellativum nomen proprium fieri solet. Talia e. g. גִּבְעָה, רָמָה, *collis,* הַגִּבְעָה, הָרָמָה, *Gibea, Rama,* urbes in collibus positae; sed dein, volente sic usu, etiam ademto ה manet significatio propria in גִּבְעָה, רָמָה, Jos. XV, 57., etsi haec in tribu Juda, nam eadem nominis ratio; Jerem. XXXI, 15. Ita אָדָם, *homo,* הָאָדָם et אָדָם, *Adamus.* Confer Michae VII, 12., sed inprimis Jerem. II, 18., qui locus nostro huic germanus, neque dubius est." Ludovicus de Dieu haec verba proxime conjunxit cum superioribus, vertitque: *novaculâ conductâ* in ulterioribus fluvii, fere ut Graeca versio, quemadmodum nunc legitur: μεμισθωμένῳ πέραν τοῦ ποταμοῦ. Sensus vere eodem redit; nec tamen verisimile, id proprie dicere voluisse vatem, quia haud dubie

tum

Digitized by Google

tum scripsisset בעבר נהר, non בעברי. Disertius adhuc declarat, quem per *novaculam conductam* intelligat: במלך אשור *rege Assyriae*, quem jam supra vs. 17. hostili manu Judaeam invasurum comminatus erat. Male alii vertunt: *in rege Assyriae*; intelliguntque hunc versum de calamitatibus et cladibus, quas Deus immissurus esset in Assyrios, vel per *angelum vindicem*, qui una nocte in exercitu regis Assyrii cecidit centum et octoginta quinque fortium virorum millia, 2 Regg. XIX, 35.; vel per *Medos* et *Persas*, qui imperium Assyriorum postea subverterunt. Hi igitur Interpretes, qui radendum dici putant *regem Assyriae*, non *Judaeos*, hunc versum ita vertunt: *illo die abradet Dominus per novaculam mercenariam, in transfluvialibus, in rege Assyriae, caput et pilos pedum.* Verum et in iis, quae antecesserunt, et in his, quae sequuntur, *Judaeorum*, non *Assyriorum* mala describuntur. Tum praefixum ב in vocibus בעברי נהר et במלך אשור longe commodius servat eandem significationem, quam obtinet in voce בתער. In hac autem voce praefixum illud habet significationem *instrumenti*, quod *instrumentum* judicii divini vates mox dicit esse transfluviales, et eorum ducem, regem Assyriae, unde per modum appositionis haec verba interpretanda sunt: *per novaculam illam mercenariam, per transfluviales, inquam, per regem Assyriae.* Eum sensum et Chaldaeus expressit: בעדנא ההיא יקטול יי בהון כמא דמתקטיל בחרבא חריפא בסכיניא ובמגריא בעברי נהרא במלכא דאתור ית מלכא וכו׳ Quae latinus in Polyglottis interpres perperam reddidit: *In tempore illo occidet e a s Dominus* etc., quod miror sequutum esse Vitringam, quum potius ita sint vertenda: *Illo tempore occidet Jova per eos, quemadmodum occidere solent gladio acuto, securibus et cultris, per transfluviales, per regem Assyriae; regem* Judaeorum, puta, et quae sequuntur. Cur vero rex Assyrius *novacula conducta* vocetur, rationes varii comminiscuntur varias.

Calvi-

Digitized by Google

Calvinus opinatur, novaculam dici conductam, quod Deus ea liberius esset usurus, nec ei parsurus, ut, quae conducunt homines pro ratione mercedis sibi usui esse volunt. Rectum vidit Grotius, vatem hoc dicere, Deum magna mercede praedae Assyrios illecturum esse. Cui sententiae favet insignis locus apud Ezechielem, XXIX, 18. 19. quo Deus Nebucadnezari pro opera, sumta in exsequendis judiciis suis in Tyrum, *mercedem* statuit *Aegyptum*. Cf. quae mox ex Hieronymo afferemus. Alii *novaculam mercenariam* regem Assyrium dici existimant respectu habito ad ipsum Ahasum, qui opem regis Assyrii implorabat, eumque illexit spe praedae regnorum sibi hostilium, et magna mercede tributi, ab ipso pensi, vid. 2 Reg. XVI, 8. 2 Chron. XXVIII, 20. 21. Utrumque sensum conjungit Clericus: „Rex Assyriae dicitur *novacula conducta*, quasi, ut Ahasus Tiglathpileserum magna mercede conduxerat, ut bellum Syris et Israelitis inferret; sic quoque Deus usurus esset rege Assyriorum et Babyloniorum, quasi milite mercenario, ad devastandam Judaeam." Radendum igitur ait אֶת־הָרֹאשׁ, *caput*, i. e. אֶת־שֵׂעַר הָרֹאשׁ, *comam*, i. e. uti vertit Chaldaeus: יַת מַלְכָּא, *regem*; cf. infra IX, 13. 14. וְשַׂעַר הָרַגְלַיִם *Et pilos pedum*, h. e. inferiorum corporis partium, vid. not. supra ad VI, 2., et cf. Bocharti *Hieroz*. P. I. L. II. Cap. LVI. T. I. p. 779. seq. His vero Hebraei recte observant indicari *plebem*. Chaldaeus: וְיַת מַשִׁרְיָתֵיהּ, *et copias ejus* (regis) *militares*. וְגַם אֶת־הַזָּקָן תִּסְפֶּה, *Et ipsam quoque barbam absumet*, scil. novacula, תַּעַר, quod nomen etsi alias masculine usurpetur (vid. Num. VI, 5. Ps. LII, 4.), hoc tamen loco feminine sumitur, dum verbum תִּסְפֶּה additum. Alii vertunt: *et ipsa etiam barba absumetur*, תִּסְפֶּה intransitive accepto, et ad הַזָּקָן relato, quod utroque genere usurpatur. Sed תִּסְפֶּה esse transitive sumendum, docet אֶת, accusativi nota. Barbam alere solent Orientales,

Digitized by Google

tales, ut decus virorum, unde perquam ignominiosum habetur, vim in ea experiri. Vid. 2 Sam. X, 4. 5. et Arviosium *de moribus Arabum Nomadum*, p. 48. vers. nostr. Chaldaeus: וְאַף יַת שִׁלְטוֹנַיָּא כַּחֲדָא יְשֵׁיצֵי, *et etiam principes simul consumet.* Hieronymus etsi praefixum ב ante תַעַר, עִבְרֵי et מֶלֶךְ, instrumentum indicans, minus recte vertit *in* (*In die illa radet Dominus in novacula conducta, in his, qui trans flumen sunt, in rege Assyriorum, caput et pilos pedum, et barbam universam*), recte tamen in Commentario sensum hujus versus exponit: „Haec quidam putant de Assyriis prophetari, qui mille trecentis annis, antequam Jerusalem subverterent, regnum Asiae Aegyptique, et Lybiae possederunt, quod a Medis Persisque vincendi sint, et eorum imperium destruendum. Alii vero arbitrantur, quod trans flumen Euphratem caesi sint Aegyptii. Nos autem novaculam mercede conductam ipsum arbitramur Assyrium, quem in Jeremia [XXV, 38.] ob ultionem populi peccatoris etiam columbam suam vocat. Denique et in visione Tyri, quia in extruendis munitionibus et aggere comportando Nabuchodonosor plurimum laboraverat, et illis classe fugientibus, fuerat mercede privatus, data est ei Aegyptus pro mercede et labore suo [Ezech. XXVIII. XXIX.]. Ergo ista novacula acutissima, et his, qui habitant trans flumen Euphratem, rege videlicet Assyrio, omnes capillos et pilos totius corporis a capite usque ad pedes decoremque barbae, quod virilitatis indicium est, radet Dominus de Judaea, ut nihil in illa forte, nihil pulchrum resideat, sed effeminatis hominibus, imo ignominiosis mulieribus comparentur.“ Saadias: وفي ذلك ٱلوقت يمسحهم ٱللّٰه كما يمسح ٱلموسي ٱلحادّ شعر ٱلرّاس وٱلمقدّم وٱللّحية كذاك يهلك اهل مصر

عبر النهر وقوم ملك الموصل *Illo tempore radet eos Deus, sicut radit novacula acuta crines capitis, et anterioris capitis partis, et barbae; ita perdet gentem transfluvialem, et populum regis Mosulensis. Mausel*, sive *Mosul*, urbs Mesopotamiae in occidentali Tigris ripa posita, e cujus regione in orientali Tigris ripa antiqua Ninive, pro אשור ponitur et ab Arabico in Polyglottis interprete, qui e Graeco vertit. „Antiqua Assyriorum metropolis regumque sedes Ninive fuit; sed quum haec concidisset, et contra ipsam cis Tigrim fluvium ampla civitas *Mosul* condita fuisset, de hujus nomine Assyria et Adiabene بلاد الموصل, *regio Mosulana*, sequiori aevo appellari coepit." Verba sunt J. S. Assemani in *Biblioth. Oriental.* T. III. P. II. p. 710. Cf. T. II. *Differtat. de Monophysitis*, s. voc. *Mosul.* Et Abulfeda in Tabula Mesopotamiae (arabice a nobis edita in *Repertor. Literat. bibl. et oriental.* ab H. E. G. Paulus edit. P. III.) mentionem facit urbis veteris tunc vastatae, أثور, *Athur*, dictae, quae haud longe a Mosul, austrum versus sita esset. (Quod in *Repertor.* l. c. p. XXXI. legitur, انور, typothetae errori debetur).

21. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא *Fietque die illo*, de quo vs. 17. 18. 23. יְחַיֶּה־אִישׁ Si *vivum servaverit*, Num. XXXI, 15. Subaudienda est ante verbum particula אם, ut 1 Reg. XVIII, 12. 2 Reg V, 13. Job. X, 19. Nam hoc versu prothesis, proximo apodosis continetur. עֶגְלַת בָּקָר *Vitulam bovis*, ut Deut. XXI, 3. 1 Sam. XVI, 2. Sed hoc loco latiore significatione poni pro *vacca*, quae jam est lactifera, patet e versu proximo. Sic Hos. X, 11. עֶגְלָה vocatur vacca domita jam et triturae apta, quemadmodum Virgilius *vitulam* pro *vacca* dixit *Eclog.* III, 29. Cf. Bocharti *Hieroz.* P. I. L. II. C. XXVIII. T. I. p. 269. edit. Lips., ubi

Digitized by Google

ubi ex Graecis Romanisque scriptoribus plura ejusdem loquendi usus exempla reperies. וּשְׁתֵּי־צֹאן *Et s. aut duas oves*, vel *capras*, est enim צֹאן utrique, *ovillo et caprino*, generi commune nomen; vid. Bochartum l. c. C. XXXVII. p. 457. 471. Describitur status hominis inopis, cui tenuis et exigua recula, una vacca et duae pecudes parvae ovilli aut caprini generis. *Unus* et *duo*, numeri omnium minimi, hic usurpantur ad designandam paupertatem possessoris, fere ut apud Jerem. III, 14. *Assumam vos, unum ex civitate, et duos ex familia.* Perinde atque Gordius ille, deinceps satis celebris, apud Arrianum *de Expedit. Alexandri* L. II. C. 3., quem describit ille ut *ἄνδρα πένητα, hominem pauperem, καὶ ὀλίγην εἶναι αὐτῷ γῆν ἐργάζεσθαι, καὶ ζεύγη βοῶν δύο, exiguum agrum colentem, et cui duo boum paria erant:* sed erat ille agricola, Jesajas designat pastorem.

22. וְהָיָה, *Tum, inquam, fiet*, coll. vs. 21. מֵרֹב עֲשׂוֹת חָלָב *Ut prae copia, s. ob copiam faciendi lac, sive confectionis lactis*, i. e. quod unica vacca aut duae oviculae tantam lactis copiam, ob uberrima pascua in desolata terra, praebebunt, יֹאכַל חֶמְאָה, *comedat butyrum, s. lac spissum*, ille, qui unam vaccam duasve oves possidet, vs. 21. כִּי חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכַל כָּל הַנּוֹתָר בְּקֶרֶב הָאָרֶץ. *Nam cremore lactis et melle vescetur quisquis relictus fuerit in terra ex strage, a copiis hostilibus illata.* Doederlein vertit: *hoc lactis flore et melle fruetur; hoc enim in terra superest:* et in nota subjecta addit: „dicit, post cladem et vastationem terrae superstites fore paucos agricolarum, quibus quidem victus suppetat largus et lautior, non tamen ex agris et rure, sed ex sylvis ac gregibus repetendus." Sensus tamen, quo interpretes ceteri omnes, et veteres et recentiores, verba hebraea capiunt, planior et concinnior. Hebraei interpretes utrumque versum, hunc cum superiore, accipiunt de singulari fertili-

 tate,

tate, quae tempore Immanuelis continget. Jarchi: „*Nutriet aliquis vaccam et duas oves;* postquam Judaea fuerit exhausta, et hostiles copiae praedatae fuerint jumenta, in exiguo illo, quod reliquum erit, tantam, inquit Deus, creabo abundantiam, ut *prae ubertate lactis*, quod dabunt pauculae illae pecudes, vilescat apud incolas lac, et comedant lactis cremore. Piis, qui gladium Sanheribi evaserint, laeta annunciat, dum eis promittit, post ingentem illam terrae vastationem large iis suppetiturum, unde sese sustentent.“ Auctor est Chaldaeus interpres, cujus haec sunt verba: וִיהֵי מִסְּגֵי טוּב מְשַׁח יֵכוּל שְׁמַן אֲרֵי שְׁמַן וּדְבַשׁ יִתְפַּרְנְסוּן כָּל צַדִּיקַיָּא דְאִשְׁתְּאָרוּן בְּגוֹ אַרְעָא *Fietque, ut prae multitudine bonitatis pinguedinis comedet butyrum, quia butyro et melle nutrientur omnes Justi, qui relicti fuerint in medio terrae.* Kimchi haec refert ad ea, quae 2 Chron. XXXII, 27. 28. 29. leguntur de ubertate et felicitate posteriorum temporum Hiskiae regis. Sed horum interpretum cogitationem satis evertunt quae sequuntur, quae plena sunt solitudinis et inopiae. Optime Hieronymus hujus versus sensum explicat: „In die igitur illa, hoc est, in illo tempore, quum fuerint omnes opes Judaeorum translatae in Chaldaeam, tanta solitudo erit in terra Judaeae, et tam incredibilis vastitas, ut nequaquam armenta boum habeant, nec greges ovium, sicut prius habere consueverant; sed vix rarus habitator unam vaccam nutrire possit, et duas oves, non ad arandum, sed ad cibum atque vestitum lactis ac velleris. Propter inopiam quippe frumenti, et omnium, quae terra gignit ad comedendum, lacte et butyro et agresti melle vescentur. Quodque ait: *prae ubertate lactis comedet butyrum,* hoc significat, quod terra cultorum raritate fertilior sit et magis apta pascuis.“ Quia igitur nec serentur agri, nec colentur aut sarrientur arva, qui reliqui sunt e caede et fuga in terra vastata, butyro pascentur et melle sylvestri, vulgari edulii genere,

quale

Digitized by Google

quale rusticus sibi ex peculio et alvearibus, sive satis, sive sylvestribus, carpere possit in necessarium vitae sustinendae usum. Id velle vatem, patet e versu 25.

23. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא *Fietque die illo*, de quo vs. 21. 20. 18. יִהְיֶה כָל־מָקוֹם אֲשֶׁר־יִהְיֶה־שָּׁם אֶלֶף גֶּפֶן *Ut, ubicunque fuerint mille vites* בְּאֶלֶף כָּסֶף, *pro mille argenti* scil. siclis, Num. VII, 13. Cf. Genes. XX, 16. 2 Sam. XVIII, 12. Cantic. VIII, 11. Chaldaeus: שָׁוְיָן בְּאֶלֶף מָנִין כְּסַף, *aestimatae mille minis argenteis.* Sunt, qui haec verba intelligant de mercede locationis, sive de reditu; qui perciperetur ex vitium fructu, coll. Cantic. VIII, 11., ita ut indicentur praestantioris generis vineta, unde olim magni reditus. Michaelis vero observat, in regionibus, vitium feracibus, vinearum pretium constitui ex numero singularum vitium; sic Johannisbergae, ubi optimum vinum Rhenanum nascitur, vineam tot ducatis valere dici, quot vites habeat. Si eodem modo Jesajae tempore vineae aestimabantur, h. l. tales indicantur vineae, in quibus mille vites totidem valuerunt siclis quod pretium, quamquam nunc exiguum esset (siclus enim Jesajae tempore circa quatuor grossos, sive decimam sextam ducati partem, ex Michaelis computo, in *Commentat. de siclo Hebraeorum*, efficiebat), illis tamen temporibus, quibus nondum tanta pecuniae copia erat, sane satis magnum erat. לַשָּׁמִיר וְלַשַּׁיִת יִהְיֶה *In spinetum et senticetum erit*, sive convertetur, ille locus spinis, sentibus, vepribus opplebitur. Cf. vs. 24. 25. supra V, 6. XXVII, 4. Vineae igitur, in quibus ante irruptiones et vastationes hostium mille vites fuerunt, mille aestimatae siclis, mutabuntur in senticeta et vepreta, sive quod ab hostibus subversae essent, sive quod nullos in proximis annis invenissent cultores. Ita recte Jarchi. Sed Hieronymus: „In illo tempore prae hominum paucitate tanta erit vini inopia desertis vineis, quae

 metu

Digitized by Google

metu hostili nequaquam putabuntur; ut singulae vites siclis argenteis singulis vix emantur: in vepres enim et in spinas omnis terra redigetur.

24. Plus est, quod addit propheta, ad exaggerandam vastitatem; ne quidem tuto et secure loca illa adiri posse, nec ab aliis, quam sagittis et arcu instructis. בַּחִצִּים וּבַקֶּשֶׁת יָבוֹא שָׁמָּה כִּי־שָׁמִיר וָשַׁיִת תִּהְיֶה כָל־הָאָרֶץ *Cum sagittis et arcu* quisque *veniet*, accedet, *illuc*, ferarum metu; *quia tota terra erit veprerum et sentricetum.* Sic erunt agri ac vineae vepribus atque fruticibus obsiti, ut in illos nemo audeat ingredi, nisi armis munitus, propter feras, quae inter vepres et dumos sua sibi posuerp cubilia. Alluditur forsan ad pastores, Nomadum instar pecus in deserta et solitudines agentes, in quibus quidem non deesset, quod carpi posset a pecore pabulum, sed nec abesset ferarum metus. Unde antiquitus arcus et sagittae erant inter arma sive instrumenta pastorum, maxime Nomadum. Servius ad illud Virgilii, *Eclog.* III. vs. 12. *Cum Daphnidis arcum fregisti et calamos,* notat: *nam habent arma pastores, ut in Georgicis docuit.* Locus est *Georg.* III. vs. 341. seq. ubi describit pastores Libyae:

Saepe diem noctemque, et totum ex ordine mensem
Pascitur, itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi jacet, omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque
Armaque, Amyclaeumque canem, Cressamque pharetram.

25. וְכֹל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר יֵעָדֵרוּן *Et omnes montes* quod attinet, loca fertilissima in montibus, *qui sarculo sarriebantur* (de עָדַר vid. not. ad V, 6.), quae loca diligentissime coli, ac sarculo purgari solebant, quod hortorum est proprium, לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר וָשָׁיִת,

וָשָׁיִת, *non venies illuc ob timorem ſentis et vepris*, i. e. ob metum ferarum, inter dumeta latitantium (cf. vs. 24.); ea enim montes arboribus olim frugiferis et vitibus conſitos, ſeduloque cultos, occupabunt. Ante יִרְאַת ſubaudiendum מִן, ut Jerem. XLVII, 3. מֵרַעַשׁ מַרְכְּבוֹ הֲמוֹן גַּלְגִּלָּיו, *ob ſtrepitum* qui eſt *curribus ejus, ob tumultum rotarum ejus*. וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר *Sed erit immiſſioni boum*, mutabuntur in loca, in quae boves poſtum mittuntur, וּלְמִרְמַס שֶׂה, *et conculcationi pecudis*, cf. ſupra V, 5.; paſſim ibi vagabuntur boves et pecudes, ut ſolent in locis incultis et ſylveſcentibus. Veteres hunc verſum longe aliter acceperunt. LXX. *Καὶ πᾶν ὄρος ἀροτριώμενον ἀροτριωθήσεται, καὶ ὀ μὴ ἐπέλθῃ ἐκεῖ φόβος· ἔσαι γὰρ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀκάνθης εἰς βόσκημα προβάτων, καὶ εἰς καταπάτημα βοός.* Neglexerunt vocem אֲשֶׁר, pro יִרְאַת legerunt יִרְאַת, et hanc ipſam vocem ab iis, quae ſequuntur, avulſerunt. Verba ceterum Graeci interpretis per ſe jam ſatis obſcura, longe adhuc obſcuriora facta ſunt in Latina verſione, quae verba *ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀκάνθης* reddit *pro ſolitudine et ſpina*, quum potius ſint reddenda ex poteſtate vocula *ἀπὸ*, *ex ſolitudine et vepreto*, ut accepit Cyrillus, qui verſionis Graecae ſenſum hoc modo exponit, relictis in tanta vaſtitate et ſolitudine agris et electiſſimis praediis, ſuperſtites paucos, ut quoquo modo tuti eſſent, ſe converſuros eſſe ad montes, eosque ſolos culturos; in illis enim ſolis tuto vivere poſſe, ut fit in tempore magnae calamitatis et anguſtiae. Illuc itaque *non perventurum timorem*, ſed illa loca ſola vindicanda eſſe a ſentibus et velpribus, et convertenda in paſcua, ad vitam in iis conſervandam. Hieronymus hunc verſum recte quidem ita vertit: *Et omnes montes, qui in ſarculo ſarrientur, non veniet illuc terror ſpinarum et veprium; et erit in paſcua bovis, et in conculcationem pecoris*; ſed in ſenſu exponendo haud multum diſſidet a mente Graeci interpretis. Sic enim hunc verſum cum ſuperiore enarrat:

rat: „Tantaque erit formido, ubique saevientibus gladiis, ut absque arcu et sagittis nullus suum agrum invisere audeat, et derelictis campestribus locis ad montana confugiant, ibique locorum difficultate muniti vix asperos montes manu fodiant, quia boves, aratra et vomeres non habebunt. Sicubi ergo rarus cultor in montibus fuerit inventus, inde vitam miserabilem sustentabunt; cetera autem patebunt pascuis, et absque ullo custode a brutis animantibus conculcabuntur." Hebraei interpretes, et haec, ut antea vs. 21. 22., accipiunt in meliorem partem, tanquam quibus describatur felicitas, qua gauderent Iudaei sub Hiskia post vastitatem a Sanheribo illatam; atque adeo ea vel connectunt cum vs. 22., ut Abarbenel, vel cum superiore versu, ut Kimchi. Secundum eos itaque haec est sententia verborum, in instaurato illo statu terrae ipsos quoque montes, qui olim pro pascuis aut arvis inservierant colonis, antiquum rursus obtenturos esse usum, et vel colendos in arva, conserenda ad proventum, vel futuros in pascua, pro lubitu coloni; nec venturum illuc amplius, ut tempore vastitatis, metum spinarum et veprium. Ita Abarbenel, rectius utique ex adscita hypothesi, quam Kimchi, qui vult, montes illos a spinis et vepribus liberatos, pastinandos et sarriendos, et tantam fore in terra proventus ubertatem, ut, etiamsi armenta et pecudes in eos immittantur, id neminem habiturum sit sollicitum. Similiter Saadias: وَجَمِيعُ ٱلْجِبَالِ ٱلَّتِي تُزْرَقُ بِٱلْمَرْءِ لَا يَدْخُلُهَا خَوْفُ ٱلْحَسَكِ وَٱلْقُرْطُبِ بَلْ تَكُونُ عَامِرَةً يُطْلَقُ فِيهَا ٱلْبَقَرُ وَيَدُوسُهَا ٱلْغَنَمُ أَمَانًا

Et omnes montes, qui per homines fodiuntur, eos non ingredietur metus spinae et tribuli, sed erunt culti; immittentur in

in eos boves conculcabuntque illos oves secure. Sed locum nostrum accipiendum esse in sequiorem sensum, et pertinere ad descriptionem vastitatis, satis arguit et nexus cum superioribus, in quibus clarissima vastitatis mentio, et quod hic montes illi dicuntur conculcandi a pecudibus. Nemo autem interpretum forsan cogitasset de his verbis accipiendis in meliorem partem, nisi haesissent in verbis לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר וָשָׁיִת, in quibus quum תָבוֹא acceperint pro tertia feminea persona, quae ad יִרְאַת pertineat, illa cum eo, quod versu superiore dicitur, totam terram fore vepretum et senticetum, non facile conciliari posse putarunt. Eorum vero interpretum, quibus summa cum ratione staret sententia, continuari hic descriptionem terrae devastatae, quidam sensum fecerunt hunc, metum sentium et veprium non perventurum in montes remotos, quippe residui homines ad illos confugerent solos, ut in iis salutem quaererent, reliqua terra neglecta. Id proxime accedit ad sententiam Hieronymi. Sed obstat, quod mentio hic sit non de montibus adeo remotis, et olim neglectis, sed qui omnino sarculo pastinari et coli solerent. Ludovic. de Dieu verba nostra sic interpretatur: *omnes montes, qui sarculo sarrientur, quo non veniet metus sentis et vepris, erunt in missionem bovis, et in conculcationem pecudis*, ut verba לֹא תָבוֹא שָׁמָּה posita sint pro אֲשֶׁר לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה, „Vau," inquit, „in וְהָיָה non copulativum, sed illativum est, latine redundans. Egit duobus praecedentibus versibus de vinetis in spineta ac vepreta convertendis; jam de montibus agit, qui segetibus conseri, adeoque sarculis sarriri, atque a noxiis expurgari solebant, ubi sarculis evelluntur vepres, si quae nasci videantur. At nec hi, ait vates, desolationem evadent. Si enim a vepribus nullus metus, immittentur armenta et pecora, quae segetes depascent et conculcabunt." Sed nulla sic datur ratio, quare illa loca montana, quae sarrirentur sarculo, non

ſimul a colonis ſepirentur, et ab immiſſione pecoris vindicarentur. Grotius per *timorem ſentium et veprium* indicari opinatur *ſepimenta* montium cultorum et feracium, quae confici ſolent ex ſentibus et vepribus, quibus *terreri* ſive arceri ſolent homines, ferae et pecudes, ne illa loca invadant, aut vaſtent, aut in ea paſtum eant. Quare ſenſum vult eſſe hunc, montes illos, bene olim cultos, qui diligenter a ſuo domino implexis circum ſpinis, id eſt, vivis ſepibus, muniti eſſent, ita a timido poſſeſſore fore neglectos, ut ſublatis dumorum ſtimulis, nihil futurum ſit, quod pecudem arceat, quo minus libere irrumpat. Interpretatio artificioſior, cui maxime hoc obſtat, quod verſu ſuperiore *ſentes* et *vepres* ad deſcriptionem terrae deſolatae et vaſtatae ſunt adhibitae. Sed plana erunt omnia, ſi תבוא pro ſecunda maſculini perſona habeas, et verba eo, quo nos ſupra, modo accipias.

ANNO-

Digitized by Google

ANNOTATIONIS

AD

CAP. VII.

ADDITAMENTUM I.

De annis LXV. intra quos regnum Ephraimiticum subvertendum praedicitur versu 8.

Unde ducenda sit epocha annorum LXV., intra quos respublica Ephraimitarum denuntiatur plane subvertenda et solvenda, et in quo desinant termino, quaestio est difficilis. Regnum Ephraimiticum post editum hoc oraculum duplicem accepisse cladem constat: alteram biennio circiter post hoc tempus, quando Tiglath-Pulassar, Assyriorum rex, ab Ahaso in auxilium vocatus, Pecacho florentissimam regni sui partem, Gileadem Trans-Jardenensem, et Galilaeam ademit, abductis in Assyriam incolis (2 Reg. XV, 29. 30.), obtruncato simul Pecacho a conjuratis, principe Hosea; quo tempore idem Assyriae rex Damascum cepit, Rezinem occidit, et Syros pariter in Assyriam et Mediam transtulit (2 Reg. XVI, 9.); alteram, quando Salmanassar sextô Hiskiae regis anno, ab edito hoc oraculo vicesimo primo, post Samariam expugnatam et destructam Ephraimitas reliquos in Assy-

Digitized by Google

Assyriam abduxit, et rempublicam evertit (2 Reg. XVII, 8. 4.). Neutri convenit terminus hoc nostro loco definitus. Animadvertit hanc difficultatem jam Hieronymus indicata simul ratione, qua suae aetatis Judaei hunc nodum expedire solerent: „Regnum decem tribuum, id est, populi Ephraim, post sexaginta et quinque annos esse cessabit. Quod nisi diligentius attendamus, stare non poterit. Duodecimo enim anno Achaz, filii Joatham, in tribu Juda, regnavit Osee super Samariam, et nono anno imperii sui captus est. Regnavit autem Achaz super Judam annis sedecim, post cujus mortem septimo anno imperii sui captus est Osee, et destructa Samaria, omnisque populus est traductus in Medos, ita ut si voluerimus sedecim annos Achaz, et septem Osee ponere, efficiantur anni viginti tres, aut ut multum, viginti quatuor; et ubi erunt sexaginta et quinque anni, in quibus regnum Israel dicitur finiendum? Igitur Hebraei hunc locum ita edisserunt, ut Amos, qui sub Ozia cepit prophetare, quando et Isajas prophetiae suae habuit exordium, primus prophetaverit contra Israel, dicens [Amos. VII, 11. 17.]: *Israel autem captivus ducetur de terra sua.* Titulus quoque prophetiae ejus contra Samariam sit; et prophetare ceperit in diebus Oziae, regis Juda, ante duos annos terrae motus, quem volunt eo tempore accidisse, quo ingressus Ozias in templum Dei, sibi sacerdotium vendicabat, et terra percussa est, et cineres altaris effusi sunt, et ipse rex percussus est lepra. Volunt autem annum fuisse vigesimum quintum Oziae, quando haec acciderunt, cujus reliqui anni sunt viginti septem. Ozias enim regnavit annos quinquaginta duos, post eum regnavit Joatham, filius ejus, annis sedecim, et hujus filius, Achaz, annis aliis sedecim; post quem regnavit Ezechias, cujus sexto imperii anno capta Samaria est, atque ita effici simul annos sexaginta quinque." Eandem hanc a majoribus acce-

acceptam supputandi rationem tradit Jarchi, quocum consentiunt Aben-Esra et Abarbenel. Ita enim ille: „Supputa a prophetia Amosi, usque ad decem tribuum deportationem, et invenies illos sexaginta quinque annos. Vaticinium Amosi editum est biennio antequam Usias lepra percuteretur, sicut dicitur in Amoso. [I, 1.]: *biennio ante terrae motum.* Usias autem leprosus fuit XXV annis, en XXVII. Jotham regnavit XVI annis, et *decimo sexto* Ahasi, *sexto* vero Hiskiae, qui est annus *nonus* Hoseae, deportatus est Israel in Assyriam. En tibi LXV annos. Neque possunt hi LXV anni supputari a tempore editi hujus vaticinii. Editum enim est a Jesaja Ahasi tempore; illi vero sexto Hiskiae anno sunt deportati." Ab Amosi vaticinio hos sexaginta quinque annos computandos censet quoque Kimchi, etsi paulo diversa inita ratione, qua afferenda, ne longus sim, supersedeo. Sed plane arbitrario illud sumitur ab Hebraeis. Nullum prorsus nostro loco indicium est, respici Amosi oraculum. Quomodo vero persuadere sibi potuit Jesajas, cogitaturos auditores vel lectores de epocha, plane extraordinaria, cujus ipse ne verbo quidem meminit? maxime vero quum Amos prophetam praecipue inter Ephraimitas egerit. Neque admittit illam interpretationem particula בְּעוֹד; ea enim si cum futuri temporis verbo jungitur, significat, periodum inchoare a tempore pronunciati sermonis. Quare e nostris interpretes plures statuunt, hoc vaticinium referendum esse ad extremum reipublicae Ephraimiticae excidium, quod figendum arbitrantur non in destructa a Salmanassare republica, cum expugnata Samaria, Ephraimitae in Assyriam et Mediam sunt abducti, sed in eo temporis articulo, quo Assarhaddon, Sanheribi filius, novos colonos ex Babele, Hava, Cutha, Hamatha, et Sepharvaimis transtulit in ditionem Samaritanam et Ephraimiticam (2 Reg. XVII, 24.), qui reli-

quias

quias gentis adhuc in terra superstites, quae aliquam adhuc reipublicae faciem retinuerant, sua multitudine obruerunt, et cum iis confusi atque commixti sunt, ut illae pro populo, ab aliis discreto haberi amplius non potuerint, id quod verbis יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם, *dejicietur Ephraim, ut non sit amplius populus* significari volunt, quod majus quid esse putant, quam si simpliciter respublica exscindenda dicta esset. Computum vero ita instituunt: post editum ab Esaja vaticinium anni elapsi sunt XXI ad finem regni Israelitici, XXIII ad initia regni Assarhaddini in Assyria, XVII ad occupationem regni Babylonici per eundem, IV ad ea tempora, circa quae provinciae Israeliticae inter plures colonos distributae nomen exstinctum est, et nomen Israelitarum, ut genti peculiare, desiit, quibus anni LXV efficiuntur. Commendata haec ratio praecipue est ab Usserio (*Annall.* V. T. ad annum 3327.), Vignoles (*Chronologie de l'Histoire S.* T. I. p. 428. seqq.), Lowtho, et Doederlinio. Verum ut taceamus, plura esse et in hac computandi ratione, quae arbitrario sumantur et sine idoneo argumento; vix justa reddi poterit ratio, cur vates, regni Ephraimitici excidium denunciaturus, ad translatos potius aliunde in Samaritidem colonos respexerit, quam ad casum multo graviorem expugnatae Samariae, destructi regni, et deportatorum in Assyriam et Mediam Israelitarum. Quod autem illi urgent phrasin: *ut non sit populus*, dubium non est, quin in ea magis quam par est quaerant. Ephraimitae vere desierunt *esse populus*; quando soluta est respublica, destructum regnum, transportati in Assyriam incolae. Quod autem sumunt, reliquias in terra superstites aliquam adhuc post illud tempus retinuisse faciem reipublicae, nullo nititur argumento.

Quia igitur nulla idonea hoc oraculum cum historia conciliandi apparet ratio, fuerunt, qui verba hebraea in

men-

mendo cubare existimarent. Ei vero sanando remedia adhibuere alii alia. Ludovicus Cappellus (*Crit. S.* p. 992. edit. Hal. et in *Nott. Critt. in Jesaj.* quae leguntur in *Operibus* ejus *posthumis*, p. 497.) pro שִׁשִּׁים reponendum שֵׁשׁ arbitratur, ut sensus sit: *intra annos sex et quinque*, hoc est, *undecim*, *confringetur Ephraim.* Fidem facit conjecturae ex historia, quae exacte, ut existimat, respondet prophetiae. Ea enim quum ineunte Ahasi anno secundo sit edita, biennio fere ante Pecachi obitum, Hoseae vero, Pecachi successoris; anno nono expugnata sit Samaria, et deportatus populus (2 Reg. XVI, 4. XVII, 6, XVIII, 10.), effici annos undecim. Placuit id Grotio et J. D. Michaeli quoque, qui hanc conjecturam in versione oraculorum Jesajae teutonica expressit. Sed talem emendationem non admittit Hebraicae linguae indoles, quae numeros infra *decem* nunquam adjungit ad alios item infra *decem* numeros, ut ex duobus simul junctis una summa efficiatur, quaeque numerum *undecim annorum* non alio modo enuntiat nisi hoc: אַחַד עֶשְׂרֵה שָׁנָה, vel hoc, עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה. Vitringa in apographo scribarum sacrorum verba nostra per compendium ita exarata fuisse conjicit: וּבְעוֹד שֵׁשׁ י׳ וְחָמֵשׁ שָׁנָה, *et adhuc sedecim et quinque anni, et attereretur Ephraim*, pro eo quod plene scribi debebat וּבְעוֹד שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה וְחָמֵשׁ שָׁנָה, litera י per compendium scripta pro עֶשְׂרֵה, *decem*. Librarios vero accepisse literam י tanquam partem vocis שֵׁשׁ, cui proxime adhaerebat, et ex שֵׁשׁ י׳ fecisse שִׁשִּׁים, quod olim per compendium scribebatur ששי׳, cum virgula supra י, ut Rabbini hodieque passim non solent exprimere ם finale pluralis numeri. Sic itaque ex ששׁ י׳, quod valet שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה, *sedecim*, factum esse שִׁשִּׁים, *sexaginta*, quum prophetae sententia sit, spatio *sedecim et quinque* annorum, id est, *unius et viginti*, Ephraimum *desiturum esse populum*, i. e. exscindendam esse rempublicam. Tantum vero temporis inter editum hoc oraculum

et

et expugnatam a Salmanassare Samariam intercessisse, probat Vitringa hoc modo: Ahasus regnavit XVI annos (2 Reg. XVI, 2.), quorum initio propheta haec vaticinatus est; Hiskiae vero, filii ejus, anno sexto capta est Samaria, et respublica Israelitica per Salmanassarem destructa (2 Reg. XVIII, 10.). Quod suae conjecturae obverti posset, praeter receptum loquendi usum esse, ut quis pro *uno et viginti* dicat *sedecim et quinque*, ei Vitringa occurrit hac ingeniosa observatione, designari illa a vate usurpata formula distinctos regiminis Ahasi et Hiskiae annos. Ille nimirum regnavit XVI annos, cujus primus nondum decucurrerat, cum propheta hoc vaticinium ederet, et Hiskias *quinque*, antequam haec evenirent. Verum et illa difficultate sublata manet non unum, quod urget Vitringianam sententiam. Primo, plane est incertum, antiquissimis temporibus in more fuisse, numeros indicandi per literas. Demus vero, receptum fuisse Jesajae tempore illum numeros exprimendi modum, estne credibile, numerum compositum ita expressum esse, ut voci unius numeri plene exaratae adjiciatur alterius numeri sola nota? Quis numerum *sexdecim* scripturus ponat VI *decem*? aut *sex* X? Neque quod Vitringa sumit cum Cappello, incidisse bellum illud conjuratorum contra Ahasum regum Syriae et Ephraimitidis in primum Ahasi annum, admodum est probabile, propter bellum 2 Chron. XXVIII, 5. commemoratum perquam triste regno Judaico (vid. supra p. 227.), quod ex sententia ipsius Vitringae eo, de quo hic loquitur Jesajas, prius esse debuit. Vix autem dubitari potest, quin unus alterque annus inter utrumque bellum intercesserit. Liberiore critica in hoc loco emendando usus est Houbigant. Is enim versu 8. pro iis, quae nunc leguntur, vocabulis, וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם, substituit haec: וּבְעוֹד שָׁלשׁ שָׁנִים יֵחַת אֲרָם מֵעָם, *et adhuc tres anni, et delebitur Syria ex albo populorum.*

„Con-

„Conjectura," inquit, „haec nititur *primo* in serie ipsa orationis, quae non modo manca erit, si de Syria nihil aliud dicetur, quam *caput Syriae esse Damascum, Damasci Rasin*, sed quae etiam postulat notari, Syriam post paucos annos eversum iri, quomodo infra notatur regnum Ephraim non jam fore ullum post annos sexaginta quinque; secundo, in antedictis, quia causa exprimitur, propter quam Syriae in Judam consilia irrita sint futura; tertio, in infra dicendis, in quibus docetur, terram Juda immunem fore, antequam puer, qui mox nascetur, sat annorum habeat, ut ratione possit uti, i. e. priusquam sit trium annorum; quarto, in ipsa historia, in qua deinde narratur, regem Theglatphalasar, ab Achaz in sui auxilium vocatum, venisse in Syriam, Rasin regem interfecisse, ac Syriae regnum delevisse, ad quod bellum conficiendum tres anni satis erant." Ut vero huic contra Syriam oraculo aequale fiat alterum contra Ephraimum, Houbigant versu 9. post nomen רְמַלְיָהוּ inserenda censet haec verba: וּבְעוֹד חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם, *sed post annos quindecim Ephraim ex albo populorum delebitur;* „qui anni XV. additi ad annos III., quibus elapsis interiturus est Rasin, conficiunt annos XVIII, qui effluxerunt ab anno quarto Achaz, quo hoc loquutus fuerit Jesajas, ut habeas ab initio regni Achaz usque ad captam Samariam annos XXII." Verba, quae vs. 8. iis, quae nunc leguntur, substituenda vult, וּבְעוֹד שָׁלשׁ שָׁנִים וגו׳, tam similia esse ait istis, quae ex ipsius conjectura de Ephraimo dicuntur, seu inchoantibus, seu desinentibus, ut similitudo ipsa erroris hic commissi demonstret causam, nempe scribam semel tantum haec posuisse, quae bis, et fere similia scripta fuerint. Aequale utrumque contra Syros et Ephraimitas oraculum reddere studet, quamvis ratione paulo diversa, A. F. Pfeiffer in peculiari super nostro loco Commentatione, quae legitur in *den Kritischen Nachrichten von kleineren theolog.*

philo-

Digitized by Google

philosoph. histor. und philolog. Schriften a Theoph. Chr. Harless editt. Norimb. 1782. P. I. Fasc. I. p. 7. seqq. Numerum שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ, qui versu 8. nunc legitur, ita dividendum censet, ut שִׁשִּׁים ad Ephraimum, חָמֵשׁ vero ad Syriam sit referendum. Illud vero concedi ab omnibus existimat, versus octavi hemistichium alterum loco suo motum esse, et pertinere ad versum nonum, quod autem versus octavi olim exstiterit hemistichium alterum, excidisse. Id igitur hoc modo restituit: וּבְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים יֵחַת אֲרָם מֵעָם, versui nono vero post nomen רְמַלְיָהוּ haec inserit verba: וּבְעוֹד שִׁשִּׁים שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם. Aliam nostrum locum medendi rationem proposuit H. E. G. Paulus in *Clavi Jesajana.* Is postquam exposuisset quae vulgo receptae annos LXV. computandi rationi obstant, observassetque, minime in usu fuisse vatibus, numeros ejusmodi definitos ponere (numeros enim *tres*, *septem*, *septuaginta*, quae passim in oraculis occurrunt, esse pro indefinitis et latius accipiendis habendos), verba שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ interpolata judicat, et proinde plane tollenda, porro postrema versus octavi voce מֵעָם, et versus noni prima, וְרֹאשׁ, aliter distinctis, hoc modo: מֵעִמּוֹ : רֹאשׁ, versus octavi hemistichium alterum ita legendum praecipit: וּבְעוֹד שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעִמּוֹ, quorum verborum sensum facit hunc: *intra annuum spatium avulsus erit Ephraim ab eo*, Syro, deterrebitur a foedere cum eo iciendo.

Habes conjecturas varias, quibus perlectis multo eris incertior, quam fueras antea. Mihi vero contra codicum omnium, quotquot inspecti sunt, contra versionum veterum omnium fidem textum hebraeum pro lubitu mutare, res videtur esse aleae plena. Minime igitur mihi dubium, genuinum esse id, in quo libri omnes consentiunt. Frustra tamen quis e monumentis historiae veteris demonstrare allaboret, inter editum hoc ora-

Digitized by Google

oraculum et regni Israelitici eversionem intercessisse LXV. annos. Respexit, ut mea fert opinio, Jesajas celebre aliquod illis temporibus vaticinium, quo regni Israelitici interitus definitus esset atque terminus, ad quem illo ipso, quo vates loquebatur, temporis articulo LXV. annorum superesset spatium. Judaei autem seriores quum ejusmodi oraculum quaererent inter ea vaticinia, quae in V. T. libris literis sunt consignata, nullum reperiebant aliud, quod tanto jure huc referri possit, quam illud Amosi VII, 11. 17. Et hinc enata forsan illa LXV. nostri vaticinii annos computandi ratio, Judaeis jam Hieronymi aetate recepta, quam supra attulimus.

Digitized by Google

ANNOTATIONIS

AD

CAP. VII.

ADDITAMENTUM II.

De Immanuele virgine nascituro, vs. 14.

ANDREAE SENNERT *Exercitatio Rabbinico-Philologica ex oraculo Jesaj. VII, 14.* Viteberg. 1651. 4.

JOA. SAUBERTI Dissertat. *de Haalma matre Immanuelis, ad insignem prophetiam Jesaj. VII, 14. 15. 16.*, Helmstad. 1664. 4. Recusa in Auctoris *Palaestra Theologico-Philologica; sive Dissertatt. academicar. Tomo singular.*, Altdorf. 1678. 4. p. 130. seqq.

JOA. DEUTSCHMANNI *Dissertat. de conceptione et nativitate temporali Messiae*, Viteberg. 1664.

JOA. FRID. SCHARFII Dissertat. *de* העלמה, *virgine miranda prorsus ratione filium paritura*, Viteberg. 1675. 4.

CHRISTOPH. LOCHNER *Dissertatio de loco classico Esajae VII, 14.; in Thesauro Theologico-Philologico, sive Sylloge Dissertationum elegantiorum ad selectiora et illustriora V. et N. T. loca*, Amstelod. 1701. Vol. I. p. 691. seqq.

SAM.

Digitized by Google

Sam. Andreae *Dissertat. de Nativitate Immanuelis, Jes. VII, 14.*; ibid. p. 697. seqq.

Joa. Dav. Clodii Dissert. *de conceptu et partu virgineo*, Gissae, 1685. 4.

Henr. Kirschgart (Praef. J. A. Danz) עלמה יולדת, *sive partus virginis miraculosus, ex Jesaj. VII, 14.*, Jenae, 1700. 4.

Campeg. Vitringa *Observatt. SS.* L. V. C. I. II.

Jo. Georg. Abicht Dissert. *de Immanuele e virgine nascituro*, Viteberg. 1717. 4.

Jo. Frid. Bornerr Progr. *ad Esaj. VII, 14.*, Lipf. 1751. 4.

Andr. Georg. Waehner Dissert. *Jesum Christum Immanuelem Jes. VII, 14. Matth. I, 22. contra Judaeos defendens*, Gotting. 1755. 4.

Joa. Ehrenfr. Pfeiffer Progr. *Immanuelem non geminum, sed unicum, Jesum Christum, ex Jes. VII, 14. et Matth. I, 22. 23. proponens*, Erlang. 1761. 4.

Dissertation on Isajah VII, 13—16. by Beniam. Kennicott; London, 1767. 8.

Christ. Frider. Schmid *Vindiciae nativitatis Christi e matre virgine ad Es. VII, 14. 15.* Progr. Viteberg. 1773. 4.

Moralisch-kritische Vertheidigung der wichtigsten Weissagungen Es. 7, 14—16. und Cap. 8, 1—3., wider alle unrichtige Auslegung derselben, den Zweiflern zur Untersuchung, und allen Freunden der Wahrheit zur Befestigung, Hamburg, 1773. 8.

Johann Lorenz Isenbiehl's *Neuer Versuch über die Weissagung vom Emmanuel*, (Götting.) 1778. 8. De controversiis ob hoc scriptum motis vid. *die Neuesten*

Digitized by Google

Religionsbegebenheiten mit unpartheyischen Anmerkungen, Vol. I. II. III., et C. Guil. Fr. Walch's *Neueste Religionsgeschichte,* P. VIII. p. 9. seqq.

Ausführliche Rechtfertigung der Gründe für die Erklärung der Stelle Jes. VII, 14. auf Jesum und Mariam, sammt einer Beleuchtung des Isenbiehlschen Neuen Versuchs, verfasst und mitgetheilt von Joh. Jung, Heidelb. 1778. 8.

Gespräch zwischen Isenbiehl und Jung, Frcof. et Lips. 1778. 8.

Katholische Betrachtungen über die zu Mainz, Heidelberg und Strasburg wider den Isenbiehlischen Versuch vom Emmanuel ausgebrachten theologischen Censuren, nebst einem Salzburger Facultäts-Gutachten. Zur unpartheyischen Prüfung rechtschaffener Theologen, und zur heilsamen Warnung unbesonnener Ketzermacher. Frcf. u. Leipz. 1778. 8.

Francisci Christoph. *de et in* Zwerger *Vindiciae vaticinii Isajae VII, 14. de Emmanuele,* Friburg. 1779. 8.

Frid. Guil. Dresdii Progr. *ad eruendum verum sensum vaticinii de Christo Immanuele ipsis solemnibus natalit.* J. C. *sacris propositum,* Viteberg. 1780. 4.

Neuer Versuch über den Immanuel beym Jesajas Cap. VII, v. 14. Siehe eine Jungfrau ist schwanger u. s. w. *nebst einem Anhang, darinn die wahre Periode der Klaglieder Jeremiae bestimmt ist, von* D. Joh. Balthas. Lüderwald, Helmstädt, 1783. 8.

Jo. Christoph. Pflücke Commentat. *de* עמנו אל *Jesaj. VII, 14.* Lips. 1786. 4.

A new Essay on the celebrated prophecy Isajah VII, 14. 15. 16. compared with the Gospel of Matth. I, 18 — 25. by Phil. Dav. Krauter, Bath, 1788. 8. Vid. J. D. Michaelis *Neue Oriental. und Exeget. Biblioth.* P. VI. p. 1.,

Digitized by Google

p. 1., et J. G. Eichhorn *Allgem. Biblioth. der bibl. Literat.* P. I. p. 979.

Jo. Gottfr. Hasse Progr. *Jesus Immanuel πληρῶθεις apud Jesajam VII, 14. seqq. et Matthaeum I, 18. 23.* P. I. II. Regiomonti, 1792. 4.

Jo. Gerar. Greveri Commentat. *de Immanuele*, in ejus *Commentationum miscellanearum Syntagmate*, Oldenburg. 1794. 8. Vid. Eichhorn *Allgem. Biblioth.* P. VI. p. 360.

Ueber die Geburt des Heilandes von der Jungfrau, Jesaj. VII, 14. Mich. V, 1. 2. Matth. I. 18—23. Luc. I, 26—36. Eine exegetisch-historische Untersuchung von E. F. K. Rosenmüller. *In dem Journal für auserlesene theol. Literat.* edit. a J. P. Gabler, V. II. partic. 2. Norimb. 1806. 8.

Planum et simpliciem nostri oraculi sensum, quem supra in Annotatione enarravimus, obscuratum deprehendimus jam primis rei Christianae temporibus a Judaeis contra Christianos disputantibus. Christianis enim hoc vaticinio Jesum Maria virgine natum praenunciari perhibentibus (Matth. I, 18—23. Luc. I, 26—26.), ut Judaei grave argumentum eriperent, quo divinitus missum esse Jesum probare illi solebant, Hiskiam potius, aut alium Jesajae aetate nasciturum puerum innui contenderunt. Ita secundo Christiano seculo Judaeus, quem secum disserentem inducit Justinus Martyr (*Dial. cum Tryphone* p. 262. edit. Lips.) et doctores tunc temporis Judaici celebre hoc oraculum exposuerunt. Ἐπεὶ δὲ, inquit Justinus, *ὑμεῖς καὶ οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν τολμᾶτε λέγειν, μηδὲ εἰρῆσθαι ἐν τῇ προφητείᾳ τῦ Ἡσαΐȣ· ἰδὲ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, ἀλλ' ἰδὲ ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ λήψεται,*

καὶ

καὶ ἐξηγεῖσθε τὴν προφητείαν ὡς εἰς Ἐζεκίαν τὸν γενόμενον ὑμῶν βασιλέα, πειράσομαι καὶ ἐν τούτῳ καθ' ὑμῶν βραχέα ἐξηγήσασθαι κ. τ. λ. Eandem interpretationem profert Hieronymus, simulque vero refutat: „Hebraei," ait, „hoc de Ezechia, filio Achaz, prophetari arbitrantur, quod ipso regnante sit capta Samaria, quod omnino probari non potest. Siquidem Achaz, filius Jotham, regnavit super Judam et Hierusalem annis sedecim, cui successit in regnum filius ejus Ezechias annos natus viginti quinque, et regnavit super Judam et Hierusalem annis viginti novem. Quomodo ergo, ut demus primo anno Achaz hanc ad eum factam prophetiam, de Ezechiae conceptu dicitur et nativitate, quum eo tempore, quo regnare coepit Achaz, jam novem Ezechias esset annorum? nisi forte sextum Ezechiae regni annum, quo est capta Samaria, infantiam ejus appellari dicant, non aetatis, sed imperii. Quod coactum esse atque violentum, etiam stultis patet." Recentiores Judaei interpretes alio se vertunt. Et Jarchi quidem, qui ipse refellit hanc suorum sententiam, qui ex Hiskia faciunt Immanuelem, virgine, quae Immanuelem sit paritura, uxorem prophetae intelligit, quae VIII, 3. נְבִיאָה, *prophetissa*, dicitur. Hoc modo autem hujus loci interpretationem instituit: „Uxor mea juvencula (עַלְמָה) concipiet hoc anno, qui fuit regni Ahasi quartus, filiumque pariet, quem ob mox futuram liberationem, quam divino concita motu praesagit, Immanuelem vocabit, i. e. rupes nostra erit nobiscum. Id igitur est signum (אוֹת) promissum, quod femina admodum juvencula, quae numquam antea est vaticinata, afflatu divino ventura videbit. Neque enim uxor prophetae נְבִיאָה vocatur, nisi ipsa quoque sit fatidica." Eadem fere Aben-Esrae est sententia, qui tres recenset filios Jesajae, symbolica omnes nomina gerentes, Schear-Jaschubum (supra vs. 3.), Immanuelem, et, qui deinceps occurret, Maher-Schalal-Chasbazum,

de

de quibus ipse propheta VIII, 18. *En me et pueros, quos mihi Jova dedit, sumus signa et prodigia in Israele.* Similem interpretationem affert Hieronymus: „Quidam de nostris Esajam prophetam duos filios habuisse contendit, Jasub et Emmanuel, et Emmanuel de prophetissa, uxore ejus, esse generatum, in typum Domini Salvatoris.“ Haud longe diversa Grotii opinio, nisi quod is Immanuelem eundem velit esse puerum, qui appellatus mox est Maher-Schalal-Chasbaz (VIII, 3.), duplici videlicet nomine prophetico insigniendum. Verum hanc sententiam, quae עַלְמָה facit *conjugem Jesajae*, solide refellit Kimchi, duobus argumentis, quae speciem omnem illi adimunt. Primum est, si propheta hic loquutus esset de conjuge sua, illam vocasset נְבִיאָה *prophetissam*, ut infra VIII, 3. Quis enim credat, prophetam, si de sua loquutus esset conjuge, non eam designaturum fuisse nomine aliquo, quo cognosci et ab aliis feminis dignosci possit? Imo si vel maxime, quod Grotius vult, loquutus esset de virgine aliqua, ab ipso adsciscenda hoc tempore in conjugium; debuisset utique eam certa aliqua nota sic describere et designare, ut alii intelligere possint, illum de sua potius conjuge, quam de qualicunque alia loqui. Alterum Kimchii est: non posse hanc sententiam consistere cum loco VIII, 8., ubi propheta verba faciens de Assyriis ait: *Extensiones alarum ejus implebunt latitudinem terrae tuae, o Immanuel!* Patere inde, per Immanuelem intelligi personam aliquam illustrem, *cujus* dici possit *esse Judaea*, qui non potest esse minor filio regis. Neque tamen, quod ipse Kimchi contendit, עַלְמָה esse Ahasi conjugem, magis est probabile. Eam enim simpliciter eo nomine appellasse, vix est credibile. Cur enim non dixisset, quod quilibet alius in tali casu diceret: *conjux sua?* Vel, si de regina loquutus esset, cur eam non potius appellasset מַלְכָּה, *reginam*, aut גְּבִירָה, *dominam, augustam*, quae appellationes usu fuerunt receptae? Ipsi

Digitized by Google

quoque Kimchio obstat locus VIII, 8. ab eo productus, quo alios oppugnat. Si enim hic intelligatur alius quidam Ahasi filius quam Hiskias, quo modo *ejus* dici potest fuisse terra Judaea? Hiskias enim solus fuit regni haeres. Veteres Judaei quum id animadverterent, hic Hiskiam designari dixerunt. Verum id jam refutavit Hieronymus, cujus verba supra attulimus, refelluntque ipsi Judaei recentiores, ut antea monuimus. Parum praeterea videri queat probabile, Ahasum, vel conjugem ejus, si vel maxime detur designari per עַלְמָה, puerum aliquem in suo domo nasciturum vocaturum fuisse Immanuelem. Illum, inquam, Ahasum, quem constat exigua fuisse in Deum fide. Gravissimum vero quod utrique, vel de Jesajae, vel de Ahasi conjuge, expositioni obstat, est illud, quod עַלְמָה de *nupta* femina ex usu loquendi intelligi plane nequeat, sed *virginem* denotet. Nihil est, quod obvertunt Hebraei, et Christianorum ii, qui Immanuelem prophetae filium faciunt, nomen עַלְמָה solummodo respicere *aetatem*, non *statum* feminae, *virginalem* aut *conjugalem*, significare igitur *feminam juvenem*, sive *nuptam*, sive *innuptam*, perinde ac עֶלֶם designat *adolescentem*. Hinc est, quod Aquila et Theodotion, proselyti Judaei, voce ad interpretandum עַלְמָה *νεᾶνις* sunt usi: vide quem supra attulimus Justini Martyris locum. Verum probat constans vocis usus in V. T. עַלְמָה numquam de *nupta*, sed ubique de innupta femina dici. Occurrit praeter nostrum locum sexies, Genes. XXIV, 43. Exod. II, 8. Ps. LXVIII, 26. Cant. I, 3. VI, 8. Proverb. XXX, 19. In *quinque* locis certissime sumi pro *virgine*, tori nescia, patebit illa inspicienti. Unus est, valde vexatus, Proverb. XXX, 19., quem urgent, qui contrariam sententiam defendunt. Illo loco inter quatuor occulta et impervestigabilia recensetur דֶּרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה, ubi עַלְמָה Judaei eandem volunt esse, quae vs. proximo dicitur אִשָּׁה מְנָאָפֶת, *femina adultera*, ad eam enim applicari, quae

quae Paroemiastes de עַלְמָה dixerat. Verum hanc scriptor a femina adultera manifeste distinguit; tantum illius exemplum ad hanc transfert. Locus agit de furtivis et clandestinis amoribus, et congressu, quem vir cum *puella innupta* exercet, nemine praeter amantes conscio, dum interea illa pro virgine habetur, et quid vitii sibi haereat, ita dissimulat, ut ab aliis id frustra pervestigetur. Est igitur quae hic עַלְמָה, *virgo*, dicitur, talis ex communi fama, judicio, et opinione aliorum. Nolumus cum pluribus superioris aetatis interpretibus *virginis* notionem voci עַלְמָה vindicare ex ejus etymo, etsi speciosum sit. Observant, עַלְמָה esse ab עָלַם, cujus forma Niphal, נֶעְלָם, *absconditum*, *occultum esse*, *ignorari*, designat, ut עֲלוּמִים *ignorata*, *occulta*, quae notio in omnibus vocibus derivatis regnat. Eam vero etymologiam *soli* convenire *virgini*, quae sic appellata sit, vel, quod nescia consuetudinis virilis *occulta* hactenus et *tecta* habeat, quae honestas alii, quam marito, revelari vetat; vel quod, pro more veterum, *domi lateat et occultetur*, non versata in publico, sed sub oculis matris aut custodis clam aliis servetur, cujusmodi virgines appellarunt *κατακλείστους*, *conclusas* (2 Maccab. III, 19. 3 Maccab. I, 18.), ut contra *meretricem* Chaldaei נָפְקַת בָּרָא, *prodeuntem foras*, in publico versatam, vocant; et hac ipsa de causa עֶלֶם notare *adolescentem*, nondum ad modum rei publicae, sed *domi* hactenus sub oculis parentum latentem et educatum, quem veterum morem ad vindicandam voci עַלְמָה *virginis* significationem pluribus illustrarunt Casaubonus (*Exercitatt. ad Baronii Annales* p. 106. seq.), Grotius *ad Matth.* I, 23.), et Huetius (*Demonstrat. Evangel.* Propos. IX. Cap. IX.). Ita jam Hieronymus in *Commentar.* ad h l.: „*Alma* non solum *puella* vel, *virgo*, sed cum ἐπιτάσει *virgo abscondita* dicitur et *secreta*, quae numquam virorum patuerit adspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit.“ Et idem in libro de

Tra-

Traditionibus Ebraicis: „*Alma*, quod interpretatur *abscondita*, id est, virgo nimia diligentia custodita, majoris mihi videtur laudis esse quam virgo. Virgo quippe, juxta Apostolum, potest esse corpore, et non spiritu. Abscondita vero, quae virgo est, ἐπίτασιν virginitatis habet, ut et virgo sit, et abscondita; et quae abscondita est, juxta idioma linguae Ebraeae, consequenter et virgo est; quae autem virgo, non statim sequitur, ut abscondita sit." Ejusmodi tamen ex etymologia petitis argumentis, utpote perquam incertis, parum tribuendum videtur; praesertim quum Arabica dialectus aliud etymon offerat non minus, aut forsan magis commodum, غَلِمَ, *coëundi cupidus libidinosus fuit*, unde غُلَامٌ *adolescens a nativitate ad juventutem*, et *juvenis plenae aetatis*, *cui ala barbae labiorum emergat*, cujus nominis femininum est غُلَامَةٌ *adolescentula*. Sed nobis, uti diximus, sufficit *usus loquendi*, qui עַלְמָה de *puella innupta* usurpat, seu virgo sit, seu talis censeatur, neque unquam adhibet in puella, quae sit uxor. Intellexisse autem Jesajam, cum haec loqueretur, *virginem parituram*, verba ejus ipsa demonstrant. Nam eodem hic loquitur modo, quo postea VIII, 3., cum dicit, *prophetissa concepit et peperit filium*, jungens נְבִיאָה, *prophetissa*, verbis וַתַּהַר וַתֵּלֶד, et partum attribuens ei feminae, quae sit uxor, cum parit. Ergo similiter attribuit nunc partum ei feminae, quae sit virgo, non quae antea fuerit. Ita omnes loquuntur; nec dicat maritus, *mea virgo peperit*, cum dicere vellet, *mea uxor peperit*, etsi uxorem suam duxerit virginem. „Lingua quoque Punica, ait Hieronymus, quae de Hebraeorum fontibus manare dicitur, proprie *virgo alma* appellatur." Additque paulo post: „Et quantum cum mea pugno memoria, numquam me arbitror *alma* in muliere nupta legisse, sed in ea quae virgo est; ut non

Digitized by Google

non solum virgo sit, sed virgo junioris aetatis, et in annis adolescentiae." Quod vero praecipuum est, huic vocis עַלְמָה usui h. l. suffragatur ipsius rei indoles, atque extra dubium collocat, proponi virginem parturientem tanquam Immanuelis matrem. Nisi enim partum miraculosum intelligas, quem Deus ipse signum non interiturae domus Davidicae constituat, nemo dixerit, quid illud sit in hac prophetia, quod sustineat locum et vicem *signi*. Par est credere, prophetam hac voce eodem sensu uti, quo eam usurpaverat vs. 11., ubi manifeste sumitur de signo aliquo *prodigiali*, non memoriali, sive verbali, vel qualicunque alio. Quis vero *signi prodigialis*, aut miraculi loco habeat, si ex congressu viri evadit gravida, quae virgo esse desiit? Recte Hieronymus: „Quando dicitur: *dabit Dominus ipse vobis signum*, novum debet esse atque mirabile. Sin autem juvencula, vel puella, ut Judaei volunt, et non virgo pariat, quale signum poterit appellari, quum hoc nomen aetatis sit, non integritatis?" Gemina his habet Theodoretus in *Commentario* ad vs. 14. Item Irenaeus (*adversus Haereses* L. III. c. 21. §. 6.): „Quid enim magnum, aut signum fieret in eo, quod adolescentula, concipiens ex viro, peperisset, quod evenit omnibus, quae pariunt, mulieribus?" Nec non Tertullianus (*adversus Judaeos*, c. 9.): „Signum autem a Deo, nisi novitas aliqua monstrosa fuisset, signum non videretur." Et paullo post: „Nihil signi videri possit res quotidiana, juvenculae scilicet praegnatus et partus." Haerent hic Hebraei, et Christiani interpretes illi, qui עַלְמָה de *nupta femina* capiunt, neque quomodo sese expediant, facile inveniunt. Jarchi, ut vidimus, signum in eo constituit, quod uxor vatis, juvenis adhuc, tempore partus corriperetur a spiritu prophetico, et ipsa prophetis facta nomen Immanuelis, futuram liberationem ab hostibus praesagiens, filio inderet. Kimchi *signum* facit hoc, quod

Digitized by Google

quod nascendus puer a primo nativitatis tempore vesciturus sit butyro et melle, cum illo judicii discrimine, ut *dulcia* sit admissurus, tejecturus vero *amara* et insalubria. Aben-Esra signum tum ponit in ipso nomine Immanuelis, tum in eo, quod puer, quam primum natus esset, mox vesciturus sit butyro ac melle, id enim non esse de more recens natorum. Idem recenset et rejicit simul Saadiae sententiam, signum quaerentis in *partu masculo*, quem jam hoc tempore vates praedixerit. Abarbenel signum ponit tam in nomine Immanuelis, quam in eo, quod vates simul hoc tempore indicaverit Ahaso, uxorem ejus, vel filiam tenellae aetatis, nuptam tamen, jam nunc esse gravidam, et enixurum foetum. Grotius signum arbitratur fuisse illud, quod propheta ipse congrederetur circa id temporis cum femina, quae tum adhuc virgo esset, sed nupta prophetae partum ederet masculum, qui symbolicum ferret nomen et *Immanuelis* et *Maher-Schalal-Chas-bazi*, in signum instantis liberationis. Sed quam frigide haec omnia dicantur, quam sint exilia, et longe infra exspectationem, quam propheta magnificis verbis Ahaso et populo fecerat, unusquisque, et nobis non monentibus, sentiet ipse.

Denique minime praetermittendum illud, veterem esse opinionem, inter plures pervulgatam populos, de viris insignibus, praeclaris, ceteris mortalibus sapientiae atque praestantiae laude antecellentibus, quibus coelestis esset origo, praeter communem naturae legem matribus *virginibus natis*. Observavit id jam Hieronymus (*adversus Jovinianum* L. I. Cap. 26.): „Apud Gymnosophistas Indiae quasi per manus hujus opinionis auctoritas traditur, quod Buddam, principem dogmatis eorum, e latere suo virgo generarit. Nec hoc mirum de barbaris, quum Minervam quoque de capite

Jovis

Digitized by Google

Jovis et Liberum patrem de femore ejus procreatos, doctissima finxerit Graecia. Speusippus quoque, sororis Platonis filius, et Clearchus in laude Platonis, et Anaxilides in secundo libro Philosophiae, Perictionem, matrem Platonis, phantasmate Apollinis oppressum ferunt [cf. Diogenes Laërtius L. III. Segm. 2. 5.], et sapientiae principem non aliter arbitrantur nisi *de partu virginis* editum. Ac ne nobis Dominum Salvatorem de virgine procreatum Romana exprobraret potentia, auctores urbis et gentis suae Ilia virgine et Marte genitos arbitrantur." Hujusmodi plura e Graecis Romanisque scriptoribus attulit P. D. Huetius in *Demonstrat. Evangel.* Propos. IX. Cap. IX. §. 4. p. 771. edit. Lips., et in *Quaestt. Alnet.* L. II. C. XV. p. 188. seqq. Quae vero Hieronymus ejus, quem adscripsimus, loci initio de Indorum Budda dicit, confirmantur narrationibus virorum fide dignissimorum, qui nostra memoria oras istas invisere. Ita Paulinus a S. Bartholomaeo, Malabariae Missionarius, in *Systemate brahmanico liturgico, mythologico, civili* etc. (Rom. 1791. 4.) p. 158. Brahmanorum de Budha doctrinam exponens, haec scribit: „Natus est ex *Máyà* [ut Mercurius, quocum Budha non pauca habet communia, ex *Maia*], quae imaginationis dea est, ex mente, ex voluntate *virgine*, et sine complexu carnali, quemadmodum filii Pandavarum apud Brahmanes per auriculam ex sole, ope orationis magicae, et sine complexu virili nati fuisse scribuntur in libro Sambhavam et Yndhishtria." Cf. *Darstellung der brahmanisch-indischen Götterlehre nach dem lateinischen Werke des Vater Paullinus a St. Bartholomaeo bearbeitet* (Goth. 1797.) p. 142. seqq. Similia de suo *Fo*, *Fobi*, sive *Xaca* (qui nomine tantum a Budha est diversus, vid. Langles Not. ad versionem gallicam Thunbergiani Itinerarii T. II. p. 162.) narrant Tibetani et Sinenses.

Refert

Digitized by Google

Refert ea AUGUSTIN. ANTON. GEORGI in *Alphabeto Tibetano* (Romae 1762. 4. p. 32.): „Xaca, postquam pluries in corpora transmigrasset, tandem, ut depravatos hominum mores emendaret, convolavit in uterum Lhamòghiuprul, Nymphae omnium pulcherrimae, et recens nuptae regi viro Sezan. De ea praedixerant vates, et qui imponendorum nominum auctores erant, fore, ut pareret filium venustissimum omnique sanctitate donatum; ipsamque propterea admirandae pulchritudinis atque virtutis, Deam Lhamoghiuprul appellarunt. Sed antequam in novae matris sinum reciperetur Cianciub (hoc nomen gessit in penultima incarnatione), Laharum princeps Chiacio, tantam illius utero splendoris copiam infudit, ut ab omni faece et coinquinatione purum reddiderit. Totus ita nitidus et pellucidus factus uterus, infantulum, quem clausum gerebat, admirabili tum corporis, tum animi fulgore micantem intuentium oculis ostendèbat, quamdiu a latere dextro, nullo relicto hiatus vestigio, genitrix intacta eum in lucem effudit.“ Cf. DU-HALDE *Descript. regni Sinensis* Vol. III. p. 26. vers. germ., et COUPLET *Confucius Sinarum Philosophus*, Declarat. Prooemial. p. XXVIII. Frequens est hodienum apud Sinenses pulcherrimae mulieris effigies (*Schingmuh*, i. e. matrem mentis perfectae vocant), capite fulgore radiante circumdato, infantem in ulnis gestantis, quem ex ea natum esse aiunt sine ullo virginitatis dispendio. Vid. BARROW *Itinerar. Sinense*, P. II. p. 159. vers. teuton. Vinar. 1804. edit., sive P. II. p. 247. vers. teuton. Hamburg. 1805.

Ejusdem illius opinionis vestigia deprehendimus in Graecorum Romanorumque poetarum fabulis de Virgine Justitia, quae quum olim per aurea secula inter

Digitized by Google

intra homines versata esset eosque rexisset, posthac vero, mortalibus in deteriora labentibus, ad sidera evolasset, inter quae Astraeae sive Erigones nomen gerit (vid. Arati *Phaenom.* vs. 96. seqq., et versionem Germanici vs. 95. seqq., nec non Festi Avieni paraphrasin poeticam, vs. 275. seqq.), reditura sit aliquando, cum in magna illa rerum omnium ἀποκαταστάσει aurea aetas ad terram redibit. Ita Manilius *Astronomic.* IV, vs. 543.. seqq.

Erigone surgens, quae rexit secula prisca
Justitia, rursusque eadem labentia fugit;
Alta per imperium tribuit fastigia summum,
Rectoremque dabit legum jurisque sacrati,
Sancta pudicitia divorum templa colentem.

Eodem spectat Virgilius, dum reversurae aureae aetatis descriptionem *Eclog.* IV. vs. 4. seqq. ita orditur:

Ultima Cumaei venit jam carminis aetas;
Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo.
Jam redit et Virgo; redeunt Saturnia regna;
Jam nova progenies coelo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave Lucina; tuus jam regnat Apollo.

Sunt autem plura, in quibus Virgilianum carmen congruit cum Jesajano illo, quod Capp. VII—XII. continetur. Agit nunc ultimam mundi aetatem, qua exacta novus seculorum ordo inchoaturus sit, puero aliquo nato, canit Virgilius, canit item Jesajas (vs. 14., cf. supra p. 253.). Puer ille adscriptus erit heroibus, et

Digitized by Google

orbis terrarum pacati erit regnator, apud Maronem vs. 15—17., et apud Jesajam IX, 4—6. XI, 6. seqq. Porro melior illa aetas apud Virgilium per gradus succedit, ita ut puero nato exordia (vs. 18—25. 31. seqq.), incrementa vero sua habitura sit, quando ille adoleverit (37. seqq.). Similia observa in Jesajano carmine; nam Immanuelis partus et aetas juvenilis cadunt in ultimae aetatis tristia tempora, quibus bella et discordiae nondum cessarunt, Jesaj. VII, 15.—VIII, 22. (cf. Eclog. vs. 31. 36. *Pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis*), illo demum adulto desinent dissidia atque certamina omnia, IX, 4—6.

Cap.

Digitized by Google

Cap. VIII.

ARGUMENTUM.

Promissum, quod antea (VII, 8. 9. 15.) factum erat Ahaso vel potius piis in populo Judaico superstitibus, de vicinorum regnorum, quorum metu cruciabantur, subversione mox futura, propheta jam repetit jussu divino, novoque signo confirmat. Puerum ut ex uxore prophetide suscipiat, Deus mandat Jesajae, ejusque nomen publico testimonio in volumine grandi exarare jubet, quod futurum sit Judaeorum genti in signum et portentum (vs. 1—4.). Tum populo utroque, et Israelitico et Judaico, minatur graviter vexandum esse ab Assyriis (vs. 5—8.). Illudit tamen molimini gentium hostilium, firmatus auxilii divini promisso, quod significatur Immanuelis nomine (vs. 9. 10.), hortaturque suos, ut in solo Jova spe locata, nihil sibi metuendum putent a duobus regibus, quorum conjuratio frequens erat in eorum sermonibus (vs. 11—18.). Ad extremum his, qui a Jova defecerint, ejusque promissis existimaverint credendum non esse, sed potius a pythonibus et divinis petendum oraculum, adversa omnia minatur, quae ad finem usque Capitis persequitur.

Digitized by Google

Caput hoc teutonice versum et explicatum a J. G. Eichhorn legitur in den *Blumen althebräischer Dichtkunst*, p. 339. seqq. et p. 326. seqq.

---

1. גִּלָּיוֹן haud pauci interpretantur cum Chaldaeo (לוּחַ) *tabulam*, et intelligunt vel *lapideam*, vel, ut Lowthus, *aeneam*, vel, ut Michaelis in *Supplemm.* p. 313., *tabulam ex marmore polito*, ab Arab. جلى *polire;* eodem modo, ut a פָּדָה dicitur פִּדְיוֹן, a כָּלָה formatur כִּלָּיוֹן, נִקָּיוֹן a נָקָה, עֶלְיוֹן ab עָלָה; Jod enim est radicale, pro quo Hebraei ob faciliorem pronuntiationem ה ponere solent. Alii intelligunt *volumen membraneum* explicatum; cujusmodi volumina, quod in formam cylindri circa lignum teres convolvi (גָּלַל) solerent, inde tulerunt nomen מְגִלָּה (cf. infra XXXIV, 4. נָגֹלּוּ כַסֵּפֶר, *libri instar convolventur*), qua ipsa voce utitur Jarchi ad nostrum גִּלָּיוֹן explicandum. Verisimilius arbitrantur, Jesajam inscripsisse *chartae membranaceae*, quam *tabulae lapideae* vel *aeneae*. At *tabulis* (עַל־לוּחוֹת) vaticinia inscripta invenimus et infra XXX, 8. Habac. II, 2. Uti solebant veteres, praeter aeneas, et tabulis plumbeis et ligneis, in quibus exararent literas. Vid. J. N. Funccii *de Scriptura Veterum Commentat.* Cap. II. §. 3. 8. Syrus interpres usurpat h. l. nomen ܓܶܠܝܳܢܳܐ, quod a ܓܠܳܐ s. ܓܠܺܝ *revelavit*, denotat vel *paginam apertam*, vel *volumen explicatum*, patens. Convenit cum Chaldaico גִּלְיוֹן, *spatium chartae in librorum lateribus retectum et scriptura vacuum.* Vid. Buxtorfii *Lexic. Chald. Talmud.* p. 427. LXX. pro גִּלָּיוֹן גָּדוֹל posuerunt τόμου καινοῦ μεγάλου, pro quo in codice Alexandrino χάρτου μεγάλου, quod probat Cappellus in Nott. Critt. ad h. l. Sed prius exhibent Eusebius, Cyrillus, Theodoretus, nisi quod is habeat: τόμον καινὸν μέγαν.

Digitized by Google

μέγαν. Hieronymus: „LXX. pro *libro grandi* interpretati sunt *librum novum et magnum.*“ Arabicus in Polyglottis interpres: مُدْرَجًا صَحِيحًا صَحِيفَةً جَدِيدَةً كَبِيرَةً *volumen integrum, paginam* s. *tabulam novam magnam.* Reliqui Graeci interpretes, Procopio referente, posuerunt *τεῦχος, διφθέρωμα, κεφαλίς.* *Tabulam* vero *magnam,* גָּדוֹל, sumere jubetur vates, quae majusculis literis apta sit, in omnium oculos incurrentibus. בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ *Cum stylo hominis,* i. e. scriptura vulgari, inter homines usitata, ut *ἀριθμὸς ἀνθρώπου, numerus hominis,* Apoc. XIII, 18. dicitur *numerus bestiae,* quod communi et recepto more putandus esset, et Cap. XXI, 17. *μέτρον ἀνθρώπου, mensura hominis,* communis et vulgata. Chaldaeus: כְּתָב מְפָרַשׁ, *scriptura clara,* distincta; quod sequutus Jarchi hanc phrasin ita exponit: „eâ scripturâ, quam cujuscunque ordinis homines, etiam legendi minus periti, legere queant.“ Locus plane geminus est Habac. II, 2., ubi vati Deus hoc legitur praecipere: כְּתֹב חָזוֹן וּבָאֵר עַל־הַלֻּחוֹת לְמַעַן יָרוּץ קוֹרֵא בוֹ *Scribe visionem hanc, et quidem dilucide super tabulis, ut* cito eam *percurrere* et assequi *possit,* quisque *eam lecturus.* חֶרֶט, *Stylus* scribentis et delineantis, coll. Syr. ܚܪܛ, *incidit, scalpsit,* hic positus est pro ductibus, qui eo scribuntur, ut Exod. XXXII, 4. וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט, *et delineavit eum stylo.* Fusius de hujus vocis significatione varia egerunt Bochartus *Hieroz.* P. I. L. II. Cap. XXXIV., T. I. p. 343. edit. Lips., Fullerus *Miscell. SS.* L. V. C. 10., Schroederus, *de Vestitu Mulier. Hebr.* p. 280. et Michaelis *in Supplemm.* p. 917. seqq. Atque is quidem חֶרֶט אֱנוֹשׁ interpretatur *scripturam communem et notam,* sacrae, hieroglyphicaeque oppositam. Verum talem scripturam sacram Hebraeis

fuisse usitatam, nullo testimonio potest probari. Gussetius in *Commentar. Ling. Hebr.* sub voce חֶרֶט p. 536. edit. Lips. גִּלָּיוֹן esse *vestem pretiosam*, ut supra III, 23. גִּלְיוֹן, חֶרֶט autem h. l. denotare contendit *cistam*, in qua vestis illa pretiosa recondi debuerit, ut incorrupta aut occulta servaretur usque ad tempus nascendi filii prophetae; super ea veste igitur (עָלָיו) hanc inscriptionem cistae imposuisse vatem: לְמַהֵר וגו׳, quasi dixexisset hunc fasciculum ad nasciturum Maherschalalchazbasum, vel quasi diceret, praedam esse destinatam festinanti. Illud indumentum exquisitum fuisse specimen praedae cujusque pretiosae. simulque innuisse, mulieres ipsas, quae procul a proeliis latere solent, spoliatum iri, nec solum viros in pugna foris casuros. Quam interpretationem pluribus refutavit Hoheisel in *Observatt. philologico-exegett. in Jesaj.* p. 74. 75. (cf. Schroederum l. l. p. 295.). Ipse אֱנוֹשׁ infinite sumit, *aliquis*, *quispiam*, ut infra XXXIII, 8. LI, 7., ut verba nostra ita sint explicanda: *scribe stylo alicujus*, seu: sume stylum ab aliquo, qui primum tibi obvenerit. Alii: *caelaturâ hominis*, i. e. literis grandioribus, ita ut humanae magnitudinis esset inscriptio haec, quae nunc agitur. Ex Lowthi sententia חֶרֶט אֱנוֹשׁ, *stylus viri* sive *artificis*, opponitur חֲרִיטֵי אִשָּׁה דְּ, seu, ut aliqui codd. sine Jod habent, חֲרִט, *ornamento feminarum*, de quo supra III, 22. Sed recte huic sententiae opponit Michaelis l. c. primo, quod ita non חֶרֶט אֱנוֹשׁ dicendum fuisset, sed חֶרֶט אִישׁ, deinde, quod in plerisque certe exemplis utrumque nomen ipsa satis scriptione distinguitur; denique quod res ipsa jam clamat, ubi litterae scribendae, non de ornamento feminarum sermonem esse posse. Sunt alii, qui בְּחֶרֶט disjungendum putent ab אֱנוֹשׁ, id vero in Vocativo capiendum, hoc sensu: *scribe stylo, o homo!* Quod adversatur non solum interpungendi rationi Masorethis receptae, verum etiam inter-

Digitized by Google

pretum veterum omnium consensui. In verbis, quae sequuntur, לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז difficultatem interpretibus creavit praefixum ל. Plures cum Ludovico de Dieu illud habent pro signo Dativi casus, ut indicetur persona, cui volumen inscribi et dedicari vellet vates. Plane praeter consilium prophetae. Ludov. Cappellus vocem מַהֵר accipit *forma infinitivi*, et ל pro *praefixo gerundiali*, vertitque: *ut acceleret spolia*, scil. rex Assyriorum, *festina praedari*, quae cum non cohaereant, addit: verba duo priora esse veluti titulum voluminis, duo vero posteriora veluti corpus ipsum libri. Verum quisque ipse videt, et patet ex vs. 3., prioris et posterioris partis hujus nominis eandem esse interpretationem et rationem. Rectum vidit Vitringa, ל h. l. esse *specificativum*, sive ὁριστικὸν, et idem valere, quod Graecorum τὸ (cf. Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 283.), ut adeo sensus sit: *scribe in eo τὸ Maher Schalal, Chasch Bas.* Inscribe volumini haec verba, hoc nomen. Verba vero illa capienda sunt in *tempore praesenti; properat spolium! festinat praeda!* מַהֵר est forma *Infinitivi*, sed subaudito *praeterito*, quasi scriptum esset מַהֵר מַהֵר, *properando properavit.* Qui loquendi modus quum satis frequens sit apud Hebraeos (exempla vid. apud Glassium *Phil. S.* p. 288. edit. Dath., add. Schoettgenii *Dissertat. de singulari aliqua Ling. Hebr. ellipsi* §. 4. in Waltheri *Ellipss. Hebrr.* edit. Schulz. p. 152. seq.; Storrii *Observatt.* p. 157. 315.); nulla est causa, ut pro לְמַהֵר hic legamus לְמַהֵר, cum Michaeli, *Bibl. Orient.* T. XIV. p. 126. Ante nomen utrumque שָׁלָל et בַּז subaudiendum ל, quasi plene scriptum esset: מַהֵר לְשָׁלָל חָשׁ לְבַז. Sed quum componenda essent haec verba in formam gemini nominis proprii, neglecta est litera ל, et verba מַהֵר et חוּשׁ, sua natura *intransitiva*, adsciverunt potestatem *transitivorum*, ut *properat spolium*, idem sit quod *accelerat*, sive *properat ad spolium*.

Digitized by Google

LXX. Τοῦ ὀξέως προνομὴν ποιῆσαι σκύλων, *ad velociter depraedationem faciendam spoliorum.* Hieronymus: *Velociter spolia detrahe, cito praedare.* Chaldaeus: כּוּחִי לְמִבַּז בִּזָּא וּלְמֶעְדֵּי עֲדָאָה *Festina ad praedandum praedam, et aurensedum spolium.* Saadias: لُوحَا ٱلسَّلَبِ وسُرْعَةُ ٱلْغَنِيمَةِ *Certe festinatio est praedae, et acceleratio spolii.* Hoc vero innuit vates, ad accelerandum, sive festinanter capiendum spolium festinaturum Assyrium, et ex voto suo Damasci atque Samariae praedam facturum; cf. vs. 4.

2. וְאָעִידָה לִּי *Idque ut attestari facerem mihi* scil. praecepit Deus, ut Jerem. XXXII, 22. וָאָעֵד עֵדִים *et testari feci testes.* Hebraeorum plures interpretantur: *ego testes constituam*, ut continuetur oratio Dei, quem volunt his verbis praedicere, se missurum esse duos prophetas, *Uriam*, Semaiae filium (sub Jehoiakimo), qui praedixit calamitatem Judaeae gentis, et imminens reipublicae exitium, et prophetiam illam tanquam martyr suo obsignavit sanguine, vid. Jerem. XXVI, 18. seq.; atque *Zachariam*, Barachiae filium, undecimum inter duodecim prophetas minores, qui fausta annunciavit VIII, 4. seqq. Auctor est Chaldaeus, cujus explicatio talis est: *Et contestare coram me testibus fidelibus diras, quas dixi me inducturum in prophetia Uriae Sacerdotis; ecce venerunt; et etiam omnes consolationes, quas dixi me adducturum in prophetia Zachariae, filii Berachiae, ego adducturus sum.* Cujus sententiae inconcinnitatem unusquisque ipse intelliget; manifestum enim est, in hac prophetia, quae *testibus* consignanda erat, de nulla alia re agi, quam de excidio et direptione regnorum Syriae et Ephraimitarum. Itaque haec verba accipienda erunt ut verba prophetae, narrantis, quid ipse ex mandato divino fecerit. Neque vero opus est, ut ואעידה instruatur vocalibus his: וָאָעִידָה, ut *Vau sit conversivum futuri,*

si

si, ita vertas, ut nos supra. Vel futurum pro praeterito positum sumendum est, ut vertatur: *et constitui mihi testes*, vid. Glassii *Phil. S.* p. 312. et Storrii *Observat.* p. 162. LXX. pro וְאָעִידָה לִּי habent: πάρεστι γάρ· καὶ μάρτυράς μοι ποίησον, cepit interpres vel א in voce וְאָעִידָה pro ה, ut Hebraeorum quidam Aben-Esra laudati, quibus est Imperativus (ita Chaldaeus, qui אַסְהֵיד posuit), vel acceperat a dictante וְהָעִידָה, non inspecto codice, quum enunciatio literarum א et ה parum differat. נֶאֱמָנִים *Fidos*, fide dignos, ut Nehem. XIII, 13., notae auctoritatis in gente, quorum fides et auctoritas non facile poterat reprobari. אֶת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן, *Uriam*, Pontificem, Sacerdotum principem, cujus mentio fit 2 Regg. XVI, 10. 11. Sunt, qui eum hoc loco graventur, quod notetur ut vitae pessimae homo, et minister libidinis Ahasi in corrumpenda vera religione. Sed observandum est, primo, accidisse quae hic narrantur in regni Ahasi initiis, quo tempore Urias Pontifex in re turpi nondum se regi morigerum gesserat, id enim accidit post expugnatam Damascum; deinde, illum non ob vitae sanctitatem, sed officii dignitatem *testem* appellari *fidum*, utpote cujus auctoritas et testimonium permagni futurum erat in populo. וְאֶת־זְכַרְיָהוּ בֶּן יְבֶרֶכְיָהוּ Intelligitur haud dubie *Zacharias*, Levita, ex Asapho ortus, 2 Chron. XXIX, 13.; alius haud dubie ab illo Zacharia, Propheta, cujus mentio 2 Paral. XXVI, 5. quum ex eodem loco liqueat, hunc in initiis Usiae floruisse, nec eum regem supervixisse. Testes hic advocatos quidam arbitrantur caussa contrahendi matrimonii prophetae Jesajae cum virgine quadam, ex qua susciperet filium ex mandato divino; sponsalia enim, ritu Hebraeo, contrahi non poterant absque testibus. Ita Grotius. Sed prophetam habuisse jam uxorem, patet ex iis, quae supra VII, 3. narrantur de filio Schear-Jaschubo; et eam tunc adhuc superstitem fuisse, non est

Digitized by Google

cur dubitemus; neque enim de alia conjuge ducenda, vel de contractu nuptiali ullum hoc loco vestigium. Quare statuendum, testes illos volumen, in quo scribenda erant verba *Maherschalal-Chaschbas*, instar scripti publica auctoritate muniendi, obsignasse, quem morem apud Hebraeos obtinuisse, patet ex Jerem. XXXII, 10.; cf. Vitringae *Observatt. SS.* L. III. Cap. I. Signabant igitur illud volumen, vel illam tabulam inscriptis nominibus, ut deinceps constaret, subversionem regnorum Ephraimi et Syriae a Jesaja eo tempore denunciatam fuisse, quo nemo praedictioni adhiberet fidem, et vates plane incredibilia loqui videretur.

3. Idem illud nomen, quod volumini inscripserat, vates imponit filio suo, circa hoc tempus nato, ut hoc etiam argumento populus Judaicus de hostium clade, mox futura, certior redderetur. Cujusmodi nominis ominosi exempla jam vidimus supra VII, 3. 16. Verba וָאֶקְרַב (quod de *coitu* usurpatur et Genes. XX, 4. Levit. XVIII, 6. 14. 19., cf. Gatacker *de Nov. T. Stylo*, C. XI., in *Opp. Critt.* p. 78.), et וַתַּהַר vertenda esse in *plusquamperfecto*, res ipsa docet. Manifestum enim est ex toto contextu, hoc vaticinium eodem fere tempore editum esse, quo superius, dum Syrorum et Ephraimitarum adhuc parabatur expeditio, et utriusque gentis reges optatum consiliorum successum sibi pollicebantur; cf. vs. 6. Si igitur puer natus sit illo ipso tempore, quo Rezinus et Pecachus adhuc pleni erant spei successus optati suae expeditionis: necesse est, uxorem Prophetae jam ante utero tulisse, et circa hoc tempus puerum enixam esse. Praeterea satis notum est, Hebraeos formam praeteriti usurpare saepius pro plusquamperfecto; vid. e. c. Genes. XXXVI, 6. Exod. XII, 35. Cf. Glassii *Phil. S.* L. I. Tract. III. Can. XLIII. p. 298. edit. Dath. Storrii *Observatt.* p. 159. 161. נְבִיאָה, *Prophetissa*, non

non erat virgo, *prophetiae dono clara*, uti vult Grotius, sed *uxor Jesajae*. Moris enim est apud Hebraeos, ut *mulier* a *viro*, *conjux* a *marito*, ejusque conditione et statu nomen mutuetur, ut אִשָּׁה, *femina*, ab אִישׁ, מַלְכָּה, *regina*, a מֶלֶךְ; quemadmodum Latinis *regina* dicitur a *rege*, *coqua* a *coquus*. Hieronymus: „Praecipiturque Jesajae, ut ipsum puerum, qui prius vocabatur Emmanuel, nunc appellet *accelera*, *spolia detrahe*, *festina praedari*." Eadem Jarchii et Grotii est sententia, de qua diximus in Additamento II. Annotationis ad Cap. VII.

4. כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר קְרֹא אָבִי וְאִמִּי *Nam priusquam hic puer noverit vocare: pater mi, et mater mea*, quod Graeci παππάζειν, vocant, quod tempus non potest ultra triennium produci, quin circumscribi potest biennio. Idem temporis spatium significatur supra VII, 16. Vulgatus: *patrem suum et matrem suam*, quasi אָבִיו וְאִמּוֹ legisset, quod ipsum etiamnum in codice aliquo Kennicoti reperitur. Reliqui interpretes suffixum non exprimunt. יִשָּׂא scil. נוֹשֵׂא, sive אִישׁ, i. e. *auferetur*; impersonale loquendi genus, ut infra IX, 5. וַיִּקְרָא *et vocabit*, scil. קוֹרֵא, i. e. *vocabitur*. Vid. Glassii *Phil. S.* Lib. I. Tract. III. Can. XXIII. p. 245. Storrii *Observatt.* p. 412. sequ. חַיִל hic significat *facultatem*, *copiam*, *opes*, ut Ezech. XXVIII, 4. Zach. XIV, 14. לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר *Coram rege Assyrio*, i. e. ipso praesente, ab ipsius copiis, ad nutum et imperium ejus; triumphantium ritu, ante quos solenni pompa spolia opima, hosti erepta, ferri solebant. Rex Assyrius, Tiglath-Pulassar, ad Ahasi desideria brevi post editum hoc vaticinium (anno quarto regni Ahasi, qui 2 Reg. XV, 29. 30. Jothami, patris ejus, vocatur vicesimus), Damascenum regnum evertit, eodemque tempore adversus Pecachum conversus, Gileaditis et Peraeae incolas, Rubenitas, Gaditas, et dimidiam Manassis, cisque Jordanem

Digitized by Google

nem Galilaeae incolas, Syriae proximos, in Assyriam abduxit; vid. 2 Reg. XVI, 7. 8. 9. 2 Chron. XXVIII, 16.

6. Ad quem populum versu hoc et seq. oratio dirigatur, valde interpretes dissentiunt. Sunt plures, qui sub הָעָם הַזֶּה intelligant *populum Israeliticum decem tribuum;* nam de Judaeis non dici potuisse, eos *spernere aquas Siloae lente euntes*, i. e. gentem Davidicam, cum ex hac gente semper reges habuissent; illud vero, quod de hoc populo, de quo in hoc versu sermo sit, dicatur, *laetari eum de Rezino*, id sine ulla dubitatione ad Ephraimitas pertinere; ad Judaeos versu demum 8. orationem dirigi. Ea Hieronymi sententia: „Est autem sensus: quia populus decem tribuum magis voluit Rasin et filio Romeliae, id est, Damasci et Samariae regibus esse subjectus, quam stirpi David, quae meo coepit regnare judicio, faciam eum nequaquam his regibus, quos assumsit, sed regi servire Assyrio, cujus potentia occupantis terram Samariae, inundationi fluminis comparatur." Eandem sententiam commendavit J. G. Lackemacher *de spreta aqua Siloae* in *Observatt. Philologg.* P. X. Obs. II. §. 7. Alii contra intelligendos censent *Judaeos*, his maxime rationibus ducti: primo, prophetam inter Judaeos concionantem, ubi ἀορίστως, sive sine restrictione loquutus sit de *hoc populo*, haud dubie intellexisse eum populum, in quo vatem egerit: deinde mox in eadem oratione, vs. 11. 12. *Judaeos* solos, a decem tribubus distinctos, bis vocari הָעָם הַזֶּה: praeterea de *Ephraimitis*, hostibus Judaeorum, non commode dici posse eos *spernere* (מָאַס) domum Davidicam; levius id de hostibus dictum esset. Verum quamquam haec vera sunt; id tamen nullo modo negari potest, ultima versus sexti verba, *populum hunc laetari de Rezino*, de populo Israelitico intelligenda esse. Nam quod illi, qui hunc locum de solis Judaeis interpretantur, contendunt, multos

fuisse

Digitized by Google

fuisse inter Judaeos, qui, mores Ahasi fastidientes, et potentiam adventantium regum considerantes, transferri regnum ad Syros et Israelitas optassent; id nullo argumento potest probari: nec, si verum esset, propheta de toto populo locutus esset; immo ipse narrat Cap. VII. vs. 2. Ahasum *cum toto ejus populo*, percepto nuntio, Syrum junxisse se cum Israelitis, maximo terrore esse commotum. Quibus omnibus perpensis, recte statuit Lowthus, esse h. l. nec Judaeos nec Israelitas excludendos; vatem tribus hisce versibus 6—8. orationem ad *totum populum Israeliticum, utriusque regni*, Judaici et decem tribuum, convertere, perque populum, leniter fluentes Siloae aquas aspernantem utrumque intelligi posse populum, Israelitas quippe regnum Judae, a quo defecerint, quodque evertere jam constituerint, vilipendisse. Judaeos contra suis ipsorum viribus diffisos esse pariter ac de divino desperasse atque adeo ab Assyriis opem adversus foederatos reges petiisse; recte itaque utrosque aquas Siloae contemtim despicere dici posse. Quae sententia magis confirmatur collato versu 14., ubi diserte *duarum domuum Israeliticarum* mentio fit. Utramque igitur gentem, quae olim *unum populum* constituerat, reprehendit, quod, relicto Jova, apud reges barbaros auxilium quaereret, Israelitica apud Syros, Judaica apud Assyrios; hinc utramque gentem communi calamitate afflictum iri, minatur, vs. 7. et seq. Cf. J. F. Schelling *Animadverss. philol. critt. in difficiliora Jesajae loca* p. 6. sequ. Verba יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה אֵת מֵי הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאַט, *quandoquidem sprevit populus hic aquam Siloae, fluentem leniter*, Chaldaeus hoc modo exponit: חֲלָף דְּקָץ עַמָּא הָדֵין בְּמַלְכוּתָא דְּבֵית דִּמְדַבַּר לְהוֹן בִּנְיָח כְּמֵי שִׁלוֹחָא דְּנָגְדִין בִּנְיָח *Propterea quod fastidit populus hicce regnum domus David, quae regebat eos leniter, sicut aquae Siloae leniter fluunt.* De *fonte Siloae* vid. supra ad Cap. VII, 3. Hieronymus ad h. l.: „Siloe autem

autem fontem esse ad radices montis Sion, qui non jugibus aquis, sed in certis horis, diebusque ebulliat, et per terrarum concava et antra saxi durissimi cum magno sonitu veniat, dubitare non possumus, nos praesertim, qui in hac habitamus provincia." Ex hoc fonte rivus deductus fuerat, aquam ad ejusdem nominis piscinam pervehens, cujus Joannes bis facit mentionem Evangelii Cap. IX, 7. 11. Apud Nehemiam III, 15. בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח, *piscina Schelach* appellatur, nomine שִׁלֹחַ admodum affini. *Fluere* vero dicitur *aqua Siloae leniter*, quod rivus ille absque insigni quodam strepitu, certe tali, qualem fluvius aliquis major rapidiorque, e. c. Euphrates, concitat, laberetur, quippe tenuis magnaque undarum copia minime tumidus. Aquas ejus lente, olei instar, fluere, sine sonitu, narrat Schulzius, *Leitungen des Höchsten*, P. V. p. 137. 141. *Aquis Siloae* autem *gens regia Davidica* significatur, cui comparationi duplicem subesse rationem, unum, quod sedi regiae aqua illa esset proxima, eandemque ab austro et zephyro circumflueret, alteram, quod ad scaturiginem ejus inungi solerent Judaeorum reges (1 Reg. I, 33. 34. 38. 39.), pluribus ostendit Lackemacher loco supra laudato. Quod Judaeis crimini datur h. l. gentem Davidicam aspernari, sunt, qui referant eo, quod multi Judaeorum ab illa regnum auferri et ad Syros transferri optassent. Sed nullis argumentis hanc sententiam niti, antea vidimus. Nec, si regnum Domus Davidis in se spectes, *id adspernari* majus censeri potest crimen, quam regnum Aegypti, Syriae aut qualecunque aliud aspernari. Recte vero observavit Vitringa, intelligendum esse *regnum Jovae, quatenus manifestum erat in regno familiae Davidicae.* Jova erat rex Judaei populi, et reges Davidici in eo regno censebantur ipsi Deo esse substituti et ejus vices gerere. Eum regem *spreverunt* Judaei, regem Assyrium in auxilium vocantes et cum eo foedus pangen-

Digitized by Google

pangentes; quam diffidentiam auxilii divini acriter reprehendit jam supra VII, 13. Ad *Judaeos* vero praecipue hoc membrum prius referendum esse, parallelismus membrorum docet: nam hemistichio altero de Israelitis est sermo. וּמְשׂוֹשׂ אֶת־רְצִין וּבֶן רְמַלְיָהוּ *Et gaudium est ei populo cum Rezino et filio Remaliae*, i. e. delectantur prosperis successibus Rezini et filii Remaliae. Cf. infra LXVI, 10. Sic Chaldaeus: וְאִתְרְעִיאוּ, *delectantur*; idemque fortasse intellexerunt Alexandrini: ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν τὸν Ῥασσὶν καὶ τὸν υἱὸν Ῥομελίου βασιλέα ἐφ᾽ ὑμῶν. Ad vocem מְשׂוֹשׂ subaudiendum שָׂשִׂים, ut plena sententia sit, *gaudent gaudium cum Rezino etc.* מְשׂוֹשׂ in statu regiminis est positum, nam substantiva ante voces quascunque cum praefixis ב, ל, מ et מִן, aut ante praepositiones עַל, אֶת, אֶל, בִּלְתִּי recipere solent puncta constructi, vid. Glassii *Phil. S.* p. 80. seq. edit. Dath., et Storrii *Observatt.* p. 105. Vitringa אֶת h. l. vertit *apud*, *et gaudium apud Rezinum etc.* „Nempe reges," inquit, „adversarii, successu superioris anni elati, et viribus suis fidentes, jam ante victoriam canebant triumphum, et laeti et alacres, nil dubitantes de eventu expeditionem suscipiebant, Id ipsum est, quod vates improbat, et quod Jovae in illos provocabat indignationem. Nolebat enim in populo Israelitico regnans contemni. Praepositionem autem אֶת saepe significare *apud*, notum est, vid. e. c. Levit. XIII, 49. 1 Sam. IX, 18." Tingstadius in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 63. quemadmodum רָנַן, *jubilum edere*, ad *gloriationem* transfertur infra XLIII, 14., ita et h. l. מְשׂוֹשׂ, *gaudium*, τῷ מָאֹס oppositum, *superbiae* potestatem obtinere arbitratur. „Scilicet parvum Judaeae regnum contemtui habebant Israelitae, de foedere regis sui, cum potenti Assyriorum dominatore juncto, magnopere sese jactantes." Nullo modo est opus, cum J. D. Michaele in *Bibl. Orient.* P. XIV. p. 127. pro וּמְשׂוֹשׂ legere וּמָשׂוֹשׂ, quod esset

Parti-

Digitized by Google

Participium in Piel a שָׁשַׁ, quod verbum in dialecto Syriaca, Samaritana et Arabica *miscere*, *turbare*, significat, ut sensus sit, *Judaeos cum Rezino limpidam Siloae fontem turbare.*

7. וְלָכֵן *Et propterea*; sed ו h. l. παρέλκει, ut saepius, demonstrans solummodo, orationem hanc consequentem esse prioris; pendet a יַעַן initio vs. 6. הִנֵּה אֲדֹנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַנָּהָר הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים *Ecce Dominus adducet super eos*, Israelitas et Judaeos, *aquas fluvii illius validas et praevalentes. Flumine* illo h. l. Euphratem intelligi, qui ob magnitudinem (הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת, Genes. XV, 18. Deut. I, 7. Jos. I, 4.) passim הַנָּהָר, *fluvius*, vocatur κατ᾽ ἐξοχὴν (vid. supra ad VII, 20. p. 230.), apud plerosque in confesso est. Clericus tamen Tigrim innui existimat, quod de copiis agitur Assyriacis. Sed recte monuit Laekemacher (loco supra ad vs. 6. laudato §. IX.), regum Assyriorum ditionem prolati hujus oraculi tempore ad Euphratem usque pertinuisse, nomenque Assyriae, quam alioqui Tigris ab occasu terminabat, adeo late interdum patere, ut totam etiam comprehendat Mesopotamiam, Tigri et Euphrate interceptam. Qua notione laxiori apud Arrianum quoque occurrit, qui quo loco Euphratem describit (*de Expedit. Alexandri M.* L. VII. p. 302. edit. Gronov.), inter cetera ait: ὑπερβάλλει ὑπὲρ τὰς ὄχθας ἐς τὴν γῆν τὴν Ἀσσυρίαν. Limitem ergo ab occasu Assyria habebat Euphratem. Ejus aquae merito hic dicuntur עֲצוּמִים, *validae*, robustae, magna vi et impetu latae ex montibus Armeniae, et רַבִּים, *praevalentes*; ita Chaldaeus, qui תַּקִּיפַיָּא, *praepotentes* posuit, alii *multas*, ut LXX. et Hieronymus. Sane רַב utramque notionem admittit. Talis hic ponitur Euphrates, qualis verno et aestivo tempore, resolutis montium nivibus, ripas suas solet excedere, et regiones proximas inundare, referente Arriano *Expedit. Alexandr.* Lib. VII.

Cap.

Cap. XXI. Ὁ γὰρ Εὐφράτης ποταμὸς ῥέων ἐκ τῶν Ἀρμενίων ὀρῶν, χειμῶνος μὲν ὥρᾳ προχωρεῖ κατὰ τὰς ὄχθας, οἷα δὴ ἐ πολλȣ̃ ὄντος αὐτῷ τȣ̃ ὕδατος· ἦρος δὲ ὑποφαίνοντος, καὶ πολὺ δὲ μάλιστα ὑπὸ τροπὰς, ἃς τινας τȣ̃ θέρȣς ὁ ἥλιος ἐπιστρέφει, μέγας τε ἐπέρχεται, καὶ ὑπερβάλλει ὑπὲρ τὰς ὄχθας ἐς τὴν γῆν τὴν Ἀσσυρίαν. Τηνικαῦτα γὰρ αἱ χιόνες, αἱ ἐπὶ τοῖς ὄρεσι τοῖς Ἀρμενίοις κατατηκόμεναι, αὔξȣσιν αὐτῷ τὸ ὕδωρ ἐπὶ μέγα· ὅτι ἐπιπολῆς ἐςὶν αὐτῷ καὶ ὑψηλὸς ὁ ῥȣ̃ς ὑπερβάλλει ἐς τὴν χώραν. Ne quis autem in figura haereret, vates ipse eam explicat, docetque se intelligere אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ, *regem Assyriae, et omnem gloriam* s. *excellentiam ejus*, i. e. exercitum gravem, eumque splendidissime atque ornatissime instructum pro more populorum orientalium, ut infra X, 16. 18. Cf. Proverb. XIV, 28. בְּרָב־עָם הַדְרַת הַמֶּלֶךְ *In multitudine populi decus est regis.* Imperatores Orientis, quo erant fastu, non heroës tantum, et nobilissimos ac fortissimos gentis viros habebant in castris, qui imperii decus et gloriam faciebant; sed ipsi quoque in expeditionibus se magnifice ostentabant in hominum et jumentorum superbo ornatu; magnam trahebant pompam, et apparatum castrensem, ut ex Xerxis, Darii aliorumque liquet expeditionibus. Id vero omne complectitur vates voce כָּבוֹד. In altero hemistichio redit ad imaginem Euphratis. וְעָלָה עַל־כָּל־אֲפִיקָיו *Ascendet supra omnes ejus alveos*, quales qui sint docet Arrianus l. l. L. VII. C. 7. p. 282. edit. Gronov. Ὁ δὲ Εὐφράτης μετέωρός τε ῥεῖ καὶ ἰσοχειλὴς πανταχῆ τῇ γῇ, καὶ διώρυχές τε πολλαὶ ἀπ' αὐτȣ̃ πεποίηνται, αἱ μὲν ἀέναοι, ἀφ' ὧν ὑδρεύονται οἱ παρ' ἑκάτερα ᾠκισμένοι· τὰς δὲ καὶ πρὸς καιρὸν ποιȣ̃νται, ὁπότε σφίσιν ὕδατος ἐνδεῶς ἔχοι. *Euphrates per altiora* (quam Tigris) *loca labitur, et passim suis aquis terrae, quam alluit, altitudinem exaequat, multique ex eo alvei derivantur, alii quidem perennes, ex quibus utriusque ripae accolae aquam petunt, alii certo tempore fiunt, cum aquae ad irrigandam terram inopia premuntur.* Libanius *Orat.* T. II. p. 313.

Μέγιστος δ' αὐτὸς (Euphrates) γίγνεται τῶν ἠρινῶν ὄμβρων λυόντων εἰς ὕδωρ τὴν ἐν Ἀρμενίᾳ χιόνα, τοῦ χειμῶνος οἰκοδομηθεῖσαν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν γεωργοὶ διώρυχας ἔνθεν καὶ ἔνθεν κατατέμνοντες, ὁπόσα Αἰγύπτιοι τῷ Νείλῳ χρῶνται καὶ οὗτοι τῷ ποταμῷ. J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 113. אֲפִיקֵי scribi vult. ut significentur *exitus* (ab Aramaeo נְפַק, *exire*), et nostro quidem loco Euphratis exitus innumeri canales et rivi ei videntur, quibus Euphrates inferior cum Tigride connexus est, atque aqua ejus, ubi intumescit, derivatur. Sed אֲפִיקִים esse *alveos*, dubio caret, vid. not. ad Ps. XVIII, 16., et cf. Ezech. XXXII, 6. וְהָלַךְ עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו *Et ibit super omnes ripas suas.* At LXX. ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑμῶν, et eodem modo Syrus: ܥܠ ܟܠܗܘܢ ܫܘܪܝܗܘܢ, quasi legissent, illi גִּדְרֹתֵיךְ, hic גְּדֵרוֹתָיו, *sepes*, i. e. *aggeres ejus.* Hostes irrumpentes cum fluvio exundante comparare, nec poetis exteris inusitatum. Sic Pompeium fluvio comparat Lucanus, *Phars.* VI. vs. 272. seqq.

Sic pleno Padus ore tumens super aggere tutas
Excurrit ripas, et totas concutit agros.
Succubuit si qua tellus, cumulumque furentem
Undarum non passa ruit, tum flumine toto
Transit, et ignotos aperit sibi gurgite campos.

Conferendus et Horatius *Carm.* IV, 14. 25. seqq.

8. וְחָלַף בִּיהוּדָה *Et pervadet* (ut infra XXI, 1. Hab. I. 11.) fluvius ille *Judam.* שָׁטַף *Inundabit*, ut infra XXVIII, 2. Jerem. XLVII, 2. Ps. LXIX, 3. וְעָבַר *Et transibit*, cf. Dan. XI, 10., ubi eadem imago iisdem expressa verbis. Chaldaeus: וְיַעְדֵי בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה כְּנַחַל מְגַבַּר *Et transibit per terram domus Juda sicut torrens validus.* Bello inundandam Judaeam per eosdem Assyrios, quos in subsidium vocabant, minatur, perstans in comparatione magni et exundantis fluvii, qui,

post-

Digitized by Google

postquam Syriam et Ephraimitidem inundatione vastasset, in Judaeam quoque irrupturus esset. עַד־צַוָּאר יַגִּיעַ *Usque ad collum pertinget*, proverbialis figura, et infra XXX, 28. et Habac. III, 13. obvia, qua significatur, rem esse deductam in magnum discrimen, et nihil esse propius, quam ut omnino pereat. Et in allegoria praesenti de fluvio magno ac forti aptissima est loquutio. Si quem enim ita gurges demergat, ut nihil ab aquis exstet praeter caput, ille quam proxime abest a mortis periculo. Chaldaeus: וְעַד יְרוּשְׁלֵם יִמְטֵי *et usque ad Jerusalem veniet.* Retulit hoc vaticinium ad Sanheribi expeditionem sub Hiskia, quando ille vastatis pluribus Judaeae urbibus ad Hierosolyma usque pervenit, ita ut obsessa fuerit urbs, non capta. Idem sequuntur interpretes plerique et Judaei et Christiani. Hieronymus: „Tanto Assyrius feretur impetu, ut, postquam decem tribuum occupaverit terram, ad Judam perveniat, et transiens, ad collum usque pertingat, per quae vicinam significat captivitatem. Non enim tunc captus est Judas, sed cunctis duarum tribuum urbibus subjugatis, sola remansit Jerusalem, quae incredibili Dei misericordia liberata est.“ Sed in Sanheribi expeditionem non quadrat versus superior, quo rex Assyrius Syriam atque Ephraimitidem obruiturus dicitur. Sanheribo enim in Judaeam irrumpente Syrorum atque Israelitarum regna constat jam subversa a Tiglath Pulassare atque Salmanassare. LXX. prius hemistichium ita reddunt: *Καὶ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἄνθρωπον ὃς δυνήσεται κεφαλὴν ἆραι, ἢ δυνατὸν συντελέσασθαί τι.* Ubi verba *ὃς δυνήσεται κεφαλὴν ἆραι* videntur respondere Hebraicis istis עַד צַוָּאר יַגִּיעַ, quae interpres ille *plaga afficere collum*, i. e. percutere seu amputare collum notare opinatus est. וְהָיָה *Et erit*, fiet, eadem constructio Genes. XXIV, 14. 43. מֻטּוֹת כְּנָפָיו Erunt *extensa* (Participium Hophal verbi נָטָה, significatione *extendendi*, ut supra V, 25.) *alarum ejus*,

 quibus

erunt alae ejus extensae terram tuam.

quibus intelligendae sunt *alae exercituum*, copiae hostium. *Alas* Hebraei vocant omnes copias, non equestres tantum, ut Latini, sed et pedestres, vid. Dan. IX, 27. Hieronymus: „Potentiam Assyrii et innumerabilis ejus exercitus, quam sub fluminis inundatione descripserat, nunc per aliam ostendit translationem, quod *alis suis*, id est, ducibus, et infinita multitudine operuerit terram Emmanuelis, hoc est, defendentis eam Dei, sed tamen non possederit." LXX. מֻטּוֹת כְּנָפָיו verterunt *ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ*, rem expresserunt, non vocum proprietatem. מְלֹא־רֹחַב אַרְצְךָ עִמָּנוּ אֵל, *Plenitudo latitudinis terrae tuae, o Immanuel!* nihil aut agrorum aut oppidorum manebit intactum. Puerum, de quo Capite superiore (VII, 14.), alloquitur testem futurorum horum malorum. Alii, post Abarbenelem, hoc versu ad prophetam orationem dirigi et עִמָּנוּ אֵל a reliquis sejungendum existimant, hoc sensu: *et alae ejus extensae terram tuam* (o vates) *replebunt. Nobiscum tamen est Deus!* Ita jam LXX. observante Hieronymo: „*Emmanuel* a LXX. sequenti capitulo [i. e. versiculo] coaptatur, non proprio nomine, ut apud Hebraeos vocatur, sed interpretato, id est, *nobiscum Deus*." Sed quis non sentiet, et simpliciorem et elegantiorem enasci sensum, עִמָּנוּ אֵל accepto pro nomine proprio, ad quod pertineat suffixum in אַרְצְךָ? Illum igitur virgine nasciturum divinum heroem, quem supra VII, 14. praenunciaverat, vates appellat per apostrophen, tanquam eum permoturus ad miserationem tantae calamitatis, quae terrae suae, cujus ipse protector, defensor et servator sit futurus, impendebat. Plena igitur sententia est: copiae hostiles pervadent et replebunt terram tuam, o Immanuel! Ergo si terra haec sit terra tua, si id es vere, quod tuum nomen significat, miserere populi tui, et fer opem! Immanuelem futurum Deum ipsum natura humana induendum, vidimus, supra ad VII, 14. (p. 252.).

Cum

Digitized by Google

Cum itaque Judaea Immanuelis dicitur terra, erit idem ac si *terra Dei*, sive *Jovae* appelletur, quod ipsum nomen gerit infra XIV, 2. Hos. IX, 3. Ceterum discrepant interpretes in constructione verborum מֻטּוֹת כְּנָפָיו מְלֹא־רֹחַב אַרְצְךָ. Quidam מְלֹא construunt cum מֻטּוֹת, ut Vulgatus: *et erit extensio alarum ejus, implens latitudinem terrae tuae.* Ita et Junius: *implebuntque passae alae ejus latitudinem etc.* Ad verbum autem sonare dicit, *et erit extensionibus alarum ejus plenitudo latitudinis terrae tuae.* Verum מְלֹא ob Makkaph conjungendum est cum רֹחַב, eodem sensu, quo supra VI, 3. מְלֹא הָאָרֶץ dicitur *plenitudo terrae*, pro, quicquid terra continetur, eamque quasi implet. Hinc ad verbum erit vertendum: *et erunt extensa alarum ejus plenitudo latitudinis* (i. e. quicquid continetur latitudine) *terrae tuae.* Sensus est, extendentur alae ejus per omnia, quae implent latitudinem terrae tuae.

9. Dum vates in ecstasin raptus conatus videt hostium genti suae interitum parantium, simul erigitur spe liberationis et salutis, quam Deus, vel Immanuel, populo suo sit praestiturus. Eam declarat figurata oratione per apostrophen ad hostes, quorum consilia irrita fore denunciat. Oratio autem, ut ex fine vs. 10. patet, non est Dei, sed vel solius prophetae, Judaeorum omnium nomine loquentis, vel chori sive coetus alicujus piorum, apostrophae superiori ad Immanuelem respondentis per modum ἀντιφωνίας, in Psalmis frequentissimi usus. In prima versus voce, רֹעוּ, explicanda discrepant interpretes. Quidam: *mali s. maligni estote* (ita Lutherus: *Seyd böse, ihr Völker!*), a radice רוע, ad formam בֹּאוּ. Sed incertum est, illam radicem in Cal usitatam fuisse. Hinc alii, cum Aben-Esra et Kimchio: *conterite, quassate*, a רָעַע, coll. Ps. II, 9. תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל, *confringes illos sceptro ferreo.* Verum hoc cum sequenti

accingite vos non bene convenit; nec vates hac apostrophe hostium effectum, sed conatum exprimit. Melius alii faciunt רֹעוּ Imperativum Pyal verbi רָעָה, *consociare se*, Judic. XIV, 20. Proverb. XXII, 24. Verum quia insolentior est Imperativus Pyal, et tonus in penultima, praestat illud accipere pro Imperativo Cal verbi רָעַע, eadem, qua רָעָה, significatione sumendi, ut Proverb. XVIII, 24. אִישׁ רֵעִים לְהִתְרוֹעֵעַ *virum amicorum adsociare sibi convenit.* Ita etiam שָׁחַת et שָׁחַח, *perdidit*, שָׁסָה et שָׁסַס, *diripuit*, formas miscent. Illam significationem expressit Chaldaeus: אִתְחַבָּרוּ, *consociate vos.* Vulgatus: *congregamini.* Saadias: إِرْتَضُوا, *opem vobis invicem ferte!* Male LXX. Γνῶτε, quasi דעו legissent. Hieronymus: „Pro *congregamini*, sive *infirmamini*, et *confringimini*, ut interpretati sunt alii, LXX. posuerunt *scitote*. Verbum enim hebraicum *Rou* propter Res literae et Daleth similitudinem intellexerunt *Dou*.“ Syrus: ܙܘܥܘ, *contremiscite.* עַמִּים *Populi*, hostiles, Israelitae, Syri, Assyrii, VII, 1. 17. וָחֹתּוּ *Sed consternamini*, Obad. vs. 9., prosternimini, et ruite in propriam perniciem, sive, phrasi Romana (apud Livium Lib. VIII. Cap. 9.): *terrore, formidine, morteque adficimini.* וְהַאֲזִינוּ *Et auscultate*, quae jam dico. Houbigant: *induite arma*, ex verbo אֲזַן, *armatus est*, Chaldaeis usitato. Verum הַאֲזִינוּ quotiescunque in V. T. occurrit, semper *auscultate* notat. מֶרְחַקֵּי־אָרֶץ *Longinquitates terrae*, incolae regionum longe dissitarum, ut infra XXXIII, 13. שִׁמְעוּ רְחוֹקִים, *audite remoti* populi. הִתְאַזְּרוּ *Accingimini* etiam; parate bellum, et quam expeditissimi milites procedite. *Cingendi* vox in omni lingua militiae proprium, cf. 1 Sam. XXV, 13. et Ephes. VI, 14. περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν. Appianus *de bello Pun.* Cap. XXVI. Σκιπίων διαζωσάμενος. Quod autem repetit hanc apostrophen, ostendit concitatiorem affectum.

10.

Digitized by Google

10. עֻצוּ עֵצָה *Consulite consilium*, ut Jud. XIX, 30., inite consilia ad perdendam rempublicam Judaicam. וְתֻפָר *Sed dissolvetur*, irritum fiet, Jerem. XXXIII, 21., ubi eodem plane, quo h. l. modo scribitur pro וְיוּפַר; quod in uno codice reperit Houbigant, ut 2 Sam. XXIII, 2. הֻקַם pro הוּקַם, alternante Kübbuz cum Schurek. דַּבְּרוּ דָבָר *Loquimini verbum*, edite mandata de consiliis et decretis exsequendis, insolenter jactate vires vestras, וְלֹא יָקוּם *sed non consistet*, mentietur successus, ut supra VII, 7. infra XLVI, 10. כִּי עִמָּנוּ אֵל *Nam nobiscum est Deus*, אֲרֵי בְסַעְדָנָא אֱלָהָא *nam in auxilium nostrum est Deus*, uti Chaldaeus, cf. Num. XIV, 9., et not. ad VII, 14. (p. 252.). Alludit ad nomen divini illius liberatoris, quem a virgine pariendum praedixerat. Bene versum hunc cum superiore enarrat Hieronymus hoc modo: „O igitur populi, Samariae et Syriae, infirmos et debiles vos esse cognoscite, et Emmanuele praesente nihil posse contra Jerusalem, urbem Dei, et hoc non solum vos, qui vicini estis, sed cuncta procul terra cognoscat. Quamvis enim exercitum congregetis, et accingatis vos ad proelium, et major sit numerus obsidentium, quam obsessorum, tamen non semel, sed iterum dicam, *vincimini*. Et quodquumque contra Jerusalem inieritis consilium, dissipabitur. Et licet supra [VII, 6.] dixeritis: *Ascendamus ad Judam, et suscitemus* eum quiescentem, et ponamus regem super eum, filium Tabeel, loquimini quidem verbum, sed non fiet, quia nobiscum est Deus, id est, Emmanuel."

11. Prophetiam superiorem videbat vates a multis exceptum iri cum admiratione; pollicebatur populo salutem et liberationem, cum omnia viderentur desperata. Exponit igitur jam rationem, qua motus tam fidenter loquutus fuerat: Deus ipsum quoque se jam ad metum propensum in tantis periculis, et incipientem haesitare ani-

Digitized by Google

animo confirmavit atque erudivit. *Loquutus est*, inquit, *ad me Deus* בְּחֶזְקַת הַיָּד *cum*, f. *in fortitudine manus*, cum valida manu, quod Chaldaeus recte explicat בְּמִתְקַף נְבוּאתָא *in fortitudine prophetiae*, nam *Dei manus super vates* esse dicitur, quum moventur impelluntur ve ad loquendum et agendum, aut tenacius etiam haerentes animo sententiae, affectiones, studia, corriguntur aliorsumque flectuntur, quod absque magna et praevalente vi nequit fieri. Cf. Jerem. XV, 17. XX, 7. Mich. III, 8. Hinc illud Apostolis 1 Thessal. I, 5. ἐν δυνάμει καὶ πνεύματι ἁγίῳ. Significat vates, se potenti Dei impulsu a communi totius populi sensu pene vi esse deductum. Pro בְּחֶזְקַת in pluribus codicibus et aliquot libris impressis legitur כְּחֶזְקַת, quod ipsum et Syrus in suo codice reperisse videtur, vertit enim: ܐܝܟ ܕܡܚܕ ܐܝܕܐ, ac si prehenderet manum. Ita et Lutherus: *als fassete er mich bey der Hand*, ut sit tanquam manuductio Dei et admonitio. Similiter Lowthus: *quasi manu inserta manui*. Verum et eorum, qui בְּחֶזְקַת retinent, plures reddunt: *dum manu me apprehenderet*. Sed *apprehendendi* manu notionem verbum חָזַק in Hiphil tantummodo obtinet, et conjungitur cum יָד praefixo ב, vid. infra XLII, 6. XLV, 1. LI, 18. Job. VIII, 20. Nomen חֶזְקָה, e forma Cal derivatum non nisi *vim roburque*, et τὸ *invalescere* significat, vid. 2 Chron. XII, 1. XXVI, 16. Dan. XI, 2. Supervacanea J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 710. conjectura, בְּחַזְּקַת יָד esse legendum, *confirmatione manus*, i. e. animum mihi addens, jubensque non de republica desperare. וְיִסְּרֵנִי *Et erudivit me*, Ps. XVI, 7. Alii: *coërcuit me, ne irem*, et quae sequuntur. Kimchi יִסְּרֵנִי positum observat pro יִסְּרַנִי, sive (ob Accentum, pro יִסְּרָנִי), Tzere posito pro Patach, ut קִלְלַנִי, *maledixit mihi*, 1 Reg. II, 8. Quae observatio vera est, si nostram vocem habeas pro Praeterito. Alii vero volunt

esse

Digitized by Google

esse Futurum, deficiente prima radicali י, et tum forma est analoga. Jarchi pro וּלְיַסְּרֵנִי, *et ad erudiendum me*, s. *ut erudiret me*, dictum putat. J. D. Michaelis in *Biblioth. Or.* P. XIV. p. 128. וַיְסִרֵנִי enunciat, ut sit Hiphil verbi סוּר, *recedere me jussit* a via populi hujus, Syro (ܘܐܣܛܝܢܝ) et Symmacho (*ἀπέστασέ με*) praeeuntibus. מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם הַזֶּה *De non eundo*, ne inirem ego *viam hujus populi*, Deo diffidentis. Erudivit, continuit me, ne sequerer consilium Ahasi et populi ejus de advocandis Assyriorum viribus contra duorum regum conspirantes copias. LXX. prorsus aberrarunt a genuino sensu, ita enim habent: *τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ ἀπειθοῦσι τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου, λέγοντες*, *forti manu recesserunt ab itinere viae populi hujus, loquentes*, ut Graeca verba reddidit Hieronymus. Verba בְּחֶזְקַת הַיָּד, cum אָמַר יְהוָֹה אֵלַי nectenda, junxerunt sequentibus, et pro וַיְיַסְּרֵנִי legerunt וַיָּסִרוּנִי, *recesserunt a me.* לֵאמֹר Dum ita mihi *dixit* Dominus (cf. IX, 8 ubi eadem dictio itidem ad versus finem posita), affert enim vs. sequ. verba, quibus a Deo a mente reliqui populi revocatus est, quibus etiam ipse ab eodem consilio reliquos abducere contendit.

12. לֹא־תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר

Ne dicatis conjurationem de omni, de quo populus hic dicit: est conjuratio, sive, *ne appelletis conspirationem*, quod *hic populus vocat conjurationem*, i. e. non audiatur jam amplius inter vos conjurationis nomen, quod multum est, et paene solum in ore pavidi ac perturbati populi, quasi nihil tutum sit futurum a duorum regum conjuratione. Hebraei veteres, quibus adstipulatur Jarchi, haec ad Hiskiae tempora referunt, adversus quem volunt Sebnam (de quo infra XXII, 16.) concitasse validam civium Hierosolymitanorum factionem, a qua vates hic populum dehortetur. Aben-Esra et Kimchi cogitant de conjuratione

Digitized by Google

factiosorum adversus Ahasum et domum Davidicam sive cum Syris et Ephraimitis, sive cum rege Assyriae, monetque Kimchi, verbum אָמַר hoc loco sensu *cogitandi* capiendum esse, ut Exod. II, 14. הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר, *an cogitas me occidere?* et 2 Sam. XXI, 16. וַיֹּאמֶר לְהַכּוֹת אֶת־דָּוִד, *et cogitabat Davidem caedere.* Sic sensus esset: ne cogitetis cum factiosis conspirare adversus Ahasum et domum Davidis; ne placeat vobis hoc consilium. Grotius: „Ne dicite cum ceteris: age, conjuremus cum hostibus contra regem nostrum." Id proxime accedit ad Hebraeorum sententiam, in qua videntur quoque fuisse Chaldaeus et Syrus, qui מְרוֹד, ܡܪܘܕܐ, *rebellio*, posuerunt, nec non Symmachus, qui vertit: ἐκ ἐρεῖτε ἄνταρσις, qua voce significatur insurrectio civium contra magistratum. LXX. pro קֶשֶׁר σκληρὸν posuerunt, quasi קָשֶׁה, *durum*, legissent. Hieronymus: „Juxta LXX. manu forti populus restitit Dei voluntati, et dicit omnia dura esse, quae Dominus praecepit." Seckerus, Archiepiscopus quondam Cantuarensis, ad Bibliorum, quod possidebat, exemplar, annotaverat, pro קֶשֶׁר legi posse קדש, vel קָדוֹשׁ, coll. supra V, 16. et hujus Cap. vs. 14., eadem sententia, qua אֱלֹהֵינוּ, Hos. XIV, 4. Cui conjecturae etsi Seckerus ipse non multum tribuit, eam tamen commendat Lowthus, sensumque arbitratur ea adscita perquam concinnum, eumque hunc: ne sanctum vocate illud, quod populo isti sanctum (σέβασμα) dicitur, neque veneramini, quod ille veneratur. Merito vero Lowthum castigat Kocherus: „Siccine, inquit, pium vatem veluti quadam idololatriae suspicione adspergi decet, qui tanquam retrahendus, saltem adhortandus fuerit, ne illo se cum populo crimine pollueret?" Recteque idem monet, esse hoc loco de foedere Israelitarum sive Ephraimitarum cum Syris adversus Judam sermonem, illudque *conjurationem* dici, utpote externis cum hosti-

Digitized by Google

hostibus adversus sanguine avitaque religione conjunctos fratres initum. Ita jam Hieronymus: „Noli duorum regum timere conjurationem." Nomen קֶשֶׁר, quod a קָשַׁר, *ligare, vincire*, in genere quodcunque foedus significare potest, usurpari solet, quemadmodum Latinorum *conjuratio*, in deteriorem partem, de foedere inhonesto, pravo consilio inito. Illud in perniciem Judaeorum ictum duorum regum foedus, formidolosum habitum vocitatumque, a vate *conjurationis*, קֶשֶׁר, appellatione innui, suadet praeterea illud, quod addit, וְאֶת־מוֹרָאוֹ לֹא־תִירְאוּ, *nec timorem ejus* populi *timeatis*, non timeatis quod timent illi, Ahasus cum populo, VII, 2. אֶת־מוֹרָאוֹ Saadias bene reddidit مُخِيفَهُم, *quod illis metum injicit*. וְלֹא תַעֲרִיצוּ *Neque formidetis*, q. d. ne vos expavefacite, cf. infra XXIX, 23. Deuter. I, 29. Alii: *nec* illo timore *alios terreatis*. Chaldaeus verba haec posteriora ita reddidit: וְעַל תּוּקְפֵיהּ לָא תֵימְרוּן תְּקוֹף *Et de fortitudine ejus ne dicatis esse fortitudinem*. Quod Jarchi sic explicat: „ne dicatis, Sanheribum fortem esse." Saadias: وَمُخَوِّفَهُم لَا تُرهِبُوا, *et institutum eorum ne revereamini*.

13. אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ *Jovam dominum exercituum eum*, inquam, *sanctum habeatis*, i. e. pio et religioso cultu ostendite, vos illum pro venerando numine habere (ita הִקְדִּישׁ Num. XX, 12. Deut. XXXII, 51. et apud Nostrum infra XXIX, 23.), a quo auxilium et salus exspectanda, contra quam Ahasus suo cum populo fecit, qui ab Assyrio sperabant et sibi promittebant salutem. In phrasi hebraea pronomen אֹתוֹ postponitur suo substantivo, ut Genes. II, 17. וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ, *de arbore scientiae boni et mali, de ea*, inquam, *non comedes*. Cf. Matth. XXI, 41. Κακὸς κακῶς

Digitized by Google

κακῶς ἀπολέσει αὐτάς. Emphasin habet, quod vates Jovam hic vocat Dominum, sive *Deum exercituum*, ostendit enim hac appellatione, cur ille ut sospitator sit venerandus, quippe qui sidera et innumeros stellarum exercitus sua in potestate et imperio teneat, vid. not. supra ad I, 9. וְהוּא מוֹרַאֲכֶם וְהוּא מַעֲרִיצְכֶם *Ille sit is, qui vobis timorem injiciat; ille, qui pavorem faciat*, illum pavete, non inimicorum minas, ipse sit vobis terrori, cui vos vestraque subjiciatis, non hostes, quorum vim et conjurationem timetis, vs. 12. Ab illius gratia vel ira vestra pendet salus aut exitium; cujus majestatem si vos supplices et reverenter colueritis, non est, cur inferior potentia vobis terrorem incutiat.

14. וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ *Eritque* Deus (de quo vs. 13. sermo erat) vobis *in Sanctuarium* (ut infra XVI, 12. LXIII, 18. Jerem. XVII, 12.), i. e. asylum; quemadmodum enim templa apud alias antiquitatis gentes loca eo confugientibus tutissima extiterunt (vid. Pollucis *Onomastic.* L. I. C. I. Segm. 10. p. 9. edit. Amstelod. 1710., Pausaniae *Corinth.* s. L. II. C. XIII. p. 140. sequ. edit. Lips. 1695.), ita apud Iudaeos quoque templum asyli loco erat, uti apparet ex iis quae 1 Reg. I, 50. de Adonia, et 1 Reg. II, 28. de Joabo ad templum velut ad asylum confugientibus leguntur. Sic Brutus cum sociis in oratione ad populum Romanum de Capitolio habita, apud Appianum (L. II. *de Bello Civil.*): *Hic nunc agimus vobiscum οὔτε ὡς ἐς ἱερὸν καταφυγόντες, non tanquam ad fanum refugi, οὔτε ὡς ἐπὶ κρημνόν, neque tanquam in locum praeruptum.* Fana enim apud Veteres super montibus, naturali situ praeruptis, exstrui solebant. Cf. Seldenum *de Synedriis* L. III. C. VIII., et J. C. Kühn עמנו אל מקדש *Immanuel Asylum, sive brevis Commentatio in Jesaj.* VIII, 14. Lips. 1748. 4. Alludit vates ad verbum תַּקְדִּישׁוּ, quo versu superiore usus fuerat. Recte Kim-

Kimchi nostram vocem h. l. notare ait *arcem, et refugii locum, quo se quis recipit.* Minus feliciter Jarchi, qui verba וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ interpretatur: *erit in praeparationem vindictae,* significatione petita ex Num. XI, 18., ubi Moses ad populum, esum carnis immoderate expetentem: הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר *sanctificate,* parate, *vos in crastinum* ad judicium ac vindictam, quam Deus vobis destinavit. Sequutus est Jarchi Chaldaeum: וְאִם לָא תְקַבְּלוּן וִיהֵי מֵימְרֵיהּ בְּכוֹן לְפוּרְעָן, *quodsi non receperitis verbum ejus,* i. e. ipse, *erit inter vos in ultionem.* LXX. Καὶ ἐὰν ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς ᾖς, ἔσται σοι εἰς ἁγίασμα. Syrus quoque et Vulgatus propriam *sanctuarii* significationem exprimunt. Sed esse hoc loco *asyli* notione capiendum, manifestum facit, quod opponitur, וּלְאֶבֶן נֶגֶף, *verum et in lapidem offensionis;* נֶגֶף, quod alias, ut Num. XVII, 11. 12., *plagam* notat, hic, re ipsa docente, *offendiculum* indicat, a verbo נָגַף, *pede offendere, allidere,* Jerem. XIII, 16. Ps. XCI, 12. וּלְצוּר מִכְשׁוֹל, *Et in petram offendiculi,* quum enim rupes sit praerupta, dura, aspera, immota, nemo in eam impingit absque gravi aliqua laesione. לִשְׁנֵי בָתֵּי יִשְׂרָאֵל *Duobus domibus Israelis,* Judaeis et Ephraimitis, qui ab uno Israele propagati, ac in unum coaliti regnum, Rehabeami tempore in duas quasi domos et familias sunt dissecti. In his multi erant pii, qui Iovam antiquo cultu prosequebantur, multo vero plures in utraque familia, qui antiquam et avitam religionem prodidere, et ad inanem deorum vanitatem defluxerunt. His ergo, qui divinitus editis promissionibus diffidebant, minatur cladem et perniciem, fidentibus autem promittit salutem. לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ *In laqueum et in decipulam,* quibus incauti homines implicantur, et in perniciem trahuntur. Comparatur Deus vindex aucupi, ut Amos. III, 5.; cf. Jos. XXIII, 13. 1 Sam. XVIII, 22. לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלָם *Habitatori,* incolis, *Hierosolymorum,* quibus disertius Judaei designantur, sive;

Kim-

Digitized by Google

Kimchio notante, ea Israelis domus, quae Hierosolyma tenet. Fuisse olim, qui hunc locum intelligerent de Immanuele (vs. 8.), quasi vates pronunciet, illum aliis fore asyli loco, aliis vero, qui ipsum sint rejecturi, lapidis instar, in quem quis offendat et cadat, colligi potest inde, quod ab Evangelista Luc. II, 34. et Apostolo, 1 Petr. II, 7. hic locus ad Messiam refertur. De Immanuele s. Messia eundem intellexisse veteres Judaeos, patet quoque ex loco luculento Codicis Talmudici Sanhedrin, quem attulit Raymundus Martini in *Pugione Fidei*, p. 345. edit. Carpzov.

15. וְכָשְׁלוּ בָם רַבִּים *Impingent vero in eos*, lapides, אֶבֶן נֶגֶף et צוּר, vs. 14. multi. Alii בָם vertunt *inter eos*, Judaeos et Ephraimitas, s. utramque domum Israëlis (vs. 14.). Sed *impingere ad aliquid* Hebraeis dicitur כָּשַׁל בְּ, vid. infra LIX, 14. Male igitur Vulgatus: *et offendent ex eis plurimi.* וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ *Et cadent et confringentur*, Exod. XXII, 9. Ps. XXXIV, 21. וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ *Et irretientur* in laqueum illum incidentes, *et capientur*, eadem figura infra XXVIII, 13. Proverb. VI, 2.

16. Adhuc videbatur vates illud volumen, de quo vs. 1., habuisse explicatum et apertum, et quae ibi paucis erant notata literis, eadem pluribus explicuisse verbis; nunc jubetur ut complicet volumen servetque. צוֹר תְּעוּדָה *Liga*, colliga, tu, Jesaja; *testimonium*, testificationem, scriptum illud, testium fide munitum, de quo supra vs. 1. 2. חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי *Obsigna doctrinam*, institutionem, διδαχὴν, a me acceptam, i. q. תְּעוּדָה, *cum iis, qui a me edocti sunt*, adhibitis in testimonium piis et sapientibus, qui divinis promissis, a vate pronunciatis, fidem habent. Sic infra LIV, 13. futuri restauratae Hierosolymitanae urbis incolae, pii illi atque sapien-

sapientes vocantur לִמּוּדֵי יְהוָה, *a Jova instituti.* Complicandum igitur et obsignandum vati jubet Deus volumen, cui illud oraculum inscriptum esset, ut omnino apud posteros certum sit, haec a Jesaja regi ac populo esse denunciata. Ita et Daniel suis vaticiniis, quibus longe post eventura praenunciantur, signa imponere jubetur, ne quid demi aut addi queat, VIII, 26. XII, 4. Voces צוֹר et חֲתוֹם Kimchi non pro Imperativis sed pro Infinitivis habet, Praeteritorum loco positorum (ut Jerem. XIV, 19. קַוֵּה *exspectare*, pro *exspectavimus*, et Ezech. I, 14. רָצוֹא וָשׁוֹב, *cucurrerunt et redierunt*) tunc suffixum in בְּלִמֻּדָי ad vatem erit referendum, narrantem, se cum suis discipulis hoc volumen obsignasse. Hebraeorum plerique nostro versu Deum prophetae mandare volunt, clausum obsignatumque hoc de fatis utriusque regni vaticinium veluti depositum quoddam paucis Dei reverentibus hominibus, discipulis Dei et prophetae, servandum committere, a vulgi autem impii et stulti oculis abscondere. Ita Chaldaeus: *Propheta, serva testimonium, ne testificeris illis, quia non obediunt, signa et absconde legem, quia eam discere nolunt.* Vocem צוֹר, versus nostri initio, SAM. PETITUS *Variar. Lectt.* C. X. vertit: *efforma, designa,* inscribe, *testificationem;* quomodo verbum צוּר Exod. XXXII, 4. 1 Reg. VII, 15. et apud Nostrum XLIV, 12. occurrit, significatione a יָצַר mutuato; verba חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי vero ita reddit: *et signa legem in discipulis meis.* Quod sequutus Vitringa, qui ad Immanuelem, sive Messiam orationem dirigi existimat, eique hoc a Deo mandari existimat, ut legem et testificationem consignet atque obsignet in animis certorum Dei discipulorum. LXX. sensum turbant. Vocem צוֹר interpres commati superiori jungit, vertens eam ac si scripta esset בְּצוּר, *in rupe,* unde haec prodit sententia: Καὶ ἁλώσονται ἄνθρωποι ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντες, nostrum versiculum vero sic transtulit: Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγι-

ζόμενοι

Digitized by Google

ζόμενοι τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν. Quae verba Hieronymus hoc modò vertit et explicat: „*Tunc manifesti erunt, qui signantur, ut non discant legem.* Quod hunc sensum habet: quando ceciderint plurimi, et contriti fuerint, et impegerint in lapidem offensionis, et in petram scandali, tunc manifesti erunt qui signantur in populo, ut nequaquam discant legem Mosis, sed obediant praeceptis Evangelicis."

17. Hic finitis Dei verbis incipit iterum vates loqui, vel, admissa Kimchi interpretatione, ad versum superiorem allata, orationem continuat: וְחִכֵּיתִי לַיהוָה הַמַּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוֵּיתִי־לוֹ *Ego vero praestolatus sum Jovam, qui occultat faciem suam a domo Jacobi, et exspectavi illum*, i. e. quamquam Deus benevolentiam suam adversus Jacobi posteros abscondit, i. e. factis nondum ostendit, ego tamen promissis ejus fretus opem ejus patienter opperiar. Chaldaeus hunc versum ita interpretatur: *Dixit Propheta: pro hoc oravi coram Domino, qui dixit se subducturum majestatem suam de domo Jacobi, et deprecatus sum in conspectu suo.*

18. הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן־לִי יְהוָה לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל *En ego, puerique, quos dedit mihi Dominus, ut essent signa et portenta in Israel*, per nomina ipsis divinitus imposita significationem habentia rerum futurarum, *Schear-Jaschub*, vatis filius natu major, VII, 3., et natu minor *Maher-Schalal-Chaz-Baz*, supra vs. 3. Licet, ait vates, Deus benevolentiam suam nondum ostendat, exspecto tamen ab illo meliora; nam in duorum filiorum nominibus nihil est, in quibus non aliquid affulgeat spei. Nomen prioris filii convertendas esse dicit populi reliquias; posterioris filii vero nomine brevi liberandam esse Judaeam a duobus regibus hostilibus indicatur. מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת *A Jova, domino exercituum* (vid. supra

supra vs. 18.), pro, *a sese*, pro sua voluntate. הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן *Qui habitat in monte Zion*, ut Joel IV, 17. 26. *Natis*, s. *filiis*, יְלָדִים, veteres Hebraei, Jarchio observante, intelligunt vatis *discipulos*. Ita et Hieronymus: „Exspectabo Dominum meum, et non solum ego, sed et pueri, quos mihi dedit Dominus, alii videlicet prophetae, et filii prophetarum, *qui non ex voluntate carnis et sanguinis, sed ex Deo nati sunt. De quibus et Apostolus [Galat. IV, 19.] loquebatur: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* Illi autem pueri, id est, prophetae, in signa dati sunt et in portenta Israeli, juxta illud, quod in Ezechiele [XXIV, 24.] legimus: *Et erit Ezechiel vobis in signum.* In Zacharia quoque [III, 8.] sancti viri, prophetarumque discipuli τερατοσκόποι, id est, portentorum signorumque spectatores appellantur, eo quod semper prophetae in signum praecesserint futurorum."

19. Illa sub Ahaso tempora plena fuisse superstitionis et impietatis, satis patet inde, quod rex idolis altaria exstruxit, et peregrinos ritus in Jovae templum invexit, vid. 2 Reg. XVI, 10. seqq. Quia ergo futurum erat, ut in rerum angustiis (*dum Jova suum vultum occultaret*, vs. 17.) homines impii idola consulerent, et ab hariolis et falsis vatibus oracula peterent; noster vates jubet, ut suum potius vaticinium, divino jussu consignatum, consulant homines. וְכִי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל־הָאֹבוֹת *Quodsi dicunt vobis: consulite necromantes!* Verbum דָּרַשׁ cum אֶל constructum notare *aliquem consulendum adire*, cf. Deut. XVIII, 11. infra XI, 10. Job. V, 8., pluribus ostendit Aurivillius, *Dissertatt.* p. 441. אֹבוֹת esse νεκρομάντεις, feminas, quae manes evocare eosque consulere perhiberent, sive, ut Hieronymi verbis utamur infra ad XXIX, 4., quae exercerent „νεκρομαντείαν, per quam animas evocare dicuntur, et tenues umbra-

 rum,

rum, imo daemonum, audire voces," qualis femina 1 Sam. XXVII, 7. seqq., evicit Dav. Millius in Dissert. *de* אוב *et* אובות *ad quale divinandi genus referendum sit?* quae est duodecima illius *Dissertatt. Selectt.* Lugd. Batav. 1743. 4. Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 38. LXX. ἐγγαστριμύθους, *ventriloquos*, Vulgatus *pythones*, Chaldaeus בדין, *mendaces*, Syrus, ܐ̈ܣܘ̈ܪܐ, *bariolos*, Saadias المشعوذين, *praestigiatores*, vertunt. ואל־הידענים *Et divinos*; ut recte Hieronymus, est enim vox a ידע, *scivit*, deducta, quasi qui *futura scire prae se ferunt*, (coll. Syr. ܡܝܕܥܐ, *bariolus*, *sciolus*, *magus*), conjungiturque cum אוב et Levit. XX, 27. Deut. XVIII, 11. 2 Reg. XXI, 6. LXX. Τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας. Saadias: العرّافين, *bariolos*. המצפצפים *Qui mussitant.* Verbum צפצף proprie notat *garritum avium*, coll. infra X, 14. XXXVIII, 14., et speciatim *pipitum passerum*, ut ex Arabico صَفْصَفَ constat. Cf. J. C. Velthusen *Commentat. ad Cantic. Hiskiae Jesaj.* XXXVIII, 14. in *den Kielischen Beyträgen*, P. II. p. 282. Dicitur de vatibus necromanticis, qui mortuorum umbras evocantes, eorumque voces imitati, exili solebant et submissa voce uti. Procopius ad XXIX, 4.: Λεπτὰ λέγοντες καθάπερ ἐπὶ νεκρομαντείας οἱ δαίμονες ψυχὰς τὰς καλουμένας ὑποκρινόμενοι, *exiliter loquentes ut daemones, qui simulant se esse animas, quae per necromantiam evocantur.* Nempe umbrarum non esse putabatur, clare loqui, sed

tollere vocem
Exiguam, inceptus sonus frustratur hiantes,

uti Virgilius ait *Aeneid.* VI, 492. sequ. Verbo hebraeo prorsus congruit graecum τρίζειν, quod Suidas per τρίζειν explicat, de *avicularum stridore* usitatum, et hinc ad manium

manium exilem et tenuem vocem transfertur. Lucianus in *Necyomanti* ubi cum Mithrobarzane mago ad inferos descendisset, dicit: ἔνθα δὴ περιεπέτοντο ἡμᾶς τετριγυῖαι τῶν νεκρῶν αἱ σκιαί, *ibi circumvolitabant nos stridulae mortuorum umbrae.* Heliodorus autem *Aethiopic.* L. VI. p. 295. ὑποτρύζειν eodem sensu manibus evocatis attribuit: ὁ νεκρὸς οἷον ἐκ μυχοῦ τινὸς ἢ σπηλαίου φαραγγῶδες βαρύ τι καὶ δυσηχὲς ὑπότρυζων. *Mortuus tanquam ex abstruso loco, aut antro confragoso grave quiddam et asperum mussitans.* Plura vid. in Bocharti *Hieroz.* P. I. L. III. C. II. T. II. p. 30. sequ. edit. Lips. LXX. Τοὺς κενολογοῦντας. Vulgatus hanc vocem una cum proxima sic reddit: *qui stridens in incantationibus suis.* In Saadiae versione a S. V. Paulo edita pro hebraico הַמְצַפְצְפִים legitur الموصوصين, quod refert ad verbum وصوص, *oculis vix apertis et micantibus intueri.* Nobis non est dubium, scribendum esse المصاصيين, Particip. Conjug. III. verbi صصي, significatione non diversi a صأي, *pipivit, sonum edidit pullus avis, glis.* Certe يصاصي pro hebraeo מְצַפְצֵף ponit Arabicus in Polyglottis interpres infra X, 14., eo loco contra morem consuetum non Graecam versionem, sed fontem hebraeum, exprimens. וְהַמַּהְגִּים *Et gementes;* verbum הָגָה de *columbarum gemitu* dictum infra XXXVIII, 14., hic ad manium evocatorum *flebilem vocem* indicandam adhibetur. Sic enim Virgilius de Polydori manibus *Aeneid.* III, 39.

gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo et vox reddita fertur ad aures.

Et Claudianus *in Rufinum* L. I. vs. 126.

Digitized by Google

Illic umbrarum tenui stridore volantum
Flebilis auditur questus.

Horatius *Sat.* L. I. VIII, 40.

Singula quid memorem? quo pacto alterna loquentes
Umbrae cum Sagana resonarent triste et acutum.

Plura de umbrarum stridore vid. apud Broekhusium ad *Tibullum* L. I. Eleg. II, 47. LXX. Οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν. Rectius Chaldaeus: וּרְמְנַהֲמִין, *et qui gemunt.* Saadias: المهذارين, *vaniloquos.* Subjungit vates, quid superstitiosis istis sit respondendum. Ante verba, quae sequuntur, subaudiendum igitur תַּעֲנוּ, *respondebitis;* quod recte expressit Saadias: وقولوا لهم, *tunc dicatis iis.* הֲלוֹא־עַם אֶל־אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ *Nonne populus Deum suum* potius quam manes *consulat?* Nunquid non est Deus nobis, Jova, a quo populus exquirat responsa? Simili fere sensu apud Euripidem *Helen.* vs: 759. respondet chorus:

Τί δῆτα μαντευόμεθα; τοὺς θεοὺς χρὴ
Θύοντας αἰτεῖν ἀγαθὰ, μαντείας δ' ἐᾶν.

Quid ergo vates consulimus? Diis oportet sacrificantes bona petere et mittere vaticinia. Chaldaeus nostra verba hoc modo explicat: *Nonne haec via est populorum idola colentium? populus unusquisque ab idolo suo requirit.* Medius Jarchi: „Haec sit responsio vestra: nonne populus, sicuti nos, cui Deus est, sicut Deus noster, Deum suum consulet?" בְּעַד הַחַיִּים אֶל־הַמֵּתִים *Pro vivis mortuos* scil. נִדְרוֹשׁ, *consulamus?* necromantas, qui mortuorum umbras consulant? Quisnam, inquit, cui mens sana, a mortuis, in vivorum causa, et pro illorum salute, poscet oracula? בְּעַד, *Pro*, non *substitutive*, ut תַּחַת, sed habet significationem *utilitatis*, ut Jerem. XXI, 4.

דְּרָשׁ־

דִּרְשׁוּ־נָא בַעֲדֵנוּ אֶת־יְהוָה, *consulito, quaeso, pro nobis Jovam.* Cf. XXXVII, 8. 7. Genes. XX, 7. 1 Sam. VII, 9. Jarchi: „Forsan dicetis nobis, o gentes, ut simus sicuti vos, et quaeramus res, quae viventibus sunt necessariae, a mortuis.“

20. לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה *Ad legem magis et testimonium!* uti Hieronymus non male vertit. Teneant se isti meae testificationi atque institutioni, de qua supra vs. 16. Vel repeti potest ἀπὸ τοῦ κοινοῦ דִּרְשׁוּ, *consulite*, quod cum ל quoque construitur Job. X, 6. 2 Chron. XVII, 3. 4. אִם־לֹא יֹאמְרוּ כַּדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין־לוֹ שָׁחַר *Quodsi non dixerint juxta verbum hoc, non erit eis matutina lux*, itidem ex Hieronymi versione, quam ipse ita explicat: „Docet ergo discipulos, et infert ad legem et testimonium; si de aliquo dubitatis, scitote scriptum [Deuter. XVIII, 14. 15.]: *Gentes, quas Dominus Deus tuus disperdet a facie tua, somnia audiunt et divinos, tibi autem non ita tradidit Dominus Deus tuus. Prophetam suscitabit Dominus vester e fratribus vestris sicut me, illum audietis.* Unde si vultis nosse quae dubia sunt, magis vos legi et testimoniis tradite Scripturarum. Quodsi noluerit vestra congregatio verbum Domini quaerere, non habebit lucem veritatis, sed versabitur in erroris tenebris.“ Quibus posterioribus verbis optime explicat nostrum locum, qui ab aliis et veteribus et recentioribus interpretibus mirum in modum est vexatus. LXX. hunc versum ita reddiderunt: Νόμον εἰς βοήθειαν ἔδωκεν, ἵνα εἴπωσιν οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ, hoc, uti videtur, sensu: Deum dedisse legem, ut ea populo suo in calamitatibus et aerumnis ipsius succurreret, essetque consolationi atque auxilio, neve ea destituti cogerentur confugere ad mendacia falsorum Deorum oracula, quae tanti non sunt, ut pro illis munera sint falsis prophetis danda. Videtur autem Graecus interpres legisse

תּוֹרָה,

חוֹרַת לִסְעוּדָה, nam סְעַד Alexandrini interpretes haud raro reddunt per βοηθεῖν, unde סְעוּדָה, βοήθεια. Pro שָׁחַר legisse videri possit שֹׁחַד, *munus*, quod ipsum et Syrus expressit, cujus versio est talis: ܠܢܳܡܽܘܣܳܐ ܘܰܠܣܳܗܕܽܘܬܳܐ ܕܠܳܐ ܢܺܐܡܪܽܘܢ ܐܰܝܟ ܡܶܠܬܳܐ ܗܳܕܶܐ ܕܠܰܝܬ ܠܳܗ ܫܽܘܚܕܳܐ ܬܶܒܥܽܘܢ *Legem et testimonium* consulite, *ut ne proferant hujusmodi sermonem, pro quo nullum dandum est munus.* Possit vero et Graecus et Syrus interpres idem quod nos, שַׁחַר, legisse, sed ei nomini notionem *rei quaesitu dignae, expetendae* tribuisse, ut Hebraeorum quidam, quos mox audiemus. Chaldaeus: כְּדֵין תֵּימְרוּן לְהוֹן לְאוֹרַיְתָא דְאִתְיְהִיבַת לָנָא וּלְסָהֲדוּ אֲנַחְנָא שָׁמְעִין אֱלָא תִּגְלוּן לְבֵינֵי עַמְמַיָא וְיֵימְרוּן לְכוֹן כְּפִתְגָמָא הָדֵין מִכְּעַן לֵית לֵיהּ מַן דְּיִשְׁחַר וְיִבְעֵינֵיהּ Quae verba in Latina versione in Polyglottis sic reddita leguntur: *Sic dicetis eis: legem, quae data est nobis in testimonium, audivimus. Nisi transmigraveritis inter populos, et dixerint vobis juxta verbum hoc, jam non erit ei, qui mane consurgat et requirat illud.* Sunt verba, non sensus. Nos Chaldaica ita vertimus: *Sic dicetis eis: legem, quae nobis est data, et testimonium, nos audimus. Sed transmigrabitis inter gentes, quae dicent vobis secundum hoc verbum,* i. e. in hunc modum: *jam non est ei* populo e patria terra in peregrinam deportato, ullus, *quem requirat aut roget,* s. *consulat.* אִם־לֹא cepit interpres pro *sed*, quomodo sane Genes. XXIV, 38. capiendum. אֲשֶׁר vero videtur eo modo accepisse, quo saepe Syris ܕ in usu est, ut ponatur ante verba aliena in medium allata, ad imitationem Graeci ὅτι, vid. J. D. Michaelis *Grammat. Syriac.* §. 139. p. 294. Denique nomini שַׁחַר *quaesitus* significationem tribuit, a *quaerendi* notione, qua Participium Cal Proverb. XI, 27. occurrit, saepius vero forma Piel. Sed plura intulit interpres, quorum nullum in textu hebraeo

hebraeo vestigium apparet. Eodem modo, quo Chaldaeus, nomen שַׁחַר cepit quoque Saadias, qui hunc versum sic reddit: لدلالة وشهادة وان لم يقولوا هذا القول الذي ليس له طلب *Institutioni aut testimonio* teneatis vos. *Nisi dicant hoc verbum, cui nulla quaesitio.* Quid ea intellexerit, clarum fiet ex Jarchii expositione: „Haec sit responsio vestra, quod custodiatis legem, s. institutionem, de qua supra vs. 16., neque credatis verbis illorum. Postquam dederitis hoc responsum, videbitis et audietis, annon cordatiores eorum verbis vestris fidem sint habituri, atque dicturi: vere ita res sese habet, non est illi, Deo necromantis et harioli, quaesitio, i. e. non convenit, ut quis mane et sedulo illum quaerat; quomodo interpretatus est Jonathan [Paraphrastes Chaldaeus]." Kimchio ל ante תּוֹרָה et תְּעוּדָה, nec non אִם־לֹא sunt jurisjurandi formulae (ut v. c. Ps. CXXXI, 2.), quasi hoc velit vates: per legem et testimonium! si non, i. e. profecto vos alloquentur istiusmodi verbis (quae priori versus 19. hemistichio allata erant), in quibus est nihil aurorae, i. e. sanae mentis. Frigidiuscule. Theod. Hasaeus in *Hist. Crit. Reipubl. Litt.* T. XII. p. 225. et T. XIII. Differt. 2., nec non in *Biblioth. Bremensis* Class. I. Fasc. I. n. III. §. XV. p. 55. nostro שַׁחַר *nigredinis, tenebrarum* significatum tribuit; quia verbum שָׁחַר *denigrari, nigrum esse* denotat; locumque nostrum sic reddit: *Ad legem et testimonium! Annon enim loquentur secundum hoc verbum, in quo nulla est nigredo,* vel *obscuritas?* Aut sine interrogatione: *si non loquentur secundum hoc verbum, cui nulla est obscuritas.* Verum nomen שַׁחַר ter et vicies in V. T. constanti aurorae notione obvium hoc solo loco *nigredinis* significatu usurpari, parum est verisimile. Pluribus re-

 futavit

futavit Hasaei interpretationem J. Guil. Hecke in *Dissert. Crit. qua verborum Esajae* אשר אין לו שחר *Cap. VIII. comm.* 20. *aliorumque cognatorum locorum sensus genuinus propugnatur*, Vitemb. 1722. 4., et Wolfg. Dan. Sonnenmayer in Dissertat. theolog. (praes. Gust. Ge. Zeltner defensa) *de aurora fidei inter rationis tenebras emergente ad Jesajae Cap. VIII*, 19. 20. Altdorf. 1723. Illud ipsum obstat interpretationi propositae primo a Vaimont *ad Dicta Classica V. T. T. I.* p. 110., et in *Observat. miscell.* Cap. X. §. 16. 17. 18., tum magno eruditionis apparatu commendatae atque exornatae ab Everh. Scheidio in *Dissert. ad loca Jesaj. VIII*, 20. et *Ezech. VII*, 7. P. I. II. Harderovic. 1770. 1771. 4., et eodem tempore a J. F. Schelling in libro *de usu linguae Arabicae* germanice scripto (*Abbandlung von dem Gebrauch der arabischen Sprache zu einer gründlicheren Einsicht in die Hebräische*, Stutgard. 1771. 8.), p. 95., nostrum שַׁחַר obtinere significationem arabici سِحْر, *fascinum, incantamentum, praestigias*, unde vertunt: *si non dixerint secundum verbum hoc cui nulla incantatio*, i. e. Scheidio explicante, adversus quod nulla valet incantatio; omni malorum genere obruantur ac funditus pereant; aposiopesin enim per verba אִם־לֹא formari putat, cujusmodi aposiopeseos exempla plura adducit; etsi post magis inclinare videtur ad hanc sententiam, constitui per verba אִם־לֹא protasin, cui subjungatur apodosis versu proximo praefixo ו, hoc modo: *si non loquuti fuerint secundum verbum illud, adversus quod nulla valet fascinatio*, tum certe transiturus est per eam terram unusquisque duse pressus paupertate famelicusque; vs. 21. Illa ex arabica dialecto petita *fascinationis, praestigiarum* significatio arrisit plerisque recentioribus interpretibus, eam etiad alium nostri vatis locum, infra XLVII, 11., transferentibus. Dathius: *Illud effatum, illud vaticinium confidenti quod* qui

qui negligis, in quo nulla est fascinatio, is terram peragrabit animi angoribus pressus. DOEDERLEIN: *Quodsi diversa ab hoc oraculo praestigiarum experte proferent*, terrore pressi vagabuntur. Ita et Koppe ad Lowthi Annotatt. in h. l. et Michaelis in *Supplemm.* p. 2314. Verum nomini toties in V. T. indubitata *aurorae* significatione occurrente uno tantummodo alterove loco novam viciniae dialecto propriam notionem adscribere, haud satis consulte. Idem sensit Kocherus, etsi alias dialectorum cognatarum opem minime adspernans. Is vero nostrum locum hoc modo interpretatur: *Quodsi non loquantur secundum verbum istud, nulla sane illis*, quisquis fuerit, *aurora*, speave salutis, futura est. „Ea vis," addit, „et elegantia inesse videtur, ut amittere hanc interpretationem nolim; nam שחר *auroram*, nec aliud quicquam in codice hebraeo dicere existimo, a *nigrore* ducto nomine; quod primula nigricet; quemadmodum apud Graecos Latinosque a fulgore, qui in adulta cernitur, appellationem nacta est. Itaque שחר de densis locustarum nubibus, quae coelum quasi subtexunt, tenebrasque aurorae primae et nigricanti adhuc similes terris inducunt, perquam eleganter adhiberi censeo Joelis II, 2. Sic eleganter *aurora mali* Esajae XLVII, 11. illius primam obscuramque originem designat. Ceterum אשר hic alibique non tam redundare, quam sententiam confirmare putandum est; exempla dabit Noldius *Concordant.* p. 104. 105. Atque ὅτι in N. T. per Hebraismum eodem modo usurpatum reperitur." אשר more Chaldaici די et Syriaci ?, saepe vim mere asseverativam habere, observavit Ludovicus de Dieu locis pluribus *Crit. S.* veluti ad Nehem. IV, 12. (al. 6.), Job. V, 5. Ps. X, 6. CXL, 20. Cohel. V, 17. Habac. III, 16. Matth. I, 22. Nos igitur vel in ea, quam supra ex Hieronymo attulimus, interpretatione, quam ipse Hebraeorum esse dicit, vel in Kocheriana acquiescendum arbitramur. Ratione pa-

 rum

Digitized by Google

rum diversa Grotius horum verborum sensum enarrat: „Si aliter loquentur, omnis prosperitas (hanc *lucis* nomine significant Hebraei, ut jamjam vs. 22. *caligo* ponetur pro rebus adversis) ab ipsis longe aberit." Plurium aliarum hujus loci interpretationum faraginem congessit J. C. Ortlob in *Dissert. de aurora verbi divini non falso ad Esaj. VIII, 20.* Lips. 1715.

21. וְעָבַר בָּהּ *Et transibit* cui nulla aut veritatis aut felicitatis lux affulget (vs. 20.) *in ea*, s. *per eam*; terram, quae mox memoratur vs. 22. Haud raro Hebraei pronomen praemittunt nomini, ad quod refertur, veluti Ps. LXXXVII, 1. יְסוּדָתוֹ, *fundamentum ejus*, Zionis, quod versu proximo memoratur. Vid. Glassii *Philol. S.* p. 157. ed. Dath. et Storrii *Observatt.* p. 399. sequ. Recte igitur Chaldaeus: וִיעְדֵי בְּאַרְעָא *et transibis per terram.* Alii suffixum in בָּהּ referunt ad תּוֹרָה, vs. 20., vertuntque vel: *transibit*, i. e. percurret legem, solatii quaerendi caussa, ut Amos. VIII, 12. יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־דְּבַר־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ, *discursitabant ad quaerendum verbum Jovae, nec invenient*, cf. Dan. XII, 4.; vel: non qui *transibit*, sive, *transgressus fuerit eam* legem, quemadmodum *transire per* (בְּ) *terram*, Num. XXI, 23., et *transire terram* (sine praefixa particula) infra XXIII, 10., idem sit. Verum in hac *transgressionis* significatione verbum עָבַר vel cum nudo nomine, ut infra XXIV, 5., vel cum אֶת construitur, ut Jos. VII, 11. 15.; cum ב autem semper est *pertransire*, ut infra X, 28. Genes. X, 46. Proverb. IV, 15. 2 Sam. XX, 14. Hieronymus: „Lux (שַׁחַר) pertransibit eam, hoc est, congregationem vestram, sive terram." Hoc velle videtur: lux transibit cursim per domum Jacob, non vero in ea diu commorabitur. נִקְשֶׁה *Gravatus*, difficultate pressus, versatus in magno angore et animi aegritudine, quo se verterat nescius. Respondet Graeco βαρέομαι

2 Cor.

2 Cor. V, 4. A. Schultens in *Animadverss. philologg.* ad h. l. confert Arabicum مكدي, *durus*, quod de *famelico*, *mendico* dicitur. Persis quoque سخت (*saecht*), *durus*, usurpatur pro *adflicto*, *conturbato*, et سختي (*saechti*), *durities*, pro *adversitate*. Cf. Schultens *Animadverss. philologg. ad Job.* V, 22. in *Opp. minorr.* p. 14. LXX haec verba cum proximo וְרָעֵב vertunt: καὶ ἥξει ἐφ᾽ ὑμᾶς σκληρὰ λιμὸς, duas hasce voces ἐν διὰ δυοῖν arbitrati, qualia apud Virgilium: *molemque et montes*; *pateris libamus et auro*, ut *duritia* et *fames* unam rem significent; cf. supra ad I, 13. Symmachus ἐσκανδαλισμένος vertit, quod sequutus Hieronymus: *corruet*. Nec alludit Chaldaeus, qui תַּקְלָא *corruens*, posuit. Legerunt illi non נִקְשֶׁה, ut conjecit Lowthus, sed vel retulerunt ad נְקַשׁ, בְּקַשָּׁה, quod Chaldaeis *allidere* est, vel eum, qui *durum* ad lapidem stipitemve impactus corruat, ea voce significari opinati sunt. רָעֵב Michaelis ad *Lowthum de Poes. Hebr.* T. I. p. 181. vertit *timidus*, collato Arabico رعب, *timuit*, quod Doederleinio et Dathio quoque placuit. Nos tamen retinendam arbitramur vulgarem interpretationem: *famelicus*, cujus dicti elegantiam non assecuti sunt illi interpretes, qui hic cogitarunt de *fame*, proprie sic dicta. Indicatur potius *vacuus solatio*, *solatium* in summis angoribus *quaerens* et *circumspiciens*. Hoc fere sensu occurrit Ps. CVII, 4. 5. *Errarunt in deserto* רְעֵבִים, esurientes, *etiam sitibundi*, *et anima eorum in iis erat obvoluta*, sive *oppressa*; multis curis gravati et undique pressi circumspicientes consolationem. Conferendus et Amosus, Cap. VIII, 11. *Ecce dies veniunt, ait Dominus Jova, quibus missurus sum famem in terram; non esuriem panis, nec sitim aquae, sed audiendi verba Jovae*, verba solatii. וְהָיָה כִּי־יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו *Fietque cum esuriverit*, frustra solatium quaesiverit, *ut effervescat*, *et maledicta conjiciat in regem*

suum

Digitized by Google

suum et deum suum, quo plerique ex Hebraeis interpretes intelligunt falsum deum, cujus cultui se impii illi et superstitiosi homines mancipabant. Ita Chaldaeus: *Fietque cum expertus fuerit famem et afflictionem*, *maledicet et contemnet* שום בְּחַכְּרִיה וְטַעֲוָתֵיה *nomen imaginis suae et idoli sui.* Gravior tamen erit sententia, si Deus intelligatur gentis Hebraeae, *regis et dei* nomine et Ps. V, 3. LXVIII, 25. nuncupatus, quem cum sentirent illi sibi iratum et adversum, desperatio eos concitavit ad hunc animi furorem, ut in ipsum sanctissimum et potentissimum numen convicia et maledicta jacerent; fere ut de Albanis Livius L. I. C. 31., quod *fortunae obirati cultum reliquerant Deorum.* Nostrum locum forsan respexit Joannes Apocal. XVI, 11. Καὶ ἐβλασφήμησαν τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ τῶν πόνων αὐτῶν. Cf. ibid. vs. 21. וּפָנָה לְמָעְלָה *Atque ita indignabundus suspiciet sursum*, לְמִבְעֵי פּוּרְקָן, *ut quaerat salutem*, ut bene addit Chaldaeus, *postquam signata est sententia*, *nec tamen poterit* obtinere illam. Repraesentatur ad vivum desperatio hominis per stulta consilia, quae melioribus imprudenter praetulerat, ad extrema acti. Sic bacchatur demens, ut sursum in coelum oculos iratos et scintillantes attollens, in Deum, quasi malorum caussam, maledicam et blasphemam linguam exacuat.

22. Quum e coelo atque irato numine nihil sperare possit in illa rerum angustia praesidii, ad terram sese convertet: sed inde quoque et erumpet calamitas, et offundentur tenebrae; neque ullum ab eo angore inveniet effugium. וְאֶל־אֶרֶץ יַבִּיט *Quodsi vero ad terram* atque humana auxilia *respexerit*. Chaldaeus: *et auxilium quaeret ab habitatoribus terrae.* Similis locus supra V, 30. וְהִנֵּה צָרָה *Ecce* undique instabit *angustia*, 1 Sam. XXVI, 24. Genes. XLI, 21.; uti praedictum Deuter. XXXI, 17. Chaldaeus: *quando venerit super eum angustia famis.*

famis, וַחֲשֵׁכָה *Et tenebrae*, nulla consolatio, nulla spes salutis. מְעוּף צוּקָה *Obscuritas angustiae*, tenebrae angoris et terroris plenae. מְעוּף nomen formae מָצוֹק 1 Sam. II, 8. XIV, 5. ut מִכְמָשׂ Deut. XXV, 11. a radice עוּף, *obscuratum* esse, Job. XI, 17. Alii: *vertigo angustiae*, s. *vertiginosum angustiae*, i. e. angustia vertiginem et deliquium animae adferens, coll. Jud. IV, 21. וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת, *et ille sopore oppressus, et deliquit et mortuus est*. Cf. Michaelis *Supplemm*. p. 1868. Ad יָעֵף, *defatigavit*, nomen nostrum et retulit Chaldaeus, qui שְׁלְהוּי עָקָא, *defatigatio angustiae*, posuit. LXX: ἀνάγκη στενή. Vulgatus: *dissolutio, angustia*. וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח *Et in caliginem* (לַאֲפֵלָה, ut Jarchi habet) *propulsus erit*, ut impingat et cadat, coll. Jerem. XXIII, 12. *Via eorum quasi marae lubricitates erit*; בָּאֲפֵלָה יִדַּחוּ וְנָפְלוּ בָהּ *in caligine impellentur*, trudentur ad lapsum, *et cadent in ea*. Talia minatus erat Moses leges divinas transgressuris Deuter. XXVIII, 29. *Ut in meridie palpabis*, כַּאֲשֶׁר יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה, *quemadmodum caecus in caligine palpat*, *improsperas vias habebis*. Cf. Proverb. IV, 19. דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה *Via impiorum quasi caligo est, qui quo impingant, nesciunt*. LXX. Καὶ σκότος ὥστε μὴ βλέπειν. Hieronymus: *caligo persequens*; quasi Participium activum legisset hoc modo: אֹפֶל הַמְנַדֵּחַ. Sed adjectivo articulus non solet praeponi, ubi nomini substantivo non est praepositus. Chaldaeus: קְבַל וּבְדַר, *tenebrae et dispersio*. Participium passivum sumsit sensu nominis abstracti, quomodo ea haud raro sumenda esse constat; ceterum in hisce duabus vocibus asyndeton statuit. Ita et recentiorum interpretum plures, qui *caligo, propulsum* s. *propulsio* vertunt. Syrus: ܘܥܡܛܢܐ ܢܕܚܩܝܘܗܝ *atque caligo propulsabit eum*. Saadias: وأفل منتشر فيها *et caligo diffusa in ea terra*. Sensu non multum diverso Kocherus, appositionem hic

hic esse existimans, ut dicatur *caligo, propulsum,* pro *caligo late tenta,* aut neutrali potius pro adverbio usu: *caligo late.* „Sic arabicum ندح *dilatavit,* ندح et ندح, *terra spatiosa, amplitudo,* ندح, *res eminus apparens.* Tale quid accentus Tiphcha monere videtur. „Eleganter imaginibus hic coacervatis noster describit desperationem et gravem miseriam eorum, qui divina oracula negligunt: omnia in coelo et in terra atra sunt et obscurata; atque homines, velut in caligine, incerti vagantur, consilii inopes, pressi calamitatibus, quo se vertant, nescii. Similiter Mohammed in Coran. Sur. II. vs. 17 — 20. depingit miseriam eorum, qui Coranum spernunt: *Similes sunt ei, qui accendere velit ignem, postquam autem illuminaverit, quod est circa eum, aufert Deus lumen eorum et relinquit eos in tenebris; non videbunt. Surdi, muti, coeci sunt; ideo ipsi non revertentur. Vel sunt sicut illi, quibus supervenit tempestas e coelo, in qua tenebrae sunt et tonitru et fulgur. Ponunt digitos suos in auribus suis propter fulmina cum vehementi tonitru deorsum ruentia ob timorem mortis; et Deus circumdat infideles. Prope est, ut fulgur rapiat oculos eorum; quotiescunque illuxerit eis, ambulabunt in eo; sed cum caligo eos invaserit, stabunt.*

23. Severam comminationem promissum laetum excipit, cujus hic initium, caetera deinceps C. IX, 1. seqq. neque satis apta Capitum divisione leguntur. In Bibliis Buxtorfianis tamen Rabbinor. Commentariis illustratis Cap. IX. recte hoc versu inchoatur. Nos igitur, ne quae arctissime cohaerent, divellamus, hunc Capitis VIII. versum ultimum in interpretatione jungimus Capiti proximo.

Cap.

Digitized by Google

Cap. IX.

Argumentum.

Gravissimis, quibus Caput superius terminatur, comminationibus, subjungit laetiorum temporum promissionem. Ea primum illucescent illis terrae Hebraeorum regionibus, quae olim plurimas expertae fuerant calamitates, neque ullo antea dignitatis splendore eminuerant, Galilaeae, tractuique huic finitimo (VIII, 23.). Ibi enim divinus ille heros, cujus natales supra VII, 14. praedixerat vates, quem terrae suae sospitatorem jam appellaverat (VIII, 8.), prima suae virtutis documenta edet, dum servile, quo gens Hebraea opprimitur, jugum concutiet, illique libertatatem vindicabit, plurima ab hostibus devictis reportata praeda (IX, 1—4.). In cujus magni liberatoris laudes protinus erumpit, splendidissimis eum celebrans nominibus (5. 6.). Deinde redit ad Syriae cladem atque Samariae, et ejus varias caussas adducit, quibus certum aliquod supplicium adscribit, quarum cuilibet quasi solenni formula addit, *non esse aversum furorem Dei, sed adhuc manum ejus extentam.* Tota haec carminis pars quatuor absolvitur particulis, 1) vs. 7—11.; 2) 12—16.; 3) 17—20.; 4) Cap. X, 1—4., singulae autem sunt bimembres.

Priori

Priori membro proponitur vitium, posteriore poenarum comminatio.

VIII, 23. Postquam infelicitatem descripsisset eorum, qui oraculis institutionibusque divinis nullam fidem adhibent; consolatur pios, spe laetiorum temporum. כִּי לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ *Sed non erit obscuratio perpetuo duratura ei terrae, cui angustia fuit.* Particulam כִּי h. l. vim obtinere *adversativam*, *verumtamen*, *sed*, ut Ps. XLIV, 4. Coh. VI, 2. Dan. IX, 18. 2 Paral. XX, 15. (cf. Noldii *Concordantt.* p. 374.), docet res ipsa, subitus a tristibus ad laeta transitus. מוּעָף est substantivum formae Participii Hophal verbi עוּף, *obtenebrescere* (unde עֵיפָה, *caligo*, Amos IV, 13., עֵפָתָה *caliginose*, Job. X, 22., תָּעֻפָה, *obtenebresces*, ibid. XI, 17.); est מְעוּף, supra VIII, 22. Eadem est ratio proximi מוּצָק; obvii quoque Job. XXXVI, 16. XXXVII, 10. indubiae *arctitudinis* notione, a צוּק, idem igitur, quod vs. 22. צוּקָה. Videtur vates in nominibus forma diversis, significatione iisdem, usurpatis, elegantiae quid captasse. לַאֲשֶׁר *illi terrae*, vs. 22., *cui*, cohaeret enim cum אֶרֶץ quod vulgatum. Sensus est, etsi graviter terra sit affligenda, non fore tamen, ut in tenebris penitus delitescat, sed affulsuram melioris temporis lucem. Quod statim disertius declarat. כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי *Sicut tempus prius*, calamitosum, *vilem reddidit*, s. *in contemtum deduxit terram Sebulon et terram Naphtali*; non dura accidet cuiquam metaphora, qua tempus facere dicitur ea, quae lapsu ipsius fiunt, sic *dies docet* Ps. XIX, 3., *dies parit*, Proverb. XXVII, 1. Cui vero id non placet, is poterit nominativum אֱלֹהִים s. יְהוָה subaudire, ut sit: *sicut tempore priore contemptim habuit Deus terram Sebulon terramque Naphtali.* אַרְצָה pro אֶרֶץ, forma rarior (praeter nostrum locum tamen et Job.

XXXIV,

Digitized by Google

XXXIV, 13. obvia), cujus pluralis, אֲרָצוֹת, usitatus. הֵקַל *vilipendendi*, *contemnendi* notione legitur et infra XXIII, 9. 2 Sam. XIX, 44. Ezech. XXII, 7. וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד *Ita posterius*, futurum, tempus, *gloriosam reddet*, sive: *ita futuro tempore gloriosam reddet*, *honore afficiet* utramque illam terram. *Honorandi* significatum, quem alias verbi כָּבֵד forma Piel obtinet (vid. e. c. 1 Sam. II, 30.), habet Hiphil, uti hic, vi oppositi הֵקַל, et Jerem. XXX, 19. atque 2 Paral. XXV, 19. Accuratius designat eam terram, quae sit honestanda: דֶּרֶךְ הַיָּם *via maris*, i. e. eam regionem, quae est *versus* (ita דֶּרֶךְ et Jos. II, 7. VIII, 15.) mare, non *mediterraneum*, sed *lacum Genneſareth*, qui Num. XXXIV, 11. יָם־כִּנֶּרֶת, et Jos. XII, 3. יָם כִּנְרוֹת, terrae Sebulon et Naphtali vicinus. Hieronymus: „*Mare* autem hic lacum appellat Genesareth, qui Jordane influente efficitur.“ Unde additur: עֵבֶר הַיַּרְדֵּן *trans Jordanem*, sive, ut vult Grotius, *juxta Jordanem*. Quae dictio totam quidem signare posset oram, quae fluvium hunc utrinque cingit, verum quoniam hic ponitur inter viam maris Galilaei, et ipsam Galilaeam interjacens, intelligendus potius omnis ille: et citerior et ulterior tractus, quem Jordanes ex utraque ripa alluit, et qui mari Galilaeae fuit ad septentrionem; regio τὸ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, vulgo Peraea dicta, גְּלִיל הַגּוֹיִם *Galilaea gentium*, i. e. exterior pars Galilaeae superioris, quae proxima est Phoeniciae, vel terris gentium finitimarum (vid. Genes. XIV, 1. Jos. XII, 23. Jud. IV, 2.), ad aquilonem. Cf. Jos. XX, 7. 2 Reg. XV, 29. Matth. IV, 15. Totum vero illum tractum, qui extimus fuit Galilaeae, et Cananaeae ad aquilonem, a lacu Samochonite usque ad Phoeniciam, sive confinia Tyri et Sidonis, Galilaeae nomine venisse, patet ex 1 Maccab. V, 15., ubi Judas Maccabaeus fertur accepisse nuncios ex Galilaea ferentes, *adversum se congregatos esse ex Ptolemaide, et Tyro et Sidone*, καὶ πᾶσαν Γαλιλαίας ἀλλο-

Digitized by Google

ἀλλόφυλοι. גליל in origine *rotundiet terrae tractus*, unde גלילות הפלשתים, *tractus Philisthaeorum*, Jos. XIII, 2., mox proprio usu partem terrae Cananaeae ad septentrionem, ubi Judaei gentibus finitimis permisti viverent, dicere coepisse, atque inde גליל הגוים ortum esse videtur. Perinde ac in Gallia prope Pyrenaeos montes confluxerunt quidam *Convenae*, quorum caput fuit Lugdunum, inde dictum *Lugdunum Convenarum* Geographis veteribus; vid. Cellarii *Geograph. Antiqu.* T. I. L. II. L. II, Sect. I. §. XXXI. p. 145. Jam explicatis singulis dictionibus, ad rem ipsam quod attinet, id maxime expendendam fuerit, quo respectu in terram Sebulon et terram Naphtali praesertim cadat, quod tempore prisci reddita fuerit vilis et contemta. Quodsi ergo rerum in populo Israelitico gestarum annales inde ab ipsa confestimus terrae Cananaeae occupatione, initio statim Sebulon et Naphtali cum vicinis Aseritis inter eas comparent tribus, quae in eradicandis Palaestinis officio suo defuerunt, qua quidem negligentia factum est, ut regio, quae in peculium ipsis cesserat, numquam non peregrinis incolis permixta admodum fuerit, Jud. I, 30—33. Verum hi sub jugum omnes missi regnante Davide fuerant, quum filius successor in ipso florentissimo Israelitici regni statu Tyriorum regi Hiramo viginti ejusdem tractus urbes daret, auxilium illud ipsi, quod in aedificatione templi et regii Hierosolymis palatii magno operarum numero praestiterat, ex pacto compensaturus, et hae quidem, licet minus dignum Hiramo viderentur esse praemium, magnam tamen Galilaeae partem peregrinae subjecerint ditioni necesse est, 1 Reg. IX, 10—13. Scisso deinde regno, quum reges decem tribuum id maxime agerent, ut regnum suum adversus populi Judaici reges in tuto collocarent, quia credat regionum Sebulon et Naphtali ab imperii sede, Samaria, remotissimarum honoratiorem evadere conditionem potuisse?

Imo

Digitized by Google

Imo vero viliorem indies sortem expertae, et quum Assyriae rex, Tiglath-Pileser, duas tribus Israelis et dimidiam, quae regionem trans-Jordanensem incolebant, captivas, regnante Pekacho, abduceret, idem cum istis fatum subire sunt coactae, ut captivi fierent incolae in Assyriam et Mediam deportandi, 2 Reg. XV, 29. Atque haec quidem calamitas sub illud ipsum tempus accidit, quo vaticinium hoc de viliori terrarum Sebulon et Naphtali conditione est editum. Illam igitur ditionis Hebraicae provinciam, per satis longum tempus multis modis vexatam, ceterisque posthabitam, secuturo tempore inclytam futuram clarumque adipiscendam nomen vates promittit. Simplicem hunc et planum nostri loci sensum interpretes et veteres et recentiores varie perturbarunt et obscurarant. Potiores sententias in Annotationis ad hoc Caput Additamento enarrabimus.

IX, 1. Pluribus exponit, qua ratione regio illa clara et illustris sit reddenda. הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל *Populus hic, qui ambulantes* nunc sunt *in tenebris, videbunt lucem magnam*, illi ipsi populo, qui totus hactenus in miseriis versatur, tenebrarum instar eodem circumfusis, dies orietur laetus et candidus. Cf. infra L, 10. LX, 1. Sunt hoc et versu proximo plura *Praeterita prophetica*, quale supra V, 3. יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם *Incolis terrae umbrae mortis lux effulget*, incolae illius regionis, quae omni calamitatis genere, velut densissima dudum premitur caligine, ingentia felicitatis jubar collustrabit. De צַלְמָוֶת, *tenebris orci*, vid. Not. ad Ps. XXIII, 4.

2. הִרְבִּיתָ הַגּוֹי *Amplum et potentem reddes*; tu, Deus, *populum illum*, per multas et varias calamitates ad incitas redactum, cf. not. ad Ezech. XXXVI, 10., et similia promissa ibid. XXXVII, 26. Jerem. XXX, 19.,

 apud

Digitized by Google

apud Nostrum infra LIV, 1. seqq. LX, 3. seqq. Nituntur ea priscis illis promissionibus, quae Genes. XVII, 2. XXVI, 4. 24. XLVIII, 4. leguntur. לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה Pro לא Masorethae in margine legendum jubent לוֹ, ut sensus sit: illi, genti, a te amplificandae, *magnam conciabis laetitiam.* Hunc sensum ex veteribus exprimunt Alexandrini, Chaldaeus et Syrus. Quod in textu scriptum, לא, expressit Symmachus: *ἐπλήθυνας τὸ ἔθνος ὃ οὐκ ἐμεγάλυνας,* nec non Hieronymus: *non magnificasti laetitiam;* quod etsi primo intuitu contextui minus congruum videatur, interpretes tamen haud pauci, ei quod in margine legendum jubetur (τῷ קְרִי), praeferunt. Varie autem ejus sensum exponunt. Ludovicus de Dieu verba interrogative sumit: *magnamne fecisti laetitiam? annon magnam fecisti laetitiam?* ut לא positum sit pro הֲלֹא, ut saepius; vid. Noldii *Concordantt. Particularr.* sub לא, §. 3. Verum qui totum contextum legerit, sponte sentiet, orationem prophetae esse planiorem, efficaciorem et elegantiorem, si haec verba sine interrogatione sumantur. Quare alii subaudiunt אֲשֶׁר, vertuntque: *cui non magnam olim feceras laetitiam;* quae interpretatio vereor an satis congruat usitatiori constructioni Hebraei sermonis, postulanti, si sensus foret, qui ponitur, vel: אֲשֶׁר לֹא הִגְדַּלְתָּ לוֹ, vel: לַאֲשֶׁר לֹא הִגְדַּלְתָּ. Aliter τὸ כְּחִיּם interpretatur Kocherus in *Vindicc.* p. 693. „Phrasin hanc, inquit, per tritam simul et elegantem Orientalium figuram explicandam censeo, hac sententia: *Si dicam magnam laetitiam, parum est; erit enim summa; qualis illorum esse solet; quibus vel uber annona contigit, vel qui hostibus devictis praedam partiuntur.* Id comparationis negativae genus multi ponderis, cujusmodi illud Cap. XXIX, 8. שָׁכְרוּ וְלֹא יַיִן, *inebriati sunt, et non vino;* i. e. multo vehementius quam vino. Geminum Jes. LI, 21. Adde Proverb. XVII, 12. et quae alia citat exempla Schultensius ad Proverb. VIII, 10. ubi legitur: *accipite*

Digitized by Google

disciplinam meam, et minime argentum, h. e. multo potius quam argentum. Via eadem ac in Plautinis per πλοκὴν dictis: Asin. I, 11, 8. *Nam mare haud est mare, vos mare acerrimum.* Et Bacch. III, 1. 4. *Bacchides, non Bacchides, sed Bacchae sunt accerrumae.*" Neque tamen videtur doctis hisce observationibus hic locus esse. Michaelis *Biblioth. Orient.* P. XIV, p. 134., fassus licet utramque lectionem posse commodum sensum admittere, textuali tamen praelata, conjecit, ה prius in הַשִּׂמְחָה jungendum fini praecedentis הִגְדַּלְתָּ tanquam paragogicum, et שִׂמְחָה dein referendum ad proxime sequens שׂמחו, hoc sensu: *amplificasti gentem, quam antea non magnam feceras; nunc igitur gaudio gaudent*, i. e. gaudent insigniter etc. Sed rectissime, nostro sensu, judicat Aurivillius in *Dissert. de varietate lectionis* לא *et* לו *in Cod. Bibl.*, in *Dissertatt. junctim editt.* p. 483. „Antiquorum interpretum testimonio pulcre consonat oriundus e lectione לו sensus apprime facilis, et praecedenti הִרְבִּיתָ הַגּוֹי aeque congruens ac mox sequenti שָׂמְחוּ, quum contra in altera, לא, difficulter intelligatur, quinam fuerint demum, quibus magnificae copia lucis, et multiplicatio gentis, laetitiae tamen materiem sit nullam paritura. Judaei, ajunt, intelligendi, qui Messiae, posteaquam advenerat, illiusque discipulis, gravi se odio opponebant, augerique Christianorum gentem vehementer indignabantur. Enimvero ipsis e Judaeis primos magno numero collectos Christianos, satis constat, nec tribui proinde Judaeis in universum poterit, quod spirituali oriente Messiae regno parum laetati fuerint, ne arguam subitam et in continua orationis serie vix exspectandam mutationem subjecti, quod istius vi hypotheseos, in לא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה foret infidelium ac dolentium Judaeorum turba, in הִרְבִּיתָ הַגּוֹי, quod praecedit, et שָׂמְחוּ, quod illico sequitur, esset Messiae addictorum multiplicatus coetus. At si excludendi hinc fuerint rebelles

Judaei, qua tum poterant specie, proximis statim in verbis, „summa exultantes laetitia iidem haud dubie illi exhiberi, qui non laetari dicebantur nuper?“ Offendit nonnullos לו verbo הִגְדַּלְתָּ praemissum. Verum salva analogia linguae Hebraeae ita construi posse, satis ostendit VITRINGA in *Observatt. SS.* Lib. III. Cap. XVII. exemplis plurimis, ut Ps. LXVIII, 30. לְךָ יוֹבִילוּ מְלָכִים שָׁי, quibus addi potest לוֹ יִהְיֶה et לוֹ תִּהְיֶה Levit. VII, 7. 8. 9. 14. 33. שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ *Laetabuntur coram te.* Desumta est locutio ab Israelitis, Eucharistica, primitias, decimas, ferentibus Hierosolyma in templum, et, mensa in atriis templi commode structa, ipso *coram Domino*, cum gratiarum actione se mutuo concitantibus ad hilaritatem; vid. Deut. XII, 7. XIV, 26. כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר *Instar laetitiae in messe.* Pro בַּקָּצִיר Lowthus legi vult sive קָצִיר, quod in Cod. uno invenitur, sive הַקָּצִיר, quod item Codex unus exhibet; hac ratione permotus, quod nomen praecedens in regimine positum est. Sed nihil Hebraeis praesertim Jesajae, solennius hoc dicendi modo. Vid. vs. praeced. יֹשְׁבֵי בְאֶרֶץ, et supra V, 11. מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף. Cf. הָרֵי בַגִּלְבֹּעַ, *montes Gilboae*, 2 Sam. I, 21., et BUXTORFII *Thesaur. Grammat.* L. II. Cap. III. p. 350. edit. sext. כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ בְּחַלְּקָם שָׁלָל *Sicut exsultant homines cum dividunt spolia.* גיל plus quam שָׂמַח, idem quod Graecorum ἀγαλλιᾶσθαι, animi sua sorte contenti, et ad hilaritatem concitati affectum non clausum tenere corde, sed externis signis prodere, uti patet ex iis locis, quibus גיל aut שׂושׂ ponitur ut summum aut extremum τῶ שָׂמַח, e. c. Hos. IX, 1., infra XXV, 9., XXIX, 19., XLI, 16. Jam constat, omnes populos in *messe* ex voto peracta collectaque, et *victoria* insigni de hostibus reportata, et, quae eam consequitur, *divisione spoliorum*, conferi habere argumentum et materiam gaudii publici omnium maximam. Laeta enim messis, et victoria de hoste a genti-

bus

bus depellunt mala maxime metuenda, penuriam necessariorum, et servitutem: divisio autem spoliorum insuper ditat et locupletat. Sed apud Hebraeos praecipue *messis* celebrabatur cum demonstratione laetitiae non mediocris, in oblatione decimarum et primitiarum, festoque, ejus maxime causa instituto, quando Israelitae ad omnem soluti hilaritatem laetissimos agebant dies. Vid. Levit. XXIII, 40. Deuter. XVI, 15. Inde utrumque illud gaudium adhibetur ad descriptionem summae laetitiae. Sic vates Ps. CXIX, 162. *Hilaresco ego propter eloquia tua* כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב, *tanquam qui invenit spolium amplum*, opimum. Et Ps. IV, 8. *Dedisti laetitiam in corde meo majorem*, מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ *quam tempore, quo frumentum et mustum eorum multiplicantur.*

3. Quae sequitur oratio, praecedentem illustrat; demonstrat enim magna beneficia, quam divinus heros, quem sub hujus versus finem alloquitur, suae genti sit allaturus; vindicabit eam in libertatem, uti olim factum a Gideone, כִּי אֶת־עֹל סֻבֳּלוֹ *Nam jugum bajulationis ejus* populi, i. e. jugum populo oppresso ab hostibus impositum ad bajulandum, ut infra X, 27. XIV, 25. וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ vulgo vertunt cum Hieronymo *virgam humeri ejus*, i. e. baculum, quo humeri caeduntur, percutiuntur. Sed si *virga* significetur, qua quis feritur, quare datur ea *humeris*, non *tergo*, non *corpori*? Nec enim *humeri* animantium proprie percutiuntur, ut vere monet Vitringa, cui adstipulamur, מַטֶּה, hoc loco non *baculi*, quo quis nititur, sed *vectis* significatione sumenti, ut siti idem quod alias מוֹטָה, infra LVIII, 7., seu lignum, quod immittitur cervici, humerisque incumbit, humeros premit; quod *jugi* est. Sic infra X, 24. coll. vs. 27. מַטֵּהוּ accipitur. Pariter Nahum I, 13. אֶשְׁבֹּר מֹטֵהוּ מֵעָלָיִךְ *Confringam vectem ejus a te, et vincula tua confringam.* Similitudo nostro loco desumta est a jugo (עֹל),

captivis et facinorosis ad bajulandum, instar gravis oneris (מַטֵּה) imposito, cujus pars est שְׁכֶם. מַטֵּה vectis humeri. Respicitur ad morem antiquum, quo victis et in servitutem redactis, aut ad supplicia servatis, κύφων, hoc est, lignum aliquod instar jugi incurvum, cui collum immittebatur, imponi solebat, ut servicibus incumbens, signum esset durae servitutis. Suidas T. II. p. 405. ed. Kusteri Κύφωνα esse ait ξύλον ἐπιτιθέμενον εἰς τοὺς τένοντας τῶν κατακρίτων, ἵνα μὴ ἀνακύπτειν δύνωνται. שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ, Virgam adigentis eum ad durum laborem, tanquam servos, uti olim Aegyptii Hebraeos, Exod. V, 6. 13. Hinc נֹגֵשׂ dicitur de omni, qui cum vi exercet potestatem et imperium, sive cum imperio laborem, tributa et supplicia exigit; vid. infra XIV, 4. Zachar. IX, 8. הַחִתֹּתָ Conteres, confringes, tu, heros divine; illum intelligit, quem mox vs. 5. seqq. summo praeconio celebrat. כְּיוֹם מִדְיָן Sicut die Midianis, i. e. sicut proelio cum Midianitis commisso. יוֹם hic, ut Arabicum يوم, Gallicumque journée, usurpatur de die proelii, veluti يوم بدر dies Bedrensis, i. e. proelium Bedrense; cfr. A. Schultens ad Job. III, 4. Respicitur admirabilis illa liberatio, quae obtigit populo Hebraeo, duriter presso a Midianitis, per Gideonem, Jud. VII, VIII. narrata. Consentaneum erat, illustrem illum heroa, divina stirpe oriundum, qui in orbem terrarum auream aetatem sit reducturus, suae virtutis prima documenta edere in illo terrae Hebraicae tractu, qui barbarorum incursionibus prae ceteris erat expositus, diuque multumque ab illis vexatus. Is igitur postquam per longum tempus fuisset neglectus et quasi contemtus, redde-tur illustris insignibus et plane admirandis de barbaris oppressoribus reportatis victoriis, quibus coelitus demissus dux genti suae libertatem vindicabit.

4. In

4. In hoc verſu interpretando difficultatem creat dictio סְאוֹן, סֹאֵן, quia praeter hunc locum verbum סָאַן nusquam occurrit. Veteres inter ſe diſcrepant. LXX. verba כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ ſic reddunt: Ὅτι πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλῳ, *quia omnem ſtolam congregatam dolo*, uti Graeca verba Hieronymus vertit. Ipſa Hebraea ita interpretatur: *quia omnis violenta praedatio cum tumultu.* Symmachus: Πᾶσα βία ἐβιάσθη ἐν σεισμῷ. Chaldaeus: אֲרֵי כָל מִסַּבְהוֹן וּמִתַּנְהוֹן בְּאִשׁוּ, *nam omne accipere et dare eorum*, i. e. omnis eorum negotiatio, commercium omne, quodcunque et quocunque loco agerent, eſt *in malitia.* Syrus: ܡܛܠ ܕܟܠ ܩܠܐ ܐܫܬܡܥ ܒܙܘܥܐ *Propterea quod omnis ſonus audiebatur cum terrore.* Saadias: وَإِنَّ كُلَّ كَيْلٍ يَكِيلُ بِزَلَازِلَ, *tunc omnem modium menſurabit cum tremore.* Retulit verbum סָאַן ad סְאָה, *menſura aridorum*, praeſertim *frumentorum*; cujus interpretationis et Jarchi mentionem facit, ita tamen, ut eam ſimul refutet, quod grammaticae rationes non patiantur, ut a סְאָה fiat verbum סָאַן, ultima radicali Nun. Attamen in illam ipſam cogitationem incidit Guſſetius, qui verbo סָאַן ab illo menſurae nomine (סְאָה) *menſurandi* tribuit ſignificatum, et nomen סְאוֹן notione haud diverſum a סְאָה arbitratur; nec obſtare literam נ putat, quod ea ſaepe non ſit radicalis et negligatur, quemadmodum צָפָה et צָפַן, *obtexit, abſcondit*, צָעָה et צָעַן *peragravit* utrumque ſignificet. Addit A. Schultens in *Animadverſſ. philologg.* ad h. l. (*Opp. minn.* p. 261.) Arabica ſimilia قسي et قسن, *durus fuit*, شجي et شجن *auxit, contriſtavit.* Itaque vertit Guſſetius: *nam omnis menſuratio menſurantis in tumultu eſt bellico*, quaſi hoc dicat Jeſajas, ſuo tempore frumenta menſurari ad diſtrahendam ac comparandam annonam non potuiſſe,

Digitized by Google

quia *mensuratio mensurantis*, i. e. actio mensurandi turbaretur et tumultu bellico, et carnificina, et saevitia hominum armatorum grassantium. Ut versu superiori, ita et hoc alludi existimat ad belli Midianitici tempus, quo Israelitis servituti pressis propter Midianitarum incursiones et depopulationes fructus colligendi spatium non concedebatur, unde tumultuarie et continuo cum metu hostium messem fructusque ex agris surripere quasi cogebantur, ut docet exemplum Gideonis fruges ex agro furtim colligentis, Jud. VI, 11. Verum sententia, quam Gussetius verbis hebraeis inesse existimat, parum apta est iis, quae hoc versu sequuntur de vestimentis in sanguine volutatis comburendisque. Illud etiam incommodum esse monet Schultens l. c., ut frugum collectio ex agro *mensuratio* vocetur, et quidem *Seas*, mensurae non capacis et perexiguae. Ipse Schultens ex radice arabica شان, quae *faciendi*, *agendi*, *intendendi*, ejusque nomine شان, quod *status*, *conditionis*, *actionis*, significatum habet, hunc verborum כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ sensum facit: *quia omne negotium*, *omnis actio aliquid agentis in tumultu* fiebat *bellico*. Quae sententia proxime abest ab eo sensu, quem Chaldaeum expressisse vidimus. Verum nec ea iis quae antecedunt et sequuntur, satis congruit. Jarchi, qui vocis סְאוֹן alias non obviae significatum e contextu augurandum fatetur, illam interpretatur צהלת נצחון במלחמה, *vociferationem* sive *exultationem bellicum victorum*. Id ipsum vult, quod Graeci ἀλάλαγμα vel ἀλαλαγμὸν vocant. Ἀλαλάγμα *clamor* ille est, qui editur *in congressu acierum*, *acclamatio victorum*. Per רַעַשׁ vero Jarchi *equorum hinnitum scutorumque collisionem* indicari putat. Alii סְאוֹן idem esse volunt quod שָׁאוֹן (in statu regiminis שְׁאוֹן, infra XIII, 4. XVII, 12. 13. LXVI, 6.), *tumultus*, permutatis ejusdem organi lite-

literis, ש et ס, intelliguntque *tumultum*, *strepitum bellicum.* Verum, ut taceamus, parum verisimile esse, vatem hoc solo loco סְאוֹן pro שָׁאוֹן usurpasse, huic interpretationi obstat potissimum hoc, quod שָׁאוֹן a שָׁאָה deducitur, verbo tertiae radicalis quiescentis, a quo Participium שֹׁאֵן nullo modo poterit formari. Vitringa probat Cocceji interpretationem verborum סְאוֹן סֹאֵן: *fremitus frementis*, φρύαγμα *tumultuantis*, intelligitque proelii strepitum, aut pugnam et conflictum ipsum. Huic assentitur J. F. Schelling in *Animadverss. philologico-critt. in difficiliora Esajae loca* p. 10. Non displicere sibi fatetur Avenarii in Lexico Hebraico propositam conjecturam, סָאַן notare *laesit cum sonitu*, *concussit*, ut fit in omni dimicatione et pugna; et ab eodem illo verbo deducta opinatur Graeca σαίνω, *turbo*, et σινιάζω, *concutio*, nec non Latinum *sonare*. Hinc סְאוֹן סֹאֵן Schellingio est *sonitus sonantis*, i. e. tumultus bellicus, strepitus confligentium et proeliantium. Difficultate autem, quae hanc premit interpretationem, quod per סְאוֹן intelligendum esse aliquid videtur, quod aeque ac vestimenta, quorum paulo post in eodem versiculo fit mentio, nutrimentum ignis esse possit, Vir Doctissimus ita se expedit, ut syllepsin hoc loco statuat, sive eam orationis figuram, qua cum duabus diversisque sententiis et rebus unum conjungitur verbum, non utrisque aeque conveniens, ita ut ad alterutram sententiam aliud aptius verbum debeat subaudiri. Ita et hic cum priori sententia, כִּי סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ aliud verbum cogitatione jungendum esse, quod tumultum bellicum *finem habiturum esse* generaliter significet. Tumultui bellico minus convenire notionem combustionis et ignis sensit et Vitringa, quare vel metaphoricum vocis significatum vult respici, qui est καταργήσεως, *abolitionis*, *destructionis*, quemadmodum infra XI, 10. *radici* Isai tribuitur *requies*, metaphorice sic dicta; vel hoc statuendum, subesse nostris verbis

meto-

metonymiam vel synecdochen satis frequentem, qua sub conflictu et proelio intelliguntur illius instrumenta, gladii, arcus, sagittae, hastae, tela, ballistae, quae instrumenta] cum propheta comburenda esse ait, idem dicit, quod mutata phrasi supra II, 4., *gladios cusum iri in ligones, et hastas in falces.* Verum non est opus ad syllepsin, aut metonymiam, aut synecdochen confugere. Offert vicina Aramaeorum dialectus ipsissimam vocem סְאוֹן significatione huic loco perquam idonea. ܣܐܢ Syris, uti Chaldaeis סֵין, Aethiopibus סאן, est *calceus*, *ocrea*, *caliga*, quem significatum nostro loco adhibendum esse jam observavit Josephus Kimchi, Davidis pater, et post eum minime *primus*, ut ait Schelling l. c., commendavit Funkius in *Symbolarum ad interpretationem S. Codic.* P. I. p. 29., sed ante illum jam Forerius, seculi decimi sexti interpres, et Hoheisel in *Observatt. philologico-exeget.* p. 94. seqq. Nihil est, quod obvertit Schelling, *ocrearum*, sive *calceamentorum* significatum necessitatis tantum dura lege inventum videri. Id valet potius de ea, quam ipse adscivit interpretatione; ea enim voci hebraeae *sonitus* notionem tribuit, mera ex conjectura, „dura necessitatis lege inventam." Nos igitur hebraea sic vertimus: *nam omne calceamentum calceantis*, i. e. militis calceos induentis, s. calceati, *cum strepitu*, qua addita dictione propius designatur calceamentum militare. Calceamenta enim militum apud Veteres, ut apposite ad rem observat Hoheisel l. c., strepitum excitabant multiplicibus, quibus munita erant, clavis ferreis, quos *clavos caligares* nominat Plinius *Hist. Nat.* L. IX. c. 18. De his Josephus *de bello Jud.* L. VI. c. 1. §. 8. Juliani, centurionis Romani fortissimi, interitum describens: Τὰ ὑποδήματα πεπαρμένα πυκνοῖς καὶ ὀξέσιν ἥλοις ἔχων, ὥσπερ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν ἕκαστος, καὶ κατὰ λιθοστρώτου τρέχων ὑπολισθαίνει. *Calceos habens creberrimis*

atque

Digitized by Google

atque acutis clavis, ut ceteri solent milites, fixos, dum strato saxeis crustis solo curreret, labitur. Juvenalis quoque ad clavos in militum calceis respicit, ubi a turba militum se pressum calcatumque queritur *Satyra* III. vs. 247. seq.

Planta mox undique magna
Calcor et in digito clavus mihi militis haeret.

Cf. eundem *Sat.* XVI. vs. 24. 25., nec non Jac. Lydii *Syntagma de re militari,* L. III. C. II. p. 46. Henr. Salmuth ad *Pancirolli Res memorabiles.* L. I. Tit. XLIV. p. 170. sequ. Calceos hujusmodi militares clavis munitos aere expressos vides in Ant. Bynaei de *Calceis Hebraeor.* L. I. Cap. 6. וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְדָמִים *Et vestis voluta sanguine;* מְגוֹלָלָה Participium Pyhal verbi גָּלַל, *volvit*, unde מִתְגּוֹלֵל בַּדָּם, *volutans se in sanguine*, 2 Sam. XX, 12. שִׂמְלָה, proprie *vestis exterior, pallium, chlamys*, vid. supra III, 6. Describitur h. l. *sagum* bellatoris, sanguine hostium caesorum tinctum et madidum. וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה *Erit* illud omne, calceamenta et vestimenta militaria, *in combustionem*, ut infra LXIV, 10. Praefixum ו ante הָיְתָה h. l. simul est *conversivum* et *περιττόν*, in vertendo non exprimendum, ut alias saepe, v. c. Ps. XXV, 11. ad quem loc. vid. not. מַאֲכֹלֶת אֵשׁ *Cibus*, s. pabulum *ignis*, i. e. igne consumenda, ut infra vs. 18. Devictis hostibus oppressoribus (vs. 3.) cruenta spolia eis detracta delebuntur. Mos antiquitus receptus fuit, ut hostium prostratorum arma, et minoris pretii spolia, tumultu bellico corrupta, ac vestimenta foede commaculata, in acervum congesta, subdita igne concremarentur. Vid. Lydium l. l. L. VI. C. VI. p. 229. Hinc in nummis Vespasiani et Domitiani pacem, quae victoriae fructus esse solet, ita videas expressam, ut altera manu face ardente ignem spoliis et armis, scutis, pharetris, et aliis instrumentis bellicis injiciat. Similiter Ps. XLVI, 9. 10., ubi pax victoriam sequutura describitur, scuta

Digitized by Google

et currus comburenda dicuntur. Quae noster vates paucissimis verbis indicavit, descripsit pluribus Ezechiel XXXIX, 9., ad quem loc. not. vid.

5. Quis illa sit praestiturus, declarat: כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ *Nam puer natus est nobis*, in nostrum auxilium, Immanuel, cujus natales supra VII, 14. vates praenunciaverat, quemque patriae sospitatorem appellaverat in hostilium incursionum descriptione, VIII, 8. Futura, vatum more, tanquam praesentia coram intuetur. Superbientis et exsultantis cum fiducia est, quod repetit: בֵּן נִתַּן־לָנוּ, *filius datus est nobis*, qui salutem nobis et incolumitatem praestet. וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ *Estque principatus super humeris ejus*, principatum tenet imperiumque sustinet. Simili locutione usus Plinius in *Panegyrico Trajano dicto* c. X. *Quum abunde expertus Pater, quam bene humeris tuis sederet imperium*, i. e. ita compositum esset, ut constanter et stabiliter maneret, ut explicat Cellerius. Nec non Cicero in *Orat. pro Flacco* §. 94. ad judices: *Rempublicam vos universam in hoc judicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris sustinetis*. Alii *pallium regium*, אַדֶּרֶת dictum (vid. Jon. III, 6., ubi de *pallio regio* Assyriae regis ea vox usurpatur), signum regiae potestatis super humeris gestatum intelligunt. Grotius hisce verbis πορφυρογέννητον indicari putavit, qui in regnum natus ab ipsis cunis regiam purpuram ferret. Alias sententias vide in Deylingii *Observatt. Miscellann.* sive *Observatt. SS.* P. IV. Exercit. XIII, *de principatu super humeris Messiae* p. 807. seqq. וַיִּקְרָא שְׁמוֹ *Vocabiturque nomen ejus* scil. קֹרֵא, *vocans*, i. e. appellabitur, impersonaliter, ut Genes. XI, 9. XVI, 14. Jos. VII, 26. Jud. XV, 19. LXX. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ. פֶּלֶא *Mirandum* (infra XXV, 1.) i. e. abstractum pro concreto positum, *Admirabilis*, uti Hieronymus vertit. Aquila: Θαυμαστός. Symmachus: παραδοξασμός, voce

I. vel

vel rem παρὰ δόξαν, h. e. παρὰ προσδοκίαν, *praeter exspectationem*, ut Hesychius explicat, vel ex παραδοξάζω, *illustre*, *gloriosum facio*, ficta; quo sensu illa vox usurpata est ab Hebraeis, qui inter Graecos versabantur, uti patet ex 2 Maccab. III, 30. *Mirabilis* nomen divino illi heroi imponetur tum ob miraculosum a virgine partum, tum ob multa praeclara et miranda facinora ab eo perpetranda. Idem nomen ministri divini, qui Manoacho apparuit, et admiranda fecit, Jud. XIII, 18. 19. יוֹעֵץ, *Consiliarius*, hominibus salutaria consilia impertiens ex penu suae sapientiae atque peritiae. Sunt, qui hoc nomen cum antecedente conjungant hoc sensu: *mirabilis consiliarius*, praeeunte Theodotione, qui habet: θαυμαστῶς βουλεύων, sed invito linguae genio, ex quo יוֹעֵץ פֶּלֶא scribendum fuisset. Quemadmodum nomine יוֹעֵץ Immanuelis indicatur sapientia, ita ejus fortitudo describitur proximo אֵל גִּבּוֹר *Deus fortis heros*. אֵל proprie *fortem* notare constat, poniturque Ezech. XXXI, 11. de Nebucadnezare, imperatore gentium, qui אֵל גּוֹיִם, *validus gentium*, appellatur. Hoc vero loco intelligendum esse *Deum*, docet locus infra X, 21. ubi אֵל גִּבּוֹר manifeste de Hebraeorum Deo dicitur, ex quo eodem loco et hoc cognoscitur, verba nostra non esse divellenda, ut quidam interpretes faciunt, quasi sit: *Deus*, *fortis*; recte igitur Masorethae accentu ministro, quem nomini אֵל apposuerunt, id proximo jungendum monuerunt. גִּבּוֹר notat *virtute*, *robore*, *potentia praecellentem*, qui titulus est herois, Genes. X, 8. 1 Sam. XVII, 51., tribuiturque Jovae Deuter. X, 17. Zephan. III, 17. Ps. XXIV, 8. Deum natura humana indutum inter homines posse versari, toti antiquitati erat persuasum. Vid. P. D. Huetii *Quaest. Alnetan. de concordia rationis et fidei* L. II. C. XIII. p. 185. edit. Lips. Brahmanes Indi hodienum docent, Deum saepe sub magnorum quorundam hominum specie et habitu delituisse, ac inter homines conversatum esse;

et Vischnu, i. e. *victor*, *νικήτωρ*, quem Dei trini et unius secundam esse personam ajunt, novies jam assumsisse corpus, et aliquando etiam humanum, atque semel idem adhuc ab eo factum iri. Eundem, ut hominum existeret emendator et magister, mentesque vitiis laborantes in melius reformaret, ad terram descendisse, Krischnae nomine perhibent. Vid. *Darstellung der brahmanisch-indischen Götterlehre* p. 99. seqq. et 135. seq. tum societatis virorum doctorum, qui Calcuttae antiquitatis et literarum Asiaticarum studio se dicarunt, Commentationes (*Asiatick Researches*), a J. F. Kleukero vernacule translatas, pluribus additamentis, hac epigraphe: *Abhandlungen über die Geschichte und Alterthümer Asiens*, P. II. p. 27. sequ., et P. IV. (qua doctrina Brahmanica a Kleukero exposita continetur) p. 52., nec non Langlesii Notas ad francogallicam Operis illius anglico sermone conscripti translationem, inscriptam *Recherches asiatiques, ou Mémoires de la société établie au Bengale* etc. (Paris 1805. in quatern.), T. I. p. 234. not. 38. Inter doctrinae a Xaca Sinis traditae capita primarium hoc est, ad homines ab interitu servandos Deum quendam naturam humanam adsciviſse. Divina magni herois et principis a vate nostro h. l. descripti natura designatur et addito nomine אֲבִי־עַד, *pater aeternitatis*, i. e. aeternus, pro בַּעַל־עַד, *possessor aeternitatis*, quemadmodum 2 Reg. I, 8. בַּעַל שֵׂעָר *possessor pili* est pilosus. Arabibus nil frequentius, quam in similibus loquendi formulis أَبُو, *pater*, pro ذُو, *possessor*, usurpare. Sic balsami arbor Arabibus hodienum vocatur أَبُو الشَّمّ *pater odoris*, i. e. odora. Vid. Silvestre de Sacy Not. ad Abdollatiphum nuper a se gallice redditum (*Relation de l'Egypte par Abdallatif*, Paris 1810. in quatern.) p. 95. Et أَبُو بَرَاقِش, *pater versicoloritatis* (sit venia verbo), i. e.

Digitized by Google

i. e. versicolor, vocatur avis quaedam, ardearum ex genere. Vid. Silv. de Sacy *Chrestomath. Arab.* T. III. p. 477. not. 63. Nomen עַד non solum eam *aeternitatem* significare, quam in Scholis vocant *a posteriore*, verum et eam, quae *a priore* dicitur, clarum est ex Jobi XX, 4. Jejuna est Abarbenelis cogitatio, עַד h. l. *spolii*, s. *praedae* notione sumentis, quam vox Genes. XLIX, 27. obtinet, ut אֲבִי־עַד, *pater spoliorum*, appelletur Hiskias, quod spolia exercitus Assyriaci, modo portentoso caesi, et Aegyptiorum ac Arabum, quos ille diripuerat, in ejus venirent potestatem. Verum reliquis magnificis splendidisque nominibus, quibus vates insignem regem a se celebratum ornat, parum profecto concinit *praedatoris* appellatio. Denique illi tribuitur nomen שַׂר־שָׁלוֹם, *principis pacis*, pacificatoris, qui pacem restituet orbi, pacatumque regnabit, cf. vs. 6., et infra XI, 6. 7. 8. Eodem modo nobilissimum illum principem, quo regnante aurea redibit aetas, adumbrat Virgilius *Eclog.* IV, 15. seqq.

Ille Deûm vitam accipiet, divisque videbit
Permixtos heroas, et ipse videbitur illis,
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

Similes magnificas appellationes seriore vate nostro aetate affectarunt reges Persarum gentis Sassaniae. Eorum cujusdam literae ad regem Armeniae missae (a Theophilo Simocatta *Chron.* L. IV. C. 8. p. 101. edit. reg. allatae) his verbis ordiuntur: Χοσρόης βασιλεὺς βασιλέων, δυναστευόντων δεσπότης, κύριος ἐθνῶν, εἰρηνάρχης, τοῖς ἀνθρώποις σωτήριος, ἐν θεοῖς μὲν ἄνθρωπος ἀγαθὸς καὶ αἰώνιος, ἐν δὲ τοῖς ἀνθρώποις θεὸς ἐπιφανέστατος, ὑπερένδοξος, νικητὴς, ἡλίῳ συνανατέλλων καὶ τῇ νυκτὶ χαριζόμενος ὄμματα. Cave tamen credas, ejusmodi superbas appellationes, quales seriorum Asiae principum fastus sibi arrogavit, in priscae illius, qua vates noster vixit, aetatis simplicitate regi ali-

alicui Judaico, aut Israelitico, aut Syriaco tributas fuisse. Homini, qui Deus non sit, non conveniunt omnia haec, quae versu hoc et proximo leguntur. Judaei tamen, eadem de caussa, quae eos movit, ut oraculi supra VII, 14. consignati sensum perverterent (vid. supra p. 295.), etiam nostri vaticinii sententiam turbarunt. Sunt inter illos, ut Jarchi et Kimchi, qui negent, omnia illa praeclara agnomina referenda esse ad *puerum natum* et *filium datum*: pleraque eorum referunt ad Deum, ultimum solummodo, שַׂר־שָׁלוֹם, *princeps pacis*; volunt esse pueri nasciturі, hoc sensu: *appellabit nomen ejus* (pueri) *Deus admirabilis, consiliarius, Deus fortis, aeternus, principem pacis*, eo autem volunt intelligi Hiskiam. Cui quam belle conveniat *pacificatoris* nomen, docent quae 2 Reg. XVIII, 8. seqq. leguntur. Sed tales ineptias poenitet retulisse. Prolixe illae enarratae et refutatae sunt a Jo. SAUBERTO in Dissertat. *de Messia ejusque qualitatibus et attributis*, Helmst. 1664., repetita in Ejusd. *Palaestra Theolog. Philolog.* Altdorf. 1678. p. 160. seqq., nec non a Jo. FRISCHMUTH in Dissert. *de prosopographia Messiae*, ad Jesaj. IX, 5. seqq., in *Thesauro Theolog. philolog. sive Sylloge Dissertatt. elegantt. in V. T.* p. 754. seqq. Quod vero illi solum שַׂר־שָׁלוֹם pueri nomen esse sumunt, in eo sequuntur Chaldaeum interpretem, qui etsi hoc versu Messiam praenuntiari agnoscat, eum tamen ita exponit: *Dicit propheta domui David: quoniam parvulus natus est nobis, filius datus est nobis, et suscepit legem super se, ut eam servaret:* וְאִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ מִן קֳדָם מַפְלִיא עֵצָה אֱלָהָא גִּבָּרָא קַיָּם לְעָלְמַיָּא מְשִׁיחָא דִּשְׁלָמָא יִסְגֵּי עֲלָנָא בְּיוֹמוֹהִי *Et appellabitur nomen ejus a facie admirabilis, i. e. ab admirabili consilii, Deo forti, permanente in perpetuum; Messias, cujus tempore pax super nobis multiplicabitur.* Vult igitur, puero nascituro nomen Messiae a Deo imponendum esse. Sed repugnat loquendi usui Hebraeis recepto, ut vox שֵׁם in ejusmodi formulis

Digitized by Google

lis praemittatur nuncupantis nomini: τὸ שְׁמוֹ semper medium inter nomen nuncupantis et nuncupati locum occupat, ita ut illud nomen, quod vocem שְׁמוֹ sequitur, ubique nuncupato tribuatur, nuncupanti non item. Vid. Genes. III, 20. IV, 25. XVI, 15. XXI, 3. Ruth IV, 17. 1 Sam. I, 20. praeter plura alia. Adversatur praeterea Chaldaica interpretatio interpunctioni, quam Masorethae, a majoribus haud dubie acceptam, accentibus appositis servarunt. Nam si voces אֲבִי־עַד, tanquam quae pertineant ad *Deum nuncupantem*, distinctas voluissent a sequenti שַׂר־שָׁלוֹם, quasi id solum et unicum nomen sit *nuncupati*; debuissent voci עַד adjicere accentum aliquem distinctivum insigniorem: sed contra voci עַד apposuerunt solummodo Tiphcha, qui accentus levissime distinguit, et supra גִּבּוֹר posuere Zakeph, qui magis distinguit, quo ipso indicarunt, non esse in sententia majorem distinctionem inter voces שַׂר־שָׁלוֹם et אֲבִי־עַד, quam inter אֵל גִּבּוֹר et אֲבִי־עַד, imo respirandi causa subsistere minimum in גִּבּוֹר, nec licere in עַד, ne quis forte in hanc incideret cogitationem, τὸ שַׂר שָׁלוֹם ab אֲבִי־עַד magis quam praecedentia distingui. Estne denique probabile, vatem tanto verborum apparatu recensiturum esse tot nomina personae *nuncupantis*, et unicum tantum *nuncupati*? Abhorret cum ratione omnis consuetudo. LXX. haec verba sic reddiderunt: Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. ἄξω γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ ὑγίειαν αὐτῷ. De qua interpretatione Hieronymus ita judicat: „Qua nominum majestate perterritos LXX. reor non esse ausos de puero dicere, quod aperte Deus appellandus sit, et caetera; sed pro his sex nominibus posuisse, quod in Hebraico non habetur, *magni consilii angelum, et adducam pacem super principes, et sanitatem ejus.*" Sed hebraea פֶּלֶא יוֹעֵץ acceperunt pro *mirabili consilio*, μεγάλη βουλῇ, voces אֵל גִּבּוֹר sumserunt pro *Gabriele* (גַּבְרִיאֵל), inter

 ange-

Digitized by Google

angelos illustri, unde ἄγγελος verterunt; reliqua sic expresserunt, ac si legissent: אָבִיא עַל שַׂר־שָׁלוֹם, quodque additur, καὶ ὑγίειαν αὐτῷ (sive, ut legit Hieronymus, αὐτῶ), glossema est ex alia interpretatione alicujus, qui pro לְמַרְבֵּה, quod proximi versus initio exstat, לְמַרְפֵּא legit. Vid. Lud. Cappelli Crit. S. L. III. C. V. §. 7. T. I. p. 200. edit. Hal., et L. IV. C. II. §. 12. T. II. p. 577., atque Vitringae Observatt. SS. L. III. C. XVII. §. 5. 6.

6. לְמַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ *Amplitudini s. amplificationi principatus ejus et paci nullus est finis*, regnum ejus erit amplissimum, nullis terminandum limitibus, simulque pacatissimum. מַרְבֶּה alii ut participium formae *Hiphil* accipiunt (ut Levit. XI, 42. מַרְבֵּה רַגְלַיִם), vertuntque *multiplicanti*; alii ut *nomen*, formae מַרְאֶה, מַשְׁקֶה. Posterior sententia videtur convenientissima huic loco. מַרְבֶּה eodem modo sumi potest, quo affine הַרְבֵּה, receptius usu, et commode verti, *amplum*, *amplitudo*, *amplificatio*, ut infra XXXIII, 23. Ceterum haec vox habet hoc singulare, quod Mem sit clausum in media voce. Codices plures et Kennicottiani et Rossiani, nec non *Jesajas* sine punctis cum Commentar. R. Salomo fil. Isaac, 4. Veronae, 1652. editus לְמַרְבֵּה, cum Mem aperto, in textu habent. Plures tamen codices ad marginem. Haud pauci Judaeorum et Christianorum interpretes magnum sub hoc Mem latere mysterium existimant, atque in eo investigando varii varia adferunt, quae hic in medium proferre, taedet. Hillerus *de Arcano Chetbib et Keri* L. I. p. 159. sub ם clauso sive finali nil agnoscit nisi symbolum variae lectionis רַבָּה, resecto penitus et omisso לם, ut expresserunt LXX. Μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ. Hieronymus: *Multiplicabitur ejus imperium*. Chaldaeus: סְגֵי רְבוּ *augebitur dignitas*. Elias Levita *Masoreth*. p. 52. malit efferre לָם רַבָּה, parum grammatice pro לָהֶם רַבָּה, *eis multiplicabitur imperium*.

Sed

Digitized by Google

Sed antiquitus jam ita scriptum fuisse, nempe ut una vox, et cum ם finali s. clauso in medio, apparet e nonnullis Talmudis locis, in quibus hujus Mem clausi in media voce fit mentio, et mysterium subesse indicatur. Vid. Buxtorfii *Anti-Crit.* p. 482. et 502. Gussetii *Commentarr.* L. H. sub voce רבה Lit. G. H. p. 1476. edit. Lips. Adde Cappelli *Crit. S.* P. I. p. 198. 199. edit. Halens., et de Rossi *Varr. Lectt.* ad h. l. עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ *Super thronum Davidis, et super regnum ejus*, haec erit indoles regni illius, super Davidico erigendi. לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה *Ad stabiliendum s. stabiliendo illud judicio et justitia*, confirmabit illud juste ac legitime moderando. Cf. Proverb. XX, 28. מֵעַתָּה *A nunc*, i. e. ab eo inde tempore, quo rex ille solium conscendet. קִנְאַת *Zelus*, hic est accipiendus in bonam partem, de *ardente amore*, ut Cant. VIII, 6. ubi cum אַהֲבָה conjungitur. Ardens Dei amor erga populum suum, huic principem tam laudabilem dabit.

7. Jam refert filum ad interruptam supra VII, 9. declamationem contra Ephraimitas, quorum primum arguit fastum et contemtum, quo exceperant oracula prophetarum Jovae, quibus infelix coeptorum exitus iis denunciabatur. Per *verbum, missum in Jacobum etc.* haud dubie intelligendum ipsum nostrum vaticinium. דָּבָר hic esse *oraculum*, *minas* continens et *denunciationes* poenarum divinarum, ipse contextus docet. Ita et infra XVI, 13. XXVII, 22. Alexandrini verterunt θάνατον, *pestilentiam* (conf. Grotium ad Matth. XXIV, 7.), quasi extulissent דֶּבֶר. נָפַל, *Cecidit*, verbum, oraculum minans, *fulminis instar*, ut bene observat Schultens *Origg.* L. I. Cap. VI. §. XI. p. 273.

8. וְיָדְעוּ הָעָם כֻּלּוֹ *Experientur* hoc verbum, et has minas Ephraimitae, qui, ut sunt animo insolenti, et vano, cum aliquid simile ab aliis obtenditur, cum sibilo excipiunt verba minacia, seque contra omnia adversa

Digitized by Google

satis paratos esse putant. Est autem verisimile, hoc idem jam saepe Ephraimitas audivisse, et verbis, quae statim commemorantur, has propheticas minas exsibilasse. יָדַע saepius dicitur de eo, qui *experitur* poenas, quas praenunciatas antea contemsit; ut Hos. IX, 7. *Venerunt dies visitationis, illuxerunt dies retributionis et vindictae*, יֵדְעוּ יִשְׂרָאֵל, *experientur Israelitae:* nec non Job. XXI, 19. יְשַׁלֵּם אֵלָיו וְיֵדָע, *retribuet ei et experietur.* Eodem plane modo Arabes suum عَلِمَ usurpant, quod quum proprie notet *novit*, *scivit;* in Corano saepissime significat *poenas expertus est*, *poenas luit*. Sic Sur. XXVI, 48. Pharao incantatoribus suis, qui Mosis miraculis fidem adhibebant, minatur: فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ *certe poenas dabitis*, poenas a vobis repetam. Plura exempla hujus loquendi usus collegit Schultens in *Animadverss. Philologg.* ad Job. XXI, 19. Sine necessitate Hubigantius וְיָדְעוּ hic mutat in וַיֵּרְעוּ, *pravi facti sunt*, cum uno Cod. Kennicott.; Seckerus in וַיִּדְּבְרוּ, Lowthus in וַיִּגְבְּהוּ, Chaldaei versione permotus, אִתְרַבְרַבוּ vertentis, quomodo reddidit verbum גָּבְהוּ, supra Cap. III, 16. Verum recte observat Kocherus in *Vindicc.* p. 71., Chaldaeum intellexisse verbum יָדַע de imaginationibus et placitis vani superbique Ephraimitarum animi, quomodo et Abarbenel in suo Commentario fecit. Doederlein ad יָדַע supplet דָּבָר, et hunc versum ita vertit: *sed eam* (sententiam) *omnis populus, Ephraimitae civesque Samariae superbiente ac fastuoso animo accepere, dictitantes etc.* Verba בְּגַאֲוָה וּבְגֹדֶל לֵבָב לֵאמֹר Schultens in *Animadverss. Philologg. ad Jerem.* L, 11. interpunctione Masorethica neglecta, vertit: *Poenas luet omnis populus — ob superbiam et fastum ejus.* Aptius vero juxta accentus haec verba conjunguntur cum לֵאמֹר, *in fastu et superbia dicentes.*

9. In-

Digitized by Google

9. Induquntur loquentes ipsi Ephraimitae per prophetarum minas neutiquam deterriti a proposito invadendae Judaeae. Quamquam variis casibus afflicti olim a Syris magnam fecerant jacturam, et valde etiam imminuti fuerunt post mortem Jeroboami secundi; nunc tamen, consiliis et armis regis Syriae, socii sui, confidentes, tam sibi in sua potentia placent, ut pristinas calamitates prae sua facultate et opibus levissimas reputent. לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית נִבְנֶה *Lateres ceciderunt, sed caesis lapidibus rursus aedificabimus.* Opus lateritium, antea ex latere crudo exstructum, nunc vero hostium injuria dirutum, pro latere crudo sectis quadratisque lapidibus instaurabimus. גָּזִית ellipticе pro אַבְנֵי גָזִית 1 Regg. V, 17. גָּזִית vero a verbo גָּזַז, *detondere*, denotat *lapidum durorum dedolationem* sive *laevigationem.* Vulgatus sensum docte vertit, *quadris lapidibus*, scilicet *politis* et *laevigatis.* שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ וַאֲרָזִים נַחֲלִיף *Sycomori excisae sunt, sed commutabimus eas cum cedris.* שִׁקְמִים esse *sycomoros*, arborum genus in Oriente longe frequentissimum, Celsius ostendit *Hierobot.* T. I. p. 310., cui addendus Hasselquist *Iter Palaestin.* p. 535. vers. germ.; Norden *Voyage d'Egypte et de Nubie*, p. 57. (T. I. p. 85. edit. Paris. 1795. 4.) qui et iconem adjecit, Tab. XXXVIII. Arbor est vasta, ramosa et in latum extensa, quae incolis terrarum, sub fervido coelo sitarum, insignem praestat usum. In Aegypto et Palaestina frequentissime in littoribus et ad vias juxta pagos plantata invenitur. Ab Aegyptiis veteribus adhibita fuit ad construenda conditoria, in quibus corpora mortuorum balsamo condita reponerent. Arbor huic usui et omnino omnibus aedificiis valde apta, quippe quae putredinem per plurima secula non admittit, et non nisi vetustissima corruptioni obnoxia. אֶרֶז, *Cedrus*, vid. not. supra ad Cap. II, 13. Lignum hujus arboris durissimum ad aedificandum usurpatum esse, apparet ex 2 Chron. II, 7. Conf. Faber

Digitized by Google

Archäologie der Hebräer. T. I. p. 368. 369. Si ceciderint domus a latere crudo vilique sycomoro exstructae, pro illis aliae e quadrato lapide cedrinaque materia excitabuntur, in quas neque vis, neque tempus quidquam habeant juris. Hieronymus: „Populus Ephraim et habitantes Samariam, qui propter multitudinem eriguntur in superbiam, dicunt: Parvum est regnum Judae, et nostri comparatione vilissimum. Itaque illis ruentibus, quasi lateribus, nos quadro lapide aedificemus nobis domum. Illorum sycomoris, quae ligna sunt vilia, hostili incursione succisis, nos imperium nostrum cedris exstruemus, quae imputribiles sunt, ut regnum significent sempiternum."

10. וַיְשַׂגֵּב יְהוָה אֶת־צָרֵי רְצִין עָלָיו *Idcirco efferet Jova adversarios Rezinis contra eum,* Ephraimum. Qui Rezinum et ejus regnum expugnabit, rex Assyriorum (vid. 2 Regg. XVI, 9.), idem victrices copias in vos quoque convertet, et eodem victoriae cursu vestram quoque regionem populabitur. וַיְשַׂגֵּב *Exaltabit,* i. e. superiores seu potentiores reddet. Pro צָרֵי רְצִין Hubigantius, Doederlein et Henslerus triginta codicum auctoritate legunt שָׂרֵי רְצִין, quasi vates perfidiam Syrorum denuntiet; ut haec verba vertenda sint: *futurum est, ut Rezini principes etiam adversus Ephraimitas excitet.* Michaelis, Alexandrinorum versione, ὄρος Σιὼν, permotus, legit הַר צִיּוֹן. Lectionem vulgarem viri illi docti igitur censent mutandam, quod ea retenta, non bene intelligi possit, quomodo, si *Rezini* sive Syrorum *hostes*, i. e. Assyrii, Israelitas aggressuri sint; de Syris, Israelitarum sociis, commate sequenti dici possit, eos invasuros esse Israelitas. De ea re dicemus ad vers. seq. וְאֶת־אֹיְבָיו יְסַכְסֵךְ *Et hostes ejus inter se miscebit,* quomodo verbum יְסַכְסֵךְ et hic, et infra XIX, 2. plerique interpretantur, hoc sensu: conglomerati ipsum adorientur; vel, eodem tem-

Digitized by Google

tempore ex diversis partibus in eum irrumpent, quod versu seq. mox exponit. VATABLUS: „*permiscebis subint. populo ipsius*, i. e. efficiet, ut inimici regis Syriae veniant Damascum, et illic habitent, ac in toto regno ejus." Hieronymus: *Et inimicos ejus in tumultum vertet.* LXX. Διασκεδάσει. Alii vertunt: *hostes ejus armabit;* verbo סָכַךְ *tegendi* notionem, quam sumunt Thren. III, 44. obtinet, hinc *tegere*, inducere, *armis*, h. e. *armare*, collato Arabico شَكَّ *totum se operuit armis*, unde شِكَّة, *arma*, *panoplia*, vid. SCHULTENSIUM ad Job. XL, 16. p. 1178. CLODII *Lexic. Hebr. Select.* p. 354. seq. MICHAELIS *Supplemm.* p. 1742. seq.

11. אֲרָם מִקֶּדֶם *Aramaei ab ortu* hostes ingruent. Quum Syrii tunc fuerint socii Ephraimitarum, aliqua difficultas hisce verbis inesse videri possit. Recte vero post Aben-Esram GROTIUS: „nam Syri post mortem Rasinis adjunxerant se Assyriis." Postquam ab Assyrio rege superati essent Syri et subacti, arma militesque miscuisse copiis Assyriorum ad Ephraimitas oppugnandos, admodum verisimile est. Vitringa monet, sub *Aramaeis* sive *Syris*, tam a Graecis et Romanis, quam ab Hebraeis aliisque Orientalibus scriptoribus saepe intelligi *Assyrios*. Id quod magis adhuc confirmavit MICHAELIS in *Spicil. Geograph. Hebraeor. Exterae*, T. II. p. 119., ubi et ex medii aevi scriptoribus Syriacis plura loca adfert, in quibus sub *Aramaea* manifeste intelligitur *Assyria*, omninoque *universa trans Tigrim regio.* Conf. BOCHARTI *Geogr. Sacr.* Lib. II. Cap. III. Sic apud Jeremiam, XXXV, 11. Rechabitae, postquam dixissent, se ex praescripto patris sui, Jonadabi, habitasse in tentoriis, usque ad expeditionem Nebucadnezaris primam in hanc terram, addunt: *agedum, conferamus*

 nos

Digitized by Google

nos Hierosolyma, propter copias Chaldaeorum, ומצבי חֵיל אֲרָם, *et propter copias Syrorum.* Intelliguntur hic sine omni dubitatione tam *Cis-Euphratenses,* quam *Trans-Euphratenses Syri.* וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחוֹר *Et Philisthaei a tergo,* s. *ab occasu.* In libris Hebraeorum historicis, nobis servatis, nusquam quidem traditur, Philisthaeos illis temporibus invasisse Israelitas; nec tamen inde colligi potest, id non factum esse. Nam Philisthaei, ab antiquo infesti Israelitis, omnes occasiones eis nocendi capiebant. Et solet sic fieri: *Δρυὸς πεσούσης πᾶς ἀνὴρ ξυλεύεται.* בְּכָל־פֶּה, LXX. *ὅλῳ τῷ στόματι, toto ore, plenis faucibus;* sumta metaphora a devorantibus animalibus, cum vehementi cibi desiderio tenentur. Alii *undiquaque* reddunt, conferentes פֶּה לָפֶה, 2 Regg. X, 21. Ita Chaldaeus: מִכָּל אֲתַר, *in omni loco.* בְּכָל־זאת — נְטוּיָה] Hac calamitate nondum expiata sunt delicta populi Israelitici; imminent graviora; conf. supra V, 25.

12. Causa additur, cur Deus illorum poenis nondum sit satiatus. Quia culpam nec agnoverunt, nec emendarunt. Pro עַד־הַמַּכֵּהוּ *ad illum, qui eum percutit,* legit unus codex Rossianus a priore manu עַד־הַמַּכֶּה, sine suffixo, quod praefixum ה demonstrativum non patitur.

13. וַיַּכְרֵת יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב *Ideo rescindet Jova ab Israele caput et caudam.* Dictio proverbialis, qua significatur, omnia esse delenda, summa atque infima. Conf. Deuter. XXVIII, 13. 44. Quid sit *caput,* statim explicat, ii nempe, qui praesunt, quorum consilio atque auctoritate omnia administrantur. *Cauda* vero *propheta* dicitur (vid. vs. 14.), nempe falsus, qui mendaci securitate lactat populum, et caelestium minarum vim et terrorem infringit. כִּפָּה וְאַגְמוֹן *Ramum et juncum.* Alia similitudo, idem exprimens. Per *ramum* nobile et forte, per *juncum,* qui tenuis est, et paluster, adde

etiam

Digitized by Google

etiam inanis, quae debilia sunt, et vilia, significantur. Doederlein כִּפָּה intelligit de *palmis* (conferens haud dubie Chald. כִּיפָּה, quod absolute quoque de *palmarum spathis* ponitur, et Levit. XXIII, 40. כַּפּוֹת־תְּמָרִים), et in nota addit: „palmae altius excrescunt et firmitate et pulchritudine non minus quam proceritate reliquas arbores superant (vid. Kaempferi *Amoenitt. Exott.* p. 676.). Arundo vilis est et humilis herba: huic ignobiles et exhausti comparantur (vs. 16. pupilli et viduae): palmae ii qui in vigore sunt (juventus, vs. 16.)."

14. Hunc versum Köppius glossema existimat, a Judaeo quodam, qui dictionem proverbialem ראשׁ וְזָנָב explicare vellet, inscite additum. Legitur tamen in omnibus versionibus antiquis, omnibusque codicibus adhuc collatis. נְשׂוּא־פָנִים proprie *elatus facie*, i. e. superbus, quia superbi capite alte erecto incedere solent. Alii intelligunt *viros honoratos*, *spectabiles*, conf. supra Cap. III, 3.

15. Conf. supra Cap. III, 12. מְבֻלָּעִים, *Absorbentur*, exitio, quasi lacunis et foraminibus mergentur, vid. not. ad loc. citat.

16. עַל־כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח אֲדֹנָי *Idcirco super juvenibus eorum non laetabitur Dominus*, „quum tamen juventus alioqui esse soleat amabilis", ut bene Grotius. Herm. Muntinghe in *Dissertat. ad quaedam V. T. loca*, Groning. 1775. Observat. VIII. ut concinnior sit membrorum parallelismus haec verba vertit: *ideo erga juvenes eorum nulla utetur clementia.* Nempe verbum שָׂמַח, quod, ut variis locis docuit Schultensius, e. c. ad *Harir. Confess. II.* p. 100. *Confess. III.* p. 146. *Commentar. ad Job.* p. 76. cet., proprie dicitur de *ligno glabro* sive *enodi*, non tantum frequentissima *gaudii* summi, nullisque curarum ac sollicitudinum *nodis constricti*, metaphora

phora usurpari existimat apud Hebraeos; verum etiam, ut apud Arabes, ad *clementiam*, *benignitatem*, et *liberalitatem*, qua quis se non *difficilem* et *asperum*, sed *facilem*; *quasi enodem*, praestat, traductum esse arbitratur. Sic apud HARIRIUM *Confess. VI.* p. 234. والسَّمْحُ يُغْذِي *et liberalis largitor alimenta praebet.* Hac *liberalitatis* notione שָׂמַח et apud Hebraeos 2 Chron. XXIV, 10. obvium esse observat. *Clementiae* significationem verbo שָׂמַח vindicare studet et J. A. TINGSTADIUS in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 39. Sed vocem innumeris V. T. locis *laetandi* notione occurrentem, hoc solo *clementiae* significatu sumi, parum verisimile. כִּי כֻלּוֹ חָנֵף *Nam omnis est profanus.* חָנֵף non est *hypocrita*, ut vertere solent, nam ea significatio nullo plane argumento nititur; sed *profanus*, *irreligiosus*, coll. Syr. ܚܢܦܐ, *ethnicus*, *idololatra*, conf. infra Cap. XXXII, 6., et MICHAELIS *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. III. p. 848—850. Quae interpretatio firmatur quoque per illud, quod חָנֵף hic conjunctum est cum נְבָלָה, quae vox saepe de *irreligiosorum* et *ethnicorum erroribus* usurpari solet; conf. infra Cap. XXXII, 6. et Ps. XIV, 1.

17. Similitudine eleganti explicat propheta, quam late impietas Israeliticos pervaserit fines, et quam misere omnia prostraverit. Cum magnam cladem, aut infortunium accidisse significare volumus, ab igne atque incendio nomina mutuamur. Quia ab aliis saepe plurima, ab incendio non nisi pauca, eaque perraro, tuta sunt. Ut autem ignis, ubi vibratus e coelo, sive pastorum incuria, aut etiam studio, in sylvam incidit, primum quidem humilem, aridamque materiam corripit, quales sunt vepres et spinae: deinde vero majore quodam impetu ex incendio concepto sylvam totam

tam comburit: interim omnia obvolvente et obnubilante fumo, atque ad coelum usque sursum undante (גֵּאוּת עָשָׁן, vid. mox infra); sic impietas, late grassata in populo Israelitico, ipsa pessimos istos homines misere perdit. וַתִּצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר *Et incendit*, incendium fecit (ut infra XXXIII, 12.), *implexa sylvae*, X, 34. Genes. XXII, 13. Pro וַתִּצַּת Codex Noricus I. legit וְתַצִּית, quam lectionem expressit Doederlein, qui vertit: *sylvam densissimam corripiet.* וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן *Denseque convolventur elatione fumi*, i. e. sicut fumus sese convolutus extollit, et in aere extenuatur et evanescit. Verbum אָבַךְ, *ἅπαξ λεγόμενον*, Castellus in *Lex. Heptagl.* confert cum Syr. ܐܒܟ, *fastuose*, *superbe incedit*, vertitque: *et superbiunt*, fastuose se gerunt, *ut superbia fumus*, h. e. superbia eorum (ipsi superbi), fumi instar evanescet, interibit. Placet id Michaeli quoque, qui vertit: *und die so stolz in die Höhe steigen, sind Rauch.* Vid. *Supplemm.* p. 6. 7. Meliorem, ex meo quidem sensu, interpretationem, Doederlein affert ex A. Schultensii *Lexico Hebraico*, cujus duae tantummodo plagulae prelo mandatae sunt. In his Schultensius sub voce אָבַךְ monet: „sciatur, בוך et אָבַךְ unius esse originis et potestatis apud Arabes, *in spissitate per convolutionem.* Vertendum igitur, et dense *convolvuntur elatione fumi.* Metaphora desumta a densis fumi voluminibus, ex vasto incendio submissis in coelum, totumque aëra obscurantibus."

18. בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת נֶעְתַּם אָרֶץ *In excandescentia*, s. *furore Jovae*, Domini *agminum* (cf. I, 24.), *combusta*, exusta *est terra.* Nam *ἅπαξ λεγόμενον* עתם explicandum ex Arabico غتم, *aestus ingens et suffocans.* Cf. Joel. I, 12. 19. 20. Amos. VII, 4. Recte Chaldaeus et Graecus vertunt, *adusta est* (חֲרוּבַת, *συγκεκαύκεται*), Syrus ܝܩܕ,

Digitized by Google

נִֽעְתַּם, *contremiscit*, eodemque modo Vulgatus, *conturbata est terra.* Videntur sensum hariolati esse ex orationis nexu. Alii ut Michaelis et Lowthus: *obscurata est*, collato Arab. عَتَمَ, *obscurus fuit*, unde عَتَمَةٌ, *tenebrae nocturnae.* Cum נֶעְתַּם sit tertia persona singularis *masculini generis*, et אֶרֶץ nomen *generis feminei*; Michaelis in *Biblioth. Orient.* T. XIV. p. 156. efferendum existimat נֶעְתָּם, quod esset nomen ex Participio Niphal formatum. Mihi tamen non opus videtur, lectionem receptam sollicitare. Erant enim personae verborum, eodem modo, quo nomina et pronomina, olim *generis communis*; cujus archaismi varia in V. T. deprehenduntur vestigia; veluti 1 Paralipomm. II, 48. פִּלֶגֶשׁ כָּלֵב מַעֲכָה יָלַד שֶׁבֶר; 1 Sam. XXV, 27. בְּרָכָה אֲשֶׁר־הֵבִיא שִׁפְחָתְךָ Job. XXI, 10. שׁוֹרוֹ עִבַּר וְלֹא יַגְעִל (*vacca ejus concipit, nec respuit semen*). אִישׁ אֶל־אָחִיו לֹא יַחְמֹלוּ *Alter alteri non parcunt*, s. clementia utuntur, 1 Sam. XV, 3. Describuntur dissidia interna, bella civilia. Sic Hoseas quoque VII, 7. *Omnes illi calent ut fornax, et comedent judices suos; omnes reges illorum ceciderunt*, scil. mutuis dissidiis et factionibus. Illustrat noster, quae hic dixerat, versu sequenti, pingens imaginem vivam infelicium illorum temporum.

19. וַיִּגְזֹר־וְלֹא שָׂבֵעוּ *Et licet* unus alterum (vs. 18.) *exsciderit* (Ezech. XXXVII, 11. Habac. III, 17. Thren. III, 54.) *ad dextram, esurit* tamen adhuc, et alterius sanguinem sitit, *et* licet *devoret* unus alterum *ad sinistram, non* tamen *exsatiantur.* יִגְזֹר Ludovicus de Dieu interpretatur *masticabit, vorabit*, coll. Arab. جَزَرَ, *secuit, mactavit, comedit*, ut respondeat אָכַל, membro posteriori. Interpretes bene multi, inter quos et Grotius, haec verba accipiunt de *fame*, quae calamitatis temporum partem faceret. Aliis vero, rectius haud dubie, sub

Digitized by Google

sub his verbis haec sententia latere videtur, *nullam caedis et furoris interni satietatem fore.* Cives se mutuo trucidant; familia in familiam consurgit, absque ulla aut amicitiae aut consanguinitatis ratione; unusquisque ea saevitia in quosvis fertur, qua leo, aut alia fera bellua, quae inter armenta *ad dextram* et *sinistram* jugulat, neque *sanguine satiatur.* אִישׁ בְּשַׂר־זְרֹעוֹ יֹאכֵלוּ *Unusquisque carnem brachii vorant*, mutuis caedibus et rapinis. Loquutio proverbialis, ut Gal. V, 15. Id propriis verbis enunciatur versu sequenti. זְרֹעַ *Brachium*, h. l. propinquos et necessarios indicat, qui brachii nostri loco reputantur. Respondet רֵעַ in loco parallelo Jerem. XIX, 9. וְאִישׁ בְּשַׂר־רֵעֵהוּ יֹאכֵלוּ *Quisque carnem socii sui comedet.* Sic apud Arabes عَضُدٌ, *brachium*, saepe denotat *adjutorem*, *socium*, e. c. Coran Sur. XVIII, 49. Alii proprie haec intelligunt, ut idem hic exprimatur, quod Ovidius dicit *Metamorphos.* Lib. VIII. de Erichthonio, fame impulso:

Ipse suos artus lacero divellere morsu
Coepit, et infelix minuendo corpus alebat.

20. מְנַשֶּׁה אֶת־אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם אֶת־מְנַשֶּׁה Modo *Menasses* rodit et odit *Ephraimum*, et hic vicissim illum, יַחְדָּו הֵמָּה עַל־יְהוּדָה, modo *conjunctim illi* agunt *contra Judam*; vid. VII, 1. XI, 13. Fratres uterini, discordes inter se, alii hostibus se aggregabant, alii se opponunt.

X, 1. הוֹי הַחֹקְקִים חִקְקֵי־אָוֶן *Vae illis*, *qui statuunt*, *decernunt statuta vanitatis*, qui leges condunt iniquas. Redarguit vates judices et rectores populi iniquos, qui populum premunt et exhauriunt, atque in judiciis publicis jus pervertunt, et pro utilitatis suae rationibus inflectunt ad spoliandos orphanos et viduas; vid. vs. seq. Verba וּמְכַתְּבִים (אֲשֶׁר) עָמָל כִּתֵּבוּ, *et*

(vae)

(vae) *scribis, qui scribunt molestiam*. i. e. id quod aliis creat molestiam, Kimchius, ob Participium et Praeteritum formae Piel (hoc solo loco obviae), ita vertenda praecipit: vae *scribere facientibus*, quod *molestiam scribere faciunt*, i. e. qui scribendum curant sententias injustas, quas dictare solent, ut *judices* designentur.

2. לְהַטּוֹת מִדִּין דַּלִּים *Ut declinare faciant a judicio pauperes*, ut depellant a jure; cf. XXIX, 21. Proverb. XVIII, 5. Amos. II, 7. Jerem. V, 28., qui torquent judicium, et faciunt, ut pauperes causa cadant. וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי *Ut rapiant jus pauperum populi mei*, ut spolient pauperes jure suo. Ps. XXXV, 10. Prov. XXII, 22. Coh. V, 7.

3. וּמַה־תַּעֲשׂוּ *Quid facietis!* quomodo vos geretis, ad quem confugietis? לְיוֹם פְּקֻדָּה *Die vindictae*. LXX. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς, cf. 1 Petr. II, 12. פָּקַד *Visitavit*, modo in *bonam* (ut Genes. XXI, 1.), modo in *malam* partem sumitur, ut hic, ubi Deus *visitaturus* dicitur *peccata*, *scelera*, h. e. ea pro merito puniturus, metaphora desumta a patre familias, qui subinde servorum operas inspicit, et si qui eorum deliquerint, de malefactis cognoscit, et in meritos animadvertit. Cf. Jerem. XXIII, 12. XLVI, 21. Hos. IX, 7. וּלְשׁוֹאָה מִמֶּרְחָק תָּבוֹא *Et devastatione*, quae *e longinquo*, i. e. e regione longinqua, ab Assyria, veniet? לְשׁוֹאָה pro לְיוֹם שׁוֹאָה, et ante מִמֶּרְחָק est subaudiendum אֲשֶׁר, ut saepe. וְאָנָה תַעַזְבוּ כְּבוֹדְכֶם *Et ubi relinquetis gloriam vestram*, i. e. opes et divitias vestras, ob quas gloriari soletis? כָּבוֹד interpretes nonnulli intelligunt de *proceribus* et *nobilibus populi*, qua significatione ea vox saepe occurrit, ut infra vs. 16. et supra V, 13., vertuntque: *ubi relinquetis proceres vestros, quo se proripient nobiles vestri?* Principes enim et magistratus, Forerius ait, plerumque evadere solent ex praelio, et ad loca tuta, natura et arte munita confugere,

aut

Digitized by Google

aut etiam auxilia ab amicis regibus petere, quibus amissam provinciam rursus recipiant: quando autem ipsi quoque principes in potestatem hostium veniunt, actum est de regno. Verum simplicius, כבוד eo, quo nos, sensu capere, quo et ab Hosea IX, 11. et a nostro infra XVII, 4. capitur. Verbum עָזַב in hoc contextu idem valet, quod, *cui committere depositum*, ut Job. XXXIX, 14.

4. [בִּלְתִּי כָרַע תַּחַת אַסִּיר וְתַחַת הֲרוּגִים יִפֹּלוּ] Magna interpretum discrepantia in horum verborum explicatione, maxime ob vocabulum בִּלְתִּי. Sumi enim id potest duplici modo; *vel* ut י ultima vocis littera sit Jod mere *paragogicum* et (ut loquuntur Grammatici) *terminativum*; et tunc nullam in significatione potestatem habet; *vel*, ut Jod sit *affixum relativum*, *praeter me*, ut Hos. XIII, 4. וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי, *et Deum praeter me non nosti; quia servans est nemo, praeter me.* 1) Qui בִּלְתִּי priore modo accipiunt, iterum variant. a) *Alii* enim id (cum Vulgata) vertunt: *ne*, et hunc versum conjungunt cum praecedente. Sic Forerius: quo se praeripient principes tui (conf. not. ad vs. antec.), *ne tanquam vincti curventur, et tanquam interfecti cadant.* Dathius: *ne ad mortem abripiamini et inter alios occisos trucidemini?* b) *Alii* בִּלְתִּי reddunt *nisi: nisi curvabuntur* (*curvabitur*) *tanquam vincti; cadent tanquam interfecti*, i. e. qui non captivi abducentur, interficientur; partim captivi abducentur, partim occidentur. Ita Syrus:

ܘܠܐ ܬܬܟܦܘܢ ܬܚܝܬ ܐܣܝܪ̈ܐ ܬܚܝܬ ܩܛܝܠ̈ܐ ܬܦܠܘܢ,

qui non incurvabimini sub vinctis, sub occisis cadetis. c) Ludov. de Dieu בִּלְתִּי vertit *praeter*, et ante כָּרַע statuit ellipsin pronominis אֲשֶׁר, Hebraeis usitatissimam, ut verba ita sint reddenda: *praeter eum, qui incurvabitur sub vinctis etiam sub occisis cadent*, h. e. non tantum captivi abducentur, sed praeter eos etiam alii occidentur.

tur. Duriuscule, si quid sentio. 2) Qui בִּלְתִּי reddunt *praeter me*, ii hunc locum interpretari solent ita: (quandoquidem) *absque* sive *praeter me* (i. e. meo denudatus auxilio), *incurvabitur* omnis *inter vinctos*, *aut inter caesos cadet*. Sic Vitringa, quem sequuntur Lowthus, Cubius, alii. Michaelis בִּלְתִּי reddit quidem *praeter me*, sed id refert ad vs. 3., hoc sensu: *ad quem fugietis auxilium petentes*, *cui relinquetis* (servandas) *divitias vestras*, *praeter me?* Verum huic interpretationi obstare videtur, quod nec in iis quae antecedunt, nec in iis, quae sequuntur, *Jovae* loquentis vestigium apparet. J. F. Schelling in *Animadverss. philologg.* p. 24. vocullam בִּלְתִּי h. l. eandem vim, quam Latinorum *nisi vero*, habere arbitratur (ut Genes. XX, 26. XLIII, 5. XLVII, 18. Exod. XXII, 20.), cum in oratione gravi ei, quod dictum est, continuo subjungitur aliquid, quod multo majus est, atque illud, si non omnino tollit, certe elevat. Ut igitur vates postquam vs. 3. dixisset, non habituros esse eos, qui vindictam divinam sint experturi, ad quem confugiant, aut ubi suas divitias deponant, subjungat statim per correctionem quasi: *nisi vero potius* quisque *sub vinctorum numero se submittere* necessum habebit, aut in *caesis occumbent omnes*. Nobis simplicissimum videtur, subaudito אִם ante בִּלְתִּי haec verba sic reddere: *si non incurvaverint se deorsum vincti*, *tum occisi cadent deorsum*. כָּרַע proprie talem denotat *curvationem*, qua *pectus incurvatur super genubus* (vid. *Schultensium* ad Job. IV, 4.), ut si leaena satura in antro cubat, Genes. XLIX, 9. Hinc usurpatur de animalibus, *incurvantibus* se in aqua bibendi caussa, (Arab. كرع في الماء *genua posuit*, *incurvavit se in aqua*), Jud. VII, 5. 6. Eleganter igitur hoc verbum hic ponitur de *vinctis captivis*, qui *incurvantur*, quando compedibus vinciuntur et cippis includuntur pedes eorum, ut in terra jacere vel sedere cogantur. Non opus est, ut cum Vitringa et

Es.

Digitized by Google

Es. Schreidio in *Specim. Observat. ad quaedam V. T. loca*, Groning. 1763. §. 3. h. l. cogitemus de lignis curvis, quae instar jugi captivorum collis imponebantur. כָּרַע *incurvabit se*, scil. quisque vestrum, impersonaliter, ut קָרָא, *vocavit* quisque, Genes. XVI, 14. אָמַר, *dixit* quisque, 1 Sam. XXXIII, 22. coll. 1 Sam. IX, 9. תַּחַת plerique hic vertunt *loco*, *pro*, vincto, occiso, i. e. statu et conditione vincti, instar vincti, occisi. Alii: *in loco vinctorum* h. e. carcere, et, *in loco occisorum*, i. e. in campo proelii. Ego cum Ludov. de Dieu תַּחַת hic verto *infra*, *deorsum*, ut Genes. XLIX, 25. *benedicet tibi* בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת *benedictionibus abyssi jacentis infra* s. *deorsum*. Quod denique singularis כָּרַע, et pluralis יִפֹּלוּ in eadem oratione alternent, in stilo ebraico, maxime poetico, frequentissimum. Vid. Storrii *Observat. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 418.

ANNOTATIONIS

AD

CAP. VIII, 23.

ADDITAMENTUM.

Recensentur variae illius loci interpretationes.

Graeca τῶν LXX. interpretatio in Codice Alexandrino a Grabio edito talis legitur: Καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. Τοῦτο πρῶτον πίε, ταχὺ ποίει χώρα Ζαβουλὼν, ἡ γῆ Νεφθαλεὶμ ὁδὸν θαλάσσης, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν κατοικοῦντες, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, τὰ μέρη τῆς Ἰουδαίας. Quae fideliter reddidit Arabicus, qui in Bibliis Polyglottis editus est, interpres. In codice vero Romano graeca versio ita sonat: Καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. Τοῦτο πρῶτον πίε, ταχὺ ποίει χώρα Ζαβουλὼν, ἡ γῆ Νεφθαλεὶμ, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. Ita Graeca legit et Hieronymus, qui ea inde a Τοῦτο πρῶτον (nam quae praecedunt, ad versum superiorem trahit) sic vertit: *Hoc primum bibe, velociter fac regio Zabulon, terra Naphtalim, et reliqui, qui juxta mare estis, trans Jordanem Galilaeae gentium.* Pro כָּעֵת legit interpres לְעֵת, quam vocem a proximo הָרִאשׁוֹן avulsit, eaque comma clausit. Porro in

in verbis Τῦτο πρῶτον πίε vocem πίε non esse interpretis, sed librariorum, natumque ex vitiosa enunciatione dictantis aut scriptione verbi ποίει, recte observatum a Grotio et Lud. Cappello. Igitur interpres Graecus simpliciter scripsit: τῦτο πρῶτον ταχυποίει. Vertit hebraicum הֵקַל per ταχυποιεῖν, *velociter facere, accelerare*, voce ficta, neglexitque voces וְהָאַחֲרוֹן et הִכְבִּיד, quum eas cum caeteris non posset construere. Quae in codice Alexandrino in fine versus addita sunt, τὰ μέρη τῆς Ἰεδαίας, habenda pro glossemate.

Reliquae versiones Graecae ex Procopii Commentario a Drusio et Montefalconio excerptae, propius ad textum Hebraeum accedunt. Symmachus et reliqui: Ὁ πρῶτος ἐτάχυνεν γῆν Ζαβελὼν, καὶ γῆν Νεφθαλείμ, καὶ ὁ ἔσχατος ἐβάρυνεν ὁδὸν τὴν κατὰ θάλασσαν. At Symmachi haec esse dubium est, quum verbum de verbo exprimant hebraica, nec sensus ulla ratio sit habita, quae Aquilae ratio esse solet. Hieronymus: „Pro *Galilaea gentium* [גְּלִיל הַגּוֹיִם] Aquila θῖνας *gentium*, Symmachus *terminos gentium* interpretati sunt: θῖνας autem *tumulos* intelligimus *arenarum*, qui vel in littoribus, vel in ripis sunt." Patet, Symmachum, aut quis alius ille interpres fuerit, verba כָּעֵת et הָרִאשׁוֹן sejunxisse, הָאַחֲרוֹן ad הָרִאשׁוֹן retulisse (etsi, num post πρῶτος et ἔσχατος subaudiendum putarit καιρὸν, aut nomen simile aliud, certo constitui non potest), denique הֵקַל cum הִכְבִּיד junxisse, servata tamen cum ceteris interpretibus in הֵקַל *velocitatis* notione.

Hieronymus prius nostri hemistichium retulit ad versum superiorem, et sic vertit: *et non poterit avolare de angustia sua.* Reliqua transtulit ita: *Primo tempore alleviata est terra Zabulon et terra Naphtali, et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilaeae gentium.*

Digitized by Google

Quorum verborum sensum hunc esse ait: „Primo tempore terra Zabulon et terra Naphtali relevata esse dicitur onere peccatorum, novissimo autem tempore aggravata est fides eorum. — Nazaraei hunc locum ita explanare conantur: Adveniente Christo et praedicatione ejus coruscante primum terra Zabulon et terra Naphtali scribarum et Pharisaeorum erroribus est liberata, et gravissimum traditionum Judaicarum jugum excussit de cervicibus suis. Postea autem per Evangelium Apostoli Pauli, qui novissimus Apostolorum omnium fuit, ingravata est, id est, multiplicata praedicatio, et in terminos gentium et viam universi maris Christi Evangelium splenduit."

Syriaca hujus versus versio haec est: ܡܛܠ ܕܠܐ
ܢܫܓܫ ܠܐܝܢܐ ܕܡܬܐܠܨ ܐܝܟ ܕܒܙܒܢܐ ܩܕܡܝܐ
ܥܓܠ ܐܪܥܐ ܕܙܒܘܠܘܢ ܘܐܪܥܐ ܕܢܦܬܠܝ ܘܐܘܩܪܬ
ܫܘܠܛܢܐ ܐܘܪܚܐ ܕܝܡܐ ܥܒܪܘܗܝ ܕܝܘܪܕܢܢ ܢܗܪܐ
ܓܠܝܠܐ ܕܥܡܡܐ *Non enim exagitabit eum, qui est afflictus, ut praecedente tempore. Festinavit terra Sebulon, et terra Naphtali, et imperium illustre reddidit, viam maritimam, ulteriores partes Jordanis fluvii, Galilaeam gentium.* Pro וְהָאַחֲרוֹן videtur interpres וְהָאַדִּרוֹן legisse, qui Syriaci ܘܐܘܩܪܬ notionem tribuit.

Saadias: فَانَّهُ لَا تَعَبٌ لِمَنْ يُضَيَّقُ عَلَيْهِمْ
بِٱلْوَقْتِ ٱلْأَوَّلِ ٱلَّذِي أَسْرَعُوا بِبَلَدِ زَبُولُونَ وَنَفْتَلِي
وَبِٱلْآخِرِ ٱلَّذِي تَثْقُلَ عَلَى أَهْلِ طَرِيقِ ٱلْبَحْرِ
وَعَبْرِ

وعبر الاردان وسواحل الامم *Sed non erit molestia illis, qui arctati sunt tempore priore, qui festinarunt in terram Sebulon et Naphtali, et posteriore* tempore, *quod grave fuit populo viae maritimae, et* regionis *trans Jordanem, et oris gentium.*

Chaldaeus: ארי לא ישתלהי כל דייתי לאעקא להון בעדן קדמי גלו עם ארע זבולון ועם ארע נפתלי ושארהון מלך תקיף יגלי על דלא אדכרו גבורת ימא ובפי ירדנא קרב כרכי עממיא *Neque enim deficiet omnis, qui veniat ut tribulet eos sicut tempore priore. Transmigrarunt populus terrae Sebulon et populus terrae Naphtali, et quicquid superest ex iis, rex fortis abducet in captivitatem, propterea quod non recordantur vis* (ejus, quam experti sunt) *ad mare, et miraculorum ad Jordanem, belli cum munitis gentium civitatibus.* גליל הגוים igitur interpres non de Galilaea, sed appellative de *tractu*, *regionibus*, *civitatibus* terrae Cananaeae accepit. Ceterum cum eo sensu, quem Chaldaeus expressit, fere convenit interpretatio ea, quam Hieronymus Hebraeorum sui temporis esse tradit. Ita enim ille: „Hebraei credentes in Christum hunc locum ita edisserunt: primo tempore hae duae tribus, Zabulon et Naphtali, ab Assyriis captae sunt et ductae in hostilem terram; postea autem non solum duae tribus, sed et reliquae (וְהָאַחֲרוֹן), quae habitabant trans Iordanem et in Samaria, ductae sunt in captivitatem." Chaldaei interpretis translatio autem optime illustratur Iarchii hujus versus explicatione, quae tota ad illam conformata est. Verba enim כי לא מועף אשר מוצק לה sic interpretatur: „Rex Assyriae enim, qui constitutus est, ut angustia et tribulatione terram vestram premat, non est lassus nec piger, quo minus veniat contra illos (Israelitas). Tribus autem vicibus ille in eos irruit: prima vice Pecachi tempore, quo

 cepit

cepit Hijonem et Abelum domus Maachae, Kedeschum, Galilaeam, totamque terram Naphtali [vid. 2 Reg. XV, 29.], quae deportatio anno quarto Ahasi accidit; anno autem Ahasi duodecimo Phul, Assyriae rex, deportavit Rubenitas et Gaditas atque dimidiam tribum Manassis, prouti narratur 1 Chron. V, 26., quod accidit in principio rebellionis Hoseae, filii Elae, contra regem Assyriae, vid. 2 Reg. XVII, 4.; tertia vero deportatio accidit sexto Hiskiae anno, qui fuit annus nonus, postquam Hoseas rebellaverat; quo tempore expugnata est Samaria, regni caput, atque omnes Israelitae in exsilium abducti sunt. Id igitur innuit vates, cum hic dicit, non esse lassitudinem hosti, Assyriae regi, qui angustia premat terram Israeliticam." Quae jam sequuntur verba hebraea, „הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי," ex Jarchii mente sic erunt vertenda: *sicuti tempore hoc primo leviter affecit rex Assyriae terram Sebulon.* Nam explicat illa hoc modo: „Deportatio illa media erit levis, sicut deportatio temporis prioris, quo rex Assyriae levi exilio deportavit incolas terrae Zebulonis et Naphtali [2 Reg. XVII, 1.]; nam secunda etiam deportatione nonnisi duas tribus dimidiamque, quae trans Jordanem erant, abduxit; at tertia et ultima deportatione, ille (rex Assyriae) everriculo purgavit omnia [scriptoribus Hebraeis בער notat *everrere domum*, et בעור *everritionem*], tanquam scopis domum purgans. Potest tamen הִכְבִּיד et *gravius affecit* exponi, ut oppositum sit τῷ הֵקַל *levius affecit.* Quando autem Jesajas hoc vaticinium protulit, primi Israelitae jam erant abducti. Dictione דֶּרֶךְ הַיָּם indicat illos, qui juxta mare Tiberiadis habitabant, i. e. Nephtalitas, juxta Deut. XXXIII, 23. Verbis עֵבֶר הַיַּרְדֵּן secundam deportationem, Rubenitarum et Gaditarum, innuit. גְּלִיל הַגּוֹיִם autem *universam terram Israeliticam* indicat, quae גְּלִילָה *volu-*

bas

bat s. *trahebat ad se omnes gentes*, quoniam omnes eam amabant, et ad eam negotiandi causa veniebant, unde Jeremias [III, 19. al. 14.] eam appellat *possessionem decoram*, צִבְאוֹת גּוֹיִם *exercituum gentium*." Ad Israelitarum deportationes hunc versum retulit et Kimchi, etsi in pluribus a Jarchio discedat. Nam מוּעָף non, sicut ille, a יָעֵף, sed ab עוּף derivat, et *obscuritatem* notare observat; coll. Job. X, 22. Ad verba hujus versus priora, כִּי לֹא מוּעָף אֲשֶׁר מוּצָק לָהּ haec notat: „Non existimavit Israel se ipsum in tenebris, i. e. in angustia et afflictione, quae venit in terram initio, quasi dicat: adhuc non sentit in se, quum deportati sint Zebulon et Naphtali." Reliqua ita exponit: „הֵקַל, scilicet qui eos deportavit, Tiglath-Pileser, qui captivos abduxit Rubenitas cum dimidio tribus Manassis, Paralip. V, 26., nec non Zebulonem et Naphtalim, 2 Reg. XV, 29. וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד, scilicet qui eos deportavit, Sanheribus, qui eos gravius affecit, dum reliquas tribus abduxit. Nominat vero *viam maris*, *trans Jordanem*, *Galilaeam gentium*, propterea quod relicta erat Hierosolyma, quae non fuit hosti subjecta, ea vero est in medio terrae Israelis. Recenset loca, quae sunt in termino terrae Israeliticae." Capiunt cuncti illi interpretes הֵקַל *levius tractandi* significatione, quam nusquam alias obtinet. Quum הֵקַל Jon. I, 5. 1 Sam. VI, 5. *levare*, *exonerare* denotet, et 1 Reg. XII, 4. coll. vs. 9. 10. הֵקַל מֵעֲבוֹדָה de *servitutis jugo demendo* dicatur; eandem notionem nostro quoque loco adhibendam existimavit J. B. Koppe in Programmate Academiae Gottingensis nomine scripto anno 1779., atque in notis ad Lowthii Commentat. ad h. l. Verum nonnisi sequenti מ illam *levandi*, *exonerandique* significationem הֵקַל obtinere, docent loca indicata. Cum Accusativo, ut hoc nostro loco, constructum, semper denotat *vilem habere* eam rem, de qua sermo est; vide loca supra p. 353. adscripta.

Digitized by Google

CAP. X, 5. seqq.

ARGUMENTUM.

Prior capitis pars (vs. 5—27.) continet declamationem in regem Assyriae. Minatur vates gravissimas calamitates, quibus Jova deprimere decreverat fastum et arrogantiam potentissimorum illorum Orientis principum, qui, postquam Syros cum Ephraimitis aliosque reges minores devicissent, cogitabant de invadenda Judaea, expugnandis Hierosolymis, et republica sacrisque hujus populi, ad exemplum aliarum a se domitarum gentium, exscindendis. Sed horum principum aliquis dum in eo erit, ut efficiat, quod sibi proposuerat animo, ab ipsa Jovae manu, absque ope humana corripietur, prosternetur, et maxima affectus clade liberam relinquet rempublicam Israeliticam. Cui promissioni ut eo majorem addat vim, rursus ad calamitates redit, quae populo Israelitico ab Assyriis imminent. Hostis adest, multos sternit, sed non penitus exstirpat gentem Judaeam. Subito enim a Jova perditur (X, 28—34.).

Carmen hoc ad eandem (Ahasi) aetatem, qua carmina superiora edita fuerant, esse referendum, Vitringa censet hac potissimum ex causa, quod in eo haud pauca iis, quae in antecedentibus dicta fuere, similia deprehendantur; veluti si conferas vs. 24. 25. 26. Capitis decimi cum Cap. VIII. vs. 8. 9. 10.; porro Cap. X. vs. 6. cum

Digitized by Google

cum Cap. VIII, 1. 4.; et Cap. X, 27. cum Cap. IX. vs. 3. Verum ex unius aut alterius vocis et locutionis similitudine, quae in duobus carminibus deprehenditur, non sequitur, ea uno eodemque tempore edita esse. Ex indiciis temporis hoc carmine passim obviis, colligere licet, primo, Samariam hoc vaticinio edito jam fuisse excisam, quod aperte indicatur vs. 11. ubi non quidem propheta (ut dici possit, ex styli prophetici consuetudine praeteritum tempus hic adhiberi loco futuri), sed rex Assyrius ipse potentiam suam in expugnatione Samariae demonstratam jactans, et ex ea superbiens, inquit: *annon sicut feci Samariae et vanis illius diis, sic facere licebit Hierosolymis eorumque idolis?* quae verba aperte innuunt, de ea Samariae expugnatione esse sermonem, qua Israelitae in captivitatem fuere abducti, idolis illorum destructis; ex cujus expeditionis successu Assyrius majora adhuc ausurus, idem excidium intentabat Hierosolymis et templo Jovae. Samaria vero expugnata est anno Hiskiae sexto, vid. 2 Reg. XVIII, 9. 10. *Deinde* considerandus est vs. 20.: *et futurum est illa die, ut non pergant amplius reliquiae Israelis, et residuum domus Jacobi niti percussore suo; sed nitentur Jova Sancto Israelis.* Quando propheta hic loquitur de reliquiis Israelis, vel in ipsa phrasi clarum est indicium, decem tribus tunc ab Assyriis in exilium jam fuisse abductas. Eodem illo nomine Judaeos ab Hiskia tunc fuisse designatos videmus 2 Reg. XIX, 4., qui tunc in percussore suo, Sanheribo fiduciam collocarunt. Hiskias enim, adventum illius non exspectans, nuntios misit Lachischam, per quos defectionem deprecatus est, et mulctam trecentorum talentorum argenti, et triginta talentorum auri exsolvit; vid. 2 Reg. XVIII, 14. seq. Quum itaque pacem eo tempore redemisset; Sennacheribum sibi et populo Judaeo credidit esse placatum; ut vere Judaei dici potuerint *niti percussore suo;* quae procul dubio

Digitized by Google

dubio occasionem dederunt, ut Jova per Jesajam hoc carmine significaverit, spem illam de incolumitate per favorem regis Assyrii tuenda, esse vanissimam. Jam quum expeditio Sennacheribi per Palaestinam in Aegyptum, quae anno decimo quarto Hiskiae suscepta erat (vid. 2 Reg. XVIII, 13.), unius tantummodo anni fuerit, ut videbimus infra ad Cap. XX.; a vero non aberrabimus, si hoc carmen ad id tempus, quod proxime praecessit reditum Assyriorum ex Aegypto, qui circa finem anni Hiskiae decimi quarti contigit, referamus.

---

5. שֵׁבֶט אַפִּי, *Virga irae meae*, i. e. virga, instrumentum, quo poenas exercebo in populum improbum. זַעַם *Ira spumans*, coll. Arab. زعم, *spumavit*, vid. Schultens ad Proverb. XXIV, 24. Pro וּמַטֶּה־הוּא codd. Kennicott. quinque et tres Rossiani וּמַטֵּהוּ legunt. In verborum constructione et totius versus interpretatione discrepant. Hieronymus: *Vae Assur: virga furoris mei et baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea.* Ita et Forerius, Ludovicus de Dieu, Coccejus, alii. Verum in hac interpretatione parallelismus membrorum non observatur; ex quo τῷ שֵׁבֶט אַפִּי respondet וּמַטֶּה־הוּא בְיָדָם זַעְמִי; membrum posterius plenius enuntiat sensum prioris. Unde equidem praefero Schmidii interpretationem: *vae Assyriis, qui sunt virga irae meae; et baculus, qui est in manibus eorum, baculus indignationis meae.* Subauditur, ut saepius, pronomen relativum; nec minus frequens hoc est, ut nomen prius positum, ut h. l. מַטֶּה, cum repetendum est, omittatur. Vitringa, quem sequitur Michaelis, sic vertit: *vae Assyrio, qui est virga meae irae, et in quorum manu* qui est *baculus*, est *severitas mea;* sive, *baculus, qui est in manu eorum, est severitas mea*, h. e.: quicquid apud ipsos virium, et imperii

et

Digitized by Google

et potestatis est, quo usi fuerunt, in populo meo affligendo et caedendo, nullum esset, nisi populus meus meam provocasset *severitatem*; ut adeo populus meus non ab Assyriis, sed *ira* et *severitate mea* percussus esse putandus sit. Minus recte alii vertunt: *et baculo furoris mei, qui est in manu ipsorum*; quod non convenit regulis Grammaticis. Nam vox מַטֶּה si hic acciperetur in statu constructo, proxime jungi debuit voci זַעְמִי, et pro *Segol* positum esset *Zere*, vid. Schroederi *Institt. Lingu. Hebr.* Reg. CVIII. Regem Assyriae, qui hic innuitur, non esse *Nebucadnezarem*, ut interpretes nonnulli voluerunt, sed *Sennacheribum*, patet ex vs. 9. 11. cf. Argument.

6. בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ] ב hic est idem quod עַל, conjunctum cum nomine עַם, membro sequenti, *adversus populum improbum* (sic enim vertendum חָנֵף, vid. not. ad IX, 16). Utrum *Ephraimitae* an *Judaei* per *populum profanum* intelligantur; interpretes magna diligentia disquirunt. Mihi quidem vates in toto hoc carmine universum populum Israeliticum, tam *Ephraimiticum*, quam *Judaeum* intelligere videtur. Utrumque populum respicit quoque supra Cap. VIII. vs. 6. et seq. עַל־עַם עֶבְרָתִי אֲצַוֶּנּוּ. *Contra gentem furoris mei mandata ei dabo.* עַם עֶבְרָתִי *populus furoris mei*, i. e. in quem furorem meum effundere, et quem duriter tractare decrevi; cf. דוֹר עֶבְרָתוֹ *generationem excandescentiae suae*, Jerem. VII, 29. וּלְשׂוּמוֹ מִרְמָס כְּחֹמֶר חוּצוֹת *Atque ut eum conculcandum faciat instar luti platearum.* Hac locutione summa reipublicae subversio exprimitur, cf. Mich. VII, 10. Zachar. X, 5.

7. וְהוּא לֹא־כֵן יְדַמֶּה *Veruntamen ipse* Assyrius *non ita cogitabit*, se instrumentum tantummodo esse Jovae, in populum improbum poenas exercentis; sed superbe sese

Digitized by Google

sese efferet, et quum ad praedam faciendam missus sit, et ad conculcandos atque humiliandos Israelitarum spiritus; ipse plus sibi juris assumet, dum statuit illos non solum spoliare atque deprimere, verum etiam ad internecionem usque delere. Cf. Zachariae I, 15. *Gentibus istis, quiete degentibus, vehementer irascor; nam cum ego leviter irascerer* (Judaeis), *gravius eos affixerunt, quam ferebat ira mea.* Verbi דָּמָה vera et propria significatio, quae etiam apud Syros obtinet, est, *similis fuit.* Hinc *cogitare* notat, ut hic, et Num. XXXIII, 56. Jud. XX, 5. infra XIV, 24., quod ideae nostrae tanquam imagines rerum sunt, quas animo concipimus, quasi, *formare similitudinem in animo.* כִּי לְהַשְׁמִיד בִּלְבָבוֹ *Nam ad perdendum*, scil. גּוֹיִם לֹא מְעָט in membro sequenti; *in corde suo*, scil. יַחְשֹׁב, ex praecedenti. Scopus ejus est, ut satiet ambitionem et crudelitatem suam.

8. הֲלֹא שָׂרַי יַחְדָּו מְלָכִים *Nonne principes mei omnes reges?* Pertinet id ad majestatem et amplitudinem imperii. Possunt autem verba duplici sensu accipi: vel, satrapas, sive proceres, quos reges Assyriae gentibus a se devictis imposuerant, esse regia praeditos potestate; vel, se, ut regem magnum, subjectos sibi habuisse minores plures, fiduciarios et tributarios. Solebant enim reges Orientis ob id maxime superbire, quod ipsis imperarent regibus, unde μεγάλοι βασιλεῖς, *reges magni* (quod nomen Sennacheribo tribuitur a Rabsake 2 Reg. XVIII, 19.), et βασιλεῦς βασιλέων dicebantur. Cf. Ezech. XXVI, 7. et ad eum loc. not. Dan. II, 37. Esr. VII, 12.

9. Sensus est, nullam harum urbium, in quas arma sua converterat, potentiae viribusque ejus potuisse resistere; omnes, unam aeque ac alteram, se sub jugum misisse. Iisdem, quae hic leguntur, verbis Sanheribi legati Hiskiae deditionem suasere, vid. Cap. XXXVI, 19. et

Digitized by Google

et 2 Reg. XVIII, 34. כַּלְנֵה, Ctesiphon, ad Tigrim ab Oriente, cui ab occidente opposita Selencia; quae duae urbes postea in unam, communi nomine ܡܕܝܢ݂ܬܐ, مدائن, Madain, dictam, coaluerunt; vid. not. ad Genes. X, 10. כַּרְכְּמִישׁ ad Euphratem sitam esse, ex Jerem. XLVI, 2. et 2 Paral. XXXV, 20. manifestum. Perquam verisimile, Carcusium esse, Arab. قرقيسية, Karkisie, ad Euphratem, ubi Chaboras in illum influit; in delineationibus d'Anvillanis paulo post gradum latitudinis 35. Cf. Schultensii Indic. ad vitam Saladini sub Carkisia; et Michaelis Supplemm. pag. 1352 seq. כְּאַרְפַּד] Interpretes haud pauci, inter quos et Doederlein, nostrum אַרְפַּד eundem locum esse opinantur, ac אַרְוָד, Genes. X, 18., i. e. Aradum, conf. not. ad loc. cit.; Vau, ut volunt, in Pe immutato. Sed vix unum certum exemplum permutationis ו et פ ex toto adferri Hebraismo poterit, et Vau quiescens in אַרְוָד, Vau quod omitti salva voce potest, quia sonum vocalem habet, cum Pe permutari, plane insolens. Accedit, quod nemo veterum אַרְפַּד Aradum vertit, aut iisdem litteris, quibus אַרְוָד, scripsit; Syrus vero, cui nomen urbis et regni Syriaci non plane ignotum fuisse crediderit, ܪܦܕ, Refod, habet, non descriptis litteris Hebraicis, sed illis positis, quibus urbs in Syria noscebatur. Videtur Arpada, clara Syriae urbs, fuisse, vid. 2 Reg. XVIII, 34. XIX, 13. Jerem. XLIX, 23. Hodie vero nullum ejus vestigium superest. Vid. J. D. Michaelis Spicileg. Geogr. Hebr. ext. P. II. p. 45. De חֲמָת vid. ad Genes. X, 18. אִם־לֹא כְדַמֶּשֶׂק שֹׁמְרוֹן Nonne sicut Damascus, ita Samaria etiam facile expugnabitur?

10. כַּאֲשֶׁר־הָאֱלִיל] Ubi מָצָא cum ל conjungitur, ut hic, significatio ejus videtur esse eadem cum Syriaco ܡܛܐ,

per-

pertingere, unde *invenire* deinde dictum, quod proprie est, *venire in rem quaesitum*. Vid. Michaelis *Supplemm.* p. 1537. et Storrii *Observatt.* p. 272. not. מַמְלְכֹת הָאֱלִיל *Regna idoli*, i. e. regna quae idola colebant; quae consecrata erant diis, diversis a numine Assyriorum. Oratio est figurata, *qua pro eo, quod requirebat τὸ πρέπον personae, substituitur, quod requirit veritas rei*, ut recte monet Coccejus; sicuti *Beth-El* Hos. IV, 15. dicitur בֵּית אָוֶן, Assyrius rex de *diis praesidibus* horum populorum loquitur pro praejudicio suo tanquam de *Diis*, ut patet ex 2 Reg. XIX, 12. 13.; sed tanquam de Diis, qui essent potentia inferiores Diis tutelaribus imperii Assyriaci. At Propheta orationem convertit ad rei veritatem, et *idola* hic vocat הָאֱלִיל *nihilum*. Poterat dicere *regna* אֱלִילִים *Deorum non Deorum*; sed efficacius usus est singulari, ad imitationem *neutrius collectivi*, ut apud Job. XIII, 4. רֹפְאֵי אֱלִיל *medici nihili*. Est autem אֱלִיל ab אַל, *negandi* particula, et proprie valet *id quod omnino nihil est*, ex gemino אַל: verum eo sumtum sensu, quo hic occurrit, eleganter involvit peculiarem significationis vim, secundum quam אֱלִיל est אַל־אֵל, vel לֹא־אֵל *non Deus*. Cf. Ps. XCVI, 5. *Quoniam omnes* אֱלֹהֵי הָעַמִּים *Dii populorum*, אֱלִילִים *Dii*, *Non dii*, dii nulli. וּפְסִילֵיהֶם מִירוּשָׁלַםִ וּמִשֹּׁמְרוֹן *Et quorum dii sunt prae Hierosolymorum et Samariae diis*, fortiores sunt Diis, qui coluntur Hierosolymis et Samariae. מ ante יְרוּשָׁלַםִ et שֹׁמְרוֹן est comparativum. Hieronymus vero illud מ vertit *ex*; *quomodo invenit manus mea regna idolis, sic et simulacra eorum de Jerusalem et de Samaria*; quod ita explicat: „quomodo cetera regna, quae idolorum cultui serviebant, meis subjeci pedibus; sic et Hierosolymam et Samariam, in qua eadem idola sunt, meae subjiciam potestati." Eodem fere modo Paraphrastes Chaldaeus. Ceterum verba nostra elliptice posita sunt pro: פְּסִילֵיהֶם טוֹבִים מִפְּסִילֵי יְרוּשָׁלַםִ וְשֹׁמְרוֹן; יְרוּשָׁלַםִ et שֹׁמְרוֹן in geni-

Digitized by Google

genitivo posita sunt, nominibus regentibus omissis, de qua constructione vid. Storrii *Observatt. ad Analog. et Synt. Hebr.* p. 280. not. Praeterea quisque videt, orationem in hoc versu esse ἀνανταπόδοτον, i. e. deesse partem sententiae posteriorem, τὴν ἀπόδοσιν. Integra esse debuit: *quemadmodum prehendit manus mea regna illa idolorum, quorum sculptilia praestantiora sunt sculptilibus Hierosolymorum et Samariae: sic facile prehendet Hierosolyma.* Nec tamen cum Koppio suspicari velim, in textu quidquam omissum esse. Innuit potius ejusmodi ellipsis in loquente aut scribente concitationem et ardorem animi. Alexandrini inde a versu octavo paraphrasin magis quam versionem exhibent.

12. Nunc vates Assyriis poenas minatur, quas Deus ob eorum arrogantiam et fastum ipsis sit inflicturus. וְהָיָה כִּי יְבַצַּע *Verum fiet cum absolverit.* Cum בָּצַע, Arab. بضع, Hebraeis significet *abrumpere, rescindere;* plerique interpretes *consumendi* significationem, quam verbum illud hic habet, ex metaphora, sumta a textore, qui tela ad finem perducta, *tramam* vel *stamen resecat* aut *abrumpit*, accepisse putant. Cappellus tamen ad h. l. et Michaelis in *Supplemm.* p. 207. conferunt Arabic. بصع, *collegit, comportavit* (unde Habac. II, 9. בֹּצֵעַ בֶּצַע *colligens lucrum*). A colligendo Arabes faciunt أبصع, *omnes, universi;* hinc jam בִּצַּע erit *absolvere, omnibus tanquam collectis perficere,* et finire. Sensus est: cum Jova Judaeos, quantum satis erit, castigaverit. אֶפְקֹד עַל־פְּרִי־גֹדֶל לְבַב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר *Visitabo super fructum magnitudinis cordis regis Assur*, i. e. animadvertam in cogitata ac verba ejus insolentia, puniam eum propter arrogantiam. *Fructus magnitudinis cordis* sunt ea, quae ex arrogantia cordis et elatione animi ac superbia proveniunt; est enim cor veluti radix cogitationum et actio-

 num

Digitized by Google

num nostrarum. In hoc igitur contextu significatur gloriatio et blasphemia regis Assyrii, in antecedentibus descripta. Doederlein: „notanda h. l. infrequens vocis פְּרִי significatio, synonyma τῷ תִּפְאֶרֶת, *superbia.* Nam in origine פָּרָה et פָּאַר conveniunt.“ וְעַל תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו] Interpretes nonnulli, ut Kimchius, Vitringa, Doederlein, תִּפְאֶרֶת ex significatione radicis פָּאַר, de qua vid. infra ad vs. 15., vertunt *gloriationem, jactantiam*, ut infra Cap. XX, 5. ubi Aegyptus dicitur תִּפְאֶרֶת, *gloriatio*, sive *argumentum gloriationis* Israelitarum. Qui vero תִּפְאֶרֶת hic eo significatu sumunt, quo saepissime in V. T. occurrit, ii *ornatum elationis oculorum* interpretantur de *venustate* et *gratia*, quam qui sibi placent, et quibus omnia ex votis succedunt, in oculis prae se ferunt. Similiter Schmidius: *ornatus elationis oculorum* est serenatio vultus ex superbia, quam Latini vocant *supercilium*, quia supercilia altius eriguntur, quam alias solent.

13. נְבֻנוֹתִי *Prudens fui*, usus sum magna prudentia. V, 21. 1 Sam. XVI, 8. וְאָסִיר גְּבוּלוֹת עַמִּים *Amovi fines populorum*, i. e. vicinorum populorum agros in ditionem meam redegi; nam quae sunt in unius potestate, non indigent amplius finibus aut terminis, quibus a ceteris ejusdem domini agris distinguantur. Alii הֵסִיר reddunt *transferre* (ut Genes. XLVIII, 17.); *finium populorum* autem *translationem* fieri dicunt ab eo, qui ad libitum dominatur, qui miscet regna et dividit praefecturas ad suam utilitatem et libidinem; et habitatores sedes mutare compellit, quo reddat regiones pacatas, et rebellionum ac defectionum occasiones demat. Hunc sensum expressit quoque Chaldaeus: וְאַגְלֵיתִי עַמְמַיָּא מִמְּדִינָא לִמְדִינָא *et transmigrare feci populos e provincia in provinciam.* וַעֲתִידֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי *Et thesauros eorum*, paratas ab iis opes, *praedabor*. Quod Masorethae legere jubent

Digitized by Google

jubent, 'עֲחוּדֹתֵיהֶם, significatione non differt ab eo quod in textu exstat. Nam formae פָּקִיד et פָּקוּד plerumque in significatione conveniunt, unde et saepissime in *Ketbib* et *Keri* inter se permutantur. Exempla collegit Simonis in *Arcano Formarr.* Sect. II. Cap. IV. §. 13. p. 90. 91. עֲחוּדוֹת sive עֲתִידוֹת vero, ex potestate radicis, *paravit* (Prov. XXIV, 27. coll. Arab. عتد et عتد, *paratus, fuit, adfuit, collegit, reposuit*), proprie sunt *res paratae, praesentes*, hinc *divitiae, thesauri, facultates, opes*, Graecis ἡ ἰσχύς, τὰ ὑπάρχοντα, coll. Syr. ܥܬܝܕܐ, *copia*. Ita et Syrus vertit: ܘܩܢܝܢܗܘܢ ܒܙܙܬ, *et opes eorum diripui*. Idem fortasse intellexerunt Alexandrini, qui עֲתִידוֹת - ἰσχύν verterunt. Coccejus: *constituta, parata, fixa eorum diruo*, quae populi paraverunt, et exoptaverunt. Gatakerus vertit: *instructissimos termines videlicet eorum*, i. e. regiones munitissimas, *depraedatus sum*. Ita inter veteres Chaldaeus, וְקִרְוֵי תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן בְּזֵיתִי, *et civitates eorum laudabiles depraedatus sum*. Quia ab hac ipsa radice עָתַד venit nomen עַתּוּדִים, quod *hircos et arietes*, et per translationem *duces* et *gubernatores populi* significat, vid. infra XIV, 9.; idcirco Vulgatus hic *princeps* vertit; quasi legisset in masculino: וְעַתּוּדֵיהֶם. Verbum שׁוֹשֵׂתִי (pro שׁוֹשַׁסְתִּי) significatione convenit cum שָׁסַס, et Hos. XIII, 15. de *direptione thesaurorum* usurpatur. Michaelis in *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 158. efferre mallet שׁוֹשַׁשְׁתִּי *turbavi*, conf. not. ad Cap. VIII, 5. Quamplures codd. שׁוֹסֵתִי cum ס, ut verbum hoc scribi solet, multi שׁוֹסֵיתִי, inserto *jod*; alii defective שֹׁסֵתִי, ut Biblia Soncinensia. וְאוֹרִיד כַּאבִּיר יוֹשְׁבִים *Et descendere feci, deturbavi, ut potentissimus sedentes*, scil. in validissimis arcibus et munimentis, quibus se tutos et inexpugnabiles credebant, ut recte Chaldaeus addit. Vel: in alto honoris et potentiae gradu

Cc 2 con-

constitutos. Prius tamen praeferendum, coll. Obad. vs. 3. Ad marginem legendum praecipitur כַּבִּיר, *magnus, validus*, arab. كَبِير, Job. VIII, 15. XXXIV, 24., infra XVII, 12. XXVIII, 2. Quod vero in textu exstat, כַּאבִּיר, positum pro כְּאַבִּיר, *tanquam fortis*, heros, ex scriptura Syriaca, juxta quam Aleph numquam ante se fert Schva, sed in hujus locum suam vocalem transfert, et in ea quiescit, aut etiam plane occultatur; ut חַטָּאת *peccatum*, pro חַטְאת Genes. IV, 7.; מְלָאכָה *opus*, pro מַלְאָכָה Genes. II, 2. Plura exempla vide apud Altingium in *Fundamentt. Punctat. Ling. Sanct.* §. 163. p. 369., atque in C. B. Michaelis *Lumm. Syriac.* §. IX. in *Sylloge Commentatt. Theologicar.* Vol. I. p. 181.

14. Pulchra similitudine explicat, quanta facilitate regna plurima lustraverit, non tam passibus quam victoriis; ut regna deleverit non operosius, aut longiori mora, quam ova, seu pullos in nido relictos, rusticus colligit. וַתִּמְצָא כַקֵּן יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים *Imo invenit*, consequuta est *manus mea tanquam nidum facultates populorum*. De מָצָא cum ל conjuncto vid. supra ad vs. 10. קֵן, *nidus*, hic ponitur pro pullis avium, qui adhuc nido continentur; ut Deut. XXXII, 11. כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ *sicut aquila suscitat nidum suum*. Quum חַיִל proprie significet *fortitudinem*; multi interpretes sub חֵיל עַמִּים h. l. *vires, robur, exercitus populorum* intellexerunt; Clericus *propugnacula, moenia* vertit. Verum parallelismus membrorum (כָּל־הָאָרֶץ) docet, חַיִל hic quoque comprehendere *facultates, opes, divitias*, ut Ps. LXII, 11. Job. XX, 15. 18. XXX, 25. Pro לְחֵיל codd. nonnulli habent לְכֹל. וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת *Sicut colligere ova*, i. e. sicuti colliguntur ova *derelicta*. Infinitivus pro praeterito vel futuro saepe usurpatur sic, ut *actio* pro suo *objecto*, vel pro *patiente* actionem ponatur, e. c. Proverb.

Digitized by Google

Proverb. XII, 7. הָפוֹךְ רְשָׁעִים *evertere impii*, i. e. evertentur impii; XV, 22. הָפֵר מַחֲשָׁבוֹת *rumpere*, i. e. irrita fient *consilia*. בֵּיצִים עֲזֻבוֹת *Oua relicta*, a quibus matres abierunt, vel ablatae sunt. כָּל־הָאָרֶץ *Omnem terram*, omnem populum et bona terrae. וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף *Nec erat motitans alam*. Quemadmodum cum implumes et derelicti pulli capiuntur, non est, qui strepat aut pennam moveat; ita civitatibus, ultro Assyriae potentiae deditis, aut metu ab habitatore desertis, non fuit, qui contra victrices copias hiscere auderet. נֹדֵד כָּנָף Michaelis vertit *diffugiens alis*, praeeuntibus Alexandrinis, ὃς διαφεύξεται, coll. Arab. نث, et נדד Aramaeorum, quod *diffugere* denotat. Cf. infra vs. 31. XVI, 2. 3. Aptius vero haud dubie de *commotione alarum* acceperunt Vulgatus et Syrus, *qui moverat pennam*, ܘܡܫܩܠ ܓܦܐ *qui elevat alam*. Sic idem erit cum נוד (Arab. ناد, *motus*, *agitatus fuit*, cujus quinta conjugatio, تنود, de *ramorum agitatione* ponitur) Ps. LVI, 9. ubi de *cordis palpitatione* ponitur. ופֹצֶה פֶה *Aut aperiens os*, ad sonum aut querelam edendum. וּמְצַפְצֵף *Aut pipiens*, vid. supra VIII, 19. Chaldaeus: וּמְמַלֵּיל מִלָּא, *aut verbum obloquutus*. Hieronymus: „Tantus, inquit, terror fuit fortitudinis meae atque victoriae, ut ne fletum quidem et gemitum victi libere proderent.“

15. Nunc vates graviter reprehendit superbiam atque vesaniam regis Assyriae, qui sibi adscribebat id, quod divinae virtuti ac beneficio acceptum referre debuisset. הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ *Nunquid gloriabitur securis contra eum, qui ea secat* lignum aut lapidem? Chaldaeus addit: *dicendo: en! ego scidi*. De verbo פָּאַר, quod coll. Arab. فأر proprie est *aestuavit*, *efferbuit* ut bul-

bulliendo olla, interprete Geuhario, unde transfertur ad indicandum *fastum turgentem* et *vanam superbiam*, cf. Exod. VIII, 5. Jud. VII, 2. vid. Schroederi *Comment. de vestitu mulier. Hebr.* Cap. VII. §. 5. p. 99. 100. האם יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל־מְנִיפוֹ *Num exaltabit se serra contra moventem eam?* dicens: nonne ego secui? ut Chaldaeus addit. מַשּׂוֹר nomen hoc solo loco obvium est *serra*, collato Chald. et Syriaco נְסַר, *secuit, dissecuit* (vid. 1 Paral. XX, 3.), indeque מַסְּרָא, ܡܰܣܳܪܳܐ. Arabibus quoque نشر est *serravit*, منشار, *serra*, quod nomen tam Saadias, quam Arabs in Polyglottis hic posuerunt. כְּהָנִיף שֵׁבֶט אֶת־מְרִימָיו *Ac si movere vel agitare vellet virga eos qui ipsam tollunt*; de tollenda virga verbi רום forma Hiphil dicitur et Exod. XIV, 16. Michaelis in *Suppll.* p. 1615. verbo נוף collato Syriaco ܢܳܦ, *incurvatus. inclinatus est*, ut Ps. LXVIII, 10. גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף עֲלֵיהֶם *pluviam volentem*, i. e. *largam*, *demittes super illos*, verba nostra sic reddit: *ac si baculus demitteret, qui ipsum tollunt*, i. e. ac si baculus putaret, se hominem attollere, a quo demittitur, se vivere, se ferire, non hominem, a quo geritur. Codices plures (Kennicott. quadraginta duo, Ross. triginta quatuor) multique libri impressi pro אֶת־מְרִימָיו exhibent וְאֶת־מְרִימָיו, ex qua lectione Jarchi haec verba sic interpretatur: *quasi agitaret virga se ipsam, et manum attollentis ipsam.* Tres codices Kennicottiani, et duo Rossiani habent עַל־מְרִימָיו, *contra extollentes ipsam.* Si hanc admittas lectionem, verbum נוף hic ea significatione sumi possit, quam نوف habet apud Arabes, *elata fuit res, eminuit*, sive نيف *imminuit rei, eminuit super eam.* Vertendum hinc erit: *quasi efferret sese virga contra eos, qui eam attollunt.* Placet id quoque Hubigantio, ut respondeat אֶל הַחֹצֵב בּוֹ

membro

membro priori. Ita Vulgatus: *quomodo si elevetur virga contra elevantem se;* et Syrus: ܐܘ ܡܫܬܥܠܐ ܫܒܛܐ ܥܠ ܡܢ ܕܡܪܝܡ ܠܗ, *aut superbiret virga contra eum, qui attollit.* כְּהָרִים מַטֶּה לֹא־עֵץ *Quasi virga elevaret non lignum*, i. e. eum, qui nihil minus est quam lignum, qui se movere suapte vi potest, i. e. *hominem.* לֹא haud raro construitur cum nomine ad rem eam exaggerandam et angendam; v. c. לֹא אֱלֹהִים, *non Deus*, h. e. in quo nihil minus est, quam divini aliquid; cf. Job. XXVI, 2. 3. Amos VI, 13. Hos. XI, 9. Jes. XXXI, 8. Jes. LV, 2. LXX. Ὡς ἐάν τις ἄρῃ ῥάβδον ἢ ξύλον. Vulgatus: *et exaltetur baculus, qui utique lignum est;* Chaldaeus: בְּאַרָמָא חוּטְרָא לְמִמְחֵי לָא חוּטְרָא מָחֵי אֱלָהֵן מַן דְּמָחֵי בֵיהּ, *quando elevatur virga ad percutiendum, non virga percutit, sed ille, qui ea percutit.* Syrus haec verba plane praetermisit. Saadias: وَرَفْعُ ٱلْعَصَاةِ لَيْسَ مِنْهُ *et (quasi) sublatio baculi non proficisceretur ab eo, qui illum sustulit* (مِنْهُ pro مِنْ مَنْ رَفَعَهَا). Versus integri sensum recte ita explicat Hieronymus: „Contra Sennacherib, sive, ut multi putant, Nabuchodonosor, gloriantem atque dicentem: *In fortitudine manus meae feci, et in sapientia mea intellexi*, et reliqua, sanctus propheta respondit: O stultissime mortalium, Dei iram tuam putas esse sapientiam, et illius jussionem ad tuam refers fortitudinem? Quomodo si securis glorietur contra eum, qui securim tenet, et serra contra illum, a quo trahitur, et dicant cuncta opera, quae per securim et serram fiunt, sua arte perfecta. Et si elevet quispiam virgam, et exaltet baculum ad percutiendum quem voluerit, et ipsa virga et baculus glorientur, et dicant a se percussum esse, qui percussus est: sic et tu quum

Digitized by Google

organum Dei fueris voluntatis, erigeris in superbiam, et cuncta quae geruntur tuae gloriaris esse virtutis."

16. Subjicitur poena arrogantiae regis Assyriorum, variis imaginibus expressa. Et primo quidem, dum floreret, et victor aliorum regna invaderet, vates eum comparat corpori pingui, cui scilicet integrae sunt vires, quas solet amittere, dum in maciem et tenuitatem, ex aliquo morbo aut inedia devenit. הָאָדוֹן *Dominus ille*, hic non sine emphasi positum videtur, ut significetur, successus omnes et victorias Assyrii a Jova fuisse. Sub מִשְׁמַנָּיו multi intelligunt *principes* vel *robustos*, ut Jud. III, 29. (כָּל־שָׁמֵן וְכָל־אִישׁ חָיִל), Ps. LXXVIII, 31., ubi ipsa nostra vox *juvenibus electis*, בַּחוּרִים, respondet. Doederlein voce מִשְׁמַנִּים *opes* et *divitias* indicari putat. Sed malim hic intelligi vastum et numerosum ejus exercitum, qui animali pinguissimo confertur. רָזוֹן i. q. רָזִי infra XXIV, 16., *macies*, coll. Arab. رزي, *extenuatus*, *enervatus*, *tritus fuit morbo aut labore*. Maciei significatio, quam huic verbo inesse negavit Castellus Lex. Heptagl. p. 3557., manifesta est ex Num. XIII, 20. et Ezech. XXXIV, 20. Quod hic ad *pestem*, in exercitum Assyriorum missam, respici existimant, atque vs. seq. continuari, videtur longius petitum. Usurpatur quidem Ps. CVI, 15. רָזוֹן de *morbo*, magnam hominum copiam brevi corripiente; sed hoc loco *macies* continuat tropum; quia principes seu exercitum Assyriorum vocavit *pingues*, ideo interitum eorum dicit *maciem*. וְתַחַת כְּבֹדוֹ יֵקַד יְקֹד כִּיקוֹד אֵשׁ *Subter gloriam ejus ardebit ardor; sicut ardor ignis.* Altera metaphora est petita ab *igne*, exercitum egregie instructum brevi tempore devoraturo et consumturo. תַּחַת כְּבֹדוֹ quidam vertunt *loco gloriae ejus*, i. e. in loco, in quo gloriabatur Assyrius. Rectius videtur reddi *subter gloriam ejus*, quia comparatio desumta

sumta est ab igne, qui aridas materiae (vs. 17.), aut saltui (vs. 18.) subjicitur. כָּבוֹד hic nec *speciem egregiam* (ut supra Cap. III, 25.), nec *vestes pretiosas* Assyriorum (coll. Ezech. XXIII, 12., ubi Assyrii לְבֻשֵׁי מִכְלוֹל, *egregie vestiti* dicuntur), ut Gatakerus voluit, sed *exercitum* Assyriorum bene instructum notat, sicuti supra Cap. VIII, 7., ubi vid. not. Eo significatu כָּבוֹד hic sumendum esse, docet membrorum parallelismus; respondet enim haec vox τοῖς מִשְׁמַנָּיו membro priori. Michaelis in *Supplemm.* p. 1198. pro כָּבֹד legendum censet כָּבֵד, *jecur.* „De peste," inquit, „Assyriis immissa, sermo esse videtur, pergiturque (sed alias vocales adscribam), וְתַחַת כְּבֵדוֹ יֵקַד, *et sub jecore* (aut si malis), *felle, ejus exardescet, ut incendium ignis etc.* Pestilentium morborum haud paucorum sedes jecur et fel, ex medicorum disciplina." Verum de *peste* sermonem hic esse, frustra sumi, jam observavimus. Nec Michaelis ipse dissimulat, XXXIII. codices Kennicottianos, cum editione Stephani anni 1539. et Nisselii, כְּבוֹדוֹ cum Vau legere, cui lectioni sua interpretatio aptari nequeat. יֵקַד hic est formae *Kal*, ut יֵרֵד, *descendet*, Ps. XVIII, 10. יְקֹד vero non videtur esse forma *infinitivi*, *ardebit ardendo*, ut Buxtorfius et Coccejus opinantur, sed nomen formae כְּפוֹר, 1 Chron. XXVIII, 17.

17. Quoniam ignis et combustionis mentionem fecerat, hac comparatione pergit, et Assyrios facit materiam ignis, spinas, vepres, sylvam, arbores; Deum vero sistit ut eum, qui hanc materiam incendit. Quemadmodum *Sanctus Israelis* ejus populi Deus est, sic idem *lumen* hic vocatur *Israelis*, qui et alio loco (Deut. IX, 3.) dicitur *ignis consumens*. Is igitur, qui populi sui protector est, et vindex, in Assyriorum castris ita vehementer grassabitur, ut ad unum pene omnes conficiat.

18. כְּבוֹד יַעְרוֹ וְכַרְמִלּוֹ *Gloriam sylvae ejus et Carmeli ejus.* Conferuntur Assyrii cum sylva et monte, arbustis denso; quibus pulcritudo et amoenitas omnis detrahuntur, si subitum incendium virorem omnem depascitur. *Sylvam* metaphorice vocat constipationem armatorum militum, qui cristis, galeis et hastis densissimam sylvam imitantur. כַּרְמֶל Hieronymus hic pro nomine proprio montis notissimi habet. „Quomodo saltus, inquit, et Carmelus, qui est mons in Galilaea nemoribus consitus, supposito igne velociter concrematur; sic ab anima usque ad carnem omnis Assyrii gloria consumetur.“ Placet haec sententia Gatakero quoque, qui in *Annotatt. Anglicc.* dicit: „forsan his verbis respicit Deus gloriationes illas Assyrii, Esaj. XXXVII, 24., de invadendis Libano et Carmel, montibus Israeliticis; q. d. imo vero tui Libanus et Carmel ante excidentur.“ Aptius vero haud dubie כַּרְמֶל hic pro *sylva speciosa et amoena* accipitur. Scilicet mons *Carmel* olivetis et sylvis densissimis vestitus est. Vide geographos et itineraria, Hieronymumque, qui ad Jerem. IV, 26. *ipse*, inquit, *Carmelus, qui mari imminet magno, oleis consitus et arbustis, vineisque condensus;* conf. Schulzii *Leitungen des Höchsten.* T. V. p. 186. Nomen proprium montis amoenissimi ac pulcherrimi, de omni monte amoeno, sylvis laetissimo, ponitur, eodem modo quo apud scriptores barbaros *Thessala tempe*, pro *omni regione amoena.* Conf. infra XVI, 10. Jerem. II, 5. 2 Regg. XIX, 23. et Michaelis *Supplemm.* p. 1358. seq. מִנֶּפֶשׁ וְעַד־בָּשָׂר *Ab anima ad carnem usque*, i. e. penitus, dictio proverbialis. Non satis quidem haec convenit montis et sylvae arboribus et virgultis; verum est sermo de hominibus perituris, quorum ambusta carne vita perit. Πρότασις et ἀπόδοσις comparationis miscentur. In verborum וְהָיָה כִּמְסֹס נֹסֵס interpretatione magna varietas, maxime ob dubiam vocis נֹסֵס significationem. Veterum pleri-

Digitized by Google

plerique eam retulerunt ad נוס, *fugere:* LXX. Καὶ ἔσαι ὁ φεύγων ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ φλογὸς καιομένης, ac si legissent כְּנָס חָנָס אֵשׁ sive כְּנָס מֵאֵשׁ, quod Lowthus lectioni Masorethicae praeferendum censet. Chaldaeus: וִיהֵי חָבִיר מְעָרִיק, *et erit confractus et profugus.* Symmachus: καὶ ἔσαι ὡς τετρημμένος φεύγων. Vulgatus: *et erit terrore profugus.* Similiter Vitringa: *et erit sicut dissolutio s. liquefactio*, i. e. terror *fugientis.* Syrus: ܘܢܗܘܐ ܐܝܟ ܕܠܐ ܗܘܐ *Et fiet quasi numquam fuisset.* Saadias: ويصير علما معلوما *fietque signum signatum*, i. e. exemplum insigne divinae vindictae. Ex recentioribus plures sequuntur interpretationem Kimchii, נֹסֵס per נוֹשֵׂא הַנֵּס, *vexillifer*, reddentis, מְסֹס autem (pro יִמְסֹס), *liquescere*, de *summo metu* et *terrore* intelligentis, qua significatione verbum illud saepe occurrit, e. c. Deuter. I, 28. (הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ), Jos. V, 1. (וַיִּמַּס לְבָבָם *liquefactum est cor eorum, neque quidquam spiritus iis reliquum, prae metu Israelis*): et absolute quoque מָס, *liquescens*, de eo, *qui moerore, aegritudine et tabe quadam aegroti animi exeditur* Job. VI, 14. Hinc vertunt: *quasi dissolutio signiferi*, i. e. quemadmodum si in exercitu signifer cadit, reliqui sub vexillo ejus militantes diffugiunt, sic Assyrii sese disperdent praecipuis et fortioribus eorum occisis. Coccejus: *erit ut tabes, quod eminet, quod insigne est* (נָסַס proprie *eminuit*, unde, *signum erexit* Ps. IV, 7.): *omne eminens tabescet et colliquescet.* Doederlein hunc versum vertit ita: *ejusque* (Assyrii) *sylvam, Carmelo similem, qua corticem, qua medullam, consiciet, ut sit velut pertica, quae procul emineat.* Quod in nota subjecta ita illustrat: „Carmelus quidem *mons*, consitus sylvis, apta est imago exercitus numerosi; qui dum interit, caesam dixeris sylvam. Restat tamen rara arbor, h. e. pauci superstites erunt. Eandem imaginem repetit vates

Cap.

Cap. XXX, 17. Vocabulum מסס deducendum videtur a נסס, ac aequipollet nomini נֵס, *vexillum*, sive *pertica*; quae in monte defigitur, et emicat (נסס ex Arab. *emicare*)." Schultens in *Origg. Hebrr.* Lib. I. Cap. V. §. XXIII. p. m. 67. et N. G. Schroederus in *Observatt. ad Origg. Hebr.* p. 128., collato Arabico نَسَّ, *crepuit imposita igni caro, dumque vehementius assatur, stricturas sparsit*, vatis sententiam hanc esse volunt: *eritque, ut cum caro igni imposita crepans et stridens colliquescit, et vehementia aestus tabe diffluit.* Sed *carnem assando liquefieri*, quis hoc unquam audivit? Michaelis in *Supplemm.* p. 1647. mutatis punctis, כִּמְסֹס נֹסֵס, confert Arabicum نَشَّ, *bullitu, vel fervore suo sonuit aqua*, et نَشْنَشْ, *bullientis aquae sonus*, vertitque, *erit ut liquescere, bullire*. „Summus, inquit, fervor describitur, qui non modo liquescere, sed et bullire faciat. Amant Orientales duo verba, sono vicina, componere; sic Talmudici, *non novi Chillek et Billek*, Arabes حِلّ بِلّ, *licitum*; ipse Moses statim ab initio תֹהוּ וָבֹהוּ." Nobis quidem omnium maxime probatur a Schellingio (in *Animadverss. philologg. ad difficiliora loca Jesajae* p. 18. seqq.) proposita interpretatio. Is ad explicandam vocem נסס in subsidium vocat Syriacum ܢܣܝܣܐ, *aegrotus* (quod tamen jam ante ipsum fecit Hezel in Notis ad teutonicam Lutheri versionem a se editam), cui convenit Chaldaicum נסס, *perturbari* ira, moestitia, dolore, metu. Hinc per נֹסֵס intelligit *aegrum*, cujus morbus ex aegritudine maxime animi oritur, curationem itaque eo difficilius admittit, hominemque misere conficit, quod ipsum dicit verbum מסס, *liquescere*, cui h. l. junctum est. „His positis liquidior jam est connexio hujus postremae sententiae,

והיה,

וְהָיָה כִּמְסֹס נֹסֵס, cum prioribus. Postquam enim propheta illam gloriosam sylvam segetemque fructuosissimam *qua animum et corpus consumtum iri* declaravit, ab hac metaphora naturali quasi quadam cogitationum se invicem excipientium successione eo progreditur, ut idem fere etiam sub similitudinis schemate proponat dicatque, fore, ut iidem illi, quos illa metaphora designarat, sint sicut qui interno quodam animum exedente et ad ipsum etiam corpus promanante aegritudinis aestu penitus contabescant conficianturque. Idem etiam, quod hoc versu dicitur, jam vs. 16. dictum erat inverso ordine, *pingues Assyriorum macie, gloriosos igne consumtum iri.*" Hinc nostrum versum Schelling ita vertit: *Gloriosa etiam sylva ejus et arva ejus fructuosissima penitus consumentur, eritque ut qui misere contabescit animi pariter ac corporis aegritudine afflictus.*

19. וּשְׁאָר עֵץ יַעְרוֹ *Quod vero adtinet ad residuum arborum sylvae ejus.* Cf. XVI, 14. מִסְפָּר יִהְיוּ *Numerus erunt*, i. e. pauci. *Numerus* apud Hebraeos pro paucis poni solet, e. c. Ps. CV, 12. מְתֵי מִסְפָּר, vid. quoque Deut. XXXIII, 6. Quod enim numeramus, exiguum est; juxta illud Ovidii: *pauperis est numerare pecus.* Arabes quoque معدود, *numeratus*, de pauco dicunt, quoniam, uti observant Corani interpretes ad illud Sur. II, 8. إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ *nisi diebus numeratis*, magna pecuniae copia haud numerari sed appendi solet. Cicero Orat. Philipp. II. §. 97. c. 38. *Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniae.* Quod vero additur, נַעַר יִכְתְּבֵם, *puer scribet eos*, amplificatio paucitatis est. Puer enim non magnam summam numerando assequitur, illam nempe, quam manuum digitis notare potest. Et hinc, opi-

opinor, conjectarunt Hebraei, decem e toto exercitu fuisse residuos.

20. Exponitur nunc fructus et effectus istius judicii apud Israelitas, conversio reliquiarum ad Deum suum: *Atque ita fiet, ut deinceps reliqui Israelitae quique Jacobitarum evaserint, non amplius in eo nitantur, a quo caesi fuerint, sed in Jova, Israelis venerando numine, nitantur.* Non ultra in societate aut foederibus tyrannorum suorum fiduciam collocabunt; regibus superstitioso cultui deditis non amplius adhaerebunt. בֶּאֱמֶת *Vere* Jovam colent; non sicut alii ex eadem gente, qui dubio gradu vacillantes, modo ad veri Dei, modo ad inanium Deorum cultum ferebantur.

21. שְׁאָר יָשׁוּב Nomen est alterius filiorum Jesajae (VII, 3.), ad quod hic alludit, sicut vs. 6. ad nomen alterius. *Reditus ad Deum* ejus est, qui ab eo discesserat, quod duplici ratione fit. Altera quidem est ejus, qui ad commenticios Deos defecit, quales haud dubie permulti fuere sub regibus idololatris; altera vero ejus, qui cultum veri Dei professus, tamen ex legibus divinis vitam suam non instituit. Ad *Deum* igitur *redit*, qui, idololatriae nuncio remisso, solum verum Deum colere denuo incipit, et qui, improbis moribus exutis, vitam ad leges divinas iterum exigit.

22. Quae vs. 21. significaverat vates, superstites Jacobitarum ad Deum se conversuros esse, hoc versu declarat: כִּי אִם־יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ *Nam si populus tuus, o Israel,* vel *maris arenam numero aequet* (cf. Ps. CXXXIX, 18. Hos. II, 1.), *superstites* tamen tantum ex communi clade *convertentur in illa* infinita multitudine. כִּלָּיוֹן חָרוּץ שׁוֹטֵף צְדָקָה *Consumtio decisa est inundans justitiâ*, i. e. ritu torrentis exundantis cuncta devastantis, pro *ulscisis justitiae* rigore. Ver-

Verbum חָרַץ de *sententia judicis certissime decreta* et *definita* usurpatur et 1 Reg. XX, 40. ubi Achab ad prophetam: *rectum est judicium tuum* אַתָּה חָרָצְתָּ, *tu ipse definivisti.* צְדָקָה positum pro בִּצְדָקָה, *juste, severe.* שׁוֹטֵף *exundans erit*, absumet omnia. Cf. infra XXVIII, 18. XXX, 28. Alii חרוץ interpretantur *decisum, abbreviatum*, ut Job. XIV, 5. Ita Schelling (loco supra ad vs. 18. laud.), qui haec verba sic vertit: *erit enim consumtio abbreviata, in qua justitia abundantissime se cognoscendam dabit.* „Oratio," inquit, „est apostrophe ad Israelitas, qua denuntiatur illis, quantumvis numerosi jam sint, superstites tamen tantum ex illis se ad Deum conversuros esse, superstites scilicet ex magna clade, quam passuri sint, quaeque ad internecionem eorum esset evasura, nisi Deus ipse ei modum, atque sic justitiae suae cum eorum, qui absumerentur interitu, tum paucorum, qui servarentur, salute insigne documentum esset constituturus. Hoc ipsum innuunt verba כִּלָּיוֹן חָרוּץ שׁוֹטֵף צְדָקָה. Haec quippe rationem in se continent eorum, quae de servandis reliquiis modo dicta sunt. Sic recte LXX. (cod. Alex.) ea per γὰρ cum prioribus connectunt, atque hos sequutus et Paulus Rom. IX, 28." Cf. Matth. XXIV, 22. Vid. et J. C. Velthusen *Comparatio dicti Jesaj. X, 20—23. cum asserto Rom. IX, 27. seqq.* Helmstad. 1785. Repetit. in *Commentatt. Theologg.* Vol. V. p. 588. seqq.

23. כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה וגו׳ *Nam consumtionem et excidium Jova faciet in omni terra*, i. e. certissime Jova decrevit omnem populum absumere. נֶחֱרָצָה non est adjectivum sive participium, ut multis videtur, sed substantivum a verbo חָרַץ, *excidit*, ut Dan. IX, 27. XI, 36. Cum praecedente substantivo כָּלָה per ו copulatur, et utrumque construitur cum verbo עֹשֶׂה. *Consumtio* vero et *excidium* est Hendiadys, *excidium consumens*, sive maxima

Digitized by Google

maxima vastatio. Ita Chaldaeus: *Quia consummationem et consumtionem* (גְּמִירָא וְשֵׁיצָאָה) *Dominus Deus exercituum faciet in omnibus impiis in terra,* Sed qui חָרוּץ versu 22. *abbreviatum* verterunt, eodem modo et hic נֶחֱרָצָה sumunt. Schelling: *nam consumtionem eamque abbreviatam* [sive: *sed abbreviatam*] *effecturus est Deus.* Eundem sensum expressit Vulgatus: *Consummationem enim et abbreviationem faciet.* כֹּל in libris quampluribus et manu et typis descriptis omissum.

24. Digressus paulum Propheta, redit ad proprium orationis suae scopum; consolatur pios, nec plane deletum iri populum Israeliticum promittit. אַל־תִּירָא עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר *Ne timeas, mi populus, qui Sionem habitas, ab Assyria.* Hac blanda appellatione alloqui videtur paucos sinceros Jovae cultores superstites, de quibus vers. 21. 22. בַּשֵּׁבֶט יַכֶּכָּה וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא־עָלֶיךָ *Quando baculo te percutiet, et jugum suum super te tollet,* i. e. quando te, ut servum tractabit aut tractare instituet, et sive edictis suis, sive imperiosis edictorum suorum executionibus, te vexabit. Metaphora desumta est partim a jumentis, quae, dum gravia onera portant, ab actoribus baculo, fuste, stimulo, agi, caedi et citari solent; partim a servis, in operibus servilibus versatis, quibus adsunt *ἐπιστάται*, operarum inspectores et exactores, fustibus instructi. Utrumque hic respici, patet ex collata phrasi Cap. IX, 3. et 27. seq. Caeterum haec verba ad Assyrium referenda sunt, non ad Deum, ut nonnulli volunt, quasi sensus sit: *et baculum suum attollet* (Deus) עָלֶיךָ *supra te,* vel, propter te, i. e. ad te vindicandum et puniendum Assyrium, qui te percutit; quod durius videtur. Verba בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם interpretes haud pauci vertunt: *in via Aegypti,* i. e. cum rex Assyrius exercitum suum in Aegyptum duxerit, eum percutiet. Et respici quidem, existimant expeditionem Sanheribi, qui pri-

Digitized by Google

primum ibat, ut Tarachae occurreret; deinde, bello Aegyptiaco confecto, per Palaestinam redibat, et, captis urbibus Judaeae munitis, legatos misit ad Hiskiam Lachiso, unde pecuniam extorsisse non contentus sibi Jerosolyma dedi postulavit, vid. 2 Reg. III, et infra XXXVII. Rectius alii vertunt: *more, modo, ritu Aegyptiorum*, i. e. eo modo, quo affixerunt te Aegyptii, sic te affligent Assyrii; q. d. sicut ab Aegyptiis olim indigna passi estis, nec tamen afflictio illa perpetua fuit; sed finem habuit, eundemque gloriosum vobis; ne despondeatis quoque animum, cum videtis Assyriorum adversus vos crudelitatem et ferociam. Habitatores enim Hierosolymitani obsidione pressi sunt, et omnia, quae extra muros possidebant, vastata, sed non diu duravit ista vexatio. *In via alicujus* idem est saepe, atque *instar*, seu *ad morem* et *similitudinem* alicujus, quia *via* Hebraeis ratio est aut modus vivendi et operandi. Si Amos IV, 10. *Immisi vobis pestilentiam* בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם *via Aegypti*, i. e. ad exemplum pestilentiae Aegyptiacae; vid. et Ezech. XX, 30. Praeferenda haec interpretatio propter vs. 26. ubi בְּדֶרֶךְ eodem significatu occurrit. Prophetae nostro frequentes sunt allusiones ad historiam populi sui, uti in eodem versu ad historiam Gideonis, et Cap. seq. vs. 16.

25. כִּי־עוֹד מְעַט מִזְעָר *Post-parum* perficietur ira mea et furor meus, ad eos, Assyrios, consumendos. Intra brevissimum tempus perdam Assyrios, et ita irae meae finis imponetur. מְעַט saepius, simpliciter sumtum, de *tempore* usurpatur, e. c. Hagg. II, 6. Sed phrasis מְעַט מִזְעָר non reperitur alibi, quam apud nostrum, et quidem praeter hunc locum Cap. XXIX, 17. Pro זַעַם Lowthus legi mallet זַעְמִי; sine auctoritate. Nam ex eo, quod Hieronymus et Syrus pronomen addiderunt, non certo colligere licet, id in suis codicibus extitisse.

Digitized by Google

Vid. ceterum de hac voce not. ad vs. 5. Capit. nostri. Gatakerus et Vitringa hoc nomen intelligunt de *ira et severitate* Dei erga populum suum, ut sensus hujus versiculi sit, *indignationem*, quam Deus conceperat in populum suum, *brevi tempore cessaturam* esse. *Cessandi, finiendi* notione verbum כָּלָה et Proverb. XXII, 8. occurrit. Verum totius orationis nexus suadet potius de Assyriis hunc versum interpretari. Tunc כָּלָה *consummabitur* reddendum erit, i. e. ad summum perveniet, explebitur, satiabitur. עַל־תַּבְלִיתָם *Ad consumtionem illorum* scil. vertet se ira mea, a populo ad hostes. Aut: *ira mea consumtioni eorum* incumbet. Michaelis vero vocem ad Arab. كلي, *mensuravit*, refert vertitque, *et ira mea erit ad mensuram eorum*, i. e. modica, ut eos non absumat, sed ferri possit. In libris haud paucis legitur עַל־תַּבְלִיתָם (cum *Beth* loco *Caph*). Vocem תַּבְלִית vero diversimode accipiunt. Sunt, qui significationem ejus repetant a voce תֶּבֶל, *scelus, flagitium*, Levit. XVIII, 23, XX. 12., ut vertendum sit: *propter flagitium eorum*. Sic Vulgatus: *et furor meus super scelus eorum*. Syrus: ܥܠ ܚܒܠܗܘܢ, *propter corruptelam eorum*. Nec non Chaldaeus: *et ira mea erit contra gentes, quae scelus perpetrant, ad eas consumendas*. Quod sequuti Hebraei, veluti Jarchi, qui designari ait *convitia* et *maledicta*, quibus legati Assyrii Deum lacesserant. Aben-Esra: ואפי בהם על רוב שהשחיתו *et ira mea inter ipsos exardescet, propterea quod abominanda perpetrarint*. Alii significationem vocis תַּבְלִית derivant a בָּלָה, *inveterari, antiquari*, παλαιοῦσθαι, unde תַּבְלִית παλαίωσις, *consumtio, perditio, abolitio*, ut בְּלִי, apud nostrum infra XXXVIII, 17. et בִּלָּה, in Piel, *deterere*, consumere, ut adeo תַּבְלִית hic fere idem valeat, quod כִּלָּיוֹן, *consumtio*, vs. 21. Qui in hac sunt sententia; particulam עַל reddunt *usque ad*, ut Jos. II, 7. 2 Reg. XXIII, 29. Ezech. XLI, 17., pro

עַד

עַד (quod hic etiam habent cod. Kennicottianis unus, unusque de Rossianus), ut sensus sit: *iram Dei arsuram esse, usque ad illorum* (Assyriorum) *perditionem*, abolitionem. Vitringa: *ira mea* (in populum meum) *terminabitur cum* (ita עַל vertendum quoque Exod. XXXV, 22. Levit. II, 2.) *ipsorum abolitione* (hostium Assyriorum). Michaelis in *Supplemm.* p. 179. nostrum תַבְלִית confert cum Arab. بَلَاءٌ, *vexatio, infortunium*; vertitque hunc versum: *finem habebit ira* (contra populum Dei), *et vertet se ira mea contra vexatorem eorum.* Doederlein: *sed brevi intermisso spatio ira mea remittit, et vertitur in eorum machinationes.* Sequitur Alexandrinos, qui תַבְלִית βουλὴν reddiderunt, ac si esset à בָּל (Dan. VI, 15.), idem quod Arab. بَال, *cor, animus.*

26. וְעוֹרֵר *Et excitabit.* Mutatio personae. Sunt enim verba prophetae, vel ipsius Dei, loquentis de se in tertia persona. כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב *Quemadmodum* elevavit scuticam *ad percutiendos Midianitas apud petram Horeb*; ubi Gideon duos reges Midianitas occidit, *Zeeb* et *Horeb*; Jud. VII. VIII. וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם Ante מַטֵּהוּ repetendum est ἀπὸ τοῦ κοινοῦ particula similitudinis, כ; *et juxta virgam suam super mare*, i. e. ut percussit Aegyptios in mari rubro. וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם Eo modo, *quo levavit super Aegyptios*, ut in mari perirent. Versu 24. dixerat, Assyrios percussisse Judaeos sicut Aegyptios; hic autem, Deum percussurum Assyrios sicut Aegyptios.

27. סֻבֳּלוֹ *Onus ejus*, Assyrii; i. e. onus, quod imposuit Assyrius. In verborum וְחֻבַּל עֹל מִפְּנֵי־שָׁמֶן explicatione magna interpretum discrepantia. LXX. Καὶ καταφθαρήσεται ὁ ζυγὸς ἀπὸ τῶν ὤμων ὑμῶν, quasi שִׁכְמֵיכֶם legissent. Hieronymus: „Quod *jugum*, id est, potentia

 Assy-

Assyrii, *a facie olei*, id est, Dei misericordiae, *computrescet.*" Chaldaeus שֶׁמֶן de *unctione* intellexit magni illius regis, a quo Judaei ab antiquissimis inde temporibus salutem exspectant, sic enim vertit: וְיִתַּבְּרוּן עַמְמַיָּא מִן קֳדָם מְשִׁיחָא *et contererentur gentes ab Uncto*, rege, Messia. Syrus: *corrumpetur jugum* ܢܚܒܠ ܢܝܪܐ ܡܦܛܡ̈ܐ *a juvencis;* ita videtur intellexisse שֶׁמֶן, quasi abstractum, *pingue*, positum esset pro concreto, *pingues* scil. *juvenci*. Saadias: ويفسد إصره من قبل أجلائه *et corrumpetur jugum ejus ante nobiles ejus.* Cum qua interpretatione fere consentit Doederlein, cui פְּנֵי שֶׁמֶן, *vultus pinguedinis*, sunt *pingues*, h. e. *illustres*, *divites*, qui maxime onere premebantur, tributis impositis; מִ vero idem significat, quod in praecedenti membro מֵעַל; et חֻבַּל accipit significatione praegnante: *tolletur et confringetur jugum, ne pinguibus amplius molestum sit.* Seckerus, Lowtho referente, legendum conjecit מִפְּנֵי שְׁמָנָיו, vid. Cap. V, 1. Zach. IV, 14., ut intelligantur vel Judaei, uncti Dei, Ps. CV, 15.; vel Assyrii, מִשְׁמַנִּים, supra vs. 16., ut dicat propheta depulsum iri jugum ab his impositum. Michaelis pro חֻבַּל legit חֶבֶל, hoc sensu: *et funis jugi* recedet a collo ejus. Grotius cum Jarchi et Kimchio שֶׁמֶן, *oleum*, metonymice dictum putat pro *eo qui oleo* est *unctus*, i. e. Hiskia. „Jugum illud," inquit, „quod Assyrii Judaeae imposuerant, plane interibit, propter Ezechiam, unctum sacro oleo. Alluditur ad vim olei, quod nodos facile relaxat." Hunc sensum in versione expressit Dathius: *corrumpetur vero illud jugum propter unctum oleo regem.* Quidam ex Hebraeis ita intelligunt: *peribit jugum ejus prae pinguedine*, i. e. felicitate; q. d. ut corpora opima sua interdum pinguedine obruuntur, et suffocantur, ita Assyrius opibus et honoribus suis. Imperium ejus ob nimias opes et superbiam dele-

Digitized by Google

delebitur. Forerius metaphoram censet sumtam ab animalibus, quae si pinguia sunt, prae pinguedine laxatis nexibus, dissolvuntur juga; vel ab agricolis, qui nodos jugi induratos adhibito oleo seu pinguedine solvunt. Verum recte opponit Sanctius, id nec ferre usum rusticorum, nec lora inde putrescere, aut inutilia fieri, quod tamen propheta significare vult. Hinc sic exponit: *computrescet jugum*, i. e. jugi lora, *defectu olei*, quia oleum deficit, ut מ sit privativum, ut, Sam. XV, 26. Job. XXXIII, 28. Morem enim esse rusticorum, lora jugorum, quae coriacea esse solent, ut lenta sint et tractabilia, oleo macerare, et subigere, quod si absit, facile arescere et rumpi. Sed tum esse deberet מִשֶּׁמֶן. Kocherus: „Quid si vatis verba per inexspectatum ὀξύμωρον explices hac sententia: juga pingui inuncta conservari durareque solere, istud jugum contraria ratione prae pinguedinis oleive copia periturum; uberrimis scilicet Dei beneficiis.“ Haud longe discedit ab Hieronymi interpretatione, supra allata.

28. Repraesentatur expeditio hostium de die in diem castra Hierosolyma versus moventium, sed irrito conatu, et suo cum exitio, vs. 33. Vivide depingit vates incolarum Judaeae metum, fugam, trepidationem. Hieronymus: „Describit sermo propheticus Assyrii iter pompamque redeuntis de Aegypto Jerusalem.“ Spectari a vate existimat Sanheribi expeditionem, de qua 2 Reg. XVIII, 17. seqq. Verum non ex Aegypto reducis exercitus, sed ex Assyria primum Judaeam ingressi Hierosolymamque petentis iter describi, satis arguit illud quod, quae hic memorantur, loca Hierosolymis ad *aquilonem* sunt, patetque, iter ab aquilone flecti ad Occidentem et Austrum. Nomen עַיָּת alias non occurrit; sed non est dubium, quin formatum sit ex עַי, *Ai*, oppido satis celebri in historia Israelitarum, Palae-

stinam occupantium, Jos. VII, 1. 2., atque adeo עַיַּת sit oppidum cum agro circumjacente a Josua plane dirutum et subversum, sed deinceps rursus instauratum, dictum עַי, ut videtur, a עִי, quod in *tumulo*, sive loco editiore situm fuerit, ut aliae urbes ob hanc rationem insignitae sunt nomine רָמָה, *locus editus*; et liquet ex historia (Jos. VIII, 11.), *Ai* urbem fuisse in colle aut tumulo sitam; et quidem in extremis *limitibus septentrionalibus* sortis *Benjaminis*, e regione *Bethelis* ad *Ortum*, Genes. XII, 8. Jos. VII, 2., Hierichunti autem ad *Occidentem* et *Septentrionem*. Cf. Bachiene *Descript. Palaest.* P. II. T. II. §. 255. seq. מִגְרוֹן Loci hujus nulla mentio alia est, praeter 1 Sam. XIV, 2., ex quo loco patet, fuisse oppidum, proximum *Gibeae*, quae ipsa quoque sita est in limitibus septentrionalibus Benjaminis, ad *Occiduum Australe Ai* et *Bethelis*, habebatque ad *Australe* clima *Ramam* et *Hierosolyma*; vid. Jud. XIX, 12. 13. Alexandrini in loco Samuelis citato, Μαγδών scribunt, hic Μαγγεδὼ, Theodotion: Μαγγεδών. Cf. Bachiene §. 252. l. c. מִכְמָשׂ, alias מִכְמָס, Esr. II, 27. Nehem. VII, 31., sicque et Syrus, librum Maccabaeorum ex Hebraico textu vertens, 1 Macc. IX, 73. ܡܟܡܟܣ habet. Locus est, proximus *Migroni* et *Gibeae*, et huic quidem ad *Septentrionem*, vid. 1 Sam. XV, 5. Vid. Bachiene §. 253. l. c. יַפְקִיד כֵּלָיו. Quum הִפְקִיד Ps. XXXI, 6. Jerem. XXXVI, 20. XXXVII, 21. 2 Parall. XII, 10. *deponere*, *mandare*, significet; Alexandrini verterunt: ἐν Μαχμὰς θήσει τὰ σκεύη αὐτοῦ. Quos secutus est Syrus: *In Michmasch* ܢܣܝܡ ܡܐܢܘܗܝ *ponet impedimenta sua*, et Saadias: وأودع سلاحه *et deponet arma ejus in Michmasch*. Idem intellexit Vulgatus: *apud Michmas commendabit vasa sua*. Ad quae verba, Hieronymus: „Tantam capiendae urbis habebit fiduciam, ut apud Mach-

Machmas commendet sarcinas suas, quasi cito subversa urbe sit rediturus, quibus depositis, transibit eam cursim." Kimchius quoque regem Assyrium sarcinas suas in Michmasch reposuisse ait, quod persuasus fuerit, se Hierosolyma sine magno rei bellicae apparatu expugnare posse. Vitringa vero illud ideo potius factum putat, quod Michmasch locus fuerit bene munitus natura et situ; quippe ad quem nisi per *angustum trajectum*, quem duae rupes, sibi invicem adversae, faciebant, iter expediri non poterat, ut liquet ex historia Saulis et Philisthaeorum 1 Sam. XIII, 2. 5. 16. 23. Equidem tamen cum Clerico verbum יַפְקִיד usitatiore *visitandi*, *recensendi* significatione accipere, et de *recensione armorum* intelligere mallem; ut dicatur, duces inspecturos illic et probaturos arma militum esse.

29. עָבְרוּ מַעְבָּרָה *Transeunt* jam *transitum*. מַעְבָּרָה non solum *vadum*, *trajectum fluminis*, denotat, sed de *montibus* quoque dicitur, sicut Hispanorum *porto*, s. *puerto*, i. e. locus asper, angustus et difficilis ad transeundum. Confer 1 Sam. XIII, 23. *Et exiit statio Philisthaeorum* אֶל־מַעֲבַר מִכְמָשׂ *et trajectum Michmasch*. Qui trajectus describitur Cap. XIV, 4. 5. Medius erat et angustus inter rupes duas *Boserz* et *Sene*, quarum alter in Septentrione respexit *Michmascham*, alter in Austro *Gibeam*. Erant ejusmodi loca in Judaea et Benjaminitide plura, qualia etiam erant ab Occidente Hierosolymorum, qua iter est ad *Bethoronem inferiorem*: *Τὰς κατὰ στενὰ καταβάσεις*, *descensus, qui ad praerupta et angusta loca sunt*, appellat Josephus de *Bello Jud.* Lib. II. Cap. XXVI. גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ *Geba est diversorium, quo pernoctant*. Ita omnino לָנוּ est vertendum, a לוּן, nec, ut quidam fecerunt, *nobis*, Vulgato duce, qui habet: *Gaba sedes nostra*. Lowthus, Chaldaei auctoritate permotus, לָמוֹ legendum censet; quod etiam Dathius et Doeder-

Digitized by Google

lein probant. Ceterum *Geba*, quae hic nominatur, est Michmaschae proxima nec confundenda cum *Gibea* s. *Gabaa Saulis* seu *Benjaminis*, quae mox occurret. חָֽרְדָה הָֽרָמָה *Trepidat Rama.* רָמָה, i. e. *alta*, *excelsa*, plurium urbium in Judaea nomen erat, ideo haud dubie, quod in *collibus* aut *locis editis* sitae essent. Nostro loco illa designatur *Rama*, quae inter *Gebam* et *Gibeam* media fuit, ad Septentrionem Hierosolymorum et Gibeae Saulis. Non est confundenda cum *Rama Samuelis*, sive *Ramathaim Zophim*, in tractu occiduo montium Ephraim sita. Nostrae Ramae mentio fit in historia Levitae Jud. XIX, 11. 12. 14., in qua Levita, cum Hierosolymis pernoctare recusaret, die jam valde praecipite, famulo dicit: *pergamus ad Gibeam, non longe videlicet Hierosolymis distantem.* Item: *age, et fac appropinquemus uni locorum istorum, ut pernoctemus Gibeae aut Ramae;* unde colligere licet, esse Ramam ab Hierosolymis Gibea remotiorem; quod confirmatur loco 1 Reg. XV, 22. גִּבְעַת שָׁאוּל *Gibeath Saulis*, quia Saulis, regis, patria fuit, 1 Sam. XI, 4., *Ramae* ad Austrum, ubi ad Occidentem vergit. נָֽסָה *Fugit*; XVII, 13. XXXI, 8.

30. צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים *Exalta vocem tuam*, ut aliae urbes exaudiant, *filia*, i. e. oppidum (cf. not. ad Cap. I, 8.) *Gallim.* Mentio fit hujus loci alias semel tantummodo, 1 Sam. XXV, 44.; verum ibi nihil de ejus situ dicitur. הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה Grotius, vim formae Hiphil respiciens, vertit, *fac audire Laisam*, ita altum ejulatum tolle (tu, Gallim), ut ad ultimos fines exaudiatur, ubi *Laisa.* Intelligit celebrem illam urbem, antea *Lesem* dictam, in extremo limite Septentrionalis Cananaeae, ad Libani radices sitam, a *Danitis* expugnatam, Judic. XVIII, 7 seq. Verum quum הִקְשִׁיב in plurimis aliis locis *attendere*, sicuti in Kal, denotet, praeferenda est Vulgati interpretatio: *attende Laisa;* ut moneat vates habi-

habitatores Laisae, ne despiciant clamorem oppidi vicini Gallim. Qua interpretatione assumta, non intelligenda erit celebris illa ad Libanum *Laisa*, sed alia ejusdem nominis urbs; sita in proximo Hierosolymorum, milliari circiter germanico ab urbe, Ramam inter, quae septem, et Anathotham, quae tria milliaria Romana ab Hierosolymis septentrionem versus. Satis verisimiliter suspicatur Wernsdorfius in scripto de *fide historica libror. Maccab.* §. 80., eam esse Laisam, quae 1 Maccab. IX, 9. in Vulgata, pro Graeco Ἐλεασά, vel Ἀλασά, legitur, ad quam Judas ante praelium commissum castra habuit. Situs sane locorum concinit. Conf. Michaelis *Annotatt.* ad loc. laud. Maccab. et *Bachiene Descript. Palaest.* P. II. Tom. II. §. 280. Vitringa, Coccejum secutus, verba nostra ita conjungit cum sequentibus, ut sensus sit: *o misera Anathoth, attende Laisam versus!* Verum interpretatio vulgaris haud dubie elegantior est. עֲנִיָּה עֲנָתוֹת *Misera Anathoth: o miseram Anathoth!* seu, ut Doederlein: *Anathoth affligetur.* Sensu bono et apto. Syrus vero vertit: ܘܥܢܝ ܥܢܬܘܬ, *responde Anathoth.* Idemque placuit Lowtho, qui vertit: *resona, Anathoth!* (*hall's wieder, Anathoth!*) Epithetum ad significationem nominis alludere putat, tanquam si diceret: *Ah! nimis ex vero nunc tibi nomen erit!* Michaelis effert: עֹנִיָּה, *respondens*, juxta formam פּוֹרִיָּה. Simonis in *Onomast. V. T.* p. 247.: „עֲנָתוֹת, *Responsiones*; eadem ratio nominis, quae in בֵּית עֲנָת, *locus echus*; nam hodienum ejus rudera ostenduntur in valle, scilicet in medio montium, ut referunt *Robertus* in Itiner. p. 70. et *Monconnysius*, p. 301."

31. נָדְדָה מַדְמֵנָה *Fugit, mota est, Madmena.* נָדַד *motum celerem, commotionem celerem, fugam seu agitationem* significat; cf. infra XXII, 3. *Madmena*, quae hic

 nomi-

Digitized by Google

nominatur, nullo alio loco occurrit. Nam illa *Madmenna*, quae memoratur Jos. XV, 31., in australibus tribus Judae sita, huc non pertinet. הַגֵּבִים, pro quo Alexandrini Γιββεὶρ ponunt, locus nobis ignotus est. Verbum הֵעִיזוּ plures referunt ad עָזַז, *convalescere*, *invalescere*. Ita Syrus: ܐܬܥܫܢܘ, *confortati sunt*, et Vulgatus, *confortamini*. Hieronymus: „Vos autem, qui habitatis in collibus, quod interpretatur *Gebim*, tuti locorum altitudine, *confortamini*, id est, arma corripite." Alii reddunt: *congregaverunt se*, scilicet ut fugerent. Sine ratione. Rectum Gatackerus vidit in *Nott. Anglicc.* ad h. l., vertendum esse *fugerunt*, ut Jerem. IV, 6. הָעִיזוּ אַל־תַּעֲמֹדוּ, *fugite*, *nec consistite*. Sic et Jerem. VI, 1. Et apud nostrum XXX, 2. Radix est עוּז, quod conferendum cum Arab. عَاذَ, *fugit*. Sic in Carmine *Ali-Ben Abi-Taleb*, p. 58. يَا مَنْ بِهِ أَعُوذُ, *o is, ad quem confugio!* Coran Sur. II, 63. أَعُوذُ بِاللّٰهِ, *confugio ad Deum*. Conf. Sur. CXIII, 1. CXIV, 1. Sic et Chaldaeus: גְּלוֹ, *transmigrarunt*; et Saadias: إِنْصَانُوا, *sese reconditerunt*. Dathius: *Gebimenses loca inaccessa petunt*.

32. עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד *Adhuc dies ad consistendum in Noba.* Nob erat urbs tribus Benjamin, Nehem. XI, 32., inhabitata a *Sacerdotibus*, ut notum ex historia Davidis et Achimelechi, 1 Sam. XXI, 1. Sunt, qui haec verba ad incolas Nobae referunt, hoc sensu: unum adhuc diem habitatores *Nob* in urbe manere posse; unum adhuc diem ab hostibus tutos fore. Interpretes tamen longe plures haec verba ad hostem referunt; quamvis ipsi

Digitized by Google

ipsi quoque in diversas iterum sententias abeant. Vatablus: *adhuc die ipsa in Nob stare poterit.* Alii, ex Hebraeis: *cum adhuc dies erit, deveniet in Nob, ut illic subsistat*, vel *interquiescat.* Similiter Grotius: post tot loca capta restabit adhuc satis diei, ut Nobam perveniatur. Eundem sensum Dathius secutus videtur: *hodiernum Nobam veniet.* Gatackerus: *adhuc dies illi est, ad standum apud Nob;* i. e. iter unius diei illum cum exercitu ejus Nobam deducet. Ludovic. de Dieu: *adhuc diem in Nob consistendum erit, agitabit manum suam ad montem filiae Zionis;* i. e. tanto flagrabit odio in urbem Hierosolymorum, ut minas suas adversus eam differre non possit, donec eam obsederit, sed quum adhuc diem morandum erit Nobi, jam tum agitaturus est manum contra eam. Ita etiam Vitringa et Doederlein. יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בַּת־צִיּוֹן *Agitabit manum suam* hostis versus *montem filiae Zionis*, I, 8., גִּבְעַת יְרוּשָׁלָםִ et versus *collem Hierosolymae*, Ps. CXXV, 2. Dictio נוּף יָד tam in bonam, ut 2 Reg. XV, 11., quam in malam partem, ut h. l. adhibetur, de *manu ad verbera infligenda sublata.* Sic Jobus XXXI, 21. inter alia de se ipso praedicat: אִם־הֲנִיפוֹתִי עַל־יָתוֹם יָדִי, *num elevavi contra pupillum manum meam*, quando videbam me habere in judicio praesidium? Non modo feriisse se negat, sed et *gestum* fecisse *ferientis* et minantis. Cf. etiam 1 Reg. XIII, 4. Job. XXXI, 21. Zach. II, 13. Recte igitur Dathius sensum expressit: *parat jam omnia ad oppugnandum Sionem.* Omissum est אֶל ante הַר, ut saepius, veluti 1 Sam. XIII, 20. Hieronymus: „Adhuc tantum superarat diei, ut stans in oppidulo Nob, et procul urbem conspiciens Jerusalem, agitaret manum suam, atque concuteret super montem Sion, vel despiciens eam atque contemnens, vel insultans, et comminans, et admirans, quod toto sibi Oriente subjecto, tam parva civitas potentiae suae audeat repugnare." Similiter Chaldaeus: *Veniet et stabit*

in

in Nobe, urbe sacerdotum, contra murum Hierosolymae, dicetque suo exercitui: haeccine est illa civitas Hierosolyma, contra quam congregavi omnia castra mea, et propter quam pressi omnes provincias meas? Ecce ipsa minor est et infirmior cunctis munitionibus populorum, quas fortitudine manus meae subjeci. Contra eam stabit, commovebit caput suum, et quae sequuntur. Pro בית, quod in textu scriptum est, habent בַּת, *filia*, versiones veteres omnes, praeter Chaldaeum, in textu codices innumeri, Hispani ipsi accuratiores et masorethici, nec non plures libri typis descripti. Si בֵּית legas, sensus hic erit: *versus montem domus Sionis*, i. e. ut vertit Chaldaeus: *inferet et trahet manum suam super montem domus Sanctuarii, quae est in Sione.*

33. Versus duos, qui sequuntur, quidam referunt ad Judaeos, quibus vates hic denunciet calamitates ipsis imminentes, q. d. non tantum perveniet in Nob, sed per totam regionem grassabitur. Tunc Cap. seq. consolatio ad leniendum hunc dolorem afferretur. Rectius vero alii hos versus referunt ad *Assyrios*, ut vates hoc dicat: videte miram mutationem; audivistis furiosos hostis insultus; exspectate paulisper, et superbiam ejus prostratam videbitis. Ita et Dathius, qui „magna," inquit, est hujus loci elegantia. Descripserat inde a versu 28. propheta iter Sanheribi adversus Hierosolymam, varias exercitus stationes nominarat, dixerat, omnia jam ab eo ad oppugnandam urbem parari. Et en! subita fit rerum catastrophe. Deus magnam terribilis hujus exercitus partem miraculosa clade prosternit. Describit vero propheta hanc cladem eadem fere imagine adhibita, qua jam ante usus fuerat versu 18. 19. cum levi tamen mutatione. In illo loco dixerat, sylvam istam combustum iri paucis arboribus relictis. In hoc vero, eam cum arboribus altis et proceris a manu Dei omnipotentis caesam

iri.

iri. *Noli timere*, dixerat propheta vs. 24., *mi populo, habitans in Sione, ab Assyriis.* Hos Assyrios propheta deduxerat usque ad portas Sionis vs. 32. Quid igitur? num dicere potest propheta Assyrios insignem inter nobiliores incolas urbis stragem edituros? nonne pugnat hoc cum ipsa historia?" מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה *Amputaturus est ramos cum violentia.* LXX. *συνταράσσει τοὺς ἐνδόξους.* פְּאֵר, *diadema*, pro *honoratis*, *in summo constitutis fastigio*, intellexisse videntur. Similiter Syrus: ܡܘܒܕ ܠܡܝܩܪ̈ܐ, *perdidit honoratos.* Vulgatus: *confringet lagunculam.* Quum סְעִיף sit *vertex*, J. D. Michaelis *Supplemm.* p. 1781. vocem nostram interpretari mallet *capiti detrahere*, vel, *ex cacumine arboris excutere;* praeterea addit, Arabibus verbum شعف *de pilorum defluvio* usitatum esse. Nos cum interpretibus longe plurimis *ramos amputare* vertimus. Scilicet סְעִיף *ramum* significat, vid. Jes. XVII, 6. XXVII, 10. Ezech. XXXI, 6. Ab hoc nomine est verbum formae סֵעֵף, quod privativam nominis significationem accipit, *caedere ramos;* plane sicut a שֹׁרֶשׁ, *radix*, est שֵׁרֵשׁ, *eradicare*, Ps. LII, 7., Job. XXXI, 12. et פֵּאֵר, *ramos excutere*, Deuter. XXIV, 40. Ita et סִקֵּל, *lapides amovere*, חִטֵּא *a peccatis mundare;* זִנֵּב, *cauda truncare.* פֻּארָה est *ramus*, vel a פָּאַר, *decoravit;* vel a פָּרָה, *protulit fructus*, qui e *ramis* pendent. Cf. Syriac. ܦܐܪ̈ܐ, *fructus.* Cf. not. ad Ezech. XVII, 6. Pro פֻּארָה Codd. Kennicott. *viginti sex*, Rossiani *viginti duo*, nec non Biblia Soncinensia פּוּרָה, *torcular* (ut infra LXIII, 3.), habent. Hieronymus: „Verbum Hebraicum *Phura*, quod Aquila *κεραμεῖον* interpretatus est, Theodotio Symmachusque verterunt *ληνόν*, id est, *torcular.*" Sic quoque Chaldaeus: *projiciet interfectos in castris ejus*, כִּבְעוֹט דְּמִתְבְּעִיט בְּמַעְצַרְתָּא, *sicut cum uvae calcantur in torculari.* Verum lectio-

Digitized by Google

lectionem receptam eſſe praeferendam, quisque ſponte ſentiet. Exercitus Aſſyriorum confertur cum ſylva denſa et ramis referta. בְּמַעֲרָצָה *Cum terrore*, i. e. magna vi, potenter, cum violentia. רָמֵי הַקּוֹמָה *Alti ſtaturae*, i. e. excelſae ſtaturae arbores. וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ *Sublimia*, i. e. arbores altae, *dejicientur*. Reges et proceres humilius de ſe et ſuis ſentient, cum antea non hominibus tantum, ſed et ipſis Diis, tam vero, quam falſis, inſultare ſtolide ſolerent. Vid. infra XXXVI, 14 ſeq.

34. Sunt, qui ex hoc verſu colligant, prophetam Judaeis minari; neque enim Aſſyrio congruere Libani excidium, ſed Judaeis, quorum limes hic erat, vid. Deuter. XI, 24., quibus etiam, et ſpecialiter Hieroſolymis, applicatur Jerem. XXII, 6. 23. Zach. X, 10. XI, 1. Sed *Libanus* adhibetur ad deſignandos alios quoque ſtatus et populos, praeter Judaeos. Immo rex Aſſyrius vocatur *cedrus Libani* Ezech. XXXI, 3., et *Carmel* de eodem et exercitu ejus dicitur vs. 18. Capitis noſtri. וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל *Exſcindetque implexa ſylvae ferro*, ſecuri. Ita ſuccidentur, quaſi ſi quis magna vi ramos arborum in terram trahat, aut ferro arbores ſylvae proſternat. סִבְכֵי non tam ſunt *arbores denſae*, quam inter ſe perplexa virgulta. וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל *Et Libanus iſte*, ſ. exercitus Aſſyriacus, qui Libano ejusque arboribus robore et multitudine confertur, *per magnificum* ſuae gentis vindicem et liberatorem *cadet*. אַדִּיר, *Magnifico*, *potente*, plures intelligunt *Jovam*, qui verſus ſuperioris initio diſerte nominatus fuerat. Alii vero, neque ii quidem abſone, innui exiſtimant eundem illum divinum heroem, quem vates ſupra vs. 5. ſeqq. celebraverat. Hieronymus: „Putant quidam hunc locum adhuc dici de Aſſyrio, quod illo contrito omnes in circuitu nationes, quae ditioni illius ſubjacebant, ſuccidantur et humilientur, et ſaltus denſiſſimus ſubvertatur,

tatur, per quem μεταφορικῶς populum et principes intelligi volunt. Libanum quoque cum excelsis suis cadere, ut nihil omnino Assyriae resideat potestatis. Alii vero ab hoc loco volunt principium esse de Christo, maxime quum et ea quae sequuntur, et nos de illo, et Circumcisio [i. e. gens circumcisa] scripta fateatur. Dixerat supra [VII, 14.] nomen de Virgine pueri nascituri, quod appellaretur *Emmanuel*, et postea Prophetissae conceptus utero vocaretur *accelera*, *spolia detrahe*, *festina praedari* [VIII, 3.], et ipse esset lapis offensionis et petra scandali duabus domibus Israel [VIII, 14.], cujus principatus esset in humero ejus, et vocaretur sex nominibus [supra vs. 5.]: admirabilis, et consiliarius, et Deus, et fortis, et pater futuri seculi, et princeps pacis, et quod multiplicaretur ejus imperium, et pacis non esset terminus. Nunc in prologo adventus ejus, priusquam dicatur, quod de Jesse et Davidis genere sit nasciturus, per translationem *fractae laguneulae* [sic enim interpretatur מְסָעֵף פֻּארָה] passio illius demonstratur."

Digitized by Google

Cap. XI.

A R G U M E N T U M.

Hostium Israelitici nominis stragi et excidio succedet aurea aetas, rege aliquo e gente Davidica auspice. In quorum felicissimorum temporum descriptione vates ita versatur, ut primum depingat regem, omni virtute regia instructum (vs. 1—5.), deinde altam, quae illo imperante regnabit, et inconcussam pacem (vs. 6—9.), tum regii nominis celebritatem summam (10.), restitutos in patriam exules (vs. 11. 12.); finitum triste inter Judaeos et Israelitas dissidium (vs. 13.), victorias denique de gentibus vicinis amplissimas (vs. 14.). In qua seculi aurei descriptione vates artificio egregio imaginibus utitur ex antiquissima populi Israelitici historia petitis, et huic genti plane propriis, inprimis inde a versu 11.; quae posterior carminis pars ex meo quidem sensu ingenium paullo diversum spirat. Unde suborta est suspicio, versus decem priores olim vel singulum carmen effecisse. vel ex carmine longiore desumtos esse, quibus reliqua, usque ad finem Capitis duodecimi, ab eo, qui plura vaticinia antiquiora in hunc librum conscripsit, ob argumenti similitudinem adsuta essent. Huic vero particulae indicia insunt haud obscura serioris Jesaja aetatis. Nam quae vss. 11. 12. 15. 16. de Hebraeis in Assyria et Aegypto dispersis indeque reducendis dicun-

Digitized by Google

dicuntur, Jesajano aevo vix congruunt. Cf. J. S. Vater *Commentationem in Jesajae Cap, XI.* Hal. 1801. 4. p. 8.

---

1. Commemorato excidio hostilis exercitus, quem denso atque specioso saltui proxime antea (X, 33. 34.) comparaverat, significat, longe aliter futurum esse de genere Judaeorum stirpeque regia. Nam ex stirpe Davidis, filii Isai, pullulabit virga, et ex ea flos egredietur, qui non marcescet unquam, aut amputabitur, sicut Assyrius splendor atque viriditas, neque regnum, quod illi debetur, unquam deficiet. וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי *Prodibit virga de trunco Isai.* חֹטֶר i. q. Aramaeum חוּטְרָא, ܚܘܛܪܐ, *virga, baculus,* qua significatione illud nomen Proverb. XIV, 3. occurrit; praeter duos hosce locos in V. T. non legitur. גֶּזַע *Stirps accisa, caudex, truncus,* praeter hunc locum infra XL, 24. et Job. XIV, 8. tantummodo obvium, i. q. Arabum جِذْع. Kimchi recte explicat: *arbor succisa; cujus radix adhuc in terra superest.* יִשַׁי *Isai,* Bethlehemita, pater Davidis, 1 Sam. XVI, 1. 3., 1 Chron. II, 13., ubi אִישַׁי scribitur. Graece effertur Ἰεσσαί, Matth. I, 6. וְנֵצֶר *Et surculus, propago,* XIV, 9. LX, 21. Dan. XI, 7., מִשָּׁרָשָׁיו *E radicibus ejus* Isai, vs. 10. יִפְרֶה *Fructuosus erit,* Genes. I, 28. IX, 1. 7. XXXV, 11. Exod. I, 7. De *surculo* usurpatur hoc verbum, ubi in eo vis et vigor apparet vitae recentis, et laeta pullulat fronde, quae spem faciat optati profectus, ut nimirum ex surculo vel stolone novi nascantur surculi et propagines, quae brevi promittant magnam laetamque fronde et propagine arborem. *Virga* et *surculo e stirpe radicibusque Isai prodituro* intelligi *sobolem* seu filium, qui genus ab Isaeo, Davidis patre, ducat, sponte

Digitized by Google

intelligitur. Latini in eadem metaphora eleganter utuntur voce *suboles.* Veluti Livius in oratione Scipionis ad milites *Histor.* L. XXVI. Cap. 41. *Vos modo, milites, faveto nomini Scipionum, soboli Imperatorum vestrorum, velut accisis recrescenti stirpibus.* Ammianus Marcellinus *Hist.* L. XXVI. Cap. 9. §. 5. in historia Procopii Constantini filiam parvulam appellat *imperiale germen.* Darius apud Curtium L. IV. C. XIV. *Ochum, in spem hujus imperii genitum, subolem regiae stirpis.* Plura exempla ex Graecis Romanisque scriptoribus collegit Wetstenius ad Luc. I, 78., quibus nonnulla addidit F. V. Reinhard in *Explanatione loci Jesaj.* XI, 1—5. Viteb. 1783. 4., repet. in *Commentatt. Theologg.* a Velthusenio, Kuinoelio et Ruperti edit. Vol. I. p. 1. seqq. et in Auctoris *Opusculis Theologg.* Vol. II. p. 1. seqq. Sadi, Persarum poeta nobilissimus, in Praefatione ad opus suum گلستان, *Gulistan*, i. e. Rosarium, inscriptum, de principis, quo regnante suum librum concinnavit, filio (p. 12. ed. Gentii): كذلك تنشا لينة هو عرقها *Sic crescat palmae surculus, cujus ipse radix.* Cf. Silvestre de Sacy *Mémoires sur diverses antiquités de la Perse* p. 94., ubi inter alia haec leguntur: *Cette expression germe de pour dire de la race de, est très-usitée dans les livres des Perses. Zoroastre y est appelé germe de Minotchebr, Yezdedjerd, germe de Sassan, Gustasp, germe de Kéan,* etc. Hiskiam, Judaeorum regem, a vate nostro innui per *sobolem Davidis*, Moses quidam, Haccohen dictus, referente et probante Aben-Esra, perhibuit. Inter Christianos eadem in sententia fuit Grotius, qui Jesajam hic redire ait ad Ezechiae laudes, sub quibus sensu sublimiore latere vult Messiae laudes. Eam interpretationem exornavit Herm. *von der* Hardt in *Dissertat. philolog.*, *qua Hiskias in Sigismundo resurgens ex Jesajae C. XI. et libris Regum ac Chronicorum illustra-*

Digitized by Google

illustratus. Helmstad. 1695. 4., eandemque nuper commendavit Joa. Tob. Theoph. Holzapfel in *Progr. quo disquiritur, quisnam Jesaj. XI. intelligendus sit rex aetatem auream restiturus.* Rintel. 1808. 4. Erant, qui de Serubabele hoc vaticinio descripto cogitarent, quam sententiam nemo propugnavit operosius et fidentius Just. Henr. Jungmanno in *Daniele novo et inaudito modo reserato* L. II. Sect. III. C. VII. Si vero illud excipias, quod rex a vate hic celebratus e trunco succiso Isai oriundus dicitur, quod Hiskiae accommodari potest, quia decem tribuum amissione et tot hostium incursionibus valde accisae erant res domus Davidis, et magis etiam Serubabeli, qui ex trunco Davidis jam succiso effloruit: si hoc, inquam, excipias, cetera omnia, quae de rege isto hoc vaticinio praedicantur, neque Hiskiae, neque Serubabeli applicari satis apte poterunt. Ait Noster, regem illum omne genus dotibus spiritus divini perfectissimo modo fore instructum, eorumque usu perpetuo gavisurum (*vs.* 2.); in jure dicundo, bonisque malisque, insontibus et noxiis, rite discriminandis, illum numquam falli; regnum ejus fore pacatissimum (vs. 6—9.); Judaeos per totum orbem sparsos in terram patriam redituros, depositaque aemulatione et invidia mutua junctis viribus hostibus communibus oppugnandis operam daturos (vs. 13 14.). Talia vero quis evenisse demonstret sub Hiskia aut Serubabele? Nulla igitur dubitatio, depingi a vate nostro illustrem illum principem, κατ' ἐξοχὴν *Unctum* (מָשִׁיחַ) appellatum, qualem ab antiquissimis inde temporibus aliquando inter ipsos appariturum sperant Hebraei. Eadem, qua Noster, צֶמַח, *germinis*, imagine principem illum e stirpe Davidica oriundum, sistit Jeremias, XXIII, 5. XXXIII, 15., nec non Ezechiel XVII, 22. 23., qui de fastigio summo arboris cedri familiae Davidicae tenerum aliquem surculum, vel stolonem decerpendum plantandumque in ex-

Digitized by Google

celso monte Israelis dicit, ubi facturus sit fructum, et excreturus in altam et amplam arborem. Cf. Zachar. III, 8. VI, 12. Recte igitur Chaldaeus nostrum versum sic explicavit: וְיִפּוֹק מַלְכָּא מִבְּנוֹהִי דְיִשַׁי וּמְשִׁיחָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי יִתְרַבֵּי *Et egredietur rex de filiis Isai, atque Unctus, Messias, ex filiis filiorum ejus,* Isaei, *excrescet.* Idem sequuntur Hebraei interpretes longe plerique. Cf. Isaaci Abarbenelis *Praeco Salutis in linguam Latinam translatus ab Jo. Henr. Maio* (Frcof. 1711. 4.) p. 51. seqq., et Joa. Frischmuth Dissertat. *de primo, quem in veri nominis Messia Judaei exigunt, charactere, ex Jesajae vaticinio* XI, 1. Jen. 1666. 4., et Ejusd. Dissert. *de secundo, tertio et quarto, quos in veri nominis Messia Judaei exigunt characteribus ex Jesajae vaticinio* XI, 2. 3. ibid. eod. anno. Utraque Dissertatio legitur quoque in *Thesauro Theolog. Philolog. s. Sylloge elegantiorum Dissertatt.* Vol. I. p. 765 seqq.

2. Princeps ille dotibus eximiis instructus erit. וְנָחָה עָלָיו *Quiescet super eo,* perpetuo ipsi aderit. Cf. Num. XI, 25. 2 Reg. II, 15. רוּחַ יְהוָה, *Spiritus Jovae,* saepe dicitur de *afflatu divino, de instinctu et ardore, quo excitati vates et inflammati fundebant oracula, et futura praesentire solebant,* ut a Nostro infra XLII, 1. LIX, 1. LXI, 1. Cf. Reinhardi Dissertat. ad vs. 1. laudat., in *Commentatt. Theologg.* P. I. p. 6. seqq. Chaldaeus: וְתִשְׁרֵי עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ *et habitabit,* residebit, *super eo spiritus prophetiae a Jova* ei impertitus. רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה *Spiritus sapientiae et intelligentiae:* Inter חָכְמָה et בִּינָה distinguunt ita, ut illud sit lux et cognitio rerum, quae dicitur *sapientia,* hoc vero judicium, quod ex hac sapientia oritur, quo inter res discernimus, quod Graeci διάγνωσιν vocant, et Latini *intelligentiam* seu *prudentiam.* רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה *Spiritus consilii et fortitudinis.* Duo haec judici summopere necessaria sunt, ut optimum scilicet consilium sequatur, neque inter delibe-

randum

randum apparentibus rationibus cedat; et ut *fortitudine animi* vel *robore* ceteris superior factus, quod statuerit faciendum nulla difficultate territus constanter exsequatur. רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה *Spiritus scientiae et pietatis.* Haec duo, ne cum superioribus, *sapientia* et *prudentia*, confundamus, ad divinae legis cognitionem et scriptorum sacrorum intelligentiam, et quae ex hujusmodi studio et cognitione oriuntur, reverentiam, religionem, cultum, quae una voce יִרְאַת יְהוָה (conf. Proverb. I, 7. et Ziegleri not. ad loc.) Hebraei significant, referenda sunt. דַּעַת, licet in genere universam scientiam denotet, tamen Malach. III, 1. et alias *cognitioni* voluntatis divinae ex scriptis sacris tribuitur.

3. וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה Non consentiunt interpretes in explicatione verbi הֵרִיחַ. Veterum nonnulli non inepte verterunt: *spiritu implere.* Ita LXX.: ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου θεοῦ. Vulgatus: *replebit eum spiritus timoris Domini.* Saadias: ويلهمه, *inspirabit eum.* Ii igitur extulerunt וְהֵרִיחוֹ, praeteritum in Hiphil. An huc quoque referendus sit Chaldaeus, qui vertit: וִיקָרְבִנֵּיהּ לְדַחַלְתֵּיהּ יְיָ, *et applicabit eum ad timorem suum Dominus*, dubium. Koppius suspicatur, eum legisse וְהִקְרִיבוֹ. Verum quum alias fere semper textum Masorethicum sequatur, haud dubie nostro quoque loco eundem expressit. Syrus: ونُنهر, *et fulgebit*, quasi legisset וְהִזְרִיחוֹ. Sunt, qui הֲרִיחוֹ reddant, *respirare ejus*, collato Arabico أراح, *spirare*, ut totius incisi sensus sit: *respirare ipsius erit in, cum, timore Domini*, nihil nisi timorem, religionem ac pietatem spirabit. Ita et Herderus (*Geist der ebräischen Poësie*, P. II. p. 453.): *sein Athmen selbst ist in der Furcht Jehova's.* Sed הֵרִיחַ non alia nisi *odorandi, olfaciendi* significatione occurrit, jungiturque res, quam quis odore percipit, vel prae-

 fixo

fixo רוּחַ, ut Genes. VIII, 21. XXVII. 27. et saepius, vel praeposito בְּ, locis statim indicandis Hinc nostra verba vertunt: *et odorari ejus timorem Domini*, i. e. imbutos Dei timore, pios, numquam fallente judicio nec illusuris sensibus ab impiis discernet. Ut significet vates, regem, quem canit, non fore judicem ignarum, ac nihil sentientem, qui indifferenter ferat bonosque malosque, sed sagacissimum hominum scrutatorem, piorumque amentissimum. *Odorari* et *olfacere* metaphorice accipiatur pro *praesentiscere*, seu *judicium ferre*, quod Latini dicunt *sagire*; unde *sagae anus*, et *sagaces canes*. Sic Job. XXXIX, 25. de equo dicitur, *eminus olfacit pugnam*; et Jud. XVI, 9. quod Simson *disruperit funes, sicut dissolvitur stupa, quando olfacit*, sentit, *ignem*. Opponitur ergo hoc judicio oculorum. Cicero loco haud uno jungit *indagare*, vel *investigare* et *odorari*. Vid. Joa. Eric. Bohne *Messias hominum pietatem odorans in Jes. XI, 3. succincta Commentatio*, Hanover. 1775. 4. §. 23. p. 19., ubi ea interpretatio jam a Vitringa proposita pluribus vindicatur. Eandemque adsciverunt et Lowthus atque Kocherus. Sed הֵרִיחַ cum ב constructum est *rem aliquam cum quodam voluptatis sensu odorari*. Sic Exod. XXX, 38., *Si quis sibi fecerit tale θυμίαμα*, לְהָרִיחַ בָּהּ, *ut eam odoretur*, vel, *ejus odore sese oblectet*. Levit. XXVI, 31. וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם *Non odorabor odorem fragrantiae vestrae*, sacrificiis vestris non delectabor. Amos V, 21. לֹא אָרִיחַ בְּעַצְּרֹתֵיכֶם *Non odorabor ferias vestras*, sacrificiis festis diebus a vobis oblatis non oblecto. Hinc nostra verba וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָֹה hunc sensum habebunt: non nisi in sincero pietatis studio oblectamentum habebit; nemo civium suorum, nisi sit verus Dei cultor, gratiam apud illum obtinebit. וְלֹא-לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא-לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ *Neque ex oculorum adspectu judicabit, neque ex aurium auditu corripiet*, non ex signis externis judicium feret;

non

non respiciet ad personam et ea, quae extra caussam sunt.

4. וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים *Justeque judicabit tenues*, ut Ps. LXXII, 2. 4. Multi particulam וְ hic reddunt *sed*. Quamquam interdum hanc vim habet, hic tamen propriam suam potestatem retinere potest, ut vates a genere in speciem descendat. Si enim *non feret judicium*, nisi *dictante timore Domini*, nec judicia hominum curabit, sed, ut in lege scriptum est, *Dei judicium judicabit*; certe etiam pauperes a vi liberabit, et derelictorum erit patronus. וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ *Inopibusque terrarum ex aequo jus dicet*. הוֹכִיחַ respondere verbo שָׁפַט, in membro priori (cf. supra not. ad II, 4.) et עַנְוֵי־
הָאָרֶץ *τοῖς* דַּלִּים, docet membrorum parallelismus in toto hoc carmine diligenter observatus. וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו *Et percutiet terram oris sui baculo*. Per *terram* haud dubie intelligendi sunt *impii*, ut ex membro sequenti, eundem sensum verbis aliis exprimente, apparet. Non eget armis ad profligandos hostes, sufficiet vel *verbum oris*. Id enim significatur dictione בְּשֵׁבֶט פִּיו. Eodem sensu Arabes suum عصا sumere solent. In Lexico enim, cui *Camus*, i. e. Oceani nomen, inter cetera exponitur per أنب et لسان, quorum illud *castigationem*, hoc *linguam* denotat. Cf. Proverb. XIV, 3. et Schultensium ad eum locum. Non igitur necesse est, ut cum Hubigantio, quem et Lowthus sequitur, vertamus: *spiritu*, *halitu*, *oris sui*; quasi שְׁבָה scriptum esset, nomen a נָשַׁב *flavit*, *spiravit*. Quod Alexandrini exhibent, *τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ*, et Chaldaeus, בְּמֵימַר פּוּמֵיהּ, *verbo oris sui*; quam utramque interpretationem pro sua tanquam testes adducit Hubigantius, nil probat. Simplicem sensum expresserunt pro metaphorico,

Digitized by Google

Nam et quae sequuntur, *et spiritu oris sui occides impium*, eodem modo libere idem Chaldaeus vertit: *et eloquio labiorum suorum* (בְּמַמְלַל סִפְוָתֵיה) *occidet armillum* (אַרְמִילוּם, immanis ac ultimus Judaeorum hostis atque adversarius, de quo vid. Buxtorfii *Lexici Chald.* p. 221. seqq.) *impium*. Ut taceam, verbum חָטֶר aptius congruere *baculo*, quam *flatui* seu *halitui*; conf. Jerem. XVIII, 18.

5. Justitia et fide instructus erit. Civibus suis semper ut justissimum fidelissimumque regem sese exhibebit. אֵזוֹר, *Cingulum*, indicat hic arctissimam conjunctionem; q. d. virtutes illae tam arcte ei adhaerebunt, quam cingulum corpori, quod numquam deponit. Eaedem locutiones in eundem sensum adhibentur Jerem. XIII, 11. Ps. CIX, 19. Job. XXIX, 14. אֱמוּנָה, *Constantia*, veritas, firmitas, scilicet promissa seu pacta servans, ut XXV, 1. XXXIII, 6. Pro אֵזוֹר in membro posteriori Lowthus legere mallet חָגוֹר, ne ταυτολογία his verbis inesset. Verum saepius Jesajas iisdem utitur vocibus in uno commate; e. c. XV, 8. XVI, 7. XVII, 12. 13. Symmachus quoque suum περίζωμα repetiit. Ceteri interpretes paullo liberius synonymis utuntur.

6. וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ *Tunc commorabitur lupus cum agno*, juxta agnum. Id ipsum in aurei seculi descriptione legitur infra LXV, 25. Inimicitiae omnes finitae erunt, adeo ut belluae feritatem depositurae sint. Opus enim justitiae est pax. Tanta igitur erit illius temporis aequitas et justitia, ut, si fieri posset, animalia invicem adversa simul pastum itura essent. Poetae Orientales recentiores, cum effectus justitiae et aequitatis describere volunt, similes imagines adhibent. Veluti Ibn Oneim, Poeta Arabs, apud Jones in *Commentar. Poeseos Asiat.* p. 380.

Justi-

Digitized by Google

Justitia, a qua mansuetus fit lupus fame astrictus
Esuriens, licet binnulum candidum videat.

Et Ferdusi, Persarum nobilis poeta, apud eund. ibid.

Rerum Dominus, Mahmud, rex potens,
Ad cujus aquam potum veniunt simul agnus et lupus.

Romani poetae iisdem imaginibus sunt usi in aureae aetatis felicitate describenda. Sic Virgilius *Eclog.* IV, 21.

Ipsae lacte domum referent distenta capellae
Ubera; nec magnos metuent armenta leones.

Et paulo post:

Occidet et serpens, et fallax herba veneni
Occidet — — — — — —

Et *Eclog.* V, 60.

Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur, amat bonus otia Daphnis.

Sic et Claudianus, in Proleg. Lib. II. de *raptu Proserpinae*, ubi describit effectum lyrae Orphei alterius, post Herculem, orbis pacificatoris (vs. 25. seqq.):

Securum blandi leporem fovere molossi,
Vicinumque lupo praebuit agna latus.
Concordes varia ludunt cum tigride damae,
Massylam cervi non timuere jubam.

Sed ante eos Theocritus *Idyll.* XXIV, 84. in vaticinio de tempore, quo pacatus foret orbis ab Hercule:

Ἔϛαι δὴ τᾶτ' ἆμαρ, ὁπηνίκα νεβρὸν ἐυνᾷ
Καρχαρόδων σίνεσθαι ἰδὼν λύκος ἐκ ἐθελήσει.

Erit ille dies quando binnulum in suo strato lupus, dentibus serratis, videns laedere nolet. וְנָמֵר עִם־גְּדִי יִרְבָּץ *Et pardus juxta hoedum cubabit.* Cf. infra XXXV, 9. נָמֵר est *pardus*, coll. rad. Arab. et Samarit. נמר, *variegatus*

 fuit;

Digitized by Google

ſuit; et Jerem. XIII, 23. *An mutat Aethiops pellem ſuam, וְנָמֵר et pardus maculas ſuas?* Vid. Bochارti *Hieroz.* P. I. L. III. C. VII. T. II. p. 100. edit. Lipſ. וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו *Et vitulus, leunculusque atque pecus ſaginatum una erunt,* ſine antipathia atque discordia. De מְרִיא vid. not. ad I, 11. וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם *Et puer parvus ducet ea,* XX, 4. LX, 11. Exod. III, 1. Hieronymus: „Haec Judaei et noſtri Judaizantes juxta literam futura contendunt, ut in claritate Chriſti, quem putant in fine mundi eſſe venturum, omnes beſtiae redigantur in manſuetudinem, et priſtina feritate depoſita lupus et agnus paſcantur ſimul, et caetera cum caeteris, quae nunc videmus ſibi eſſe contraria. Quos interrogare debemus, ſi omnia praeſentis loci ſic accipiuntur, ut ſcripta ſunt, et nihil refertur ad intelligentiam ſpiritalem, juxta illud Apoſtoli, qui ait: *Benedictus Deus, et pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpiritali in coeleſtibus in Chriſto,* ergo et radix et virga, et flos non referantur ad ſenſum, terraque percuſſa verbo Dei, et interfectus impius ſpiritu labiorum ejus ſic intelligantur, ut ſcripta ſunt, et docere cogantur, quomodo rebus incorporeis, juſtitia et veritate, renes Domini circumdentur? Sed et hoc eos interrogemus, quid dignum ſit Domini majeſtate, ut lupus et agnus paſcantur ſimul, et pardus cum hoedo accubet, et leo paleas comedat, et puer parvulus mittat manum ſuam in foramine aſpidum? Niſi forte juxta fabulas poetarum aureum nobis Saturni ſaeculum reſtituent, in quo lupi et agni paſcentur ſimul, et mulſo vino plena current flumina, et de foliis arborum ſtillabunt mella dulciſſima, lacteisque fontibus omnia complebuntur. Quodſi reſponderint, pro beatitudine temporum haec futura, ut abſque cujusquam noxa homines bonis omnibus perfruantur, audiant a nobis, nihil eſſe bonum niſi virtutem, et nihil malum, niſi vitium." Sed

et

cf. Ezech. XXXIV, 25. et ad eum loc. not. nec non ad Ezech. XXXVI, 11.

7. וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן *Et leo, sicut bos, vescetur palea;* non amplius praeda laceratarum pecudum vescetur. Cf. infra LXV, 25.

8. וְשִׁעֲשַׁע *Quia oblectabit sese*, cf. nomen שַׁעֲשֻׁעִים *deliciae*, Proverb. VIII, 30. 31. Pf. CXIX, 24., et verbum infra LXVI, 12. et Pf. XCIV. 19 עַל־חֻר פָּתֶן *Ad foramen aspidis*, vid. Bocharti *Hieroz.* P. II. L. III. C. V. T. III. p. 156. edit. Lipf. De מְאוּרָה i. q. מְעוּרָה *caverna*, vid. ejusdem operis P. II. L. III C. X. T. III. p. 189. צִפְעוֹנִי esse *Cerasten*, ostendit Bochartus *Hieroz.* P. II. Lib III. Cap. IX. T. III. p 182. Verterunt quoque ita Aquila (βασιλίσκον) et Hieronymus, *regulum* ponens. Cf. quae de hoc serpente notavimus ad Genef. XLIX, 17. הָדָה conferendum est cum Arabico هدى, *direxit*; hinc, *manum suam dirigere ad aliquid*, idem erit ac, eam extendere, porrigere.

9. לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ *Non malo afficient nec perdite agent*, ut prius ad injustitiam in alterum referatur, posterius ad perditos cujusque mores, quod scilicet neque alios, neque se ipsos perdituri sint. בְּכָל־הַר קָדְשִׁי. *In toto monte meo sancto*, cf. supra II, 4. כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת־יְהוָה *Nam repleta est terra cognitione Jovae*, propr. τῷ *cognoscere Jovam*; sequitur nomen, tanquam Infinitivus, constructionem verbi, a quo descendit, ut Deut. I, 27. בְּשִׂנְאַת יְהוָה אֹתָנוּ *quia nos odit Jova.* V, 20. לְיִרְאָה אֹתִי, *ad timorem mei.* Similia vid. Deut. X, 11. Genef. XIX, 16. Num. X, 2. Hof. III, 1. Repleta erit terra sinceris Jovae cultoribus, כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים *sicut aquae mare operientes*, quae operiunt profunda maris. Eadem plane locutio de re eadem adhibita occurrit Habac. II, 14.

10. Gen-

10. Gentes exterae ad illum regem consultum venient. שֹׁרֶשׁ, *Radix*, hic usurpatur de *surculo*, *qui ex radice pullulat*. Et infra quoque LIII, 2. Hos. XIV, 6. *radix* ponitur pro eo, quod ex radice germinat atque exoritur. Cf. Apocal. V, 5. XXI, 16. אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים *Quae* virga erit *stans in signum populorum*; loquutio desumta a *vexillis* sive signis, quae in montibus aut altis quibuscunque locis eriguntur tempore necessitatis, aut imminentis alicujus periculi, ut ad ea concursus fiat. Cf. Arn. Bootii *Animadverss. SS.* L. I. C. VII. et Henr. Jac. Bashuysen Dissert. *de vexillo Messiae erecto inter gentes ad Jesaj.* XI, 10. Servest. 1717. Michaelis hanc imaginem desumtam esse arbitratur vel inde, quod arbores altae, cum solae stant, et eminus prospici possunt, iis, qui in regione circumjecta habitant, signo, quo conveniant, esse possint; vel inde, quod ejusmodi arbores, praesertim vetustae, sanctae essent, et oracula sub iis ederentur. אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ *Ad eum gentes consultum ibunt.* דָּרַשׁ conjunctum cum אֶל sive ב significat *consulere aliquem religiose per modum oraculi*, a quo divina petuntur responsa. Vid. supra VIII, 19., coll. cum 2 Reg. I, 3. et infra LXV, 1. Cf. Aurivillii *Dissertat. de varia constructione verbi* דרש, in ejus *Dissertatt.* a Michaele ed. p. 441. seq. גּוֹיִם, *gentes*, scil. exterae, barbarae, ut supra II, 3. 4. LI, 4. LXIII, 3. 6. וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד *Et erit requies ejus gloria*, i. e. gloria plena. Nam Substantivum כָּבוֹד hic usurpatur pro *adjectivo*, ut Ps. XXXIX, 6. *omnis homo vanitas*, הֶבֶל, i. e. vanus; et 1 Sam. XXV, 6. *domus tua sit* שָׁלוֹם, *prosperitas*, i. e. prospera. Vide Glassii *Philolog. S.* Lib. I. Tract. I. Can. VII. p. 19. seq. edit. Dath. Sensus igitur erit, locum, ubi rex ille habitaturus sit, palatium ejus, gloriosum fore; ita et Chaldaeus: *et erit locus mansionis in gloria*. מְנוּחָה enim *habitationem*, proprie, *locum quietis* designat. Unde Vulgatus vertit: *et erit sepulchrum ejus glo-*

Digitized by Google

gloriosum. Michaelis pro מְנֻחָתוֹ legere mallet מִנְחָתוֹ, in quam cogitationem jam incidit Forerius, cujus verba haec sunt: „mallem tamen lubentius efferre מִנְחָה, i. e. *donarium*, seu *donum*, quod homini aut Deo honoris caussa offertur; *oblationem Deo factam* significat Genes. IV, 4. 5. de *donario* autem *homini facto* Genes. XXXII, 14. XLIII, 15. Ex quibus locis, aliisque quamplurimis intelligitur, consuetum fuisse, deferre regibus ac principibus, illisque quibus placere vellent, munera atque donaria. Dicerem ergo, et hic esse sermonem de *muneribus gloriosis*, quae gentes exterae regi illi pio et justo afferrent.“ Sed sine necessitate sollicitatur, quod in omnibus libris legitur. Nec ullus ex interpretibus veteribus se aliter legisse innuit.

11. Altera vice Jova liberabit populum suum ex captivitate. Alludit hic noster ad liberationem populi Israelitici ex Aegypto; hinc utitur quoque verbo קָנָה, proprie *aliquid sibi comparare*, sive *pretio* id fiat, sive *manu*, sive *vindiciis*, quibus quis quid vindicat ut suum; et hoc significatu *de vindicatione ex hostibus* hoc verbum usurpat Moses, Exod. XV, 16., ubi liberationem populi ex Aegypto canit: *usque quo transiret* עַם־זוּ קָנִיתָ *populus, quem tibi comparasti:* et Ps. LXXIV, 2. de eadem re: *Recordare gentis tuae, quam pridem* קָנִיתָ, *tibi comparasti, tribus hereditatis tuae, quam* גָּאַלְתָּ *vindicasti.* וּמִמִּצְרַיִם *Et ex Aegypto*. Multi enim Judaei in Aegyptum profugerant; vid. Jerem. XLI. XLII. De פַּתְרוֹס vid. ad Genes. X, 14. De כּוּשׁ vid. ad Genes. X, 7. De עֵילָם vid. ad Genes. X, 22. De שִׁנְעָר vid. ad Genes. X, 10. De חֲמָת vid. supra ad Cap. X, 9. אִיֵּי הַיָּם proprie *regiones maris* (de אִיִּים vid. ad Genes. X, 5), i. e. littora. Michaelis hanc dictionem intelligit de littoribus Palaestinae septentrionalibus, sive de Europa et Asia minore. Sed *omnes* omnino *terrae et regiones remotiores* indi-

indicari videntur ut infra XXIV, 15. Verissime ad hunc locum Doederlein monet: „nolim de Judaeorum conversione religiosa et universali, quam vocant, intelligere, nec ad Christianam aeram transferre locum, qui totus figuratus est, et vario sub emblemate felicem reipublicae Judaicae statum depingit, internis dissidiis pacatis, hostibus subactis, exulibus in patriam, nova quasi ex Aegypto liberatione, deducendis. In provincias, quas memorat, sine dubio tunc jam multi Israelitarum translati erant."

12. נָשָׂא נֵס *Signum extollet.* Desumtum a more imperatorum, qui collecturi milites signum sive vexillum ponunt in colle aut monte, ad quod copiae confluant. Caesar, *de Bello Gall.* Lib. II. Cap. X. *Caesari omnia uno tempore erant agenda. Vexillum proponendum, quod erat insigne, cum ad arma concurri oporteret.* Ammianus in *Histor. Valentin.* Lib. XXVII. Cap. X. *Signis ilico fixis ex more, cum undique ad arma conclamaretur, imperio principis et ductorum stetit regibilis miles.* נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל *Pulsos Israelis*, i. e. Hebraeos, e decem tribubus quaquaversum disjectos per vicinas et remotiores gentes. נְפֻצוֹת scil. נְפָשׁוֹת, *animas;* sive, ut Clericus vult, מִשְׁפָּחוֹת, *familias.* Positum tamen esse potest h. l. abstractum pro concreto, ut saepissime alias. מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ *E quatuor alis*, regionibus, *terrae*, ut infra XXIV, 16.

13. וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם *Recedetque*, abolebitur, *aemulatio Ephraimi.* Adscribere visum, quae Vitringa ad h. l. habet de caussis et progressu hujus aemulationis. „Constat ex historia Gentis Judaeae, *Ephraimitas* sibi jam ab initiis reipublicae fere primas tribuisse inter Israelis posteros, atque adeo facile, etiam temporibus *Judicum*, exarsisse, si quid majoris consilii et operis absque se gereretur; cujus *aemulationis* argumenta sunt in histo-

Digitized by Google

historia Gideonis Jud. VIII, 1. et Jephtae, Jud. XII, 1. Sic enim recte verto vocem קִנְאָה, quae idem hic valet, quod in simili casu Graecorum ζῆλος, et quid minus quam φθόνος. Est enim hoc in loco aemulatio, quae inter pares nascitur ex ambitione, qua quisque sibi plurimum cum deberi censeat, tribui vult: cujus *ambitionis* in Ephraimitis hae haud dubie fuerunt caussa. α) Quod cum *Manassitis* et *Benjaminitis* quoque, quos sibi primo tempore accensebant, ut patet ex historia Simei 2 Sam. XIX, 20. (quia nimirum Josephus et Benjamin eadem geniti erant matre), maximam et florentissimam Israelitarum partem facerent. β) Mediam et munitissimam partem Judaeae, inter Judam et reliquas tribus, late occuparent. γ) Per Josuam, Nunis filium, qui Ephraimo ortus erat, imperium in reliquas tribus obtinuissent et magna iis procurassent commoda. δ) Ipsum quoque Sanctuarium *Silunte* longum tempus in ditione sua habuissent, et conventus sive comitia populi publica in dubiis casibus ibidem loci celebrata essent. Quibus moti rationibus quum Saulem regem, veluti a Deo electum, et suae quodammodo gentis, tolerassent: aegre et non nisi sero se subjecerunt Davidi, Juda orto, et post Absalomi rebellionem, ad ipsum invitum redierunt. Etsi vero nullam invenerint occasionem se movendi et statum reipublicae turbandi sub Salomone, ob vim et robur imperii omni modo florentis; tamen ipso fatis functo, erupit *aemulatio* Sichemi, Ephraimiticae ditionis oppido; et quum Rehabeamus ipsorum non satisfaceret desideriis, oblata Jeroboamo, Ephraimitae (1 Reg. IX, 26.), est occasio, *decem tribus* avellendi a *Juda*, cui permixti erant Benjaminitae, et alterum inter Jacobi posteros fundandi regnum, aemulum et regno domus Davidis adversarium; in quo quum praevalerent Ephraimitae, in quorum ditione erat sedes regni, passim in Prophetiis populus hujus regni Ephraim et Israel dicitur, *Judae* contradistinctus,

Digitized by Google

distinctus, ut omnibus notum. Ab illo autem tempore rara inter duos hos populos pax erat et concordia; sed flagrarunt utrinque aemulatione et invidia, quae cum tempore vertit in odium acre; unde bella, in longum protracta, subinde a Deo aut mutuo metu repressa, subinde etiam cum mutuis cladibus palam gesta." Haec Vitringa. Cf. J. D. Michaelis *Jus Mosaic.* §. 47. Promittit igitur hic vates, dissidium istud triste, quod reipublicae effecit perniciem, cessaturum esse in republica restituta. Verba צֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ plerique vertunt: *hostes Judae exscindentur.* Minus apte, nam in hoc versu de aemulatione inter Judaeos et Ephraimitas sermo agitur. Rectum vidit A. Schultensius, qui in *Animadverss. Philolog.* ad h. l., verba nostra vertit, *invidi ex Juda delebuntur.* Nempe צָרַר, et יָצֹר, in membro posteriore, refert ad Arabicum ضر, in III. ضار, *zelotypus fuit*, unde ضرار et ضريرة atque مضارة, *zelotypia.* Quemadmodum autem Hos. XIII, 2. זֹבְחֵי אָדָם sunt *sacrificantes inter homines* sive *ex hominibus*; supra apud nostrum III, 3. חֲכַם חֲרָשִׁים *sapientes inter artifices* sive *sapientes artifices*, infra XIX, 19. אֶבְיוֹנֵי אָדָם *mendici hominum* sive *mendici homines*; ita et hic צֹרְרֵי יְהוּדָה erunt *invidi ex Juda.* Ita utrumque hemistichium accurate inter se respondet. לֹא־יָצֹר *Non oppugnabit*, non afficiet noxa (cf. Num. XXV, 17.) ex invidia. Idem sperat Ezechiel XXXVII, 22.

14. Verba וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה Veteres varie interpretati sunt. LXX.: Καὶ πετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων· θάλασσαν ἅμα προνομεύσουσι. Divulserunt יָמָּה a superioribus, atque ita verterunt, quasi legissent יָם; per *humerum* vero Philisthaeorum intellexerunt eorum et Phoenicum naves. Eodem modo Abarbenel: „*et volabunt*

bunt humero Philisthaeorum; quo designantur naves Philisthaeorum, Genuensium et Venetorum, quae adducent Israelitas ex Occidente in Orientem." Idem intellexisse videtur Hieronymus: *et volabunt in humero Philisthaeorum per mare.* Chaldaeus: וְיִתְחַבְּרוּן כְּתַף חַד לְמִמְחֵי פְּלִישְׁתָּאֵי דִּי בְמַעְרְבָא *et conjungentur humero uno ad delendum Philisthaeos, qui sunt in Occidente.* Sumsit igitur כָּתֵף pro כְּתֵף אֶחָד ut Zephan. III, 9. *ut colant illum Dominum* שְׁכֶם אֶחָד *humero uno,* i. e. uno consensu. Syrus: *arabunt* (ܢܕܒܪܘܢ) *humero Philisthaeorum.* Sed vertendum est: *involabunt in humeros Philisthaeorum,* Judaei et Ephraimitae subitaneo et celeri motu, instar avium rapacium, invadent Philisthaeos. Kamez in כָּתֵף est *immutabile* (ad formam פָּקָק, pro פָּאקָק, vid. Storrit *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 69.); unde quoque in statu constructo non permutatur cum vocali brevi. יָמָּה *Mare* i. e. occasum *versus,* ut Genes. XXVIII, 14. Exod. XXVI. 22. Cf. supra IX, 11. יָבֹזּוּ אֶת־בְּנֵי־קֶדֶם *Simulque depraedabuntur filios Orientis,* i. e. Orientales, בְּנֵי־קֶדֶם Arabes et Ismaelitae, vid. Job. I, 3. Jerem. XLIX, 28. Ezech. XXV, 4. אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם *Edom et Moab immissio manus eorum* erunt, Idumaeis et Moabitis manus adferent שָׁלַח יָדַיִם sequente ב, *mittere manus in aliquid,* de prehensione et invasione hostili usurpari, notum; vid. e. c. Ps. LV, 21. Expeditiones facient in Idumaeorum et Moabitarum fines; eos spoliabunt opibus et divitiis. בְּנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם *Filii Ammon obedientia eorum* erunt, i. e. ad nutum parati et obedientes. מִשְׁמַעַת abstracte positum pro iis, qui praesto sunt ad nutum et imperium, ut 2 Sam. XXII, 14. XXIII, 23. Ammonitas suae ditionis facient.

15. וְהֶחֱרִים יְהוָה אֵת לְשׁוֹן יָם־מִצְרַיִם *Itemque exsiccabit Jova linguam maris Aegypti,* qua utrum vates *Nilum* intelligat, an *sinum Arabicum,* dissentiunt interpre-

tes.

tes. Prius illud Vitringa contendit, his maxime rationibus permotus: *primum*, quod *lingua haec maris* respondeat Euphrati; *deinde* quod Zacharias in vaticinio, nostro plane simili Cap. X, 11. *Nilum*, ut symbolum regni Aegyptiaci opponit *Euphrati*, signo Babylonici; *tum*, quod *Nilus* infra Cap. XIX, 5. *mare* vocatur. Nos cum interpretibus longe plerisque intelligimus *sinum Arabicum*. In toto enim hoc vaticinio respicit vates ad eductionem Israelitarum ex Aegypto. Et *lingua maris* alias quoque de *sinu maris* sumitur, angustiore scilicet, et in linguae formam desinente. Ponunt ita suum لسان geographi Arabum. Mare Arabicum quum in duos sinus angustiores desinat, Heroopolitanum et Aelaniticum; Abulfeda *Tab. Aeg.* p. 10. ed. Michaelis Heroopolitanum vocat لسان البحر *linguam maris inter Tor et Aegyptum:* idemque p. 30. num. 62. sinum per quem transierant Israelitae, اللسان الغربي *linguam occidentalem*. Hebraei vero Jos. XV, 2. 5 XVIII, 19. לָשׁוֹן ponunt etiam de septentrionali maris mortui sinu, ubi Jordanes in illud influit. הֶחֱרִים sunt qui vertant: *anathemate percutiet*. Sed reddendum: *exsiccabit*, הֶחֱרִים hic positum pro הֶחֱרִיב, *siccavit*; vid. infra XIX, 5. Job. XIV, 21. Litterae ב et מ, utpote labiales, saepe inter se permutantur, vid. supra ad III, 20. *Exsiccabit* reddiderunt quoque Syrus et Chaldaeus. וְהֵנִיף יָדוֹ עַל־הַנָּהָר בַּעְיָם רוּחוֹ *Et movebit manum suam super flumine cum vehementia spiritus sui.* Sub נָהָר hic non est intelligendus *Nilus*, multo minus *Jordanes*; sed *Euphrates*. Is enim saepissime נָהָר κατ' ἐξοχὴν vocatur, quod satis notum; vid. supra VII, 20. VIII, 7. *Nilus* contra, quem haud pauci interpretum hic intellexerunt, occurrit nomine יְאֹר, Genes. XLI, 1. Exod. I, 2., vel נַחַל, Num. XXXIV, 5. 2 Reg. XXIV, 7., vel שִׁחוֹר, infra XXIII, 3. Appellat quidem noster *Nilum* quoque נָהָר infra XIX, 5.,

et

Digitized by Google

et Genes. XV, 18. idem fluvius vocatur נְהַר מִצְרַיִם; sed posterius restringitur ad subjectum, et prius fit in vaticinio de Aegypto, ubi nemo errare potest in discernenda vocis significatione. Vocabulum ἅπαξ λεγόμενον עֲיָם vehementiam, impetum, interpretor, partim flagitante contextu, partim veterum auctoritate. LXX. πνεύματι βιαίῳ, Syrus: ܒܚܣܢܐ ܕܪܘܚܗ potestate venti sui, Vulgatus, in fortitudine spiritus sui. Saadias بسخونة, calore venti sui. Sed Chaldaeus: verbo prophetarum suorum. Erravit Dathius, Arabicum عام vehementiam denotare perhibens, testemque adducens Castellum in Heptaglotto. Invenitur quidem in Castello sub verbo عام (pro عيم), cupivit, appetivit, pec. vehementius, hinc, sitivit; et عَيْم, appetitus, pec. vehementior; verum inde nullo modo sequitur vocem illam vehementiam denotare. Quum Syriacum ܥܡܛܐ, et Arabicum غَيْم nubem significet; J. D. Michaelis in Biblioth. Orient. P. V. p. 168. et in Supplemm. p. 1891. verba nostra vertit nube venti, intelligitque turbinem illum, cum tempestate conjunctum, quem nautae Wasserhose vocant. Placuit id quoque Doederlein. Sed recte monuit Dathius: „in hac explicatione id dubii mihi inprimis restat, quod effectus hujus עֲיָם h. l. debet esse divisio et exsiccatio fluminis; quam non memini me legere esse effectum illius tempestatis, quam Michaelis indigitatam putat." Ceterum hic vates respicit ad id, quod factum est in aquis sinus Arabici, vehementi vento, a Deo excitato, disjectis, et in partes fissis, Exod. XIV, 21. וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים Percutietque illud flumen ut in septem dividatur fluvios, i. e. in plures alveos, ita numerus septenarius supra IV, 1. Levit. XXVI, 18. 21. Percusso Euphrate efficietur via facilis et expedita Israelitis redituris ex Assyria, ut olim

Digitized by Google

egressuris ex Aegypto. נַחַל proprie est *torrens*, qui per vallem aut locum depressiorem decurrit, et aestate exsiccat; hinc *rivus*, *canalis*. Est autem metaphora desumta a majoribus fluminibus, quae, aquis in alveos manufactos deductis, exsiccantur, cujusmodi exemplum Herodotus *Hist.* Lib. I. c. 189. refert editum esse a Cyro in Gynde, amne Assyrio, qui supra Choaspen influit in Tigrin; qui fluvius cum expeditionem ejus adversus Babylonem moraretur, et sacrorum equorum aliquem absorpsisset, magni regis provocavit indignationem, ita ut minatus sit, superbum hunc fluvium, a quo injuria erat affectus, *ἔτω δή μιν ἀσθενέα ποιήσειν*, *tam tenuem redditurum esse, ut a mulieribus transiri possit*, quod ita effecit, ut eum in trecentos et sexaginta rivos deduxerit. וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים *Viam faciet transeundi calceis*, scil. unicuique; subaudiendum est דֶּרֶךְ; ut vado transiri possit, tanquam vel totus, vel majorem partem exsiccatus; sicut olim Hebraei per Jordanem transiverunt, Jos. III, 17.

16. De מְסִלָּה vid. ad Num. XX, 19. Non aliter reducetur populus in patriam, a qua depulsus fuerat, ex Assyria, quam olim in illam deductus fuerat. Eodem illum Jova et complectetur studio, et afficiet beneficio, quo jam antea dudum, eo die, quo ex Aegyptia tyrannide liberavit.

Cap.

Digitized by Google

Cap. XII.

Argumentum.

Quia proxime dixerat, Assyriacam libertatem Aegyptiae fore non dissimilem, nunc ostendit, reduces ex Assyriacis terris carmen cantaturos relicto Euphrate, quale ex Aegypto liberati quondam mari rubro trajecto. Continetur igitur hoc Capite hymnus, quo Hebraei soluti et in libertatem vindicati divina praedicant beneficia.

---

1. אוֹדְךָ יְהוָה *Laudabo te, Jova!* Cf. infra XXV, 1. כִּי אָנַפְתָּ בִּי *Nam iratus* quidem *mihi fuisti*, 1 Reg. VIII, 46. Ps. LX, 3. Chaldaeus addit: *quia peccaveram coram te.* יָשֹׁב אַפְּךָ Nunc tamen *convertit se*, recedit *ira tua*, cf. IX, 20. וּתְנַחֲמֵנִי *Et consolaris me*, XLIX, 13. LXVI, 13.

2. אֵל יְשׁוּעָתִי *Deus salus mea*, ut infra XXV, 9. XXXIII, 2. Ps. LXII, 2. 3. 7. Quum sit mihi salutaris Deus, אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד *Confido, nec metuo*, intrepidus confido. עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ *Laus mea et carmen est Jah*, ex carmine Mosis Exod. XV, 2., ad cujus similitudinem hicce hymnus est compositus. Repetitur eadem formula Ps. CXVIII, 14. Utrobique scribitur perinde ac nostro loco זִמְרָת pro זִמְרָה, ut פֹּרָת, *frugifera*, pro פֹּרָה Genes.

 XLIX,

XLIX, 22. bis, עֶזְרָת pro עֶזְרָה, *auxilium*, Ps. LX, 13. CVIII, 13., שֵׁנָת, *somnus*, pro שֵׁנָה, Ps. CXXXII, 4. וְזִמְרָתִי legitur in codice Kennicottiano uno, et expressum est in versionibus omnibus antiquis. עֹז h. l. est *gloria*, *laus*, ut Ps. VIII, 3. (ubi LXX. *αἶνον*), XXIX, 1. 1 Chron. XVI, 27. כִּי hic est *certe*, *omnino*, *vere*, vox asseverationis, quae facit ad confirmandam sententiam, vid. supra VII, 9. Thren. IV, 18. Hos. VII, 6. יָהּ *Jah*, nomen Dei, haud pauci putant ex יְהוָה quasi per crasin aut per syncopen decurtatum. Cui sententiae tamen potissimum hoc obstat, quod et hoc loco, et infra XXVI, 4. יְהוָה additur. Alia obvertit Coccejus in Lexico refertque nomen יָהּ ad יָאָה, *pulcher*, *decorus fuit*, duabus syllabis in unam contractis, facta compensatione per Mappik, ut est in נֹהּ, *lamentatio*, a נָהָה, *lamentatus est*. Hinc יָהּ יְהוָה esset *excellentia*, *gloria Dei*. Conferunt Jerem. X, 7. *Quis te non revereatur*, כִּי לְךָ יָאָתָה, *quia tibi est decus*, *εὐπρέπεια*. Saadias pro יָהּ ponit أزلي, *aeternus*. In duobus codd. Kennicottianis יָהּ omittitur, et una tantum vice *Domini* nomen exhibent LXX., Vulgatus, Syrus. Hinc Dathio et Doederlinio non improbabilis videtur Hubigantii suspicio, יָהּ esse *σφάλμα*, ortum ex consuetudine scribarum, qua in fine lineae, quae vocem sequentem integram non capiebat, duas tresve saltem litteras ponebant, et in linea sequenti repetebant, quae litterae deinde ab alio scriba imperito pro nova voce habitae et textui insertae sunt. Affert quoque Hubigantius exemplum ex Codice sic scripto; atque in libris antiquis Basileae impressis, e. c. Munsteri Bibliis, aliisque, id ipsum licet observare. Quod confirmat de Rossius exemplo ex codice aliquo a se collato. Nos tamen minime dubitamus, יָהּ esse genuinum Videtur ortum esse ex Aegyptiaco ΙΑΩ, secundum quod nomen יְהוָה formatum esse, notum. Conf.

MICHAE-

Digitized by Google

Michaelis *Supplemm.* p. 525, 526. Alias conjecturas vid. in Simonis *Onomast.* p. 521. seq. Quod h. l. additur, יְהוָה, in Mosaico carmine Exod. XV, 2., ex quo verba nostra desumta sunt, non legitur, omittiturque in *octo* codicibus Kennicottianis et *novem* de Rossianis, nec non in duobus libris impressis Seculi XV. Quare De Rossi ad h. l. dicit: „si una tantum vice (nomen Domini), ut videtur, legendum, ego omissionem posterioris, seu יְהוָה praetulerim, quae majorem habet in MSS. codd. auctoritatem; legens וזמרתי יה, vel וזמרתיה contractum, eodem sensu."

3. וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה *Et haurietis aquas cum gaudio e fontibus salutis*, omnibus curis molestiisque soluti, gaudia capietis summa. Alludit ad petram Mosis virga percussam, ex qua copiosus erupit fons aquae dulcissimae, quam populus urente siti anhelans cum gaudio bibit; Exod. XVII, 1. seqq. Alii ad ritum quendam festi Tabernaculorum aquae hauriendae e fonte Siloa, ejusdemque cum magna pompa et hilaritatis demonstratione, vino mixtae a sacerdote in altari effundendae, respici existimant. Vid. Adr. Preussmanni Dissert. *de fontibus salutis ad Jesaj.* XII, 3. Gissae, 1696. et J. H. Maii, Fil., *Dissert. epistolica de haustu aquarum a fontibus salutis ex illustri loco* Jes. XII, 3., quae legitur ad calcem libri, qui inscribitur: *Jura Fimbriarum a R. Mose Ben Maimon descripta, latine reddita atque notis illustrata* a J. H. Maio Fil., Francof. ad Moen. 1710. Cui add. Auctoris *Observatt. SS.* L. II. p. 107. seqq. edit. sec. Verum ritus ille, cujus in Talmudico Tractatu *Succah*, i. e. de festo tabernaculorum, fit mentio, num jam vatis nostri tempore receptus fuerit, perquam incertum est. Chaldaeus interpres hisce verbis arcanum sensum inesse opinatus est, quem hoc modo expressit: *et suscipietis doctrinam novam cum gaudio ab electis justorum.*

Digitized by Google

4. הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו *Divulgate inter populos magna ejus facinora sua* eximia, quo sensu nomen עֲלִילָה et Ps. LXVI, 5. de Deo usurpatur. Eadem verba leguntur Ps. CV, 1. 1 Paral. XVI, 8. הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ *Commemorate* etiam aliis, *quod nomen ejus excelsum* sit, ejus tam sublime celebrate!

5. גֵאוּת *Excellentiam*, i. e. res praeclaras et egregias fecit. מוּדַעַת זֹאת *Notum* fiat *istud* in tota terra, participium Hophal. Quae in textu scriptae sunt literae (τὸ כְּתִיב) efferendae מְיֻדַּעַת, participium Pyal, sensu eodem.

6. יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן *Habitatrix Sionis*, tu, quae Sionis arcem civitatemque Hierosolymitanam habitas, Hebraeorum populus et Jerem. LI, 35. nuncupatur. כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל *Nam magnus* est, magnum et potentem sese exhibuit *in te Venerandum Israelitarum* numen.

CAR.

Digitized by Google

CARMEN SEXTUM.

Cap. XIII — XIV, 23.

ARGUMENTUM.

Carmen hoc, ea, quae praecesserunt, sublimitate et magnificentia facile superans, totum in Babylonis excidio versatur. et ita quidem ut primum (inde a vs. 2 — 22. Cap. XIII.) ipsum urbis expugnationem variis imaginibus depingat. Describit poeta hostilis exercitus ex gentibus multis et barbaris concursum et congregationem, ejus adventum et irruptionem in urbem, Babyloniorum pavorem, consternationem, ignaviam et desperationem summam, totius reipublicae subversionem, hostium crudelitatem et saevitiam in omnis generis et aetatis homines, plenum denique urbis opulentissimae ac super alias superbe sese efferentis, excidium et regionis circumjacentis vastationem. Haec omnia vates sigillatim sub oculos subjicit, et quidem coloribus vividissimis. Profligato autem hoc regno reipublicae Israeliticae olim infestissimo, vati laeta affulget spes de meliore gentis et reipublicae Israeliticae vicissitudine; de liberatione a dura illa servitute Babylonica redituque in patriam (Cap. XIV, 1. 2. 3.). Qua dulcissima exspectatione in summam laetitiam abreptus, noster protinus ipsos inducit Israelitas, canentes carmen triumphale in occasum

 regni

Digitized by Google

regni Babylonici, refertum splendidissimis imaginibus, et perpetuis prosopopoeiis, iisque pulcherrimis, continuatum: quod alteram hujus carminis partem efficit (Cap. XIV, 4—27.); quam infra diligentius considerabimus.

De tempore, quo carmen hoc editum sit, si quaeras, haec inprimis, in carmine ipso obvia, erunt animadvertenda: *primum* vs. 19. Capitis XIII. Babylon urbs *Chaldaeorum superbia* vocatur. Jam vero Jesajae tempore Chaldaeos vagam tantummodo, et Nomadum errantium, interdum etiam praedonum (cf. Job. I, 17.) more terram peragrantem gentem fuisse constat. Post Jesajae demum mortem boreales Chaldaei eruperunt, et sub Nebucadnezare Babylone potiti sunt, quam ingentis imperii metropolin fecerunt. *Deinde* vs. 17. Capit. ejusd. *Medorum* crudelitas, qua in urbis expugnatae incolas saeviissent, memoratur. Hi ipsi vero in ea Babylonis expugnatione, qua Cyrus hanc urbem cepit, principes egerunt partes, ut videbimus infra ad illum versum. *Tum* ex verss. quatuor prioribus Cap. XIV. apparet, Israelitas eo tempore, quo hoc carmen scriptum est, adhuc quidem in servitute Babylonica fuisse, verum etiam spem in patriam redeundi iis factam esse; quod ipsum jam observavimus in carmine eo, quod proxime antecedit. Quae omnia me movent, ut carmen nostrum referendum existimem ad illud ipsum tempus, *quo regnum Chaldaeorum, postquam ab initiis Nebucadnezaris per LXX. fere annos floruisset, duce et imperatore Cyro, a Medis et Persis est subversum, et urbs Babylon, Belsazare, ultimo Chaldaeorum rege, interfecto, ab iisdem illis vi capta et expugnata est.* Nec id, quod huic sententiae oberti posse video, Babylonem a Cyro non plane excisam esse, immo stetisse et floruisse hanc urbem adhuc diu post Cyrum, tanti mihi videtur, ut propterea ab hac sententia discedam.

Digitized by Google

dam. Nam poetam, quum jam in eo esset, ut urbis superbissimae expugnationem hostiumque saevitiam describeret, inde paullo longius progressum esse, et picturae conficiendae caussa etiam addidisse imagines urbis plane destructae, Orientalis poeseos gnaro minime insolens videbitur. At *Jesajae* nomen carmen nostrum in fronte gerit? Quasi vero non constaret, esse tam in hoc nostro, cui a Jesaja est nomen, vaticiniorum corpore, quam in aliis vaticiniorum collectionibus, plura capita, quibus ab illis, qui hos libros conscripserunt et in unum collegerunt, falsum scriptoris nomen esset praepositum *).

---

1. משא Chaldaeus et Aquila male interpretati sunt *onus*. Eos tamen secuti sunt multi ex recentioribus, qui intel-

---

*) Quae tunc cum primum prodiret hic liber (anno 1791.) attulimus argumenta, quibus permoti hocce carmen Jesajae abjudicandum arbitraremur, eadem nunc integra nulla facta mutatione repeti visum est. Oppugnata quidem illa sunt a Lud. Jos. Uhland in Dissert. cui epigraphe: *Vaticinium Jesajae Cap. XIII. de excidio urbis et regni Babylonici, paucis expositum, atque contra recentiores quosdam interpretes, qui illud seriori anonymo scriptori tribuunt, prophetae Jesajae vindicatum*, Tubing. 1798. 4, et, majore cum acumine, a Maur. Joa. Henr. Beckhaus in libro, qui inscribitur: *Ueber die Integrität der prophetischen Schriften des alten Bundes*, Hal. 1796. 8. p. 87. seqq.; sed confirmata magis et stabilita rationibus pluribus et exquisitis a L. J. C. Justi in Commentatione de oraculis Jesajanis, quibus Hebraeorum in Babylonicas terras deportatio eorundemque in patriam reditus praedicitur, quae primum prodiit in scriptionum miscellanearum sylloge, *Memorabilien* inscripta P. IV., et insignibus accessionibus aucta legitur in auctoris *Vermischten Abhandlungen* über

intelligunt *prophetiam onerosam* seu minacem. Verum ex aliis inscriptionibus, in quibus haec vox occurrit, patet, eam non referri ad vaticinii argumentum, sed ad vaticinii auctorem. Ita est apud Zachariam IX, 1. XII, 1. מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה, et apud Malachiam I, 1. מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל, et infra apud nostrum XIV, 28. *Anno quo mortuus erat rex Ahas* הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה. Male profecto hic verteres *onus verbi Jovae, factum est onus hoc.* Accedit, quod haec vox etiam iis vaticiniis praeponitur, quae nihil minantur, ut Zach. XII, 1. Rectum vidit Coccejus, qui observavit, מַשָּׂא significare proprie *sententiam*, quae *profertur*, a נָשָׂא, *proferre*, *efferre*, *eloqui*, dictum qualecunque, vid. Exod. XX, 7. XXIII, 1. Habac. II, 6. infra XIV, 4. Et scriptores Latini hoc sensu usi sunt voce *tollere*; veluti Phaedrus Lib. III. Fab. XIII. vs. 13. *Tunc illa talem sustulit sententiam.* Prolixe de hac voce egit Aurivillius in *Decalogo Hebraeo ex Arabica Dialect. illustr.* in ejus *Dissertatt.* p. 560. seq. et Michaelis in *Supplemm.* p. 1685. seq. Alexandrini, Symmachus, Theodotion, λῆμμα vertere solent, i. e. *vaticinium*, sed ab *accipiendo*, quod ipsum נָשָׂא significare potest, *dictum*, *acceptum*, *a Deo.* בָּבֶל *Babel*, i. e. de Babylone, sive adversus Babylonem. Hieronymus: „Babylon fuit metropolis Chaldaeorum, cujus rex Nabuchodonosor cunctis usque ad Aethiopiam gentibus superatis

über wichtige Gegenstände der theologischen Gelehrsamkeit, P. I. p. 254. seqq. et P. II. p. 1. seqq. Adde quae monuit H. E. G. Paulus in *Clave Jesajana* p. 86. seqq. Novis argumentis, quae tamen num sint satis firma ad probandum, dubitari potest, Jesajae nostrum carmen vindicare studuit Jo. Jahn in *Isagoges in V. T.* vernacule script. P. II. p. 465. edit. sec. Cf. *Journal für auserlesene theologische Literatur* a J. P. Gabler edit. Vol. II. p. 94. seqq.

Digitized by Google

peratis inter caeteras vastavit et Judaeam, diuque obsessam Jerusalem undecimo anno cepit regni Sedechiae.... Ad consolationem ergo populi Judaeorum Babylonis ruina praedicitur, quod quomodo Ninive, metropolis Assyriorum, quorum reges Phul, et Theglathphalasar, et Salmanasar, et Sennacherib, decem tribus ceperint, Chaldaeo vastante subversa est; ita etiam haec, quae contra Deum superbierit, Medorum atque Persarum impetu subvertatur."

2. Hostilis exercitus convocatur et congregatur. עַל־הַר נִשְׁפֶּה שְׂאוּ־נֵס Alexandrini verterunt: ἐπ' ὄρος πεδινοῦ ἄρατε σημεῖον *super monte campestris tollite signum.* Respexerunt fortasse ad eam significationem vocis שְׁפָה apud Aramaeos, qua notat, *terere, atterere, humiliare, complanare*; Syrus retinuit hoc ipsum verbum. Chaldaeus: *super*, vel potius *contra oppidum secure habitans levate signum.* Chaldaeis enim שְׁפָה inter alia notat *quietum, tranquillum, pacatum esse.* Hieronymus: *in montem caliginosum elevate signum*; a נֶשֶׁף, *crepusculum.* „Montem," inquit, „caliginosum, sive tenebrosum, quod Hebraice dicitur *Nesphe*, Babylonem propter superbiam intellige. Isti sunt montes tenebrosi, tristitiam et caliginem praeferentes, de quibus Jeremias ait [XIII, 16.]: *Date gloriam Domino Deo vestro, antequam offendant pedes vestri ad montes tenebrosos.*" Verum הַר נִשְׁפֶּה omnino est vertendum *mons excelsus, altus, eminens.* Est enim נִשְׁפֶּה forma Niphal ex שָׁפָה; quod valet (licet obsoletus usus sit in Kal) *eminere, extare, altum esse*, quae verbi significatio servata est Job. ~~XLIII~~, 21.; hinc quoque שְׁפִי *locum* denotat *eminentem*, elatum, vid. infra XLI, 18. XLIX, 19. Saadias quoqe reddidit: علي جبل التجلّس, *super monte terrae elatioris.* Desumta est imago ab Imperatoribus, qui milites subito convocaturi

XXX

turi ad expeditionem, *signum* proponunt in editis locis, ad quod fiat concursus, vid. supra ad XI, 12. הָרִימוּ קוֹל *Tollite vocem* videtur intelligendus esse *sonus*, *clangor tubae*, cujus in his rebus usus est. Sic Jerem. IV, 21. *Quosque videbo* נֵס, *signum*, *quousque audiam* קוֹל שׁוֹפָר *clangorem tubae?* Et apud eundem LI, 27. *Ponite* נֵס *signum*, vexillum, *in terra;* תִּקְעוּ שׁוֹפָר עָלֶיהָ, *clangite adversus eam buccina*, *convocate adversus eam regna*, *utramque Armeniam et Phrygiam.* לָהֶם, *Illis*, destructoribus Babelis, vs. 3., ut veniant, Medis et Persis, vs. 17. הָנִיפוּ יָד *Agitate manum*, quod pertinet ad convocationem, ut cum quispiam advocans alterum, quod propter distantiam loci non possit exaudiri, manum elevat, innuens ut veniat. וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים *Ut intrent portas principum*, i. e. palatia magnatum Babyloniorum, vel, ut ingrediantur portas ipsius urbis Babylonis, quae a principibus, magnatibus et proceribus habitatur. Ita recentiorum interpretum plerique. Veteres autem, Graecus et Chaldaeus sensum loci non perceperunt, ille enim: *ἀνοίξατε οἱ ἄρχοντες*, quasi vates incolas Babylonis alloquatur, ut portas aperiant: hic: וְיֵעֲלוּן בְּתַרְעָהָא מִתְנַדְּבִין, *et ingrediantur per portas ejus qui sponte se offerunt.* Nec Syrus satis recte: ܢܥܠܘܢ ܒܬܪ̈ܥܝܟܝ ܪ̈ܘܪܒܢܐ, *principes ingrediantur per portas tuas.* Babylon enim adhuc non est nominata. Hieronymus etiam male: *et ingrediantur portas duces.* Nam פִּתְחֵי est in statu constructo. Saadias: يدخلون الابواب بالنبل, *ingrediantur portas cum proceribus.* Schmidius vellet: *ut veniant portae principum*, i. e. principes et omne robur eorum, fere ut *portae inferorum*, Matth. XVI, 18., notant *inferni robur.* Sed phrasis hoc sensu nusquam usurpatur, et dura esset metaphora: *veniunt portae.* Michaelis pro פְּתָחִין efferre mallet vel פִּתְחִי vel פִּתְחָה;

ver-

vertitque: *ut conveniant voluntarii mei ante portam meam (dass meine Freywilligen sich vor meiner Pforte versammeln)*, i. e. ante palatium meum, ut recenseam eos, contra Babylonios a me mittendos. Paullo audacius Koppe verba, uti nunc ea legimus, mutanda censet. Primum enim voce וְיָבֹאוּ versum secundum finit; deinde pro פִּתְחֵי, Alexandrinorum auctoritate, פִּתְחוּ legit, et verba פִּתְחוּ נְדִיבִים ad vs. secundum refert. Vocem נָדִיב autem consueta significatione, *voluntarius*, sumit, vertitque: *voluntarii*, promti, *portas aperite*, *ipse ego mandavi sanctificatis meis (öffnet freywillig die Thore. Ich selbst hab' es ihnen geheissen, meinen Erkohrnen)*. Doederlein in *Curis Exegett. et Critt.* p. 57. seq. נְדִיבִים intelligit de iis, *qui nomen suum sponte dant militiae*, et castra sequuntur bello indicto; perpetuas enim copias alere iis gentibus inauditum fuit. פְּתָחֵי autem *gladios nudatos* significare arbitratur, qua significatione eandem vocem occurrere censet Mich. V, 5. Ps. V, 10. Hinc verba proprie reddenda essent, *ut veniant enses evaginati voluntariorum*, quorum sensum ad linguae latinae consuetudinem adcommodatius in versione sic expressit: *ut veniant exercitus voluntarii gladio evaginato.* Qui sensus, meo quidem judicio, artificiosior videtur. Vulgaris interpretatio, quam initio adduximus, bonum sensum dat. Invitantur Medi et Persae ad occupanda magnifica Babyloniorum principum palatia, et celsas munitasque Babylonis portas, quae videbantur vim omnem hostilem facile exclusurae, vel saltem ab hoste numquam occupari posse. Xenophon *Cyropaed.* Lib. VII. expresse mentionem facit *aedificiorum principum*, τῶν ἀρχείων, quae Cyrus inter duces, comites, et socios divisit. Observandum igitur, 1) litteram praefixam ו hic sumi significatione consequentis, et vertendam *ut*; v. c. Exod. VII, 26. *Dimittite populum meum* וְיַעַבְדֻנִי, *ut serviat mihi.* 2) Vocem פְּתָחֵי hic elliptice positam esse pro בִּפְתָחֵי,

Digitized by Google

בְּאַחַי, quae ellipsis satis frequens est. Sic Deuter. XXII, 21. לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ, *scortando in domo patris sui*, est pro בְּבֵית. Et apud vatem nostrum Cap. I, 20. חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ pro בְּחֶרֶב. 3) Vocem נְדִיבִים, quod proprie *liberales*, *munificos*, hinc *quosque ingenuos*, *nobiles*, denotat (vid. Schultens. ad Hamas. p. 310), hic significare *proceres*, *principes*, ut Ps. CXIII, 8. עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ, *cum populi sui principibus*, et alias saepissime.

3. אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי *Ego* Deus exercituum, vs. 4., supremus rerum arbiter, *mandavi sanctificatis meis*, i. e. instructis et praeparatis a me, ad hanc rem tanquam sacramento militari adstrictis. Intelliguntur Medi et Persae, divino parentes jussui, et undique etiam a remotissimis locis concurrentes, atque communi auxilio Babylonem devastantes. Chaldaeus pro *sanctificatis* recte posuit *praeparatis*, qui scilicet praeparati erant ad perdendam Babylonem. *Sanctificari* dicitur omne id, quod Jovae secernitur; hinc, ubi de *copiis militaribus* usurpatur, intelligendae erunt tales, quae *sacrum* quasi *bellum* gerunt, auspice atque auctore Jova, quasque Jova ipse in eam rem elegit. Sic Jerem. XXII, 7. in prophetia adversus domum regis Judae: *et sanctificabo* (וְקִדַּשְׁתִּי) *adversus te eversores*. Et in simili adversus Judaeos, apud Zephaniam Cap. I, 7. *Sile coram Domino Jova, quia propinquus est dies Jovae; quippe Jova ordinavit sacrum sacrificii*, הִקְדִּישׁ קְרֻאָיו *sanctificavit vocatos suos*, Babylonios videlicet, ad mactandos Judaeos, et exequenda in eos Dei justitia. Sed inprimis hic comparandus est locus huic nostro plane parallelus in prophetia ejusdem argumenti apud Jeremiam LI, 27. *Tollite signum in terra; clangite buccina inter gentes*, קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ גּוֹיִם, *sanctificate adversus eam gentes*. Nimirum sanctificare hic est, ad opus aliquod eligere ac secernere. Sic Jerem. L, 44. וּמִי בָחוּר אֵלֶיהָ אֶפְקֹד *et qui electus est ad eam* destruendam, ego

ego disponam et ordinabo illum. גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי *Evocavi etiam fortes meos.* קָרָא hic usurpatur de *militibus* ad bellum *evocandis* et *congregandis*, qualis usus est vocis *evocare* apud Latinos, maxime in subitaria militum collectione, ut observavit Graevius ad *Florum* Lib. III. Cap. 17. לְאַפִּי *Ad iram meam*, i. e. ut irae meae exsequendae inserviant. עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי *Exsultantes excellentia mea* (cf. eandem loqutionem Zephan. III, 11.) in eversione Babelis demonstranda. Hieronymus: „Quod dicit: *fortes meos*, *et exsultantes in gloria mea*, ostendit eos non suis viribus, sed dei ira tam sublimis regni potentiam subvertisse.“ Vitringa affixum primae personae in גַּאֲוָתִי referendum censet ad vocem עַלִּיזֵי ex idiotismo linguae, quo in constructione nominum affixum jungi solet nomini posteriori, quod tamen in versione referendum est ad prius ut הַר קָדְשִׁי, *mons meus sanctus*; Jes. LII, 10. זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ *brachium ejus sanctum*, sive potentia ejus verenda. Cf. quoque not. supra ad II, 20. Hinc vertit: *mei*, milites a me delecti, *exultabundi fastu*; ut significentur ejusmodi homines, qui magnifice de se sentientes, et alios tanquam se longe inferiores, contemnentes; hoc ipso incitantur ad fortitudinem alacritatemque, et fiduciam in negotiis suscipiendis et feliciter gerendis. Eam vero Persis et Medis indolem fuisse, veterum historiarum scriptoribus testibus. Sic Herodotus Lib. I. p. 64. edit. Stephan. de *Persis* dicit: *νομίζοντες ἑαυτοὺς εἶναι ἀνθρώπων μακρῷ τὰ πάντα ἀρίστους*, *se ipsos omnium hominum existimantes longe esse praestantissimos in omnibus rebus.* Ita quoque, apud eundem illum Lib. I. p. 41. Croesus in oratione ad Cyrum, expresse Persarum indolem describit: Πέρσαι φύσιν ἐόντες ὑβρισταί, *Persae natura quum sint protervi.* Id vero multo magis valet de *Medis*, gente fastuosa et superba, et hoc nomine celebri.

4. Advolant citati immensa multitudine, mira celeritate, magno strepitu. קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים *Vox turbae*

in montibus. קוֹל hic sumendum est de sono inarticulato, quem producit strepitus et tumultus magnae et vagae multitudinis hominum. Sic infra XXXIII, 3. מִקּוֹל הָמוֹן נָדְדוּ עַמִּים, *a sono strepitus fugient populi.* Doederlein: *jam strepitus per montes resonat. Montes* autem, qui hic intelliguntur, haud dubie sunt illa montium juga, quae Mediam ab Assyria dirimunt. דְּמוּת עַם־רָב *Species, similitudo, populi multi*, i. e. ac si magnus exercitus adveniat; *es lässt, als wenn ein grosses Heer zusammen käme*, ut Michaelis reddidit. Observa, quam vivide noster pingat. Babylonis incolae in montibus extremis insolitum quid conspiciunt; turbam obscuram et inordinatam; exercitus videtur esse, sed non internosci potest. Sed jam propius accedente multitudine, tumultum distinguunt: קוֹל שְׁאוֹן מַמְלְכוֹת גּוֹיִם נֶאֱסָפִים, *sonus est regnorum gentiumque contractarum* ad bellum, 1 Sam. XIII, 5. יְהוָה צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה, *Jova exercituum Deus lustrat copias bellicosas.*

5. בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם *Veniunt ex regione longinqua, ab extremis coeli;* veniunt hostes barbari, e regionibus ignotis: id quod auget terrorem! Pro מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם Alexandrini hic ponunt: ἀπ' ἄκρυ θεμελία τῦ ὀρανῦ, *ab extremi coeli fundamento*, quasi legissent: מִקְצֵה מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם; quae dictio occurrit 2 Sam. XXII, 8. מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ, *intremuerunt fundamenta coeli.* Sunt autem *fundamenta coeli* extrema terrae, ubi coelum sive circulo prospectum definienti, ὁρίζοντα dicunt, sive summis montium jugis incumbere videtur. כְּלֵי זַעְמוֹ יְהוָה *Instrumenta irae Jovae* Medos et Persas esse, vix monitu opus; perinde ac Jerem. L, 25. *Jova aperuit thesaurum suum*, penu suum, *et produxit instrumenta excandescentiae suae.* לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ *Ad perdendam totam terram* Babylonicam. Hieronymus: „Medorum atque Persarum describitur impetus, quod multis

secum

secum auxiliis congregatis, Domino eorum exercituum praecedente, ad vastitatem veniant Babylonis, ut disperdant omnem terram, non quod totum orbem vastaverint, sed omnem terram Babylonis et Chaldaeorum. Idioma est enim Sanctae Scripturae, ut omnem terram illius significet provinciae, de quo sermo est."

6. הֵילִילוּ *Ejulate* nunc, vos Babylonii. יוֹם יְהוָה *Diem Jovae* esse *diem*, *quo Jova* judicium exercet in eos, quos punire statuit, vulgatum. כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא Qui *sicut* ipsa *vastatio ab Omnipotente venit*. שֹׁד, *Vastitas*, hic designat mala, calamitatesque omnis generis; ut Hos. VII, 13. De שַׁדַּי, vid. ad Genes. XVII, 1. Hoc loco id nomen haud dubie usurpatur paronomasiae causa (שֹׁד et שַׁדַּי), unde et respicitur simul ad *vastandi*, *destruendi* notionem, quam verbum שָׁדַד habet.

7. Nuncio de hostilium copiarum adventu summo terrore percutiuntur Babylonii. עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה *Propterea omnium manus flaccescunt*, remittuntur. *Remissionem manus* notare remissionem studii, operis, laboris, in curando negotio, aut caespitationem et titubationem summam in aggrediendis et perficiendis iis, quae ad salutem urbis necessaria sunt, orationis series docet. Usurpatur eadem imago ad summam angustiam exprimendam Jerem. L, 43. Ezech. VII, 17. Zephan. III, 16. Eodem pertinet locutio, quae sequitur: וְכָל־לְבַב אֱנוֹשׁ יִמָּס *Cujusque cor liquescit*; vid. Deuter. XX, 8. infra XIX, 1.

8. וְנִבְהָלוּ *Et conturbabuntur*, consternabuntur, ut 1 Sam. XXVIII, 21. Ps. VI, 11. Notat conditionem hominis plane commoti, et sui non compotis; sive, ut bene Coccejus: perplexitatem et intricationem in consiliis, et praecipitationem in varios conatus, amentiae et insaniae plenos. צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן *Tormenta et dolo-*

Digitized by Google

dolores eos corripient, quomodo אחז occurrit infra XXXIII, 14. אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים *tremor corripit profanos*; et Jerem. XLIX, 24. צָרָה וַחֲבָלִים אֲחָזַתָּה כַּיּוֹלֵדָה *angustia et dolores corripuerunt eam quasi parturientem*: quod ipsum etiam apud nostrum sequitur: כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן, *instar parturientis dolent*. A *constringendo, torquendo*, radix חיל *dolendi* significatum accepit, et saepius de *parturientium dolore* usurpatur; ut infra XXIII, 4. לֹא חַלְתִּי וְלֹא יָלַדְתִּי, *nec dolui parturiens, nec peperi*; et LXVI, 7. בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה, *antequam dolores partus sensisset, peperit*. Vid. Aurivillii *Dissertat.* quae inscripta est: *Hebraeorum* חיל *breviter explicatum*, §. IX. p. 668 seq. edit. Michael. אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ *Quisque ad alterum stupet*; תָּמַהּ, *obstupescere*, vid. Genes. XLIII, 34. Ps. XLVIII, 6. פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם *Facies flammarum vultus eorum*, inflammati, tanquam igne, erunt vultus eorum. Quum nos urgent cruciatus, inflammatur facies, et toti ardemus. Male nonnulli haec verba referunt ad truculentos et ira quasi inflammatos Medorum vultus; quum totus hic versus de Babyloniis, summo pavore perculsis et conturbatis, loquatur.

9. Ipsam jam calamitatem, in Babylonios inducendam vates depingit. יוֹם יְהוָה *Dies Jovae*, de quo vs. 6. אַכְזָרִי i. q. אַכְזָר, *crudelis*, cum terminatione adjectivi, ut Jerem. VI, 23. Hieronymus: „*Crudelem* diem vocat, non merito sui, sed populi. Non est enim crudelis, qui crudeles jugulat, sed quod crudelis patientibus esse videatur. Nam et latro suspensus patibulo crudelem judicem putat.“ Coccejus אַכְזָרִי sumendum censet substantive, per *atrocitatem*; ut Prov. XII, 10. רַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי, *viscera impiorum sunt crudele quid*. Et in prophetia Jeremiae Cap. L, 41. de Babele, quae nostro huic vaticinio plane similis est, de ejus hostibus: אַכְזָרִי הֵמָּה, *crudeles illi, et nulla afficientur commiseratione*; pro-

proprie: *saevum et crudele quid* illi, seu, *mera saevitia.* Metaphoram hoc loco existimat desumtam a magna et horribili tempestate, quae immane saevit, et obvia quaeque prosternit; coll. Jerem. XXIII, 19. 20. XXX, 23. 24., ubi haec imago plenius expressa: *Ecce procella Jovae. Exiit aestus; et procella permanens, quae residebit in capite impiorum. Non revertetur ira Jovae, usque quo illud perfecerit.* וְעֶבְרָה *Et excandescentia*, vs. 13. X, 6. וַחֲרוֹן אַף *Et ardor irae* divinae, Ps. LXIX, 25. לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה *Ad ponendum*, reddendum (X, 6.) *terram* Babylonicam *in vastitatem* V, 9. XXIV, 12. וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה *Et perdet ab ea peccatores ejus*, terrae Babylonicae, h. e. incolae ejus, quas cum omnes pro hominibus impiis declarare vult, non *cives* urbis, sed *peccatores* ejus dicit. חַטָּאִים pro חוֹטְאִים, ut I, 28.

10. כִּי־כוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם *Nam stellae coelorum et sidera eorum non splendere facient lucem suam.* כְּסִילֵיהֶם proprie *Oriones eorum.* Nam כְּסִיל, praeter hunc locum ter, Amos V, 8. Job. IX, 9. XXXVIII, 31., sed in singulari, ut sideris nomen obvium, recentiorum plerique pro *Orione* habent, qui Arabibus الجبّار, Syris ܓܢܒܪܐ, Chaldaeis נְפִילָא, i. e. *violentus*, *gigas* vocatur; intelligunt enim Nimrodum, magnum venatorem, ut Graecorum Orion, in coelum evectum, ac Mosi jam גִּבּוֹר dictum, Genes. X, 8. Eundem כְּסִיל *stultum*, i. e. impium vocatum esse putant, quod eum ut hostem verae religionis traditionaria informat historia Asiatica, unde Arabibus et الضحّاك, *irrisor*, vocatur. Vid. MICHAELIS *Suppll.* p. 1280. seqq., ubi de nostro loco: „Quod in Jesaja כְּסִילִים pluraliter leguntur, ejus ratio ex hac una interpretatione reddi expeditissima potest. Plures sunt in coelo gigantes, Cepheus, Bootes, Hercules, Perseus,

 Auriga,

Digitized by Google

Auriga, Serpentarius, qui aut omnes, aut aliqui eorum, potuerunt ab Orientalibus in numerum gigantum, θεομαχῶν, referri, stultique seu impii vocari." Hieronymus: „Verbum Hebraicum *Chisile* LXX. ὠρίωνα transtulerunt. Hebraeus, quo ego praeceptore usus sum, *Arcturum* interpretatus est. Nos generaliter sequentes Symmachum, *stellam* diximus." Hebraeorum quidam Sirium, sive Canopum nomine כְּסִיל indicari putant, quod is Arabibus سهيل, i. e. *stultulus* appellatur. Hillero in *Onomast. S.* p. 56. a כֶּסֶל, *spe*, *fiducia* (Ps. LXXVIII, 7. Job. XXXI, 24.) כְּסִיל dicitur *cynosura* s. *ursa minor*, sidus, *in quo fiducia et spes a Phoeniciis nautis posita fuit*, teste Cicerone *de Nat. Deor.* L. II. c. 41. §. 106. Sed quicquid כְּסִיל proprie significet, id certum est, denotari hoc loco *sidera majora* et *lucidiora*. לֹא־יָהֵלּוּ *Non splendere*, s. *lucere facient* lucem suam, vs. 20. XIV, 12. Job. XXXI, 26. חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ *Obtenebratus est sol in egressu suo*, i. e. in ortu suo, ut recte Hieronymus. וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַּ אוֹרוֹ *Et luna non splendere faciet lucem suam*, IX, 1. 2 Sam. XXII, 29. Hieronymus: „Est autem sensus, quod quum dies Domini crudelis advenerit; et furor ejus universa vastarit, prae timoris magnitudine mortalibus cuncta tenebrescant, et sol ipse, et luna, astraque rutilantia suum videantur negare fulgorem. Unde et coelum sacco induitur, quod scilicet tenebrae cuncta operiant, et prementibus malis nihil aliud sentiant homines, nisi quod mens videre compellit." Solent vates Hebraei rerumpublicarum subversiones hisce imaginibus pingere, vid. infra XXXIV, 4. Ezech. XXXII, 7. Joel. II, 10. III, 15. 16. Amos VIII, 9. Matth. XXIV, 29.

11. Sub תֵּבֵל, *orbe*, intelligendum esse imperium Babylonicum, ex contextu liquet; eodem modo, quo

Digitized by Google

ἡ οἰκουμένη Luc. II, 1. *Judaeam*, et Act. II, 28. *imperium Romanum* denotat. Idem quoque significasse dictionem: *universum orbem Romanum*, notum est. Sic Minos, apud Ovid. *Metamorphos.* VIII, 99.: *Creten, quae meus est orbis.*

12. אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז *Pretiosiores*, rariores, *faciam homines quam aurum.* Verbi יָקַר primam vim in *gravitate* esse, a qua et *pretiosi*, indeque *rari*, significationem acceperit, observavit Schultensius ad Proverb. XXV, 17. פָּז est *aurum purum, depuratum;* est enim ab Aethiop. פזז, *abstersit, mundavit*, unde et particip. Hophal מוּפָז, *depuratum, mundatum*, 1 Reg. X, 18., pro quo in loco parallelo, 2 Chron. IX, 17. legitur טָהוֹר. Alias sententias vide in Simonis *Arcano Formarr.* p. 191, 192. De אוֹפִיר vid. ad Genes. X, 29. Hieronymus: „Caussa manifesta, quare Deus visitet οἰκουμένην, id est, Babylonis mala; ut habitatore deserta redigatur in solitudinem. *Pretiosum* autem dicitur omne quod rarum est, quomodo et supra [IV, 1.] pro hominum raritate apprehendere legimus septem mulieres unum virum. Et in Samuelis volumine [1 Sam. III, 1.] continetur: *Sermo Domini erat pretiosus in diebus illis*, id est, rarus."

13. בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת *In excandescentia Jovae, Dei agminum.* בְּעֶבְרָה hic positum est pro בְּעֵת עֶבְרָה *tempore excandescentiae*, sive *excandescente* Jova; quod prophetam velle, membrum posterius docet. Sic Ps. IV, 2. בְּקָרְאִי, *me invocante* vel *clamante*, *dum ego clamo*, vel *invoco*. Notat ב in tali contextu *tempus* vel statum, ut Graecorum διά, illi respondens. Omnes autem hujus versus imagines desumtae sunt a tempestate vehemente, quae ingenti cum fragore coelorum detonat in terram, et in eam inducit maximas rerum commotiones et vastationes. Confer infra XXIV, 19. 20. 2 Sam. XXII, 8.

14. Vivide depingitur summus metus et fuga Babyloniorum. Erat Babylone, ut in maioribus urbibus et capitibus imperii esse solet, confluxus hominum, ex variis coelorum plagis et gentibus; quem Ieremias Cap. L, 37. appellat עֶרֶב, *colluviem*, et Aeschylus πάμμικτον ὄχλον, *turbam miscellam*, ubi de Babylone loquitur, *Pers.* vs. 52., quorum alii ibi, uti fit, domicilia fixerant; alii ad tempus urbem frequentabant. Hi vero ad famam adventus exercitus hostilis et imminentis obsidionis urbis perterrefacti, subito fugam cogitant, quisque *terram* et *gentem* suam respicientes. Sic Ieremias L, 28.: *vox fugientium et proripientium se ex terra Babylonia.* Imagines autem, quibus vates utitur in *fuga* hac tumultuaria depingenda, desumtae sunt ab *ovibus* dispersis, quas nemo colligere curat, et *capreis propulsis. Capreae* et *damae* sunt animalia timidissima, et propulsae a venatoribus, pedibus leves, fuga celerrimae, ut eas assequi difficile sit, quo alluditur Proverb. VI, 5. Vid. Bocharti *Hieroz.* Part. I. Lib. III. Cap. XXV. T. II. p. 309. edit. Lips. Eadem ratio est *ovium dispersarum*, et *dispulsarum* (nam post צאן repetendum est מֻדַּחַת, quum נִדַּח de *ovibus dispulsis* soleat usurpari, e. c. Deuter. XXII, 1. Ezech. XXXIV, 4.), quibus colligendis nemo operam dat, sive praeest, quarum colligendarum et defendendarum nemo curam habet, id quod voce מְקַבֵּץ indicatur. Hieronymus: „Babylonium significat et Chaldaeum populum, quod ita pavidus ad irruptionem Medorum Persarumque fugiat, quasi damula et ovis ad rugitum leonis et ululatum lupi; nec habet defensorem aut principem, cujus sequatur imperium.“ אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ *Unusquisque ad populum suum convertetur, et singuli ad terram suam fugient*, ut Hieronymus vertit, et in Commentario haec verba ita enarrat: „Postquam capta fuerit Babylon, et per portas ejus intravit hostilis exercitus, cuncta auxilia, et diversarum gentium turmae, qui-

quibus prius civitas defensabatur, ad suas provincias revertentur."

15. Misera nunc depingitur facies captae urbis: est sine ope, sine duce, nemo repente oppressos liberat; nemini parcitur; non sexui, non aetati. כָּל־הַנִּמְצָא *Omnis qui deprehenditur*, cui respondet כָּל־הַנִּסְפֶּה proprie *omnis corrasus*, scil. in plateis, vel in fuga, ut 1 Chron. XXII, 12., cf. infra XXIX, 1. XXX, 1. Doederlein: „In fuga vel *singuli* palantur, eos נִמְצָאִים dicit, vel plures acervatim oberrant, horum catervam נִסְפֶּה vocat, a סָפָה, *corradere, in acervos coire.*" Sic Alexandrini: *συνηγμένοι.* Hohriael in *Observatt.* p. 108. נִסְפֶּה *deficientem, consumtum*, coll. Genes. XIX, 15. 17. Num. XVI, 26. 1 Sam. XII, 25., notare contendit, nostrumque locum ita interpretatur: „omnes deprehensi (כָּל־הַנִּמְצָא), quicunque praesto adfuerint, gladio confodientur, non tantum robusti viribusque pollentes, sed et viribus deficientes, aegroti, hoc non impetrabunt a crudelitate victorum, ut naturae debitum persolvant, sed ipsi quoque violenta morte conficientur."

16. וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם *Eorum parvuli elidentur ipsis spectantibus.* Verbum רָטַשׁ usurpari solet in describenda inhumana saevitia militis victoris, in tenellam aetatem saevientis, ut patet ex 2 Reg. VIII, 12. et Nahum. III, 10. Cf. Ps. CXXXVII, 9. יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם *Diripientur domus eorum*, Jud. II, 14. Zach. XIV, 2. וּנְשֵׁיהֶם תִּשָּׁגַלְנָה *Et uxores eorum stuprabuntur.* Pro תִּשָּׁגַלְנָה, verbo, uti videtur, obsoleto, ad marginem legendum praecipitur תִּשָּׁכַבְנָה, *concubitum patientur*, ut Jerem. III, 2. Deut. XXVIII, 30. Cf. Zachar. XIV, 2.

17. הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת־מָדָי *En me excitantem contra eos Medos*, XXI, 2. Dan. VI, 1. אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ *Qui argentum non reputant*, non curant. וְזָהָב

 לֹא

לא יַחְפְּצוּ-בוֹ *Auroque non delectantur.* Descriptio hostis barbari et crudelis, ut Jud. V, 19. בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ, *quaestum argenti non acceperunt*, si quis vitam redimere vellet. Tantam igitur noster ait esse Medorum crudelitatem, ut frustra cruoris sitim pretio oblato quis tentet restinguere, vel auro vitam carosve pueros redimere. Cum his conveniunt Cyri verba, quibus Medos alloquitur apud Xenophontem *Cyrop.* L. V. §. 3.: "Ἄνδρες Μῆδοι, καὶ πάντες οἱ παρόντες, ἐγὼ ὑμᾶς οἶδα σαφῶς, ὅτι οὔτε χρημάτων δεόμενοι σὺν ἐμοὶ ἐξήλθετε, κ. τ. λ. *Optime novi, viri Medi, et qui adestis alii, vos ob penuriam pecuniae mecum hanc expeditionem non suscepisse.* Ammianus Marcellinus, Lib. XXIII, 6., ubi Persarum, sub quibus ille Medos quoque et Parthos censet, mores describit: *magnidici*, ait, *et graves, ac tactri, minaces juxta in adversis rebus ac prosperis, callidi, superbi, crudeles etc.*

18. Verba וּקְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה Vulgatus vertit: *sagittis parvulos interficient*, et hunc sequuti multi recentiores: *et arcubus pueros allident.* Recte quidem quod ad sensum; sed neglecta constructione Grammatica, secundum quam תְּרַטַּשְׁנָה cohaeret cum קְשָׁתוֹת. Recte Aben-Esra: *Arcus pueros* תְּבַקַּעְנָה, *diffindent*, διχοτομήσουσι. Cf. Nah. III, 10. *Arcus* Persarum praegrandes, eorumque in iis tractandis peritiam Herodotus, Xenophon et Ammianus saepe laudant. עַל-בָּנִים לֹא-תָחוּס עֵינָם *Filiis non parcet oculus eorum*, cf. not. ad Ezech. V, 11.

19. צְבִי Quae *decus* fuit, cf. Cap. XXIII, 9. Jerem. III, 19. כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת-סְדֹם וְאֶת-עֲמֹרָה *Qualis divina Sodomae Gomorrhaeque ruina est.* Verba elliptice posita sunt, ac si scriptum esset: כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֲשֶׁר הָפַךְ וגו׳, *sicut subversio Dei, qua subvertit etc.* Vocula enim אֵת supponit verbum, ad quod referatur. Simile exem-

exemplum habuimus in phrasi: דַּעַת אֶת־יְהוָה, Cap. XI, 9.

20. לֹא־תֵשֵׁב *Non habitabit*, i. e. non habitabitur,„ metonymice de urbe dicitur, quod proprie incolis competit, ut Jerem. XVII, 6. Ezech. XXVI, 20. XXXV, 9.„ ad quae loca vid. not. לָנֶצַח *In perpetuum*, XXXIII, 20. 2 Sam. 26. וְלֹא תִשְׁכּוֹן עַד־דּוֹר וָדוֹר *Nec habitaculum habebit usque generationem et generationem*, i. e. nullo incoletur aevo; eadem verba repetita Jerem. L, 39. וְלֹא־יַהֵל ׳ עֲרָבִי *Non ponet ibi tentoria Arabs*, ut Hieronymus vertit, et ita Chaldaeus quoque: *non tendet ibi Arabs tentorium suum*, יַהֵל posito pro יַאֲהִיל (Job. XXV, 5.), exspirante littera א, ut in מַכּוֹלֶת, pro מַאֲכוֹלֶת, 1 Reg. V, 25. [al. 11.], מֹסֶרֶת pro מַאֲסֹרֶת, Ezech. XX, 37., pluribusque aliis vocibus, quas collectas invenies apud Bochartum *Hieroz.* Part. Lib. I. II. Cap. XXI. T. I. p. 227. edit. Lips. Alii יַהֵל relato ad הָלַל (cf. vs. 10.) vertunt: *neque lucere ibi faciet ignem.* Ita Michaelis in *Supplemm.* p. 534.: „Arabes nempe," inquit, „ex igne nocturno, quem accendunt, eminus agnoscuntur; estque descriptio magnae vastitatis, nullam ibi uspiam lucem conspici." Interpretatio docta quidem sed dubium, num vera. וְרֹעִים לֹא־יַרְבִּצוּ שָׁם *Neque ibi stabulabuntur pastores.* רָבַץ de *gregibus pecudum recubantibus* usurpari, unde מַרְבֵּץ־צֹאן, *cubile ovium*, Ezech. XXV, 5., satis notum est. Cf. Zeph. II, 14. Hieronymus: „In tantum Babylon vastata erit atque deserta, ut ne ad pascua quidem armentorum et pecorum utilis sit. Non enim tendet ibi Arabs Saracenusque tentoria, nec pastores post vestigia gregum fessi labore quiescent."

21. Sequitur descriptio summae vastitatis, quae infra Cap. XXXIV, 11. seq. plenior et ornatior extat: et similis apud Zephaniam II, 14. Ne Nomades quidem pecus

Digitized by Google

turi ad expeditionem, *signum* proponunt in editis locis, ad quod fiat concursus, vid. supra ad XI, 12. הָרִימוּ קוֹל *Tollite vocem* videtur intelligendus esse *sonus, clangor tubae*, cujus in his rebus usus est. Sic Jerem. IV, 21. *Quosque videbo* נֵס, *signum*, *quousque audiam* קוֹל שׁוֹפָר *clangorem tubae?* Et apud eundem LI, 27. *Ponite* נֵס *signum*, vexillum, *in terra;* תִּקְעוּ שׁוֹפָר עָלֶיהָ, *clangite adversus eam buccina*, *convocate adversus eam regna, utramque Armeniam et Phrygiam.* לָהֶם, *Illis*, destructoribus Babelis, vs. 3., ut veniant, Medis et Persis, vs. 17. הָנִיפוּ יָד *Agitate manum*, quod pertinet ad convocationem, ut cum quispiam advocans alterum, quod propter distantiam loci non possit exaudiri, manum elevat, innuens ut veniat. וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים *Ut intrent portas principum*, i. e. palatia magnatum Babyloniorum; vel, ut ingrediantur portas ipsius urbis Babylonis, quae a principibus, magnatibus et proceribus habitatur. Ita recentiorum interpretum plerique. Veteres autem, Graecus et Chaldaeus sensum loci non perceperunt, ille enim: ἀνοίξατε οἱ ἄρχοντες, quasi vates incolas Babylonis alloquatur, ut portas aperiant: hic: וְיֵעֲלוּן בְּתַרְעָהָא מִתְנַדְּבִין, *et ingrediantur per portas ejus qui sponte se offerunt.* Nec Syrus satis recte: ܢܥܠܘܢ ܪ̈ܘܪܒܢܐ ܒܬܪ̈ܥܝܟܝ, *principes ingrediantur per portas tuas.* Babylon enim adhuc non est nominata. Hieronymus etiam male: *et ingrediantur portas duces.* Nam פִּתְחֵי est in statu constructo. Saadias: يدخلون الابواب بالنبل, *ingrediantur portas cum proceribus.* Schmidius vellet: *ut veniant portae principum*, i. e. principes et omne robur eorum, fere ut *portae inferorum*, Matth. XVI, 18., notant *inferni robur*. Sed phrasis hoc sensu nusquam usurpatur, et dura esset metaphora: *veniunt portae.* Michaelis pro פִּתְחֵי efferre mallet vel פְּתֻחִי vel פִּתְחָה; ver-

vertitque: *ut conveniant voluntarii mei ante portam meam* (*dass meine Freywilligen sich vor meiner Pforte versammeln*), i. e. ante palatium meum, ut recenseam eos, contra Babylonios a me mittendos. Paullo audacius Koppe verba, uti nunc ea legimus, mutanda censet. Primum enim voce וְיָבֹאוּ versum secundum finit; deinde pro פִּתְחֵי, Alexandrinorum auctoritate, פִּתְחוּ legit, et verba פִּתְחוּ נְדִיבִים ad vs. secundum refert. Vocem נָדִיב autem consueta significatione, *voluntarius*, sumit, vertitque: *voluntarii*, promti, *portas aperite*, *ipse ego mandavi sanctificatis meis* (*öffnet freywillig die Thore. Ich selbst hab' es ihnen geheissen, meinen Erkohrnen*). Doederlein in *Curis Exegett. et Critt.* p. 57. seq. נְדִיבִים intelligit de iis, *qui nomen suum sponte dant militiae*, et castra sequuntur bello indicto; perpetuas enim copias alere iis gentibus inauditum fuit. פִּתְחֵי autem *gladios nudatos* significare arbitratur, qua significatione eandem vocem occurrere censet Mich. V, 5. Ps. V, 10. Hinc verba proprie reddenda essent, *ut veniant enses evaginati voluntariorum*, quorum sensum ad linguae latinae consuetudinem adcommodatius in versione sic expressit: *ut veniant exercitus voluntarii gladio evaginato.* Qui sensus, meo quidem judicio, artificiosior videtur. Vulgaris interpretatio, quam initio adduximus, bonum sensum dat. Invitantur Medi et Persae ad occupanda magnifica Babyloniorum principum palatia, et celsas munitasque Babylonis portas, quae videbantur vim omnem hostilem facile exclusurae, vel saltem ab hoste numquam occupari posse. Xenophon *Cyropaed.* Lib. VII. expresse mentionem facit *aedificiorum principum*, τῶν ἀρχείων, quae Cyrus inter duces, comites, et socios divisit. Observandum igitur, 1) litteram praefixam ו hic sumi significatione consequentis, et vertendam *ut*; v. c. Exod. VII, 26. *Dimittite populum meum* וְיַעַבְדֻנִי, *ut serviat mihi.* 2) Vocem פִּתְחֵי hic elliptice positam esse pro

בְּפִתְחֵי,

בְּפַחְתִּי, quae ellipsis satis frequens est. Sic Deuter. XXII, 21. לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ, *scortando in domo patris sui*, est pro בְּבֵית. Et apud vatem nostrum Cap. I, 20. חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ pro בְּחֶרֶב. 3) Vocem נְדִיבִים, quod proprie *liberales*, *munificos*, hinc *quosque ingenuos*, *nobiles*, denotat (vid. Schultens. ad Hamas. p. 310), hic significare *proceres*, *principes*, ut Ps. CXIII, 8. עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ, *cum populi sui principibus*, et alias saepissime.

3. אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי *Ego* Deus exercituum, vs. 4., supremus rerum arbiter, *mandavi sanctificatis meis*, i. e. instructis et praeparatis a me, ad hanc rem tanquam sacramento militari adstrictis. Intelliguntur Medi et Persae, divino parentes jussui, et undique etiam a remotissimis locis concurrentes, atque communi auxilio Babylonem devastantes. Chaldaeus pro *sanctificatis* recte posuit *praeparatis*, qui scilicet praeparati erant ad perdendam Babylonem. *Sanctificari* dicitur omne id, quod Jovae secernitur; hinc, ubi de *copiis militaribus* usurpatur, intelligendae erunt tales, quae *sacrum* quasi *bellum* gerunt, auspice atque auctore Jova, quasque Jova ipse in eam rem elegit. Sic Jerem. XXII, 7. in prophetia adversus domum regis Judae: *et sanctificabo* (וְקִדַּשְׁתִּי) *adversus te eversores.* Et in simili adversus Judaeos, apud Zephaniam Cap. I, 7. *Sile coram Domino Jova, quia propinquus est dies Jovae; quippe Jova ordinavit sacrum sacrificii*, הִקְדִּישׁ קְרֻאָיו *sanctificavit vocatos suos*, Babylonios videlicet, ad mactandos Judaeos, et exequenda in eos Dei justitia. Sed inprimis hic comparandus est locus huic nostro plane parallelus in prophetia ejusdem argumenti apud Jeremiam LI, 27. *Tollite signum in terra; clangite buccina inter gentes*, קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ גּוֹיִם, *sanctificate adversus eam gentes.* Nimirum sanctificare hic est, ad opus aliquod eligere ac secernere. Sic Jerem. L, 44. וּמִי בָחוּר אֵלֶיהָ אֶפְקֹד *et qui electus est ad eam* destruendam, *ego*

Digitized by Google

ego disponam et ordinabo illum. גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי *Evocavi etiam fortes meos.* קָרָא hic usurpatur de *militibus* ad bellum *evocandis* et *congregandis*, qualis usus est vocis *evocare* apud Latinos, maxime in subitaria militum collectione, ut observavit Graevius ad *Florum* Lib. III. Cap. 17. לְאַפִּי *Ad iram meam*, i. e. ut irae meae exsequendae inserviant. עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי *Exsultantes excellentia mea* (cf. eandem loquutionem Zephan. III, 11.) in eversione Babelis demonstranda. Hieronymus: „Quod dicit: *fortes meos*, *et exsultantes in gloria mea*, ostendit eos non suis viribus, sed dei ira tam sublimis regni potentiam subvertisse.“ Vitringa affixum primae personae in גַּאֲוָתִי referendum censet ad vocem עַלִּיזֵי, ex idiotismo linguae, quo in constructione nominum affixum jungi solet nomini posteriori, quod tamen in versione referendum est ad prius ut הַר קָדְשִׁי, *mons meus sanctus*; Jes. LII, 10. זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ *brachium ejus sanctum*, sive potentia ejus verenda. Cf. quoque not. supra ad II, 20. Hinc vertit: *mei*, milites a me delecti, *exultabundi fastu*; ut significentur ejusmodi homines, qui magnifice de se sentientes, et alios tanquam se longe inferiores, contemnentes; hoc ipso incitantur ad fortitudinem alacritatemque, et fiduciam in negotiis suscipiendis et feliciter gerendis. Eam vero Persis et Medis indolem fuisse, veterum historiarum scriptoribus testibus. Sic Herodotus Lib. I. p. 64. edit. Stephan. de *Persis* dicit: νομίζοντες ἑαυτὰς εἶναι ἀνθρώπων μακρῷ τὰ πάντα ἀρίστας, *se ipsos omnium hominum existimantes longe esse praestantissimos in omnibus rebus.* Ita quoque, apud eundem illum Lib. I. p. 41. Croesus in oratione ad Cyrum, expresse Persarum indolem describit: Πέρσαι φύσιν ἐόντες ὑβρισταί, *Persae natura quum sint protervi.* Id vero multo magis valet de *Medis*, gente fastuosa et superba, et hoc nomine celebri.

4. Advolant citati immensa multitudine, mira celeritate, magno strepitu. קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים *Vox turbae* in

in montibus. קול hic sumendum est de sono inarticulato, quem producit strepitus et tumultus magnae et vagae multitudinis hominum. Sic infra XXXIII, 3. מקול המון נדדו עמים, *a sono strepitus fugiunt populi.* Doederlein: *jam strepitus per montes resonat. Montes* autem, qui hic intelliguntur, haud dubie sunt illa montium juga, quae Mediam ab Assyria dirimunt. דמות עם־רב *Species, similitudo, populi multi*, i. e. ac si magnus exercitus adveniat; *es lässt, als wenn ein grosses Heer zusammen käme*, ut Michaelis reddidit. Observa, quam vivide noster pingat. Babylonis incolae in montibus extremis insolitum quid conspiciunt; turbam obscuram et inordinatam; exercitus videtur esse, sed non internosci potest. Sed jam propius accedente multitudine, tumultum distinguunt: קול שאון ממלכות גוים־נאספים, *sonus est regnorum gentiumque contractarum* ad bellum, 1 Sam. XIII, 5. יהוה צבאות מפקד צבא מלחמה, *Jova exercituum Deus lustrat copias bellicosas.*

5. באים מארץ מרחק מקצה השמים *Veniunt ex regione longinqua, ab extremis coeli;* veniunt hostes barbari, e regionibus ignotis: id quod auget terrorem! Pro מקצה השמים Alexandrini hic ponunt: ἀπ' ἄκρα θεμέλια τοῦ οὐρανοῦ, *ab extremi coeli fundamento*, quasi legissent: מקצה מוסדות השמים; quae dictio occurrit 2 Sam. XXII, 8. מוסדות השמים ירגזו, *intremuerunt fundamenta coeli.* Sunt autem *fundamenta coeli* extrema terrae, ubi coelum sive circulo prospectum definienti, ὁρίζοντα dicunt, sive summis montium jugis incumbere videtur. כלי זעם יהוה *Instrumenta irae Jovae* Medos et Persas esse, vix monitu opus; perinde ac Jerem. L, 25. *Jova aperuit thesaurum suum*, penu suum, *et produxit instrumenta excandescentiae suae.* לחבל כל־הארץ *Ad perdendam totam terram* Babylonicam. Hieronymus: „Medorum atque Persarum describitur impetus, quod multis

secum

Digitized by Google

secum auxiliis congregatis, Domino eorum exercituum praecedente, ad vastitatem veniant Babylonis, ut disperdant omnem terram, non quod totum orbem vastaverint, sed omnem terram Babylonis et Chaldaeorum. Idioma est enim Sanctae Scripturae, ut omnem terram illius significet provinciae, de quo sermo est."

6. הֵילִילוּ *Ejulate* nunc, vos Babylonii. יוֹם יְהוָה *Diem Jovae* esse *diem*, *quo Jova* judicium exercet in eos, quos punire statuit, vulgatum. כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא Qui *sicut* ipsa *vastatio ab Omnipotente venit.* שֹׁד, *Vastitas*, hic designat mala, calamitatesque omnis generis; ut Hos. VII, 13. De שַׁדַּי, vid. ad Genes. XVII, 1. Hoc loco id nomen haud dubie usurpatur paronomasiae causa (שֹׁד et שַׁדַּי), unde et respicitur simul ad *vastandi*, *destruendi* notionem, quam verbum שָׁדַד habet.

7. Nuncio de hostilium copiarum adventu summo terrore percutiuntur Babylonii. עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה *Propterea omnium manus flaccescunt*, remittuntur. *Remissionem manus* notare remissionem studii, operis, laboris, in curando negotio, aut caespitationem et titubationem summam in aggrediendis et perficiendis iis, quae ad salutem urbis necessaria sunt, orationis series docet. Usurpatur eadem imago ad summam angustiam exprimendam Jerem. L, 43. Ezech. VII, 17. Zephan. III, 16. Eodem pertinet locutio, quae sequitur: וְכָל־לְבַב אֱנוֹשׁ יִמָּס *Cujusque cor liquescit*; vid. Deuter. XX, 8. infra XIX, 1.

8. וְנִבְהָלוּ *Et conturbabuntur*, consternabuntur, ut 1 Sam. XXVIII, 21. Ps. VI, 11. Notat conditionem hominis plane commoti, et sui non compotis; sive, ut bene Coccejus: perplexitatem et intricationem in consiliis, et praecipitationem in varios conatus, amentiae et insaniae plenos. צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן *Tormenta et dolo-*

Digitized by Google

dolores eos corripient, quomodo אָחַז occurrit infra XXXIII, 14. אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים *tremor corripit profanos;* et Jerem. XLIX, 24. צָרָה וַחֲבָלִים אֲחָזַתָּה כַּיּוֹלֵדָה *angustia et dolores corripuerunt eam quasi parturientem:* quod ipsum etiam apud nostrum sequitur: כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן, *instar parturientis dolent.* *A constringendo, torquendo,* radix חול *dolendi* significatum accepit, et saepius de *parturientium dolore* usurpatur; ut infra XXIII, 4. לֹא חַלְתִּי וְלֹא יָלַדְתִּי, *nec dolui parturiens, nec peperi;* et LXVI, 7. בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה, *antequam dolores partus sensisset, peperit.* Vid. Aurivillii *Dissertat.* quae inscripta est: *Hebraeorum* חול *breviter explicatum*, §. IX. p. 668 seq. edit. Michael. אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ *Quisque ad alterum stupet;* תָּמַה, *obstupescere,* vid. Genes. XLIII, 34. Ps. XLVIII, 6. פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם *Facies flammarum vultus eorum,* inflammati, tanquam igne, erunt vultus eorum. Quum nos urgent cruciatus, inflammatur facies, et toti ardemus. Male nonnulli haec verba referunt ad truculentos et ira quasi inflammatos Medorum vultus; quum totus hic versus de Babyloniis, summo pavore perculsis et conturbatis, loquatur.

9. Ipsam jam calamitatem, in Babylonios inducendam vates depingit. יוֹם יְהוָה *Dies Jovae*, de quo vs. 6. אַכְזָרִי i. q. אַכְזָר, *crudelis*, cum terminatione adjectivi, ut Jerem. VI, 23. Hieronymus: „*Crudelem* diem vocat, non merito sui, sed populi. Non est enim crudelis, qui crudeles jugulat, sed quod crudelis patientibus esse videatur. Nam et latro suspensus patibulo crudelem judicem putat." Coccejus אַכְזָרִי sumendum censet substantive, per *atrocitatem;* ut Prov. XII, 10. רַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי, *viscera impiorum sunt crudele quid.* Et in prophetia Jeremiae Cap. L, 42. de Babele, quae nostro huic vaticinio plane similis est, de ejus hostibus: אַכְזָרִי הֵמָּה, *crudeles illi, et nulla afficientur commiseratione;* pro-

Digitized by Google

proprie: *saevum et crudele quid* illi, seu, *mera saevitia.* Metaphoram hoc loco existimat desumtam a magna et horribili tempestate, quae immane saevit, et obvia quaeque prosternit; coll. Jerem. XXIII, 19. 20. XXX, 23. 24., ubi haec imago plenius expressa: *Ecce procella Jovae. Exiit aestus; et procella permanens, quae residebit in capite impiorum. Non revertetur ira Jovae, usque quo illud perfecerit.* וְעֶבְרָה *Et excandescentia*, vs. 13. X, 6. וַחֲרוֹן אַף *Et ardor irae* divinae, Ps. LXIX, 25. לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה *Ad ponendum*, reddendum (X, 6.) *terram* Babylonicam *in vastitatem* V, 9. XXIV, 12. וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה *Et perdet ab ea peccatores ejus*, terrae Babylonicae, h. e. incolae ejus, quas cum omnes pro hominibus impiis declarare vult, non *cives* urbis, sed *peccatores* ejus dicit. חַטָּאִים pro חוֹטְאִים, ut I, 28.

10. כִּי־כוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם *Nam stellae coelorum et sidera eorum non splendere facient lucem suam.* כְּסִילֵיהֶם proprie *Oriones eorum.* Nam כְּסִיל, praeter hunc locum ter, Amos V, 8. Job. IX, 9. XXXVIII, 31., sed in singulari, ut sideris nomen obvium, recentiorum plerique pro *Orione* habent, qui Arabibus الجبّار, Syris ܓܢܒܪܐ, Chaldaeis נְפִילָא, i. e. *violentus*, *gigas* vocatur; intelligunt enim Nimrodum, magnum venatorem, ut Graecorum Orion, in coelum evectum, ac Mosi jam גִּבּוֹר dictum, Genes. X, 8. Eundem כְּסִיל *stultum*, i. e. impium vocatum esse putant, quod eum ut hostem verae religionis traditionaria informat historia Asiatica, unde Arabibus et الضحّاك, *irrisor*, vocatur. Vid. Michaelis *Suppll.* p. 1280. seqq., ubi de nostro loco: „Quod in Jesaja כְּסִילִים pluraliter leguntur, ejus ratio ex hac una interpretatione reddi expeditissima potest. Plures sunt in coelo gigantes, Cepheus, Bootes, Hercules, Perseus,

 Auriga,

Auriga, Serpentarius, qui aut omnes, aut aliqui eorum, potuerunt ab Orientalibus in numerum gigantum, θεομαχῶν, referri, stultique seu impii vocari." Hieronymus: „Verbum Hebraicum *Chisile* LXX. ὠρίωνα transtulerunt. Hebraeus, quo ego praeceptore usus sum, *Arcturum* interpretatus est. Nos generaliter sequentes Symmachum, *stellam* diximus." Hebraeorum quidam Sirium, sive Canopum nomine כְּסִיל indicari putant, quod is Arabibus سُهَيْل, i. e. *stultulus* appellatur. Hillero in *Onomast. S.* p. 56. a כֶּסֶל, *spe, fiducia* (Ps. LXXVIII, 7. Job. XXXI, 24.) כְּסִיל dicitur *cynosura* s. *ursa minor*, sidus, *in quo fiducia et spes a Phoeniciis nautis posita fuit*, teste Cicerone *de Nat. Deor.* L. II. c. 41. §. 106. Sed quicquid כְּסִיל proprie significet, id certum est, denotari hoc loco *sidera majora* et *lucidiora*. לֹא־יָהֵלּוּ *Non splendere*, s. *lucere facient* lucem suam, vs. 20. XIV, 12. Job. XXXI, 26. חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ *Obtenebratus est sol in egressu suo*, i. e. in ortu suo, ut recte Hieronymus. וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַּ אוֹרוֹ *Et luna non splendere faciet lucem suam*, IX, 1. 2 Sam. XXII, 29. Hieronymus: „Est autem sensus, quod quum dies Domini crudelis advenerit; et furor ejus universa vastarit, prae timoris magnitudine mortalibus cuncta tenebrescant, et sol ipse, et luna, astraque rutilantia suum videantur negare fulgorem. Unde et coelum sacco induitur, quod scilicet tenebrae cuncta operiant, et prementibus malis nihil aliud sentiant homines, nisi quod mens videre compellit." Solent vates Hebraei rerumpublicarum subversiones hisce imaginibus pingere, vid. infra XXXIV, 4. Ezech. XXXII, 7. Joel. II, 10. III, 15. 16. Amos VIII, 9. Matth. XXIV, 29.

11. Sub תֵּבֵל, *orbe*, intelligendum esse imperium Babylonicum, ex contextu liquet; eodem modo, quo

Digitized by Google

ἡ οἰκουμένη Luc. II, 1. *Judaeam*, et Act. II, 28. *imperium Romanum* denotat. Idem quoque significasse dictionem: *universum orbem Romanum*, notum est. Sic Minos, apud Ovid. *Metamorphos.* VIII, 99.: *Creten, quae meus est orbis.*

12. אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז *Pretiosiores*, rariores, *faciam homines quam aurum.* Verbi יָקַר primam vim in *gravitate* esse, a qua et *pretiosi*, indeque *rari*, significationem acceperit, observavit Schultensius ad Proverb. XXV, 17. פָּז est *aurum purum*, *depuratum*; est enim ab Aethiop. פוז, *abstersit*, *mundavit*, unde et particip. Hophal מוּפָז, *depuratum*, *mundatum*, 1 Reg. X, 18., pro quo in loco parallelo, 2 Chron. IX, 17. legitur טָהוֹר. Alias sententias vide in Simonis *Arcano Formarr.* p. 191, 192. De אוֹפִיר vid. ad Genes. X, 29. Hieronymus: „Caussa manifesta, quare Deus visitet οἰκουμένην, id est, Babylonis mala; ut habitatore deserta redigatur in solitudinem. *Pretiosum* autem dicitur omne quod rarum est, quomodo et supra [IV, 1.] pro hominum raritate apprehendere legimus septem mulieres unum virum. Et in Samuelis volumine [1 Sam. III, 1.] continetur: *Sermo Domini erat pretiosus in diebus illis*, id est, rarus.“

13. בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת *In excandescentia Jovae*, Dei *agminum*. בְּעֶבְרָה hic positum est pro בְּעֵת עֶבְרָה *tempore excandescentiae*, sive *excandescente* Jova; quod prophetam velle, membrum posterius docet. Sic Ps. IV, 2. בְּקָרְאִי, *me invocante* vel *clamante*, dum *ego clamo*, vel *invoco*. Notat ב in tali contextu *tempus* vel statum, ut Graecorum διὰ, illi respondens. Omnes autem hujus versus imagines desumtae sunt a tempestate vehemente, quae ingenti cum fragore coelorum detonat in terram, et in eam inducit maximas rerum commotiones et vastationes. Confer infra XXIV, 19. 20. 2 Sam. XXII, 8.

Digitized by Google

14. Vivide depingitur summus metus et fuga Babyloniorum. Erat Babylone, ut in maioribus urbibus et capitibus imperii esse solet, confluxus hominum, ex variis coelorum plagis et gentibus; quem Ieremias Cap. L, 37. appellat עֶרֶב, *colluviem*, et Aeschylus *πάμμικτον ὄχλον*, *turbam miscellam*, ubi de Babylone loquitur, *Pers.* vs. 52., quorum alii ibi, uti fit, domicilia fixerant; alii ad tempus urbem frequentabant. Hi vero ad famam adventus exercitus hostilis et imminentis obsidionis urbis perterrefacti, subito fugam cogitant, quisque *terram* et *gentem* suam respicientes. Sic Jeremias L, 28.: *vox fugientium et proripientium se ex terra Babylonia.* Imagines autem, quibus vates utitur in *fuga* hac tumultuaria depingenda, desumtae sunt ab *ovibus* dispersis, quas nemo *colligere* curat, et *capreis propulsis*. *Capreae* et *damae* sunt animalia timidissima, et propulsae a venatoribus, pedibus leves, fuga celerrimae, ut eas assequi difficile sit, quo alluditur Proverb. VI, 5. Vid. Bochartı *Hieroz.* Part. I. Lib. III. Cap. XXV. T. II. p. 309. edit. Lips. Eadem ratio est *ovium dispersarum*, et *dispulsarum* (nam post אֵין repetendum est מֵזִיחַ, quum נִדָּח de *ovibus dispulsis* soleat usurpari, e. c. Deuter. XXII, 1. Ezech. XXXIV, 4.), quibus colligendis nemo operam dat, sive praeest, quarum colligendarum et defendendarum nemo curam habet, id quod voce מְקַבֵּץ indicatur. Hieronymus: „Babylonium significat et Chaldaeum populum, quod ita pavidus ad irruptionem Medorum Persarumque fugiat, quasi damula et ovis ad rugitum leonis et ululatum lupi; nec habet defensorem aut principem, cujus sequatur imperium." אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ *Unusquisque ad populum suum convertetur, et singuli ad terram suam fugient*, ut Hieronymus vertit, et in Commentario haec verba ita enarrat: „Postquam capta fuerit Babylon, et per portas ejus intrarit hostilis exercitus, cuncta auxilia, et diversarum gentium turmae, qui-

Digitized by Google

quibus prius civitas defensabatur, ad suas provincias revertentur."

15. Misera nunc depingitur facies captae urbis: est sine ope, sine duce, nemo repente oppressos liberat; nemini parcitur; non sexui, non aetati. כָּל־הַנִּמְצָא *Omnis qui deprehenditur*, cui respondet כָּל־הַנִּסְפֶּה proprie *omnis corrasus*, scil. in plateis, vel in fuga, ut 1 Chron. XXII, 12., cf. infra XXIX, 1. XXX, 1. Doederlein: „In fuga vel *singuli* palantur, eos נִמְצָאִים dicit, vel plures acervatim oberrant, horum catervam נִסְפֶּה vocat, a סָפָה, *corradere, in acervos coire*." Sic Alexandrini: συνηγμένοι. Hohnizel in *Observatt.* p. 108. נִסְפֶּה *deficientem, consumtum*, coll. Genes. XIX, 15. 17. Num. XVI, 26. 1 Sam. XII, 25., notare contendit, nostrumque locum ita interpretatur: „omnes deprehensi (כָּל־הַנִּמְצָא), quicunque praesto adfuerint, gladio confodientur, non tantum robusti viribusque pollentes, sed et viribus deficientes, aegroti, hoc non impetrabunt a crudelitate victorum, ut naturae debitum persolvant, sed ipsi quoque violenta morte conficientur."

16. וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם *Eorum parvuli elidentur ipsis spectantibus.* Verbum רָטַשׁ usurpari solet in describenda inhumana saevitia militis victoris, in tenellam aetatem saevientis, ut patet ex 2 Reg. VIII, 12. et Nahum. III, 10. Cf. Ps. CXXXVII, 9. יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם *Diripientur domus eorum*, Jud. II, 14. Zach. XIV, 2. וּנְשֵׁיהֶם תִּשָּׁגַלְנָה *Et uxores eorum stuprabuntur.* Pro תִּשָּׁגַלְנָה, verbo, uti videtur, obsoleto, ad marginem legendum praecipitur תִּשָּׁכַבְנָה, *concubitum patientur*, ut Jerem. III, 2. Deut. XXVIII, 30. Cf. Zachar. XIV, 2.

17. הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת־מָדָי *En me excitantem contra eos Medos*, XXI, 2. Dan. VI, 1. אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ *Qui argentum non reputant*, non curant. וְזָהָב

 לֹא

לא יַחְפְּצוּ־בוֹ *Auroque non delectantur.* Descriptio hostis barbari et crudelis, ut Jud. V, 19. בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ, *quaestum argenti non acceperunt*, si quis vitam redimere vellet. Tantam igitur noster ait esse Medorum crudelitatem, ut frustra cruoris sitim pretio oblato quis tentet restinguere, vel auro vitam carosve pueros redimere. Cum his conveniunt Cyri verba, quibus Medos alloquitur apud XENOPHONTEM *Cyrop.* L. V. §. 3.: Ἄνδρες Μῆδοι, καὶ πάντες οἱ παρόντες, ἐγὼ ὑμᾶς οἶδα σαφῶς, ὅτι οὔτε χρημάτων δεόμενοι σὺν ἐμοὶ ἐξήλθετε, κ. τ. λ. *Optime novi, viri Medi, et qui adestis alii, vos ob penuriam pecuniae mecum hanc expeditionem non suscepisse.* AMMIANUS MARCELLINUS, Lib. XXIII, 6., ubi Persarum, sub quibus ille Medos quoque et Parthos censet, mores describit: *magnidici*, ait, *et graves, ac taetri, minaces juxta in adversis rebus ac prosperis, callidi, superbi, crudeles etc.*

18. Verba וּקְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה Vulgatus vertit: *sagittis parvulos interficient*, et hunc sequuti multi recentiores: *et arcubus pueros allident.* Recte quidem quod ad sensum; sed neglecta constructione Grammatica, secundum quam תְּרַטַּשְׁנָה cohaeret cum קְשָׁתוֹת. Recte Aben-Esra: *Arcus pueros* תְּבַקַּעְנָה, *diffindent*, διχοτομήσουσι. Cf. Nah. III, 10. *Arcus* Persarum praegrandes, eorumque in iis tractandis peritiam Herodotus, Xenophon et Ammianus saepe laudant. עַל־בָּנִים לֹא־תָחוּס עֵינָם *Filiis non parcet oculus eorum*, cf. not. ad Ezech. V, 11.

19. צְבִי Quae *decus* fuit, cf. Cap. XXIII, 9. Jerem. III, 29. כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה *Qualis divina Sodomae Gomorrhaeque ruina est.* Verba elliptice posita sunt, ac si scriptum esset: כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֲשֶׁר הָפַךְ וגו׳, *sicut subversio Dei, qua subvertit etc.* Vocula enim אֶת supponit verbum, ad quod referatur. Simile exem-

exemplum habuimus in phrasi: דַּעַת אֶת־יְהוָה, Cap. XI, 9.

20. לֹא־תֵשֵׁב *Non habitabit*, i. e. non habitabitur,, metonymice de urbe dicitur, quod proprie incolis competit, ut Jerem. XVII, 6. Ezech. XXVI, 20. XXXV, 9.,, ad quae loca vid. not. לָנֶצַח *In perpetuum*, XXXIII, 20.. 2 Sam. 26. וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד־דּוֹר וָדוֹר *Nec habitaculum habebit usque generationem et generationem*, i. e. nullo incoletur aevo; eadem verba repetita Jerem. L, 39. וְלֹא־יַהֵל עֲרָבִי *Non ponet ibi tentoria Arabs*, ut Hieronymus vertit, et ita Chaldaeus quoque: *non tendet ibi Arabs tentorium suum*, יַהֵל posito pro יַאֲהִיל (Job. XXV, 5.), exspirante littera א, ut in מַכֹּלֶת, pro מַאֲכֹלֶת, 1 Reg. V, 25. [al. 11.], מָסֹרֶת pro מַאֲסֹרֶת, Ezech. XX, 37., pluribusque aliis vocibus, quas collectas invenies apud Bochartum *Hieroz.* Part. Lib. I. II. Cap. XXI. T. I. p. 227. edit. Lips. Alii יַהֵל relato ad הָלַל (cf. vs. 10.) vertunt: *neque lucere ibi faciet ignem.* Ita Michaelis in *Supplemm.* p. 534.: „Arabes nempe," inquit, „ex igne nocturno, quem accendunt, eminus agnoscuntur; estque descriptio magnae vastitatis, nullam ibi uspiam lucem conspici." Interpretatio docta quidem sed dubium, num vera. וְרֹעִים לֹא־יַרְבִּצוּ שָׁם *Neque ibi stabulabuntur pastores.* רָבַץ de *gregibus pecudum recubantibus* usurpari, unde מַרְבֵּץ־צֹאן, *cubile ovium*, Ezech. XXV, 5., satis notum est. Cf. Zeph. II, 14. Hieronymus: „In tantum Babylon vastata erit atque deserta, ut ne ad pascua quidem armentorum et pecorum utilis sit. Non enim tendet ibi Arabs Saracenusque tentoria, nec pastores post vestigia gregum fessi labore quiescent."

21. Sequitur descriptio summae vastitatis, quae infra Cap. XXXIV, 11. seq. plenior et ornatior extat: et similis apud Zephaniam II, 14. Ne Nomades quidem

pecus

Digitized by Google

pecus huc ad pascendum ducent; loca enim haec infesta erunt et perstrepent ululatu et sibilis noxiarum et terribilium animantium. ציים Bocharto *Hieroz.* P. I. L. III. C. XIV. T. II. p. 206. seqq. sunt *feles agrestes*, collato Arabico ضيون, quo nomine tamen Aurivillius in Dissertat. *de nominibus animalium, quae leguntur Esaj.* XIII, 21. p. 294. Dissertatt. a Michael. editt. *Lemurem volantem*, seu *vespertilionem Vampyrum* Linn. significari censet. Sed vide quae monuimus ad Bochartum p. 209. edit. Lips. Hieronymus: „Inter parietinas et angustias veterum ruinarum habitabunt *Siim*, quod soli LXX. *bestias* [θηρία] transtulerunt, alii ipso nomine, quod apud Hebraeos scriptum est, volentes genera daemonum intelligere vel phantasmata. *Et replebuntur*, inquit, *domus*, ut nos diximus, *draconibus* [וּמָלְאוּ בָתֵּיהֶם אֹחִים], ut Aquila transtulit, *typhonibus*, ut Symmachus, *Obim* [ὠχεὶμ], ipsum verbum Hebraicum exprimens, LXX. vero et Theodotio *clamores* vel *sonitus* interpretati sunt." Similiter Bochartus l. c. P. I. L. III. C. XV. p. 212. seqq. collato Arabico وحي et وحاة, *vox sonora*, hebraeo אחים *ferarum ululatus*, quibus deserta personant, intelligendos censet. Sed Aurivillio (l. c. p. 301.) אחים sunt *bubones*, cui et nos adstipulati sumus ad Bochartum p. 214. not. Apud multas gentes bubonum genus abominabile et portentosum vulgus credidit, unde Ovidius: *ignavus Bubo dirum mortalibus omen.* Rapaces hae aves abdita et tenebrosa quaerunt loca, stridulo et importuno clamore noctis augent horrorem, dirutis domibus, silva circumquaque obsitis, tenentur, ibique ova ponere solent, et infausti quid visus eorum arguit. בנות יַעֲנָה, proprie *filiae clamoris*, esse *struthiones feminas*, probavit Bochartus *Hieroz.* P. II. L. II. C. XIV. T. II. p. 811. seqq. edit. Lips. Aurivillio sunt *noctuae*, quam sententiam, jam a Fullero allatam, idoneis argumentis refu-

Digitized by Google

refutavit Bochartus l. c. וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ־שָׁם Hieronymus vertit: *et pilosi saltabunt ibi*, „vel incubones, vel satyros, vel sylvestres quosdam homines, quos nonnulli *fatuos ficarios* vocant, aut daemonum genera intelligunt.“ Plura vid. in Bocharti *Hieroz*. P. II. L. VI. C. VII. T. III. p. 825. edit. Lips. Doederlein intelligit *Faunos*, vel id simiarum genus, cui *Maimon* seu *Mermon* nomen; hae enim hirsutis pilis adspectuque hircis (quos שְׂעִירִים Hebraei dicunt) similes videntur.

22. וְעָנָה *Et respondebunt*, i. e. ululabunt alternis vicibus. Cf. infra XXVII, 2. 1 Sam. XXI, 12. אִיִּים *thoes*, hyaenae species; Arabibus بنات آوي dicti, a sono, quo agros Syriae personant, cum noctu turmatim cursitant. Horum et maxime proprium est, quod alternis ululatibus sibi mutuo respondeant. Vid. Bocharti *Hieroz*. P. I. Lib. III. Cap. XIII. T. II. p. 180. edit. Lips. בְּאַלְמְנוֹתָיו *In palatiis ejus* dirutis, pro בְּאַרְמְנוֹתָיו (quod ipsum in codicibus nonnullis legitur), literis ל et ר permutatis, ut et in aliis linguis. Sic apud Arabes ختر et ختل, *decepit*, نثرة et نثلة *lorica ampla*. Vid. Schultensii *Clavem Dialector*. p. 253. et 297. atque A. J. Arnoldi *Zur Exegetik und Kritik des A. T.* p. 40. not. Cf. Ezech. XIX, 7. אַלְמְנוֹת alias *viduas* notare constat. Hinc Kocherus: „Singularis acuminis atque elegantiae esse potius quam meri casus videtur, pro אַרְמְנֹתָיו dici אַלְמְנֹתָיו, tanquam *vidua* palatia, a dominis vacua.“ תַּנִּים Hieronymus *dracones* magnos, qui cristati sint et volantes, interpretatur, quem plures alii sequuntur. Sed *dracones* esse תַּנִּינִים, a singulari תַּנִּין, תַּנִּים vero *Schacalos*, a תַּן, coll. Arab. ذيبان, *lupus*, qui cum cane illo fero, cui *Schacal* nomen, proxima cognatione est conjunctus, post Ed. Pocockium in *Commentar. ad* Mich.

Mich. I, 8., pluribus docuit Schnurrer in *Dissertat. ad Esaj.* XXVII., in *Dissertatt.* p. 525., refertque Rabbi Tanchum, Judaeum Hierosolymitanum, et praestantissimum commentatorem, in Commentario suo Arabico, cujus exemplum extat in Bibliotheca Bodleiana Oxonii, pluribus locis negare, תַּנִּים unquam *draconis* significationem habere, sed bestiam, cui nomen sit ابن اوي, denotare. Cf. Bocharti *Hieroz.* T. III. p. 228. edit. Lips. Respondent igitur h. l. תַּנִּים bene τοῖς אִיִּים, in membro priore. בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג *In palatiis voluptatis*, in palatiis, quae quondam deliciarum et luxuriei sedes erant. וְקָרוֹב לָבוֹא עִתָּהּ *Prope autem est, ut veniat*, cf. vs. 6. LVI, 1. Jerem. XLVIII, 16. — XX. Ταχὺ ἔρχεται. Cf. Apoc. I, 1. XXII, 7. 12. וְיָמֶיהָ לֹא יִמָּשֵׁכוּ *Et dies ejus non protrahentur*, Ezech. XII, 25. 28., cf. Nehem. IX, 30. LXX. Οὐ χρονιεῖ. Vulgatus: *dies ejus non elongabuntur.*

XIV, 1. Regno Babylonico deleto, liberabuntur Israelitae a servitute Babyloniorum, atque in patriam tellurem redibunt. כִּי יְרַחֵם יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב *Nam miserebitur Jova Jacobi*, longi et aerumnosi Judaeorum exilii misertus, XLIX, 13. LX, 10. וּבָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל *Et eliget adhuc Israelem*, eos iterum in populum sibi earum assumet. וְהִנִּיחָם עַל־אַדְמָתָם *Et collocabit eos* (Genes. II, 15.) iterum *in terram suam.* וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם *Et adjunget se peregrinus eis*; verbum לָוָה cum עַל construitur, ut Num. XVIII, 2. וְנִסְפְּחוּ *Et cooptabuntur*, 1 Sam. II, 36. XXVI, 19. Hab. II, 15. Job. XXX, 7.

2. וּלְקָחוּם עַמִּים *Et suscipient eos populi*, externi populi Judaeos remigrantes omni studio et auxilio prosequentur. וְהִתְנַחֲלוּם ⌞ וְלִשְׁפָחוֹת *Et occupabunt illos ut hereditatem Domus Israel in terra Jovae in servos et ancillas*, i. e. Hebraei in terram patriam reduces, populos

los exteros, a quibus vexati, afflicti, aut subacti fuerant in servitutem, sibi proprio quodam et stabili jure habebunt obnoxios, tanquam servos et ancillas. הִתְנַחֵל enim est, aliquid ut suum certo et stabili jure possidere, sibi vindicare, vid. Levit. XXV, 46. Num. XXXIV, 13. אַדְמַת יְהוָה esse *terram Israeliticam* vix monitu opus, dicitur quoque ita Hos. IX, 3. וְהָיוּ שֹׁבִים לְשֹׁבֵיהֶם *Et erunt capientes qui se ceperant*, uti Vulgatus vertit, i. e. capient et subjicient sibi eos, quibus ante servierant, cf. 1 Reg. VIII, 46. וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם *Et dominabuntur exactoribus suis*, i. e. ab iis exigent imposita vectigalia, quibus olim ea pensitare consueverant. Cf. LX, 14.

3. בְּיוֹם הָנִיחַ *Die quo requiem dabit*, XXVIII, 12. Deut. XII, 10. Jos. XXII, 4. מֵעָצְבְּךָ *A dolore tuo*, aegritudine tua, Ps. CXXXIX, 24. 1 Paral. IV, 9. וּמֵרָגְזֶךָ *Et a commotione et trepidatione tua*, Ezech. XII, 18. Habac. III, 1. וּמִן־הָעֲבֹדָה הַקָּשָׁה *Et a servitute gravi*, respicit ad Exod. I, 14. אֲשֶׁר עֻבַּד־בָּךְ *Qua servitus praestita est per te*, qua servire coactus es. Pyal verbi עֻבַּד praeter hunc locum semel tantum, Deuter. XXI, 3. obvium.

4. Sequitur nunc praeclarum illud epinicium in regni Babylonici occasum, quod data opera illustravit Aurivillius in singulari Dissertatione, quae extat in omnium Aurivillianarum Dissertatt. collectione a Michaele edita p. 389. seqq. Eleganter translatum illustratumque hoc carmen legitur quoque a C. G. Justi in libro a se edito: *National-Gesänge der Hebräer*, p. 92. seqq. Vid. et *Blumen althebräischer Dichtkunst*, p. 449. וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל הַזֶּה *Et attolles carmen hoc*. Hebraeum מָשָׁל, aeque ac مثل Arabum, significat *similitudinem*, hinc vero nunc brevius dictum, grave translato et acuto sensu, uti ex titulo Proverbiorum constat, nunc longius car-

carmen, quo, ficta sub parabola, eo consilio res proponitur alia, ut animos audientium et legentium eo fortius feriat. *Orationem* igitur *elatam et gravem, comparationibus, imaginibus, figuris multum ornatam* recte dixit Lowthus in Praelect. IV. *de Poesi Hebraeor.* p. 64. 65. edit. Goetting. Bene vocis מָשָׁל significationes exposuit quoque Zieglerus in Introduct. in Commentar. ad Prov. 9. 2. p. 5. 6. Eodem sensu vox nostra occurrit Num. XXI, 27. XXIII. et XXIV., saepius Mich. II, 4. Proprium autem hoc est poetis Hebraeis, ut medio carmini aliud intexant sonantius jam et majus carmen, cui collata reliqua oratio paene prosa videtur; fingantque epinicium aut epicedium, pro more gentis a poetis mulieribusque canendum, vid. Jesaj. XXVI, 1. seqq. XXVII, 2. 3. 4. 5. Jerem. IX, 16—20. Cujus prosopopoeiae mira vis est, tum quia magis videmur nobis in rem praesentem venire, ipsisque jam victoriis aut malis interesse, epinicia ista aut epicedia audientes: tum quod admirabilius quid ac divinius persentiscimus, cum reliqui carminis sensu jam adfecti majus aliquid auribus haurimus. עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל *Super regem Babelis.* Qui *rex Babylonis* hic dicitur, non tam certum aliquem e Babyloniis regem videtur indicare, quam metonymice et poetica sub figura, ipsum Babylonium imperium. Cantici exordium e medio sumtum ipsius rei tanquam praesentissimae: subita Judaeorum exclamatio, gaudium eorum et admirationem ob insperatas rerum vices et interitum tyranni exprimens. אֵיךְ שָׁבַת נֹגֵשׂ *Quomodo cessavit exactor?* siccine cessavit splendidissimum potentissimumque imperium? Est mirantis cum sarcasmo et simul gaudentis. Quod sequitur, מַדְהֵבָה, hic tantummodo obvium, LXX. vertunt *ἐπισπουδαστής*, Vulgatus *tributum*, Chald. תְקוֹף חַיָּבָא *ferocitas impii*, Syrus ܡܫܥܒܕܢܐ *exactor.* At enimvero quum nostro מַדְהֵבָה haud dubie *auri* significatio

catio insit (דְּהַב enim Chaldaice est pro זְהַב); mirum sane videri possit, a nullo veterum illam expressam esse. Satis verisimile igitur est, illos interpretes legisse מַרְהֵבָה, quod ipsum in editione Thessalonicensi scriptum invenit Doederlein, qui id vertit *turbatrix*, collato Syriaco ܪܗܒ, *tumultuatus est*, *trepidare fecit*. Quum vero idem verbum in Aphel sit *festinare fecit*; Michaelis, qui hanc lectionem vulgari praefert, reddit *urgens* (*die zur Arbeit dringende Gebieterin*); quod haud male antecedenti נֹגֵשׂ respondet. מַדְהֵבָה autem, quod nos legimus, varie potest accipi. Plerique a דְּהַב ducunt, explicantque vel *auri cupida*, vel *tributum auro pendendum*. Ex Arabico ذهب *abegit*, *periit*, vertit Schultensius (in Animadverss. Philolog. ad h. l.) *perdens*, aut, *agens spolia* nempe aliarum gentium. Id Dathio quoque placuit, qui hoc incisum vertit: *qui fit ut cesset exactor*, *qui vi omnia abigebat?* Vitringa מַדְהֵבָה reddit *auream*, intelligitque מַטֶּה seu שֵׁבֶט, *virgam*, *sceptrum*: cui interpretationi cum obverti possit, מַטֶּה et שֵׁבֶט esse masculini, מַדְהֵבָה autem feminini generis; id verbum sumendum vult *genere neutro*, quod cum Hebraei non haberent, haud raro genere femineo efferant (vid. Glassii *Philolog. S.* Lib. I. Tract. I. Can. XIX. p. 51. edit. Dathe). Hinc vertit: *quomodo cessavit exactor! cessavit aureum* illud scil. sceptrum. Duriuscule, si quid sentio. Aliter Aurivillius: „transferri,“ inquit „in linguis pluribus persaepe solet *auri* et *argenti* splendor ad res significandas magni pretii, gloriae, faustitatis. Cf. Esr. VIII, 27. Proverb. XX, 15. XXII, 1. Job. XXVIII, 16. 19. Graecis: sol χρυσωπὸς, Thetis ἀργυρόπεζα, χρυσόχειρ, qui aureas, h. e. pulchras habet manus. Latinis: *aureus sol*, *aurea aetas*, *aurea caesaries*, *argenteae oves etc.* Cum ergo putemus, auri intextam speciem a vate nostro, et expictum auri thesaurum, aut gentem, undique aurum corradentem,

 ubi

Digitized by Google

ubi iniquas opes Babylonias, fastum, arrogantemque sui fiduciam accusaret?“ *Aurea, auro ornata*, *κεχρυσωμένη χρυσῷ*, vocatur quoque Babylon mystica, Apocal. XVII, 4., quod in versione hujus loci Syriaca eodem nomine iisdemque fere, quo nostro loco, litteris redditur ܡܕܗܒܬܐ ܡܕܗܒܐ.

5. שָׁבַר יְהוָֹה מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט מֹשְׁלִים *Diffregit Jova baculum impiorum, virgam tyrannorum.* „מַטֵּה, et שֵׁבֶט *baculum* significant proprie, dein *sceptrum*, supremae majestatis symbolum, quod ligneum initio fuisse, testis est Homerus (Il. I. vs. 234.). Nunc metonymice notat imperium [cf. IX, 3. X, 24.] cujus casum propheta praedicit, quodque *impiorum* et *tyrannorum* appellat, quia tales futuri, qui tenerent, singuli.“ AURIVILLIUS.

6. מַכֶּה עַמִּים בְּעֶבְרָה *Percutiens* (X, 20.) baculus ille (vs. 5.) *populos cum furore*, atroci saevitia *caedebat.* מַכַּת בִּלְתִּי סָרָה *Plaga defectus recessionis*, i. e. plaga, quae non remittit. Ictibus percussit continuis. Ante vocem בִּלְתִּי, quippe, in origine, nomen substantivum, forma status constructi, מַכַּת, est omnino analoga. רֹדֶה בְאַף גּוֹיִם *Imperitans*, sive, ut vertit N. G. Schroederus (*de Vest. Mulier. Hebr.* p. 379.), *proculcans in ira populos*, propria verbi רָדָה vi expressa, quae est in *calcando* (ut Arabum رَدَى). Eadem phrasis infra LXIII, 6. וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי, *proculcabo populos in ira mea.* Verba מֻרְדָּף בְּלִי חָשָׂךְ LXX. vertunt: *παίων ἔθνος πληγὴν* (Aldina *πληγῇ*) *θυμοῦ ἣ οὐκ ἐφείσατο*, *percutiens gentem plaga furoris, quae non pepercit.* Syrus: *persequentes* (ܪܳܕ̈ܦܺܝܢ) *sine clementia.* Chaldaeus: *servire faciens* (מַפְלַח) *sine cessatione.* Vulgatus: *persequentem crudeliter.* Videntur ii extulisse vel: מֻרְדָּף, vel מַרְדִּיף sive מִרְדָּף. Hinc „vix dubitem,“

Dathius

Dathius inquit, „legendum esse active מְרַדֵּף, aut si mavis, in conjugatione prima רֹדֵף, ut respondeat praecedenti רֹדֶה. Pro qua lectione dici posset, Mem ex praecedenti voce, in Mem desinente, errore scribarum, saepe admisso, repetitum esse. Sed ne opus quidem est illa mutatione, nam conjugatio Piel ejusdem significationis quoque in usu fuit, atque sic Vulgatus et Syrus verterunt." Verum nulla erit difficultas in eo, quod nos legimus, מֻרְדָּף, si cum Aurivillio id sumamus pro forma nominali substantivi e participio Hophal, quam tum significare oportebit *persecutionem* sensu passivo. Participiorum formas Hebraeis frequenter usurpari instar nominum substantivorum, satis notum est. Adsunt ex Hophal מוּסָר, *disciplina*, *eruditio*, מוּסָד, *fundatio*, 2 Chron. VIII, 16., מֻצָּב *loco suo posita munitio* Jes. XXIX, 3., מֻטֶּה unde מֻטּוֹת, *extensiones*, Jes. VIII, 8., מָעֳמָד *statio* Ps. LXIX, 3. Hoc modo, in parallelismo, qui Hebraeo carmini proprius, praecedenti מַכַּת apprime respondebit מֻרְדָּף, et posterior periodus ad verbum erit vertenda: *imperitans ira in gentes*, *persecutio*, quam hae patiebantur, adflictatio, quam patiebantur ab iis, qui ipsas urgebant, *non cohibita*, excessit modum. Minus placet, quod Kocherus proposuit: „*ad persequendum incitatus* nihil pepercit; i. e. mandatam divinitus permissamque gentium, sed Israelitarum maxime, castigationem exercendo, modum non adhibuit; per superbiam, furoremque crudelissime saeviens. Aut si quid melius potiusque: nam מֻרְדָּף vi suae formae ut *persequi jussum*, sic et eum, *quem quis juberetur persequi*, aut generatim etiam quemvis *vexationi expositum obnoxiumque* dicere poterat." Non satis apte membrorum parallelismo, si quid judico.

7. נָחָה שָׁקְטָה כָּל־הָאָרֶץ Sed nunc, subverso tyrannico isto imperio, *requiescit*, *tranquilla est*, *qua patet*,

terrae. גָּחָה et שָׁקְטָה nulla junguntur copula. Si ו interponeretur, e Syro et Latino, πάθος languesceret. אֶרֶץ, *terram*, poni pro incolis, ad quos acta res proxime pertinebat, vix opus monere. פָּצְחוּ רִנָּה Alexandrini recte verterunt βοᾷ μετ' εὐφροσύνης. Nam פָּצַח, Arab. فصح, فضح et فضخ, proprie est *erumpere*, hinc *eloqui*, *disserere* (ut multis probavit Schultensius in Animadverss. philolog. ad h. l.), unde et Jes. LIV, 1. verterunt Graeci ῥῆξον καὶ βόησον, quod ipsum excitatum Gal. IV, 27. a Syro vertitur ܐܬܦܨܚܝ, *erumpe*, nempe *gaudio*. Videtur tamen et apud Syros proprie non de quovis gaudio, sed quod cum strepitu aliquo et *fragore erumpit*, usurpari, ut bene observat Ludov. de Dieu ad h. l. Nec aliter Terentius *Eunuch*. Act. III. Sc. 5. v. 2.

Jamne erumpere hoc licet mihi gaudium.

Verba פָּצְחוּ רִנָּה ad eosdem illos, terrae incolas, pertinere, usu impersonali, quo, non minus ac Latini, personam 3. plur. frequentant Orientales, recte monet Aurivillius. „Est," inquit, „constructio ad sensum, quam dicunt Grammatici, nihilque proinde attinet, exquirere, an referri ad פָּצְחוּ possit אֶרֶץ, nam cohaeret sane tanquam nominativus cum נָחָה שָׁקְטָה; aut vim quandam hic afferat distinctio per Atnachum. Si vel ponatur maxima, haud tamen oberit affectui, qui singulis incumbens locutionibus, has fecit brevissimas. Damnat idem Hubigantii conjecturam, qua פָּצְחוּ junxit voci בְּרוֹשִׁים, ut nominativo, per se inanem, et ne ratiuncula quidem nixam ulla."

8. בְּרוֹשִׁים et אַרְזֵי לְבָנוֹן esse *cedros* et *pinus Libani* ostendit Celsius *Hierobot*. I. p. 74. seq. et p. 106. seq. Hae gaudent לְךָ, *de te*, seu *propter te*, nunc videlicet nocendi facultate exutum. Ea enim significatione praefixam

fixam ל sumi posse, monstrant loca Genes. XI, 13. Ps. LXXI, 10. Levit. XIX, 28., ita vero sumendam hic esse, per se patet. Nam ad ipsum Babylonium vertitur oratio, quin et hunc alloqui tutae jam arbores finguntur, atque dicere: te extincto (מֵאָז שָׁכַבְתָּ, *a momento quo*, *ex tempore quo decubuisti*) non יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ, *ad nos adscendet* porro, qui succidat. Neque enim audiendus Vitringa, qui עָלֵינוּ vertit *folia* aut *cacumina nostra*, junxitque proxime praecedenti הַכֹּרֵת, frigide nimium et invitis accentibus, praesertim quum frequenter soleat עָלָה per particulam עַל construi. Dathius tamen quoque עַל h. l. substantive usurpatum censet pro *summo rei*; ut *arborum cacumina* seu *vertices* significentur. Obvium ubique in sermone sedatiori לֵאמֹר quisque senserit intelligendum. At non expressit vates, ut affectus impetum in loquentibus aemularetur. Est vero, tum conversa oratio ad res et personas absentes, ac si coram adstarent, tum informata species inanimatarum, quasi vita et humanis sensibus fruerentur, hosque etiam verbis exprimerent, in omni et Poesi et elatiori Prosa usitatissima. Cf. 1 Chron. XVI, 31. Ps. LXXVII, 17. XCVI, 11—13. XCIII, 7. 8. Job. XXXVIII, 35. Habac. III, 10. in quibus coeli dicuntur laetari, terra exsultare, fluvii palmis complodere, montes certatim in cantum adventante Jova, erumpere, aquae Deum videre et tremere, abyssus vocem edere manusque in sublime extollere, arbores sylvaeque canere, fulgura Deum alloqui, et, praesto esse sese mandanti, asseverare etc. Neque ignotum Virgilianum *Eclog.* V. vs. 68.

Ipsi laetitia voces ad sidera jactant
Intonsi montes; ipsae jam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta. — —

In nostro, ubi pervadentis omnia gaudii pingitur amplitudo, cedri et pinus Libani universam Syriae et Palae-

ſtinae regionem, quam mons Libani nobilitaverat, ſiſtunt, „et quia procerae, eximiae lateque conſpicuae arbores illae, magni principes regesque ſaepe iis ſignificantur, cf. Dan. IV, 10. 11. Jeſ. II, 13. X, 18. 33. 34. XL, 24., et Glassii *Philolog.* S. p. 1107. edit. Dath. Nam verſum noſtrum proprie capere de arboribus, quas exſcindere amplius, ad ſtruenda inde faſtuoſa palatia, aut paranda bellica munimenta, non poſſet exciſus Babylonius, foret tenuius, quam ut ceteris, de quibus agitur, ſatis conveniret. Hieronymus: „Per *abietes* et *cedros Libani* principes gentium intellige, qui Nabuchodonoſor percutiente ſucciſi ſunt, qui et ipſi in vocem laetitiae perrumpentes dicunt: ex quo ad inferna deductus es, nullus alius potuit inveniri, qui magnos potentesque ſuccideret."

9. Sequitur orci, ſive infernae regionis audaciſſima proſopopoeia: excitat ille incolas ſuos, principum manes et defunctorum regum umbras; protinus omnes de ſoliis ſurgunt, et regi Babylonio venienti obviam procedunt; inſultant ei et illudunt, et ex ejus calamitate ſuae ſortis quaerunt ſolatia. Eandem etiam ſcenam cum eodem adjunctorum apparatu egregie inſtruxit Ezechiel, Cap. XXXII, 18—32., qui pro more hanc imaginem ſumit a Jeſaja et amplificat. שְׁאוֹל eſſe ᾅδην, ſeu *orcum* Hebraeorum notiſſimum eſt, et aderat jam ſupra V, 14. „Varias notiones, quas Hebraei hac voce exprimunt, earumque originem et progreſſum bene expoſuit Zieglerus in *Excurſu primo ad Proverbior. verſion. teuton.*, ad quem lectores brevitatis cauſſa remittimus. Iſtud igitur mortuorum veluti contubernium רָגְזָה, *exturbatur* vehementius, tanquam inopina praeſentia novi et inviſi ſodalis. לִקְרַאת בּוֹאֶךָ *Cauſſa tui introitus* recte vertit Syrus, perperam ſequenti adjunxit hemiſtichio Vitringa. Nempe רָגַז, quod proprie videtur ſignificaſſe

tre-

Digitized by Google

tremore, adhiberi solet, ubi violentior affectus irae, metus, admirationis, quin et gaudii Jerem. XXX, 9. exprimendus. Utrumque autem, tum עוֹרֵר, *suscitat*, tum הֵקִים, *surgere fecit*, referri oportebit ad שְׁאוֹל nominativum, consentientibus, quod ad עוֹרֵר attinet, antiquis interpretibus praeter unum Alexandrinum. Neque obstabit, quod רָגְזָה praecesserat forma feminina. Nam שְׁאוֹל est generis communis, et Hos. XIV, 14. Job. XXVI, 6. ut masculinum construitur. De origine vocis רְפָאִים magna dissensio. Si conferamus loca, in quibus hoc nomen occurrit, liquet *primo*, id esse nomen *gentilitium*, Genes. XIV, 5. XV, 20. Jos. XVII, 15. et appellatum ita esse genus hominum, procerum statura corporis, Deuter. III, 11.; *deinde*, illo designari *mortuos*, et id quidem locis bene multis, e quibus sufficiat allegasse Jes. XXVI, 14. et Ps. LXXXVIII, 11. Quae duo quum inter se nescirent componere, alii existimarunt, *Rephaitas* sic dici, quod tanquam *spectra* hominibus terrorem incutiant; et quum gens illa in specubus et cavernis subterraneis habitasset, alii *mortuos* hoc nomine appellatos putarunt, quod hi quoque in speluncis conderentur: quae Masii et Aurivillii est sententia. Zieglero, l. c., רְפָאִים videntur fuisse genus hominum violentia et inmani corporum longitudine terribilium. Deinde narrationes de iis abiisse in fabulam de gigantibus, Titanum instar, Deo ipsi sese opponentibus, et ab eo in tartareas tenebras dejectis. Mihi quidem verisimillima videtur Vitringae sententia, *Rephaitarum* nomen ob monstrosam corporis magnitudinem in *umbras* et *manes mortuorum* translatum esse. Nempe communis opinio de *umbris mortuorum* fuit, apparere eas solere forma et statura longe majore, quam sunt vel fuerunt corpora viventium. Sunt itaque רְפָאִים hic et aliis locis, ubi de *orco* est sermo, idem prorsus, quod Homero ψυχαί, εἴδωλα καμόντων, *animae, simulacra mortuorum*, Virgilio *imagines*, et pas-

Digitized by Google

sim *manes.* שְׂעִירֵי אָרֶץ *Proceres terrae.* שְׂעִירִים proprie notare *hircos*, et dein, sueta Orientis metaphora, *imperantes*, *duces*, *principes*, notum; vid. Jerem. XL, 8. Zach. X, 3. כִּסְאוֹת, *Solia*, tribuuntur regum umbris, ut pingantur eadem magnificentia, e qua decedere oportebat, ubi eundum in orcum esset.

10. Sequitur grandiloqua compellatio, qua novus advena excipitur ab orci incolis, et prope deridetur. Exprobratur mortuo regi acerba contemtione tum prisca arrogantia immensaque fiducia potentiae, qua mortalis oblitus sortis, supra humana omnia se extulerat, tum versa nunc vice, omnimoda pristini splendoris jactura. עָנָה, unde יַעֲנוּ, proprie *respondet*, tribuitur etiam his, qui loqui incipiunt, qui alterum sermone aggrediuntur, haud aliter ac Graecorum ἀποκρίνεσθαι, vid. Deut. XXI, 7. XXVI, 5. Job. III, 2. 6. חָלָה Orientalibus est *trivit*, dein *polivit*; tum et *morbo attritus fuit*; hinc חֻלֵּיתָ ex Pyhal denotabit debilitatem summam, post virium omnium defectum, quas vulnera, morbus et mors denique penitus contriverint. אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ *Nobis similis factus es.* Alias נִמְשַׁל cum עִם construitur, vid. Ps. XXVIII, 1. CXLIII, 7.

11. הוּרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ *Itane in infernum deturbatus est* (vs. 15. X, 13.) *fastus tuus?* גָּאוֹן denotat *altitudinem* tam corporis quam animae, unde et *superbiam*, Jes. XIII, 11. Proverb. XVI, 18., qualis Babylonii olim regis, in idem nunc cum eo sepulcrum mersa. Juvenal, *Satyr* X. vs. 172.

Unus Pellaeo Juveni non sufficit orbis,
Sarcophago contentus erit,

Pertinet eodem velut declaratio τῶ גָּאוֹן et amplificatio. הֶמְיַת נְבָלֶיךָ, *strepitus*, *tumultus ingens*, *instrumentorum musicorum*, quibus abusus ad insanam pompam, tyrannus

Digitized by Google

nus saevas itentidem victorias gloriatus fuerat, immodico rapiente gaudio, quod certe, ad augendum fastum, hic intexitur. Cf. infra XXIV, 8. Itaque Alexandrinus non male posuit: ἡ πολλή εὐφροσύνη σε. Hieronymus vertit: *concidit cadaver tuum*, unde Hubigantius conjecit, prophetam scripsisse נִבְלָתְךָ הוּמַּת, sed nullius nixus auctoritate codicis, aut alius antiqui interpretis, invito praeterea linguae Hebraeae genio, qui הוּמְתָה נִבְלָתְךָ poscit, tuenteque lectionem consuetam tum Chaldaeo, tum Syro, quamvis neuter ad litteram verterit. Nec, quod lectioni masorethicae obvertit ille, musicis instrumentis cum Babylonio in orcum detrusis, quidpiam inconcinni subesse, aliis ita videbitur. Et Ezech. XXXII, 27. de bellicis armis idem figurasse dicitur. תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה *Subter te stratum fiet* (Hophal, ut Esth. IV, 3.) *vermis* (vid. not. ad Job. VII, 5.), ut fastus deprimatur ferocientis hominis, qui tandem in praedam cedit tam vili animalculo. וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה *Et tegumenta sua erunt vermiculi.* Pro מְכַסֶּיךָ libri nonnulli, tam impressi, quam manu scripti, מְכַסְּךָ, sine Jod, in singulari, habent. Dubito, an recte. Nam תַּחְתֶּיךָ et מְכַסֶּיךָ sibi invicem opponuntur. Foedum jacebit cadaver, e tineis veluti facto strato, tegumenti instar aut stragulae vermibus quoque obruendum. Superbo principi, posteaquam magnificentissimo exsultaverat luxus omnis apparatu, post mortem nihil tribuetur regii honoris, nihil curae, qua servandae a putredine forent exuviae; sed unum supererit istud, quod plebeio cuique et caduco corpori commune est. Scilicet docta est Sanctii observatio, respici fortasse hic a vate curam, qua Assyrii cadavera servare soleant, eaque ungere, condire, atque a foetore et interitu vindicare, ut Herodotus et Strabo testantur; quod huic principi non contigerit. Idem videtur respici infra vs. 18.

 12. Quae

Digitized by Google

12. Quae hoc versu sequuntur, Vitringa et Lowthus tribuunt populo Judaico, quasi ab eo dicerentur in Babylonium; sed poterunt non minori jure ad eosdem referri illos, quos loquentes jam antea audivimus. Mirantur hi, gaudent, immo probri instar objiciunt misello delapsam subito celsitudinem. אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם *Quomodo cecidisti de coelo!* Quamquam נָפַל haud repugnante linguae Hebraeae genio, intelligi posset eo sensu, quo Graecorum *πίπτειν*, Latinorum *cadere*, frequenter de *occasu siderum*, occurrunt, ita ut putaretur cum splendente sidere, postquam in coelo id occiderit, comparari morte abreptus Babylonius; multo tamen erit gravius fortiusque, e coelo prociduum, h. e. e rutilante majestatis fastigio delapsum spectare. Quemadmodum Horatius *Od. I, 1. sublimi ferire sidera vertice*, et Epod. XVII, 41. *perambulans astra sidus aureum*, ubi ingentis honoris et existimationis apicem cogitabat; ita contra *ex astris decidentem* Pompejum videre sibi visus est Cicero (*Epist. ad Atticum.* Lib. II, 51.), et *de coelo detractum* ab Antonio Collegam, ubi pristina utramque spoliatum dignitate querebatur Philipp. II, 42. הֵילֵל LXX. verterunt *ἑωσφόρος*, Chaldaeus, *qui splendidus eras inter homines*, Saadias, يا ليّح, *o splendor!* quasi esset nomen ab הָלַל, *splenduit*, deductum, inserto י, ut הֵיכָל, ut هَيْلَلَة, *jubilum*, ab هَلَّ. Hinc et recentiorum plerique הֵילֵל *luciferum* interpretantur, sed quum ceteris duobus, quibus הֵילֵל occurrit, locis, Ezech. XXI, 17. Zachar. XI, 2., sit Imperativus formae Hiphil verbi יָלַל, *ejulavit*, nec hoc loco aliter est capiendum. Bene Hieronymus: „Pro eo quod nos interpretati sumus ob facilitatem intelligentiae: *quomodo cecidisti de coelo, lucifer, qui mane oriebaris*, in Hebraico, ut verbum exprimamus ad verbum, legitur: *quomodo cecidisti de coelo,*

Digitized by Google

ulula, fili diluculi. Significatur autem aliis verbis [*fili diluculi*] *lucifer*, et dicitur ei, quod flere debeat et lugere, qui quondam sic fuerit gloriosus, ut fulgori luciferi comparatus sit. Sicut, inquit, lucifer discutiens tenebras, ardens et rutilus illucescit, sic et tuus progressus in populos et publicum claro sideri similis videbatur; sed cecidisti in terram gentium vulneratus, qui per superbiam loquebaris: tantam potentiam consequutus sum, ut coelum mihi restet ac sidera, ut sub pedibus meis superna debeant subjacere." Syrus etiam vertit ܐܝܠܠ, *ejula!* בֶּן־שָׁחַר *Fili aurorae* (שַׁחַר i. q. Arabicum سحر, *tempus antelucanum*, indeque أسحر, *summo diluculo gallus cecinit*, cibus denique, qui a jejunantibus sumitur, *antequam filum album a nigro discernere queant*, سحور) i. e. lucifer, qui vocatur *filius aurorae*, seu potius *matutini crepusculi*, quod sub eo potissimum sidus illud fulgorem spargat; ex Orientalium loquendi more, quo persaepe solent בֵּן et בַּת substantivis praemittere ad constituenda concreta denominativa et possessiva. Cf. Apocal. XXII, 16. ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς καὶ ὀρθρινός, *stella splendida et matutina:* quam constat esse *Veneris*, quae dicitur, *sidus*, lucidissime fulgens, *phosphori* seu ἑωσφόρου nomine notum, *diem*, poetarum phrasi, *praeveniens*, eumque ducens, *aurorae* signum. Verba נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־הַגּוֹיִם Alexandrini vertunt: συνετρίβη εἰς τὴν γῆν ὁ ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, *contritus est in terram qui mittebat ad omnes gentes.* Pro נִגְדַּעְתָּ legisse videtur נִגְדַּע, et pro חוֹלֵשׁ, transpositis litteris, שֹׁולֵחַ. Hieronymus: *corruisti in terram, qui vulnerabas gentes.* Id rectius, nec tamen sensum perfecte reddit. Sub גָּדַע, quod tum Hebraeis, tum Arabibus notat *succidere*, hic, ubi passive ponitur, *dilabendi* notionem simul includi, docet adjunctum לָאָרֶץ, *in humum usque.* Potest igitur phrasis

נִגְדַּעְתָּ,

Digitized by Google

נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ, non nisi gemina phrasi commode reddi, valetque *excisus dejectus es in terram;* quod idem est, ac si dixisset: gladio interemtus, projectus es in terram, ut solent confossi ferro. Et quemadmodum בַּשָּׁמַיִם הֵילֵל respondet נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ, sic בֶּן־שָׁחַר, qui dicitur in priori hemistichio, חוֹלֵשׁ עַל הַגּוֹיִם appellatur in parallelo altero. Sed non consentiunt in horum verborum interpretatione. Plerique verbo חָלַשׁ *debilitandi* notionem tribuunt; quae tam nostro, quam reliquis duobus, ubi id occurrit, locis (Exod. XVII, 13. Job. XIV, 10.), nullo modo est apta. Quid enim est: *debilitans super gentes?* Non sum nescius, quomodo sensum hunc incommodum evitare velint Kimchius et Coccejus, quorum hic עַל־גּוֹיִם vertit *praepositus gentibus*, ac si scriptum esset אֲשֶׁר עַל גּוֹיִם, eodem modo quo עַל הַבַּיִת notat *praepositum palatio*, οἰκόνομον, Cap. XXII, 15. et עַל־יְהוּדָה *praepositum Judae*, Zach. XII, 2. Sed quae hinc prodit sententia, *debilitans qui gentibus est praefectus*, non satis concinna. Dathius habet: *qui conficiebas gentium praefectos.* Kimchius putat, עַל hic sumi pro בְּ, ac si scriptum esset, חוֹלֵשׁ בַּגּוֹיִם, vertitque, *debilitans gentes.* Monet, ita sumi עַל pro ב in aliis quoque locis, veluti Genes. XXVII, 40. Sed cum rarior ille est usus voculae עַל, tum in ejusmodi casibus notionem habet *instrumenti ut caussae*, quod huic loco non convenit. Hinc scribi debebat ex sensu Kimchii חוֹלֵשׁ אֶת־גּוֹיִם, quae constructio est Exod. XVII, 13., unde et Hubigantius existimavit, עַל pro אֶת deberi scribarum errori. Syrus vertit ܡܨܥܪ ܥܡ̈ܡܐ *contemtor* gentium, nam *contemnendi* significationem ܫܛܐ apud Syros habet (Dan. XI, 21. pro נִבְזֶה, *contemtus*, Syrus posuit ܫܝܛܐ). Hinc Michaelis quoque reddit: *Der du sonst so stolz auf die Völker herabsahest.* Sed verbo Hebraico *contemnendi* signi-

significationem tribuere, vetant loca Exod. XVII, 13. Job. XIV, 10., et obstat particula עַל. Hebraeum חָלַשׁ est haud dubie *stravit*, *projecit*, s. c. humi, quae notio Arabicae حلس inest (cf. quos ad Job. XIV, 10. laudavimus), hinc et Talmudicis חלש generatim *projicere*, peculiariter, *jacere sortem*, unde חֹלֶשׁ, *sors*. Quod haud dubie ex Judaeis nonnullos movit, ut verba nostra verterent: *jecit sortem super populos*. *Sternendi* vero, sive *prosternendi* significatio tam huic loco, quam Exod. XVII, 13. et Job. XIV, 10. aptissima est. Nec obstat, quod in Jobo sumatur passive et neutraliter, quod fieri haud difficulter potuit, pro varia applicatione ejusdem notionis ad diversa objecta, sic כָּבַר est *gravis pondere*, pressit, sensu activo, *gravis numero*, *dignitate*, *bonore*, neutraliter; נָסַע *evulsit*, *loco movit*, active; *profectus fuit*, neutraliter. In laudato Exodi loco construitur quidem חָלַשׁ intercedente particula אֵת, in nostro cum עַל. Sed apposite monet Aurivillius, non insolens esse Hebraeis scriptoribus, ut verbum unum idemque particulas adsciscat non unius generis, quarum ope jungantur illi nomina, prout ex his cujusque ratio jusserit. Post קָרָא legimus, praeter alias, tum אֵת tum עַל; similiter שָׁלַח utrumque post se admittit. Curne ergo arbitremur, τῷ חָלַשׁ etiam non אֵת modo, sed et עַל in constructione subservire? Foret certe temerarium, hoc negare, quum extra tria loca, quae habemus sub oculis, plura in V. T. non adsint, e quibus de verbi constructione possit judicari.

13. Ipsum nunc tyrannum Babylonium fingunt loquentem, et insana potentiae suae jactatione supra modum gloriantem, unde mirifice amplificatur ruinae ejus atrocitas. *Tu tecum cogitabas: in coelum ascendam et super stellas coeli thronum meum collocabo.* *Coelum et sidera* idem impor-

important hic figurata locatione, quod vidimus vs. 12., nisi quod accedat nunc, quod omnium summum est, numinis ipsius contuitus. Id enim ut exprimeretur, voci כּוֹכְבֵי additum Dei nomen, אֵל. וָאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן *Et residebo in monte conventus in septentrionis lateribus.* Sub הַר־מוֹעֵד interpretes plerique *Sionem* montem, in quo templum exstructum erat, intelligunt, in quo rex Babylonis sedem suam figere velit. Sed montem illum jam dudum non in potestatem solum redegerat, sed et templum everterat et combusserat; quid ergo speret, se in eo sessurum, qui multo plus jam fecerat? Obstat et orationis gradatio: praecesserat, *adscendam in coelum, et supra stellas Dei firmabo solium meum;* jam quam non humile solum, sed praeceps lapsu, *et sedebo in monte Moria?* Accedit, quod sequitur, *in lateribus septentrionis* (יַרְכְּתֵי צָפוֹן), quum templi montem ab austro Hierosolymorum fuisse constet. Quas difficultates bene perspiciens Michaelis in *Biblioth. Orient.* P. V. p. 191. et in *Supplemm.* p. 1112. aliam hunc locum interpretandi viam ingressus est. Ei sub *monte conventus* et *extremis septentrionis*, post *stellas Dei*, majus quid et sublimius, *Deorum* intelligi videtur *conventus*, qualem ethnici fingebant, in summo aliquo monte, caelum sustinente, nec vero Atlante aut Olympo, sed sub ipso polo Arctico, stellaque polari. Nempe solent, ut satis notum, in praealtis montibus, maxime borealibus, Olympo Graeci, conventum aliquem et consilium deorum fingere, cui opinioni aut fabulae Aurora fortasse borealis in illis montibus visa occasionem dedit. Ipsum adeo coelum montibus sustineri, et oculis videbatur, et fingebant poetae. Cui ignotus

coelifer Atlas

Axem humero portans stellis ardentibus aptum,

ipse quoque superorum conventu nobilis? sed huic quidem fictioni ipsa terrarum natura in Asia facile occasionem

nem dare potuit. Babyloniis boream versus altissimi montes Armeniae, quos altiores etiam, ut ad septentrionem magis vergeret terra, exspectabantur. Jam quum ad septentrionem, in quo polaris stella semper sublimis, erigi mundus priscis illis hominibus videretur; sub ipso axe major aliquis et Atlante multo sublimior exspectabatur fingebaturque a Babyloniis mons coelifer, verum ac summum Deorum concilium, atque sic et hunc ipsum Jesajae locum accepisse videntur Alexandrini: τὰ ὄρη τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς Βοῤῥᾶν, et Syrus: ܒܛܘܪܐ ܪܡܐ ܒܣܘܦܝܗܘܢ ܕܓܪܒܝܐ, *in monte alto in limite septentrionis.* Et Germani veteres, referente Tacito, *German.* Cap. 45., in ultimo septentrione *sonum emergentis solis audiri, formasque Deorum et radios capitis* (Auroram, haud dubie, borealem) *adspici* opinati sunt. In hoc ergo summo monte se sub stella polari consessurum, reliquasque ex alto despecturum stellas, Babylonius somniabat. Certe hoc sensu aeque commode *latera Septentrionis* vocare vates sacer potuit, atque Horatius *Od.* L. I. 23. v. 19. 20.

Quod latus mundi nebulae malusque
Jupiter urget.

Et Statius *Silv.* II, 212.

Ire polo videar, nitidosque errare per axes.

Ab hac Michaelis explicatione non multum differt Doederleinii de hoc loco sententia, ex qua *mons conventus* poetice dictus est pro *axe polari*, quoniam in altissimo hoc loco, quasi in centro, totum coelum cum stellis coire et conjungi videtur. Confert locum Jobi Cap. IX, 9. in quo *penetralia austri* חַדְרֵי תֵמָן dicuntur pro partibus coeli australibus, quoniam per majorem anni partem sese abscondunt. Sic h. l. יַרְכְּתֵי צָפוֹן sunt *extrema*, recessus, *septentrionis*, cf. not. ad vs. 15. Ita et C. B. Michaelis, ut ex ejus notatis manu scriptis refert filius,

filius, J. D. Michaelis, in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. IV, p. 1113.; „optime יַרְכְּתֵי צָפוֹן pro ultimo septentrione, hic vero pro editissimis terrarum fastigiis, quibus vs. 15. יַרְכְּתֵי בוֹר opponuntur, venire videntur.“

14. אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב *Ascendam super excelsa nubium*, celsis vehar nubibus. אֶדַּמֶּה, Hithpael, *similem me ostendam* Altissimo, eo ducit, ut putetur effrenus Dei contemtor haud minorem jactasse potestatem, quam quae divina celebrabatur vulgo, illi ipsi fictitia licet habita, quamque adeo nulla ex parte metuendam ducebat.

15. Vocula אַךְ hic notat ἀντίθεσιν et rectissime redditur *imo vero*, *quin*, ut infra Cap. XLIII, 24. *non acquisiuisti mihi pro pecunia calamum odoratum, et adipe sacrificiorum tuorum non inebriasti me:* אַךְ quin (h. e. verum e contrario) *laborem mibi facessivisti peccatis tuis.* אֶל־שְׁאוֹל תּוּרָד *In orcum usque detrusus jaces* (cf. Ezech. XXVI, 20.), q. d. tantum abest, ut quae gloriabaris immania ausa potueris perficere, ut una tecum nunc prostrata perierint. יַרְכְּתֵי בוֹר, *Latera putei* hic, ut Ezech. XXXII, 23., indicant *profundissimum*, sive *infimum inferni locum*; scandit enim oratio prophetae: quippe quum dixisset, *dejicieris in infernum*, ac si minus adhuc dixisset, quam res est, aggravat dictum, subjicitque mox, *dejiciendum in profundum inferni*, sive בוֹר, *putei* (*voraginis*, sive *abyssi subterranei*, quae capit mortuorum animas), unde nulla exspectari poterat liberatio. Alexandrini: *εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς*, Hieronymus: *in profundum lacus.* Uterque hic bene. Sic sumitur vox יַרְכָתַיִם saepius, veluti in phrasibus, יַרְכְּתֵי הַמְּעָרָה *penitissima speluncae* 1 Sam. XXIV, 4., יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה *intima navis*, Jon. I, 5., יַרְכְּתֵי הַבַּיִת *intimum domus*, יַרְכְּתֵי אֶרֶץ, *extrema terrae*, et quae hujus generis plura. Intima autem et infima τοῦ ᾅδου supponuntur plena esse tristitia, anxietate, desperatione; summa ibi caligo, nulli radii lucis.

16. רֹאֶיךָ

16. רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ *Qui te vident, attente te contemplantur*, ita שָׁנַח et Ps. XXXIII, 14. LXX. *Οἱ ἰδόντες σε θαυμάσουσιν ἐπὶ σοί.* Vulgatus: *qui te viderint, ad te inclinabuntur.* אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ *Te considerant*, adspiciunt, ita eadem verbi בין forma Hithpael, cum עַל constructa, sumitur Job. XXXI, 1. Ante verba, quae sequuntur, subaudiendum לֵאמֹר, *dicendo*, vel אֹמְרִים, *dicentes.* הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ *Numquid iste est vir, qui conturbavit terram?* Ita הִרְגִּיז supra V, 10. XIII, 15. מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת *Qui concussit regna*, cf. Ezech. XXXI, 16. Hieronymus: „Et haec vox insultantium est, et mirantium, quomodo vastator omnium et ipse vastatus sit.“

17. אֲסִירָיו לֹא פָתַח בָּיְתָה Hieronymus vertit: *vinctis suis non aperiet carcerem*, et in Commentario addit: „Magnitudo crudelitatis et impietatis exprimitur, ut etiam vinctos teneret in carcere, et non sufficerent miseris catenae, nisi illos et tenebrarum horror includeret.“ Sed ei interpretationi non solum hoc obstat, quod sine necessitate אֲסִירָיו sumitur pro לַאֲסִירָיו, verum praecipue illud, quod insolens est, per בַּיִת absolute *carcerem* intelligi, negligiturque ה locale ei nomini appositum. Alexandrini: *τοὺς ἐν ἐπαγωγῇ οὐκ ἔλυσε*, quod vetus interpres vertit: *qui in abductione erant, non solvit;* utique *ἐπαγωγὴ* hic notat *αἰχμαλωσίαν*, *captivitatem*, interprete Hesychio. Syrus: ܘܐܣܝܪ̈ܘܗܝ ܠܐ ܫܪܐ *vinctosque suos nequaquam solvit.* Chaldaeus: לַאֲסִירוֹהִי לָא פְּתַח תַּרְעָא *vinctis ejus non aperuit januam.* Saadias voces hebraicas retinet fere, nisi quod pro בּיתה ponit בִּחבּוּסהִם. Verba ut nunc legimus, bene reddidit Junius: *vinctos suos non solvebat reversuros domum.* Ludov. de Dieu vertit: *non dimittebat domum*, quam interpretationem confirmat ex lingua Aethiopica, in qua פָּתַח, plane ut apud Hebraeos, significat 1. *aperire*, *ἀνοίγειν*, Luc. II, 25.; 2. *solvere*, *λύειν*,

Digitized by Google

λύειν, Matth. XXI, 2.; 3. *dimittere*, ἀπολύειν. Idem quod hic legitur, aliis verbis apud Jeremiam L, 33.

18. כָּל־מַלְכֵי גוֹיִם כֻּלָּם שָׁכְבוּ בְכָבוֹד אִישׁ בְּבֵיתוֹ *Omnes plane gentium reges suo quisque domi jacent honorifice.* שָׁכַב hic denotare *jacere in sepulchro*, quod alias, e. c. Pf. LXXXVIII, 6. שֹׁכְבֵי קֶבֶר, res ipsa docet. Nec minus clarum, בַּיִת esse *sepulchrum regium*, *mausoleum*. Reges et principes veteres in sepulchra sumtus saepe immensos impendisse, satis notum est, ut ex Pyramidibus regum Aegyptiorum, turri celsissima templi Beli (quae sepulchrorum usum praestitisse, veteres nos docuerunt), sepulchro Cyri, et aliorum principum mausoleis, satis liquet. Hebraeorum regum eandem fuisse curam, patet ex 2 Chron. XXI, 20. XXXV, 24. Nehem. III, 16. Hic autem rex Babylonius dicitur post mortem hoc privandus honore, ut cadaver ejus apponeretur majoribus in sepulchreto regio, quae gravis erat ignominiae nota, vid. 1 Reg. XIII, 22.

19. וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ מִקִּבְרְךָ *Tu vero projectus es ex sepulchro tuo*, quod pro summa habebatur ignominia, cf. infra XXXIV, 3. Ezech. XXIX, 5. Jerem. XXII, 19. כְּנֵצֶר נִתְעָב *Sicut surculus abominandus*, quo Lowthus intelligit *lignum, ex quo aliquis suspensus fuerat, habitum Judaeis abominabile, igiturque cum cadavere sepultum*, Maimonidem et Eusebium testes citans, qui Histor. Eccles. I, 17. 18. tres cruces defossas, ab Helena inventas, memorat, quas inter crux Christi. Verum hic mos non tam antiquus videtur, ut hic locus ex eo explicari possit. Sapit aliquid recentioris et pharisaicae traditionis. Symmachus ἔκτρωμα, *abortum*, vertit; unde Michaelis conjicit, eum כְּנֵפֶל legisse, quod tamen nullus codicum habet. Saadias quoque كسقط, *sicut abortivum*, habet. Uterque נֵצֶר significatione metaphorica cepisse videtur.

Alexan-

Digitized by Google

Alexandrini: ὡς νεκρὸς ἐβδελυγμένος, Aquila: ὡς ἰχὼρ, *ut sanies.* Id J. D. Michaeli probatur in *Supplemm.* p. 1671., ubi „*ulcus*, ait, *turpe* et *saniem* נֵצֶר a نضر, *viruit*, significare potuerit; *efflorescendi* enim verba Hebraeis ad *ulcera* transferuntur Exod. IX, 9. 10. Levit. XIII. 12. Desumta imago a turpi et leproso cadavere, quod sepulchro patrio non excipitur." Hinc vertendum esset, tu projectus es ex sepulchro tuo *ut ulcus abominabile.* Nos retinendam arbitramur consuetam *surculi* significationem, Recte Hieronymus: „*Neser* proprie virgultum appellatur, quod ad radices arborum nascitur, et quasi inutile ab agricolis amputatur." Verba לְבֻשׁ הֲרֻגִים varie explicari possunt, prout vox לְבֻשׁ vel sumitur ut *nomen*, ut significet *vestem*; vel ut *participium*, quando vertitur, *vestitus.* Si pro *veste* sumatur, bifariam exponi potest, nempe ut לְבֻשׁ sit ellipticum pro בִּלְבֻשׁ, *in veste*, vel כִּלְבֻשׁ, *sicut vestis.* Prius hunc dat sensum, cadaver Babylonii *veste*, sanguine foedata, qualis ea esse solet confossorum gladio, projectum jacere extra sepulchrum. Posterius hanc efficit sententiam: tu projectus es extra sepulchrum, ut surculus abominabilis, ut *vestis occisorum.* Hominum enim occisorum vestes sanguine foedas et ferro punctas, omnes habent ut rejectaneas, et tanquam impurum quid horret quisque et abjicit. Kimchius inter Hebraeos commendat hanc expositionem, et Pagninus pluresque alii eam probant, quia ellipsis litterae כ, ex superiore voce כְּנֵצֶר repetendae, hic facillima est. Equidem tamen, cum Coccejo, Vitringa et Lowtho, לְבֻשׁ sumere mallem ut participium: *indutus occisis*, sive *vestitus occisis*, hoc sensu: cadaver ejus cum reliquorum occisorum cadaveribus projiciendum esse in foveam, ubi circumvallatum et undique *cinctum* occisis hominibus jaceret foedum, tristi et horribili aspectu. Ita LXX. μετὰ πολλῶν τεθνηκότων. Iidem interpretes et verba, quae sequuntur, מְטֹעֲנֵי חָרֶב

 recte

recte verterunt *ἐκκεκεντημένων*, *confossorum gladio*; nam טָעַן hoc solo loco obvium, idem est, quod Arabum طَعَنَ, *confodit hasta*, cujus notionis et in lingua Chaldaica superest vestigium, ibi enim notat *pungere*, *transfigere*, *perforare*, unde Chaldaeus hoc verbum hic retinuit. יֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר כְּפֶגֶר מוּבָס *Descendentes ad lapides foveae* sunt *sicut cadaver conculcatum*, i. e. qui descendere solent ad sepulchra e lapidibus caesis exstructa, vel quibus ex more consueto honesta concedenda erat sepultura, illorum cadavera instar cadaveris bruti conculcati sepulchro destituta feris bestiis coelique injuriis exponentur. Ita hunc locum recte exposuit Hommisel in *Observat. philolog. exeget.* p. 110. seqq. Neque enim verbis יֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר sepulturae asininae genus describitur, ut Belgae interpretes, a Vitringa laudati, putarunt, qui hunc dant sensum, regem Babylonium non esse inferendum in sepulchrum, sed cadaver ejus tractandum ut cadavera peremtorum, quae non sepeliuntur quidem, sed ne contagione aerem inficiant, in campo obruuntur lapidibus. Quae et Doederleinii est sententia, qui vertit: *et acervo lapidum obtegeris*, et in nota subjecta addit: „alludit ad antiquum morem, quo lapides super cadavera, post proelia praesertim, coacervare consueverant. Qui placide obiere, sepulchra ac mausolea invenerunt." Nec probandus Vitringa, qui per *lapides foveae* intelligit *fundamenta τὰ ᾅδου*, sive *lacus infernalis*, quae propheta vs. 15. יַרְכְּתֵי בוֹר appellaverat, ubi quod prius שְׁאוֹל dixerat, ibidem mox variante phrasi vocat בּוֹר, *puteum*, *foveam*. „Veteres enim," inquit, „quum locum illum *subterraneum*, quem שְׁאוֹל et ᾅδην vocabant, describerent tanquam magnae capacitatis voraginem, qua mortuorum animae continerentur; dabant illi loco *portas* et *fundamenta*, quae hic dicuntur אַבְנֵי־בוֹר, quod Symmachus bene vertit θεμέλια, et

Hiero-

Digitized by Google

Hieronymus *fundamenta lacus*; quin praeiverunt jam Alexandrini: *καταβαινόντων εἰς ᾅδου.*" Verum non de inferno, sed de sepulchro vatem verba facere, cum ea, quae proxime praecedunt, tum, quae sequuntur, luculenter testantur. Per יוֹרְדֵי בוֹר, *descendentes in foveam*, designari in sepulchro conditos, constat ex Ps. XXX, 4., LXXXVIII, 5., infra XXXVIII, 18., Ezech. XXVI, 20. *Lapidibus foveae* autem s. sepulchri haud incommode intellexeris speluncam sepulchralem, vel lapidibus vulgaribus rupibusque undique cinctam, vel e caesis lapidibus constructam, quales commemorantur Genes. XLIX, 31., infra XXII, 26. Joh. XI, 38. כְּפֶגֶר מוּבָס *Ut cadaver conculcatum*, quae est sors cadaverum in bello et in tumultu per stragem occisorum. Hieronymus: „Narrant Hebraei hujusmodi fabulam: Evilmerodach, qui, patre suo Nabuchodonosor vivente per septem annos inter bestias, ante regnaverat, postquam ille restitutus in regno est, usque ad mortem patris cum Ioachim, rege Judae, in vinculis fuit; quo mortuo, quum rursus in regnum succederet, et non susciperetur a principibus, qui metuebant, ne viveret, qui dicebatur exstinctus, ut fidem patris mortui faceret, aperuit sepulchrum, et cadaver ejus unco et funibus traxit. [Eadem a magistris tradita totidem fere verbis refert Jarchi in Commentario ad h. l.]. Et est sensus: sepultis omnibus, qui a te interfecti sunt, tu solus insepultus jacebis. Alii vero locum istum sic interpretantur: omnes animae apud inferos aliquam requiem accipiant, tu solus in extremas tenebras religaberis. Omnium enim operieris sanguine, et universorum te cruor premet velut obvolutum sanie mortuorum."

20. לֹא־תֵחַד אִתָּם בִּקְבוּרָה *Non conjungeris cum iis*, scil. regibus et principibus, quos supra vs. 18. commemoraverat, *in sepulchro*. כִּי־אַרְצְךָ שִׁחַתָּ עַמְּךָ הָרָגְתָּ

Digitized by Google

Nam terram tuam corrupisti, depopulatus es, *et populum tuum occidisti*. Alexandrini verterunt: Διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας, sive ita legerint suo in codice, sive lectionem אַרְצִי tanquam faciliorem et commodiorem in textum induxerint. Praefert hanc lectionem Struensee in versione germ. Sed recte Doederlein monet, nec opus esse hac emendatione, quia reges bellorum amantes plerumque cives non minus, quam hostes exhauriunt ac perdunt, nec contextum ei favere. Nam manium infernorum adhuc continuatur sermo usque ad vs. 21. Hieronymus: „Juxta LXX. interpretes, qui dixerunt: *quia terram meam perdidisti, et populum meum occidisti*, quid dicat, nulla dubitatio est. Terram enim Judaeam, et populum ejus, Israel, Nabuchodonosor interfecit et perdidit. Juxta Hebraicum difficilis intellectus est, quomodo terram suam perdiderit et populum suum occiderit? nisi forte hoc sensu accipiendum est, eos, quos tibi Deus in correptionem dederit, tu penitus perdidisti. Vel aliter: antiquum Assyriorum regnum, te multum superbiente et elevante contra Deum cervicem tuam, omnino destructum est. Si enim te egisses humiliter, et scisses mensuram tuam, Assyrius et Babylonius huc usque regnaret. Sive hoc modo: tam crudelis fuisti in externos, ut etiam subjectos tibi populos furibundus opprimeres." לֹא יִקָּרֵא לְעוֹלָם זֶרַע מְרֵעִים *Nec vocabitur in aeternum semen impiorum*, nulla fiat umquam stirpis improborum mentio. Haec verba sumenda sunt tanquam πρόλογος ejus, quod propheta mox addit de extirpandis liberis, ad quos ex lege devolvenda erat imperii successio. Sensus itaque est, improbos carituros successione, quam sibi aeternam, vel in longum promiserant. Verbum יִקָּרֵא hic notat successionem familiae, in qua patris, avi et proavi nomen ad filios et nepotes longa serie transfertur, et quum illi horum vel illorum filii et nepotes appellentur; patris et proavorum

rum nomina itentidem repetuntur et in filiis et nepotibus suis conservantur, ut Genes. XXI, 12.: *in Isaaco* יִקָּרֵא לְךָ זָרַע, *nominabitur tibi semen*, h. e. appellabitur tuum nomen, stabilis tibi erit successio. Conf. Ruth. IV, 14. Ps. LXXII, 17. Hieronymus: „Omnes historiae consentiunt, quod, occiso Balthasar, nepote Nabuchodonosor, et succedente Dario in regnum Chaldaeorum, nullus de Nabuchodonosor deinceps stirpe regnavit. Hoc ergo Scriptura praedicit, quod in tantam Babylon veniet vastitatem, ut etiam de semine regio nullus remaneat, sed propter impietatem patris omnis soboles deleatur.“ In versione Alexandrina in fine commatis superioris et initio hujus „quaedam textui adsuta sunt, quae in Hebraeis non inveniuntur: *ὃν τρόπον ἐν αἵματι ἱμάτιον πεφυρμένον οὐκ ἔσται καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔσῃ καθαρός· quemadmodum vestimentum, sanguine conspersum, non erit mundum, ita neque tu mundus erit.* Recte Vitringa observat, non esse dubium, quin sit glossema, textui adscriptum, vel ad verba, *ὡς νεκρὸς ἐβδελυγμένος*, quomodo interpres graecus transtulit כְּנֵצֶר נִתְעָב, sub initio vs. 19.; vel ad versionem Aquilae et Theodotionis, ad verba לְבוּשׁ הֲרֻגִים, *vestimentum occisorum*; quod glossema deinde irrepsit in contextum.

21. Dirigitur oratio a choro ad Medos et Persas, vastatores Babelis, perinde ac Cap. XVI, 5. et Jerem. L, 26., ut domum regis Babylonii totam exscindant, et patris filiorumque sortem aequent, excisa omni prole, quae educabatur in spem successionis Imperii. הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ *Parate filiis ejus mactationem*, paretur natis ejus caedes, בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם *Propter culpam patrum eorum*, Exod. XX, 5. בַּל־יָקֻמוּ וְיָרְשׁוּ אָרֶץ *Ne surgant, et haereditent terram*, ne exsistant, et terras occupent. Verba וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל עָרִים varie accipiunt, quum gemina sit vocis עָרִים significatio, quippe quae tam *urbes*, quam *inimi-*

Digitized by Google

inimicos, hostes adversarios, ut 1. Sam. XXVIII, 16. Ps. CXXXIX, 20. Dan. IV. 16., significat. Qui priorem hic eligunt significationem, diversimode rursus instituunt. Quidam: *ut impleant orbem habitabilem civitatibus*. Eodem modo Hieronymus: *et implebunt facies orbis civitatum*; scripsit ille constructione, Latinis non insolente, *civitatum* pro *civitatibus*. Saadias quoque pro עָרִים قُرًى, *urbes*, posuit. Sequuti plures alii, veluti Doederlein, qui vertit: absit, ut evecti ac imperio potiti *novas urbes condant*: „adeo exosum est tyranni nomen," addit in nota subjecta, „ut invidia vel liberos premat, nolitque eos thronum occupare, si vel maxime spem facerent antiqui splendoris restituendi." Verum recte, mea sententia, monuit Vitringa, hunc sensum parum convenire orationi superiori, in qua Babylonius propositus erat ut *vastator urbium* et *orbis habitabilis*, vs. 17., a cujus filiis, qui ejusdem dicuntur ingenii et indolis, quis minus exspectet? Accedit ratio grammatica, a Coccejo producta, vocem מִלֵּא *transitive*, cum duplici nomine subjecto, usurpari in *Piel*, non in *Kal*, quae forma hoc est loco, vid. Job. III, 15. Alii itaque, quum viderent, haec verba Babylonio minus convenire, posteriora verba alii aptarunt subjecto, in hunc sensum: *si illi non consurgant, replebitur orbis habitabilis urbibus*. Kimchius et Aben-Esra hujus meminerunt interpretationis et Coccejus fere est secutus: *non consurgant, ut haereditent terram, et implebunt orbem habitabilem urbes*, sive, *et implebitur orbis habitabilis urbibus*. Verum totius contextus seriei aptius erit, si עָרִים accipiamus pro *hostibus*, ut sensus sit: cavete, ne si filiis peperceritis, illi resurgant, et de novo se mittant in possessionem terrae, et orbis habitabilis impleatur inimicis, ad ulciscendam patris injuriam paratis, omnia rursus turbaturis. Sic Alexandrini: ἐμπλήσουσι

τὴν

τὴν γῆν πολέμων, nec non Chaldaeus: וְיִתְמְלוֹן אַפֵּי תֵּבֵל בְּעֲלֵי דְבָבוּ *et impleatur orbis inimicis.* Concinit Syrus: *ne impleant superficiem terrae bello* (ܩܪ̈ܒܐ). Inter recentiores ita Dathius: *ne novi exsistant orbis habitabilis adversarii.*

22. Scenam claudit Dei ipsius gravissima oratio, regi Babylonio, posterisque ejus, urbique ipsi, perpetuam excisionem interminantis. וְקַמְתִּי עֲלֵיהֶם Ipse *namque insurgam contra eos*, Amos VII, 9. Ps. XII, 6. וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם *Exscindamque Babelis nomen*, cf. 1 Sam. XXIV, 22. Ps. CIX, 13. וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד *Et reliquias et nepotes, et posteros.* שְׁאָר nonnulli interpretantur *cognatum*, conferentes Levit. XVIII, 6., ubi שְׁאֵר־בְּשָׂרוֹ haud dubie hanc significationem habet; vid. not. ad eum locum. Verum an vox שְׁאָר nude posita, id denotet, dubium. Recte Vitringa, monet, per שֵׁם et שְׁאָר idem significari quod per נִין וָנֶכֶד, *filium et nepotem*, et prophetam hic, ut saepe alias, sui ipsius interpretem agere, altera sententia declarando, quod priore obscurius dixerat. שֵׁם, *nomen*, pertinet ad *liberos mares*, per quos propagari solet *nomen* patris, conf. Ruth. IV, 5. Jes. LVI, 5. שְׁאָר, *Reliquiae*, sunt *nepotes* et *pronepotes*, qui filiis primae successionis extinctis, *supersunt*. Vocum נִין וָנֶכֶד origo quidem latet; sed interpretum veterum consensus non dubitare nos sinit, significari illis sive *filios et nepotes*, quomodo in hoc et reliquis duobus, ubi hae voces occurrunt, locis (Genes. XXI, 23. Job. XVIII, 19.), Chaldaeus habet; inque Genesi Arabs Erpenianus, et in Jobo Aquila; sive *posteros et stirpem*, quod ubique ponunt Alexandrini, Vulgatus, Syrus et Saadias. Prolixe veterum interpretationes recensuit et dijudicavit J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 1637. Ei נִין וָנֶכֶד est, *quicunque ulla*

 cogna-

cognatione aut amicitia vel remotissima noster est, atque ad nos pertinet. In alia omnia Doederlein ivit, qui voces nostras reddit: *tam foecundam, quam sterilem;* „כח,“ addit, „de *foetatione*, et *numerosa sobole* usu venit. נכר Arab. est, *parum aquae habuit in puteo.* Inde per metaphoram (vid. infra Cap. LI, 1.) נָכָר *is, qui vel nullos, vel paucos habet liberos.*“

23. וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד *Ponamque eam in possessionem* (ut Ezech. XI, 17. Obad. vs. 17.) *histricis.* קִפֹּד esse *histricem* seu *erinaceum*, ἐχῖνον, ut Alexandrini habent, multis probavit Bochartus *Hieroz.* P. I. Lib. III. Cap. XXXVI. T. II. p. 454. seqq. edit. Lips. Conferendum est Syriacum ܩܦܕ, *horrere, horripilari*, quod proprium est ericeis. Quum autem duplex sit *echinorum* species, alia *terrestris*, alia *aquatica;* hic intelligenda videtur *aquatica*, quam in insulis sub ostia Euphratis mira magnitudine nasci, *Strabo* L. XVI. memorat. Addit enim: וְאַגְמֵי־מָיִם *et stagna aquarum*, scil. reddam eam urbem. Verba וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד vulgo sic vertunt: *everram eam everriculo internecionis*, secuti Hebraeorum magistros, qui a טִיט, *lutum, coenum*, verbum טֵאטֵא denominativum dicunt, *a coeno purgare, everrere*, unde nomen מַטְאֲטֵא iis denotat *scopas, everriculum.* Ita Chaldaeus, Syrus et Vulgatus, concinente linguae Talmudicae atque Rabbinico-Chaldaicae usu. Neque sensus et incommodus: significatur enim, nihil omnino futurum esse reliqui, quasi scopae totum everrunt emundantque solum. Sed recentiores, post Huntium ad Lowthi Prael. XXVIII. p. 579. not. edit. Gotting., et J. D. Michaelem in *Supplemm.* p. 995., collato Arabico طَأْطَأَ, *demisit, profundam effecit fossam*, unde nomen طَأْطَاء,

Digitized by Google

طلط, *fossa, terra depressa ac humilis, qua quis tegi ac occultari possit*, vertunt: *alte defodiam*, demittam, *eam in fovea internecionis.* Hunc sensum expresserunt LXX. Θήσω αὐτὴν πηλοῦ βάραθρον εἰς ἀπώλειαν, *in barathro coeni demergam eam ad internecionem.* Egregie certe convenit praecedenti: *faciam eam paludem aquarum.*

Digitized by Google

CARMEN SEPTIMUM.

Cap. XIV, vss. 24—27.

ARGUMENTUM.

Quatuor hos versus non conjungendos esse cum praecedentibus, sed carmen peculiare constituere, jam Clericus vidit, atque Vitringa eos *peculiarem laciniam* vocat. Ex carmine longiore Assyrii stragem decantante haec commata desumta esse, cuique legenti patet. Quo consilio autem ab eo, qui vaticinia hoc volumine comprehensa collegit atque disposuit, haec particula hoc loco sit collocata, cognoscitur ex his Hieronymi verbis: „Revertitur ad praesentia, hoc est, ad Sennacherib, regem Assyriorum, qui Samariam Judaeamque vastavit, et, excepta Jerusalem, delevit per circuitum omnia, et longe post futuris vicina consociat, ut imminens auferatur metus, quia dicere poterant audientes: nos praesentem perpetimur obsidionem, iste multis post seculis ventura promittit. Est igitur ordo prophetiae; quamquam post annos plurimos Babylon destruenda sit, et omne penitus stirpis Assyriorum et Chaldaeae seminarium disperdendum; tamen ut non timeatis vicinam captivitatem, jurat Dominus, quod sua aestimatio non fallatur, et quod mente conceperit, irritum non fiat. Hoc autem humano loquitur affectu, quod scilicet non

Digitized by Google

non fallatur, qui falli non potest. *Conteram*, inquit [vs. 25.], *Assyrium in terra mea, et in montibus meis conculcabo eum.* Una enim nocte centum octoginta quinque millia exercitus Assyriorum angelo vastante deleta sunt [2 Reg. XIX.]."

---

24. נִשְׁבַּע יְהוָה *Juravit Jova*, LXII, 8. Amos. IV, 2. אִם־לֹא Vid. supra ad V, 9. כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי *Quemadmodum cogitavi*, statui mecum. De verbo דָּמָה vid. ad X, 7. כֵּן הָיָתָה *Ita fiet.* וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי *Et juxta illud quod decrevi*, vs. 27. XIX, 12. 17. Jerem. XLIX, 20. הִיא תָקוּם *Illud stabit*, VII, 7.

25. לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר *De frangendo*, s. *ut frangam Assur*, de prosternendis et destruendis copiis Assyriacis, metaphora a brachio desumta, cf. Ezech. XXX, 21. 24. בְּאַרְצִי *In terra mea*, Canaane. Respicit ad cladem exercitus Senacheribi, vid. Hieronymi supra in Argumento allata verba. וְעַל־הָרַי אֲבוּסֶנּוּ *Et super montes meos*, i. e. super montosam Cananaeae partem, in qua sita Hierosolyma, *conculcem eos*, instar luti platearum, Zachar. X, 5. Cf. Ps. LX, 14. CVIII, 14. Sententia hujus praedictionis est eadem, quam vates noster plenius explicarat X, 5. 16—19. 26., et retractat paucis XXXI, 5. 9. וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ *Et recedet ab eis*, Judaeis, *jugum ejus*, regis Assyrii, ab eo illis impositum. Cf. X, 27. Hieronymus: „Et auferetur ab his, qui obsidebantur in Jerusalem, jugum ejus, et grave imperium, quod omnibus imminebat, et pondus, quo premebantur, in ipsum potius retrudetur. Fugiente enim Assyriorum rege in terram suam liber cum populi reliquiis egressus est Ezechias."

26. הַזֹּאת הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ *Hoc est consilium deliberatum*, decretum, a Deo *super omnem terram*

Digitized by Google

ram, quae scenam sustineat judiciorum divinorum, de quibus hic mentio est. Magna enim imperia quum occupare soleant magnam orbis terrarum partem, nomine כָּל־הָאָרֶץ recte veniunt, perinde ac ditio Romani imperii πᾶσα ἡ οἰκουμένη dicebatur. Regnorum Assyrii et Babylonici subversio in florentissimam partem orbis illo tempore habitati cultique magnam inducebat mutationem. וְזֹאת הַיָּד הַנְּטוּיָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם *Et haec manus extensa est super* s. *contra omnes gentes* Jovae et populo ab eo custodito inimicas; quae omnes etiam tandem corruent. Vid. de Philisthaeis, vs. 29., de Moabitis, XV, 1. seqq., de Syris, XVII, 1. seqq. Hieronymus: „Hoc loco quidam arbitrantur generalem esse contra omnem orbem prophetiam, et quod vastitas Babylonis et Assyriae civitatis typus sit consummationis mundi. Quibus nequaquam contradicimus, dum sciamus, hic *omnem terram* Assyriorum proprie significari, et *universas gentes* socias regis Assyrii demonstratas. Quicquid autem a Domino decretum est, nullius virtute prohibetur."

27. כִּי יְהוָה צְבָאוֹת יָעָץ *Nam Jova, agminum coelestium Dominus*, cujus potentia nullis circumscripta est angustiis, *decrevit*, vs. 24., XXIII, 9. וּמִי יָפֵר *Et quis irritum faciet?* VIII, 10. וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה *Et manus ejus extensa est* ad percutiendum, V, 25. IX, 11. XXXI, 3. וּמִי יְשִׁיבֶנָּה *Ecquis igitur recedere faciet*, reprimet, avertet, *eam?* XLIII, 13.

GAR-

CARMEN OCTAVUM.

Cap. XIV, 28. usque ad fin.

ARGUMENTUM.

Philisthaei Ahasi tempore jugum ab Usia impositum decusserant, 2 Chron. XXVIII, 8. Hinc quum prospero gavisi fuissent rerum suarum statu, eumque feliciter confirmassent, ex obitu Ahasi, regis, qui fortasse successu temporis potuisset se recolligere, spem ceperunt status rerum suarum magis adhuc confirmandi. Sed vates iis praenunciat mala gravissima, quibus futuri sint affligendi et castigandi. Dehortatur igitur eos a vana laetitia et gloriatione, quippe quae brevi commutaretur cum planctu et lamentis, ad quae illos provocat. Judaeis vero promittit majorem in posterum tranquillitatem et securitatem; atque Deum Hierosolymis adversus hostes praesidium et conservationem praestiturum esse, pollicetur. Consilium vatis itaque maxime erat hoc, ut pios et inopes Judaeos, Philisthaeorum terris proximos, qui gravia ab iis vulnera acceperant, consolaretur. Quum enim illi quoque forsan metuerent, ne mutato regimine, deteriora adhuc perpaterentur, vel saltem aegre viderent, Philisthaeos, ab Usia depressos, prospero rerum suarum statu laetari; vates animos eorum erigebat hac declamatione, quae ipsa est bimembris: *priore* membro Philisthaeos dehortatur a vana laetitia et gloria-

Digitized by Google

gloriatione, argumento ducto a calamitate instante, cujus consequens docet fore laetum Judaeis (vs. 29. 30.); *posteriore* provocat Philisthaeos ad planctum, similem ob rationem, et explicat novam calamitatem priorem illam consummaturam, cum spe popularium suorum (vs. 31. 32.).

---

28. בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז *Anno quo mortuus est rex Ahasus*, eadem formula, quae supra VI, 1. Cf. 2 Paral. XXVIII, 27. הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה *Factum est hoc effatum*; de voce מַשָּׂא vid. ad XIII. 1. Hieronymus: „Quatuor reges Judaeae titulo Prophetae [I, 1.] legimus esse praepositos, Oziam, Joatham, Achaz, et Ezechiam, singulos sibi ordine et sobole succedentes, quorum Oziam mortuum supra legimus, referente Isaja [VI, 1.]: *Anno quo mortuus est rex Ozias vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum.* Ex quo intelligimus, et visionem sedentis Domini, et ea quae praecipiuntur Prophetae, usque ad eum locum, ubi scriptum est [VI, 13.]: *Sicut terebinthus et sicut quercus quae expandit ramos suos; semen sanctum erit germen ejus*, sub Joatham rege prophetatum. Tertius succedit Achaz, filius Jotham, filii Oziae, regis Juda, sub quo ascendit Rasin, rex Syriae, et Phacee, filius Romeliae, rex Israel, in Jerusalem, ad proeliandum contra eam, et reliqua, quae Scriptura commemorat [VII, 1. seqq.]. Igitur sub Achaz usque ad praesentem locum, quem nunc exponere nitimur, omnia, quae in medio posita sunt, vaticinata cognoscimus; quo mortuo quartus, id est, ultimus, succedit Ezechias, sub quo omnis usque ad finem texitur liber." Cf. not. ad I, 1. p. 8. seq.

29. אַל־תִּשְׂמְחִי *Ne laeteris*, ut Mich. VII, 8. פְּלֶשֶׁת, *Philisthaea*, tractus Canannaeae maritimus australis, Zepha-

Zephaniae II, 5. חֶבֶל הַיָּם, *funiculus maris*, Ezechieli XXV, 16. חוֹף הַיָּם, *litorale maris*, dictus. Praeter alias urbes in eo sitas, quinque potissimum nobiliores commemorantur, Gaza (extima Austrum versus, proxima deserto), Ascalon, Asdod s. Azot, Gath et Accaron (extima septentrionem versus, Jos. XIII, 3., 1 Sam. V, 8. 9. 10.), quae a totidem principibus, סְרָנִים dictis (Jos. XIII, 3.), regebantur. Inter Judaeos et Philisthaeos, quorum proximi erant in australi Cananaeae plaga (quemadmodum Phoenicum in aquilonari), odium fuisse acerrimum, quod caussam praebuit bellis inter eos longo temporis tractu gestis, vario eventu ac successu, e libris historicis V. T. patet. Cf. not. ad Ezech. XXV, 15. Magnas illis clades intulerat Uzias, qui in ipsa eorum ditione terrisque oppida aliqua condidit, ut Judaeam adversus eorum incursiones muniret, 2 Chron. XXVI, 6. 7. Eodem statu res hujus populi habuisse se videntur sub Jothamo; verum quum Ahasus, filius ejus, bello cum Syriae et Ephraimitidis regibus infeliciter gesto, robur sui exercitus amisisset, et status regni esset valde collapsus, Philisthaei non neglexerunt hanc captare occasionem Judaeae rursus invadendae, et proximarum sibi urbium atque agrorum occupandorum, vid. 2 Chron. XXVIII, 18. Is autem ille ipse rex est, post cujus excessum hoc editum est oraculum. כֻּלֵּךְ *Totum tui*, s. *universum tui*, i. e. tu tota, vs. 31., IX, 8. XXII, 1. כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט מַכֵּךְ *Quod fracta est virga percutiens te*, sive, ut cum LXX. (ὁ ζυγὸς τοῦ παίοντος ὑμᾶς) Hieronymus vertit: *virga percussoris tui*. שֵׁבֶט, *Virga*, vel personam aliquam regiam, a qua Philisthaei graves acceperant clades, indicare potest, ut X, 5. 24., vel regiam auctoritatem, sive domum, quae Philisthaeos hactenus sibi habuerat obnoxios, eosque saepius afflixerat, ut supra vs. 5. Qui singulum aliquem regem significari existimant, plerique Ahasum intelligunt. Sane si quis

Digitized by Google

prophetiam cum respectu ad tempus, quo est edita, i. e. obitus Ahasi, simplice oculo inspiciat, nihil videtur facilius et commodius, quam per *virgam*, quae Philisthaeos percusserat, hoc tempore fractam, illum ipsum regem intelligere, qui cum Philisthaeis bellum gesserat, et forsan eos etiam subinde affecerat clade, cujus mortem existimabant Judaeorum hostes rebus suis profuturam. Ita Hieronymus: „Naturale est quod dicimus: mortuo rege adversarum gentium semper laetantur inimici, ex rebus novis bella civilia et seditiones, ac regnandi imperitiam praestolantes. Mortuo igitur Achaz peccatore, qui ambulaverat in viis regum Israel, et cognatione eis fuerat copulatus, intelligimus Philisthaeos e vicino fuisse laetatos, et insultasse Israeli, quod, maturo regi perdito, Ezechiae juveni subjacerent. Ne, inquit, laeteris, o Philisthaea, ne insultes populo meo, quod percussoris tui Achaz virga confracta sit; quod baculus, qui ferire solitus erat, videatur morte contritus." Verum huic sententiae obstat hoc unum, quod 2 Chron. XXVIII, 18. narratur, Philisthaeos, regnante Ahaso, non accepisse clades a Judaeis, sed his inflixisse. Invasisse enim urbes campestres et australia Judae, et cepisse Beth-Schemesch, Ajalon, Gederoth, Sechon, cum villis ei subjectis, Thimnam, ejusque agros, et Gimzon villasque ejus, et in iis habitasse. Possunt tamen haec inter se ita conciliari, ut Ahasus quidem sub finem vitae cladem a Philisthaeis acceperit maximam; sed, quum bellum varia gestum esset fortuna, ut fit, superiore tempore illis inflixerit vulnera. Vel, ut sumamus, Ahasum ante mortem vires recollegisse, et meditatum esse ultionem de Philisthaeis sumendam. Magis certe id probabile, quam cum Kimchio, Abarbenele, Grotio, Bocharto, aliis, *virga fracta* Usiam intelligere, ut hic sit sensus: ne laetemini, Philisthaei, qui olim exsultavistis in morte Usiae, qui vos graviter percusserat (2 Chron. XXVI, 6. 7.),

Digitized by Google

6. 7.), ac si dehinc nihil vobis a regibus Judaeis metuendum restet. Neque enim apparet, cur caussam gaudii vates tam alte repetat, et ostentet remotiorem, jam supra triginta annos praegressam? Sed tutius est, per *virgam percutientem Philisthaeos* intelligere domum regiam Davidicam, vel regnum Judaicum, quae sub Ahaso *fracta*, i. e. valde debilitata erat bellis pluribus infeliciter gestis. Ita Chaldaeus: *Ne laetemini Philisthaei universi vos, quia contritum est dominium, cui serviebatis.* Et disertius Jarchi: „*Ne laetator, Philisthaea*, quae caput extuleras sub improbo Ahaso, cujus improbitas causa erat, ut ille in manus tuas traderetur, ne, inquam, laetator, quod debilitatum sit regnum Davidicum, qui consueverant vos (Philisthaeos) percutere, quemadmodum legimus de Davide et Usia, 2 Chron. XXVI, 6.“ Regem Assyriorum, Tiglathpilesserem, Sennacheribi antecessorem per virgam Philisthaeos percutientem intelligit Koppe, sine argumento historico. כִּי־מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע *Nam e radice serpentis* (locutio figurata, qualis supra XI, 1.), i. e. e stirpe regia ea, ex qua fuerunt plures, qui vos serpentum instar pupugerant, *exibit basiliscus*, eum enim nomine צֶפַע, ut supra XI, 8. צִפְעוֹנִי, denotari, ostendit Bochartus *Hieroz.* P. II. L. III. C. IX. T. III. p. 182. ed. Lips. Basilisco vero, quem Philisthaei infensum sint experturi, a vate nostro Hiskiam significari volunt interpretes, Usiae pronepotem, quem primis imperii sui annis legimus Philisthaeos praelio vicisse 2 Reg. XVIII, 8. Ita Hieronymus: „Ne laeteris — quod coluber interfectus. Pro hoc enim nocentior nascetur Ezechias, regulus, quem Graeci vocant basiliscum, qui te suo aspectu interficiat, et spiritu oris occidat. Quomodo enim nulla avis potest reguli aspectum illaesa transire, sed, quamvis procul fuerit, ejus ore sorbetur, ita et a conspectu regis Ezechiae totus peribis.“ Neque tamen id evenit.

Genuinum vatis sensum non dubitamus expressum a Chaldaeo: *quia ex posteris Isai prodibit Messias, cujus opera inter vos erunt sicut serpentes volantes*, quibus verbis expressit hebraica haec: ופריו שרף מעופף, *et fructus ejus* (radicis serpentis) erit *prester* seu *hydrus volans*, vid. Bochartum l. c. C. XIII. p. 211. seqq., qui docet, *hydrum* et *chersydrum* parum differre. Qui enim hydrus hyeme fuerat in lacunis, postquam aqua defecit aestu, in sicco degere cogitur, atque ita fit *chersydrus*, i. e. hydrus *in sicco* (ἐν χέρσῳ) degens. Tum vero, infestante siti in calidis regionibus, virus habet multo acrius et nocentius, ut morsu suo exurat (cf. not. ad VI, 2.). Imo vel halitu pestilenti necat, ut post Bochartum ostendit J. Ludolfus in *Commentar. Histor. Aethiop.* p. 176. מעופף *Volans*, XXX, 6., quae vespertilionum instar membranaceas habet alas. Cf. Bochart. l. c. p. 214. Hieronymus: „Pulchre servavit metaphoram: quia enim serpentem et regulum nominarat, ore ejus et spiritu dicit volucres devorari." Videlicet verba ופריו שרף מעופף in Hieronymi versione ita sonant: *et semen ejus absorbens volucrem*, quod ex vetere haud dubie versione Latina retinuit. Sed in Commentario haec habet: „Pro eo quod nos transtulimus *absorbens volucrem* [quod hebraice esset שואף את־עוף], et in Hebraico scriptum est *Saraph Mopheth* [legendum *Mopheph*], interpretari potest *serpens volans*, ut sit sensus: de radice colubri nascetur regulus, et fructus illius, id est, reguli, serpens volans, ut draconem volantem intelligas."

30. Philisthaeis percussis secura et pacata erit Judaea in illis maxime partibus, quae, per longum tempus, incursionibus et direptionibus hostium expositae fuerant. ורעו בכורי דלים *Tunc pascentur primogeniti tenuium*, miserorum, i. e., Jarchio explicante, Israelitarum proceres, qui nunc tenues sunt coram vobis (Philisthaeis).

בכורים.

מְשׁוּרִים enim h. l. *principes* significat, ut Ps. LXXXIX, 28. Sed quum eximii in suo genere aliquando dicantur *primogeniti*, ut Job. XVIII, 13., ubi בְּכוֹר מָוֶת *primogenitus mortis*, est mors violenta, terribilis, inter species mortis prima et maxime timenda, בְּכוֹרֵי דַלִּים alii interpretantur *pauperrimos*. Michaelis vero, cui haec metaphora displicet, legere mallet בְּכוֹרֵי sive בְּכָרַי, quod esset a כַּר aut כֹר, Arab. كور, *regio*, *pascualis* maxime, vid. Jes. XXX, 23. Psalm. XXXVII, 20. Hinc verba וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים vertit: *pascentur in regionibus vel pascuis meis pauperes*. Id Koppio quoque placet. Nobis tamen haec conjectura supervacanea videtur. Audax quidem est metaphora, *primogeniti pauperum*, pro *pauperrimis*; sed audacior adhuc, quae versu praecedente legitur: *radix serpentis*. וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ *Et egeni secure recubabunt*, servat metaphoram a pecudum gregibus desumtam. וְהֵמַתִּי בָרָעָב שָׁרְשֵׁךְ *Enecabo fame radicem tuam*. Voce שֹׁרֶשׁ significatur proprie *radix* plantae, quae cum interit, tota planta moriatur necesse est. Ergo cum dicit Deus, facturum se, ut fame *radix* Philisthaeorum prorsus intereat, perinde est, ac si dixisset, se penitus eam gentem exstirpaturum. Aben-Esra *radice* patres, Doederlein vero intelligit *florem exercitus*, *phalangem*, ut Jud. V, 14. וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג *Et reliquum tui occidet*. שְׁאֵרִית respondet τῷ שֹׁרֶשׁ, quod, praecisis ramis, reliquum est de arbore. Post יַהֲרֹג intelligi debet *hostis*, de quo versu seq.; quem Deus contra Philisthaeos mittebat.

31. Videt vates ab aquilone densum fumum, coelum obscurantem, indicium numerosi exercitus, ex illis partibus sese moventis Palaestinam versus; sermonem vertit ad unam civitatum Philisthaeorum, maxime insignem, eamque excitat ad planctum ob novam calami-

 tatem.

Digitized by Google

tatem. הֵילִילִי שַׁעַר *Ulula porta!* „Portam," inquit Hieronymus, vocat pro his, qui in porta sunt." נָמוֹג non potest conjungi cum פְּלֶשֶׁת, ob generis diversitatem (scribendum enim prophetae fuisset נְמוֹגָה); sed cum כֻּלֵּךְ et vertendum: *dissolutum est*, o Palaestina, *totum tuum*. *Colliquescendi* metaphora duplici sensu apud Hebraeos usurpatur, vel ut notet *dissolutionem* reipublicae, aut singularium hominum, qui intereunt, et sic occurrit Ps. LXVIII, 3. LXXV, 4. Amos IX, 5.; vel ut significet summam consternationem, maximumque pavorem, qui metaphorae usus est usitatior: et licet uterque hic locum habere possit, si rem ipsam consideres, videtur tamen ex mente prophetae posterior maxime spectandus esse, quia, si malum ipsum hic describeret, Philisthaeis obventurum, praemisisset his verbis vocula כִּי. Eadem *pavoris* significatione נָמוֹג occurrit Jos. II, 9. ubi verba Rachabae ad exploratores Cananaeae: *novi, Deum dedisse vobis hanc terram; et cecidisse terrorem vestrum super nos*, וְכִי נָמֹגוּ, *et liquefactos esse omnes incolas terrae hujus vestri caussa;* item Jerem. XLIX, 23. in vaticinio adversus Damascum: *quia rumorem malum audiverunt*, נָמֹגוּ, *liquefacti sunt*. Ergo propheta in hac scena sibi repraesentat totius Palaestinae miseram conditionem, eo tempore futuram, quo ad eam nuncius perventurus esset de adventu exercitus hostilis, cui incolae sciebant se non esse pares, nec posse resistere: omnia plena fore pavore, consternatione, ejulatu, planctu. Usus fuerat propheta simili phrasi de Babyloniis Cap. XIII, 7. כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא *Nam ex aquilone venit fumus*. Intelligendus exercitus hostilis ex aquilone irrumpens, et adventus sui signa e longinquo, sparso pulvere, ostentans. Sicuti Virgilius *Aeneid.* L. XI. vs. 906. seqq.

Sic ambo ad muros rapidi; totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.

Ac

Digitized by Google

Ac simul Aeneas fumantes pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit.

In verborum וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו interpretatione discrepant. Versio Alexandrina hic manca est: *καὶ οὐκ ἔστι τοῦ εἶναι* — quae lacuna explenda est ex Arabe in Polyglottis: وليس من يثبت في مراسمه, *nec est, qui perstet in vestigiis suis.* Similiter conjecerat Lambert. Bos (in Prolegomm. ad LXX. et Animadverss.) pro: *τοῦ εἶναι*, scribendum esse: *τοῦ μεῖναι*, Is sensus Koppio placet, qui vertit: *ne unus quidem* (quasi אֵין בָּדָד, *nullus solitarius*, positum sit pro אֵין אֶחָד) Philisthaeorum, *in loco suo manet*, prae angore et pavore. Eadem est Aben-Esrae interpretatio: *nemo Philisthaeorum audebit (cum hostiles milites irrumpent) in palatiis permanere: sicut cum fumus invadit domum, omnes inde exeunt.* Hi igitur interpretes מוֹעֵד videntur intellexisse de *domibus*; sine ratione. Syrus: ܘܠܝܬ ܕܡܝܚܕ ܒܥܐܕܘܗܝ, *nec est singularis quispiam in festis suis*; sine sensu. Chaldaeus: וְלֵית דִּמְאַחַר בִּזְמְנוֹהִי, *nec est, qui moram faciat in temporibus suis*; quem secutus Vatablus: *in statutis temporibus*, quibus convenire oportebat exercitum. Forerius: „*et ne unus quidem in castris* scilicet *remanebit*, vel, *et ne unus quidem in tabernaculis suis* scilicet *manet*, adsunt accincti omnes." Verum מוֹעֵד *castra* vel *tabernaculum* denotare, sine ullo argumento sumitur. Doederlein vertit: *cujus (belli) impetum nemo repellere valebit*; et in nota addit: „dedit hanc interpretationem Guil. Abr. Teller in *Nott. Critt. et Exegett.* in Genes. XLIX. p. 98., ubi docet: affixum ־יו pertinet ad עָשָׁן, מוֹעֵד est *impetus* scil. fumi a יָעַד irruit; tandem בּוֹדֵד (Arab. vers. Ps. LXVIII, a.) est *dissipare*. Bellum innuit, ab Assyriis

 infe-

inferendum, quos nulla vis repellere possit." Arabibus quidem وعث in conjugatione *quinta* denotat *irruit, impetum fecit;* sed nusquam apud Hebraeos יָעַד hac significatione occurrit. Simplicissimum videtur, per מוֹעֲדִים, *coetus*, agmina militum intelligere. Ita Dathius: „*non erit separatus in coetibus ejus*, i. e. omnes conferto agmine incedent. Causam indicant haec verba, unde fumus ille ascendat. Hostes, inquit propheta, non singuli veniunt, sed densis agminibus, quae pulverem tantopere excitant, ut aerem obscurent. Affixum igitur in מוֹעֲדָיו non referendum est ad עָשָׁן, sed ad hostes, non nominatos quidem, sed ex contexto sermone facile intelligendos." MICHAELIS in *Supplemm.* p. 1528. מוֹעֵד explicat ex Arabum وعد, *festinavit, celeriter, rapideque aliquid fecit*, unde موعد, *velox camelus;* ut sint מוֹעֲדִים *festinantes, agmen rapidum, exercitus in hostem raptus*, verbaque אֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעֲדָיו vertenda: *nemo remanet in rapide ducto exercitu*, proprie, in *rapidis ejus*. „Linguae quidem, inquit, Hebraicae peritus haud opposuerit scriptionem per Vau, quod quidem non necesse est radicale esse, namque et participium Kal saepe plene קוֹטֵל scribitur. Quod si quem tamen imperitiorem hic scrupulus urit, sex codices sciat Kennicottianos sine Vau habere במעדיו." אֵין בּוֹדֵד *Nemo solitarius* vagabitur, tanquam delassatus videlicet, ut cum cetero exercitu non rapide in hostes incurrere posset. בּוֹדֵד est conferendum cum Arabico بدّ, *separavit, dissipavit*, et in VIII. *separatim, et quisque a sua parte accessit, et aggressus est* rem vel hominem.

32. וּמַה־יַּעֲנֶה מַלְאֲכֵי־גוֹי *Et quid respondebit* unusquisque *legatorum gentis* cujusvis, i. e. recte interpretante

Digitized by Google

tante Chaldaeo, וּמָה יְבַשְּׂרוּן אִזְגַּדֵּי עַמְמַיָּא, *et quid nunciabant nuncii populorum?* Quando, inquit, reverſi fuerint domum nuncii gentium exterarum in Judaeam miſſi, quid putatis novi inde ſuis referent? *Quod nimirum Jova fundaverit* Zionem, et quae ſequuntur. Epilogus eſt, quo brevi explicat vates regni Judae felicitatem devictis ab ejus rege, Meſſia, Philiſthaeis. LXX. verba hebraea ita verterunt: *καὶ τί ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἐθνῶν;* ac ſi legiſſent: וּמַה־יַּעֲנוּ מַלְכֵי־גוֹיִם. *Reges* habent quoque Aquila et Theodotion; Symmachus vero exhibet lextionem maſorethicam, *nuncios.* Syrus: ܘܡܢܐ ܢܦܢܐ ܠܡܠܐܟܐ ܕܥܡܡܐ, *et quid reſpondebimus nuncio gentium?* quo interprete auctore Henslerus pro יַעֲנֶה legere mallet נַעֲנֶה, ut vertendum ſit: *et quid* nos, Judaei, *reſpondemus legatis gentium?* Hieronymus: *quid reſpondebit nuntiis gentis.* Recentiorum plerique hebraea ſic reddunt: *et quid reſpondebitur* (יַעֲנֶה imperſonaliter, ſubaudito עֹנֶה) *legatis gentis*, ſcil. Philiſthaeae? מַלְאֲכֵי vel pro לְמַלְאֲכֵי ſcriptum putant; ut 2 Sam. XV, 31. וְדָוִד הִגִּיד, *et Davidi nunciatum eſt*, pro לְדָוִד; vel verbum עָנוֹת cum *accuſativo perſonae* junctum ſumunt, ut alias, e. c. Mich. VI, 5. עָנָה אֹתוֹ, *reſpondit ei*, Cant. V, 6. עָנָנִי, *reſpondit mihi.* Legatis autem, qui hoc reſponſum accepturi eſſent a Judaeis, quidam intelligunt nuncios ſeu legatos eorumdem illorum Aſſyriorum, qui Philiſthaeos ſubegerint, et nunc Judaeos quoque ad deditionem impulerint, qui vero hoc acceperint reſponſum, Jovam Zioni praeſidio eſſe. Alii hoc reſponſum a Judaeis datum fuiſſe volunt legatis, qui Hiskiae gratularentur reportatam de Philiſthaeis victoriam. Principem enim pium agnoviſſe, victoriae hujus laudem non ſibi deberi, ſed Deo, Zionem defendenti. Verum hisce conjecturis non opus noſtra adſcita interpretatione. כִּי יְהוָה יִסַּד צִיּוֹן *Quod*

 Jova

Jova Sionem fundaverit, i. e. stabiliverit et confirmaverit, quae enim sunt bene fundata, firma sunt. וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ *Et in eam*, arcem Sioniam, *refugient* protectionem quaerentes, *inopes*, afflicti, *populi sui*. De verbo חָסָה vid. not. ad Ps. II, 12. Significat, tutissimum fore praesidium et inexpugnabilem arcem Zionis, quo omnes auxilio destituti sese sint recepturi.

CAR-

CARMEN NONUM.

CAP. XV. XVI.

ARGUMENTUM.

Gentis Moabiticae, cui hoc vaticinio interitus denunciatur, origo Genes. XIX, 31. ex veteri fama refertur ad Lothi, nepotis Abrahami ex Harane, filiam natu majorem, quae quum prolis cupida ex incesto cum patre concubitu filium peperisset, ei nomen מוֹאָב imposuerit, quasi מֵאָב, *ex patre genitus*, sive מוֹבָא אָב, *ingressus*, coitus, *patris*. Ejus familiae prima sedes in solo fuit natali, in confiniis Zoaris (Genes. XIX, 30.), sitae ad oram australem lacus Asphaltitis. Dehinc aucta gens numero viribusque latius ditionis terminos protendit, et, expulsis veteribus incolis (אֵימִים dictis, Deut. II, 10.), quicquid est regionis ad latus orientale Jordanis, intra fluvios Zered, Arnon, et Jabbok occupavit. Sed magna hujus imperii parte paulo ante adventum Israelitarum ex Aegypto, Moabitas exuerunt, sub Sihone rege, Amoraei, trajecto Jordane totam illam provinciam, quae Arnonem et Jabocum interjacet, in suam redigentes potestatem; vid. Num. XXI, 26. Sic Arnon factus Moabitarum terminus, memoratus Num. XXI, 13. Jud. XI, 18. locisque pluribus aliis, et a Josepho *Antiqq.* IV. 5. §. 1., cui dicitur, ὁρίζων τήν τε Μωαβῖτιν καὶ Ἀμωρῖτιν. Intra hos limites invenerunt istos Israelitae in Canaa-

Digitized by Google

Canaanem ingressuri, relinquendos tamen intactos, juxta expressum Dei mandatum, Deut. II, 9. At regionem Amoraeorum, Moabitis ablatam, quum transitum armata manu negarent, post reportatam insignem victoriam Hebraei sibi vindicarunt integram (Num. XXI, 35.), et Rubenitis atque Gaditis, ceu possessionem hereditariam assignarunt, Num. XXXII. Nomen tamen Moabitidis, ab antiquis possessoribus, regioni, incolentibus jam Israelitis, aliquamdiu inhaesit. Ita mons Nebo dicitur esse בְּאֶרֶץ מוֹאָב, *in terra Moabitarum*, qui tamen situs ad septentrionem Arnonis, ex adverso Jerichuntis, Deut. XXXII, 49. XXXIV, 1. Huc et referenda עַרְבוֹת מוֹאָב, *campestria Moabitarum*, in quibus castra metati Israelitae, Jordani proximi, Num. XXXIII, 48—50. Insequenti tamen aevo ipsam hanc regionem trans-Arnonensem, olim ab Amoraeis, dein ab Israelitis occupatam, Moabitae denuo recuperunt, et, in antiquas sedes postliminio restituti, ipsius Jesajae aetate, tanquam propriam provinciam tenuerunt et inhabitarunt. Quod clarissime apparet ex nominibus urbium Moabitarum, quibus vates noster oraculo interitum et excidium praedicit, sitarum licet in tribubus Rubenitarum et Gaditarum. Sic Chesbon, metropolis olim Amoraeorum (Num. XXI, 26.), a Josua Rubenitis assignata (Jos. XIII, 17.), a Jesaja Moabitis vindicatur, XV, 4. XVI, 8., in qua et Jeremias positam fuisse ait תְּהִלַּת מוֹאָב, *laudem Moabitarum*, Jerem. XLVIII, 2. Similiter hi vates Moabitis tribuunt Dibonem urbem, Jes. XV, 2. et Jerem. XLVIII, 22., quae tamen a Mose Gaditis concessa, Num. XXXII, 34. Taceo Medabam, Elealem, Jahzam, Sibmam, Jaezerem, de quibus omnibus idem facile posset demonstrari. Hinc et Josephus *Antiqq.* XIII, 15. in historia Alexandri Jannaei urbes Ἐσσεβὼν, Μήδαβα, Λεμβᾶ, Ὀρώνας, Γελίθωνα, Ζᾶρα, Πέλλαν, vocat Μωαβίτιδας, quae omnes ultra Arnonem, et ex parte ultra Jabbocum, sitae.

Que

Quo autem factum sit tempore et occasione, ut Moabitae totam illam provinciam recuperarint, Historia tacente non satis liquet. Valde tamen probabile, id demum contigisse Rubenitis, Gaditis et dimidia tribu Manassis in exilium abductis, a Phule et Tiglath-Phulasare, Assyriae regibus, aetate Pekae, Israelitarum regis, 2 Reg. XV, 29. Tum enim Moabitae regionem sibi proximam, incolisque nudatam, recipere, imo et, trajecto Jabboco, partem Basanitidis, quae Manassitarum fuerat, occupare facillime poterant. Quod ad historiam et fata Moabitarum, ad vatis nostri tempora usque, attinet, quae in monumentis V. T. reperiuntur, haec fere sunt. Rempublicam peculiarem illos satis mature constituisse, praefectis sibi regibus, inde patet, quod jam Mosis aetate regem eorum, Balacum, filium Zipporis, memoratum legimus Num. XXII, 4. Judicum tempore Eglon, rex Moabitarum, tributarios fecit Israelitas, etiam cis-Jordanenses, ab Ehude tandem restitutos in libertatem, Jud. III, 12. seqq. Postea utraque gens videtur mutuis commerciis, quin et conjugiis (Ruth. I, 4.), se permisisse, ad Saulem usque creatum regem, qui veteres injurias, ac forte etiam recentes, vindicaturus, Moabitas pariter ac reliquos, in vicinia, hostes Israelitici nominis, gravissime afflixit, 1 Sam. XIV, 47. Multo autem feliciori vi adgressus David, 2 Sam. VIII, 2. Ps. LX, 10. servire tributarios coegit, gentemque adeo universam Judaici finibus imperii conclusit. Ac permansit huic obnoxia, post discessionem etiam decem tribuum, a quo tempore Ephraimitas, haud libenter quidem, dominos passa est. Nam mortuo Achabo excutere impositum jugum occepit, 2 Reg. I, 1., pendique solitum tributum recusare. Rebellantes Achabi filius, Joramus, inito foedere cum Judaeorum et Idumaeorum regibus, quamvis gravi bello vexaverit, sub jugum tamen reducere non potuit, 2 Reg. III, 6—27. Nam paulo post adver-

adversus Judaeos, ob latas Joramo suppetias expeditionem susceperunt, a quibus tamen magna affecti sunt clade, 2 Chron. XX, 22—30. Post ea tempora usque ad editum Jesajae vaticinium nihil in V. T. libris historicis legitur de hac gente memoratu dignum. Fuisse autem Moabitas superstitioni et idololatriae omni tempore addictos, tum idola ab iis culta, Baal-Pheor (Num. XXIII, 28.) et Chemosch (1 Reg. XI, 7. Jerem. XLVIII, 7. 13.), testantur, tum lenocinia, quibus ad parem impietatem Israelitas persaepe illexerunt, Num. XXII —XXV.

Huic igitur genti, ab antiquissimis inde temporibus Hebraeis inimicae, excidium denunciaturus vates, sistit urbes Moabitarum florentes et munitas impetu subitaneo ab hoste potente et valido captas atque expugnatas. Audiuntur lamenta, planctus, ejulatus, quibus κατὰ προσωποποιΐαν etiam suos vates miscet (Cap. XV, 1—5.). Tum vividissimis coloribus oculis subjicit facultatum direptionem, caedem obviorum, aliorum fugam, vastatos fertilissimos agros et uberis proventus vineas, quarum fructus laeti carpere solebant, et quae mala alia populum, ab hoste crudeli victum, urgere et premere solent (Cap. XV, 5—XVI, 11.). Addit desperationem, quum ab idolo Camosch, quod studiose coluerant, frustra se opem in rebus afflictis expetere et exspectare cernerent (vs. 12.). Subinde explicat caussas harum calamitatum, a Jova immissarum, superbiam et inclementiam erga profugos Israelitas, qui se ad Moabitas tempore necessitatis receperant, et nimiam in prosperitate sua et firmitate status fiduciam.

Quod huic vaticinio subjicitur (XVI, 13.): *haec Jova Moabitis jam pridem minatus est; jam vero Jova loquitur in hunc modum: post tres annos exilescet gloria Moabi,* et quae sequuntur, inde plures interpretes collegerunt,

jam

Digitized by Google

jam pridem adversus Moabitida minas, quae duobus hisce Capitibus leguntur, exhibitas fuisse, sive ab eodem, sive a propheta alio, repetitas autem a Jesaja, instante, post tres annos, earundem complemento. Contra J. B. Koppe in adjectis Lowthiano Commentario Germanice translato observationibus totum hoc vaticinium nostro vati penitus abjudicat, unique Jeremiae tribuendum censet, ita quidem, ut serius etiam hoc perscripsisse is putetur, quam alterum multo uberius, quod Jeremiae XLVIII. habetur, esseque adeo a collectore, nescio quo Jesajanorum vaticiniorum, his perperam intrusum. Sed vero nihil impediet, quin Jesajae accepta referantur, quae apud eum contra Moabitas nunc exstant, in his licet repetita crederentur, aut, qua summam rei, contineri, quae alius forte propheta de gente illa loquutus pridem fuerat. Videntur jam nostri vatis aevo plura exstitisse vaticinia, quae gentibus Hebraeae adversariis poenas minitarentur et interitum, apparituro magno illo rege e familia Davidica oriundo, quo auspice insequuturam esse temporum felicitatem magnam homines sperabant. Hujusmodi antiquiora oracula seriores prophetae pro suo quisque ingenio imitari atque exornare solebant. Exemplum luculentum in hoc ipso de Moabitis vaticinio habemus, quod Jeremias Cap. XLVIII. ita est imitatus, ut integras nostri sententias retinuerit. In Moabitas detonat quoque Amosus, Nostro aequalis, II, 1—3., et post ejus aetatem praeter Jeremiam Zephanias, II, 9., et Ezechiel XXV, 8—11.

Peculiari Dissertatione carmen nostrum illustravit C. Aurivillius; *trigesima* est in ejus Dissertationum sylloge, a J. D. Michaele edita, p. 677. seqq. Nos ex ea, quae ad consilium nostrum pertinere nobis videntur, in usum nostrum convertemus.

---

1. משׂא

Digitized by Google

1. משׂא מואב *Effatum de Moabo.* Chaldaeus: *onus calicis dirarum Moabitis propinandi.* De מַשָּׂא vid. not. ad XIII, 1. כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד עָר מוֹאָב נִדְמָה *Sane qua nocte vastata est Ar Moabitarum, eadem excisus est* populus. Particula כִּי h. l. aliis videtur redundare, aliis, veluti Coccejo *protasin* indicare, cui respondet *apodosis*, versu sequenti, in hunc sensum: *quia nocte excisa est Ar Moab* — *ascendit* (scil. Moab) *Baithem et Dibonem etc.* Koppio haec particula arguere videtur, praecessisse quidquam ab initio quod interciderit; ea unice de caussa, perlevi sane, quod כִּי sumendum ubique ut caussale putaverit. Sed potest commode asseverative accipi, ut Joel I, 12. Thren. I, 10. et saepe alias, concitatioris vi affectus expressum; *immo vero, sic igitur, siccine.* In בְּלֵיל an forma sit status constructi, an absoluta, dubitatur. Utraque locum habere poterit, nam et Jes. XXI, 11. reperitur לֵיל, cum vocali Zere absolute positum, uti חֵיל similiter, Esaj. XXXVI, 2. Job. XX, 18., et יֵין, Cantic. VII, 10. Neque audiendi, si qui aut כְּלֵיל, *totum quidpiam*, aut, quod Koppio placet, כִּבְלֵיל, ἄφνως, [illegible], i. e. *repente, subito*, legendum conjiciant, utpote quorum neutrum probabili ullius fide testis se tuetur. Ceterum בְּלֵיל, *noctu*, dupliciter potest accipi; vel κατὰ τὸ γράμμα, urbes, quae statim nominantur, *nocturno impetu* vere expugnatas esse, quod saepe contingit, et quidem ex communi fere more castrensi, ut oppugnatores tutius subeant muros: vel, ut significet phrasis, has urbes et Moabitidem totam subitaneo et repentino hostium incursu captas et expugnatas esse cum Moabitae omnium rerum securi, veluti tempore nocturno, plane quiescerent, et exitium sibi impendens non praesentirent. Sic passim haec phrasis usurpatur apud Jobum, ubi de repentina et inexspectata destructione impiorum sermo est; Cap. XXVII, 20., noctu *veluti furto* illum auferet *turbo*; cf. Cap. XXXIV, 25. *propterea quod opera*

ille-

Digitized by Google

illorum nequit, subvertit eos noctu, et plane conteruntur. Vox שֻׁדַּד quum sit *terminationis masculinae*, non respondere potest nominibus עָר et קִיר, quae urbium sunt nomina, quibus ex usu linguae convenit femineum genus, perinde ac apud Nahum. III, 7. שָׁדְּדָה נִינְוֵה, *vastata est Ninive.* Ludovicus de Dieu, cui adstipulatur SCHULTENSIUS in *Institt. Hebraicc.* p. 300., שֻׁדַּד accipit pro *infinitivo* formae Pyal, quem positum putat pro nomine, cum praecedente לֵיל construendo, hoc sensu, *in nocte vastari*, i. e. qua *vastata est*, unde hoc comma vertit: *utique in nocte, qua vastata est Ar Moab, excisa est; utique in nocte, qua vastata est Kir Moab, excisa est.* Sed praeterquam quod languidum nimis hoc videtur; illud etiam nos impedit, quominus Ludovici de Dieu de voce שֻׁדַּד sententiam probemus, quod in vaticinio parallelo Jerem. XLVIII, bis (vs. 15. 20.) ponatur שֻׁדַּד מוֹאָב, et ita quidem et vertendum necesse sit, *vastatus est Moab*, quod haud dubie intelligendum est de *hominibus, viris, Moabitis.* Quare et hic, in verbis שֻׁדַּד עָר מוֹאָב, constructio, quam dicunt Grammatici, ad sensum sumenda erit, ut poeta שֻׁדַּד ideo usurpaverit, quod id intellectum voluerit de hominibus, h. e. de *urbis* et *terrae* incolis, sive de *Moabo*, qui, dum excisae vastataeque sunt hae urbes, vastatus fuisse censebatur: sic infra XXIII, 1. de *Tyro* urbe pariter usurpatur שֻׁדַּד, loquendi genere eodem. Hinc non est opus, ut cum Michaele legamus שֹׁדֵד (*cum noctu vastat* hostis Ar Moab), quod nulla auctoritate nititur (nam quod Kennicottiani nonnulli codices habent, שורד, praeteritum Pyal haud dubie prodit); vel generis enallagen hic statuamus. Aurivillius שֻׁדַּד impersonaliter sumit, totumque comma reddit: *siccine noctu vastatum est*, siccine exitium nox una intulit, *Ar Moab excisa jacet; siccine noctu vastatum est, Kir Moab excisa jacet:* quod an aliis placuerit, nescio. KOCHERUS versum nostrum sic interpretatur: „Sane qua nocte in-

cursata est Ar Moabi, periit (Moab); sane qua nocte *incursata* est Kir Moabi, perijt, *war es aus mit ihm.* Sic puto jubere accentus; dein לֵיל statu esse construct cum phrasi integra, loco genitivi, ut alibi; porro שֻׁדַּד per *incursare* commode reddi, quam notionem verbi priorem altera et vulgatiore *vastandi* esse. Sic شد Arabibus inter alia: *constrinxit*, ligavit, inde *durius*, *valideque cepit*, *incurrit in proelio*, impetum faciens in hostem, et infra XXXIII, 1. וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד, *qui non incursatus fuisti* hostili impetu; cf. Schultensium ad Proverb. XIX, 26." Urbis עָר מוֹאָב nomen extat jam Num. XXI, 15. 28. Deut. II, 9. ubi not. vid. Erat in Moabitide urbs princeps, ut ex illis locis patet; hinc רַבָּה, *Rabba*, magna, dicta Jos. XIII, 25. Ἀρεόπολιν vocabant Graeci, teste Eusebio, quique ex eo hausit, Stephano, de urbibus, in Ῥαββάτμωβα. Erat sita juxta ripam australem Arnonis, nunc in vicum conversa exiguum, quem adhuc *Mab*, *Mob* et *Arrabat* Arabes appellant, cf. Cellarii *Geograph. Antiq.* T. II. p. 674. Relandi *Palaestin.* p. 577. Schultensii *Indic. Geogr. ad vit. Saladin.* voce *Caracha;* et Abulfedae *Tabul. Syriae* ed. *Koeler*, p. 90. Alterius urbis nomen, קִיר מוֹאָב non aeque certum, judice Koppio, qui hanc urbem arbitratur eandem esse cum Ar Moabitarum metropoli, ratus in Historia non memorari urbem quampiam, *Kir* dictam. Sed mox occurrit Cap. XVI, 7. 11. קִיר חֶרֶשׂ et קִיר חֲרֶשֶׂת, Moabitis tributa quoque 2 Reg. III, 25. et Jerem. XLVIII, 31. 36.; eritque adeo haec, ab altera diversa, Χαράκμωβα vocata Stephano, كرك, *Krak* seu *Krach*, qui nunc eam tenent, Arabibus, haud longe ab *Ar* disjita, vid. Schultensium et Abulfedam ll. cc. Antiqui nonnulli interpretes *Ar* et *Kir* utrumque verterunt instar appellativorum, *urbem* et *murum;* nec negandum, voces istas Hebraeis ita usurpatas fuisse. In nostro autem loco esse

nomina

Digitized by Google

nomina propria, tum historia ostendit, tum vaticinii ipsius habitus. נִדְמָה *Periit, nullus est, actum de eo,* ut Zephan. I, 11., cf. etiam de hoc verbo dicta ad Jes. VI, 5. Michaelis legere mallet נִרְשָׁה, *sileamus*, alto somno sopiti, a רָדַם, vertitque, *so laßt uns dann stille schweigen:* quod an satis conveniat sive Moabitis, ingenti sub terrore tumultuantibus, uti mox audiemus, sive victori hosti, sive Judaeis, populisve aliis, ubi cladem istam resciverant, valde dubitaverim. Testes quidem pro suo נִרְדָמָה Syrum et Chaldaeum Michaelis citat, quorum ille habet ܐܬܛܦܫܘ et ܐܬܛܦܫ *attoniti stupuerunt*, hic רְדִימִין, *alto jacebant sopore mersi;* nec non Latinum, qui *conticuit* ponit; verum ideo lectionem vulgarem non deserendam putaverim; accedit, quod nostrum נִדְמָה eodem, quo hic, significatu etiam occurrat Jerem. XLVII, 5. Hos. X, 15. Zeph. I, 11.

2. עָלָה הַבַּיִת וְדִיבֹן הַבָּמוֹת לְבֶכִי *Ascendit Baitha et Dibon excelsa ad fletum.* הַבַּיִת hic esse nomen proprium, ex eo apparet, quod junctum est cum aliis nominibus propriis, nec sensum commodum efficit, *ascendit domum.* Inconcinne Hieronymus הַבַּיִת et דִיבֹן tanquam nominativos retulit ad עָלָה, vertitque: *ascendit domus et Dibon, domus* scilicet, uti explicat, *regia.* Quia Syrus et Chaldaeus omiserunt ו, quo junguntur הַבַּיִת et וְדִיבֹן particulam illam e textu quoque Hebraeo expungendum, et *Beth-Dibon* conjunctim sumtis vocibus verum fuisse nomen urbis, censuerunt Lowthus et Koppius. Neq insolens Hebraeis, nomina urbium componere e voce בֵּית alia quadam adjecta. Sed tum absit necesse est, a voce status constructi, ה Demonstrativum; ut taceam, nec in codice Hebraeo nec in Historicis exteris urbem aliquam, cui *Beth-Dibon* nomen sit, memorari. Vitringa הַבַּיִת non jungit quidem cum דִיבֹן, verum existimat

 tamen,

Jova Sionem fundaverit, i. e. stabiliverit et confirmaverit, quae enim sunt bene fundata, firma sunt. וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ *Et in eam*, arcem Sioniam, *refugient* protectionem quaerentes, *inopes*, afflicti, *populi sui*. De verbo חָסָה vid. not. ad Pf. II, 12. Significat, tutissimum fore praesidium et inexpugnabilem arcem Zionis, quo omnes auxilio destituti sese sint recepturi.

———

CAR-

Digitized by Google

CARMEN NONUM.

CAP. XV. XVI.

ARGUMENTUM.

Gentis Moabiticae, cui hoc vaticinio interitus denunciatur, origo Genes. XIX, 31. ex veteri fama refertur ad Lothi, nepotis Abrahami ex Harane, filiam natu majorem, quae quum prolis cupida ex incesto cum patre concubitu filium peperisset, ei nomen מוֹאָב imposuerit, quasi מֵאָב, *ex patre genitus*, sive מוֹבָא אָב, *ingressus, coitus, patris*. Ejus familiae prima sedes in solo fuit natali, in confiniis Zoaris (Genes. XIX, 30.), sitae ad oram australem lacus Asphaltitis. Dehinc aucta gens numero viribusque latius ditionis terminos protendit, et, expulsis veteribus incolis (אֵמִים dictis, Deut. II, 10.), quicquid est regionis ad latus orientale Jordanis, intra fluvios Zered, Arnon, et Jabbok occupavit. Sed magna hujus imperii parte paulo ante adventum Israelitarum ex Aegypto, Moabitas exuerunt, sub Sihone rege, Amoraei, trajecto Jordane totam illam provinciam, quae Arnonem et Jabocum interjacet, in suam redigentes potestatem; vid. Num. XXI, 26. Sic Arnon factus Moabitarum terminus, memoratus Num. XXI, 13. Jud. XI, 18. locisque pluribus aliis, et a Josepho *Antiqq.* IV. 5. §. 1., cui dicitur, ὁρίζων τήν τε Μωαβῖτιν καὶ Ἀμμωρῖτιν. Intra hos limites invenerunt istos Israelitae in Canaa-

Canaanem ingressuri, relinquendos tamen intactos, juxta expressum Dei mandatum, Deut. II, 9. At regionem Amoraeorum, Moabitis ablatam, quum transitum armata manu negarent, post reportatam insignem victoriam Hebraei sibi vindicarunt integram (Num. XXI, 35.), et Rubenitis atque Gadidis, ceu possessionem hereditariam assignarunt, Num. XXXII. Nomen tamen Moabitidis, ab antiquis possessoribus, regioni, incolentibus jam Israelitis, aliquamdiu inhaesit. Ita mons Nebo dicitur esse בְּאֶרֶץ מוֹאָב, *in terra Moabitarum*, qui tamen situs ad septentrionem Arnonis, ex adverso Jerichuntis, Deut. XXXII, 49. XXXIV, 1. Huc et referenda עַרְבוֹת מוֹאָב, *campestria Moabitarum*, in quibus castra metati Israelitae, Jordani proximi, Num. XXXIII, 48—50. Insequenti tamen aevo ipsam hanc regionem trans-Arnonensem, olim ab Amoraeis, dein ab Israelitis occupatam, Moabitae denuo receperunt, et, in antiquas sedes postliminio restituti, ipsius Jesajae aetate, tanquam propriam provinciam tenuerunt et inhabitarunt. Quod clarissime apparet ex nominibus urbium Moabitarum, quibus vates nostro oraculo interitum et excidium praedicit, sitarum licet in tribubus Rubenitarum et Gaditarum. Sic Chesbon, metropolis olim Amoraeorum (Num. XXI, 26.), a Josua Rubenitis assignata (Jos. XIII, 17.), a Jesaja Moabitis vindicatur, XV, 4. XVI, 8., in qua et Jeremias positam fuisse ait תְּהִלַּת מוֹאָב, *laudem Moabitarum*, Jerem. XLVIII, 2. Similiter hi vates Moabitis tribuunt Dibonem urbem, Jes. XV, 2. et Jerem. XLVIII, 22., quae tamen a Mose Gaditis concessa, Num. XXXII, 34. Taceo Medabam, Elealem, Jachsam, Sibmam, Jaezerem, de quibus omnibus idem facile posset demonstrari. Hinc et Josephus *Antiqq.* XIII, 15. in historia Alexandri Jannaei urbes Ἐσσεβὼν, Μήδαβα, Λεμβᾶ, Ὀρώνας, Γελίθωνα, Ζᾶρα, Πέλλαν, vocat Μωαβίτιδας, quae omnes ultra Arnonem, et ex parte ultra Jabbocum, sitae.

Que

Digitized by Google

Quo autem factum sit tempore et occasione, ut Moabitae totam illam provinciam recuperarint, Historia tacente non satis liquet. Valdé tamen probabile, id demum contigisse Rubenitis, Gaditis et dimidia tribu Manassis in exilium abductis, a Phule et Tiglath-Phulasare, Assyriae regibus, aetate Pekae, Israelitarum regis, 2 Reg. XV, 29. Tum enim Moabitae regionem sibi proximam, incolisque nudatam, recipere, imo et, trajecto Jabboco, partem Basanitidis, quae Manassitarum fuerat, occupare facillime poterant. Quod ad historiam et fata Moabitarum, ad vatis nostri tempora usque, attinet, quae in monumentis V. T. reperiuntur, haec fere sunt. Rempublicam peculiarem illos satis mature constituisse, praefectis sibi regibus, inde patet, quod jam Mosis aetate regem eorum, Balacum, filium Zipporis, memoratum legimus Num. XXII, 4. Judicum tempore Eglon, rex Moabitarum, tributarios fecit Israelitas, etiam cis-Jordanenses, ab Ehude tandem restitutos in libertatem, Jud. III, 12. seqq. Postea utraque gens videtur mutuis commerciis, quin et conjugiis (Ruth. I, 4.), se permisisse, ad Saulem usque creatum regem, qui veteres injurias, ac forte etiam recentes, vindicaturus, Moabitas pariter ac reliquos, in vicinia, hostes Israelitici nominis, gravissime afflixit, 1 Sam. XIV, 47. Multo autem feliciori vi adgressus David, 2 Sam. VIII, 2. Ps. LX, 10. servire tributarios coegit, gentemque adeo universam Judaici finibus imperii conclusit. Ac permansit huic obnoxia, post discessionem etiam decem tribuum, a quo tempore Ephraimitas, haud libenter quidem, dominos passa est. Nam mortuo Achabo excutere impositum jugum occepit, 2 Reg. I, 1., pendique solitum tributum recusare. Rebellantes Achabi filius, Joramus, inito foedere cum Judaeorum et Idumaeorum regibus, quamvis gravi bello vexaverit, sub jugum tamen reducere non potuit, 2 Reg. III, 6—27. Nam paulo post

adver-

adversus Judaeos, ob latas Jorame suppetias expeditionem susceperunt, a quibus tamen magna affecti sunt clade, 2 Chron. XX, 22—30. Post ea tempora usque ad editum Jesajae vaticinium nihil in V. T. libris historicis legitur de hac gente memoratu dignum. Fuisse autem Moabitas superstitioni et idololatriae omni tempore addictos, tum idola ab iis culta, Baal-Pheor (Num. XXIII, 28.) et Chemosch (1 Reg. XI, 7. Jerem. XLVIII, 7. 13.), testantur, tum lenocinia, quibus ad parem impietatem Israelitas persaepe illexerunt, Num. XXII —XXV.

Huic igitur genti, ab antiquissimis inde temporibus Hebraeis inimicae, excidium denunciaturus vates, sistit urbes Moabitarum florentes et munitas impetu subitaneo ab hoste potente et valido captas atque expugnatas. Audiuntur lamenta, planctus, ejulatus, quibus *κατὰ προσωποποιΐαν* etiam suos vates miscet (Cap. XV, 1—5.). Tum vividissimis coloribus oculis subjicit facultatum direptionem, caedem obviorum, aliorum fugam, vastatos fertilissimos agros et uberis proventus vineas, quarum fructus laeti carpere solebant, et quae mala alia populum, ab hoste crudeli victum, urgere et premere solent (Cap. XV, 5—XVI, 11.). Addit desperationem, quum ab idolo Camosch, quod studiose coluerant, frustra se opem in rebus afflictis expetere et exspectare cernerent (vs. 12.). Subinde explicat caussas harum calamitatum, a Jova immissarum, superbiam et inclementiam erga profugos Israelitas, qui se ad Moabitas tempore necessitatis receperant, et nimiam in prosperitate sua et firmitate status fiduciam.

Quod huic vaticinio subjicitur (XVI, 13.): *haec Jova Moabitis jam pridem minatus est; jam vero Jova loquitur in hunc modum: post tres annos vilescet gloria Moabi*, et quae sequuntur, inde plures interpretes collegerunt, jam

jam pridem adversus Moabitida minas, quae duobus hisce Capitibus leguntur, exhibitas fuisse, sive ab eodem, sive a propheta alio, repetitas autem a Jesaja, instante, post tres annos, earundem complemento. Contra J. B. Koppe in adjectis Lowthiano Commentario Germanice translato observationibus totum hoc vaticinium nostro vati penitus abjudicat, unique Jeremiae tribuendum censet, ita quidem, ut serius etiam hoc perscripsisse is putetur, quam alterum multo uberius, quod Jeremiae XLVIII. habetur, esseque adeo a collectore, nescio quo Jesajanorum vaticiniorum, his perperam intrusum. Sed vero nihil impediet, quin Jesajae accepta referantur, quae apud eum contra Moabitas nunc exstant, in his licet repetita crederentur, aut, qua summam rei, contineri, quae alius forte propheta de gente illa loquutus pridem fuerat. Videntur jam nostri vatis aevo plura exstitisse vaticinia, quae gentibus Hebraeae adversariis poenas minitarentur et interitum, apparituro magno illo rege e familia Davidica oriundo, quo auspice insequuturam esse temporum felicitatem magnam homines sperabant. Hujusmodi antiquiora oracula seriores prophetae pro suo quisque ingenio imitari atque exornare solebant. Exemplum luculentum in hoc ipso de Moabitis vaticinio habemus, quod Jeremias Cap. XLVIII. ita est imitatus, ut integras nostri sententias retinuerit. In Moabitas detonat quoque Amosus, Nostro aequalis, II, 1—3., et post ejus aetatem praeter Jeremiam Zephanias, II, 9., et Ezechiel XXV, 8—11.

Peculiari Dissertatione carmen nostrum illustravit C. Aurivillius; *trigesima* est in ejus Dissertationum sylloge, a J. D. Michaele edita, p. 677. seqq. Nos ex ea, quae ad consilium nostrum pertinere nobis videntur, in usum nostrum convertemus.

---

1. משא

1. מַשָּׂא מוֹאָב *Effatum de Moabo.* Chaldaeus: *onus calicis dirarum Moabitis propinandi.* De מַשָּׂא vid. not. ad XIII, 1. כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד עָר מוֹאָב נִדְמָה *Sane qua nocte vastata est Ar Moabitarum, eadem excisus est populus.* Particula כִּי h. l. aliis videtur redundare, aliis, veluti Coccejo *protasin* indicare, cui respondet *apodosis*, versu sequenti, in hunc sensum: *quia nocte excisa est Ar Moab — ascendit* (scil. Moab) *Baithem et Dibonem etc.* Koppio haec particula arguere videtur, praecessisse quidquam ab initio quod interciderit; ea unice de caussa, perlevi sane, quod כִּי sumendum ubique ut caussale putaverit. Sed potest commode asseverative accipi, ut Joel I, 12. Thren. I, 10. et saepe alias, concitatioris vi affectus expressum; *immo vero, sic igitur, siccine.* In בְּלֵיל an forma sit status constructi, an absoluta, dubitatur. Utraque locum habere poterit, nam et Jes. XXI, 11. reperitur לֵיל, cum vocali Zere absolute positum, uti חֵיל similiter, Esaj. XXXVI, 2. Job. XX, 18., et יֵין, Cantic. VII, 10. Neque audiendi, si qui aut כְּלֵיל, *totum quidpiam*, aut, quod Koppio placet, כִּבְלֵיל, *ὥσπερ, πυκνός*, i. e. *repente, subito*, legendum conjiciant, utpote quorum neutrum probabili ullius fide testis se tuetur. Ceterum בְּלֵיל, *nocte*, dupliciter potest accipi; vel *κατὰ τὸ γράμμα*, urbes, quae statim nominantur, *nocturno impetu* vere expugnatas esse, quod saepe contingit, et quidem ex communi fere more castrensi, ut oppugnatores tutius subeant muros: vel, ut significet phrasis, has urbes et Moabitidem totam subitaneo et repentino hostium incursu captas et expugnatas esse cum Moabitae omnium rerum securi, veluti tempore nocturno, plane quiescerent, et exitium sibi impendens non praesentirent. Sic passim haec phrasis usurpatur apud Jobum, ubi de repentina et inexspectata destructione impiorum sermo est; Cap. XXVII, 20., noctu *veluti furto* illum auferet *turbo*; cf. Cap. XXXIV, 25. *propterea quod opera*

Digitized by Google

illorum noctu, subvertit eos noctu, et plane conteruntur. Vox שָׁדַּד quum sit *terminationis masculinae*, non respondere potest nominibus עָר et קִיר, quae urbium sunt nomina, quibus ex usu linguae convenit femineum genus, perinde ac apud Nahum. III, 7. שָׁדְּדָה נִינְוֵה, *vastata est Ninive.* Ludovicus de Dieu, cui adstipulatur Schultensius in *Institt. Hebraicc.* p. 300., שֻׁדַּד accipit pro *infinitivo* formae Pyal, quem positum putat pro nomine, cum praecedente לֵיל construendo, hoc sensu, *in nocte vastari*, i. e. qua *vastata est*, unde hoc comma vertit: *utique in nocte, qua vastata est Ar Moab, excisa est; utique in nocte, qua vastata est Kir Moab, excisa est.* Sed praeterquam quod languidum nimis hoc videtur; illud etiam nos impedit, quominus Ludovici de Dieu de voce שֻׁדַּד sententiam probemus, quod in vaticinio parallelo Jerem. XLVIII, bis (vs. 15. 20.) ponatur שֻׁדַּד מוֹאָב, et ita quidem et vertendum necesse sit, *vastatus est Moab*, quod haud dubie intelligendum est de *hominibus*, *viris*, *Moabiticis*. Quare et hic, in verbis שֻׁדַּד עָר מוֹאָב, constructio, quam dicunt Grammatici, ad sensum sumenda erit, ut poeta שֻׁדַּד ideo usurpaverit, quod id intellectum voluerit de hominibus, h. e. de *urbis* et *terrae* incolis, sive de *Moabo*, qui, dum excisae vastataeque sunt hae urbes, vastatus fuisse censebatur: sic infra XXIII, 1. de *Tyro* urbe pariter usurpatur שֻׁדַּד, loquendi genere eodem. Hinc non est opus, ut cum Michaele legamus שׁוֹדֵד (*cum noctu vastat* hostis Ar Moab), quod nulla auctoritate nititur (nam quod Kennicottiani nonnulli codices habent, שורד, praeteritum Pyal haud dubie prodit); vel generis enallagen hic statuamus. Aurivillius שֻׁדַּד impersonaliter sumit, totumque comma reddit: *siccine noctu vastatum est*, siccine exitium nox una intulit, *Ar Moab excisa jacet; siccine noctu vastatum est, Kir Moab excisa jacet:* quod an aliis placuerit, nescio. Kochervs versum nostrum sic interpretatur: „Sane qua nocte in-

cursata est Ar Moabi, periit (Moab); sane qua nocte *incursata* est Kir Moabi, periit, *war es aus mit ihm.* Sic puto jubere accentus; dein ליל status esse constructi cum phrasi integra, loco genitivi, ut alibi; porro שָׁדַד per *incursare* commode reddi, quam notionem verbi priorem altera et vulgatiore *vastandi* esse. Sic شدّ Arabibus inter alia: *constrinxit*, ligavit, inde *durius*, *valideque cepit*, *incurrit in proelio*, impetum faciens in hostem, et infra XXXIII, 1. וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד, *qui non incursatus fuisti* hostili impetu; cf. Schultensium ad Proverb. XIX, 26." Urbis עָר מוֹאָב nomen extat jam Num. XXI, 15. 28. Deut. II, 9. ubi not. vid. Erat in Moabitide urbs princeps, ut ex illis locis patet; hinc רַבָּה, *Rabba*, magna, dicta Jos. XIII, 25. Ἀρεόπολιν vocabant Graeci, teste Eusebio, quique ex eo hausit, Stephano, de urbibus, in Ῥαββάτμωβα. Erat sita juxta ripam australem Arnonis, nunc in vicum conversa exiguum, quem adhuc *Mab*, *Mob* et *Arrabat* Arabes appellant, cf. Cellarii *Geograph. Antiq.* T. II. p. 674. Relandi *Palaestin.* p. 577. Schultensii *Indic. Geogr. ad vit. Saladin.* voce *Caracha;* et Abulfedae *Tabul. Syriae* ed. *Koeler*, p. 90. Alterius urbis nomen, קִיר מוֹאָב, non aeque certum, judice Koppio, qui hanc urbem arbitratur eandem esse cum Ar Moabitarum metropoli, ratus in Historia non memorari urbem quampiam, *Kir* dictam. Sed mox occurrit Cap. XVI, 7. 11. קִיר חֲרֶשֶׂת et קִיר חֶרֶשׂ, Moabitis tributa quoque 2 Reg. III, 25. et Jerem. XLVIII, 31. 36.; eritque adeo haec, ab altera diversa, Χαράκμωβα vocata Stephano, كرك, *Krak* seu *Krach*, qui nunc eam tenent, Arabibus, haud longe ab *Ar* dissita; vid. Schultensium et Abulfedam ll. cc. Antiqui nonnulli interpretes *Ar* et *Kir* utrumque verterunt instar appellativorum, *urbem* et *murum*; nec negandum, voces istas Hebraeis ita usurpatas fuisse. In nostro autem loco esse

nomina

nomina propria, tum historia ostendit, tum vaticinii ipsius habitus. נִדְמָה *Periit, nullus est, actum de eo,* ut Zephan. I, 11., cf. etiam de hoc verbo dicta ad Jes. VI, 5. Michaelis legere mallet נֵרָדְמָה, *sileamus,* alto somno sopiti, a רָדַם, vertitque, *so laßt uns dann stille schweigen:* quod an satis conveniat sive Moabitis, ingenti sub terrore tumultuantibus, uti mox audiemus, sive victori hosti, sive Judaeis, populisve aliis, ubi cladem istam resciverant, valde dubitaverim. Testes quidem pro sua נִרְדְּמָה Syrum et Chaldaeum Michaelis citat, quorum ille habet ܐܫܬܘܩܘ et ܫܬܩܘ *attoniti stupuerunt,* hic רְדִימִין, *alto jacebant sopore mersi;* nec non Latinum, qui *conticuit* ponit; verum ideo lectionem vulgarem non deserendam putaverim; accedit, quod nostrum נִדְמָה eodem, quo hic, significatu etiam occurrat Jerem. XLVII, 5. Hos. X, 15. Zeph. I, 11.

2. עָלָה הַבַּיִת וְדִיבֹן הַבָּמוֹת לְבֶכִי *Ascendit Baitha et Dibon excelsa ad fletum.* הַבַּיִת hic esse nomen proprium, ex eo apparet, quod junctum est cum aliis nominibus propriis, nec sensum commodum efficit, *ascendit domum.* Inconcinne Hieronymus הַבַּיִת et דִּיבֹן tanquam nominativos retulit ad עָלָה, vertitque: *ascendit domus et Dibon, domus* scilicet, uti explicat, *regia.* Quia Syrus et Chaldaeus omiserunt ו, quo junguntur הַבַּיִת et וְדִיבֹן particulam illam e textu quoque Hebraeo expungendum, et *Beth-Dibon* conjunctim sumtis vocibus verum fuisse nomen urbis, censuerunt Lowthus et Koppius. Nec insolens Hebraeis, nomina urbium componere e voce בֵּית alia quadam adjecta. Sed tum abesse necesse est, a voce status constructi, ה Demonstrativum; ut taceam, nec in codice Hebraeo nec in Historicis exteris urbem aliquam, cui *Beth-Dibon* nomen sit, memorari. Vitringa הַבַּיִת non jungit quidem cum דִּיבֹן, verum existimat

tamen, הַבַּיִת eandem esse cum *Beth-Meon*, Jerem. XLVIII, 24., quae et *Beth-Baal-Meon* Jos. XIII, 17., et *Baal-Meon* Ezech. XXV, 9., dicitur, urbem. Sed hoc sine ratione sumitur. Doederlein urbem non *Baith* sed *Habaith* appellatam censet, ejusque vestigia reperisse sibi visus est apud Josephum *Antt. Judd.* L. XIV. Cap. I, 4. T. I. p. 685. edit. Haverc., ubi ille plura, hic commemorata loca recenset, et inter cetera nominat: Θωραβαιθα, שׁוּר הַבַּיִת, sive si *Epiphanii* codices conferantur, Ἀραβαιθα, עִר הַבַּיִת, utraque voce temporis successu coalescente. Mihi quidem, quum in loco parallelo, Jerem. XLVIII, 22. inter cetera, quae hic occurrunt urbium nomina, memoretur quoque בֵּית דִּבְלָתָיִם, verisimile est, hanc eandem cum nostro הַבַּיִת urbem esse, haud obstante ה demonstrativo in voce absolute posita, quum persimili modo, in nominibus locorum, Arabes suum ال praefigere soleant. Vicinam eam *Diboni* fuisse, apparet quoque ex Num. XXXIII, 46. דִּיבֹן, urbs ad Arnonem sita, jam ante Mosem Moabitarum, ex ejus tempore Israelitarum transjordanensium, Num. XXXII, 3. 34. Jos. XIII, 9. 17., sed eam iterum Moabitis cessisse patet ex hoc loco. הַבָּמוֹת si sumatur pro nomine proprio urbis, est fortasse eadem quae *Bamoth-Baal*, ad austrum *Hesbonis* sita, Jos. XIII, 17. Tunc statuendum erit ἀσύνδετον, et verba vertenda, *ascendit Baitham, et Dibonem, et Bamotham*, scil. מוֹאָב, quod repetendum est ex commate antecedente. Sed quum הַבָּמוֹת careat copula, et He Demonstrativum habeat ab initio, rectius haud dubie sumitur proprio significatu *editioris loci collisve*, cujusmodi loca aris et idolis fuerare solebat vetus superstitio. Hinc הַבַּיִת et דִּיבֹן nominative erunt accipienda, ut non intelligantur urbes, ad quas *Moab* ascensurus sit ut fleat, sed quae ipsaemet ascensurae sint ad excelsa, ut fleant. Hoc sensu et Doederlein vertit: *Abaithitae et Dibonitae ad sacella ascendunt*,

dunt, ut ibi plorent. Illarum urbium incolae ad famam subitaneae calamitatis conscendunt *calles*, ut in fanis ibi exstructis, lacrymas coram idolis profundant, eorumque, oblatis hilastiis, opem implorent, quod noster expresse dixit infra Cap. XVI, in. עַל־נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאָב יְיֵלִיל *Super Nebone et super Medeba ululat Moab;* ילל, unde in Hiphil הֵילִיל, est ad sonum imitatione formatum verbum hincque in linguis aliis pluribus similiter reperiendum; Arab. ولول, Graecis ὀλολύζειν, Latinis *ejulare, ululare*, Germ. *heulen*. Saevis mistus plangoribus Moabitarum personuit ejulatus. *Nebo* oppidum fuit trans Arnonem, in primis finibus hujus tractus, apud montem ejusdem nominis, cui inde nomen (non urbi a monte, ut Bonfrerius autumat; nam proprium montium illorum nomen עֲבָרִים fuit, vid. Deut. XXXII, 48. 49.), in quo montano, quod ad ortum attigit campestria Moabi, Moses diem obiit. Habuit ab ortu *Araër*, ab occasu *Baal-Meon*, uti liquet ex 1 Chron. V, 8. Vestigia hujus loci fortasse supersunt in كفر نبوا, de quo *Ibn Abd el Chacki*, in Lexico suo Geographico, cujus verba attulimus ad Num. XXXII, 3. Hieronymus: „Super Nebo, et super Medaba, nobiles civitates, ululabit universa provincia. In Nabo enim erat Chamos idolum consecratum, quod alio nomine appellatur Beelphegor.“ *Medebam* sitam fuisse ad septentrionem et occasum *Aroeris*, liquet ex Jos. XIII, 9. 16. *Aroer* autem ad Arnonem erat extremus terminus sortis australis Rubenitarum, conf. infra ad Cap. XVII, 2. בְּכָל־רָאשָׁיו קָרְחָה כָּל־זָקָן גְּרוּעָה *In omnibus capitibus calvities, omnis barba rasa.* Pro רָאשָׁיו legunt ראשׁ tres codd. Kennicottiani, duo Rossiani, et fortasse jam Alexandrini; extat quoque ita apud Jerem. XLVIII, 37. Unus codex Rossianus בְּכָל רָאשָׁם exhibet, et Chaldaeus. Pauci alii cum bibliis et prophetis Soncinensibus defective ראשו. In hac variantium lectio-

num diversitate vix definiri poterit, quae sit genuina; nec multum interest, nam sensus semper idem manet, intelliguntur *capita tonsa Moabitarum ingentium*. Eadem lectionis diversitas est in גְּדוּעָה, pro quo codices multi, plurimique libri impressi גְּרוּעָה, cum Resch, legunt. Verum quum גָּרַע et גָּדַע utrumque denotet *abscindere*, *succidere*, Arabica et Syriaca dialecto consentientibus, discrepantia illa nullius est momenti. Ceterum *capitis tonsionem* et *barbae abscissionem* gravem pingere luctum, notum est. Conf. supra III, 24., infra XXII, 12. Jerem. XLI, 5. Mich. I, 16. Saepe quoque Homerus memorat, in funere praesertim Patrocli, *Iliad.* XXIII, 46. 47.

> *Κείρασθαί τε κόμην· ἐπεὶ οὔ μ' ἔτι δεύτερον ὧδε*
> *Ἵξετ' ἄχος κραδίην, ὄφρα ζωοῖσι μετείω.*

Et *Odyss.* IV, 197.

> *Τοῦτό νυ καὶ γέρας οἶον ὀϊζυροῖσι βροτοῖσι*
> *Κείρασθαί τε κόμην, βαλέειν τ' ἀπὸ δάκρυ παρειῶν.*

Unde et Alexander, ubi, mortuo Hephaestione, ingenti victus dolore, non sibi modo comam capitis absciderat, sed et militibus jusserat abscindi, *Ὁμηρικὸν πάθος* ab Aeliano dicitur *Var. Histor.* Lib. VIII, 8.

3. Ad famam urbium primariarum jam expugnatarum, et adventantis hostis ad ceteras jam capiendas, alii se conferunt in *fora*, alii tecta aedium conscendunt, ut certius quid de motu hostis, aut spei metusque caussis rescirent, aut etiam de salute publica in extremis deliberarent, et seniorum consilia sciscitarentur. בְּחוּצֹתָיו חָגְרוּ שָׂק *In plateis se succingunt sacco*. Loca quaelibet extra aedes חוּץ et חוּצָה appellabant Hebraei. חָגַר שַׂק *misera injecta veste* acriorem prodere dolorem, pertritum Hebraeis scriptoribus. שַׂק, a שָׂקַק, Arab. شقق, *fidit*, *laceravit*, quo significatu Syri etiam usurpant, Auri-

Aurivillio denotat *vestem scissam*, quam non Hebraeis modo, sed et populis aliis gravioris luctus vulgare fuit indicium. חָגַר proprie *ad mediam corporis partem quidpiam adstringere*, hine חָגַר בְּמָתְנַיִם 1 Reg. XX, 32. Ezech. XXIII, 15. *circa lumbos accingere*, dein sensu latiori, *induere*. עַל־גַּגּוֹתֶיהָ וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה יְיֵלִיל *In tectis et foris cuncti ejulans*. גַּגּוֹת, *tecta aedium*, fuisse olim in Oriente, et esse etiam hodie, plana variisque obeundis vitae partibus idonea, notissimum est. Infra XXII, 1. Hierosolymitani quoque tecta conscendunt ad famam exercitus adventantis Sanheribi. רְחוֹבוֹת a רָחַב, *latus fuit*, *in latitudinem extensus*, dicuntur latius patentia loca, plateae, fora, compita, quae majorem capiunt concursantium numerum. Huic autem voci, aeque ac praecedenti גַּגּוֹת adjunctum pronomen feminini generis כֻּלֹּה respicit fortasse nomen aliquod, a propheta non expressum, et cogitatione ab eo spectatum, haud dubie עִיר, *urbem*, cujusmodi ellipticae constructionis exempla alias etiam occurrunt. Iisdem vere verbis, sed diversa eorum junctura, questus periturae gentis enarrat Jeremias, XLVIII, 38. עַל כָּל־גַּגּוֹת מוֹאָב וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה מִסְפֵּד, *super omnia tecta Moabi*, *et in plateis urbium ejus*, *totus ipse in luctum conversus est*. יֹרֵד בַּבֶּכִי non denotat *descendere* ex tectis *cum fletu*, sine solatio redire, ut vulgo interpretati sunt, proprietatis linguarum Orientalium ignari; sed, *lacrymis totum diffluere*, *in fletum se immergere totum*, *se lacrymis proluere*, *in Thränen zerfließen*, patrio nos sermone diceremus. Docuit id et extra omnem dubitationem posuit A. Schultensius in *Origg. Hebrr.* L. I. Cap. VI. §. XXXV. p. m. 97. Solennis Arabum locutio العين وردت البكا, הָעַיִן יָרְדָה הַבֶּכִי, *oculus descendit fletum*, pro eo quod plenius effertur; *multo flumine lacrymarum ora genasque humectare*; *lacrymarum veluti rivis atque imbribus totum immadescere*. Hinc

Digitized by Google

Anonymus in Hamasa: وَكُنْتُ أَذُودُ ٱلْعَيْنَ أَنْ تَرِدَ ٱلْبُكَا *abegi oculum, ne fletum descenderet.* Cf. Jerem. IX, 17. XIII, 17. XIV, 17.

4. וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה *Clamorem edit Hesbon et Eleale.* זָעַק, Arab. زعق et نعق proprie dicitur de iis, qui diro prehensi terrore ac periculo vociferari solent intentius, ut alii ad opem ferendam concitentur. Quod incolis accidit, tribuitur ipsis urbibus, metonymia in aliis quoque linguis sueta. *Hesbon* autem fuerat olim Sihonis, Amoraeorum regis, Num. XXI, 25. ubi not. conf., quo devicto, Rubenitis cessit, Jos. XIII, 17., hisque postea, ut ex h. l. patet, a Moabitis erepta. Eminuisse hanc urbem inter Moabiticas civitates, Jeremias docet, qui XLVIII, 2. תְּהִלַּת מוֹאָב *gloriam Moabi* eam appellat, positam in montibus, qui e regione erant Jerichuntis XX. a Jordane milliaribus distantem, si habenda fides Eusebio, qui *Elealem*, obviam quoque Num. XXXII, 37. ad quem locum not. conf., grandem dicit villam, in primo milliari ab Hesbone. עַד־יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם *Usque ad Jahaz auditur vox eorum.* Tanta est vociferatio eorum, nempe incolarum, qui designantur pronomine masculino, ut audiatur Jahazam usque. Variata paullo dictione idem legitur Jerem. XLVIII, 34. עַד־יַהַץ נָתְנוּ קוֹלָם, *Jahazam usque edebant clamorem suum.* Duplex videtur fuisse יַהַץ, una Arnoni propior, in limite ditionis Amoreae, quo progressus cum exercitu Sihon, ab Israelitis magna affectus clade, occubuit, Num. XXI, 23. seq. Deut. II, 32.; altera, teste Hieronymo, in termino Moabiticae regionis, mari mortuo imminens, quae si hic cogitetur, sensus erit, ad extremos usque fines Moabitidos pervagatas fuisse quiritantium voces. עַל־כֵּן חֲלֻצֵי מוֹאָב יָרִיעוּ *Quia expediti* mili-

milites *Moabi vociferantur.* עַל־כֵּן plures referunt ad communem planctum et ejulatum, in hanc sententiam: communis hic omnium incolarum ejulatus, planctus, desperatio, efficiet, ut ipsi quoque milites animum remittant, et, quum deberent barritum facere, et hosti alacriter occurrere, extollant vocem planctus et ejulatus, victi dolore et desperatione. Verum quum עַל־כֵּן cohaereat cum extremis versus verbis, נַפְשׁוֹ יָרְעָה לוֹ, *aegre cuique est*, rectius vertitur *propterea quod*, quomodo et sumendum vs. 7., ut designet, caussam inter alias hanc quoque esse communis luctus, quod milites Moabi ipsi quoque ululent, metu et desperatione victi. חֲלֻצִים, *expediti*, *alacres* (coll. Syr. ܙܪܝܙܘܬܐ *alacritas* et ܙܪܝܙܐܝܬ *accincte*, *alacriter*) scil. ad bellum, sunt *milites*, ad militiam vel pugnam, depositis impedimentis, rite instructi, quam esse genuinam vocis significationem, satis constat, conf. 2 Chron. XXVIII, 14. Alexandrini verterunt ὀσφὺς τῆς Μωαβίτιδος, Syrus, ܚܨܘܗܝ *inguina ejus.* Ii haud dubie extulerunt חֲלָצָיו, quod placet Lowtho et Koppio, qui *intensissimos clamores* hac locutione significari existimant. Sed ut taceam, Alexandrinis et Syro opponi posse Aquilam, qui ἐξώμιοι vertit, i. e. *cui nuda brachia sunt et exserta* (nam ἐξώμις apud Suidam T. I. p. 778. ed. Kuster. est *tunica*, *non tegens brachia*), quod apud antiquos decore virum et maxime militem putabatur, conf. Virgilium *Aeneid.* IX, 616. ubi in opprobrio est, *et tunicae manicas et habent redimicula mitrae*; porro Symmachum, Chaldaeum, Hieronymum, qui omnes חֲלָצָיו legerunt; obstat maxime verbum יָרִיעוּ, a רוּעַ, *vociferari*, *barritum edere*, *jubilare*, *clamare prae consternatione*, sumitur enim in bonam et malam partem. Accedit, quod in nostro qui dicuntur חֲלֻצֵי מוֹאָב, apud Jeremiam XLVIII, 41. appellan-

tur. חֲלֻצֵי מוֹאָב, *viri fortes Moabi.* נַפְשׁוֹ יָרְעָה לּוֹ *Anima ejus,* i. e. cujusque ipsorum, *concidit.* ירע enim Arab. ورع, denotat *gravi timore agitari,* et in origine fortasse, quam יְרִיעָה, *aulaeum,* quasi *leviori cuilibet cedens impulsui,* prodiderit, *huc illuc jactari vibrarique,* uti solent, quorum animae instanti metu concutiuntur. Syrus, Chaldaeus et Vulgatus verbum nostrum ad רוע retulerunt; consentiunt enim in *clamandi* et *vociferandi* significatione, nec contextu, nec linguae analogia faventibus. Alexandrini: ἡ ψυχὴ αὐτῆς γνώσεται, quod, quum sensum prope nullum admittat, manifesto debetur errori, quo Daleth loco τῦ Resch (יָדְעָה) interpres legit. Observa ceterum paronomasiam in יָרִיעוּ et יָרְעָה.

5. Conversio haec rerum in Moabitide adeo est funesta, ut prophetae ipsi miserationem et condolentiae sensa pectoris eliciat. לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעָק *Cor meum propter Moabum clamat.* Plenius id a Jeremia XLVIII, 36. expressum: לִבִּי לְמוֹאָב כַּחֲלִלִים יֶהֱמֶה, *cor meum Moabi caussa, instar tibiae, ingemiscit;* conf. infra XVII, 11. XXI, 3. 4. Jerem. XXIII, 9. Pro לִבִּי Alexandrini haud dubie legerunt לִבּוֹ, vertunt enim ἡ καρδία τῆς Μωαβίτιδος βοᾷ. Sic quoque Chaldaeus. Quam lectionem Lowth, Michaelis, Doederlein, Struensee secuti sunt. Sed propter locum parallelum, Jerem. XLVIII, 36., in quo haec mutatio non potest admitti, jam Dathius vidit, in hoc quoque loco receptam lectionem esse praeferendam. Verba בְּרִיחֶהָ עַד־צֹעַר עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה interpretibus multum negotii facesserunt. בְּרִיחֶהָ Hieronymus *vectes* vertit, qua significatione haec vox saepe occurrit, veluti Exod. XXVI, 26. Ps. CVII, 16. Hieronymum sequuti quidam recentiores, *vectes* interpretantur vel *fortes milites,* qui sicut vectes tutari solebant portas urbium, et subaudiunt *fugiunt,* vel *clausuras, munitiones* (ut Amos I, 5. וְשָׁבַרְתִּי בְּרִיחַ דַּמֶּשֶׂק *confregi Damasci vectes,* i. e. por-

Digitized by Google

portae vectes), i. e. munitiones limitaneas, quibus, tanquam vectibus, aditus et exitus regionum praecluduntur: sic Junius, qui verba inde a versus initio ita reddit: *animus meus Moabum inclamabat, clausuras ejus Tsoharem usque*, quae ita explicat: tam magna voce contendo, ut mea vox ipsos Moabitarum terminos et lacum Asphaltitem praetervolans, Judaeam quoque personet, quae terminatur Tsohare. Alexandrini pro בְּרִיחֶהָ ponunt ἐν αὐτῇ, quasi legissent בָּהּ. Syrus ܒܪܘܚܗ habet (*cor meum super Moabi ululat in spiritu suo*); legit fortasse בְּרוּחָהּ. Michaelis *Biblioth. Orient.* T. XIV. App. p. 5. 6. בְּרִיחֹה effert, ut רִיחֹה sit nomen urbis *Jerichuntis*, quam Arabes vocant ريحي, conjicit autem, hanc urbem tempore illo Moabiticі fuisse juris, ita ut quatuor nominari putentur urbes in finibus Moabitarum, versus Austrum, Septentrionem, Occidentem et Orientem remotissimae, totaque adeo Moabitis dicatur vastis clamoribus inhorruisse. Verum multo aptius haud dubie verbum בָּרַח hic sumitur notione *fugiendi*, quam et Chaldaeus hic tenet ac Saadias, quorum ille habet: לְמֶעֱרַק *ad fugiendum* usque ad Zoar; hic ܡܥܪܩܐ *in fugam conversa*. Eam significationem omnes, quos vidi recentiores, sequuti sunt. Pro בְּרִיחֶהָ legendum est plene בְּרִיחֶיהָ, quod exhibent codd. Kennicottiani *quadraginta duo*, et Dathius quoque atque Aurivillius probant. בְּרִיחֶיהָ autem positо est pro בְּרִיחָיו, quoniam nomina gentium alias ut masculina construuntur, ex generis enallage, quae multis hujusmodi enallagis in lingua hebraea et cognatis frequenter obviis defendi potest. Designantur voce בְּרִיחֶיהָ profugi, qui ex interiore Moabitide lacum Asphaltiten versus fugerunt, quasi illinc in Judaea perfugium quaesituri, ut in ejus solitudinibus laterent. צֹעַר urbem sitam fuisse juxta maris

maris mortui litus maxime australe, apparet ex Genes. XIII, 10. XIX, 22. 23. 30. Deuter. XXXIV, 3. At עֶגְלַת־שְׁלִשִׁיָּה, si locus excipiatur parallelus Jerem. XLVIII, 34., nusquam alias reperitur. Perquam igitur incertum, utrum sint nomina propria urbium, an appellativa. Prius contenderunt Michaelis et Doederlein, qui comprobat Lightfooti sententiam (*Chorograph. Joanni praemiss.* C. III. §. VIII.), עֶגְלַת־שְׁלִשִׁיָּה esse nomen loci, qui dicatur *Eglah tertia*, respectu duorum aliorum locorum cognati soni, vel *Eglah Ducissa*, aut *Nobilis*, a שָׁלִישׁ, *dux*, *tribunus*. Et quum apud Ptolemaeum urbis cujusdam Νέκλα, haud longe a *Zoare* distitae, mentio fiat; Lightfootus nostram עֶגְלַת־שְׁלִשִׁיָּה et Ptolemaei Νέκλα unum idemque oppidum esse censet. Refert quoque huc Josephi (*Antiqq.* L. XIV. c. 2.) Ἀγαλλα, quae numeratur inter alias, apud nostrum memoratas urbes, Ἀγαλλα, Ἀθώνη, Ζωάρα, Ὀρώναι. Verum Ἀγαλλα videtur fuisse אֶגְלַיִם, quod infra vs. 8. occurrit. Non improbabilis Doederleinii conjectura, nostram עֶגְלַת fortasse esse Abulfedae (*Tab. Syr.* p. 13. et 92.) عجلون, *Aglun*, quod hodie est nomen urbis cum arce, ad latus orientale montis Gaur. In versione tamen posuit: *ad Eglon tricomium* (pertingunt voces querulae Moabitarum), sequutus conjecturam viri cujusdam eruditi in *Act. Erudit. Lips. Supplem.* T. VI. p. 386., subintelligendam hic esse vocem קִרְיָה, et intelligi locum, tribus vicis constantem, qualem Graeci *tricomium*, sive *Tripolin* appellare solerent. Pro nomine proprio urbis cujusdam verba nostra habuerunt quoque Dathius et Henslerus, quibus et nos accedere haud dubitamus. Omisit vero noster particulam copulativam ו ante עֶגְלַת, ideo, puto, ut ipsa verborum structura fugientium festinationem exprimeret. Veteres omnes verba עֶגְלַת־שְׁלִשִׁיָּה, pro appellativis habuerunt, et qui-

quidem pro cognomine urbis *Zoar*; vertunt enim: *usque ad Zoarem, vitulam triennem*. Placuit id e recentioribus Henslio quoque, qui Zoarem appellari putat *vitulam triennem*, quod post *ter* repetitam destructionem *ter* iterum restituta esset. Sed ex quibusnam monumentis historicis id constat? et, si vere oppidum illud *ter* restitutum esset, quaenam caussa cogitari potest, cur vates hoc ipsum de hac ipsa urbe memoraret hoc carmine, quo, quasi ut fugientium festinationem eo vividius exprimeret, in nulla nominatarum urbium moratur? Idem dicendum est de Vatabli sententia, *Zoari vitulae triennis* nomen tributum esse, quod comparari posset vitulae trienni, formosae, forti et in robore suo. Sed omnes fere e recentioribus, qui עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה pro nominibus appellativis habent, ea conjungunt cum priore commatis membro, et ita quidem, ut verba nostra referant vel ad *Moabum*, vel ad *clamores* (לִבִּי יִזְעָק.). Qui עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה sumunt pro epitheto, *Moabiticae genti* a propheta tributo, habent certe, quo huic sententiae speciem quandam addere possint. Solent enim poetae Hebraei nomina nonnunquam effingere, quibus significant, personis aut gentibus quae acciderent, aut in posterum imminerent. Ac tametsi nostris moribus humile putetur, nec ferendum, si vitulae aut vaccae appellatione gens quaedam notaretur, veteribus tamen, qui in re pastoritia, nil per se indecorum, aut probis auribus non tolerabile spectabant, videbatur aliter. Israeliticus populus, in Deum rebellis, cum פָּרָה סֹרֵרָה, *vacca refractaria* comparatur, Hos. IV, 16., et X, 11. Ephraim עֶגְלָה מְלֻמָּדָה *vitula assueta* triturationi. Aegyptum עֶגְלָה יְפֵה־פִיָּה *vitulam pulchram* nuncupat Jeremias Cap. XLVI, 20., et L, 11. Babylonios imagine עֶגְלָה דָשָׁה *vitulae in gramine subsultantis*, sistit. Haud alienum igitur, si, praeeunte Alexandrino, putemus, Moabiticam gentem, aut regionem a Jesaja vocatam *vitulam trimam*, h. e.

h. e. multo vigore et alacritate huc usque insignem, ut eo tristiorem ostenderet fore casum, quo nupera exuti securitate et opulentia Moabitae, suis e finibus procul abigerentur. Probaverim et ego hanc sententiam, nisi עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה nimis remotum esset a צֹעַר; quod ipsum obstare videtur Aurivillii interpretationi, quae haec est: „Hebraeo שָׁלַשׁ respondere poterit سلس *mente destitui, insanire* (quam significationem confirmat ex *Camuso*): Si posito hoc significatu, concipiatur adjectivalis forma שְׁלִשׁ, et in feminino שְׁלִשִׁיָּה, vel, uti habent nonnulli codices, שְׁלִישִׁיָּה, quod analogice sumi poterit pro substantivo, עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה erit *vitula dementiae*, h. e. pro more Hebraeae constructionis, demens, sui non compos, omnis inops consilii. Sique porro בריחה legatur, uti ferunt litterae, forma sive participii sive adjectivali, בְּרִיחָה, *aufugiens*, perfacilis et liquida haec vocum constructio exsistet: *ad Zoaram usque*, locum disjunctissimum, *fuga sese proripit fugiens*, velut oestro percita, *vitula*, h. e. Moabitarum gens, amens nunc, et prae terrore vix sui conscia; quod extremae imaginem perturbationis, qualis jam Moabitarum, adprime repraesentabit.“ Sunt haud pauci, qui cum Bocharto *Hieroz.* P. I. L. II. Cap. XLI. T. I. p. 445. edit. Lips. עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה referant ad יִזְעָקוּ, vertantque: *cor meum clamat*, i. e. ego clamo propter *fugitivos ejus ad Zoarem*, tanquam *vitula trima*. Ita vertendum esse colligit e loco parallelo Jerem. XLVIII, 34. *Edent vocem suam a Zoare usque ad Horonajim* sicut *vitula triennis*. „Et cum natura bovis,“ addit, „recte convenit, qui ab Homero vocatur ἐρίμυκος, id est, μεγαλόφωνος, *magnae et contentae vocis*. Et propheta feminae magis, quam maris meminit, quia in solo hoc genere femina est vocalior, teste Aristotele *Hist. Animal.* L. IV. sub finem. Feminam tamen in bubulo genere non quamvis vates profert, sed *triennem*, qua aetate vox plenior, quia tum robur firmius.“ Paullo aliter

aliter Vitringa: „*cor meum clamat propter Moabum. Fugitivi ejus usque ad Zoarum* vagantur, *vitula trima*, i. e. boatum edentes ejulando et plangendo ut *vitula trima.*" De quibus penes lectorem esto judicium. כִּי מַעֲלֵה הַלּוּחִית בִּבְכִי יַעֲלֶה־בּוֹ *Ad adscensum Lucchith* quod adtinet, *cum fletu eum adscendet.* בּוֹ redundat, ut saepe. Alexandrini fortasse legerunt בָּךְ יַעֲלוּ, habent enim *πρὸς σε ἀναβήσονται*· nam quod apud Procopium tanquam Alexandrinorum interpretatio adducitur; *ὅτι ἡ ἀνάβασις τῆς Λουὶθ ἐν κλαυθμῷ ἀναβήσεται ἐν αὐτῷ*, videtur juxta textum hodiernum immutatum esse. Michaelis pro בּוֹ legere mallet בֶּכִי, quod extat in parallelo loco Jerem. XLVIII, 5., et verba sic conjungit: בִּבְכִי יַעֲלֶה־בֶּכִי *Weinen erhebt sich über Weinen.* Equidem non video, cur lectionem receptam deseramus. לוּחִית quis fuerit locus, vel fortasse urbs, non liquet. Fit enim ejus hic tantummodo mentio, et in parallelo Jerem. XLVIII, 5. Satis tamen vel hinc colligas, fuisse tractum vel clivum editiorem in extremis Moabitidis, quo in convallibus ibatur in Arabiam et Zoaram. Id convenit traditioni Eusebii et Hieronymi, quorum ille: *Λουὶθ, μεταξὺ Ἀρεοπόλεως καὶ Ζοαρῶν, κώμη νῦν καλουμένη Λουὶθ.* Hieronymus: *Et est usque hodie vicus inter Areopolim et Zoarum, nomine Luitha.* כִּי דֶּרֶךְ חֹרֹנַיִם זַעֲקַת־שֶׁבֶר יְעֹעֵרוּ *Quia via Choronaimorum clamore fracturae quiritantur.* Sed vocula כִּי hic pariter redundat, ut in sententia praecedente, et negligitur a Jeremia in parallela sententia, XLVIII, 34. זַעֲקַת שֶׁבֶר, *clamor fracturae*, quo significatur *clamor*, qualis excitari solet tempore magni infortunii. Vix opus notare, nomen שֶׁבֶר, quod in re, quae *confringitur et excutitur*, propriam sedem habet, poni de *clade* quavis exitiabili. Per *σύντριμμα* vertunt Graeci, obvium etiam Rom. III, 16. De יְעֹעֵרוּ autem, quod nusquam alias extat, et dubiam insuper formam habet, difficilius dictu, quid propie significet. Haud improbabilis sen-

tentia

testitia eorum, qui ad עור, *excitare*, referunt; ducentibus etiam illuc Syro, veteri Latino, et Aquila, posterius hemistichium hunc in modum transferente: ὅτι ἀναβάσει τῆς Λουιθ ἐν κλαυθμῷ ἀναβήσεται ἐν αὐτῷ, ὅτι Ὡρωναΐμ κραυγὴν συντριμμοῦ ἐξεγεροῦσιν, eritque tum geminata prima radicalis, loco tertiae. Minus idoneum, ut sive ריע, quod vs. 4. aderat, cogitetur, sive Rabbinorum עִרְעֵר, *contendere et litigare*, quod editiori illud et quiritanti voce nonnumquam solet fieri, sive ut allusum putetur ad nomina urbium in Moabitide, עָר et עֲרֹעֵר. Sufficiat, si vel dubia manserit forma vocis Grammatica, rem tamen ipsam, quam propheta voluit, haud esse obscuram; eandem videlicet, quam expressit Jeremias, Cap. saepius citato, vs. 5., verbis paullulum mutatis: צָרֵי צַעֲקַת שֶׁבֶר שָׁמֵעוּ, *magna sub miseria extorti clamores audientur*. In qua Moabitidos parte sita fuerit olim urbs חֹרֹנַיִם, monstrari hodie non potest; neque enim praeter nostrum et Jeremiam, scriptores Hebraei alii, aut antiqui ceteri, de illa quicquam tradiderunt. An sit eadem, e qua חֹרֹנִי dictus *Sanballat*, Nehem. II, 10. 19. incertum, nec, si sciretur, magnopere juvaret. Josephus quidem *Antiqq.* L. XIII. c. 15. inter urbes Moabiticas Ὀρώνας quoque nominat, situm vero non definit. Quoniam Jerem. XLVIII, 5. מוֹרַד חֹרֹנַיִם, *descensus Horonaim*, post מַעֲלֵה הַלּוּחִית, *ascensum Luhitae* proxime ponitur, et vs. 34. Zoari adjungitur Horonaim; credi haec poterit modico intervallo a Zoare abfuisse, et tendentibus in Zoarem praebuisse transitum.

6. Explicat poeta rationes luctus incolarum hujus plagae Moabiticae Australis. Hezelio vero et Aurivillio hic versus continere potius videtur caussam fugae et relinquendae priscae regionis; poni autem illam in aquarum defectu, ut nihil amplius superesset graminis in agris pratisque, et in fontium obturatione et suppressione,

per

per hostem facta, vid. 2 Reg. III, 25. כִּי־מֵי נִמְרִים מְשַׁמּוֹת יִהְיוּ *Nam aquae Nimrim desolationes* merae *erunt.* Qualis fuerit locus נִמְרִים, definiri nequit. Etymologia a נָמֵר, *pardus*, quam dedit Bochartus, etsi vera foret, haud opis quidquam praestat. Conferunt nonnulli, ut Michaelis, cum nostro loco נִמְרָה, *Nimra*, Num. XXXII, 3. et בֵּית נִמְרָה, Num. XXXII, 36. Jos. XIII, 27., urbem in tribu Gaditarum, haud procul a Jordane. Verum in media, vel potius maxime australi Moabitidos parte videtur quaerendum *Nimrim*, quod uterque propheta memorat, si quidem Moabitas, aquarum, quae juxta erant, defectus ad Zoaram usque coegerat se subducere. Pro nomine proprio נִמְרִים habuerunt interpretes veteres omnes. Quae veterum consensio nisi obstaret, non repudianda esset Aurivillii sententia, נִמְרִים esse nomen appellativum. Etenim Arabibus نَمِرٌ et نَمِيرٌ denotat *aquam liquidam, salubrem, copiosam*, unde מֵי נִמְרִים forent *aquae*, ubi demum cumque in Moabitide huc usque inveniebantur, *liquidae* et *uberes*, quae sane, ubi exsiccatae fuissent, non potuissent sterilitatem non inferre, quae mox describitur. Liceret tum quoque per aquas non fontes modo intelligere, quos arena opplere, solitos olim hostes fuisse, e Genes. XXVI, 18. et 2 Reg. III, 25. observat Michaelis, sed et valles humidas, arborumque fertiles campos vel immissa flamma, vel admota securi, ab hostibus vastatos. Substantivum מְשַׁמּוֹת, *vastitates*, praedicati seu adjectivi loco positum, ex idiotismo Hebraei sermonis diritatem rei fortius exprimit, uti et praefixum ל in לִמְשַׁמּוֹת. Jerem. XLVIII, 34. יָבֵשׁ חָצִיר *Exarescit gramen. Adultum gramen*, quod illico possit demeti, atque adeo comburi, est חָצִיר, Arabibus خَضِيرٌ, iisdem litteris. At דֶּשֶׁא, *herbula*, e gremio terrae nuper egressa, quam وَرْسٌ, appellant Arabes,

et יֶרֶק, quidquid *viride et succosum* sive herbis fuerit, sive et arboribus, uti docet Exod. X, 15. Arabicaeque consensus dialectus, in qua وَرَق, Hebraeo יֶרֶק respondens, de *frondibus arborum* ponitur. Notatu denique non indignum, breves questus, et veluti singultus cumulari, nulla interposita copula, quod affectum prae dolore festinantis in sermone aemulatur, tum per gradus quasi adscendere orationem, ut calamitas expingatur, qualem noster etiam Cap. XLII, 15. spectandam dedit. Exaruerat, quod jam aderat, gramen; quod e terra pullularet, nullum est; qua demum cunque in parte, pristini viroris ne minimum quidem cernitur.

7. Itaque inevitabilis urgebat fugae necessitas. Quae licet turbatissima fuerit, incumbente hoste inopino simul et nequidquam repellendo, student tamen fugientes servare quidquid possent, oculisque reperirent forte obvium. עַל־כֵּן יִתְרָה עָשָׂה וּפְקֻדָּתָם עַל נַחַל הָעֲרָבִים יִשָּׂאוּם *Idcirco quod reliquum* (hostis) *fecerat, et in promtu habebant fugientes, supra torrentem Arabum deportant.* Particula עַל־כֵּן caussam indicat, cur sua secum, quoad licebat, properarent auferre, hanc nempe, quod e veteri patria nunc esset discedendum. Forma feminina יִתְרָה non occurrit nisi hic in Nostro, et parallelo Cap. Jerem. 48, 36. Rabbinorum nonnullis est *praestantia, excellentia*, ut in aliis locis יֶתֶר et יִתְרוֹן. Sequutus idem haud dubie vetus Latinus, qui posuit, *secundum magnitudinem operis*, fortasse et Alexandrinus, qui interrogative ponit: *μὴ καὶ οὕτως μέλλει σωθῆναι; num quid et sic salvanda est?* Sed multo aptius יִתְרָה in ea significatione sumitur, qua forma masculina יֶתֶר persaepe in Hebraeo Codice occurrit, *quidquid in re aliqua fuerit residuum.* In vocibus יִתְרָה עָשָׂה est ellipsis *relativi* אֲשֶׁר, ut sit pro יִתְרָה אֲשֶׁר עָשָׂה, *residuum quod fecerit*, quae ellipsis

ellipſis eſt frequentiſſima. Poſt עָשָׂה nominativum aliquem debere intelligi, quisque videt. Plerique intelligunt *Moabitas*, quibus nunc transportandae alioſſum, aut hoſtibus ſurripiendae facultates eſſent. Mihi tamen congruentius videtur, cum Aurivillio *hoſtem* intelligere, et quidquid is, dum late praedabatur, intactum reliquerat. Nil certe aliud potuiſſent fugientes ſecum abducere. Potuit certe propheta, ſuppreſſo licet nomine, reſpicere hoſtem, quem ubique ſpectat tamquam praeſentiſſimum. In eundem ergo ſenſum, quamvis hoſtis non fecerit mentionem, transtulit Michaelis; *was ſie noch übrig haben.* Apud Jeremiam, XLVIII, 36. legitur עַל־כֵּן יִתְרַת עָשָׂה אָבָדוּ, ex quo ſuſpicatur Lowthus, a noſtro pariter poſitum eſſe, quod deinde errore transſcribentium exciderit, אָבְדוּ aut אָבְדָה, ſiquidem in Syro ſit ܥܒܪ, *transiit*, in Chaldaeo יִתְבַּזּוּן, *ſpoliabuntur*, et, ſuppleta Jeremiana voce illa, parallelismus utriusque hemiſtichii fiat plenior. Sed bene monet Aurivillius, in Syro haud dubie legendum eſſe ܥܒܕ, *fecit*; Chaldaeum vero, quod per totum fere verſum litteram textus Hebraei deſeruerit, parum valere, ubi de veritate Hebraeae ſcriptionis agatur quaeſtio. Accedit, quod in Jeremia ſtructura totius commatis valde discrepet, et nec in Alexandrino nec Latino, cognatisque Mſſ. Hebraeis codicibus, indicium ullum illius ſive אָבְדוּ ſive אָבְדָה reperiatur. In hemiſtichio poſteriore dubium, *hoſtesne*, an *Moabitae* abstuliſſe dicantur ſecum ea, quae propheta proxime antea dixerat. *Hoſtes* voluerunt Alexandrinus, Hieronymus, Raſchi, Vitringa, Lowth, et fortaſſe Syrus quoque et Chaldaeus; quae interpretatio a rei ſupra narratae pertriſti violentia non prorſus aliena erit. Verum quum totum fere carmen in deſcribenda Moabitarum fuga verſetur; equidem cum Aurivillio, Doederlinio, Hezelio, aliis, Moabitis tribui

 exiſti-

Digitized by Google

existimaverim, quod nunc vates dicit. Asportant opes suas securitatis caussa. Hoc igitur posito, פְקֻדָּתָם cum Aurivillio verterim, non tam *custoditas diu et reconditas opes*, quam potius, *ad manus quidquid erat*, aut oculos, trepida sub fuga tetigerat. Etenim פָּקַד est *inspicere, tueri*, unde פְקוּדָּה, *munus*, quo alicujus curae et perpetuo veluti conspectui quidpiam subjicitur et committitur; פִקּוּדִים, perfrequenter Davidi in Psalmis, *divina praecepta*, mentis certo ab oculis numquam dimittenda, פִּקָּדוֹן, *depositum*, continue vigilibus tamquam oculis servandum, ne laedatur aut pereat. Hinc nostrum פְקֻדָּה *rem quamlibet fugientibus sub oculos cadentem* significabit, cum praeceps nunc fuga, hostiumque insequentium vis haud permiserit, altius recondita perquirere ac depromere. Illa autem *super*, vel *ultra* נַחַל עֲרָבִים dispulsi Moabitae ardebant pertrahere. Quoniam נַחַל et *vallis* et *torrens*, per vallem defluens, Hebraeis dicitur, non satis certum, uter significatus hic praeferendus. Poterit, opinor, uterque non male conjungi. Difficilius autem, locum ejusque situm definire. Recedit longius Alexandrinus, qui vertit: *ἐπάξω γὰρ ἐπὶ τὴν φάραγγα Ἄραβας*; e Syro, quia voces Hebraeas retinuit, parum lucis oritur; obscurum est Chaldaei: *terminus eorum juxta mare occidentale tolletur ab eis.* Nec sibi constat Hieronymus. Ubi dixerat: „pro *salicibus* in Hebraeo legimus *Arabim*, quod potest et *Arabes* intelligi et legi *Orebim*, id est villa in finibus eorum sita, cujus a plerisque accolae, in monte Horeb, Heliae praebuisse alimenta dicuntur, quod nomen propter ambiguitatem transfertur et in corvos, atque occidentem locaque campestria;" dein subjicit: „torrentem salicum, Babyloniae accipe flumina, Ps. CXXXVII, 2.;" et denique: „sive vallem Arabum, per quam pergitur ad Assyrios." Primum placuit Michaeli, transtulit enim *Rabenbach*, qui 1 Reg. XVII, 3. 5. vocatur נַחַל כְּרִית; alterum

Lowtho,

Lowtho, qui habet: *to the valley of Willows* in notis explicans: *that is to Babylon.* Aurivillius ſignificari putat torrentem *Zared*, per Arabiam transfluentem in mare mortuum; quippe qui jure merito dici potuerit *torrens Arabum*, et quem trajici neceſſe fuerit his, qui e Moabitide tenderent ad Zoarae urbem, quorſum fugientes quoque properaſſe vs. 5. dicuntur.

8. Dum incertae et periculoſae fugae ſeſe dant Moabitae, veriti usquam ſubſiſtere, donec ultra fines oppreſſae ab hoſtibus regionis perveniſſent, fletus ac ploratus latiſſime circumferunt. כִּי הִקִּיפָה הַזְּעָקָה אֶת־גְּבוּל מוֹאָב *Nam circumdat clamor limites Moabi;* nulla pars erit in tota ditione Moabitica, quae non luctu et clamore perſonet. Si הִקִּיפָה derivetur a יָקַף, ſignificabit *circumdat;* ſi vero cum Aurivillio referas ad נָקַף, vi multo fortiori *contundit* erit. *Metas* regionum Hebraeos vocaſſe גְּבוּל, a primitivo גֶּבֶל, Arab. جبل, quod *montem* ſignificat, conſuetum maximeque fidum veteribus populis terminum, nemo jam ignorat. Forſan et Graecis ὄρος, *mons*, et ὅρος, *terminus*, in origine affines fuere. אֶגְלַיִם eadem haud dubie erat urbs, quam Euſebius vocat Ἀγαλλείμ, illius aetate κώμη, *vicus*, ab Areopoli octo milliaria auſtrum verſus, hinc non valde remota a Moabitarum auſtrali termino. Ἄγαλλα quoque dictam cenſet Relandus, utpote quam aeque ac Zoaram Josephus *Antiqq.* L. XIV. c. 1. inter duodecim urbes Arabicas, ab Alexandro Magno expugnatas, memorat. Ad בְּאֵר אֵילִים quod adtinet, conjecit Junius ad verſion. Latin. אֵילֵי מוֹאָב, qui dicuntur Exod. XV, 15., eſſe poſſe שָׂרִים וּנְדִיבֵי הָעָם, a quibus effoſſus בְּאֵר, *puteus*, celebratus Num. XXI, 18. huncque adeo a Jeſaja nunc indicari. Sed quum haec opinio fundamento valde lubrico nitatur, neo *Beer-Elim* nomen usquam in Veteris Geographiae ſcriptoribus obveniat, remanebit

 illud,

Digitized by Google

illud, quod hodie fatentur omnes, ignorari illius five putei, five urbis, fitum. Repetendam esse in versione particulam עַד ante אֵלִים, res postulat, et linguarum hodiernarum indoles, tametsi, consuetudine permittente Hebraei sermonis, haud opus erat, ut in textu poneretur. In יְלָלָתָהּ ultimum ה habet *Mappik* in editionibus vulgaribus, unde referendum erit, vel ad gentem Moabiticam, vel ad praecedens זַעֲקָה. Sed monet Aurivillius, multo fore efficacius, fi ה, Mappik illo destitutum, habeatur pro intensivo paragogico, figaturque accentus in penultima, ut יְשׁוּעָתָה, Pf. III, 3., עַוְלָתָה, Pf. CXXV, 3., עֵפָתָה, Job. X, 22. In Complutensi certe ה in posteriore יְלָלָתָה Mappik caret. Geminavit vates hanc vocem, ideo haud dubie, ut, repetita tristissimae significationis voce, sonum ipsum ubique percellentis stridoris, auribus aeque legentium ac animis sentiendum praeberet. *Harmonicam imitatricem* vocant poeticae Artis Doctores, suntque in Hebraea poesi minime insolentes earundem vocum ejusmodi repetitiones, quoties major affectus jusserit Genes. XLIX, 22. בֵּן פֹּרָת bis ponitur, similiter Exod. XV, 6. יְמִינְךָ יְהוָה; in Nostro vs. 1. כִּי בְלֵיל שֻׁדַּד, tum Cap. mox sequenti vs. 7. יְיֵלִיל, et LIII, 7. וְלֹא־יִפְתַּח פִּיו, imo in Deborae hymno Jud. V, 12. עוּרִי quater legitur. Non erat igitur, cur Koppius prius יְלָלָתָה tanquam ab elegantia stili poetici abhorrens, voluerit expungi. Graecus, ait, interpres, non nisi semel posuit. At habet is ipse prius; est posterius, quod in vulgo edito desideratur. Habuit in textu hebraeo Syrus, qui ܐܠܠܬܗ unum post alterum transscripsit. Habuit Chaldaeus, qui post מְיַלְּלִין subjunxit מְצַוְחִין. Habuit vetus Latinus, tametsi loco posteriori vertit: *clamor ejus.* Posterius supplendum censuit Origenes in Hexaplari editione Alexandrini textus, five quod in Graeca quadam versione alia, five

in

Digitized by Google

in ipso etiam Hebraeo fonte, reppererat. Et in Complutensi editione legitur: *συνῆψε γὰρ ἡ βοὴ τὸ ὅριον τῆς Μωαβίτιδος, τῆς Ἀγαλλεὶμ καὶ ὀλολυγμὸς αὐτῆς, ἕως τοῦ Φρέατος τοῦ Ἐλεὶμ ὀλολυγμὸς αὐτῆς*, utrobique expresso יְלָלָתָהּ illo, quod in Hebraeo bis positum.

9. Caedes adeo feralis, ut occisorum sanguine vicinus exundet fluvius. כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם *Nam aquae Dimon repletae sanguine.* Per דִּימוֹן eandem significari urbem, quae vs. 2. dicta *Dibon*, non est dubium, quum utroque nomine appellari solitam suo jam aevo testetur Hieronymus, sitque in linguis Orientalibus frequens, ut *b* et *m*, in nominibus potissimum propriis alternent. Videtur autem propheta urbem, quam supra *Dibon* dixit, hic *Dimon* vocare, ut alludatur ad דָּם, *sanguinem*, cujusmodi similitudines in sono vocum captare amant Orientales. Non erat igitur, cur Cellarius. *Geograph. Antiqq.* Tom. II. p. 676. dubitaret, an differente unica in littera, nomine potuerit urbs eadem designari. In codicibus nonnullis Alexandrinae versionis Ῥεμμὼν dicitur, uti et in Syro *Ribun*, nisi error scribae subsit, qui *r* pro *d* posuerit. Verba אָשִׁית עַל־דִּימוֹן נוֹסָפוֹת plerique cum Vatablo interpretantur: *addam additiones*, i. e. novos rivos canalesque fluentes in ipsum Dimon; q. d. augebo Dimon sanguine interfectorum. Aliis vero praeplacet Grotii interpretatio: „sensus est, novas dabo caussas, cur ita merito vocetur is fluvius;“ nempe quod דִּימוֹן alludat ad דָּם, ut jam monitum est. Per *aquas* autem *Dimonis* quoniam intelligendus haud dubie fluvius aliquis, minutulum rivum intellexit Michaelis, quem, juxta Dimonis urbem, in Arnonem porro defluxisse arbitratur. Alii נוֹסָפוֹת non de *aquarum incremento* intelligunt, sed de malorum ac calamitatum accessionibus, quae praeter illam, quam passurae sint, caedem, in Moabitas redundaturae sint. Chaldaeus: *constituam*

super Dimon congregationem exercitus. אריה לפליטת מואב אריה לפליטת ושארית אדמה *Elapsis Moabitarum leonem*, leonem, scil. constituam (אשית), immittam, *atque residuo terrae*. Hieronymus: „Quod ait: *ponam super Dimon additamenta*, et quaestionem facere videbatur, quid esset, sequenti versiculo demonstravit dicens: *his qui fugerint de Moab leonem*, *et reliquiis terrae*, ut etiam qui fuga lapsi sunt, a bestiis consumantur. [Cf. Levit. XXVI, 22. Jerem. V, 6. XV, 3. 2 Reg. XVII, 25.] Quanquam et per metaphoram leonem, regem hostium possumus intelligere, ut potentiam ejus, quasi rugitum, nemo evaserit." Ita Chaldaeus, qui pro אריה posuit מלך במשריתיה, *regem cum exercitu suo*, quem *Nebucadnezarem* censet Vitringa, אריה quoque appellatum Jerem. IV, 7., indeque simul collegit, Prophetam ad cladem, a Babyloniis demum inferendam, quamque potissimum denuntiet Jeremias Cap. XLVIII, respexisse. Aurivillius אריה, *leonem*, Moabum appellari censet, tum ob priscam illius potentiam, tum adversus Israelitas vim efferam, tum et immanem, cujus accusatur Cap. seq. vs. 6. superbiam. Ad Moabum vero אריה referens tanquam praedicatum, hemistichium posterius conjungit cum priori, hunc in modum: *plenae jam sunt aquae Dimonis sanguine; juxtaque Dimonem ut auctiores fluant, faciam* his, aut per hos, *qui evaserint inter potentes super et audaces Moabitas*, *quique ex Adama traxerunt originem*, i. e. ne fuga quidem se eripere poterunt, si qui primum hostium impetum fefellerint; sed sub fuga ipsa occidentur, fusoque sanguine נוספות, *augmenta*, dabunt praeterennti fluvio. Quae quidem interpretatio artificiosior videtur. Nec admittenda Doederleinii explicatio: *eumque* (rivum Dimonis) *irriguum faciam fugitivis Moabitis et reliquiis Adamae*, nempe sanguine eorum. אריה toties indubia *leonis* significatione obvium, hoc solo loco positum putat pro אֲרַוֶּה *humectabo*, *irrigabo*. אדמה alii *terram*

terram vertunt, alii urbem intelligunt, cui nomen olim *Adama*, unam e quatuor misso de coelo igne eversis. Quamquam in locis aliis, ubi urbs illa memoratur אַדְמָה legitur, nunc autem in nostro אֲדָמָה, leviculum tamen hoc in pronuntiatione discrimen non impediet, quo minus urbs eadem teneatur, praesertim quum אַדְמָה, quoties exstat alias in Alexandrino, ubique nuncupetur *Adama*. Eadem sententia probatur Kochero, maxime quod ה demonstrativo vox careat, Zephaniasque vates II, 9. eidem populo consimili sententia malum intentaverit. Syri interpretis verba in Bibliis Polyglottis ita sonant: ܘܐܪܢܐ ܥܠ ܐܝܠܝܢ ܕܦܠܛܘ ܡܢ ܡܘܐܒ *et cogitabo super iis, qui evaserint ex Moabo*; quasi pro אַרְיֵה legisset וְאֶהְגֶּה. Sed haud dubium, pro ܘܐܪܢܐ legendum esse ܘܐܪܝܐ *et leonem*. Ceterum verba וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה ad initium Capitis sequentis refert Syriacus interpres, probante et sequente Schellingio, ut mox videbimus.

XVI, 1. Alloquitur propheta gentem Moabiticam: שִׁלְחוּ כַר מֹשֵׁל־אֶרֶץ מִסֶּלַע מִדְבָּרָה אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן *Mittite agnum* s. *agnos dominatoris terrae*, in tributum, ex pacto vetere, *a Petra desertum versus ad montem filiae Zionis*. Quibus verbis clarum est prophetam commendare Moabitis, ut sibi gratiam concilient et protectionem regis Judaici, debitam exhibendo obedientiam, solvendoque tributum agnorum, a Davide olim impositum, quod exigendi jus successoribus Davidis legitime competebat. Davidem enim sibi obnoxios fecisse Moabitas, eosque tributum illi pependisse, legimus 2 Sam. VIII, 2. Deinde etiam a Mescha, Moabitarum rege, regibus Israeliticis, usque ad Achabum, tributum esse solutum, apparet ex 2 Reg. III, 4. Chaldaeus: יְהוֹן מַסְּקֵי מִסִּין לִמְשִׁיחָא

 דְיִשְׂרָאֵל

וְיִשְׂרָאֵל *Deferent tributa uncto*, regi, *Israelis*. Pro כַּר, auctore Syro interprete (ܐܡܪ̈ܐ ܠܒܪ ܡܫܠܛܐ ܕܐܪܥܐ), recentiorum complures legendum volunt בַּר, *filius*, quod et codex Kennicotti 403. et fortasse quoque 158. exhibet. Ex de Rossianis, praetermissis nonnullis dubiis, *quatuor* aperte hanc lectionem servant. Qua adscita lectione, nostra verba ita vertunt: *mittite filium dominatoris terrae*, i. e. regis Moabitici, *ad montem filiae Zion*, ut splendida legatione, per ipsum regis filium, gens Moabitica a Judaeis auxilium et hospitium petere moneatur. J. F. SCHELLING in *Animadverss. philolog. ad difficiliora Jesajae loca* p. 25. verba ultima Capitis XV. וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה ad hunc versum, cum Syro interprete, trahens, et pro שִׁלְחוּ legens שִׁלְּחוֹ, nostrum locum sic interpretatur: *quod vero ad reliquos in terra attinet*, quos leonum immanitas reliquos fecit (XV, 9.), sive, *et si qui* (etiam tum) *superstites fuerint in terra*, *ablegabit eos* ceu *agnos*, captivos, *dominator terrae*, i. e. qui tunc terram Moabiticam in suam potestatem redegerit, rex Judaeorum, *ad montem Sionis*. Nos quidem a vulgo recepta legendi et interpretandi ratione haud discedendum arbitramur. Non indigna tamen, quae commemoretur, Hoheiselii est sententia in *Observatt. philologico-exegetice.* p. 125. Is nostrum locum sic vertit: *Mittite agnum, o dominatores terrae, e Sela usque ad desertum ad montem filiae Zionis.* Nomen כַּר non collective, sed, uti sonat, in singulari, de agno unico sumendum censet. Vatem respicere existimat ad morem veterum, qui bellum suscepturi agnum ad hostes ablegabant, futuri praelii nuncium. De ritu hoc DIOGENIANUS *Proverb. Centur.* II. no. 69. p. 197. [in MICHAELIS APOSTOLII *Proverbiis* Centur. IV. no. 46. p. 47.]: Ἄρνα προβάλλεις· ἐπὶ τῶν πολεμεῖν ἀρχομένων· οἱ γὰρ πόλεμον αἴρειν βουλόμενοι, κήρυκα ἔπεμπον ἄρνα ἐπιφερόμενον, ὃν ῥίψῃ ἔνδον, ἐνδεικνύμενοι μηλόβοτον

βοτὸν αὐτῶν τὴν ἐνίαν ἔσεσθαι καὶ τὴν πόλιν. *Agnum projicit*; *dicitur de iis, qui bellum capessunt. Qui enim bellum suscepturi essent, caduceatorem cum agno ablegabant; quem dimittebat intus; significans, ipsorum* (hostium) *bona ac urbem devastatum iri, adeo ut oves ibi pascantur.* Hujus consuetudinis mentionem quoque injicit Hesychius, ad phrasin ἄρνα προβάλλειν haec adnotans: Νόμος ἦν Ἀθήνησι, μὴ πρότερον συμβάλλειν, πρὶν ἢ τὸν ἄρνα προσμένων τις λάβῃ τῶν πολεμίων. *Lex erat apud Athenienses, ne prius confligeretur, sed exspectaretur, usque dum aliquis ex hostibus agnum arriperet* (ad immittendum). *Mittere* igitur *agnum ad montem filiae Zionis*, ex Hoheiselii sententia est, denunciare bellum Judaeis. „Integra vero," inquit, „haec locutio: *mittite agnum*, *o dominatores terrae*, videtur esse ironica, prouti jam animadvertit Lutherus. Idem τὸ מֹשֵׁל־אֶרֶץ rectissime vertit: *ihr Landesherren.* Hi vero *dominatores terrae* non sunt terrae Judaicae, sed Moabiticae domini. Ejurati hi fuerunt Judaeorum hostes, nullamque vexandi populum Judaicum occasionem praetermiserunt. Cf. 2 Reg. XIII, 20. Jes. XXV, 10. Zephan. II, 8. Jam vero, quum ipsi Moabitae ab Assyriis graviter affligendi essent, ludibrio eos habet propheta, *mittite*, ait, *agnum*, *o dominatores terrae* Moabiticae *ad Zionem*, i. e. denunciate, quaeso, uti soliti estis, novum bellum nobis. Imo tantum abest, ut agnum futuri belli nuncium ad Zionem missuri sitis, ut potius tempus instet, quo vos instar avis vagae nido emissae, sedibus vestris expellamini, vs. 2." Ceterum per סֶלַע, *petram*, hic vix dubium intelligi urbem *Petram*, in omni historia notissimam, quae Arabiae Petraeae nomen dedit, Moabitidi proximam, et hoc tempore, quo res illorum floruisse videntur, ad ipsis possessam. Vid. Relandi *Palaest.* p. 926. seqq. Commemoratur in hac ipsa vaticiniorum sylloge et infra XLII, 11. et 2 Reg. XIV, 7. Rationem, cur vates agnos tributarios ab hac urbe potius

potius mittendos dicat, quam ab aliqua alia, Vitringa non sine veri similitudine repetendam putat inde, quod Moabitae aeque ac Arabes soliti essent magnos pecudum greges in desertum illi urbi vicinum agere, et eos ibidem pascere, ut Veteres testantur, et Petram hanc tanquam promtuarium quoddam commune, in quod se qualicunque casu recipiebant, et ubi sua reponebant. Dum porro Noster agnos mittendos ait a Petra מִדְבָּרָה, *desertum versus*, ut hac via perveniant ad montem Sionis, vix dubitari potest, significari desertum Hierichuntinum, Hierosolymam ex Moabitide proficiscentibus transeundum, cujus mentio fit Jos. V, 10. XV, 61. 2 Sam. XV, 28. XVII, 16. 2 Reg. XXV, 4. 5.

2. Rationem addit praestandi officii, ad quod Moabitas adhortatus est versu superiore: וְהָיָה כְעוֹף־נוֹדֵד קֵן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב מַעְבָּרוֹת לְאַרְנוֹן *Futurum enim est, ut instar avis vagae, nidique disjecti, se habiturae sint filiae Moabi, ad vada Arnonis*, quibus verbis innuitur, quotquot imminens Moabitidi exitium evasuri sint, quantopere Judaeorum indigeant favore et amicitia, quandoquidem ab hostili oppressione apud illos solos pateat effugium; esse itaque nunc tempus demereri Judaeos, et meminisse officii, quod iis debeatur, tam diu neglecti, ut expellendi sedibus suis Moabitae benevole et amice ab illis recipiantur. כְּעוֹף־נוֹדֵד *Sicut avis vagans*, vs. 3. X, 14. Prov. XXVII, 8. Nah. III, 17., nido expulsa, unde additur קֵן מְשֻׁלָּח, quod nonnulli pro מְשֻׁלָּח מִקֵּן, *dimissa e nido* dictum volunt, fere ut Hieronymus, qui *pulli de nido avolantes* vertit. Sed sensus est commodus, si verba sumantur, uti sonant: *nidus dimissus*, i. e. disjectus, dissipatus, destructus, ex quo pulsae aves huc illud volitant, incertae, quo se vertere debeant; quemadmodum infra XXVII, 10. נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב est *mansio dissipata ac deserta*, cujus incolae vi abacti

Digitized by Google

abacti et dispulsi sunt. Per בְּנוֹת מוֹאָב, *filias Moabi*, monent Hebraei intelligendos esse כְּפָרִים, *pagos*, urbibus subjectos, qui *urbium* בְּנוֹת, *filiae*, dici solent, ut Num. XXI, בְּנוֹת חֶשְׁבּוֹן, *filiae Hesbonis*, pagi urbi subjecti. Sic et Ps. XLVIII, 12. בְּנוֹת יְהוּדָה sunt Judaeae oppida. Hieronymus: „*Et omnes filiae*, id est, villae et urbes provinciae Moab." מַעְבָּרוֹת לְאַרְנוֹן Ad *transitus* i. e. vada (ut Jerem. LI, 32. idem nomen de *vadis Euphratis* dicitur), quae sunt *Arnoni*, ad vada Arnonis fluvii, qui est terminus ditionis Moabiticae, vid. Num. XXI, 13.

3. Alloquitur vates Moabitas, idque eis consilii impertit, si velint impendens hoc infortunium effugere, aut saltem mitigare, ut profugos ex Judaeis, qui hostili irruptione suis ex sedibus excedere coacti inter Moabitas refugium forte et latibulum quaerant, humaniter excipiant. Est enim, verissime observante C. F. Schnurrer in *Observatt. ad Jesajam* (Progr. Tubing. a. 1807.) p. 7., communis et constans ratio prophetarum haec, ut quam gentibus prope a Judaica sedem habentibus denuntiant eversionem, affirment poenam esse a Deo decretam et justam ob inhumanitatem et ferociam erga Judaeos ab hostibus devictos depressosque. Vid. Obad. vs. 10. 11. Ezech. XXV, 8. Zephan. II, 8. הָבִיאוּ עֵצָה *Adducite*, admovete *consilium*, ut 2 Sam. XVI, 20., prudenter rationem instituite; facite quod consultum est. Chaldaeis: אִתְמְלִיכוּ מְלַךְ, *consultate consilium*. עֲשׂוּ פְלִילָה *Facite διάκρισιν*, *discernement*, qua voce franco-gallica Jarchi utitur ad nomen hebraeum explicandum, quod, uti פְּלִילִיָּה infra XXVIII, 7., actum mentis denotat, quo verum a falso, aequum ab iniquo, justum ab injusto discriminat. Expendite, inquit vates, et vobiscum reputate, quid in ipsa aequitate et humanitatis lege fundatum sit. Pro Imperativis pluralibus, הָבִיאוּ et עֲשׂוּ, ad

Digitized by Google

existimaverim, quod nunc vates dicit. Asportant opes suas securitatis caussa. Hoc igitur posito, פְקֻדָּתָם cum Aurivillio verterim, non tam *custoditas diu et reconditas opes*, quam potius, *ad manus quidquid erat*, aut oculos, trepida sub fuga tetigerat. Etenim פָּקַד est *inspicere, tueri*, unde פְּקוּדָּה, *munus*, quo alicujus curae et perpetuo veluti conspectui quidpiam subjicitur et committitur; פִּקּוּדִים, perfrequenter Davidi in Psalmis, *divina praecepta*, mentis certe ab oculis numquam dimittenda, פִּקָּדוֹן, *depositum*, continue vigilibus tamquam oculis servandum, ne laedatur aut pereat. Hinc nostrum פְקֻדָּה *rem quamlibet fugientibus sub oculos cadentem* significabit, cum praeceps nunc fuga, hostiumque insequentium vis haud permiserit, altius recondita perquirere ac depromere. Illa autem *super*, vel *ultra* נַחַל עֲרָבִים dispulsi Moabitae ardebant pertrahere. Quoniam נַחַל et *vallis* et *torrens*, per vallem defluens, Hebraeis dicitur, non satis certum, uter significatus hic praeferendus. Poterit, opinor, uterque non male conjungi. Difficilius autem, locum ejusque situm definire. Recedit longius Alexandrinus, qui vertit: *ἐπάξω γὰρ ἐπὶ τὴν φάραγγα Ἄραβας*; e Syro, quia voces Hebraeas retinuit, parum lucis oritur; obscurum est Chaldaei: *terminus eorum juxta mare occidentale tolletur ab eis*. Nec sibi constat Hieronymus. Ubi dixerat: „pro *salicibus* in Hebraeo legimus *Arabim*, quod potest et *Arabes* intelligi et legi *Orebim*, id est villa in finibus eorum sita, cujus a plerisque accolae, in monte Horeb, Heliae praebuisse alimenta dicuntur, quod nomen propter ambiguitatem transfertur et in corvos, atque occidentem locaque campestria;“ dein subjicit: „torrentem salicum, Babyloniae accipe flumina, Ps. CXXXVII, 2.;“ et denique: „sive vallem Arabum, per quam pergitur ad Assyrios.“ Primum placuit Michaeli, transtulit enim *Rabenbach*, qui 1 Reg. XVII, 3. 5. vocatur נַחַל כְּרִית; alterum

Lowtho,

Digitized by Google

Lowtho, qui habet: *to the valley of Willows* in notis explicans: *that is to Babylon.* Aurivillius significari putat torrentem *Zared*, per Arabiam transfluentem in mare mortuum; quippe qui jure merito dici potuerit *torrens Arabum*, et quem trajici necesse fuerit his, qui e Moabitide tenderent ad Zoarae urbem, quorsum fugientes quoque properasse vs. 5. dicuntur.

8. Dum incertae et periculosae fugae sese dant Moabitae, veriti usquam subsistere, donec ultra fines oppressae ab hostibus regionis pervenissent, fletus ac ploratus latissime circumferunt. כִּי הִקִּיפָה הַזְּעָקָה אֶת־גְּבוּל מוֹאָב *Nam circumdat clamor limites Moabi;* nulla pars erit in tota ditione Moabitica, quae non luctu et clamore personet. Si הִקִּיפָה derivetur a יָקַף, significabit *circumdat;* si vero cum Aurivillio referas ad נָקַף, vi multo fortiori *contundit* erit. *Metas* regionum Hebraeos vocasse גְּבוּל, a primitivo גֶּבֶל, Arab. جبل, quod *montem* significat, consuetum maximeque fidum veteribus populis terminum, nemo jam ignorat. Forsan et Graecis ὄρος, *mons*, et ὅρος, *terminus*, in origine affines fuere. אֶגְלַיִם eadem haud dubie erat urbs, quam Eusebius vocat Ἀγαλλείμ, illius aetate κώμη, *vicus*, ab Areopoli octo milliaria austrum versus, hinc non valde remota a Moabitarum australi termino. Ἄγαλλα quoque dictam censet Relandus, utpote quam aeque ac Zoaram Josephus *Antiqq.* L. XIV. c. 1. inter duodecim urbes Arabicas, ab Alexandro Magno expugnatas, memorat. Ad בְּאֵר אֵלִים quod adtinet, conjecit Junius ad version. Latin. אֵילֵי מוֹאָב, qui dicuntur Exod. XV, 15., esse posse שָׂרִים וּנְדִיבֵי הָעָם, a quibus effossus בְּאֵר, *puteus*, celebratus Num. XXI, 18. huncque adeo a Jesaja nunc indicari. Sed quum haec opinio fundamento valde lubrico nitatur, nec *Beer-Elim* nomen usquam in Veteris Geographiae scriptoribus obveniat, remanebit

 illud,

Digitized by Google

illud, quod hodie fatentur omnes, ignorari illius sive putei, sive urbis, situm. Repetendam esse in versione particulam עַד ante אֵלִים, res postulat, et linguarum hodiernarum indoles, tametsi, consuetudine permittente Hebraei sermonis, haud opus erat, ut in textu poneretur. In יְלָלָתָהּ ultimum ה habet *Mappik* in editionibus vulgaribus, unde referendum erit, vel ad gentem Moabiticam, vel ad praecedens זַעֲקָה. Sed monet Aurivillius, multo fore efficacius, si ה, Mappik illo destitutum, habeatur pro intensivo paragogico, signeturque accentus in penultima, ut יְשׁוּעָתָה, Ps. III, 3., עַוְלָתָה, Ps. CXXV, 3., עֵיפָתָה, Job. X, 22. In Complutensi certe ה in posteriore יְלָלָתָה Mappik caret. Geminavit vates hanc vocem, ideo haud dubie, ut, repetita tristissimae significationis voce, sonum ipsum ubique percellentis stridoris, auribus aeque legentium ac animis sentiendum praeberet. *Harmonicam imitatricem* vocant poeticae Artis Doctores, suntque in Hebraea poesi minime insolentes earundem vocum ejusmodi repetitiones, quoties major affectus jusserit Genes. XLIX, 22. בֵּן פֹּרָת bis ponitur, similiter Exod. XV, 6. יְמִינְךָ יְהוָה; in Nostro vs. 1. כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד, tum Cap. mox sequenti vs. 7. יְיֵלִיל, et LIII, 7. וְלֹא־יִפְתַּח פִּיו, imo in Deborae hymno Jud. V, 12. עוּרִי quater legitur. Non erat igitur, cur Koppius prius יְלָלָתָה tanquam ab elegantia stili poetici abhorrens, voluerit expungi. Graecus, ait, interpres, non nisi semel posuit. At habet is ipse prius; est posterius, quod in vulgo edito desideratur. Habuit in textu hebraeo Syrus, qui ܝܠܠܬܗ unum post alterum transscripsit. Habuit Chaldaeus, qui post מְיַלְלִין subjunxit מְצַוְחִין. Habuit vetus Latinus, tametsi loco posteriori vertit: *clamor ejus*. Posterius supplendum censuit Origenes in Hexaplari editione Alexandrini textus, sive quod in Graeca quadam versione alia, sive in

in ipso etiam Hebraeo fonte, reppererat. Et in Complutensi editione legitur: *συνῆψε γὰρ ἡ βοὴ τὸ ὅριον τῆς Μωαβίτιδος, τῆς Ἀγαλλείμ καὶ ὀλολυγμὸς αὐτῆς, ἕως τοῦ Φρέατος τοῦ Ἐλείμ ὀλολυγμὸς αὐτῆς*, utrobique expresso יְלָלָתָהּ illo, quod in Hebraeo bis positum.

9. Caedes adeo feralis, ut occisorum sanguine vicinus exundet fluvius. כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם *Nam aquae Dimon repletae sanguine*. Per דִימוֹן eandem significari urbem, quae vs. 2. dicta *Dibon*, non est dubium, quum utroque nomine appellari solitam suo jam aevo testetur Hieronymus, sitque in linguis Orientalibus frequens, ut *b* et *m*, in nominibus potissimum propriis alternent. Videtur autem propheta urbem, quam supra *Dibon* dixit, hic *Dimon* vocare, ut alludatur ad דָם, *sanguinem*, cujusmodi similitudines in sono vocum captare amant Orientales. Non erat igitur, cur Cellarius. *Geograph. Antiqq.* Tom. II. p. 676. dubitaret, an differente unica in littera, nomine potuerit urbs eadem designari. In codicibus nonnullis Alexandrinae versionis Ῥεμμών dicitur, uti et in Syro *Ribun*, nisi error scribae subsit, qui *r* pro *d* posuerit. Verba אָשִׁית עַל־דִימוֹן נוֹסָפוֹת plerique cum Vatablo interpretantur: *addam additiones*, i. e. novos rivos canalesque fluentes in ipsum Dimon; q. d. augebo Dimon sanguine interfectorum. Aliis vero praeplacet Grotii interpretatio: „sensus est, novas dabo caussas, cur ita merito vocetur is fluvius;“ nempe quod דִימוֹן alludat ad דָם, ut jam monitum est. Per *aquas* autem *Dimonis* quoniam intelligendus haud dubie fluvius aliquis, minutulum rivum intellexit Michaelis, quem, juxta Dimonis urbem, in Arnonem porro defluxisse arbitratur. Alii נוֹסָפוֹת non de *aquarum incremento* intelligunt, sed de malorum ac calamitatum accessionibus, quae praeter illam, quam passurae sint, caedem, in Moabitas redundaturae sint. Chaldaeus: *constituam*

 super

Digitized by Google

super Dimon congregationem exercitus. לִפְלֵיטַת מוֹאָב אַרְיֵה וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה *Elapsis Moabitarum leonem*, leones, scil. constituam (אָשִׁית), immittam, *atque residuo terrae.* Hieronymus: „Quod ait: *ponam super Dimon additamenta*, et quaestionem facere videbatur, quid esset, sequenti versiculo demonstravit dicens: *his qui fugerint de Moab leonem, et reliquiis terrae*," ut etiam qui fuga lapsi sunt, a bestiis consumantur. [Cf. Levit. XXVI, 22. Jerem. V, 6. XV, 3. 2 Reg. XVII, 25.]. Quamquam et per metaphoram leonem, regem hostium possumus intelligere, ut potentiam ejus, quasi rugitum, nemo evaserit." Ita Chaldaeus, qui pro אַרְיֵה posuit מֶלֶךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיה, *regem cum exercitu suo*, quem *Nebucadnezarem* censet Vitringa, אַרְיֵה quoque appellatum Jerem. IV, 7., indeque simul collegit, Prophetam ad cladem, a Babyloniis demum inferendam, quamque potissimum denuntiet Jeremias Cap. XLVIII, respexisse. Aurivillius אַרְיֵה, *leonem*, Moabum appellari censet, tum ob priscam illius potentiam, tum adversus Israelitas vim efferam, tum et immanem, cujus accusatur Cap. seq. vs. 6. superbiam. Ad Moabum vero אַרְיֵה referens tanquam praedicatum, hemistichium posterius conjungit cum priori, hunc in modum: *plenae jam sunt aquae Dimonis sanguine; juxtaque Dimonem ut auctiores fluant, faciam* his, aut per hos, *qui evaserint inter potentes nuper et audaces Moabitas, quique ex Adama traxerunt originem*, i. e. ne fuga quidem se eripere poterunt, si qui primum hostium impetum fefellerint; sed sub fuga ipsa occidentur, fusoque sanguine נוֹסָפוֹת, *augmenta*, dabunt praetereunti fluvio. Quae quidem interpretatio artificiosior videtur. Nec admittenda Doederlinii explicatio: *eumque* (rivum Dimonis) *irriguum faciam fugitivis Moabitis et reliquiis Adamae*, nempe sanguine eorum. אַרְיֵה toties indubia *leonis* significatione obvium, hoc solo loco positum putat pro אַרְוֶה *humectabo, irrigabo.* אֲדָמָה alii *terram*

terram vertunt, alii urbem intelligunt, cui nomen olim *Adama*, unam e quatuor miſſo de coelo igne everſis. Quamquam in locis aliis, ubi urbs illa memoratur אַדְמָה legitur, nunc autem in noſtro אֲדָמָה, leviculum tamen hoc in pronuntiatione diſcrimen non impediet, quo minus urbs eadem teneatur, praeſertim quum אֲדָמָה, quoties exſtat alias in Alexandrino, ubique nuncupetur *Adama*. Eadem ſententia probatur Kochero, maxime quod ה demonſtrativo vox careat, Zephaniasque vates II, 9. eidem populo conſimili ſententia malum intentaverit. Syri interpretis verba in Bibliis Polyglottis ita ſonant: ܘܐܪܢܐ ܥܠ ܐܝܠܝܢ ܕܐܫܬܘܙܒܘ ܡܢ ܡܘܐܒ *et cogitabo ſuper iis, qui evaſerint ex Moabo;* quaſi pro אַרְיֵה legiſſet וְאֶהְגֶּה. Sed haud dubium, pro ܘܐܪܢܐ legendum eſſe ܘܐܪܝܐ *et leonem.* Ceterum verba וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה ad initium Capitis ſequentis refert Syriacus interpres, probante et ſequente Schellingio, ut mox videbimus.

XVI, 1. Alloquitur propheta gentem Moabiticam: שִׁלְחוּ כַר מֹשֵׁל־אֶרֶץ מִסֶּלַע מִדְבָּרָה אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן *Mittite agnum* ſ. *agnos dominatoris terrae*, in tributum, ex pacto vetere, *a Petra deſertum verſus ad montem filiae Zionis.* Quibus verbis clarum eſt prophetam commendare Moabitis, ut ſibi gratiam concilient et protectionem regis Judaici, debitam exhibendo obedientiam, ſolvendoque tributum agnorum, a Davide olim impoſitum, quod exigendi jus ſucceſſoribus Davidis legitime competebat. Davidem enim ſibi obnoxios feciſſe Moabitas, eosque tributum illi pependiſſe, legimus 2 Sam. VIII, 2. Deinde etiam a Meſcha, Moabitarum rege, regibus Iſraeliticis, usque ad Achabum, tributum eſſe ſolutum, apparet ex 2 Reg. III, 4. Chaldaeus: יְהוֹן מַסְּקֵי מִסִּין לִמְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל

וְיִשְׂרָאֵל *Deferent tributa uncto, regi, Israelis.* Pro כַּר, auctore Syro interprete (ܐܡܪ̈ܐ ܠܒܪ ܡܫܠܛܢܐ ܕܐܪܥܐ) recentiorum complures legendum volunt בַּר, *filius*, quod et codex Kennicotti 403. et fortasse quoque 158. exhibet. Ex de Rossianis, praetermissis nonnullis dubiis, *quatuor* aperte hanc lectionem servant. Qua adscita lectione, nostra verba ita vertunt: *mittite filium dominatoris terrae*, i. e. regis Moabitici, *ad montem filiae Zion*, ut splendida legatione, per ipsum regis filium, gens Moabitica a Judaeis auxilium et hospitium petere moneatur. J. F. Schelling in *Animadverss. philolog. ad difficiliora Jesajae loca* p. 25. verba ultima Capitis XV. וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה ad hunc versum, cum Syro interprete, trahens, et pro שִׁלְחוּ legens שִׁלְּחוֹ, nostrum locum sic interpretatur: *quod vero ad reliquos in terra attinet*, quos leonum immanitas reliquos fecit (XV, 9.), sive, *et si qui* (etiam tum) *superstites fuerint in terra, ablegabit eos* ceu *agnos*, captivos, *dominator terrae*, i. e. qui tunc terram Moabiticam in suam potestatem redegerit, rex Judaeorum, *ad montem Sionis.* Nos quidem a vulgo recepta legendi et interpretandi ratione haud discedendum arbitramur. Non indigna tamen, quae commemoretur, Hoheiselii est sententia in *Observatt. philologico-exegeticc.* p. 185. Is nostrum locum sic vertit: *Mittite agnum, o dominatores terrae, e Sela atque ad desertum ad montem filiae Zionis.* Nomen כַּר non collective, sed, uti sonat, in singulari, de agno unico sumendum censet. Vatem respicere existimat ad morem veterum, qui bellum suscepturi agnum ad hostes ablegabant, futuri praelii nuncium. De ritu hoc Diogenianus *Proverb. Centur.* II. no. 69. p. 197. [in Michaelis Apostolii *Proverbiis* Centur. IV. no. 46. p. 47.]: Ἄρνα προβάλλει· ἐπὶ τῶν πολεμεῖν αἱρουμένων· οἱ γὰρ πόλεμον αἱρεῖν βουλόμενοι, ἄρνας ὑπεράντιον ἔμπροσθεν ἐπιφερόμενοι, ἐν ῥίψει ἔνδον, ἐνδεικνύμενοι μηδέ-

βοτον

βοτον αὐτῶν τὴν αὐλὰν ἔσεσθαι καὶ τὴν πόλιν. *Agnum projicit;* *dicitur de iis, qui bellum capessunt. Qui enim bellum suscepturi essent, caduceatorem cum agno ablegabant; quem dimittebat intus, significans, ipsorum* (hostium) *bona ac urbem devastatum iri, adeo ut oves ibi pascantur.* Hujus consuetudinis mentionem quoque injicit Hesychius, ad phrasin ἄρνα προβάλλειν haec adnotans: Νόμος ἦν Ἀθήνησι, μὴ πρότερον συμβάλλειν, πρὶν ἢ τὸν ἄρνα προσμένων τις λάβῃ τῶν πολεμίων. *Lex erat apud Athenienses, ne prius confligeretur, sed exspectaretur, usque dum aliquis ex hostibus agnum arriperet* (ad immittendum). *Mittere* igitur *agnum ad montem filiae Zionis*, ex Hoheiselii sententia est, denunciare bellum Judaeis. „Integra vero," inquit, „haec locutio: *mittite agnum, o dominatores terrae,* videtur esse ironica, prouti jam animadvertit Lutherus. Idem τὸ מֹשֵׁל־אֶרֶץ rectissime vertit: *ihr Landesherren.* Hi vero *dominatores terrae* non sunt terrae Judaicae, sed Moabiticae domini. Ejurati hi fuerunt Judaeorum hostes, nullamque vexandi populum Judaicum occasionem praetermiserunt. Cf. 2 Reg. XIII, 20. Jes. XXV, 10. Zephan. II, 8. Jam vero, quum ipsi Moabitae ab Assyriis graviter affligendi essent, ludibrio eos habet propheta, *mittite*, ait, *agnum, o dominatores terrae* Moabiticae *ad Zionem*, i. e. denunciate, quaeso, uti soliti estis, novum bellum nobis. Imo tantum abest, ut agnum futuri belli nuncium ad Zionem missuri sitis, ut potius tempus instet, quo vos instar avis vagae nido emissae, sedibus vestris expellamini, vs. 2." Ceterum per סֶלַע, *petram*, hic vix dubium intelligi urbem *Petram*, in omni historia notissimam, quae Arabiae Petraeae nomen dedit, Moabitidi proximam, et hoc tempore, quo res illorum floruisse videntur, ad ipsis possessam. Vid. Relandi *Palaest.* p. 926. seqq. Commemoratur in hac ipsa vaticiniorum sylloge et infra XLII, 11. et 2 Reg. XIV, 7. Rationem, cur vates agnos tributarios ab hac urbe potius

potius mittendos dicat, quam ab aliqua alia, Vitringa non sine veri similitudine repetendam putat inde, quod Moabitae aeque ac Arabes soliti essent magnos pecudum greges in desertum illi urbi vicinum agere, et eos ibidem pascere, ut Veteres testantur, et Petram hanc tanquam promtuarium quoddam commune, in quod se qualicunque casu recipiebant, et ubi sua reponebant. Dum porro Noster agnos mittendos ait a Petra מִדְבָּרָה, *desertum versus*, ut hac via perveniant ad montem Sionis, vix dubitari potest, significari desertum Hierichuntinum, Hierosolymam ex Moabitide proficiscentibus transeundum, cujus mentio fit Jos. V, 10. XV, 61. 2 Sam. XV, 28. XVII, 16. 2 Reg. XXV, 4. 5.

2. Rationem addit praestandi officii, ad quod Moabitas adhortatus est versu superiore: וְהָיָה כְעוֹף־נוֹדֵד קֵן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב מַעְבָּרוֹת לְאַרְנוֹן. *Futurum enim est, ut instar avis vagae, nidique disjecti, se habiturae sint filiae Moabi, ad vada Arnonis*, quibus verbis innuitur, quotquot imminens Moabitidi exitium evasuri sint, quantopere Judaeorum indigeant favore et amicitia, quandoquidem ab hostili oppressione apud illos solos pateat effugium; esse itaque nunc tempus demereri Judaeos, et meminisse officii, quod iis debeatur, tam diu neglecti, ut expellendi sedibus suis Moabitae benevole et amice ab illis recipiantur. כְּעוֹף־נוֹדֵד *Sicut avis vagans*, vs. 3. X, 14. Prov. XXVII, 8. Nah. III, 17., nido expulsa, unde additur קֵן מְשֻׁלָּח, quod nonnulli pro מְשֻׁלָּח מִקֵּן, *dimissa e nido* dictum volunt, fere ut Hieronymus, qui *pulli de nido avolantes* vertit. Sed sensus est commodus, si verba sumantur, uti sonant: *nidus dimissus*, i. e. disjectus, dissipatus, destructus, ex quo pulsae aves huc illud volitant, incertae, quo se vertere debeant; quemadmodum infra XXVII, 10. נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב est *mansio dissipata ac deserta*, cujus incolae vi abacti

Digitized by Google

abacti et dispulsi sunt. Per בְּנוֹת מוֹאָב, *filias Moabi*, monent Hebraei intelligendos esse כְּפָרִים, *pagos*, urbibus subjectos, qui *urbium* בְּנוֹת, *filiae*, dici solent, ut Num. XXI, בְּנוֹת חֶשְׁבּוֹן, *filiae Hesbonis*, pagi urbi subjecti. Sic et Ps. XLVIII, 12. בְּנוֹת יְהוּדָה sunt Judaeae oppida. Hieronymus: „*Et omnes filiae*, id est, villae et urbes provinciae Moab.“ מַעְבָּרוֹת לְאַרְנוֹן Ad *transitus* i. e. vada (ut Jerem. LI, 32. idem nomen de *vadis Euphratis* dicitur), quae sunt *Arnoni*, ad vada Arnonis fluvii, qui est terminus ditionis Moabiticae, vid. Num. XXI, 13.

3. Alloquitur vates Moabitas, idque eis consilii impertit, si velint impendens hoc infortunium effugere, aut saltem mitigare, ut profugos ex Judaeis, qui hostili irruptione suis ex sedibus excedere coacti inter Moabitas refugium forte et latibulum quaerant, humaniter excipiant. Est enim, verissime observante C. F. Schnurrer in *Observatt. ad Jesajam* (Progr. Tubing. a. 1807.) p. 7., communis et constans ratio prophetarum haec, ut quam gentibus prope a Judaica sedem habentibus denuntiant eversionem, affirment poenam esse a Deo decretam et justam ob inhumanitatem et ferociam erga Judaeos ab hostibus devictos depressosque. Vid. Obad. vs. 10. 11. Ezech. XXV, 8. Zephan. II, 8. הָבִיאוּ עֵצָה *Adducite*, admovete *consilium*, ut 2 Sam. XVI, 20., prudenter rationem instituite; facite quod consultum est. Chaldaeis: אִתְמַלִּיכוּ מְלָךְ, *consultate consilium*. עֲשׂוּ פְלִילָה *Facite* διάκρισιν, *discernement*, qua voce franco-gallica Jarchi utitur ad nomen hebraeum explicandum, quod, uti פְּלִילִיָּה infra XXVIII, 7., actum mentio denotat, quo verum a falso, aequum ab iniquo, justum ab injusto discriminat. Expendite, inquit vates, et vobiscum reputate, quid in ipsa aequitate et humanitatis lege fundatum sit. Pro Imperativis pluralibus, הָבִיאוּ et עֲשׂוּ, ad

Digitized by Google

ad marginem singularia feminina, הֵבִיאִי et עֲשִׂי legi praecipiuntur; nulla tamen hinc in sensu discrepantia. Lectio marginalis ad Moabitidem, sed quae in textu est, ad ejus incolas redit. שִׁיתִי כַלַּיִל צִלֵּךְ בְּתוֹךְ צָהֳרָיִם *Pone tanquam noctis umbram tuam in medio meridiei*, i. e. praebe tutum refugium Judaeis furente calamitatis aestu. *Meridies*, צָהֳרָיִם, uti gravem et ardentem quasi vim exprimit hostilis oppressionis, ita תּוֹךְ צָהֳרָיִם, *medium meridiei*, ardore solis vehementissime pungens, ἐμφατικώτατον est, et intensissimum ac intolerabilem publicae afflictionis aestum repraesentat. Unde facile colligitur, צֵל, *umbram*, omne id complecti, quo quis a tanta calamitate immunis praestatur, simulque suavi quiete et omnis generis solatio erigitur et recreatur. Simili imagine infra XXV, 4 dicitur, *Deum suis esse* צֵל מֵחֹרֶב, *umbram ab aestu*. Et supra IV, 6. promittitur piis *tugurium pro danda interdiu umbra ab aestu*. Poeta Arabicus in Anthologia *Hamasa* dicta, e qua excerpta dedit A. Schultens ad calcem *Grammaticae Arabicae Erpenianae* a se editae 1748. 4. p. 425.

شامِسٌ فِي ٱلْقُرِّ حَتَّى إِذَا مَا
ذَكَتِ ٱلشِّعْرَى فَبَرْدٌ وَظِلٌّ

Solis more fovens eram *dum frigus*, *at ardente Sirio tum vero frigus ipse et umbra*. Quod imaginis involucro proposuerat vates, statim absque metaphora exprimit: סַתְּרִי נִדָּחִים, *occulta propulsos*, exsules, extorres Judaeorum, XXVII, 13. נֹדֵד אַל־תְּגַלִּי *Vagantem* e sede sua expulsum, profugos *ne reveles*, noli prodere, quo sensu idem verbum Jerem. XLIX, 10. Proverb. XI, 13. usurpatum.

4.

Digitized by Google

4. יָגוּרוּ בָךְ *Commorentur in te* hospitaturi, XI, 6. XXXIII, 14., cf. Ruth. I, 1. נִדָּחַי *Propulsi mei;* pronomen additum vel ad prophetam, vel ad Deum, cujus ille verba profert, redire potest. Priori sensu *exules prophetae* erunt qui ex ejus populo, posteriori, *exules Dei*, fortius profugi illi commendantur, dum dicitur, ipsum Deum ipsis favere, curamque eorum gerere singularem. מוֹאָב הֱוִי־סֵתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי שׁוֹדֵד *O Moab, esto eis latibulum ab* hoste *vastante*, XXXIII, 1. Addit ad persuadendum, haud perennem futuram esse Judaici regni ruinam, sed fore ut restauretur, adeoque beneficii accepti posse gratiam olim referri, כִּי־אָפֵס *Nam desinet*, Ps. LXXVII, 9. Praeteritum propheticum, ut supra V, 25. IX, 2. הַמֵּץ *Oppressio*, sive *oppressor;* verbum מוּץ est *exprimere*, cf. Prov. XXX, 33. notat igitur proprie *emunctorem*. Chaldaeus recte מְעִיקָא, *hostis*, vertit. כָּלָה שֹׁד *Finem habebit vastatio*, XXII, 4. תַּמּוּ *Consumentur*, absumentur, ut Deut. II, 16. Ps. IX, 7. רֹמֵס *Conculcatores*, hostes violenti et feroces. מִן־הָאָרֶץ *E terra* Judaica, eam enim intelligendam esse suadet versus proximus.

5. וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא E contrario *firmabitur*, stabilietur, *per clementiam thronus* scil. *regis Israelis*, uti explicat Chaldaeus. Cf. 1 Reg. II, 45. וְכִסֵּא יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְהוָה עַד־עוֹלָם *Davidis thronus stabilitus erit coram Jova perpetuo.* De בַּחֶסֶד dubium est, sitne de *gratia et benignitate divina*, per quam constituendus sit thronus intelligendum, cui sententiae favent loca 2 Sam. VII, 16. Jes. LV, 3. Ps. LXXXIX, 34.; an vero de gratia, clementia, beneficentia regis, qui huic throno sit insessurus? Atqui hanc quidem sententiam commendat locus huic plane similis Proverb. XX, 25. חֶסֶד וֶאֱמֶת *Clementia et fides conservant regem, et clementia fulcitur thronus ejus.* Accedit, quo חֶסֶד hic absolute usurpatum referri

opor-

Digitized by Google

commode non potest nisi ad personam, de qua agitur. Si de gratia et clementia Dei esset sermo, vates haud dubie scripsisset בְּחֶסֶד יְהוָה sive בְּחֶסֶד אֱלֹהִים. Et quemadmodum *fides* et *justitia*, quae nostro versu *clementiae* junguntur, ad regem pertinent, ita ad eundem חֶסֶד erit referendum. Ad nostrum locum illustrandum facit Ps. LXXXIX, 15., ubi virtutes Dei regis eaedem recensentur: *Justitia et judicium est statumen throni tui*, חֶסֶד וֶאֱמֶת, *clementia et veritas ante faciem tuam procedunt.* Cf. Jerem. IX, 24. Similiter Seneca *Epist.* XC. describens regem sapientem aurei seculi: *Horum* (regum) *prudentiae ne quid deesset, suis providebat; fortitudo arcebat pericula, beneficentia* (חֶסֶד) *augebat ornabatque subjectos.* וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת *Et sedebis super eo* throno *in veritate*, s. *fide*. Significat integritatem animi, et studium veri, quod manifestum faciet tam in constante cultu purae atque intaminatae religionis, quam in dictis factisque omnibus, ac promissorum factorum fide. Eo sensu אֱמֶת tribuitur Hiskiae 2 Reg. XX, 3. 2 Chron. XXXI, 20. בְּאֹהֶל דָּוִד *In tentorio Davidis*, i. e. arce Davidica, exstructa in occidua parte eaque altissima montis Zionis, ubi erat palatium, a Davide sibi et successoribus paratum, de quo ipse Ps. CXXXII, 3. אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי, *Si ingrediar tentorium domus meae.* Nec aliter sumitur apud Amosum IX, 11., ubi loquitur de *instauratione* סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת, *tentorii Davidis collapsi.* Significat vates instaurationem regni Davidici, cujus propria sedes erat palatium Zioneum. Alia illius regis virtus additur: *justitia*, et in jure non dicundo tantum, sed et exsequendo promtitudo. שֹׁפֵט *Judex* sedebit in throno; jus dicet pro tribunali, quod est pars officii regii, juxta illud 1 Sam. VIII, 5. *Jam igitur praefice nobis* מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ *regem ad nos judicandos.* Et sic vere tulit mos antiquus gentium. Plus est, quod additur: דֹרֵשׁ מִשְׁפָּט *quaerens*, s. *persequens judicium*, quo significatur, regem in jure

Digitized by Google

jure dicundo obviis, qui se ipsi offerunt, non acquiescere, neque si id agat, existimare, se officio rite esse perfunctum; sed accuratissime indagare, an qui sint in regno afflicti et egeni, ut jus iis procuret, eosque ab oppressione vindicet. Requiritur praeterea promtitudo in exsequendis sententiis, quam propheta expressit phrasi מְהַר צֶדֶק, *festinus justitiae*, non lentus vel tardus magis in jure exsequendo, quam dicundo. Tanti igitur regis favorem et gratiam, ut sibi concilient, et iram, futuram non minus gravem quam justam, ut evitent, Moabitis propheta suadet.

6. Enim vero Moabitae non admittunt consilium salutare a vate iis suggestum, sed superbe et arroganter spernunt. Caussam superbiae ostendit vates divinos esse et vaniloquos, qui Moabitas adversus Judaeos incitabant, et prosperam longi temporis fortunam iis pollicebantur. Noster versus legitur quoque, paucis immutatis, Jerem. XLVIII, 29. שָׁמַעְנוּ *Audivimus*, nos Judaei. Sive, uti vult Schnurrerus (loco ad vs. 3. laud. p. 9), praemittenda est cogitatione formula: יִהְיוּ אֹמְרִים, multi *erunt qui dicent*, seu, *multorum audientur hae voces: audivimus* rel., quo observato שָׁמַעְנוּ idem est ac יִשְׁמַע. Nos tamen simplicius arbitramur, chorum populi Judaici induci, sub quo latet vaticinans propheta, quasi dicat: surdis canimus, frustra eis salutaria monita damus, novimus enim גְּאוֹן־מוֹאָב, *fastum Moabi*, גֵּא מְאֹד qui *elatus est*, s. *elati valde*, גֵּא pro גֵּאֶה, II, 12., quod ipsum et in parallelo Jeremiae loco XLVIII, 29. exstat. גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ *Arrogantiam*, inquam, *ejus, et fastum ejus, et furorem ejus*, acerbum odium, quo nos insectantur. לֹא־כֵן בַּדָּיו *Non-rectum*, futile, *vaniloquorum ejus*, Moabi. כֵּן hic usum habet nominis, quocum coalescit לֹא, ad significandum quod a re prorsus diversum eique oppositum est, veluti לֹא־טוֹב, *non-bonum*,

i. e. pessimum, Ezech. XX, 25., לא־אל, *non-Deus*, nihil minus, quam Deus, in quo nil est divini, Jerem. V, 7. Cf. N. G. Schroederi *Syntax.* Reg. XCIV. b. 7. Ita et hic לא־כן, *non-rectum*, erit vanum, inane. בדים *Mendaces*, vaniloqui, alta sonantes cum jactantia. Infra XLIV, 25. בדים junguntur τοῖς קוסמים, *divinatoribus*. Cf. Jerem. L, 36. In parallelo Jeremiae loco est: בדיו לא־כן עשו, *vaniloqui ejus non-rectum faciunt.* Significantur ψευδολογήματα, falsiloquia hariolorum.

7. לכן *Propterea*, quia meliora non admittit, יילל מואב למואב *ejulabit Moab super Moabo.* Alii ל vertunt *ad*, ut Hieronymus: *ululabit Moab ad Moab*, „id est," addit in Commentario, „populus ad urbem, vel metropolis ad provinciam." Sed praestat, ל *super*, *de*, vertere, ut argumentum lamenti indicet, ut mox ante אשישי. Sensus est, Moabitas unum alterius calamitatem deploraturos, unum de alterius infortunio questurum, quemque suam defleturum sortem, omnes mutuam et communem. כלה ייליל *Universum ejus ejulabit*, „cuncta ululatibus terra resonabit," ut Hieronymus explicat. Cf. supra XV, 3. In exponendo altero hujus versus hemistichio, לאשישי קיר־חרשת תהגו אך־נכאים, interpretes admodum variant. LXX. Τοῖς κατοικοῦσι Δεσὰθ (seu, ut alii legunt, δὲ Σεὲθ) μελετήσεις, καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ. Videntur pro לאשישי legisse ליושבי, et pro קיר־חרשת legisse tantum ultimam vocis illius syllabam שת, omissis reliquis. Arabicus in Polyglottis interpres, qui alias Graeci interpretis verba accurate exprimit, hoc loco cum eo non satis convenit; habet enim: ولسكان حاداشات نرس, *et incolis Haddasath contritio.* Symmachus: Τοῖς εὐφραινομένοις ἐν τῷ τείχει τῷ ὀστρακίνῳ φθέγξασθε. Quod sequutus Hieronymus: *His qui laetantur super muros cocti lateris loquimini plagas suas.*

suas. Vocem אֲשִׁישֵׁי Symmachus ad שׂוּשׂ, *laetari*, videtur retulisse, et nomen proprium קִיר־חֲרֶשֶׂת convertit in appellativum, nam קִיר *murum* significat, חֶרֶשׂ vero *testam*, seu *coctum laterem.* Syrus: ܥܠ ܐܫܬܐܣܝ̈ ܕܫܘܪܐ ܡܣܚܦܢ ܬܗܓܘܢ ܐܝܟ ܟܪܝܗܐ *Super fundamenta muri destructa gemetis sicut aegroti.* Nomen אֲשִׁישִׁים interpres significatione non differre existimavit ab אָשְׁיוֹת, Jerem. L, 15., quod convenit cum Aramaeo אֻשַּׁיָּא, *fundamenta* (Esr. IV, 12. V, 16.), quae Arabibus أساس dicuntur. Idem placuit Jarchio et Kimchio, et plerisque e Christianis interpretibus, qui sensum fere hunc faciunt: *propter fundamenta* urbis *Kir-Chareseth gemetis, utique* sunt *percussa*, destructa. Sed נְכָאִים *fundamentis* non satis convenit. Recte quis dicat, fundamenta esse *eversa*, *diruta*, sed minus eleganter, *percussa.* Quum Hos. III, 1. אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים ab interpretibus haud paucis *lagenae uvarum* vertantur, et *lagenarum* significationem tribuant quoque nomini femineo אֲשִׁישָׁה, 2 Sam. VI, 19. Cant. II, 5. obvio; sunt, qui nostra verba vertant: *super lagenis Kir-Hareseth lamentabimini, concussae sunt;* cui sententiae favere putant, quod in iis quae proxime sequuntur de vinis vitiferisque locis est sermo. Sed *lagenarum* significationem, nomini אֲשִׁישִׁים et אֲשִׁישׁוֹת adscriptam, commentitiam esse, recte plures monuerunt, v. c. Michaelis in *Supplemm.* p. 141., qui nostro loco *fundamenta* intelligi putat. Nos non dubitamus, אֲשִׁישִׁים heic notare *fortes*, unde infra XLVI, 8. verbum הִתְאֹשָׁשׁוּ, *fortes* et firmos *vos praestate*, collato Chaldaico אִתְאַשַּׁשׁ, *corroboratus*, *confirmatus fuit*, et Arabico أشّ, *agilis, promptus, lubensque fuit, suffulcavit*, et أشاش, *agilitas, lubentia.* Vel أثّ *Multus fuit, multa et laeta provenit herba.* II. *Subjecit sibi.* V. *Facultatibus*

dita-

Digitized by Google

ditatus fuit; unde أَثِيثٌ, *multus, magnus, luxurians fuit.* Unde verba nostra sic vertimus: *super fortibus Kir-Hareseth lamentabimini, omnino percussi sunt.* Mirum, effugisse interpretes sensum hunc simpliciem et elegantem, ad quem ducere poterat tam parallelus Jeremiae locus XLVIII, 31., quo pro nostris verbis haec leguntur: אֶל־אַנְשֵׁי קִיר־חֶרֶשׂ יֶהְגֶּה *ad viros,* sive *super* (אֶל pro עַל posito) *viris Kir Heres gemebit* Moabus; quem Chaldaeus interpres, qui hebrea sic reddidit: וּמְיַלְלִין עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפְהוֹן דְּיֵן יִמְרוּן בְּרַם בְּבִישִׁין *Et ululantes super viris civitatis fortitudinis eorum moerentes dicent: subjecti utique sunt.* תֶּהְגּוּ Hebraei recte exponunt תְּקוֹנְנוּ, *lamentabimini, gemetis,* ut infra XXXVIII, 14. אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה, *gemo ut columba.* קִיר־חֲרֶשֶׂת non est dubium, quin sit illa ipsa urbs *Kir* supra XV, 1. memorata, et eodem, quo hic, nomine designata 2 Reg. III, 25., quae mox vs. 11. et apud Jeremiam קִיר חֶרֶשׂ *appellatur.* אַךְ *Valde, plurimum, plane,* ut Deut. XVI, 5. Jerem. XXXII, 20. Job. XIX, 8. נְכָאִים *Percussi necati sunt,* Job. XXX, 5.

8. כִּי שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלָל *Nam arva Hesbonis languidissimum;* אֻמְלָל neutraliter sumendum, ut Ps. CXIX, 137. יָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ *Rectum* quid *judicia tua.* Cf. supra ad שָׁפֵל, II, 11. p. 81. Inutilis igitur Michaelis conjectura, pro אֻמְלָל legentis אֲמַלֵּל, *loquar* (a מִלֵּל), ut sit: *canam arva Hesbonis.* שַׁדְמוֹת hic est sumendum de *arvis vitiferis,* ut suadet contextus et membrorum parallelismus, qui idem est Deut. XXXII, 32. De חֶשְׁבּוֹן vid. supra XV, 4. גֶּפֶן שִׂבְמָה *Vites* quod attinet *Sibmae,* urbis in sorte Rubenitarum sitae haud procul urbibus Nebo et Baal-Maon, quibus jungitur Num. XXXII, 38., et Jos. XIII, 19. urbi Tserethae Hasschachar, quae fuisse dicitur בְּהַר הָעֵמֶק, *in montano vallis,* illius scilicet,

Digitized by Google

cet, in qua sepultus Moses, quae montanis Nebo et Abarim, sive Pisga, subjecta, insignita fuit, haud dubie in apricis collibus ad pedem montani *Abarim*, ut recte videtur conjecisse Masias. Verba בַּעֲלֵי גוֹיִם הָלְמוּ שְׂרוּקֶּיהָ duplici modo accipi possunt, vel, *domini gentium*, i. e. hostes, *contuderunt generosos palmites ejus*, vel, *generosae vites dominos gentium contuderunt*, h. e. inebriarunt; cf. infra XXVIII, 1. ubi *inebriati* הֲלוּמֵי יָיִן, *contusi vino*, vocantur, et similiter Gratius, ubi de vino Mareotico canit *Cyneget*. vs. 312. *Pharios quae fregit noxia reges*. Posterior sensus probatus Vitringae et Lowtho. Nobis totius carminis contextui et consilio aptius videtur, haec verba priore modo intelligere: *hostes vineas generosissimis vitibus consitas vastarunt*. Verbo הָלַם *nutandi* significationem inesse, multis probare studuit Michaelis in *Supplemm*. p. 540. ex Arabico هلم, *flaccus*. Hinc locum nostrum vertit: *cujus palmites dominos gentium nutare fecerunt*. Sed *contundendi* significationem tuentur tam veteres interpretes, in plerisque, ubi illud verbum occurrit, locis, quam membrorum parallelismus, Jud. V, 22. 26. et Prov. XXIII, 35., quibus locis semper jungitur cum alio verbo, *contundere*, significante. שׂוֹרֵק esse *vitem generosam*, ostendimus ad Genes. XLIX, 11. עַד־יַעְזֵר נָגָעוּ *Ad Jaezer usque pertigerunt*. Jaezer urbs in extremo Gileatidis sita, ad ortum aquilonarem Hesbuntis, a qua quindecim millibus passuum abfuisse scribunt Eusebius et Hieronymus. Hucusque igitur propagines vitis Sibmae se extendisse, tam foecundam fuisse et laetam propaginibus plantam vates dicit. תָּעוּ מִדְבָּר positum pro תָּעוּ לַמִּדְבָּר sive תָּעוּ בַּמִּדְבָּר, *pererrant desertum*. Per *desertum* hic intelligitur *desertum Arabiae*, quod circumdabat Moabitidem, appellaturque eo nomine omnis terra, quae Moabitidi et Arnoni et ad Ortum et Austrum, ut clarissime liquet ex Num. XXI, 13.

Digitized by Google

Et castrametati sunt (Israelitae) *in terra trans Arnonem, qui locus est* בַּמִּדְבָּר *in deserto.* Sed strictius, terra montanae regioni *Abarim*, in longum protensae a Septentrione ad Austrum, subjecta ut vs. 11. *tumuli*, sive *colliculi Abarim*, *in deserto*, *quod est e regione Moabi ad Ortum solis.* שְׁלֻחוֹתֶיהָ נִטְּשׁוּ *Propagines ejus diffusae sunt.* נִטְּשׁוּ non esse vertendum: *derelicti* aut *evulsi sunt*, sed, *diffusi sunt*, unde apud nostrum infra XVIII, 5. נְטִישׁוֹת, *propagines*, *stolones*, res ipsa docet. Vitis est, ita dissеminari et diffundi, ut palmites et stolones (שְׁלֻחוֹת) per intervalla in terram missi, novas identidem praestent arbores, plures iterum daturas palmites, quod hic verbo נִטַּשׁ indicatur. עָבְרוּ יָם *Transiverunt mare*, i. e. lacum prope urbem Jaezer, uti intelligitur e loco parallelo Jeremiae XLVIII, 32.: *deflebo te*, *o vitis Sibmae*, *propagines tuae* (נְטִישֹׁתַיִךְ) *transierunt mare; mare Jaezeris pertigerunt.* Tam laetae palmitum Sibmaearum fuerunt propagines, ut prorepserint ad *lacum Jaezeris* ipsumque *transierint*, i. e. ripas ejus replentes, partem ejus obumbraverint, veluti illum transiturae. Interpretum haud pauci haec allegorice capienda putant, et sub *vinea Sibmae* proponi gentem Moabiticam totam, per *generosas palmites* autem designari optimates, per *propagines* juvenes florentis aetatis, et quae alia. Ita Chaldaeus, qui hunc versum ita exponit: *Nam direpta sunt castra Hesbon, interfecta est turba Sibmae; reges populorum occiderunt dominatores eorum; usque ad Jazer pervenerunt; erraverunt in solitudine; profugi eorum transfretaverunt; transierunt mare.* Eadem plane a magistro suo Hebraeo edoctus Hieronymus, ad verba *vinea Sabama* notat: „per metaphoram vineae omnis provinciae significat vastitatem." Et ad verba: *Domini gentium exciderunt flagella ejus* [i. e. vitium minorum sarmentorum capita, cf. Virgilii *Georg.* II, 299.] haec: „Servat translationem, quam ceperat, ostendens reges gentium, qui vastaverant Moab, omnes vicu-

Digitized by Google

viculos castellaque depopulatos. Flagella et propagines populum fugitivosque ejus intellige, et transitum maris captivitatem in Babylonem." Sed quae sequuntur vs. 9. clarissime docent, de *vite* et *vinetis* agi, aeque ac de *pascuis* supra XV, 6. Imo quod hic comparatio instituitur inter Jaëzer et Sibmam, et palmites dicuntur se diffudisse ad lacum Jaezeris, eumque obumbrasse, quod frigide dicitur de optimatibus juvenibusque Moabiticis, arguit, haec omnino κατὰ τὸ γράμμα accipienda esse.

9. עַל־כֵּן אֶבְכֶּה בִּבְכִי יַעְזֵר גֶּפֶן שִׂבְמָה *Propterea fleo fletu Jaezeris vitem Sibmae*, i. e. pari fletu, quo deploravi Jaezerem, etiam Sibmam defleo. Similiter Jeremias, XLVIII, 32. מִבְּכִי, *prae fletu Jaezeris te defleo, o vinea Sibmae.* Alii: *fleo cum fletu Jaezeris* (cum fletu) *vitis Sibmae*, h. e. lacrymas meas misceo lacrymis civium Jaezeris et Sibmae, ob vastationem, quae agris et vineis eorum accidit: sic Kimchius, qui בִּבְכִי ante שִׂבְמָה vult repeti. אֲרַיָּוֶךְ דִּמְעָתִי חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה *Irroro te lacrymis meis, o Hesbon et Eleale!* אֲרַיָּוֶךְ Futurum Piel pro אֲרַוֶּךְ, media radicalis ו in י commutata, et tertia ה in ו, praeter morem, Camez autem est propter accentum in penultima. Eleganter verbo רָוָה, *irrigavit* (Ps. XXXVI, 9.) utitur ad exprimendum copiosum lachrymarum fluxum. כִּי עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־קְצִירֵךְ הֵידָד נָפָל *Quia super aestivos tuos fructus et messem tuam celeusma irruit.* הֵידָד proprie de quovis *sono graviori* et *inordinato* dictum videtur, ut Arabum هدّ, quod maxime de *sono maris auditi in littore* ponitur, inde هادّ, ut هادّة, *tonitru*. Hinc Hebraei suum הֵידָד usurpant partim de *jubilatione vindemiantium et uvas calcantium*, ut versu seq., Jerem. XLVIII, 33. XXX, 30.; partim de *clamoribus militum*, se ad proelium aut praedam excitantium, qua significatione verbum sumendum est Jerem. L, 14. et hoc nostro loco.

loco. Pro laetis in torculari canticis terrificus audietur barritus hostium. Sensum bene exposuit Vitringa: „Quo tempore exspectaveras futurum esse, ut vindemiatores tui pro more laetis acclamationibus collecturi essent optatos fructus lectissimarum vitium; res longe aliter cecidit. Venerunt enim eo ipso tempore hostes, qui *diripientes* et conculcantes speratos praestantissimi generis fructus, aliud tibi longe accinuerunt הֵידָד, alterius longe exclamationis genus. Ergo *hedad* irruit in *aestivos fructus* tuos, *messemque* tuam, idem est, ac si dixisset, irruisse hostes direptores, omnia conculcatores, vastaturos.“ Confirmatur haec interpretatio Jeremiae loco parallelo, Cap. XLVIII, 32., qui vatis nostri verba plenius enuntiat ita: *quia super fructus tuos aestivos messemque tuam* שֹׁדֵד נָפָל *vastator irruit.* Noster vero magis poetice; quare nulla est causa, cur locum nostrum ex Jeremiae loco mutemus, uti fecerunt Lowthus et Dathius. Ceterum bene observat Vitringa, vocem קָצִיר hic proprie accipiendam esse de *messe autumnali*, quae praecipue constabat collectione fructuum *oleae* et *vitis*, qui fructus dicebantur קַיִץ, *aestivi*, quod inciderent in *finem* (קֵץ) *anni civilis*, cujus initium Hebraeis ab autumno; hinc Coccejus recte עַל־קֵיצֵךְ vertit: *super autumnitatem tuam.* Pro קָצִיר Jeremias posuit בָּצִיר, *vidémia*, quod nostro quoque loco ponendum censuerunt Lowthus et Dathius; sine necessitate, ut vidimus.

10. וְנֶאֱסַף שִׂמְחָה וָגִיל מִן־הַכַּרְמֶל *Colligetur*, i. e. auferetur, *laetitia et gaudium a Carmele.* Verbum נֶאֱסַף, *colligetur*, vates fortasse ideo elegit, ut ad colligendos et auferendos fructus in *messe* respiceret. כַּרְמֶל nomen esse montis in Galilaea, notum, sed hic quemvis montem cultum significat. Hieronymus: „Idioma Scripturarum est, quod semper Carmelum montem opimum atque nemorosum, qui Ptolemaidi imminet, et in quo ora-

Digitized by Google

oravit Elias, fertilitati et abundantiae compareti; ac per hoc significat, omnem laetitiam et fertilitatem de uberrimis quondam urbibus auferendam." Cf. BOCHARTI *Hieroz.* P. I. Lib. II. Cap. XLVIII. T. I. p. 607. sequ. edit. Lips. בַּכְּרָמִים לֹא יְרֻנָּן *In vineis non jubilabitur*, Pyal verbi רָנַן, hoc solo loco obvium; Piel vid. Ps. LXXXIX, 13. לֹא יְרֹעָע *Non clangebitur*, itidem Pyal, quod alias non legitur; cf. Hithpael Ps. LX, 10. Non jam amplius in Moabitide auditur cantus ille festivus et rusticus plausus, qui edi ab agricolis in messe et vindemia solet. יַיִן בַּיְקָבִים לֹא־יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ *In lacubus torcularibus non calcabit vinum calcans.* Neque enim qui in patria sua solitus erat calcare torcular, jam amplius calcabit traductus in alienam. Cf. Jerem. XLVIII, 33. De יֶקֶב vid. ad V, 2. הֵידָד הִשְׁבַּתִּי *Clamorem*, κέλευσμα (vid. ad vs. 9.) calcantium, *quiescere faciam*, cessabit, ut XXI, 2.

11. עַל־כֵּן מֵעַי לְמוֹאָב כַּכִּנּוֹר יֶהֱמוּ *Propterea*, propter tot imminentia mala, *viscera mea Moabi caussa tanquam cithara perstrepunt.* Sonabunt, inquit, viscera mea singultu, quem edent tacta dolore ex Moabitarum calamitate concepto, sicut suos sonos edit cithara a plectro pulsata. Hyperbole, qua doloris exprimitur gravitas sensusque ejus acerbitas. Intestinorum commotio et strepitus Hebraeis quosvis animi motus vehementiores, tam laetos, quam tristes indicat. Sic Job. XXX, 27. *Viscera mea* רֻתְּחוּ, *ebulliverunt, et non quiescunt.* Jerem. IV, 19. *Viscera mea! viscera mea! cor meum* הֹמֶה־לִּי *in me edit strepitum.* Cf. Thren. I, 20. II, 11., et infra LXIII, 15. Tantam igitur significat fore Moabitidis cladem, ut digna futura sit, cujus causa omnes commoveantur, etiam hostes. Nisi quod vates de se dicit, sumendum sit tanquam figurate dictum per modum προσποιήσεως ὑποθετικῆς, *simulatae substitutionis*, et vere intelligendum de Moabitis, ut prophetae saepius faciunt id, quod alios

Digitized by Google

facturos esse praenunciant, vid. e. c. infra XX, 2. Hinc est, quod Chaldaeus nostra verba ita exposuit: *Propterea viscera Moabitarum tanquam cithara sonabunt.* Sed cf. supra XV, 5. וְקִרְבִּי *Et interius meum*, intestina mea scil. strepent. Cf. Ps. CIII, 1. Chaldaeus sensui a se adscito convenienter *corda eorum*, Moabitarum, vertit. לְקִיר חָרֶשׂ *Propter Kir-Heres*, vs. 7., cf. XV, 1.

12. וְהָיָה כִי־נִרְאָה כִּי־נִלְאָה מוֹאָב עַל־הַבָּמָה וּבָא אֶל־מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְלֹא יוּכָל *Et erit cum apparuerit quod laboravit Moab super excelsis suis, ingredietur ad sancta sua ut obsecret, et non valebit.* Ita hunc versum haud male reddit Hieronymus, et in Commentario sic enarrat: „Ultima miseria est, nec in his, quos semper venerata est, habere subsidium. Deserta, inquit, viribus tuis, et cunctis propugnatoribus interfectis, perges ad idola, delubra veneraberis, et nec in illis reperies auxilium, quibus vastitas tecum communis adveniet." וְהָיָה כִי־נִרְאָה כִּי־נִלְאָה מוֹאָב עַל־הַבָּמָה *Et fiet, postquam conspectus fuerit*, h. e. conspiciendum se praebuerit *Moab*, et *se delassaverit apud aras*, ut se conferat ad Sanctuarium etc. Hic est orationis nexus, neque igitur est causa, cur Seckero auctore verba כִּי־נִרְאָה expungemus, quae et linguae Hebraicae genio optime conveniunt, et ab interpretibus vett. exprimuntur. בָּמָה, quod in genere *excelsum* et *elatum* quid significat, peculiari quodam sensu usurpatur de *ara* in sublime exstructa, quae non nisi per gradus conscendi poterat, ut 2 Chron. XXVIII, 25. Jerem. XXXII, 35. Constat enim, veteres struxisse aras diis suis perinde altas, ac latas amplasque, et fere supra fidem. Sic Diodorus Siculus *Biblioth.* L. XVI. p. 553. Syracusis narrat ab Hierone rege structam fuisse *aram per stadii longitudinem excurrentem*, τὸ δ' ὕψος καὶ πλάτος ἔχουσαν τούτῳ κατὰ λόγον, *latitudinis autem et altitudinis huic longitudini congruentis.* Et Graecam vocem

βωμός,

Digitized by Google

βωμὸς, sono haud multum diversam a בָּמָה, significare *aram celsam* et *sublimem*, quae gradibus conscendatur; inde patet, quod ipsa haec vox *βωμὸς* ferat significationem *βαθμοῦ*, *ἀναβαθμοῦ*, *gradus*, *adscensus*, Hesychio docente. Hanc ararum altitudinem respexisse videtur, Vitringa observante, vates, dum ait, Moabitas *se conspiciendos daturos super aris*; conscensis non absque labore altaris gradibus. Quod autem addit כִּי־נִלְאָה, *et cum defatigatus fuerit*, innuit molestiam creatam ex pecudibus magna copia magnoque opere ad delassationem jugulatis apud aras. Quo defunctus ritu, sed sine fructu, וּבָא אֶל־מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל, *ingredietur* Moabita *Sanctuarium suum ad orandum*. מִקְדָּשׁ hic est *fanum*, *adytum*, in quo Moabitarum idolum, Camosch, erectum fuit, quod opis indigi ad supplicandum adibant. Nomen hoc alias quoque de *fanis* et *sacrariis* falsorum Deorum dicitur, veluti Amos VII, 9. 13. Recte itaque hic Chaldaeus vertit בֵּית טַעֲוָתֵיהּ, *domum idoli sui*. Quoniam Ephraem Syrus pro nostro מִקְדָּשׁוֹ posuit ܠܗܝܟܠܐ ܕܐܘܪܫܠܡ, *ad templum Hierosolymitanum*; Michaelis pro מִקְדָּשׁוֹ legendum putavit מִקְדָּשִׁי, *meum*, Jovae, *templum*, יוּכָל vero sumit ea significatione, qua Arabes suum وكل usurpant, *confisus est*, et pro לֹא legit לוֹ, ut sensus sit: *Moabitas, postquam frustra se fatigaverint in excelsis suis, invocando idola sua, optaturos esse, ut possent introire Sanctuarium Jovae, et in eo confidere.* Sed cur immutemus textum, et vocibus significationes insolentes tribuamus, ubi lectio recepta, et voces significationibus consuetis acceptae, bonum sensum dant? וְלֹא יוּכָל *Sed non poterit*, i. e. nihil obtinebit, nihil efficiet, frustra erit. Sic Ps. XXI, 12. et supra Cap. VII, 1.

13. זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מוֹאָב מֵאָז *Hoc est verbum illud, quod Jova loquutus est ad Moabum a tunc,* i. e.

Digitized by Google

i. e. tempore aliquo superiore, olim, pridem, ut 2 Sam. XV, 34. infra XLIV, 8. XLV, 21., ubi significatione cum מִקֶּדֶם convenit. Ceterum cf. Argumentum supra p. 566. seq.

14. בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כִּשְׁנֵי שָׂכִיר Intra tres annos instar annorum mercenarii, i. e. intra triennium praefinitum et certum; certo mensium, dierum, horarum spatio accurate definitum. Mercenariis enim certum tempus praestituitur, neque ipsi patiuntur aliquid addi, neque qui conducit quicquam demi patitur. Eadem temporis definitio infra XXI, 16. Alii annos mercenarii sumi volunt pro annis laboriosis ac molestis, coll. Job. VII, 1. Quem ipsum locum in mente videtur habuisse Hieronymus, dum nostram phrasin sic exponit: „Sicut mercenarius solis exspectat occubitum, et diebus ac noctibus finem operis praestolatur, ut statutam mercedem accipiat." וְנִקְלָה *Vilescet*, Deut. XXV, 3. כְּבוֹד מוֹאָב *Gloria*, potentia *Moabi*, ut XVII. 4. כְּבוֹד יַעֲקֹב, *Jacobi gloria*. בְּכֹל הֶהָמוֹן הָרָב *Cum omni illa copia magna*, quod vel de hominum multitudine et strepitu, vel de *copia* rerum, vel de utraque simul intelligi potest. Cf. not. supra ad Cap. V, 13. 14. וּשְׁאָר *Residuum autem*, X, 19. מְעַט מִזְעָר Erit *perquam paucum*, X, 25. XXIV, 6. לוֹא כַבִּיר *Non validum*, i. e. valde invalidum, infirmum, in quo nulla vis, nulla excellentia est; ut infra XXI, 7. Hieronymus: „Prophetia haec mortuo Achas contra Moabitas dirigitur, regnante Ezechia, sub quo decem tribus a Sennacherib, rege Assyriorum, in captivitatem ductae sunt. Itaque post tres annos et Moab, Assyrio veniente, delebitur, et vix pauci relinquentur in terra, qui subrutas habitent civitates, et desertos agros exerceant. Potest et de Babylonica captivitate praedici, quod post captam Jerusalem, et transitum annorum trium Moab a Chaldaeis vastanda sit, sive quod

in

Digitized by Google

in trium annorum spatio nulla eis danda sit requies.“ Ad Moabitidis vastationem, a Nebucadnezare vicesimo tertio regni anno illatam, de qua Iosephus X, 9. 7., haec referenda censet et Schnurrerus, in *Observatt.* p. 10. Triennii vero illius, quo peracto Moabitica gens frangenda erat atque ad nihilum redigenda, initium non esse ducendum arbitratur ab eo die, quo pronunciata sunt verba, quae hic leguntur, sed ab eo tempore, quo culpam contraxit Moabus, et poenae fecit locum. „Qui perspicue,“ inquit Vir S. V., „et culpam praedixit vates, et constitutam culpae poenam, poterat jure suo exspectare ab audientibus, ut, ipso etiam non dicente, triennii spatium intelligerent ponendum esse culpam inter et poenam. Et hoc sensu potuisse verba haec etiam permultis ante annis pronuntiari a propheta, quis sit qui negaverit?“ Nonne vero qui simpliciter quidquam intra certum tempus eventurum praedicit, constituti temporis initium ab eo ipso, quo loquitur, momento ducere recte putetur? Nulli igitur dubitamus, Nostrum, quae ab antiquo vate praedicta (מֵאָז vs. 13.) hoc carmine repetiit, opinatum esse post exactos tres annos eventura, quemadmodum VII, 8. regni Israelitici interitum post LXV. annos futurum praenunciavit; cf. supra p. 291.

CAR-

CARMEN DECIMUM.

Cap. XVII, 1—11.

ARGUMENTUM.

„Post Babylonem," inquit Hieronymus ad hujus Capitis initium, „et Philisthaeos et Moab, ad Damascum, id est, Aram [אֲרָם], sermo convertitur, quae et ipsa regalis quondam civitas fuit, et in omni Syria tenuit principatum: needum florebant Antiochia et Laodicea, et Apamia, quas urbes post Alexandrum et Macedonum imperium auctas esse cognovimus. Quia igitur semper decem tribubus contra Judam praebebat auxilium, ut Regum et Paralipomenon narrat historia, etiam ipsi vastitatem ab Assyriis appropinquare significat." Assyriorum tamen nulla in hoc vaticinio facta mentio. Inscriptio (*Effatum in Damascum*) non totum prophetiae argumentum, sed priorem tantum ejus partem complectitur. Nam inde a versu 4. regno Israelitico sive Ephraimitico denuntiat futurum esse, ut totum evertatur, paucis solummodo reliquiis mansuris. Quae clades intellectum datura dicitur insipienti populo, eoque adductura, ut creatorem agnoscat et revereatur suum, et in eo potius, quam in nugacibus gentium exterarum simulacris spem vitae constituat (vs. 7—11.). Cur utrique regno, Damasceno et Israelitico, uno eodemque vaticinio interitum

vates

Digitized by Google

vates praenunciaverit, veram rationem haud dubium est quin indicaverit Hieronymus. Regnum Damasceno-Syriacum, Ephraimitarum fines a septentrione proxime contingens, regni Salomonici initiis conditum fuisse a Rezone aliquo, qui quum defecisset ab Hadadezere, Syriae Zobeae rege, factionis princeps, manu promtus, cum turba hominum Damascum occupavit, et ibidem fundavit regnum, cognoscitur ex 1 Reg. XI, 23. 24. Illud vero procedente tempore valde confirmatum, opibusque et robore militiae adauctum, admodum infestum fuit regno Israelitico, seu decem tribuum. Bellum illi erat cum hoc fere continuum a temporibus Benhadadi, nepotis Rezonis ab Asa rege incitati (1 Reg. XV, 18), sive aemulatio inter hos populos, viribus fere pares, sive ambitio Damascenorum, producendis regni sui finibus intentorum, sive lites veteres, numquam bona fide sopitae, huic igni identidem novam subjecerint materiam. Longum erat, ut adscribitur in historia, si pax per triennium duraret, 1 Reg. XXII, 1. Quin ne Judaeis quidem, paulo longius remotis, a regibus Syro-Damascenis pax fuit. Sic idem ille Hazael, qui Ephraimitas tantopere pressit, Joasum, Achaziae filium, bello petiit, et spoliavit, non exigua regno inflicta clade, 2 Reg. XII, 17. 18. 2 Paral. XXIV, 23. 24. Rezinum vero inito cum Pecacho, Israelitarum rege, foedere regni Judaici meditatum esse excidium, vidimus supra VII, 1 seqq. Sub idem tempus, quo, quae eo loco narrantur, acciderunt, et nostrum editum esse vaticinium, recte observat Lightfootus *Chronol. tempor. et ord. textuum V. T.* in *Opp.* T. I. p. 101. Certe argumenti utriusque oraculi, et praecipue quidem Cap. VIII, 1—4. IX, 7—10., tanta affinitas est, ut non possit esse major. Sed quod unum hic sufficit: quum vaticinium nostrum editum sit adversus Damascum, stante adhuc et florente eo regno, ut patet ex versibus 1. 2. 3., et adversus Ephraimitas, Syris socie-

societate junctos, liqueat vero ex iis quae leguntur 2 Reg. XVI, 9. coll. cum XV, 29., solutam esse illam societatem, et eversum regnum Damascenum a rege Assyrio, anno Ahasi tertio vel quarto, necesse est, hoc oraculum ante annum Ahasi quartum scriptum esse. Grotius quidem editam hanc prophetiam existimat primo Hiskiae anno, eaque praedici Salmanassaris irruptionem. Hunc enim, cum Samariae regnum subverteret sexto Hiskiae anno, Damascum, jam a Tiglathpilesere captam et Assyriis subjectam, demum excidisse. Sed historia de eo nihil habet; et quo tempore editum est hoc vaticinium, obtinebat adhuc Damascus regnum, ut patet e vs. 3., ubi *gloria* sua privanda dicitur. Ex eodem versu haud obscure patet, tempore hujus vulgati vaticinii societatem Syrorum et Ephraimitarum nondum fuisse solutam. Si vero haec prophetia edita esset post cladem, quam Damasceni et Ephraimitae tulerunt a Tiglathpilassare, non facile explicari potest, quae occasio subministrata sit prophetae nostro, adversus Damascum et Ephraimum denuo declamandi eo tempore, quo Damasceni et Ephraimitae jam magnam partem in exilium abducti essent. Sed si sumamus, vaticinium hoc sub Ahaso editum esse, occasio ultro se prodit, et nemini obscura est. Tum vero nostrum oraculum suo loco non positum digestumque esse ab iis, qui hoc vaticiniorum syntagma collegerunt, fatendum erit; nam supra XIV, 28. jam facta est mentio mortis Ahasi; cf. not. ad eum loc. „Ratio autem," inquit Lightfootus l. l., „quare haec prophetia eo loco collocata sit, quo conspicitur, haec est, quia plures ibi prophetiae adversus plura regna conjunguntur; et quando Dominus distribuit minas inter omnes regiones circumcirca, Damascus et Ephraim non poterant esse immunes; ideoque quum tria Capita, quae proxime attigimus (VII. VIII. IX.), eo loco posita sint, quo comparent, ut spe-

speciales denunciationes adversus haec duo regna; hoc Caput (XVII.) suo hoc loco est collocatum, ut reliquas comminationes comitaretur.“

---

1. De מַשָּׂא vid. not. ad XIII, 1. דַּמֶּשֶׂק מוּסָר מֵעִיר *Damascus amota erit, ut non sit urbs*, quod Hieronymus recte: *desinet esse civitas* interpretatus. מ hic est *privativum*, ut supra V, 6. ubi not. cf., et VII, 8. מֵעָם, *ne sit populus. Damascus*, regni caput, urbs Syriae etiamnum florentissima, in planitie multis aquarum scaturiginibus irrigua et amoenissima situ, Arabibus دمشق, Syris ܕܪܡܣܘܩ (ut דַּרְמֶשֶׂק 1 Paral. XVIII, 5. 6.) vocata, memoratur jam Gen. XIV, 15. XV, 12. Expugnabatur a Davide, vid. 2 Sam. VIII, 6., sed sub Salomone Judaeorum jugo se subtraxit, 1 Reg. XI, 24. 25. וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה *Eritque acervus ruinae*, ruderum XXIII, 13. Quoniam Alexandrini pro מְעִי εἰς πτῶσιν posuerunt, Vulgatus: *sicut acervus;* Lowthus illos לְעִי, hunc כְּעִי in textu Hebraeo legisse putat: ipse mallet, Graecos secutus, לְעִי legere. Verum scite monuit Koppius, utrumque interpretem מְעִי legere potuisse, sed liberius sensum expressisse: עִי (cf. Mich. I, 6.) et מְעִי non esse diversa, nisi quoad formam; מְעִי vero paronomasiae caussa cum מֵעִיר, in priori hemistichio, a Jesaja esse electum. Ceterum eaedem, quae hic, locutiones, ad urbis alicujus destructionem describendam, occurrunt infra XXV, 2.

2. עֲזֻבוֹת עָרֵי עֲרֹעֵר *Derelictae*, desertae. (VI, 12. Jerem. IV, 29.) erunt *urbes Aroër*, quibus multi interpretes intelligunt urbes regionis *Trans-Jordanensis*, quae olim occupatae a Gaditis et Rubenitis (Num. XXXII, 34.

Digitized by Google

Joſ. XIII, 16.), ſubinde, inclinata eorum fortuna, redierunt in poteſtatem Moabitarum; quas urbes hic volunt appellari urbes *Aroer*, quod inter eas eximia eſſet urbs *Aroer*, ſita ad ripam Arnonis, e regione *Rabbae Moabitarum*, in extremo tractu Orientali ditionis Trans-Jordanenſis. Huic urbi vicinas et proximas putant hoc loco dici *urbes Aroer*. At enimvero, quamquam non inſolens eſt, urbes, primariae alicui vicinas, ab ea denominari, veluti Joſ. XIII, 17. ubi עָרֵי חֶשְׁבּוֹן, *urbes Hesbuntis*, omnino ſunt urbes, *Hesbunti* vicinae; illi ſententiae obſtat hoc, quod *Aroer* urbs, in extremo ſita limite regionis *Trans-Jordanenſis*, circa illud tempus jam dudum redierit ſub poteſtatem Moabitarum, qui poſtremo tempore regni Ephraimitici in illo tractu praevaluerunt. Apud Jeremiam quidem, XLVIII, 19. Moabitis manifeſte tribuitur. Si vero ſumas, urbem illam adhuc fuiſſe illo tempore ſub poteſtate Gaditarum; durius videri queat, prophetam ab eo urbe denominaturum totam regionem Trans-Jordanenſem. Intelligendus igitur erit tractus aliquis Syriae Damaſcenae, cui nomen Aroer eſſet. Veteres inter ſe discrepant. LXX.: Καταλελειμμένη εἰς τὸν αἰῶνα, *derelicta in aeternum*. Ex עֲזוּבוֹת fecerunt עֲזֻבָה; vocem עָרֵי neglexerunt; et pro עֲרֹעֵר vel legerunt, vel legendum putarunt עָרֵי־עַד, quod Lowtho placet et Dathio, qui vertit, *et urbes erunt derelictae in perpetuum*. Pro nomine appellativo habuit Chaldaeus, qui vertit: שְׁבִיקָן קִרְוֵיהוֹן חֲרָבוּ, *derelictae urbes eorum vaſtabuntur*. Hebraeum עֲרֹעֵר contulit cum Chaldaico עַרְעַר, *frangere*, *confringere*, *comminuere*. Hieronymus: „*Aroer myrice* interpretatur, quae proprie arbor in ſolitudine et ſalſa humo naſcitur, et per hoc vaſtitas demonſtratur.“ Vocem Hebraeam retinuerunt Saadias et Syrus (nam quod in Bibliis Polyglottis legitur ܟܪܘܟܝܪ, non dubitamus eſſe ſphalma typographicum).

Recen-

Digitized by Google

Recentiorum interpretum parum verisimiles conjecturas de עֲרֹעֵר recensuit refutavitque J. F. Schelling in *Animadverss. philologico-critt. in difficiliora Jesajae loca*, p. 29. seqq. Neque tamen quod ipse Vir Doctissimus proponit tale esse quod aliis probetur putemus. Pro עֲרֹעֵר censet עָרֵי־עַר legendum, ut verba hebraea vertenda sint: *relictae erunt urbes usque ad Ar*, urbem Moabitidis primariam, supra XV, 1., ut propheta non solum Damascum eversum iri denuntiet, sed et plures alias urbes austrum versus ad Arnonem usque, urbemque Moabitarum, quae ad hunc amnem sita erat, primariam Ar, eandem sortem experturas. לַעֲדָרִים תִּהְיֶינָה *Pro gregibus erunt* pascua, cf. XXXII, 14. Zeph. II, 14. וְרָבְצוּ Qui illic *cubabunt*, vid. XIII, 21. וְאֵין מַחֲרִיד *Et nullus* supererit qui eos *terreat*, abigat, Deut. XXVIII, 26. Jerem. VII, 33. Zeph. III, 13. „Tanta enim erit solitudo," inquit Hieronymus, „ut nec insidiator timendus sit."

3. וְנִשְׁבַּת מִבְצָר מֵאֶפְרַיִם *Et cessabit*, abolebitur (ut Ezech. VI, 6.), *munitio ab Ephraimo;* quae verba referri possunt vel ad *Damascum*, ut sensus sit, destructa Damasco, munimentum illud, in quo fiduciam posuerant Ephraimitae, ablatum esse; inita enim cum Syris societate, respexerant Ephraimitae Damascum ut מִבְצָר, *munimentum*, propugnaculum (ita Hieronymus: nequaquam decem tribus in Damasco contra Judam habebunt auxilium); vel ad Ephraimum ipsum, ut sensus sit, ipso illo tempore, quo Damascus subverteretur, Ephraimitas esse infirmandos et privandos praecipuis suis munimentis, quippe quae ab Assyriis expugnarentur. Posterius praeferendum videtur. Respicitur ad loca munita Galilaeae et Ephraimitidis, sita in montibus, per naturam ipsam ab irruptionibus hostilibus munitis. Immo vero designatur hic aperte Samaria, muni-

Digitized by Google

mentum Ephraimitarum, quo illi gloriabantur. Idem est quod Michae Cap. I, 6. *Ponam Samariam in acervum agri, et plantas vineae, et faciam defluere in declive lapides ejus* (videlicet erat מִבְצָר, *munimentum, in monte structum*) *et fundamenta ejus nudabo.* In verbis וּמַמְלָכָה מִדַּמֶּשֶׂק וּשְׁאָר אֲרָם כִּכְבוֹד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ sunt, qui accentum Atnach post מִדַּמֶּשֶׂק ponendum censeant, ut verba vertenda sint: *et cessabit regnum a Damasco, et reliquiae Syriae, ut gloria Israelitarum erunt.* Sed quum Masoretharum distinctio bonum sensum efficiat, nulla est caussa, cur eam, veterem certe illam, deseramus. Nam si verba vertas: *et cessabit regnum a Damasco et reliquo Syriae, ut gloria filiorum Israelis erunt*, scil. Damascus et reliquum Syriae, nihil vitii est in sensu, et sententia rectius se videtur habere, quia comparatio *gloriae filiorum Israelis*, aeque haud dubie ad Damascum pertinet, quam ad reliquam Syriam; et favet etiam constructio orationis Grammatica. Docet idem passuros esse Damascenos, quod imminere minatur Israelitis. Hieronymus; „Quomodo, inquit, decem tribus Assyrio populante deletae sunt, et omnis gloria earum in captivitatem ducta est; sic pauci, qui in Damasco resederint, immutabuntur, et habebunt gentis gloriam sociae. Gloriam per ironiam dictam accipe pro ignominia."

4. Transit poeta ad mala Ephraimitis minanda, duplici usus similitudine: *una* est desumta a corpore, quod integra et florente valetudine magnum praefert decus et praestantiam, sic ut sine delectatione ab aliis non conspiciatur; sed quod subito marcescit, ita ut decus omne et species ei pereat. יִדַּל כְּבוֹד יַעֲקֹב *Attenuabitur*, imminuetur, (cf. Ps. LXXIX, 8.) *gloria Jacobi*, i. e. regni Israelitici dignitas et potentia. וּמִשְׁמַן בְּשָׂרוֹ *Et pinguedo carnis ejus*, florens ejus status, opes, facultates,

tates, ut supra X, 16., cf. Ps. LXXIII, 7. יֵרָזֶה *Emaciabitur* (Zeph. II, 11.), sicut illis fit, qui phtisi laborant, cf. X, 16. XXIV, 16. Hos. X, 11.

5. *Altera* similitudo (cf. vs. anteced.) desumta est a collectione aestiva et autumnali fructuum; sive segetis fertilioris, qualis demeti solebat in valle Rephaim (hoc vs.); sive vitis, oleae, aliarumque arborum frugiferarum (vs. 6.): ut enim, ubi demetitur seges, paucae solummodo hic illic relinquuntur spicae; et ubi colliguntur uvae, aut stringitur olea, pauci tantum reliqui fiunt, et quidem non optimi generis racemi; sic futurum, docet propheta, ut hostes messem faciant in Ephraimitide, et quidquid hominum aut rerum illas terras olim ornaverat, messorum instar colligant atque alio transferant, paucis solummodo rarisque relictis in terra tenuioris fortunae hominibus, tantae calamitati superstitibus. וְהָיָה כֶּאֱסֹף קָצִיר קָמָה *Fietque sicut colligit messor segetem.* Vox קָצִיר passim Hebraeis significat *messem* ipsam (ut Exod. XXIII, 16), sed hic omnino vertenda est per *messorem*, ut patet ex eo, quod additur, וּזְרֹעוֹ יִקְצֹר שִׁבֳּלִים, *et brachium ejus spicas demetit;* ubi relativum in voce זְרֹעוֹ non potest alio referri, quam ad קָצִיר. Est igitur hic loci nomen *formae adjectivi*, ad exemplum שָׁרִיר et פָּלִיט, ut recte Kimchius observavit. Verbum אָסַף de *messore* usurpatum, ut Exod. XXIII, 10., cum illius actum exprimit, cum brachio sinistro adductas ad se spicas complectitur ac recolligit pressim, quas deinde secat falce manus dextrae. קָמָה *Seges stans*, in arvo, antequam secetur, ut Exod. XXII, 5. וְהָיָה כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים Imo sic *erit* cum regno Israelis, *ac si* quis post factam messem *spicilegium instituit*, ita ut parum vel nihil relinquatur, cf. Levit. XIX, 9. 10. בְּעֵמֶק רְפָאִים *In valle Rephaim*, quae erat planities lata et ampla, subjecta Hierosolymis, in climate Occiduo ad

Oo 3 Au-

Austrum, Eleutheropolin versus procurrens, cujus notitia clarissime concipitur ex libro Josuae, XV, 8. XVIII, 16. ubi describuntur fines sortium *tribuum Judae* et *Benjaminis;* conf. 2 Sam. V, 18. 22. XXIII, 13. XIV, 3. Josephus *Antiqq.* VII, 10. de hac valle: *Palaestinorum exercitus usque ad urbem accessit, et in ea valle* (κοιλάδι) *castrametatus est,* ἣ μέχρι πόλεως Βηθλεέμ διατείνει, *quae usque ad Bethlehemum urbem extenditur:* quod tamen ita accipiendum, ut non directe meridiem versus extensus fuerit hic campus, sed deflexerit versus Occiduum; incipiens ab extremo montis, qui vallem filiorum Hinnom, a monte Zione separabat. Nomen repetendum a *Rephaitis* (de quibus vid. not. supra ad XIV, 9.), qui olim hanc vallem, fertilem haud dubie, planam et situ commodissimam, sibi vindicarunt.

6. וְנִשְׁאַר־בּוֹ *Relinquentur in eo,* regno Israelis, עֹלֵלוֹת vix *racemationes,* Jerem. XLIX, 9. Jud. VIII, 2, cf. Jer. VI, 9. Jud. XX, 45. Prius simile vs. 5. de spicilegio ex agro, hic per alterum ex horto vel vinea illustratur. כְּנֹקֶף זַיִת *Sicut in decussione* seu *strictura oleae,* ut infra XXIV, 13. Nomen עֹלֵלוֹת proprie ad *vindemiam* pertinet, notatque *racemationem,* quae post factam vindemiam instituitur. Etiamsi vero nihil vetet, illud hic transferri ad *olivas,* quae in prima olearum strictura relictae nova iterataque cura leguntur; est tamen probabile, vatem ad duas similitudines hic respexisse, licet alteram earum hic tantummodo expresserit. שְׁנַיִם Cum *duae;* binarius numerus passim paucitatem indicat, vid. 1 Reg. XVII, 12. Jer. III, 14. Hos. VI, 2. שְׁלֹשָׁה Aut *tres,* asyndeton, ut 1 Sam. XX, 12. גַּרְגְּרִים *Grana, baccae,* coll. Chaldaico גַּרְגִּיר, *bacca,* Deut. XXXII, 14. et Arabico جُرْجُر *faba.* בְּרֹאשׁ אָמִיר *In summitate rami.* Ita Vulgatus et Chaldaeus, qui בְּרֵישׁ עַנְפָא posuit. LXX. Ἐπ' ἄκρου μετεώρου.

Super-

Digitized by Google

7. **Superstites in terra, relicta idolorum cultu, ad Jovam ejusque cultum revertentur.** בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל־עֹשֵׂהוּ *Illo die respiciet homo ad factorem suum.* שָׁעָה *Respicere* ad aliquem, a quo auxilium exspectatur, ut infra XXXI, 1. עֹשֵׂה *Factor* Ephraimitarum dicitur Deus non tantum quatenus totum genus humanum creavit, verum et quatenus rempublicam Israeliticam formavit et constituit, qua de re verbum עָשָׂה usurpatur Deuter. XXXII, 6., ejusque Participium, ut hic, infra XLIV, 2. LIV, 5. Ps. C, 3. וְעֵינָיו אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה *Et oculi ejus in Venerandum Israelis* (ut I, 4. XII, 6. XXIX, 23.) *intuebuntur*, a quo uno auxilium utiliter implorari posse cognoscent. Cf. Ps. CXXI, 1. 2. CXXIII, 1. 2.

8. וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל־הַמִּזְבְּחוֹת מַעֲשֵׂה יָדָיו *Et non respiciet ad altaria, opus manuum suarum;* intelliguntur arae, vel Jovae erectae praeter altaria illa, quae secundum legem divinam exstructa erant in templo, holocausti videlicet, quod sub dio erat, et suffitus, in ipso Sacrario; vel diis nugacibus exstructae, ut ab Ahaso factum 2 Reg. XVI, 10. XXI, 3. 4. 5., et ab Ephraimitis, Hos. VIII, 11. וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו לֹא יִרְאֶה *Et quod fecerunt digiti sui non adspiciet.* Videntur larium et penat ium imagines significari, in quibus formandis caelan isque artis plurimum adhibitum fuit; cf. II, 8. וְהָאֲשֵׁרִים Neque ad *simulacra Astartes* scil. respiciet. V ocem hebraeam, quam vulgo *lucos* vertunt, Graecos Alexandrinos sequuti, qui illud ἄλσος interpretari so lent, Astartes (עַשְׁתֹּרֶת), Deae Syriae, simulacra pluribus locis (veluti Jud. III, 7. 1 Reg. XVIII, 19. 2 Reg. XXIII, 4. al.) significare, vidit jam Seldenus *de Diis Syris* Synt. II. C. II., argumentis vero plurimis probavit Gesenius in *Lexico Hebraeo-teutonico* ad h. v. p. 75. seq. Cf. Spencerum *de Legibus Hebraeor. ritualibus* L. II. C. XVI. Sect.

Sect. 1. וְהַחַמָּנִים Neque ad *statuas idolorum*, cf. de hac voce not. ad Ezech. VI, 4. Utraque superstitiosi cultus materia jungitur et infra XXVII, 9.

9. בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ עָרֵי מָעֻזּוֹ *Illo die fient urbes munimenti ejus*, Israelis, i. e. urbes munitae Israelitarum nondum cum reliquis eversae, כַּעֲזוּבַת הַחֹרֶשׁ *sicut relictum* quid *sylvae* seu *nemoris* (1 Sam. XXIII, 15. Ezech. XXXI, 3.), cum caesa sylva rarae supersunt arbores. Alii: *ut relicti* fructus *nemoris* s. in nemore, וְהָאָמִיר, aut ut *ramus* summa in arbore (vs. 6.), i. e. haud secus ac si ramis decussis summus in arbore vertex remanserit. Alii: ut fructus relictus *in culmine* arboris. אֲשֶׁר עָזְבוּ *Quem relinquere solent*, qui ligna caedunt, aut fructus colligunt, ita verbum עָזַב usurpatur Levit. XIX, 10. XXIII, 22. Ruth. II, 16. מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל *Coram filiis Israelis*, i. e. Israelitis. Alii: *propter Israelitas*, ut מִפְּנֵי Genes. XXXVI, 6. 7. Exod. IX, 11. saepiusque usurpatur. וְהָיְתָה שְׁמָמָה *Eritque* tota terra mera *desolatio*, I, 7. Sensus totius versus igitur hic erit, fore, ut terrae Israeliticae urbes munitae sint veluti pauculae reliquiae, quas reliquerint vastatores Israelitis, atque hi vix unum alterumve locum habituri sint, quo sese possint recipere, propter vastitatem terrae. Hebraei interpretes in nomine הָאָמִיר allusionem esse putant ad nomen Amoraeorum (הָאֱמֹרִי), populi Cananaei, ab Hebraeis olim, Josua duce, expulsi, vatemque autumant hoc velle, illo tempore, quo hostes barbari Ephraimitarum terras sint invasuri, eodem terram fore statu, quo erat ubi olim occupabatur ab Israelitis. Post הָאָמִיר nomen עֲזוּבַת repeti volunt, et ad posterius membrum aeque ac prius pertinere, monente Kimchio, in hunc modum: *illo die erunt urbes ejus munitae* ut derelictio *qua* Amoraei s. Cananaei olim urbes suas dereliquerunt *a facie Israelitarum*. Ita jam LXX. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσονται αἱ πόλεις σου ἐγκαταλελειμμέναι,

Digitized by Google

νῶς, ὃν τρόπον ἐγκατέλειπον οἱ Ἀμοῤῥαῖοι καὶ οἱ Εὐαῖοι ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραήλ· καὶ ἔσονται ἔρημοι. Amoraeos in אָמִיר non difficulter invenerunt, Evaeos autem sive Hevaeos (חִוִּים, Jos. XI, 3.), itidem populum Cananaeum, e nomine חֶרֶשׁ inde exsculpsisse videntur, quod Jud. I, 35. legitur: וַיּוֹאֶל הָאֱמֹרִי לָשֶׁבֶת בְּהַר־חֶרֶס, *Emoraei volebant inhabitare montanum Heres.* Arabicus in Polyglottis interpres pro Hevaeis Moabitas substituit. Hieronymus nostrum versum ita vertit: *In die illa erunt civitates fortitudinis ejus derelictae sicut aratra et segetes, quae derelictae sunt a facie filiorum Israel et erit deserta.* Quae in Commentario hoc modo enarrat: „Hoc non loquitur contra Damascum, sed contra decem tribus, quae vocabantur Israel; ut quomodo ad adventum ex Aegypto populi Dei omnes gentes, quae incolebant terram repromissionis, subito pavore conterritae aratra dimiserunt, acervosque frugum et media opera, salutem pedibus requirentes; sic et terra Israel multo tempore desolata permaneat. Unde miror, pro *aratris* et *acervis frugum* voluisse Aquilam interpretari *testam et Emir*, Symmachum, *sylvam et Amir*, LXX. *Amorraeos et Evaeos.* Solus Theodotio hebraicum verbum posuit, *Ars* et *Emir*, quod apud eos emendatius legitur *Hores* et *Amir*, id est, *vomeres* et *acervi segetum.*“ Patet, Hieronymum חֶרֶשׁ significationem a verbo חָרַשׁ, *aravit*, deductam tribuisse. *Vomer* autem hebraice dicitur מַחֲרֶשֶׁת 1 Sam. XIII, 20., aut מַחֲרֵשָׁה, ibid. אָמִיר vero significatione non differre credidit ab עָמִיר, *manipulus frugum*, Jerem. IX, 21. Amos. II, 13. Mich. IV, 12. Ceterum et Hieronymus respici a vate existimat ad illum terrae Israeliticae statum, quem habuit, cum Hebraei veteres incolas e sedibus suis expellerent. Nec aliter Chaldaeus: *In tempore illo erunt civitates fortitudinis eorum sicut urbs quae deserta est, et redacta in acervos lapidum, quae derelicta est a facie filiorum Israel; et erit in desolationem.* Syrus: *Tempore illo*

Digitized by Google

civitates munitionis ejus evadent tanquam cisterna Heres et Amir (ܐܡܝܪ ܘܚܘܪܫܐ ܕܫܒܝܩܐ ܡܢ ܩܕܡ), *quae deserta est e conspectu filiorum Israelis; eritque in corruptionem.* Saadias: *Illo tempore fient urbes munitae ejus sicut derelictio urbium Charesch et Amir, quas incolae suae reliquerunt a conspectu Israelitarum, eritque solitudo.*

10. כִּי שָׁכַחַתְּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵךְ *Quia* tu, gens Israelitica, *oblita es Dei*, auctoris *salutis tuae*, sospitatoris tui, ut Mich. VII, 7., cf. Hos. II, 15. וְצוּר מָעֻזֵּךְ לֹא זָכָרְתְּ *Et petrae* (XXVI, 4. Deuter. XXXII, 18.) *munimenti tui*, i. e. fortis adjutoris tui, ut recte Hieronymus, *non es recordata* (LVII, 11.), ejus Dei, qui firmissimi munimenti loco tibi esse potuit, penitus immemor fuisti. צוּר מָעֻזֵּךְ oppositum videtur τοῖς עָרֵי מָעֻזּוֹ versu superiore. Chaldaeus: *Timorem Omnipotentis, cujus verbum fuit in auxilium tuum, non meministi.* Hieronymus: „Ista, inquit, perpetieris, o Israel, quia reliquisti Deum, salvatorem tuum, qui te liberavit ex Aegypto, qui tibi gentes subjecit inimicas, et adjutoris tui non es recordata." עַל־כֵּן תִּטְּעִי נִטְעֵי נַעֲמָנִים *Propterea*, quod Dei sospitatoris tui immemor fuisti, *plantasti plantas voluptuariorum*, i. e. voluptuosas, jucundas, seminaria amoena, וּזְמֹרַת זָר תִּזְרָעֶנּוּ *Et surculo peregrini*, i. e. surculis peregrinis *consevisti eum*, vel *conseris eum*, scil. שָׂדֵךְ, *agrum tuum*, vel כַּרְמֵךְ, *vineam tuam* (cf. Deut. XXII, 9.); ad hujusmodi enim nomen, quod fuit in mente prophetae, sed non exprimitur, ut saepius fit, referendum est relativum suffixum in תִּזְרָעֶנּוּ. Continuatur sententia et clauditur versu proximo.

11. בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי *Die plantationis tuae multiplicabas*, vel *operam dabas* maximam, *ut cresceret*, utroque enim modo accipi potest forma Piel verbi שָׂגָא; duplicatio radicalium arguit emphasin, cf. Storrii

Obser-

Observatt. p. 174. וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי *Et mane semen s. satum tuum* fecisti efflorescere, cura tua vigilasti, ut satum plantatumque efflorescerer in gemmam, illud mane rigando, et omnimode fovendo. נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ Sed *acervus messis in die possessionis erit et dolor desperatus*, immedicabilis (Jerem. XXX, 15.), i. e. cum ex sato plantatoque illo jucundissimo, quod tanta cura fovisti, demetere et percipere fruges sperabis, acerbissimi doloris messem facies. Jungendae sunt dictiones נֵד קָצִיר וּכְאֵב אָנוּשׁ, *cumulus messis et dolor desperatus*, quae per ἓν διὰ δυοῖν sunt explicandae, acervus messis doloris immedicabilis, quale Jer. XXIX, 11. *Ad dandum vobis* אַחֲרִית וְתִקְוָה, *finem et exspectationem*, i. e. finem exspectatum seu exoptatum. Cf. supra I, 13. אָוֶן וַעֲצָרָה, et ad eum loc. not. p. 38. Glassii *Philol. S.* p. 19. edit. Dath. et Storrii *Observatt.* p. 241. Nomen נֵד quum reliquis quinque, quibus in V. T. legitur locis (Exod. XV, 8. Jos. III, 13. 16. Ps. XXXIII, 7. LXXVIII, 13.) indubiam habeat *cumuli* significatum (cf. not. ad Ps. XXXIII, 7.), nec hoc loco aliter sumendum est. Non igitur audiendi, qui a verbi נוּד *agitandi*, *fugiendi* notione נֵד קָצִיר vertunt *fugam*, ablationem, *messis*, aut cum Vitringa a נוּד, *complorare*, *comploratio messis*. Quod interponitur, בְּיוֹם נַחֲלָה, *in die* speratae *possessionis*, significat tempus messis, quo messe se potituros sperabant. Pro נַחֲלָה in duobus codicibus Erfurtensibus, consentiente utriusque codicis Masora, legitur נַחְלָה, *aegritudo* (a חָלָה), ut Jerem. X, 19. XIV, 17. XXX, 12. Jarchi explicat יוֹם צָרָה, *dies angustiae*, incertum, legeritne נַחְלָה, an acceperit נַחֲלָה pro eo nomine, ut Kimchi fecit. Tum verba nostra sic erunt vertenda: *sed acervus messis* erit *die aegritudinis et doloris desperati*, i. e. messis erit tristissima atque luctuosissima. Ceterum utrumque hunc versum figurate arguere summum Ephraimitarum studium in sectandis exterarum gentium vel supersti-

tionibus

tionibus vel foederibus, vix dubium esse potest. De peregrinorum deorum cultu cepit Chaldaeus, qui versus superioris partem posteriorem, et hunc versum ita explicat: *Nam plantata es plantatione electa, sed opera corrupta multiplicasti. Postquam sanctificati fuissetis ut essetis populus, ibi corrupistis opera vestra; et insuper postquam ingressi estis terram domus majestatis meae, ubi decebat servire mihi, reliquistis obsequium meum, et servistis idolis, et aversati estis poenitentiam. Antequam perveniret dies interitus vestri, tunc fuit dolor vester in exhalationem animae,* i. e. talis in quo anima efflatur. Nos potius cum Doederlinio hisce versibus acrem foederis cum Syris initi reprehensionem inesse arbitramur. Israelitae, spe in Jova plane seposita, Syrorum foedere, rebus suis majus conciliare decus majoremque florem moliebantur. Sed fructus ac eventus hujus consilii erit belli tempestas, devictis Syris in Israelitas saeviens. Quam sententiam vates poetice enunciat, similitudine desumta ab iis, qui seminaria sibi instruunt amoenissima, peregrinis ac rarissimis plantis consita, atque ut succrescant et maturo fructu floreant, exspectant; tum vero, cum fructus colligendi sunt, messem laborum, planctus doloresque diros percipiunt.

CAR-

Digitized by Google

CARMEN UNDECIMUM.

(Cap. XVII, 12—14.)

ARGUMENTUM.

Ἀποσπασμάτιον carminis longioris, quo multorum contra Judaeos conſpirantium populorum molimina deſcribuntur, ſed quae temporis momento irrita ſint reddenda Jova increpante et disturbante.

12. Interjectio הוֹי, *heu! vae*, ut ſupra I, 4., vatis eſt non comminantis nationibus, ſed dolentis vicem populi ſui, in quem ingens hoſtium vis irruet. הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים *Multitudo ingens* (XIII, 4. XXIX, 7. Gen. XVII, 4.) *populorum multorum*, contra Judaeos acies invehentium. כַּהֲמוֹת יַמִּים *Secundum ſtrepere maris*, ut mare fluctibus ſuis ſtrepitum et fragorem excitat, יֶהֱמָיוּן ſic *tumultuantur*, XVI, 11. LI, 15. Eadem comparatio Jerem. VI, 23. Pſ. LXV, 8. וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים *Et heu! tumultus nationum!* Cf. XIII, 4. כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן Quae *inſtar aquarum validarum tumultuantur*, cf. Apoc. XVII, 1. 15.

13. לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשָּׁאוּן *Gentes*, inquam, *inſtar tumultus aquarum multarum tumultuantur*, cf. VIII, 7.

Digitized by Google

7. וְגָעַר בּוֹ *Sed increpabit eum* tumultum Jova, Pſ. IX, 6. וְנָס *Ut fugiat*, XXXI, 8. מִמֶּרְחָק *Procul*, XXX, 27. וְרֻדַּף *Propelletur*, agitabitur, XIV, 6. כְּמֹץ הָרִים *Sicut gluma montium*, in montibus, quorum ideo mentionem facit, quod in iis magis vigent venti. Cf. Pſ. I, 4. וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה *Et ſicut res volubilis*, ſ. *pulvis rotatus coram turbine*, cf. Pſ. LXXXIII, 14.

14. לְעֵת עֶרֶב *Tempore veſpertino*, veſpere, ut Gen. VIII, 11. 2 Sam. XI, 2. וְהִנֵּה בַלָּהָה *Terror* erit, coll. Syriaco ܒܠܗ *terruit*, unde ܒܘܠܗܐ, *terror*, cf. Pſ. LXXIII, 19. בְּטֶרֶם בֹּקֶר אֵינֶנּוּ *Antequam mane* fiat, *non aderit* amplius ſcil. hoſtis, q. d. *abſentia ejus erit*, Gen. XLII, 36. Proverbiali uſu *veſpere et mane* pro breviſſimo tempore uſurpantur, ut Pſ. XXX, 6. *Veſperi fletus adeſt*, *mane ovatio*. Et Pſ. XC, 6. *Graminis inſtar, quod mane floret, et veſperi decidit*. Minime igitur neceſſe eſt, ut ad ſubitam Aſſyriaco exercitui immiſſam cladem, de qua infra XXXVII, 36., haec referantur. זֶה חֵלֶק *Haec* eſt *portio*, ſors, cf. LIV, 17. Job. XXVII, 13. שׁוֹסֵינוּ Eorum *qui nos ſpoliant*, X, 13. Jerem. L, 11. וְגוֹרָל לְבֹזְזֵינוּ *Et* haec eſt *ſors* quae deſtinata *illis qui nos diripiunt*, X, 6. XLII, 24. Hic exitus manet illorum audaces atque inſolentes ſpiritus, qui nos vexare noſtraque diripere aggreſſi ſunt.

CAR-

CARMEN DUODECIMUM.

(Cap. XVIII.)

Tot tantisque involutum est obscuritatibus hoc Caput, ob inusitatas dictiones, figuratas sententias, parumque nobis cognitam illorum temporum historiam, ut ne quale ejus sit Argumentum exponere valeamus. Mera aenigmata legere credas, in quibus solvendis etsi plurimi doctissimique interpretes operam consumserint, vix tamen duos consentientes reperias. Peculiaribus scriptionibus illud tractarunt Matthaeus Hillerus et Carolus Aurivillius. Hic quidem in Dissertatione Upsaliae anno 1778. edita, quae inter ejus Dissertationes a J. D. Michaele junctim editas *decima quinta* est, legiturque p. 351. seqq. Ille in Dissertatione, quam inscripsit: *Hyrtbymna Sa' Athiopija, Calamitas Aethiopiae, seu Commentariis in Caput XVIII. Jesajae*, Tubing. 1714. Inserta legitur *Thesauro Novo Theol. Philolog. sive Syllogi Dissertatt. Exegeticar. ad selectiora atque insigniora V. et N. T. loca* ex Museo Theod. Hasaei et Conr. Ikenii, Amstelod. 1732. fol. T. I. p. 883. seqq. Quibus jungendae Jos. Frid. Schellino *Animadverss. philologico criticae in loca difficiliora Jesajae*, p. 37—56. Nostra quidem in hoc Caput Annotatio versabitur nonnisi in enarrandis interpretum sententiis iis, quae memoratu maxime nobis dignae videntur.

Digitized by Google

tur. Chaldaei vero interpretis atque Hieronymi explicationes subjiciemus integras.

---

1. Dissentiunt interpretes maxime in explicandis characteribus, quibus propheta aenigmatice terram illam, ad quam suam dirigit orationem, designat; dum alii *Aegypto*, alii *Aethiopiae* signa illa diacritica convenire contendunt. Plerique *Aegyptum* putant indigitari, sed hi ipsi quoque in singularum dictionum explicatione dissentiunt. Verba אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם mire exercuerunt interpretes. צִלְצַל legitur etiam Job. XL, 31., sed significatu eo, qui in locum nostrum parum quadraverit; ponitur enim ibi de *instrumentis piscatoriis*. In Plurali צֶלְצְלִים reperimus 2 Sam. VI, 5. et Ps. CL, 5. Utrobique est minime dubium, denotari instrumenti aliquod genus Musici. Orta inde Bocharto *Phaleg*. Lib. IV. Cap. II. cogitatio de *sistro Aegyptio* hoc loco intelligendo. Scilicet cum supponeret, *Aegyptum* hic αἰνιγματωδῶς describi, verba אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם vertit: *terra cymbali orarum* (כָּנָף, *ala*, enim Hebraeis sumitur frequenter pro *ora* sive *extremitate* rei alicujus), docens, per *cymbalum orarum*, intelligi *sistrum*, notissimum instrumentum religionis in sacris Isidis, dictum צִלְצַל a צָלַל, *tinnire*, quod argutum ederet *tinnitum*, et id cum *cymbalo*, proprie ita dicto, commune haberet. Placuit haec sententia inter alios Huetio (*Demonstrat. Evangel.* Propos. IV. Cap. X. §. IV.) quoque, Clerico et Lowtho. Sed si largiatur etiam quis, *sistrum* appellari posse *cymbalum alatum* ob formam (*virgulae* fuerunt, per laminas trajectae, *tinnitum* ad contactum laminarum excitantes); non probabile est, vatem denominasse terram, quam intelligendam voluit, ab instrumentis in cultu quodam religioso usitatis; nimis remota certe est haec appellatio. Deut. XXVIII, 42. insecti quaedam species arboribus herbisque noxii voca-

tur

tur צְלָצַל, aliis licet vocalibus, quam quae adsunt voci nostrae, insigniatur; quo nomine quum conjecisset Hillerus designari *locustas*, quas a צֵל, *umbra*, nomen nactas credidit, quod per aërem volitantes sua multitudine solem obumbrent; eas quoque hic intelligendas putavit. Locustarum autem *terram* Aethiopiam vocari, quod in ea plures, quam in ulla terrarum parte locustae procreentur, unde et ejus incolae ab esu locustarum dicti sint Acridophagi. Eam sententiam nuper commendavit exornavitque Schelling in *Animadverss.* p. 40., nec multum diversa est a J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 2096. proposita interpretatio. Stephanus le Moyne in *Dissertat. ad* Jerem. XXIII, 6. Cap. IV. p. 180. voce כְּנָפָיִם alludi putat ad idolum Veteris Aegypti, quod Κνῆφις dicebatur. Quam interpretationem, quum sola litterarum similitudine nitatur, memorasse, idem est, ac refutasse. Haud pauci, Alexandrinis et Chaldaeo auctoribus, per *terram umbrae alarum* Aegyptum designari putant, a *navibus*, quae *expansis velis* (quae figuram habent alarum), frequentes Nilum fluvium secarent, ut *fluvium*, et metonymice terram Aegypti *obumbrare* censerentur. Cui sententiae obvertit Vitringa, per צִלְצַל כְּנָפָיִם vatem haud dubie aliquid terrae, quam in mente habuit, plane proprium et peculiare indicare voluisse; fluvium autem navibus frequentatum, tam Aegypto, quam Aethiopiae cum multis aliis terris commune esse. Multis credita *Aegyptus* dicta *umbraculum alarum*, quod vulgo Judaei, sub alis Aegypti, hoc est Aegyptiorum praesidio, se defensum iri opinabantur, quoties valentior hostis irruerat, ac si appellatione tali argueretur stulta atque impia in auxilio fiducia humano, quum adesse posset, si recte quaereretur, divinum. Ea sententia placuit Hoheiselio, qui in *Observatt. philolog. exeget.* p. 151. phrasin hebraeam hoc loco usurpatam significatione haud differre existimat a צֵל כְּנָפַיִם, quae dictio

in V. T. vix alio usu nisi de protectione auxilioque recepta est; vid. Ps. XVII, 8. XXXV, 8. LVII, 2. LXIII, 8. Hinc verba nostra ita interpretatur: *heus terra umbrae alarum*, i. e. inumbrans alis tuis, quae te quasi umbram aestimas, aliisque gentibus, inprimis Judaeis, auxilia promittis. Grotio et Vitringae Aegyptus *terra ab utroque latere obumbrata* dicta videtur, quoniam ab occidentali et orientali plaga montibus concluditur. Montium autem attributum umbram esse, veluti Jerem. XIII, 16. Hanc sententiam comprobavit quoque Dathius. Novo plane modo J. D. Michaelis verba nostra interpretatus est, in *Spicileg. Geograph. Hebraeor. Exter.* P. I. p. 156. „*Terram* צִלְצַל כְּנָפָיִם, inquit, ego interpretari ausim, *terram tinnitus alarum;* צִלְצַל enim *tinnitum* significare, quis ignorat? Alas autem et soli, et aurorae, Hebraei dederunt, ut Graeci atque Latini currum, vide Malach. III, 20. Ps. CXXXIX, 9. Harum alarum acutum stridorem, qualis in summa celeritate audiri solet, in regione orbitae solis subjecta percipi fingunt, fere ut Tacitus sonum emergentis solis trans Suiones audiri narrat, Juvenalisque cecinit, *Audiet Herculeo stridentem gurgite solem.* Haec ergo mihi verborum interpretatio: *heus terra stridoris alarum, quae sita es ultra fluvios Aethiopiae!* haec sententia: *audies haec, ultima terrarum, ultra solis et anni orbitam.*" Haec Michaelis, docte omnino et ingeniose. At enimvero remanet dubitandi ratio haec, quod de certa aliqua et definita regione sermo sit, non de remotiori qua demum cunque; tum quod כְּנָפָיִם sine adjecto aliquo substantivo haud faciat satis liquidum, solemne an rem aliam, cui adjungi metaphorice alae queant, poeta intellexerit. Et ipsi Michaeli incertam postmodum visam esse illam suam interpretationem, patet ex *Supplemm.* l. l. Doederlein hunc versum reddit sic; *Heus terra! strepis alis, qui trans fluvios Cuschaeos es,* (legatos mittit vs. 2.) et intelligit Tarraconem, cum

magno

Digitized by Google

magno exercitu Sanheribo obviam euntem. „Nempe propheta,“ in nota adjecta ait, „qui, quantum urbi suae periculum immineat ab Assyriis, Cap. XVII, 12., deinde quam insignis liberatio speranda sit, vs. 13. 14. dixerat, animum orationemque ad Taraconem, quo tanquam instrumento Deus usurus erat, in liberanda Judaea fugandisque Assyriis, advertit, laetusque exclamat: se jam strepitum (צִלְצַל *tinnire*) exercitus Aethiopum citissime advolantis audire sibi videri.“ Aurivillio atque Kochero comprobata Alberti Vogtii in *Miscellan. Biblioth. Heptad. IV.* p. 144. proposita interpretatio, אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם *terram utrinque umbrosam* significare, qua appellatione vates *Aethiopiam* indicaverit, quod Aethiopes, ut omnes supra Syenem inter utrumque tropicum incolentes, sint ἀμφίσκιοι, quos dixerunt geographi, hoc est, *habitantes intra tropicos*, quibus lucente sole umbrae in geminam partem cadunt, versus meridiem, per unam partem anni, per alteram versus septentrionem; qua de re vide Plinium *Histor. Nat.* Lib. II. §. LXXV. „Erat hoc,“ inquit Aurivillius, „diurnum phaenomenon, adeoque obvium vulgari experientiae, ut quin cognitum fuerit Judaeis, atque adeo vati nostro, nihil omnino impediat. Definit, geographica ratione, ipsius אֶרֶץ, *regionis*, situm, quem in sequentibus pariter propheta videtur voluisse indicare. Concinit etymologia, et forma et significatio utriusque vocis. צִלְצַל *umbram geminam* significare posse nemo dubitabit. כְּנָפַיִם sive *duas alas* dixeris, quae geminam in partem cadenti umbrae eleganti metaphora tribuantur; sive *latus* malueris, *plagam, tractum* telluris *duplicem* interpretari, utrumque aptum huic loco erit.“ Huic vero sententiae opposuit Schelling, eam id habere incommodi, quod metaphora, qua usus esset propheta, minus congrua esset rei designandae, quum homines inter Tropicos habitantes, non eodem tempore duplicem umbram faciant,

quemadmodum quae alata sunt, binas simul habent alas, sed unam pro diversis anni vicibus huc vel illuc porrigant. In verbis quae sequuntur, אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ, pronomen relativum אֲשֶׁר pertinere ad nominatam antea אֶרֶץ, manifestum est, sive Aegyptus cogitetur, sive Aethiopia, sive quae tellus alia. Sic et nomine כוּשׁ intelligendam regionem, quae a Syene, superioris Aegypti urbe ultima austrum versus, in longam porro tenditur amplitudinem, convenit fere inter omnes; vid. not. ad Genes. X, 6. נַהֲרֵי־כוּשׁ occurrunt quoque Zeph. III, 10. Multi sub iis *Nilum* intelligunt, quem *Aethiopiae fluvii*, in eum influentes vehementiorem efficiant; מֵעֵבֶר autem *trans* vertunt; et *terram trans Nilum* Aegyptum hic nuncupari putant. Parum quidem probabile. Nam Aegyptus non est *trans* Nilum, sed *ad* Nilum; nec adtinebat, hunc fluvium in describenda Aegypto ab Aethiopia denominari. Aurivillius מֵעֵבֶר *cis* vertendum putat, ut Num. XXI, 13. XXII, 1., et omnino in versu hoc primo arbitratur partem eam veteris Aethiopiae, quae dici jam solet *Nubia*, tenendam, utpote vicinam Aegypto, et in qua tum *Sabacon*, pater *Taraconis*, tum Aethiopum ceteri, quorum meminit priscae Aegypti historia, imperii putentur sedem habuisse, ubi Aegyptum subjugarint. Quumque adeo ex ejus sententia צִלְצַל כְּנָפַיִם commune esset Aethiopiae universae nomen, restringere prophetam, seqte regionem nunc eam velle subindicare, quae Aegypto propior, *cis Cuschaeae* jacere *fluvios*, conspicuos in parte, quam حبشة dudum vocarunt Arabes, nostri inde *Habessiniam*. Neque tamen excludendam penitus esse Aegyptum, sed denominationem forsan factam esse e regione, quae principes dederat, non jam Nubiae modo, sed et Aegypto dominantes. Aethiopes enim tunc Aegypto imperasse, testantur Herodotus *Historiar.* Lib. II. p. 170. ed. Wasseling. Diodorus Sicul. *Bibl.* Lib. I. p. 75.

p. 75. edit. Wesseling. et Manetho apud Eusebium in Chronicis.

2. Verba הַשֹּׁלֵחַ בַּיָּם צִירִים consentiunt fere vertenda esse: *mittens per mare nuncios.* הַשֹּׁלֵחַ referendum ad praecedens vs. 1. אֶרֶץ, quod, quia non tam tellurem ipsam hic notat, quam populum, vel etiam imperantem, construi poterit cum voce masculini generis. Cf. C. B. Michaelis *Dissertat. de Soloecism. Generis ab Synt. S. Cod. Ebr. depulso*, §. XXVIII. Nec igitur erat, cur Henslerus pro הַשֹּׁלֵחַ efferre mallet in Hophal הָשְׁלַח, *man sendet Bothen übers Meer.* יָם, *mare*, sumi potest vel latius, pro *sinu Arabico*, cui adjacet tum Aegyptus tum Nubia, vel strictius pro *Nilo*, quem יָם dici solitum Hebraeis, videbimus ad Cap. XIX, 5. צִירִים jam olim vertit Chaldaeus, Syrus et Latinus: *legatos, nuncios.* Suadent hoc quoque loca Jes. LVII, 9. Jerem. XLIX, 14. Obad. 1. Proverb. XXV, 13. Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 2088. Bochartus צִירִים *imagines* vertit, ut infra XLV, 16., et intelligi vult papyraceum caput Osiridis, quotannis, navigio ex papyro facto, ex Aegypto Byblum delatum. Verba וּבִכְלֵי־גֹמֶא עַל־פְּנֵי־מַיִם, LXX. reddiderunt: καὶ ἐπιστολὰς βιβλίνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος, vel quod legerunt כִּבְלֵי, *consutum, complicatum*, a כָּבַל, *vincire*; constat enim, papyrum ex hujus fruticis philyris compactis esse paratum; quae J. E. Fabri est conjectura in nott. ad Harmari *Beobacht. über den Orient.* P. II. p. 125.: vel quod contulerunt Arabicum بكل, quod in conjugat. quinta significat *sermonem confusum protulit*, unde Aurivillius conjecit, olim id verbum adhibitum esse in *litteris* raptim et celeriter scribendis. Quicquid autem Alexandrini legerint, illud tamen certum est, illorum interpretationem multis adeo placuisse, ut putarent, prophetam alludere ad superstitiosum Adonidis cul-

cultum, quo ejus reditum in vitam Alexandrini Biblienfibus epistola vasi inclusa et mari injecta nunciassent. Sed quum non satis liqueat, an Jesajae aevo receptus fuerit hic ritus, perquam incertum est, vatem illam caeremoniam respexisse. Symmachus, Aquila et Theodotion, cum Latino et Syro ad litteram verterunt: *in vasibus papyraceis.* Intelligenda videntur *navigia*, quae ex *papyro* (vid. ad Exod. II, 3.) contexta fuisse ab Aegyptiis Plinius docuit et Theophrastus, nec non Plutarchus in libro *de Iside et Osiride*, quorum scriptorum verba attulimus ad Exod. II, 3. Addendus Lucanus *Pharsal.* Lib. IV, vs. 36.

— — Cum tenet omnia Nilus,
Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.

Apud vatem nostrum vero haec verba forsan pertinent ad descriptionem ejus terrae vel populi, quem in mente habuit, commercia cum gentibus finitimis navigatione sustinentis. לְכוּ מַלְאָכִים קַלִּים *Ite, leves nuntii!* Nempe fuerunt cymbae papyrinae mirae levitatis. Refert Achilles Tatius, majores non fuisse, quam ut singulos vectare possent. Si aliusmodi fuerint, limo praepeditae retentae essent. Verbis אֶל־גּוֹי מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט interpretes plerique vel *Aegyptios* vel *Aethiopas* describi putant. Sed Koppius, de alia plane gente quam hucusque descripta, quae nuncios ad populos remotiores mittere jubetur, nunc esse sermonem, observat, describique gentes longe dissitas et barbaras. In explicandis singulis dictionibus magna varietas. גּוֹי מְמֻשָּׁךְ Michaelis vertit *gentem excoriatam*, a מֶשֶׁךְ *corium*, quod forsan et respexerunt Chaldaeus, עַמָּא אֲנִיסָא, *populus vim patiens*, Syrus, ܥܡܐ ܡܛܠܡܐ *populus vexatus* (cf. J. D. Michaelis ad Castelli *Lexic. Syr.* p. 502.), et Vulgatus, *gens convulsa.* Doederlein in Nota ad h. l.: „Mihi olim suspicio suborta, annon possit verti: *gens distantis crinibus.* Graecia qui-

quidem *διεγραμμένοι* sunt, qui pedes habent incurvos. Sic apud *Pausaniam* in descriptione *arcae Cypseli* occurrunt *παῖδες διεγραμμένοι πόδας*, quos elegantissima praelectione *Heynius* pueros varis cruribus esse monstravit. מֹרָט si a מָרַט deducatur, nationem signat *depilem*, *glabram*, idque de Aegyptiis exponunt, quos Herodotus II, 47. testatur saepe solitos fuisse pilos corporis abradere. Equidem referrem ad radicem يرط, ירט, *lutosus fuit*; *gens lutosa* erit gens *fusci coloris*. Utrumque de Aethiopibus dici potest. De colore nemo dubitat; de *incurvis cruribus* dubitarem ipse, nisi Aristoteles et Petronius et recentiorum peregrinantium relationes fidem facerent. Aristoteles quidem in *Problem.* Sect. 14. Quaest. 10. disquirit: *Διὰ τί Αἰθίοπες καὶ Αἰγύπτιοι βλαισοὶ εἰσίν; διότι ὑπὸ θέρμης διαστρέφεται τὰ τῶν ζώων σώματα.* Petronius autem *Satyric.* c. 102. genuinum, ut resectum praeputium Judaeorum, ita Aethiopum characterem crura in orbem distorta haberi, haud obscure prodit. Denique quasdam Aethiopum a Guineae ore usque ad promontorium nigrum habitantium familias varis cruribus distingui Schreberus ex *Histor. Itinerarior. Univers.* T. IV. p. 122 seq. observat. Haec quidem in priore versionis nostrae editione proposueram. Addo novam conjecturam. גּוֹי מְמֻשָּׁךְ *gens protracta* Aethiopes vocari videntur, quorum tum imperium latissimum fuit." A מָשַׁךְ, *protraxit*, *in longum tetendit*, et alii gentem indicari putarunt longe protractis tensisque habitantem finibus, hoc est amplissimam. Similiter Vitringa *gentem in longum protensam* vertit, sed *Aegyptios* intelligit, quod terra eorum a Septentrione versus Austrum juxta utramque Nili ripam in longum quasi protracta et habitata est. Quod Dathius etiam comprobavit. Koppius מְמֻשָּׁךְ, *in longum protensus*, de *statura corporis procera* intelligit. Id fortasse jam Alexandrini spectarunt, qui verterunt: *ἔθνος μετέωρον*. Gentibus remotis et parum cognitis veteres saepe

immensam corporis staturam adfingere solebant. A. Schultensio in *Animadverss. ad* Job. XXVIII, 18. in *Opuscull. minorr.* p. 63., גּוֹי מְמֻשָּׁךְ est *gens valida et inaccessa*; collato Arabico مسك, proprie *cohibere*, deinde *inaccessum esse*, de viris bello claris et heroibus, *fortitudine*; unde مسكة, *vir fortis, validus, strenuus*. מוֹרָט Alexandrini ξένον; Chaldaeus בְּזִיזָא, *direptum*, Syrus ܡܚܦܐ, *evulsum*, Vulgatus *gentem dilaceratam* reddiderunt. Recentiores fere omnes *gentem rasam, depilem, glabram* vertunt a מָרַט, vid. supra Doederlinii notam. Aurivillius: „מוֹרָט, participium conjugationis Hophal, posita vocali Cholem pro vulgatiori Schurek, e primitivo ורט, quod servarunt Arabes in significatu *profundi, depressi, occulti, invii*; liceat proinde interpretari gentem *disjunctam longius semotamque*; tametsi nec magnopere abnuero, si quis *asperam* et *saevam* maluerit, quum et ורטה ورطة ipsi Arabes explicent كل امر تعسر النجاة منه *rem omnem, e qua eripi, quamque evadere, quispiam difficulter possit.*" Verba עַם נוֹרָא מִן הוּא וָהָלְאָה plerique vertunt: *populus terribilis a quo fuit et usque*, deinceps, i. e. omni tempore. De tempore הָלְאָה Levit. XXII, 27. Num. XV, 23. dicitur; de loco 1 Sam. X, 3. XX, 22. Hinc Koppius verba nostra interpretatur: *ultra hujus populi* (גּוֹי מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט) *fines ulterius* progrediantur nuncii ad populos alios ferociores etiam. גּוֹי קַו־קָו Alexandrini reddiderunt ἔθνος ἀνέλπιστον, *gentem absque spe*, Aquila, ἔθνος ὑπομένον, *gentem tolerantem*, Vulgatus, *gentem exspectantem*. Arcessiverunt significationem vocis a קָוָה, *exspectare*. Chaldaeus אֲנִיסָא *vim patientem*, Syrus, ܥܡܐ ܡܛܘܫܫܐ, *populum foedum*. Quoniam קַו, quod proprie *funem extensam*, tum *lineam* significat, et deinde transfertur ad significationem *regulae, mensurae, praecepti*, cf. infra XXXIV,

Digitized by Google

XXXIV, 11. 17. 2 Sam. VIII, 2. 2 Reg. XXI, 13. Thren. II, 8.; Vitringa vertit, *gens praecepti et praecepti*, qua appellatione Aegyptios insignitos putat ob ceremoniarum, quae superstitio eis imponebat, infinitam multitudinem. Michaelis olim verterat: *gens dimensionis fune*, i. e. gens, cujus terram victores inter se diviserunt. Sed in *Adpend. ad Tom.* XIV. *Biblioth. Orient.* p. 26. 27. et in *Supplemm.* p. 2170. legere mallet קוּקוּ, quod pro nomine regni *Kuku* in Africa habet, ab Edrisio, vulgo Geographo Nubiensi, Clim. 1. Sect. III. p. 16. text. Arab. descripti. Doederlein olim verterat: *gens sub linea sita*; sed postea ei magis arrisit: *populus, qui fune utitur*; quod poetice dictum putat de gente, quae alienas provincias occupat et fune dividit. Aurivillius קַו־קָו referendum arbitratur ad radicem קָוָה, Arabibus قوى, quae proprie denotat, *complicare*, *congregare*, indeque *robustum esse* tum corpore, tum animo. „E *complicando*," inquit, „et *contorquendo* orta nomini קַו significatio *fili* primum, dein *normae*, *regulae*, sed quae parum huc videtur quadrare. Cognatum et tritissimum Arabibus قوة, *robur*, *virtus*, *potentia*, sensum dabit facilem, minimeque ineptum, si גּוֹי קַו־קָו vertatur *gens multi magnique roboris*; nam geminatio vocis auget significationem." Ceteris tamen V. T. locis, quibus קַו legitur, *fortitudinis* notio nequaquam convenit. וּמְבוּסָה *Et gentem conculcationis*, alii sumunt active, ut designetur *populus*, qui omnia conculcat et subigat, alii passive, de *populo* a victore *proculcato*, i. e. duriter tractato. Aurivillio non est dubium, quin designetur *gens fortitudine insignis*, quae solita sit alias *conculcare*, id est *devincere*; nam hoc sensu usurpari verbum בּוּס, docent loca Jes. XIV, 25. LXIII, 6. Psalm. XLIV, 6. LX, 14. J. E. Fabri interpretationem (in nott. ad Harmarum T. II. p. 514.), *gens limosa*, i. e. cujus terra quotannis Nili limo obducitur; et Dathii:

terra calcans, quod Aegyptii solerent Nilo in alveos suos regresso pecudes in agros seminatos agere ad semina conculcanda; retulisse satis erit. Verba אֲשֶׁר־בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ obscura sunt ob incertam verbi בָּזָא potestatem. Plerique idem quod בָּזַז, *diripere*, notare existimant, vertuntque, *cujus terram fluvii diripiunt*, i. e. inundant. Nec tacendum est, quatuor codd. Kennicott. בזזו exhibere. Schultensius in *Institutt. ad Lingu. Hebr.* p. 491. „Radicem בָּזָא, inquit, olim extare potuisse, quis negat? Si cognatum quid sectandum erat, ad בָּזָה, *contemsit*, potius decurrendum fuisset; ut בָּזְאוּ pro בָּזוּ sit enuntiatum, vel בָּזִיו. Digna phrasis: *flumina contemnunt terram*, i. e. inundant.“ Vir quidam doctus, cujus verba Lowthus refert, contulit Syr. ܒܙܐ, et Chald. בִּיזָא, *mamma*, vertitque, *cujus terram flumina nutriunt*, i. e. irrigant. Sed in voce illa Aramaea א non est littera radicalis, unde cum nostro verbo conferri non potest. Simonis in *Lexico Hebr.* collato Arabico بزا, *extulit se superbius*, item *subjecit sibi*, vertit: *subjecerunt sibi*, i. e. inundarunt. Alia relatu vix digna tentamina vid. in Michaelis *Supplemm.* p. 581. seqq.

5. Quisnam in hoc versu loquatur, dissentiunt interpretes. Sunt, qui *Dei* verba existiment, exercitus hostilis stragem omnibus terrae gentibus notum facientis. Sed Jova versu demum sequenti loquitur. Alii, ut Assivillius, haec verba esse putant legatorum Aethiopum, Africae gentes excitantium, ut sese ad bellum contra Sanheribum pararent. Doederlein: „bellum Aethiopum genti demandatum est, cujus eventum reliquae gentes anxie exspectant.“ Vitringa vatem arbitratur Jovae jussu omnes gentes excitare, ut adtendant ad cladem illam, qua constituerit ille compescere ferociam atque arrogantiam Assyrii, vasta animo volventis con-

Digitized by Google

consilia. בִּנְשֹׂא־נֵס *Cum sustulerit signum* scil. imperator hostilis. הָרִים videtur pro בֶּהָרִים sive עַל־הָרִים, *super montibus*, positum. Signum autem in montibus erigere, et tuba clangere, idem valere, ac milites ad arma cogere, discimus apud nostrum Cap. V, 26. XIII, 2. tum et Jerem. LI, 27. Jud. VI, 34. Sensus itaque est: cum hostis exercitum magnum nunc cogit, vos omnes attendite, quid Jova faciat.

4. אֶשְׁקוֹטָה וְאַבִּיטָה בִמְכוֹנִי *Tranquillus ego sum et despicio meo in habitaculo*, summo in coelo, divinae majestatis sede, מְעוֹן קָדְשׁוֹ, est Zach. II, 17. Ps. LXVIII, 6. Jova quietus spectat hostium molimina. Similitudo ducta est ab homine, suarum rerum ita provido et certo, ut nullo moveatur eorum, quae inciderint metu ac sollicitudine; qui sua sibi ope suisque viribus sufficit, et quietus usurpat oculis, quae alibi agantur. Quae quieta in Jova suae potentiae fiducia illustratur porro gemina imagine. Altera, כְּחֹם צַח עֲלֵי־אוֹר, *caloris instar sereni juxta lucem*, h. e. ubi solis splendorem nulla vel nubecula intercipit, ubi silent venti, sudumque per aera vix lenissime sentiuntur spirantes aurae. Altera, כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר, *roranteis nubis instar fervida sub messe*, quandoquidem neque tempestati ulli locus, stillante rore, est, sed et summa regnat quies. Ita haec verba exponit Aurivillius. Sed alii plerique interpretes multis agunt, ut sive ex utraque, sive ex alterutra illa similitudine, hinc vindictae minas in hostes, hinc promissum de tuendo Dei populo eliciant. Ita Vitringa: *ut calor serenus super olus* (quasi אוֹר idem significaret ac אֹרֹת, 2 Reg. IV, 39., cui *oleris* significatum tribuunt) *ut nubes rore stillans tempore messis*, i. e. ut calor sudi, aut nubes rore stillans fructus agrorum recreat, ita ego populum meum, praestito auxilio. Doederlein: *equidem tranquillus e sede mea specto tum aestum, adurentem olera, tum roris nubeculas tempore aestivo*, et in nota addit: „*Aestus* calamitatis ima-

imago est, *ros* refrigerii; hinc sensus: Deus spectat omnes fortunarum vicissitudines, quas Judaei experturi essent." Kocherus: *quietus in mea sede adspiciam:* (futurus) *tanquam aestus ad solem fulgidus* (torrensque his), *ut nubes rorans per aestum messis* (his). Verum Aurivillius monet, e priori hemistichio petendam esse rationem superadditae, in altero, utriusque similitudinis, illuc potissimum tendentis, ut quam sit in Deo statutorum amoenissime consentientium liquida auctoritas. Ceterum pro בְּחֹם קָצִיר in pluribus codicibus legitur בְּיוֹם קָצִיר, *tempore messis*, consentientibus Alexandrinis, Syro et Vulgato, sensu nihil discrepante.

5. Hunc versum N. G. Schroeder in *Observatt. ad Origg. Hebrr.* p. 125 seq. ita exposuit: כִּי לִפְנֵי קָצִיר *Profecto ante tempus messis*, antequam colligi potuere maturae uvae; כְּתָם־פֶּרַח, *absoluto germine* seu *gemma*, editis dudum rudimentis orituri inde floris fructusque; וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה, *flosque abierit in omphacem maturescentem:* יִהְיֶה genere hic convenit praedicato praemisso, non subjecto sequenti, ut apposite monuit Kocherus. Cujusmodi Ciceronis illud: *non omnis error stultitia est dicenda;* et Terentii: *Amantium irae amoris redintegratio est.* Itaque hic dicere licet: qui modo flos fuerat, omphax facta est. Schroederus l. c. נִצָּה refert ad نضّ, *micare*, vertitque adjective *micans*, *pellucida*, quod *uvae maturae* aptum epitheton putat. Sed quum tres hae phrases omnes *unum* tempus significent; id nimirum, quo vitis in summo vigore posita est, fructusque *maturescentes* (nondum *maturi*) laetam vindemiam certo promittunt; prior illa interpretatio praeferenda videtur. וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים בַּמַּזְמֵרוֹת *Et exscindet* Deus *palmites falcibus*, וְאֶת־הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז *et propagines dimovebit amputando*, i. e. quemadmodum in vinea si quis, non-

Digitized by Google

nondum peracta vindemia, nec dum plene maturis uvis, vitium palmites ac propagines absciderit, proventus vini futurus nullus est, colonique spes omnis interibit; sic Deus hostes, antequam victoriarum fructus poterunt decerpere, funditus delebit.

6. Oratio figurata in propriam convertitur. Ac patet quidem haud obscure, palmites ac propagines ante messem in vitibus amputandas, designare duces militesque hostilis exercitus, qui dum maxime meditabantur victoriam, communi caede disjicerentur. Horum igitur cadavera, ait, יֵעָזְבוּ יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ *erunt relinquenda rapacibus montium volucribus et feris terrae*, futura ἑλώρια κύνεσσιν οἰωνοῖσί τε πᾶσι, ut est in Homero. Haec cadavera vero locis, ubi insepulta jecerunt, eam intulerunt foeditatem, ut קָץ עָלָיו הָעַיִט *nauseabunde detestarentur volucres*, וְכָל־בֶּהֱמוֹת הָאָרֶץ עָלָיו תֶּחֱרָף, *et ferae bestiae dedignarentur et fastidirent*. Cf. Ezech. XXXIX, 4. Chaldaeum forsan secutus, auctor Vulgatae dedit: *aestate perpetua erunt super eum volucres et omnes bestiae terrae super illum biemabunt*, quod ratum dein habuerunt recentiorum non pauci. „Enimvero si intelligantur, quos habet allegoria versu 5., abscissi palmites vitium, haud sane promtum erit percipere, qui futurus in his locus rapacibus avibus ut feris bestiis; sin cogitentur occisorum cadavera, fuerit per aestatem hiememque distributa avibus bestiisque mansio, praesertim longior, aeque aliena. Ne memorem, קָץ pro *aestatem exigere*, et חָרַף pro *biemare* in aliis locis Biblicis verbali forma non deprehendi. Neque ita sumsit Graecus, qui habet: συναχθήσεται ἐπ᾽ αὐτοὺς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς ἐπ᾽ αὐτὸν ἥξει: nec Syrus, in quo legitur: *congregabitur super eum volucris et omnes bestiae agri indignabuntur eum*. Quum igitur multo sit fortius, et ad expingendam diritatem stragis accommodatius, si cadaverum cogitetur

tetur tam horrida congeries, ut fastidium denique moveat ipsis animantibus, istorum alias cupidis, quamque eam interpretationem admittant ambae voces קָץ et חָרַף, haec haud dubie praeferenda. Nimirum praetulit jam ante quoque Abarbenel, explicans קָץ per ימאסו ולא ירצו לאכלם, *aspernabuntur nec volent ea comedere*, et חָרַף e Jobaeo illo Cap. XXVII, 6. לֹא יֶחֱרַף לְבָבִי מִיָּמָי *non probro afficit, condemnat, cor meum partem vitae meae ullam.*" Aurivillius.

7. בָּעֵת הַהִיא יוּבַל־שַׁי לַיהוָה צְבָאוֹת עַם וגו׳ *Ipso tempore*, quo deletus hostis volucribus bestiisque feris in praedam cedet, *adducetur munus Jovae, exercituum domino*, a *populo*, qui mox describitur iisdem verbis ac vs. 2. אֶל־מְקוֹם שֵׁם־יְהוָה צְבָאוֹת הַר־צִיּוֹן *Ad locum nominis Jovae*, domini *exercituum*, *montem Zionis*. Ad vocem עַם, priori loco positam, omissum praefigendum מִ, e sequentibus supplendum sensus edocet, praesertim quum per integrum versum de una eademque agi gente, quae munera mitteret, sit clarissimum. Syrus vertit: *illo tempore populus — munera offeret* (ܢܩܪܒ), quasi pro יוּבַל legisset in Hiphil יוֹבַל sive יוּבַל. Sed qui ita efferre volunt, ii etiam pro וּמֵעַם נוֹרָא legere וְעַם נוֹרָא necesse habent.

Cap.

Digitized by Google

Capitis XVIII.

Paraphrasis Chaldaica.

1. וַי אַרְעָא דְאָתַן לַהּ בִּסְפִינָן (* מֵאֲרַע רְחִיקָא וְקִלְעֵיהוֹן פְּרִיסָן כְּנִשְׁרָא דְטָאֵס בְּכַנְפוֹהִי דְמֵעֲבַר לְנַהֲרֵי הוֹדוּ: (** 2. דִמְשַׁלַּח בְּיַמָּא אִזְגַּדִין וּבִדְגוּגִין עַל אַפֵּי מַיָּא אֱזִילוּ אִזְגַּדִין קַלִּילִין לְוַת עַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא לְוַת

1. Vae terrae, ad quam veniunt in navibus*) de terra longinqua, quarumque vela extensa sunt, quasi aquila, quae volat alis suis, *terra*, quae est trans flumina Indiae. **) 2. Quae mittit in mari nuncios, et in scaphis super aquis. Ite, nuncii veloces, ad populum vim patientem et direptum, ad populum, qui

עַמָּא

*) Pro eo quod est in Hebraeo, צִלְצַל כְּנָפַיִם, et LXX. *πλοίων πτέρυγες* posuerunt. Potest צִלְצַל cum arabico ظلظل comparari, quod, Aurivillio teste, in Camus سفن, *naves*, exponitur. Nomen Golio omissum, sed indicavit Giggejus.

**) הודו latinus in Polyglottis interpres *Aethiopiam* vertit. Sed non dubium, הודו pro הדו, *India*, scriptam esse.

עמא דתקיף מבכן ולהלא
עמא אניסא ובזיזא דבזו
עממיא ארעיה: 3. כל
דיתבין בתבל ודשרן בארעא
כמזקף אתא על טוריא
תחזון אתא וכמתקע שופרא
תשמעון פורקן: 4. ארי
כדנן אמר יי לי אניח
לעמי ישראל ואשקיט להון
ואתרעי במדור קודשי
לאוטבא להון ברכן ונחמן
איתי להון בפריע כשחין
פצח על שמש כענן טל
בשחין חצד: 5. ארי עד
לא ימטי זמן חצדא אלנא
לאפרחא ובסרא מניה סמדר
ויקטול שלטוני עממיא
בחרבא וית תקיפיהון יעדי
ויעבר: 6. ישתבקון כחדא
לעופא דטוריא ולבעירא
דארעא בקיטא יהי שרי כל
עופא דשמיא וכל בעירא
דארעא עלוהי יעבחן סתוא:

jam olim et deinceps potens fuit, populum oppressum et direptum, cujus terram diripuerunt populi.
3. Omnes habitatores orbis, et qui morantur in terra, cum elevatum fuerit signum super montes, videbitis signum; et cum clanxerit tuba, audietis liberationem.
4. Nam Dominus haec mihi dicit: requiescére faciam populum meum Israel, quiescere faciam eos, et placebit mihi in habitaculo sancto meo, ut eis benefaciam; beneficia et consolationes adferam eis cito, sicut aestus serenus propter solem, sicut nubes roris in calore messis.
5. Nam antequam perveniat tempus messis, ut arbor floreat, et omphax in ea erumpat in florem; et occidet principes populorum gladio, et robustos eorum auferet et transferet.
6. Relinquentur simul avibus montium et bestiis terrae; et in vere erit habitans super eos omnis avis coeli, et omnes bestiae terrae super eos hyemabunt.

7.

7. בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְהֲנֵיה
בְּתוּקְרֻבְתָּא לְקֳדָם יְיָ צְבָאוֹת
לְעַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא וּלְוָת
עַמָּא דְיִתְקֵף מִכְּעַן וּלְהָלָּא
עַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא דְבָזוּ
עַמְמַיָּא אַרְעֵיהּ לְאַתְרָא
דְאִתְקְרֵי שְׁמָא יְיָ צְבָאוֹת
דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בְּטוּרָא דְצִיּוֹן׃

7. Tempore illo afferetur munus coram Domino exercituum populo oppresso et direpto, et ad populum, qui fortis est inde ab hoc tempore et deinceps, ad populum oppressum et direptum, cujus terram populi diripuerunt; ad locum, in quo invocatur nomen Domini exercituum, cujus majestas habitat in monte Sion.

Digitized by Google

HIERONYMI COMMENTARIUS

IN

CAP. XVIII.

1. *Vae terrae cymbalo alarum quae est trans flumina Aethiopiae.* Verbum Hebraicum *Selsel*, quod Symmachus *sonitum*, Theodotion *aves* interpretati sunt, et nos in *cymbalum* vertimus, Aquila *bis umbram* transtulit. Sed sciendum, quod umbra *Sel* [צֵל] dicitur, hic autem syllaba ipsa geminatur. Ex quo possumus dictum intelligere: Vae terrae, quae in umbra alarum suarum pollicetur auxilium. Et quum Scriptura dicat [Ps. XCI, 1.]: *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei coeli commorabitur*, pro quo in Hebraeo scriptum est: *in umbra* [בְּצֵל] *Omnipotentis commorabitur;* ipsam Dei similitudinem habere se jactans, et in periculis constituta, aliis suffragari repromittit. Significat autem sive No, Aegypti civitatem, quae nunc Alexandria dicitur, sive Aegyptum, in qua semper Jerusalem quasi super quassatam arundinem innixa est, quae confracta manum perforat incumbentis. Et est hic ordo pulcherrimus, ut quomodo in priori visione [Cap. XVII.] sermo propheticus Damasco minabatur, quod decem tribus in illa habuerint auxilium, misericordiam Dei non rogantes, sic etiam nunc Aegypto vastitas praedicetur, ob cujus auxi-

Digitized by Google

auxilium Dei neglecta sit invocatio. Ipsa est enim terra, quae est trans flumina Aethiopiae, id est, trans rivos Nili fluminis, quem de Aethiopia in Aegyptum fluere nemo dubitat. Potest Aegyptus alarum cymbalum dici propter velocitatem frugum; velox quippe et concitatus avium volatus reddit cymbali sonitum. Quidam ex eo quod sequitur [vs. 2.]: *Qui mittit in mari legatos, et in vasis papyri super aquas*, Romanum regnum intelligunt, et omnem historiam referunt ad Vespasiani et Titi tempora, a quibus Jerosolyma subversa est. Sed hoc fidei nostrae non convenit, ut minetur Dominus regno Romano, quare impiam gentem subverterit, et rursum in montem Sion dicat munera deferenda, nisi forte et haec spiritualiter in Ecclesia accipiamus.

2. *Qui mittit in mari legatos, et in vasis papyri super aquas. Ite, angeli veloces, ad gentem convulsam et dilaceratam, ad populum terribilem, post quem non est alius, ad gentem exspectantem et conculcatam, cujus diripuerunt flumina terram ejus.* Apud Hebraeos et Aegyptus et Aegyptius et Aegyptii uno vocabulo nuncupantur *Mesraim* [מִצְרַיִם]. Hoc dictum sit, ne quis in verbo haereat, quum pro genere feminino masculinum [הַשֹּׁלֵחַ] invenerit, id est, pro terra hominem, quia et nunc dicitur: *qui mittit in mari legatos*, hoc est, ipsa Mesraim, ipse Aegyptius, eo quod de Alexandria, quae tunc, ut diximus, No vocabatur, legati missi sunt Jerosolymam, et in vasis papyri, id est, epistolis, sive navibus, suum illis auxilium promittentes, dixerint: *Ite velociter ad* Judaeorum *gentem convulsam*, et Assyriorum impugnatione *laceratam, ad populum* quondam *terribilem*, qui Dei utebatur imperio, ad cujus potentiam nullus alius comparandus est, ad gentem, quae Dei semper exspectabat auxilium, et nihilominus ab hominibus conculcatur, *cujus terram flumina*, id est, diversi reges, depopulati sunt.

Digitized by Google

sunt. Alii autem putant, quod apostropha dirigatur ad Dominum, et sit sensus: o Deus, qui mittis in mare seculi istius prophetas, et quasi per epistolas navigantes, populum commonens, tuis imperas nuntiis: ite velociter ad gentem meam laceratam atque convulsam, ad populum robustissimum, qui omnibus quondam in circuitu gentibus terrori fuit, qui semper Dei exspectavit auxilium, et pro peccatorum magnitudine quod sperat non meretur accipere; cujus diversarum gentium reges vastavere terram, et cetera quae sequuntur. Eusebius Caesariensis, historicam interpretationem titulo repromittens, diversis sensibus evagatur, cujus quum libros legerem, aliud multo reperi, quam indice promittebat. Ubicunque enim eum historia defecerit, transit ad allegoriam, et ita separata consociat, ut mirer eum nova sermonis fabrica in unum corpus lapidem ferrumque conjungere. Hoc breviter admonui, ne quis nos putet ex illius fontibus mutuasse quae dicimus; nam et in praesenti Capitulo adversum Judaeos et Jerosolymam dicit prophetiam dirigi, quod in principio fidei Christianae ad totas gentes epistolas miserint, ne susciperent passionem Christi, et miserint usque ad Aethiopiam et occidentalem plagam, totumque orbem hujus blasphemiae disseminatione compleverint.

3. *Omnes habitatores orbis, qui moramini in terra, quum elevatum fuerit signum in montibus, videbitis, et clangorem tubae audietis.* Cunctae, inquit, gentes per circuitum, quando meam jussionem, quasi signum in montibus elevatum, meumque imperium, quasi clangorem tubae sublimiter resonantis audieritis, tunc videbitis quid praeceperim.

4. *Quia haec dicit Dominus ad me: quiescam et considerabo in loco meo.* Quid est, quod loquutus est Dominus ad prophetam? Hoc quod sequitur: donec veniant quae

Digitized by Google

praecepi, in mea sede requiescam; ut Judaei putant, in templo, ut nos, in coelestibus. Et considerabo, inquit, qui rerum finis adveniat. *Sicut meridiana lux clara est, et sicut nubes roris in die messis.* Sicut in toto die nihil est clarius meridie, quando sol de medio coelo rutilat et omnem orbem pariter illustrat, et sicut in aestu et calore torrente, quando nudus messor excoquitur, et operis magnitudinem anhelitus probat, gratissima est roris temperies, si arentes stipulas matutinus humor secabiles faciat; ita meus sermo, quem considerabo in loco meo, cunctis in me credentibus gratus adveniet.

5. 6. *Ante messem enim totus effloruit, et immatura perfectio germinavit, et praecidentur ramusculi ejus falcibus, et quae derelicta fuerint abscindentur et excutientur. Et relinquentur simul avibus montium et bestiis terrae, et aestate perpetua erunt super eum volucres, et omnes bestiae terrae super illum hyemabunt.* Quia de meridie dixerat, et nubem roris in aestate ac messe praemiserat, et ab agricultura translationem sumserat, servat eam in reliquis, describens Aegypti superbiam, et populi illius vastitatem, et cadavera per universam provinciam, quae a volucribus devoranda sint. Quomodo enim ante maturitatem segetes erumpentes cito pereunt, et antequam perfectio temporis veniat, germinantes inutiles sunt; sic, inquit, Aegyptii populi quasi rami inutiles falcibus praecidentur, et cunctae propagines nudabuntur. Ac ne putares eum de vinea dicere, et non de hominibus, vertit metaphoram in historiae veritatem, *et relinquentur*, inquit, *simul avibus montium, et bestiis terrae.* Aves enim et bestiae non abscissos arborum ramos, sed cadavera devorant. Legamus plenius Ezechiel [XXIX.], ubi prophetat contra Pharaonem et contra Aegyptum, et haec omnia apertissime scripta reperiemus. Quodque dicit: *aestate perpetua erunt super eum volucres, et omnes bestiae*

Super illum hyemabunt, aut fere interfectorum significat multitudinem, aut per eandem translationem demonstrat, quod a cunctis gentibus vastandus sit.

7. *In tempore illo deferetur munus Domino exercituum a populo divulso et dilacerato, a populo terribili, post quem non fuit alius; a gente exspectante, exspectante et conculcata, cujus diripuerunt flumina terram ejus, ad locum nominis Domini exercituum, montem Sion.* Post Aegypti vastitatem et deletum ejus imperium nequaquam Israel in umbrae illius vanitate confidet, revertetur ad Dominum, et sua munera deferet ad montem Sion, id est, in templum ejus, et illum solum rogans, cujus verum aeternumque praesidium est. Hoc autem sub Zorobabel, et Jesu, et Ezra ac Neemia factum intelligimus. LXX. pro eo quod nos diximus *exspectantem*, *exspectantem*, et in Hebraico scriptum est, *sperantem*, *sperantem* [קַו־קָו], e contrario interpretati sunt ἀνέλπιστον, id est, *non sperantem*. Et ob hanc caussam dederunt occasionem Eusebio, ut hoc de gentibus magis, quae nec spem habeant, nec testamentum Dei, nec prophetas, intelligendum putaverit, quam de Judaeis; quod ab ipsis postea Ecclesiae, quae in specula constituta est, dona mittenda sint, et offerendae victimae spirituales.

Digitized by Google

EMENDANDA.

Pag.	Lin.	pro	legendum
71	25	foelera	ſcelera
73	14	Deus	Dieu
75	32	femininis	feminis
81	32	dicit	dici
83	11	onerarae	onerariae
108	8	يُجِبُ	يُحِبُّ
122	15	شَمش	شَمس
145	4	הָאָרֶם	הָאָרֶץ
189	18	inſtruans	inſtruas
191	17	dicunde	alicunde
230	9	*coetur*	*coetus*
240	13	מְחָיוֹת	מֵהָיוֹת
ead.	28	raticinii	vaticinii
252	32	Procrebuerat	Percrebuerat
254	19	*butyrum*	*mel*
279	8	poſtum	paſtum
280	27	ٱلْخِبَالِ	ٱلْجِبَالِ
307	11	utroque	utrique
328	10	Apoſtolis	Apoſtoli
416	14	blanea	blanda
434	4	faveto	favete

Digitized by Google

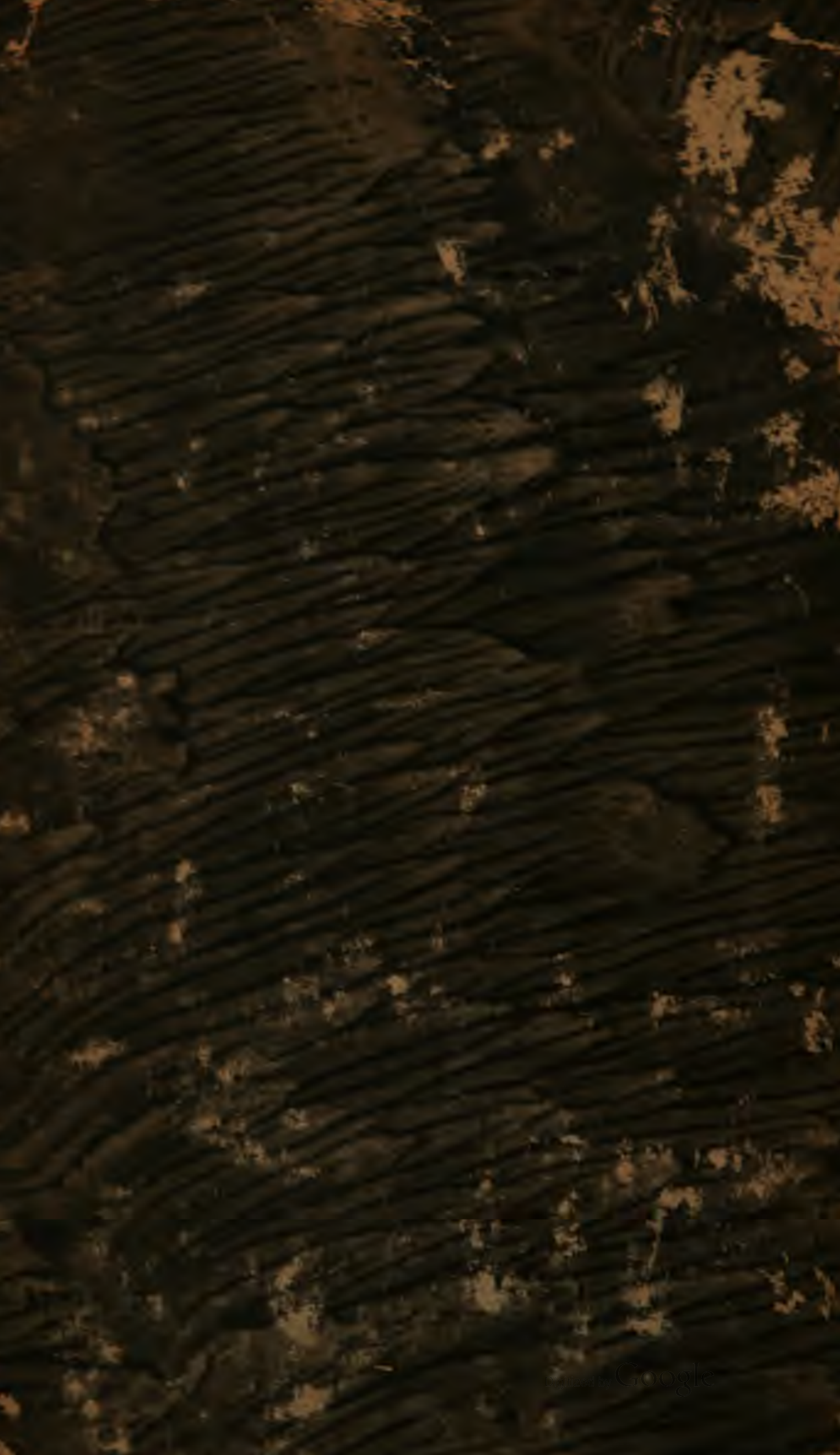
Digitized by Google

Digitized by Google

Princeton University Library
32101 064798778

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google